بسم الله الرحمن الرحيم

Bu çalışmamı;

Merhum babama,

kıymetli anneme ve

bütün Kur'ân talebelerine

ithaf ediyorum.

Yayın No 174
Kitabın Adı Kısa Sûrelerin Tefsiri I
Yazar Prof. Dr. Mehmet Okuyan
İç Mizanpaj & Kapak AFM CREATIVE
5.Baskı 2012
ISBN 978-605-4195-89-3

Baskı ve Mücellit **Çalış Ofset**
Davutpaşa Cad. Yılanlı Ayazma Sk.
No: 8 Davutpaşa/Topkapı/İSTANBUL
Tel: 0212 482 11 04
Sertifika No: 12107

Genel Dağıtım ADIM DAĞITIM
(0212) 524 7 524 / www.kidap.com.tr

İletişim Mehmet OKUYAN
OMÜ İlahiyat Fak. Kurupelit/SAMSUN
0362 312 19 19 / 61 61
0532 571 50 82

Yayıncı Sertifika No 12628
Yayıncı Adresi Topkapı Mh. Kahalbağı Sk.
No:49/A Topkapı / İstanbul
(0212) 521 91 13 - 23 fax (0212) 521 90 86
Eserin her hakkı DÜŞÜN YAYINCILIK'a aittir.

"Düşün Yayıncılık" bir "Adım İletişim Hizmetleri Ltd. Şti." markasıdır.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.
İzinsiz çoğaltılamaz, basılamaz.

KISA SÛRELERİN TEFSÎRİ

1

(FÂTİHA, A'LÂ, ĞÂŞİYE, FECR, BELED, ŞEMS, LEYL, DUHÂ, İNŞİRÂH, TÎN, 'ALAK, KADR, BEYYİNE, ZİLZÂL, 'ÂDİYÂT, KAARİ'A, TEKÂSÜR, 'ASR, HÜMEZE, FÎL, KUREYŞ, MÂ'ÛN, KEVSER, KÂFİRÛN, NASR, MESED, İHLÂS, FELAK ve NÂS SÛRELERİ)

Prof. Dr. Mehmet OKUYAN

DÜŞÜN YAYINCILIK

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ **23**

İKİNCİ BASKININ ÖNSÖZÜ **25**

ÜÇÜNCÜ BASKININ ÖNSÖZÜ **27**

GİRİŞ 29
A) KUR'ÂN-I KERÎM'İN KUR'ÂN'DAKİ İSİMLERİ 29
B) KUR'ÂN-I KERÎM'İN KUR'ÂN'DAKİ SIFATLARI 38
C) KUR'ÂN-I KERÎM'İN TANIMI 40
D) KUR'ÂN-I KERÎM NASIL OKUNMALI? 41
E) KUR'ÂN-I KERÎM'IN "MÜFESSER" VE "MÜFESSİR" OLUŞU 44
F) ÂYET VE SÛRELERİN GENEL ÖZELLİKLERİ 46
G) METODUMUZ 49
H) AMACIMIZ 50

1. FÂTİHA SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI 53
A) FÂTİHA'NIN İSİMLERİ 53
B) es-SEB'U'l-MESÂNÎ NE DEMEKTİR? 54
C) FÂTİHA'NIN FAZİLETİ 55
D) İSTİ'ÂZE NEDİR? NİÇİN GEREKLİDİR? 55
SÛRENİN MEÂLİ 57
ÂYETLERİN TEFSÎRİ 57
1. ÂYET: 57
a) Besmele Fâtiha'nın İlk Âyeti Midir? 57
b) Besmele'nin Fazileti 58
c) Besmele'nin Anlamı ve Önemi 58
2-4. ÂYETLER: 62
a) İlk Konu: "Hamd" 62
b) Âyetlerin Mesajı 65
5. ÂYET: 66
a) İkinci Konu: "Kulluk ve Tevhîd İlânı" 66
b) Müslümanın Kimliği Nasıl Olmalıdır? 69

6-7. ÂYETLER: 70
a) Üçüncü Konu: "Hidâyet İçin Dua" 70
b) Sırât-ı Müstakîm - Nimet - Gazap - Sapıklık İlişkisi 74
FÂTİHA SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI 75

87. A'LÂ SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI 79
SÛRENİN MEÂLİ 80
ÂYETLERİN TEFSÎRİ 80
1-5. ÂYETLER: 80
a) Tesbîhin Önemi 81
b) Yüce Allah'ın Yaratmasının ve Hidâyetin Anlamı 84
6-8. ÂYETLER: 88
a) Okutmanın ve Unutmamanın Anlamı 88
b) Kolayın Kolaylaştırılması Nedir? 94
9-13. ÂYETLER: 96
a) Öğüt Vermenin Hükmü ve Yararları 96
b) Öğütten Kaçmanın Sonuçları 100
14-17. ÂYETLER: 103
a) Kurtuluşun Üç Temel Şartı 103
b) Dünya Hayatı ile Âhiretin Karşılaştırılması 107
c) Âhiret Hayatı Dünyayı İhmali Gerektirir mi? 110
18-19. ÂYETLER: 113
a) İlâhî Mesajlardaki Misyon Birlikteliği 113
b) Hz. İbrahim ve Hz. Mûsâ Örneği 114
A'LÂ SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI 116

88. ĞÂŞİYE SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI 119
SÛRENİN MEÂLİ 120
ÂYETLERİN TEFSÎRİ 121
1. ÂYET: 121
a) Hel Etâke ve Hadîs İfadelerinin Anlamı 121
b) "Ğâşiye'nin Haberi" Nedir? 122
2-7. ÂYETLER: 123

a) Mahşerdeki Perişanlık 123
b) Perişanlığın Bazı sonuçları 126
8-16. ÂYETLER: 128
a) Ödüllendirileceklerin Bazı Özellikleri 128
b) Cennetin Bazı Özellikleri 131
17-20. ÂYETLER: 134
a) Kâinat Kitabını İncelemenin Önemi 135
b) Kâinat Kitabının Bazı Ders Konuları 138
21-26. ÂYETLER: 147
a) Hz. Peygamber'in Öğüt Görevi 148
b) Hz. Peygamber'in Zorba Olmayışı 149
c) Öğütten Yüz Çevirmenin Sonuçları 151
d) Mahşerde Hesabın Anlamı 153
GÂŞİYE SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI 156

89. FECR SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI 159
SÛRENİN MEÂLİ 160
ÂYETLERİN TEFSÎRİ 161
1-5. ÂYETLER: 161
a) Kur'ân'ın Aydınlığı 161
b) Yemin-Akıl İlişkisi 165
6-14. ÂYETLER: 167
a) Tarihten Üç Zorba Örneği 167
b) Azgınların Ortak Nitelikleri 173
c) Azgınlığın Ortak Sonuçları 175
d) Yüce Allah'ın Gözetleyiciliği 176
15-20. ÂYETLER: 177
a) Nankör İnsanın Yanlış Değerlendirmeleri 177
b) Yapması Gerektiği Halde Yapmadıkları 180
c) Yapmaması Gerektiği Halde Yaptıkları 186
21-26. ÂYETLER: 189
a) Kıyâmet ve Sonrasında Yaşanacaklar 190
b) Zamanı Geçmiş Olan Hatırlama ve Pişmanlık 194
c) Yüce Allah'ın Azabının Şiddeti 198
27-30. ÂYETLER: 200
a) Huzura Kavuşmuş İnsanın İlk Ödülü 200

b) Huzura Kavuşmuş İnsanın Diğer Ödülleri 201
FECR SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI....203

90. BELED SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI....207
SÛRENİN MEÂLİ....208
ÂYETLERİN TEFSİRİ....209
1-3. ÂYETLER:....209
a) Lâ Uksimu Ne Demektir?....209
b) Üç Varlığa Yemin....210
4-7. ÂYETLER:....213
a) İnsanın Yapısı....213
b) Nankör İnsanın Bazı Anlamsız Düşünceleri....214
c) Yüce Allah'ın Her Şeyi Görmesi ve Bilmesi....216
8-10. ÂYETLER:....219
a) İnsanın Bazı Özellikleri....220
b) İnsanın Fizyolojisi ve İrade Sahibi Kılınışının Anlamı....221
11-12. ÂYETLER:....221
a) Tırmanamamak Ne Demektir?....221
b) Ve Mâ Edrâke İfadesinin Anlamı....222
c) "Sarp Yokuş" Nedir?....223
13-18. ÂYETLER:....224
a) "Sarp Yokuş"u Tırmanmanın Yolları....224
b) İman, Sabır ve Merhamet Tavsiyesi....234
c) "Sağın Adamı" Olmanın Anlamı....238
19-20. ÂYETLER:....240
a) İnkâr ve Sonuçları....241
b) "Solun Adamı" Olmanın Anlamı....242
BELED SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI....243

91. ŞEMS SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI....247
SÛRENİN MEÂLİ....248
ÂYETLERİN TEFSİRİ....249
1-8. ÂYETLER:....249

a) Yedi Varlığa Yemin....249
b) İlâhî Program: Fucûr ve Takvâ....255
9-10. ÂYETLER:....258
a) Anınma - Kurtuluş İlişkisi....258
b) Alçalma - Ziyan Beraberliği....261
11-15. ÂYETLER:....262
a) Semûd Kavmi, Azgınlıkları ve Sonları....262
b) Semûd Kavminin Psikolojisi....268
ŞEMS SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI....270

92. LEYL SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI....273
SÛRENİN MEÂLİ....274
ÂYETLERİN TEFSÎRİ....275
1-4. ÂYETLER:....275
a) Üç Varlığa Yemin....275
b) İnsanların Hedef ve Sonuç Farklılıkları....277
5-7. ÂYETLER:....278
a) Yardım, Takvâ ve Gerçeğin Onaylanması....278
b) Sonuç: Kolayın Daha da Kolaylaştırılması....280
8-11. ÂYETLER:....282
a) Kötüler ve Fiilleri....282
b) Sonuç: Zorun Daha da Zorlaştırılması....284
12-13. ÂYETLER:....286
a) Hidâyeti Kim Verir?....286
b) Âhiret ve Dünyanın Sahibi....289
14-16. ÂYETLER:....291
a) Ateşe Karşı Uyarı....291
b) Azgınlığın Sonu: Cehennem....292
17-21. ÂYETLER:....294
a) Duyarlılık ve Gerekleri....294
b) Hak Edilen Son....297
LEYL SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI....298

93. DUHÂ SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI....301
SÛRENİN MEÂLİ....302
ÂYETLERİN TEFSİRİ....302
1-3. ÂYETLER:....302
a) Kur'ân'da Yemin İfadesi Bulunma Nedenleri....303
b) Gündüz ve Geceye Yemin....304
c) Yüce Allah Kulunu Terk Eder mi?....305
4-5. ÂYETLER:....306
a) Hayırlı İşlerin Başı Sonu Nasıl Olur?....306
b) Yüce Allah'ın Nimet Vermesi....308
6-8. ÂYETLER:....309
a) Hz. Peygamber'e Verilen Bazı Nimetler....309
b) Üç Nimetin Hatırlatılma Sebebi....311
9-11. ÂYETLER:....312
Üç Uyarı....313
DUHÂ SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI....316

94. İNŞİRÂH SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI....319
SÛRENİN MEÂLİ....319
ÂYETLERİN TEFSİRİ....320
1-4. ÂYETLER:....320
a) Hz. Peygamber'in Rahatlatılması....320
b) Nebî (as)'dan Yükün Kaldırılması....322
c) Şanının Yüceltilmesi....324
5-6. ÂYETLER:....325
Zorluk - Kolaylık İlişkisi....325
7-8. ÂYETLER:....326
Dik Duruş - Allah Rızası İlişkisi....326
İNŞİRÂH SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI....328

95. TÎN SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI....331
SÛRENİN MEÂLİ....332
ÂYETLERİN TEFSİRİ....332

1-3. ÂYETLER: 332
a) Dört Yöreye Yemin 332
b) Yemine Değer Olmanın Ölçüsü 334
4-6. ÂYETLER: 334
a) En Güzel Yaratılış 335
b) Aşağıların En Aşağısı Nedir? 335
c) İman - Sâlih Amel - Ödül İlişkisi 337
7-8. ÂYETLER: 339
a) Dini Yalanlatmak Ne Demektir? 339
b) Yargılayıcı: Yüce Allah 341
TÎN SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI 342

96. 'ALAK SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI 345
SÛRENİN MEÂLİ 346
ÂYETLERİN TEFSÎRİ 347
1-5. ÂYETLER: 347
a) Âyetlerin İniş Sebebi 347
b) İslâm'ın İlk Emri: Oku 348
c) Yüce Allah'ın Cömert Oluşu 352
6-8. ÂYETLER: 354
a) İnsanın Azgınlaşması 355
b) Allah'a Dönüş 356
9-14. ÂYETLER: 357
a) İbadete Engel Olmak 358
b) Yalanlama - Allah'ı Dikkate Almama 361
15-18. ÂYETLER: 362
a) "Yalancı Alından Yakalamak" Nedir? 363
b) Taraftar Toplama Şantajına Cevap 365
19. ÂYET: 366
Azgınlara İtaatsizlik, Allah'a Yakınlık 366
'ALAK SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI 368

97. KADR SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI 371

SÛRENİN MEÂLİ 371
ÂYETLERİN TEFSİRİ 372
1-2. ÂYETLER: 372
a) Kur'ân'ın "İnzâl"i 372
b) Kadir Gecesi - İdrâk İlişkisi 376
3-5. ÂYETLER: 377
a) Bin Aydan Hayırlı Oluşun Anlamı 377
b) Gecenin Diğer Özellikleri 378
c) Kadr Sûresi ve Kadir Gecesi Hakkında 381
KADR SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI 385

98. BEYYİNE SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI 387
SÛRENİN MEÂLİ 388
ÂYETLERİN TEFSİRİ 389
1-3. ÂYETLER: 389
a) Nankörlüğe Peygamberle Müdahale 389
b) el-Beyyine Nedir? 390
4-5. ÂYETLER: 392
a) Ehl-i Kitâb'ın Tefrikaya Düşme Nedeni 392
b) İlâhî Mesajın Evrensel İlkeleri 393
c) Dosdoğru Din 395
6-8. ÂYETLER: 395
a) İnkârın Sonu: Cehennem 395
b) İman ve Sâlih Amelin Sonu: Cennet 396
c) Allah'a Saygı 398
BEYYİNE SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI 399

99. ZİLZÂL SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI 401
SÛRENİN MEÂLİ 402
ÂYETLERİN TEFSİRİ 402
1-5. ÂYETLER: 402
a) Kıyâmet - Âhiret Süreci 402
b) Yeryüzünün Konuşması 405

6-8. ÂYETLER: 406
a) Diriltilme ve Amellerin Görülmesi 406
ZİLZÂL SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI 409

100. 'ÂDİYÂT SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI 413
SÛRENİN MEÂLİ 414
ÂYETLERİN TEFSÎRİ 414
1-5. ÂYETLER: 414
Düşmanlık İnsana Neler Yaptırır? 415
6-8. ÂYETLER: 416
İnkârcı İnsanın Bazı Özellikleri 416
9-11. ÂYETLER: 418
a) Kabirlerin Boşaltılıp Her Şeyin Ortaya Dökülmesi 419
b) Allah'ın İnsanlarla İlgili Bilgisi 420
'ÂDİYÂT SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI 421

101. KAARİ'A SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI 423
SÛRENİN MEÂLİ 424
ÂYETLERİN TEFSÎRİ 424
1-5. ÂYETLER: 424
a) Kaari'a Nedir? 424
b) Kıyâmetin Dehşeti 425
6-11. ÂYETLER: 427
a) Tartıları Ağır Gelenler ve Ödülleri 427
b) Tartıları Hafif Gelenler ve Sonları 429
KAARİ'A SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI 431

102. TEKÂSÜR SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI 433
SÛRENİN MEÂLİ 434
ÂYETLERİN TEFSÎRİ 434

1-2. ÂYETLER: 434
a) Mala Aşırı Düşkünlüğün Sonucu 434
b) Kabir Ziyaretinin Amacı 436
3-7. ÂYETLER: 438
a) Gerçeğin Fark Edilmesi 438
b) Dünyayı Cehenneme Çevirme Yarışı 439
8. ÂYET: 442
Âhiretteki Yargılama 442
TEKÂSÜR SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI 443

103. 'ASR SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI 445
SÛRENİN MEÂLİ 445
ÂYETLERİN TEFSÎRİ 446
1-3. ÂYETLER: 446
a) Zaman - Ziyan İlişkisi 446
b) Ziyandan Kurtulmanın Yolu 447
'ASR SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI 451

104. HÜMEZE SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI 453
SÛRENİN MEÂLİ 453
ÂYETLERİN TEFSÎRİ 454
1-3. ÂYETLER: 454
Alay - Mal İlişkisi 454
4-9. ÂYETLER: 457
Hutame: Alay ve Mala Tapmanın Sonu 457
HÜMEZE SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI 460

105. FÎL SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI 463
SÛRENİN MEÂLİ 463
ÂYETLERİN TEFSÎRİ 464

1-2. ÂYETLER: 464
Fil Olayı ve Boşa Giden Tuzaklar 464
3-5. ÂYETLER: 466
a) Fîl Ordusu Nasıl Perişan Edildi? 466
b) Fil Olayının Bugüne Mesajı Nedir? 468
FÎL SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI 469

106. KUREYŞ SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI 471
SÛRENİN MEÂLİ 471
ÂYETLERİN TEFSÎRİ 472
1-2. ÂYETLER: 472
Kureyş'in Güvenliği 572
3-4. ÂYETLER: 473
Kulluk Görevi 473
KUREYŞ SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI 475

107. MÂ'ÛN SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI 477
SÛRENİN MEÂLİ 478
ÂYETLERİN TEFSÎRİ 478
1-3. ÂYETLER: 478
a) Âyetlerin İniş Sebebi 478
b) İnkâr - Yetim - Yoksul İlişkisi 479
4-7. ÂYETLER: 483
a) Hangi Hareketler Felâkete Nedendir? 483
b) Âyetlerin Günümüze Mesajları 489
MÂ'ÛN SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI 490

108. KEVSER SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI 493
SÛRENİN MEÂLİ 493
ÂYETLERİN TEFSÎRİ 494

1-3. ÂYETLER: 494
a) Âyetlerin İniş Yeri ve Sebebi 494
b) Kevser'in Verilmesi Ne Demektir? 496
c) Allah İçin İbadet ve Kurban 498
d) Ebter Kimdir? 499
KEVSER SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI 501

109. KÂFİRÛN SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI 503
SÛRENİN MEÂLİ 504
ÂYETLERİN TEFSİRİ 504
1-6. ÂYETLER: 504
a) Sûrenin İniş Sebebi 504
b) Tevhîd - Şirk Karşıtlığı 505
c) Hz. Peygamber: Mazisi Tertemiz İnsan 508
d) Herkesin Yaptığı Kendine 509
KÂFİRÛN SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI 514

110. NASR SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI 517
SÛRENİN MEÂLİ 518
ÂYETLERİN TEFSİRİ 518
1-3. ÂYETLER: 518
a) Sûrenin İniş Zamanı 518
b) Allah'ın Yardımı ve Zafer 518
NASR SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI 525

111. MESED/TEBBET SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI 527
SÛRENİN MEÂLİ 527
ÂYETLERİN TEFSİRİ 528
1-5. ÂYETLER: 528
a) Sûrenin İniş Sebebi 528

b) Ebû Leheb: Kınamanın Konusu....529
c) Faydasız Mal ve Kazanç....531
d) Acı Son: Cehennem....533
MESED SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI....536

112. İHLÂS SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI....539
SÛRENİN MEÂLİ....539
ÂYETLERİN TEFSÎRİ....540
1-4. ÂYETLER:....540
a) Sûrenin İniş Sebebi ve Fazileti....540
b) Bir İsim, İki Sıfat: Allah, Ehad, Samed....540
c) Yüce Allah Bakımından Üç İmkânsızlık....542
İHLÂS SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI....544

113. FELAK SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI....547
SÛRENİN MEÂLİ....547
ÂYETLERİN TEFSÎRİ....548
1-5. ÂYETLER:....548
a) Sûrenin İndiliş Yeri....548
b) Sığınılacak Tek Varlık: Yüce Allah....548
FELAK SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI....554

114. NÂS SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI....557
SÛRENİN MEÂLİ....557
ÂYETLERİN TEFSÎRİ....558
1-6. ÂYETLER:....558
a) Mu'avvizetân'ın Ortak Noktaları....558
b) Yüce Allah'ın Üç Sıfatı....558
c) Sığınılması Gereken Şer Nedir?....559
NÂS SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI....563

TAKDİM

Allah'a hamd, Rasulüne salât, Kur'an'ı okuma, anlama, anlatma ve yaşama konusunda cehd ü gayret gösteren Kur'an âşıklarına selam olsun.

Mehmet Okuyan Hoca, fakirden ***Kısa Surelerin Tefsiri***'ne dair yazdığı kıymetli esere Takdim yazmamı arzu etti. Bu vesileyle esere göz gezdirdiğimde, Kur'an âşıkları adına sevindim. Zira ortaya gerçekten değerli bir tefsir çalışması çıkmıştı.

Mehmet Okuyan'ı, başka hiçbir kitabı Allah'ın kitabının önüne geçirmeyen bir ilim adamı olarak tanıdım. Hz. Ali'nin "Âlim kimdir?" sorusuna verdiği cevap da öyle değil miydi: "Âlim, Allah'ın Kitabı'nın önüne başka hiçbir kitabı geçirmeyendir". Bazı insanlar vardır tanıyıncaya kadar sevilirler, bazı insanlar da vardır tanıdıkça sevilirler. O benim için tanıdıkça sevilen bir dost oldu.

Mehmet Hoca ile tanışmamız, mealimizin tamamlandığı yılda gerçekleşti. Yani bizi Kur'an dost kıldı. *Hayat Kitabı Kur'an/Gerekçeli Meal-Tefsir*'i, basımından evvel okuması için gönderdiğim ilim adamı dostlarımdan biri de oydu. Onun Kur'an söz konusu olunca, bağrından çıktığı Karadeniz'in akarsuları gibi nasıl coşup taştığını, işte bu vesileyle öğrendim. Meali didik didik okumuş bir halde çıkıp geldi. Evimizde saatler boyu baş başa müzakere ettik.

Mehmet Hoca'yı gözümde ve gönlümde bir başka yere yerleştiren asıl büyük jesti, yakın dostlarından öğrenecek ve 'şoke' olacaktım. Meğerse o, bizim meali okuduktan sonra bitirmek üzere olduğu meali yayımlamaktan vazgeçmiş. Onun bu kararını başkalarından öğrenip kendisine doğrulatınca, ne diyeceğimi bilemedim. Ancak Ziya Paşa'nın o ünlü mısraını mırıldanabildim: "*Âferîn himmetine âsâf-ı âl-i kadrin*". Elbet bu az bulunur kadirşinaslığın değerini ancak erbabı takdir eder.

Kısa Surelerin Tefsiri, adından da anlaşılacağı gibi, Kur'an'ın son cüzünü tefsir etmeyi amaçlayan emek mahsulü bir çalışma. Tefsirin ele aldığı sureler, mü'minlerin namazlarda okuduğu ve dinlediği sureler. Bu, eserin güncel değerini ve önemini ikiye katlayın bir husus. Zira nasıl namaz ruh ve cesetten müteşekkilse, vahyin de öyledir. Vahyin cesedini lafız, ruhunu mana teşkil eder. Vahyin manasını bir yana bırakarak sadece lafzına itibar etmek, elbette vahyi ruhsuz bir ceset gibi telakki etmektir. Bu telakki vahyi ölüme terk etmekle eşdeğerdir. Oysa vahyin amacı hayat vermektir.

Kısa Surelerin Tefsiri'ni dil açısından gayet sade ve anlaşılır buldum. Kur'an'ın Kur'an'la tefsirini öncelemiş. Bu bir tefsir için önemli bir hususiyet. Hadislerden ve klasik-modern tüm tefsirlerden de istifade etmiş. Her surenin başında genel bir tanıtımın ve sonunda *Surenin Genel Mesajları*'nın yer alması ayrı bir güzellik katmış. Çalışmanın en özgün tarafı, ayet guruplarının konu konu ele alınıp işlenmesi. Böylece o ayetlerle muhatabe hangi mesajın verildiği dile getirilmiş.

Tefsirdeki sıralama bilinen bir nüzul cetvelini aynen esas almamış. Müellif kendine has bir sıra gözetmiş. Hiç şüphesiz, Kur'an'ın anlamını önceleyen bir okuma için tercihe şayan olan nüzul tertibini gözeterek yapılan okumadır. Zaten bu eser de bu yöntemi tercih emiş.

***

Sevgili dostumu Kur'an'ın anlaşılması yolunda gösterdiği bu üstün gayretten dolayı tebrik ediyorum. Rabbimden onu ve bizi Kur'an'ın kalbinde haşretmesini niyaz ediyorum. Onu ve bu salih amelini, bir ilim ve Kur'an aşığı olan rahmetli peder-i âlilerinin 'yaşayan ameli' kılmasını temenni ediyorum. Biz müellifin Kur'an'a hizmetine şahidiz, Rabbim de şahid olsun.

Mustafa İslâmoğlu
Mart 2010, İstanbul

KISA SÛRELERİN TEFSÎRİ

-I-

ÖNSÖZ

İlâhî! Hamdini sözüme sertâc ettim; zikrini kalbime mi'râc ettim; Kitâb'ını kendime minhâc ettim. Ben yoktum var ettin; varlığından haberdar ettin; aşkınla gönlümü bîkarar ettin. Yardımına sığındım, kapına geldim; hidâyetine sığındım, lütfuna geldim. Kulluk edemedim, affına geldim. Şaşırtma beni, doğruyu söylet; neş'eni duyur, hakikati öğret. Sen duyurmazsan ben duyamam; Sen söyletmezsen ben söyleyemem; Sen sevdirmezsen ben sevemem. Sevdir bize hep sevdiklerini; yerdir bize hep yerdiklerini; yâr et bize erdirdiklerini. Sevdin habibini, kâinata sevdirdin. Sevdin de risâlet hırkasını giydirdin; Makâm-ı İbrâhim'den Makâm-ı Mahmûd'a erdindin; server-i asfiyâ kıldın; Hâtem-i enbiyâ kıldın; Muhammed Mustafa kıldın. Salâtü selâm, her türlü ikrâm ve saygı ona, âline, sevdiklerine, sahâbîlerine ve onun peşinden gidenlere olsun yâ Rabb!

Elmalılı'nın bu duasına içtenlikle "âmîn" diyoruz. Kur'ân'ı anlamak, yaşamak ve anlatmak her Müslüman'ın görevidir; çünkü Kur'ân, bir mektup olarak insanlığa gönderilmiş son ilâhî mesajdır. Bu mesajın gönderiliş gayesi, insanın kendisini, canlı-cansız çevresini ve Yüce Allah'ı tanıması, onlara karşı görev ve sorumluluklarını bilmesi, kendisi, çevresi ve Yaratıcısıyla uyumlu bir hayat yaşamayı başarmasıdır. Bunun için öncelikle kendisinden istenenleri iyice bilmesi gerekir. İnsan, bilmediği veya yanlış ya da eksik bildiği şeyi doğru yaşayamaz. İlâhî rehber anlamındaki Kur'ân, insanlık için bir yol haritasıdır; sadece onunla Yüce Allah'ın rızası kazanılır ve sonunda âhirette cennet ödülüyle buluşturulmak mümkün olur.

Günümüzde Müslümanların büyük bir çoğunluğu, hakikati Kur'ân'da aramak yerine, başka yollara başvurmakta, ışığı başka yerlerde kovalamaktadırlar. Allah'ın nûrunu kendisine ışık edinmeyenler, ışıksız kalacaklarını

bilmelidirler. Misyonu "insanları, karanlıklardan aydınlığa çıkarmak" şeklinde belirlenen ve bir ismi de *nûr* olan Kur'ân-ı Kerîm, bu özelliğiyle insanlığın istifadesine sunulmuş son ilâhî mesajdır ve bu yönüyle kendisinden yararlanılmasını beklemektedir.

Kur'ân, sözlerin en güzelidir; çünkü Gerçek Güzel'in sözüdür. Gerçek Güzel'i sevenler, O'nun sözüne itibar etmelidirler. Müslümanların önemli bir bölümü en güzel sözü takip etmek yerine, takip ettikleri sözleri güzelleştirmeye çalışıyorlar. Başkasına ait sözler ne kadar çalışılsa da Gerçek Güzel'inki kadar değerli olamazlar. Hz. Peygamber: "Allah'ın kelamının diğer sözlere olan üstünlüğü, Allah'ın yaratıklara olan üstünlüğü gibidir" buyurarak meseleyi ortaya koymaktadır.

Çaykara Eski Müftüsü Muhammet Suiçmez, yaz Kur'ân kursları için Kur'ân'ı tanıtıcı bir çalışma yapmamızı önerince, bunu canımıza minnet sayıp yola koyulduk. Bu nedenle ona ve başta Muhittin Düzenli olmak üzere, katkısı olanlara teşekkür ediyoruz. Kısa sûrelerle başladık, devamını getirmeye çalışacağız. Kur'ân'ı doğru anlama yolunda Müslüman kardeşlerimizin duasını bekliyoruz.

İnsan olmak, hatalı ve eksik olmayı beraberinde getirir. Hataları düzeltmek için kardeşlerimizin katkısı bizler için ufuk açıcı olacaktır. Rabbimizden niyazımız, bizi razı oldukları arasına katsın ve Kitab'ını anlamada bizleri de başarılı eylesin.

Mehmet OKUYAN

İKİNCİ BASKININ ÖNSÖZÜ

İlkini "Fâtiha ve Duhâ-Nâs Arası Kısa Sûrelerin Tefsîri" adıyla kaleme aldığımız Kur'ân çalışmalarımızı devam ettirmek üzere, "Kısa Sûreler"i incelemeye çalışmaktayız. İlk kitabımızı okuyan değerli Kur'ân dostlarından gelen olumlu tepkiler üzerine, bu doğrultuda çalışmaya devam kararı aldık.

İlkini, Kur'ân'ın anlamı hakkında ilk defa bilgi sahibi olacak kardeşlerimize yönelik olarak kaleme aldığımız için, orada detay denebilecek yorumlar yapmaktan kaçınmıştık. Ancak sûreleri devam ettirme kararımız doğrultusunda, bu defa çalışmalarımızı bir sistem üzere şekillendirme ihtiyacı hissettik. "Kısa Sûreler"in en kısalarından başlayıp, yine kısa sûrelerin orta uzunlukta olanlarını ve bunların kısmen en uzun olanlarını da içerecek şekilde bir yol haritası belirledik. Bu amaçla hem bu kitabın ikinci baskısını yapma ihtiyacı duyduk; hem de Kur'ân'ın 30. cüzünü dört kitap halinde hazırlama yoluna gittik.

İlk çalışmamıza Fâtiha ile başlamamızın bir nedeni, onun bütün sûre olarak ilk indirilen sûre olmasıdır; diğer sebep ise, âyet sayısının "kısa sûreler" isimlendirmesine uygun oluşudur. Bu kitapta Fâtiha dâhil, toplam 23 kısa sûreyi ele almaya çalıştık.

Sûrelerin başına koyduğumuz ilk rakam, sûrenin resmî sırasını, ikincisi ise iniş sırasını göstermektedir. Her sûrenin genel tanıtımını yaparken, önceki sûre ile konu ilişkisini özellikle belirtmeye çalıştık. Çünkü sûrelerin resmî sıralamasının da konu ilişkileri gözetilerek yapıldığı kanaatindeyiz.

Bu çalışmada okuyucuya kolaylık olsun diye, her bir sûrede ele alınan konuları başlıklar halinde incelemeye çalıştık. Ayrıca, âyetleri incelerken bazen detaya girdiğimiz için sûrenin mesajını takipte zorluk yaşanabilir diye, bu defa her sûrenin sonuna "Sûrenin Genel Mesajları" diye bir başlık açmayı uygun gördük.

Kur'ân'ı anlamadaki genel metodumuz, Kur'ân'ın yine ve öncelikle Kur'ân'la anlaşılması olduğu için, mesajları incelerken, konuyla ilgili bütün âyetleri dikkate alarak fikir sahibi olmaya çalıştık. Ayrıca zaman zaman sahih hadislerden de yararlandık. Bu arada eski âlimlerimizin eserlerinden ve günümüzdeki âlimlerin görüşlerinden de istifade ettik. Bazen "tüme varım metodu"na başvursak da, genelde "tümden gelim yöntemi"ni kullandık.

Çalışmamızın bu hali almasında emeği geçen Abdurrahman Okuyan, Metin Yasa, Muhittin Düzenli, Ömer Naci Yılmaz, Süleyman Turan, Mustafa Kara ve diğer kardeşlerimize teşekkür ediyoruz. Özellikle kitaplarımızın düzenine yardımda bulunan Akın Yılmaz beye ve oğlum Ahmet Selim'e, çalışmalar esnasında kendilerini çok ihmal ettiğim eşime, kızlarım Ayşe Sena'ya ve Fatma Zehra'ya da Cenâb-ı Hakk'tan ecirler ihsan etmesini niyaz ediyoruz. Yüce Allah onları da, bütün inananları da Kur'ân'ın dostu ve yârânı eylesin.

İnsan olmak, eksik olmayı beraberinde getirir. Hatalı olanı düzeltmek ve eksik olanı tamamlamak için kardeşlerimizin katkıları bizim için daima değerlidir. Rabbimiz, bizi de razı oldukları arasına katsın ve Kitâb'ını anlamada bizleri de başarılı kılsın.

Mehmet OKUYAN

ÜÇÜNCÜ BASKININ ÖNSÖZÜ

İlk iki baskısında Kur'ân'ın 30. cüzünü içeren sûreleri dört kitap halinde iki cilt olarak basmıştık. Rakamsal ifadelerle ilgili olarak okuyucu dostlarımızdan gelen öneriler üzerine bu defa çalışmalarımızı Kısa Sûrelerin Tefsîri 1, 2, 3, 4 şeklinde sıralamayı uygun gördük. Bu nedenle birinci ciltte öncelikle Kur'an'ın doğru anlaşılmasına katkı sağlayacağına inandığımız açıklamalardan oluşan bir Giriş bölümü kaleme aldık. Ardından teberrüken önce Fâtiha'yı ve daha sonra A'lâ'dan itibaren Nâs'a kadar toplam 29 sûreyi sıraladık. İkinci ciltte Nebe'den Târık sûresine kadar toplam 9 sûreyi, üçüncü ciltte Müzzemmil'den itibaren Murselât'a kadar toplam 5 sûreyi yorumlamaya çalıştık. Dördüncü ciltte ise Mülk, Kalem, Hâkka, Me'âric, Nûh ve Cinn sûrelerini incelemeye çalışacağız. Böylece Yüce Allah'ın lütfuyla "Kısa Sûrelerin Tefsîri" bağlamında dört ciltte toplam 49 sûreyi tamamlamış olmayı hedeflemekteyiz.

Rabbimiz ömür verdiği sürece bu çalışmamızı bütün Kur'ân'ı içerecek şekilde devam ettirmeye gayret edeceğiz. Bu nedenle dostlarımızdan gelecek önerilere muhtaç olduğumuzu beyan etmek isteriz.

Çalışma bizden, başarı ise Yüce Allah'tandır.

Mehmet OKUYAN

GİRİŞ

Kaynağı "Yüce Allah", getireni "Cebrâîl (as)", tebliğcisi "Hz. Muhammed", muhatabı "bütün insanlık" ve misyonu da "insanları karanlıklardan aydınlığa çıkartmak" olan Kur'ân-ı Kerîm, Yüce Allah'ın insanoğluna gönderdiği son ilâhî mektuptur. Bu mektubu daha iyi tanımak ve mesajını kavramak için Kur'ân'ın bazı isimlerini ve sıfatlarını, anlamlarını, tarifini, anlaşılma gerekliliğini ve sûrelerinin özelliklerini tanıtmak istiyoruz.

A) KUR'ÂN-I KERÎM'İN KUR'ÂN'DAKİ İSİMLERİ

Bu başlıkta derin filolojik izahlara girmeden Yüce Allah'ın ilâhî mesaja verdiği isimlerin bir bölümü üzerinde duracağız.

1. *el-Kur'ân*

İlâhî mesajın en yaygın ve kelime kökenine uygun olan ismi budur. "Toplamak, bir araya getirmek, okumak, çok okunan şey" anlamlarına gelen *Kur'ân* kelimesinin kökü, genel kanaate göre *k-r-e*'dir.[1] *Kur'ân* kelimesi Kur'ân'da 70 defa kullanılmaktadır. Bunlardan Kıyâmet 75/17-18'deki kullanımların "kişinin hakkındaki hükmün mahşerdeki kendisine okunması"

1 Bu konuda *Kur'ân* kelimesinin, "anlamları birbirine yakın olmak" anlamında *k-r-n*, "manaları birbirini çağrıştırmak" bakımından *karîne*, "diğer ilâhî kitapların mesajını toplamak" açısından *el-kar'ü* kökünden geldiği âlimlerimiz tarafından ileri sürülmektedir. Kelimenin "mürtecel", yani herhangi bir kökü olmadan bu son mesajın özel ismi olduğu da kabul edilen görüşlerdendir. Bakış açılarına göre hepsinin doğruluk payı elbette vardır. Ancak biz, kelimenin *k-r-e* "okumak" kökünden türetildiği görüşünü benimsemekteyiz.

anlamına geldiğini beyan ederek diğer kullanımların "Kur'ân" anlamına geldiğini söyleyebiliriz.

Kur'ân, "çok okunan metin" anlamıyla öncelikle Müslümanlardan, sonrasında da bütün insanlardan kendisini düşünerek, anlayarak ve hissederek okumalarını istemekte ve beklemektedir. Bu haliyle *kıraat*, "anlamını düşünerek, anlayarak ve hissederek okumak" demektir. 'Alak 96/1'deki ilk emir de böyle bir okumayı ifade eder; yani kâinatı okumak, keşfetmek, düşünmek ve anlamaya çalışmak. Bu yönüyle *kıraat*, "aklın ve zihnin okuması" anlamında entelektüel bir bilgilenme ve bilinçlenme faaliyetidir.

2. *el-Kitâb*

"Yazmak, yazılan şeyler, yazı tomarı" gibi anlamlara gelen *el-kitâb, kütüb, mektûb* kelimeleri Kur'ân'da 262 kez geçmektedir. Bunlardan *el-Kitâb* ismi Kur'ân'ın Kur'ân'da en çok kullanılan isimlerindendir. Bir kısmında farklı anlamlar söz konusu olsa da, bu kelime büyük çoğunlukla "Kur'ân"ı ifade etmektedir. Başında *el* takısı olarak da olmayarak da *el-kitâb/kitâb* kelimesinin bazı âyetlerde "Hz. Mûsâ'ya verilen kitap", bazı âyetlerde "Tevrât", bazı âyetlerde de "ilâhî öğreti" veya "vahiy" anlamlarında kullanıldığı bilinmektedir.

Bu kelimenin "mektup" anlamı da vardır; delili ise Neml 27/28 ve 29. âyetlerdir (*kitâbî/kitâb*). Buradan hareketle şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Kur'ân, Yüce Allah'ın insanlığa gönderdiği son mektubudur. Bu mektup herkese gönderilmiştir. Birilerinin okumasıyla diğerlerinden görev düşmemektedir.

Mektuplar, anlaşılmadan okunmak için gönderilmezler. Mektup, anlaşılmak ve bir mesajın iletilmesi için yazılır. Kur'ân da böyledir. Yüce Allah, mesajını anlaşılmak ve yaşanmak için göndermiştir. Bu arada davranışlarla da mektuba cevap verilmesini istemektedir. Ya gerekenler yapılıp sevap elde edilecek ve sonuçta ödülle buluşulacak; ya da gerekenler yapılmayacak veya yasaklar işlenerek cevap verilip sonuçta azaba katlanılacaktır. Her durumda Kur'ân'ın ilâhî bir mektup olduğu ve okunup yaşanmak için gönderildiği unutulmamalıdır.

3. *el-Furkaan*

"İyi ile kötüyü, doğru ile yanlışı, faydalı ile zararlıyı, hak ile bâtılı, karanlık ile aydınlığı vs. ayıran değer veya ölçü"ye *Furkaan* denilir. Bizzat ayırana da, kendisi ile bunların ayırt edildiği şeye de aynı isim verilir. Bu itibarla Kur'ân, hakkı bâtıldan ayırt etmede en önemli ölçüdür ve 3 âyette

Kur'ân'ın ismi olarak yer almaktadır.[2] *el-Furkaan* kelimesi, "Hz. Mûsâ'ya verilen mesaj",[3] "Bedir"[4] ve "hakkı bâtıldan ayıran güç"[5] anlamlarında da kullanılmaktadır.[6] Furkaan sûresinin ilk âyetinde de geçen bu kelime aynı zamanda bu sûrenin ismidir.

Din adına neyin doğru, neyin yanlış; neyin yararlı, neyin zararlı; neyin tam, neyin eksik olduğunu belirlemede vazgeçilmez kaynak *Furkaan* olan Kur'ân'dır. Din adına söylenecek sözlerin veya kabul edilecek esasların mutlak anlamda Kur'ân'a uygun olması gerekir. Kur'ân'a sunulmadan, bir anlamda onun onayını almadan hiç kimsenin sözüne din adına itibar edilmemelidir. Hadislerde de ölçü budur. Kur'ân'a uygun olanlar doğrudur ve Hz. Peygamber'e aittirler; aykırı olanlar ise yanlıştır ve uydurmadırlar; çünkü Hz. Peygamber din adına Allah'ın kitabına aykırı şeyler söylemez.

Kur'ân, dini söylemlerde adeta bir DNA laboratuvarı gibidir. Ortaya çıkan görüşler veya ileri sürülen kanaatler Kur'ân süzgecinden geçirilmeli, geçerliliklerini Kur'ân referansına dayandırmalıdırlar. Buradan onay almayan görüşlerin din adına doğru oldukları sadece kuru bir iddiadan ibaret kalır. Eğer bir iddia sahibi görüşünü Kur'ân'a dayandırmaya yanaşmıyor, ondan onay almak için Kur'ân aynasına vurulmasına rıza göstermiyorsa o görüşün itibar görmemesi gerekir.

Herhangi bir dayanağı veya onay makamı bulunmayan dini öğretilerin yolu açılırsa artık bir süre sonra söz konusu dini anlamanın da onu yaşamanın da imkânı kalmaz. Şimdilerde her ne vesile ile olursa olsun Allah adına konuşanların Allah'ın kitabından konuşmaları gerektiği unutulmamalıdır. Çünkü Furkan olan kaynak Kur'ân'dır ve Kur'ân'dan ışığını almayan ifadeler birer iddiadan öte herhangi bir değer de taşımazlar.

Yüce Allah, İlâhî hitaba karşı duyarlı olan ve sorumluluk bilinci taşıyan insanları "Furkan" sahibi yapacak, böylece işledikleri hataları silecek ve onları bağışlayacaktır.[7] İnsanın "Furkaan" sahibi yapılması, onun asıl *Furkan* olan Kur'ân'a sarılmasından ve onu hayatının vazgeçilmezi yapmasından sonra gerçekleşmektedir. Yani "furkan" sahibi olmak bir sonuçtur; sebebi ise Kur'ân ile ve onun anlamı ile buluşmaktır. Dünya hayatında *Furkan* (Kur'ân) ile buluşanlar, mahşerdeki ayrışmada ödülle buluşmayı Allah'ın izniyle başaracaklardır.

2 Bakara 2/185; Âl-i İmrân 3/4; Furkaan 25/1.
3 Bakara 2/53; Enbiyâ 21/48.
4 Enfâl 8/41.
5 Enfâl 8/29.
6 Bakara 2/185; Âl-i İmrân 3/4; Furkaan 25/1.
7 Enfâl 8/29.

4. *en-Nûr*

"Işık" anlamına gelen bu ismiyle Kur'ân, insanları karanlıklardan aydınlığa çıkartmak için gönderilmiş olduğunu ortaya koymaktadır.[8] *en-Nûr* kelimesi Kur'ân'da farklı anlamlarda 43 yerde geçmekte, 11 âyette ise Kur'ân'ın ismi olarak kullanılmaktadır.[9]

"Aydınlık" anlamıyla bu isim, Kur'ân'ın hayata bakan tarafını göstermekte, onun aydınlığıyla yaşanan hayatın karanlıklardan uzak olacağını ortaya koymaktadır. Kur'ân'ın değişik sûrelerinde geçen bu kelime, gecenin karşıtı "gündüz" anlamında bir aydınlığı değil, "cehalet karanlıklarının karşıtı" olan aydınlığı, yani gerçeği ifade etmektedir. Kendisini göklerin ve yerin nûru[10] olarak isimlendiren Yüce Allah, insanlığa gönderdiği mesajına da bu adı vermekte, böylece kelamıyla kendi zatını aynı isimde buluşturarak, hayata bakan yapısıyla Kur'ân'ın önemine özellikle vurgu yapmaktadır.

Bugün insanlar, Kur'ân'ın aydınlığından yeterince yararlanamamakta ve onun sunduğu hayat değerlerini görmezlikten gelmektedirler. Kur'ân'ın nûrundan yararlanabilmek gayesiyle günlük hayatta ışıklar açıldığı gibi Kur'ân'ı da "açmak" gerekir. Bazen açılmasına rağmen yanmayan ışıklar da olabilir; bu durumda elektriğin olmadığı anlaşılır. Aynen bu şekilde günümüzde açılmasına, okunmasına ve dinlenilmesine rağmen Kur'ân'ın yeterince ışık vermediği görülmektedir. Bunun sebebi, gerçeği onda arama isteğinin olmamasıdır. Oysa bir ismi *nûr* olan Kur'ân, içerdiği esasların ışığıyla insanın gönül ve ruh dünyasını aydınlatan bir değerdir.

5. *er-Rûh*

Kur'ân'ın isimlerinden biri de *rûh*'tur.[11] *Rûh*, beden için vazgeçilmez değerdir ve ruhsuz beden ölü gibidir. Beden için ruhun önemi ne ise, dînî hayat için de Kur'ân'ın önemi ve değeri işte odur. Yüce Allah: "İşte böylece, Biz sana katımızdan bir ruh vahyettik"[12] buyurarak bu gerçeğe dikkat çekmektedir.

8 İbrâhim 14/1.
9 Nisâ' 4/174; Mâide 5/15; En'âm 6/91; A'râf 7/157; Tevbe 9/32; Hacc 22/8; Nûr 24/35; Lokmân 31/20; Şûrâ 42/52; Saff 61/8; Teğâbün 64/8.
10 Nûr 24/35.
11 Nahl 16/2; Mü'min 40/15; Şûrâ 42/52; Mücâdele 58/22; Kadr 97/4.
12 Şûrâ 42/52.

Demek ki Kur'ân, hayat için bir ruhtur; canlılığın ve farkındalığın en önemli değeridir. Bu gerçek, Enfâl sûresinde şöyle beyan edilmektedir: "Ey iman edenler! Sizi kendinize hayat verecek bir şeye (Kur'ân'a) çağırdığında Allah'ın ve Elçisinin bu çağrısına icabet edin."[13] Kur'ân, bu âyette de ifade edildiği gibi insanları canlı olmaktan, hayat ve ruh sahibi olmaya yükseltmektedir. Bu yönüyle *rûh* olan "Kur'ân"ın dönüştürücü özelliği de hatırlatılmış olmaktadır.[14]

Yâsîn 36/70'teki "Hayatta olanları uyarmak" ifadesi, Kur'ân'ın bu özelliğini ortaya koymakta, onun insana ruh verip gerçeğin farkına vardırmasındaki etkisine dikkat çekmektedir. Kur'ân, insanın hayatta oluşunu ruh ve bilinç sahibi olmaya dönüştürdüğü için isimlerinden biri *rûh* olarak belirlenmiştir.

Kur'ân, sorumluluk yükleyen, insan akıl ve iradesini muhatap alan bir sesleniştir. Bu yönüyle de Kur'ân'ın "rûh" oluşu, onun sorumlu varlıkları muhatap aldığını ve onlarda değişimi amaçladığını göstermektedir. Ruh, akıl, irade ve bilinç olmadan insanın sorumluluğundan söz edilemez.

"Eğer biz, bu Kur'ân'ı bir dağa indirseydik, onun ezilip büzülerek Allah'a duyduğu saygıdan dolayı boyun büktüğünü görürdün. Bu örnekleri, düşünürler diye insanların önüne koyuyoruz"[15] âyeti, Kur'ân'ın etkisini gözler önüne sermektedir. Cansız dağın boyun bükmesi ve bunu Allah'a saygıdan dolayı yapması için önce canlandırılması ve ruh sahibi yapılması gerekir. Bu âyet, dağın bu halinden mecaz olarak söz edildiğini göstermektedir.

Kur'ân, bu dünyanın en büyük varlıklarını, en sarsılmaz sanılan kütlelerini bile sarsıp boyun büktürebiliyorsa, bu durum onun ruh verici özelliğinden kaynaklanıyor demektir. Yüce Allah, insanların düşünüp ders almaları ve sonuç çıkartmaları için bu tür örnekleri vermektedir.

6. *eş-Şifâ'*

Yaygın kabule göre "derde deva olmak" anlamına gelen *eş-şifâ'* kelimesi, Kur'ân'ın Kur'ân'daki isimlerinden biridir. "Ey insanlar! Rabbinizden

13 Enfâl 8/24.
14 Âl-i İmrân 3/179; 'Ankebût 29/2.
15 Haşr 59/21.

size bir öğüt ve kalplerde oluşabilecek her tür (manevi hastalık) için bir şifa, inananlar için de bir rehber ve rahmet gelmiştir."[16] Şüphe yok ki Kur'ân'ın şifa olması, manevî hastalıklarla, yani inanç hastalıklarıyla ilgilidir.

Kur'ân, insanların iç dünyalarını onaran bir şifadır. Nitekim Yüce Allah, aynı kökten bir kelimeyi (*yeşfi*) kullanarak, Allah yolunda savaşanlara yardım edeceğini ve müminlerin gönüllerine ferahlık vereceğini[17] ifade etmekte, böylece *şifâ'* kelimesinin gönülle alakasını ortaya koymaktadır. Bu kelimenin elbette maddî ve bedensel anlamda bir deva anlamı da vardır. Nitekim Hz. İbrahim'in duasındaki "Hastalandığımda bana şifayı O verir" (*yeşfîni*)[18] ve "Bal nimetinde insanlar için şifa vardır"[19] (*şifâ'*) âyetlerindeki kelimeler bu anlamdadır.

Bu istisnalar dışında belirtmeliyiz ki, Kur'ân'ın şifa oluşu gönüllerdeki inançsızlık rahatsızlıklarını tedaviye yöneliktir ve manevi bir mahiyet arz etmektedir. Dinî hayatı doğru kavramaya yönelik arayışlar ve kâinatı doğru anlama gayretleri, Kur'ân'ın yol göstericiliğinden, rehberliğinden ve çözüm getiriciliğinden yararlanmalıdır. Onun şifa oluşu, çözüm üreticiliğindedir; sorun gidericiliğindedir; yol göstericiliğindedir.

İnsanlar, Kur'ân okuyarak bedensel rahatsızlıklarının giderileceğini sanmamalıdır. Meselâ kalp rahatsızlığı olanlar Kur'ân okuyarak değil, Kardiyolojiye müracaat ederek Yüce Allah'tan şifa beklemelidirler. Bedensel rahatsızlıklarda önce ilgili doktorlara başvurmalı, şifa ise elbette ve elbette sadece Yüce Allah'tan beklenmelidir. Doktorlara müracaat etmek gerekir; çünkü sebeplere sarılmak insanın önemli bir irade görevidir. Ancak bilinmelidir ki bunun sonucunda yine şifayı verecek olan Yüce Allah'tır.

Kur'ân, hidayet kaynağı olması itibariyle, ruhların kaybettiği rotalarını bulmada insanlara yardımcı olur, yol gösterir. Kur'ân'ı, gönderildiği amaç doğrultusunda okumak, anlamak ve yaşamak zorundayız. Gönderiliş amacının dışına çıkarak onu bedensel rahatsızlıkların tedavisi için okumak, Kur'ân'ı yerli yerinde okumak anlamına gelmez. Dahası bu amaçlarla yapılan okumalar Kur'ân'dan, onu anlamaktan ve indiriliş gayesinden uzaklaşmaya da neden olabilir.

16 Yûnus 10/57. Benzer âyetler için de bk. İsrâ 17/82; Fussılet 41/44.
17 Tevbe 9/14.
18 Şu'arâ' 26/80.
19 Nahl 16/69.

7. *el-Beyân/el-Beyyine*

"Açıklama, mesaj, ders" anlamlarına gelen *el-beyân* kelimesi de, Kur'ân'ın Kur'ân'daki isimlerinden biridir. "İşte bu (kitap), bütün insanlar için bir açıklama ve bir derstir; takvâ sahipleri için de bir hidayet ve öğüttür."[20] Bu âyette geçen *beyân* kelimesi, Kur'ân'ın bütün insanlara yönelik bir hitap olduğunu ortaya koymakta, ayrıca duyarlı insanlar için bir yol gösterici, rehber ve öğüt olduğuna dikkat çekmektedir. Kur'ân, "açık oluş ve açıklayıcılık anlamında yeterince anlam derinliğine sahip olup, Allah'ın kendisini ifade etme aracı olan" bir mesajdır.

"Beyân etmek", bir şeyi açıklamak demektir. Açıklama yapmak da, bir isteğin ortaya konulması veya ona cevap verilmesi şeklinde gerçekleşir. Kur'ân bu yönüyle insanlık için gereken değerleri hem ortaya koymakta, hem de karşılaşılabilecek problemler için önceden açıklamalar yaparak, sorunun ortaya çıkmasını engellemekte, buna rağmen oluşan problemleri de çözmeyi amaçlamaktadır.

Kendisi *mübîn*, yani "apaçık" olan Kur'ân, aynı zamanda "açıklayıcı" bir özelliğe de sahiptir. Bu nedenle onun *beyân* oluşuyla birlikte düşünülmesi gereken özelliklerinden biri de *beyyine* oluşudur. En'âm 6/157'de de geçen *beyyine* kelimesi, "delil, açık kanıt" anlamına gelmektedir. Kur'ân'ın delil oluşu, bu âyette hidayet (rehber) ve rahmet oluşuyla birlikte zikredilmekte, adeta yoldaki işaretleri gösterme misyonuyla buluşturulmaktadır.

Yola çıkanın rehbere ihtiyacı olduğu gibi, insanlık da hayat yolculuğunda şaşmaz bir otoritenin rehberliğine ihtiyaç duymaktadır. İşte Kur'ân, bu ihtiyacı karşılamak için bir *beyyine* ve *beyân* olarak insanlığa gönderilmiş ilâhî bir yol işaretidir; bir rehberdir. Onun açıklayıcılığı, muhtemel yol kazalarını da önlemeyi amaçlamaktadır.

Kur'ân'ın *beyân* oluşu, onun konuşmasıyla da yakından ilgilidir. Evet, insanlar konuştuğu gibi Kur'ân da konuşur;[21] üstelik onun konuşması sadece ve sadece gerçeği ifade şeklinde gerçekleşir. Onda sapma ve eğrilme yoktur; sahibini yanıltma ve yarı yolda bırakma da yoktur.

İnsan olmaktan ve yanılabilirlilikten kaynaklanan hiçbir arıza

20 Âl-i İmrân 3/138. Benzer örnekler için bk. Nahl 16/89; Rahmân 55/4; Beyyine 98/1, 4.
21 Zâriyât 51/23; Mü'minûn 23/62. Bu âyetlerde sözü edilen kitap ve konuşma dünyada Kur'ân'la ilgilidir; âhirette ise amel defteridir.

Kur'ân'da yer almaz. Kur'ân'ın konuşması Yüce Allah'ın konuşması demektir ve Yüce Allah da sadece gerçeği söyleyendir.[22] Kur'ân'ın ifadesine göre O'nun sözü gerçeğin ta kendisi olduğuna göre, ötesi şaşkınlıktır.[23]

Bütün bu sözlerimizin özeti şudur: Konuşmaktan maksat anlaşılmaktır. İnsanlar anlaşılmak için konuşurlar da, kâinatın sahibi Yüce Allah anlaşılmamak için konuşmuş olabilir mi hiç? Kur'ân, beyândır; Yüce Allah bununla insanlara seslenmektedir. Bize düşen görev de o sese ve sahibine samimiyetle kulak vermektir.

8. *ez-Zikr/et-Tezkira/ez-Zikrâ*

Daha önce çeşitli âyetlerin tefsirinde de ifade ettiğimiz üzere, Kur'ân'ın isimlerinden biri de "öğüt ve hatırlatma" anlamında *zikr, zikrâ* veya *tezkira*dır.

Kur'ân'ın *zikr* veya *tezkira*, yani "öğüt ve hatırlatma" oluşu, onun daha önce insana bildirilmiş olmasını gerektirir. Nitekim insanlara bir şeyleri hatırlatmak demek, onların daha önceden haberdar edilmişliği demektir. Buradan hareketle şunu söyleyebiliriz: Vahyin hatırlatıcılığı, onun fıtrata uygun gerçekler içermesi demektir.

Fıtrat, yaratılışta insanı Yüce Allah'ın şekillendirdiği ilâhî programın adıdır. Bütün değerler, fıtrata ilmek ilmek işlenmiştir. İnsandan istenen de buna uygun tercihler ve tavırlar ortaya koyması, bir anlamda fıtratıyla ters düşmemesidir. Fıtrata işlenen "Allah'ı tek ilâh olarak tanıma" imzası, Kur'ân'ın sunduğu hatırlatmaları fıtratın hiçbir şekilde yadırgamayacağını ortaya koymaktadır. İnsan, daha önce aşina olduğu şeyleri duyunca onları hatırlar ve zihninde herhangi bir çelişki ile karşılaşmaz.

"Zikir" ile "fıtrat" uyumu son derece önemlidir. Mutlak inkârcılar hariç olmak üzere, eğer sunulan ilâhî bildirimler karşı taraftan red cevabı alıyorsa, bilinmelidir ki ya yapılan sunumda bir yanlışlık vardır, ya da ilâhî prensipleri doğru anlamada bir sorun yaşanmaktadır. İlâhî prensiplerin yer aldığı Kur'ân'ı Yüce Allah'ın bir kitabı, insanı ve onun fıtratını da diğer bir kitabı olarak kabul ettiğimize göre, bütünüyle iki kitabın ve parça parça âyetlerinin birbiriyle çelişmesi kesinlikle mümkün değildir.

22 Âl-i İmrân 3/95.
23 Yûnus 10/32.

Kur'ân, "insana gerçekleri ve Yüce Allah'ı hatırlatan" ilâhî kaynaklı evrensel bir hitaptır, sesleniştir.[24] Bu ismi gereği Kur'ân, fıtrat sözleşmesinde gerçekleşen programın işletilmesi, aklın yadırgamayacağı esasların insana sunulması ve bütün varlıklarla ilgili görev ve sorumlulukların kendilerine hatırlatılmasını ifade eder.

9. *el-Hakk*

Kur'ân, "gerçeği getiren ve gerçeği temsil eden" bir kitaptır.[25] Yûnus 10/32'de ifade dildiği üzere Hakk'tan öte geriye dalalet kalacağı için Kur'ân'ın hakkı temsil eden değer olduğu açık bir gerçektir. Kur'ân'ın sunduğu bütün bilgiler, inananlar için tartışma kaldırmayacak netliktedir ve gerçektir.

10. *er-Rahmet*

Kur'ân, "insanlığa ve kâinata merhameti tanıtan ve ilâhî rahmetin tecellisi olan" bir sesleniştir.[26] Bu yönüyle Kur'ân, merhametin kaynağı ve sahibi olan Yüce Allah'ın insanlara rahmetinin sonucudur.

11. *el-Hidâyet/el-Hüdâ*

Kur'ân, "şaşkınlıkları gideren yol göstericilik" misyonuyla şekillendirilen bir yol haritasıdır.[27] Kur'ân'ın yol göstericiliği ayırım yapmadan bütün insanları ilgilendirmektedir. Kur'ân hem hidayettir hem de hidayetin ilkelerini öğreten bir rehberdir.

---

24 Hûd 11/114; Hıcr 15/6; 9; Nahl 16/44; Kehf 18/28; Tâhâ 20/99; Enbiyâ 21/24; 50; Furkaan 25/18; 29; Yâsîn 36/11; Sâffât 37/3; 168; Sâd 38/8; 49; Zümer 39/22-23; Fussılet 41/41; Zuhruf 43/5; 36; 44; Necm 53/29; Mücâdele 58/19; Talâk 65/10; Kalem 68/51; Cinn 72/17; Müddessir 74/54; İnsân 76/29; 'Abese 80/11.

25 el-Hakk kelimesi Kur'ân'ın ismi olarak oldukça fazla âyette kullanılmaktadır. Örnek için bk. Bakara 2/91; 119; 144; Nisâ' 4/170; Mâide 5/48; 83; 84; En'âm 6/5; Yûnus 10/108; İsrâ 17/81; Zâriyât 51/23; Hadîd 57/16.

26 Örnek için bk. En'âm 6/157; A'râf 7/52; 203; Yûnus 10/57; Yûsuf 12/111; Nahl 16/64; 89; İsrâ 17/82; Neml 27/77; Kasas 28/43; Lokmân 31/3; Câsiye 45/20.

27 el-Hüdâ/el-hidâyet kelimesinin Kur'ân'ın ismi olarak kullanıldığı âyetler için bk. Bakara 2/2, 97, 159, 185; Âl-i İmrân 3/4, 138; Nisâ' 4/115; En'âm 6/88, 91, 157; A'râf 7/52, 203; Tevbe 9/33, Yûnus 10/57; Yûsuf 12/111; Nahl 16/64, 89, 102; İsrâ 17/94; Kehf 18/55, 57; Tâhâ 20/123; Neml 27/2, 77; Kasas 28/43, 57, 85; Lokmân 31/3, 5, 20; Sebe' 34/32; Fussılet 41/44; Câsiye 45/11, 20; Muhammed 47/25, 32; Feth 48/28; Necm 53/23; Saff 61/9; Cinn 72/13.

12. *el-Büşrâ*

Kur'ân, "sunduğu ilkelere uyanlar için âhirette cennet müjdesi veren" bir mesajdır.[28] Bu yönüyle Kur'ân, dünyada ilkelerine uyanlar için meleklerin beraberliğini de müjdelemektedir.

13. *el-Mev'ıza*

Kur'ân, "bütün ilkelerinde öğüdü esas alan ve öğüdün nasıl verileceğini öğreten" bir rehberdir.[29] Nasihat vermede en güzel metotların yer aldığı asıl kaynak, Kur'ân'dır. Allah'a davet edenlerin, davette uygulayacakları yöntemleri Kur'ân'dan öğrenmeleri gerekir.

Kur'ân-ı Kerîm'in Kur'ân'da yer alan ve en çok gündemde bulunup insanların gündelik hayatlarında bilip kullandığı isimlerini ana hatlarıyla tanıtmaya çalıştık. Şüphesiz bu konuda söylenmesi gerekenler bizim söylediklerimizden ibaret değildir; sadece bazı hatırlatmalar yaparak Kur'ân hakkında bir kanaat oluşturmaya gayret ettik.

B) KUR'ÂN-I KERÎM'İN KUR'ÂN'DAKİ SIFATLARI

Kur'ân'ın yukarıda saydığımız isimlerinden ayrı olarak bazı sıfatları da vardır. Şimdi de bunların bir bölümünü kısaca hatırlatmak istiyoruz.

1. *el-Mübîn*

Bu sıfat, Kur'ân'ın hem "apaçık" olduğunu, hem de "açıklayıcı" özelliğini ifade eder.[30] Kur'ân'ın isimlerinden olan *el-beyân* kelimesinin sıfat halidir.

2. *el-'Azîm*

Bu sıfat, Kur'ân'ın yüce bir kaynaktan geldiğini, yüceliğini, yüce ha-

28 *el-Büşrâ* kelimesinin Kur'ân'ın ismi olarak kullanıldığı âyetler için bk. Bakara 2/97; Nahl 16/89, 102; Neml 27/2.

29 *el-Mev'ıza* kelimesinin Kur'ân'ın ismi olarak kullanıldığı âyetler için bk. Bakara 2/275; Âl-i İmrân 3/138; Yûnus 10/57; Hûd 11/120; Nahl 16/125; Nûr 24/34.

30 *el-Mübîn* sıfatının Kur'ân için kullanıldığı âyetler için bk. Nisâ' 4/174; Mâide 5/15; En'âm 6/59; Yûnus 10/61; Yûsuf 12/1; Hıcr 15/1; Şu'arâ' 26/2; Neml 27/1, 75; Kasas 28/2; Yâsîn 36/69; Zuhruf 43/2; Dühân 44/2.

kikatler içerdiğini ve okuyup yaşayanını yücelteceğini hatırlatır.[31] Çünkü onun yüceltilmeye ihtiyacı yoktur; kaynağı itibariyle zaten yücedir.

3. *el-Hakîm*

Bu sıfat, Kur'ân'ın hikmetlerle dolu esaslara sahip oluşunu ve onu hakîm olan Allah'ın gönderdiğini belirtir.[32]

4. *el-Kerîm*

Bu sıfat, Kur'ân'ın değerini ve muhataplarına sunduğu ikramların kaynağını ifade eder.[33]

5. *el-Mecîd*

Bu sıfat, Kur'ân'ın yüceliğini, onur kaynağı oluşunu ve sahip çıkanı onurlandıracağını ortaya koyar. *Mecîd* kelimesi, Kur'ân'ın sıfatı olarak iki âyette geçmektedir.[34] Bu kelime vahyin etkisini ifade etmek üzere "hem özünde şerefli olan, hem de hayatını onunla inşa edene şeref ve onur katan" anlamına gelmektir.[35]

6. *el-'Azîz*

Kaynağının Yüce Allah olması itibariyle Kur'ân *'azîz*'dir.[36] Kur'ân azîzdir; çünkü izzet sahibi olan Yüce Allah'ın gönderdiği mesajdır. Üstünlüğünü ve yüceliğini kaynağından almaktadır.

7. *el-Münîr*

Kur'ân "aydınlatıcı" oluşu itibariyle *münîr*'dir;[37] çünkü içerdiği esaslar itibariyle cehalet, inkâr ve şirk karanlıklarını giderip yerlerini aydınlatan

31 *el-'Azîm* sıfatının Kur'ân için kullanıldığı âyet için bk. Hıcr 15/87.
32 *el-Hakîm* sıfatının Kur'ân için kullanıldığı âyetler için bk. Âl-i İmrân 3/58; Yûnus 10/1; Lokmân 31/2; Yâsîn 36/2.
33 *el-Kerîm* sıfatının Kur'ân'ı nitelendiren kullanımları için bk. Vâkı'a 56/77.
34 Kaaf 50/1; Burûc 85/21.
35 Mustafa İslâmoğlu, Hayat Kitabı Kur'ân Gerekçeli Meal-Tefsîr, İstanbul, 2008, s. 1033'te 2. not.
36 Fussılet 41/41.
37 Âl-i İmrân 3/184; Hacc 22/8; Lokmân 31/20; Fâtır 35/25.

bir mesajdır. Bu kelime aynı zamanda Ay'ın[38] ve Hz. Peygamber'in[39] de sıfatı olarak Kur'ân'da yer almaktadır.

Kur'ân'ın bu sıfatlarından başka "ayetleri veya konuları birbiriyle benzeşen" anlamında *müteşâbih*, "konuları eşi ya da zıddıyla ele alan veya tekrarlayan" anlamında *mesânî* gibi başka sıfatları da vardır.[40] Daha fazla detaya girmemek için bu kadarıyla yetinmek istiyoruz.

Kur'ân'ın isimleri ve sıfatları hakkında hatırlatmaya çalıştığımız bütün bu bilgilerden sonra, şimdi de ele aldığımız isimleri ve sıfatlarından hareketle Kur'ân'ın tanımını yapalım.

C) KUR'ÂN-I KERÎM'İN TANIMI

Kur'ân'ı tanıtmayı amaçlayan eserlerin hemen hemen tamamında Kur'ân'la ilgili pek çok tanım yapılmıştır. Bunların içerisinde en yaygın kabul görenini hatırlatarak farklı bir başka tanımı da biz yapmak istiyoruz.

"Kur'ân, Allah (cc) tarafından Cebrail vasıtasıyla mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed'e (sav) indirilen, mushaflarda yazılan, tevatürle nakledilen, okunmasıyla ibadet edilen, Fâtiha suresiyle başlayıp Nâs suresiyle biten, benzerini getirmekten insanların ve cinlerin âciz kaldığı Arapça mu'ciz bir kelâmdır."

Bundan ayrı olarak Kur'ân, "âlemlerin Rabbi tarafından Cebrâil aracılığıyla, uyarıcılardan olsun diye Hz. Peygamber'in kalbine apaçık bir Arapça ile indirilen, mesajları önceki kitaplarda da bulunan, bir anlamda onların toparlayıcısı konumundaki ilâhî bir kelâmdır."[41]

Yukarıda saydığımız isimlerin ve sıfatların anlamlarını esas alarak Kur'ân'ı şöyle tanımlamamız mümkündür: Kur'ân, "düşünerek okunan, okundukça ilkeleri uygulanmak zorunda olan (*Kur'ân*)", "ilâhî bir mektup kimliğinde insanlara gönderilen (*Kitâb*)", "doğru ve yanlışı ortaya koyan ve kendisiyle doğru ve yanlış ayırt edilebilen (*Furkaan*)", "cehalet karanlıklarına karşı ilâhî aydınlığı getiren (*Nûr*)", "manevî cansızlığı ve anlamsızlığı giderip hayata can ve anlam katan (*Rûh*)", "problemleri çıkmadan önce de çıktıktan sonra da çözen, gönüllerdeki inançsızlık hastalığının şifası olan

38 Furkaan 25/61.
39 Ahzâb 33/46.
40 Zümer 39/23.
41 Şu'arâ' 26/192-196.

(*Şifâ*)", "açıklama yönüyle mesaj derinliğine sahip olup Yüce Allah'ın kendisini ifade etme aracı olan (*Beyân*)", "insanlığa gerçekleri ve Allah'ı hatırlatan (*Zikir*)", "gerçeği getiren ve gerçeği temsil eden (*Hakk*)", "insanlığa ve kâinata merhameti tanıtan ve ilâhî rahmetin tecellisi olan (*Rahmet*)", "şaşkınlıkları giderecek şekilde bir yol göstericilik misyonuyla şekillendirilen (*Hidâyet*)", "sunduğu ilkelere uyanlar için âhirette cennet müjdesi veren (*Büşrâ*)", "bütün ilkelerinde öğüdü esas alan (*Mev'ıza*)", "hem apaçık, hem de açıklayıcı olan (*Mübîn*)", "yüce bir kaynaktan gelen ve kendisi de yüce olan (*'Azım*)", "hikmetler içeren, içi dolu mesajlar getiren (*Hakîm*)", "değerin ve ikramın kaynağı olan (*Kerîm*)", "yüce, onur kaynağı ve sahip çıkanını onurlandıran (*Mecîd*)", kaynağı itibariyle her kelâmdan üstün (*Azîz*) ve içerdiği hakikatler itibariyle karanlıkları aydınlığa çeviren (*Münîr*) ilâhî kaynaklı evrensel bir sesleniştir.

D) KUR'ÂN-I KERÎM NASIL OKUNMALI?

Yüce Allah'ın çeşitli isim ve sıfatlarıyla tanıttığı Kur'ân-ı Kerîm'i okumayla ve onu anlamayla ilgili Kur'ân'da yer alan üç kavramı kısaca ele almak istiyoruz.

* *Tilâvet, Kıraat* ve *Tertîl* Kavramlarının Anlamları

1. *Tilâvet*

Dilimize "okumak" diye tercüme edilen *tilâvet*, "lafızları arka arkaya dizmek, tekrar etmek, aktarmak, gereğini yapmak, takip etmek" anlamlarına gelmektedir. Tilâvetin "takip etmek" anlamı, Hûd 11/17 ve Şems 91/2'deki *telâ* fiilinin kullanımlarında da görülmektedir. Bu iki âyetten özellikle Şems sûresinde olanı çok ilginç mesajlar içermektedir. Ay, Güneş'i nasıl takip ediyorsa, Kur'ân'ı okuyan ve kendisine Kur'ân okunan kimse de Kur'ân'ı takip etmelidir. Bir anlamda onun hükümlerini, ilkelerini, dünya ve ahiret görüşünü hayatının vazgeçilmezi yapmalıdır. Bu şekilde Kur'ân okuyan kişi aklını ve gönlünü Kur'ân'ın yörüngesine koyacaktır. Ay'ın Güneş'i takibinin en önemli sonucu, hem kendisinin aydınlanması hem de ışığını alıp başka taraflara yansıtmasıdır.

İşte tilâvet denen okuyuşta, bir taraftan Kur'ân'ı takip etmek ve onun ilkelerini uygulamak vardır; diğer taraftan da onun ışığını alıp insanlığa yansıtmak anlamı vardır. Işığı yansıtabilmek için önce aydınlanmak gerekir. Kendisi aydınlanmadan başkasını aydınlatmak mümkün değildir. Bu nedenle Yüce Allah, insanoğlunun aydınlanmasını Kur'ân ile iletişim şartı-

na bağlamıştır. Demek ki tilâvet, sadece okumak, tekrarlamak veya aktarmak değil, aynı zamanda okunanı uygulamaktır.

2. *Kıraat*

*Kıraat, tilâvet*ten farklıdır ve ondan daha geniş bir anlam alanına sahiptir. Çünkü kıraat, tilâvete göre daha entelektüel bir okuma faaliyetidir. Bu yüzden Kur'ân okunurken Şeytan'dan Yüce Allah'a sığınmanın emredildiği Nahl 16/98'de *tilâvet* değil, *kıraat* kelimesi kullanılmaktadır. Şeytan, Kur'ân'ı anlama çabasına yönelik kıraatı saptırır, tilaveti değil.[42]

3. *Tertîl*

Türkçeye "okumak" şeklinde çevrilen diğer bir kelime de *tertîl*dir. Furkaan 25/32 ve Müzzemmil 73/4'te de geçen bu sözcük, "özümseyerek, hissederek, yüreğinde duyarak, vahiy ile adeta bütünleşerek yavaş yavaş okumak" demektir. Buradan anlaşılıyor ki Kur'ân'ı okumak, onu önce diliyle telaffuz etmeyi (*tilâvet*), ardından anlamayı (*kıraat*) ve peşinden de sindire sindire okumayı (*tertîl*) gerektirmektedir.

Şöyle bir sıralama yaparsak bu üç kavramın aralarındaki farkı ortaya koymuş olacağız: *Tilâvet* dilin, *kıraat* aklın ve zihnin, *tertîl* ise kalbin ve gönlün okumasıdır. İdeal okuma bu üçünü de içermelidir. Çünkü bunlar gerçekleşince onunla aydınlanmış gönül, Kur'ân'ı eylemlere de yansıtacaktır.

Bu üçü de okumanın içinde olmalıdır; bunlardan herhangi biri yoksa okuma eksik kalır. Bütün bu özellikleri düşündüğümüzde Kur'ân'ı ağır ağır, yavaş yavaş, hissede hissede, sindire sindire okumanın niçin emredildiği daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Yüce Allah, Müzzemmil sûresinde Kur'ân'ın *tertîl* üzere okunmasını emretmekte, gerekçesini de vahyin mesaj, içerik ve sorumluluk ağırlığına bağlamaktadır.[43] Aynı şekilde Furkaan sûresinde inkârcılara cevap olmak üzere Kur'ân'ın peyderpey indirilmesi ve *tertîl* üzere okunması da, gönlün inşası ve motive edilmesi olarak belirlenmektedir.[44] Kur'ân-gönül ilişkisini doğru kurabilmek için Kur'ân'ı yüzünden okumak yeterli olmaz; onu kalbin derinliklerinde hissederek okumak gereklidir. Yürekten okunan Kur'ân'ın yürekleri okuyacağında ve hayatı programlayıp inşa edeceğinde şüphe yoktur.

---

42 İslâmoğlu, *age.* s. 866'da 7. not.
43 Müzzemmil 73/4-5.
44 Furkaan 25/32.

İndirilişi 23 yılda peyderpey gerçekleşen Kur'ân'ın, okunuş şekli de *kıraat, tertîl* ve *tilavet* içerikli olarak gerçekleştirilmelidir. Sadece fertlerin kendi özel okumalarında değil, İsrâ sûresinde belirtildiği gibi, başkalarına okunmasında da takip edilmesi istenen yol aynıdır.[45] Kur'ân, Yüce Allah'ın istediği şekilde okunursa ölü hayat dirilecektir.[46] Cansız duran dağlar gibi, insanın ölü olan manevî dünyası manen canlanacaktır. Böylece, Allah'a duyduğu saygı nedeniyle boyun büküp O'nun yüceliği karşısında küçüklüğünü lisân-ı hal ile ve iradeli seslenişiyle itiraf edecektir.[47]

Yakın geçmişte ve şimdilerde Müslümanların büyük çoğunluğu, Kur'ân'ı anlamadan veya ölülere okumayla ya da namazları olabilecek kadar zamm-ı sûreyle yetinmektedirler. Hiç şüphe yok ki, Kur'ân'ı anlamadan okumak da, okumasını bilmeyenlerin Kur'ân sahifelerine bakması da ibadettir. Ancak bilinmelidir ki, Kur'ân'ın asıl indiriliş gayesi bu ikisi de değildir. Asıl gaye, onun nûruyla buluşmaktır. Onun ışığından yararlanmak ise, sunduğu ilkeleri yaşamakla mümkündür.

Kur'ân'ı olması gerektiği gibi okumamak, "şeklen okuyarak" da olsa maalesef insanımızı ondan hicret ettirmekte, ayrı düşürmektedir. Hz. Peygamber'in mahşerdeki "Ey Rabbim, kavmim Kur'ân'ı terk edilmiş bıraktı"[48] şeklindeki şikâyeti, kanaatimizce günümüz Müslümanlarını da çok yakından ilgilendirmektedir. Hem bu şikâyetten uzak kalmak, hem de Kur'ân'ın sunduğu aydınlıkla buluşmak için Yüce Allah bu son mesajına *nûr* adını vermiştir. Kur'ân'ın nûrunu tanımayanlar, asıl gerçeği kaybettiklerini fark edemeyenlerdir.

Müslümanlar, başkalarının karanlıklarıyla uğraşıp zaman ve enerji kaybetmemelidirler. Yapmaları gereken şey, Kur'ân güneşinin doğmasını sağlamalarıdır. Onun güneşi doğunca, zaten cehalet karanlıkları kendiliğinden yok olacaktır. "De ki: Hakk geldi; bâtıl yok oldu"[49] ifadesinde söylenmek istenen de budur. Müslümanın görevi, hakkın doğmasını sağlamak için çalışmaktır.

Kur'ân'ın nûru, kâinata renklerini kazandırmaktadır. O renkleri fark etmemizi sağlayacak vazgeçilmez değer *nûr* olduğu için Yüce Allah, Kur'ân'ın isimlerinden birini de *nûr* olarak belirlemektedir.

45 İsrâ 17/106.
46 Enfâl 8/24.
47 Haşr 59/21.
48 Furkaan 25/30.
49 İsrâ 17/81.

Şimdilerde Kur'ân okuyup da kılı bile kıpırdamayan insanların durumu şöyle açıklanabilir: Okuyanlar ve dinleyenler metni anlamıyorlarsa orada tam bir etkilenmeden söz edilemez. Ses güzelliği ve makam inceliklerıyle sınırlı kalan okuma ve dinlemeler, asıl mesajın farkına varılmasının önünde maalesef engel olmaktadır. Kur'ân'ın gönderilme nedeni ve içeriği insanların dikkatine sunulmadan, hakikat yolunda alınabilecek herhangi bir mesafeden de söz edilemez. Hele hele onunla ilişkiyi mezarlıklarda ölülere okumak şeklinde belirleyince esasında sözün bittiği yere geldiğimiz aşikârdır. Âkif bu durumu ne de güzel ifade etmişti:

Ya açar bakarız Nazm-ı Celîl'in yaprağına,

Ya üfler geçeriz bir ölünün toprağına,

İnmemiştir hele Kur'ân, bunu hakkıyla bilin;

Ne mezarlıkta okunmak ne de fal bakmak için.

Bu nefis tespitin sonrasında Âkif, Kur'ân'la iletişimimizde yaşadığımız sıkıntının sebebi bağlamında 5 noktayı hatırlatmaktadır: "Sorumluluktan kaçma, tenbellik, cahillik, tefrika ve ye's yani ümitsizlik." Bu tespitlerin son derece önemli ve yerinde olduğunu beyan ederek konuyu toparlamak istiyoruz.

E) KUR'ÂN-I KERÎM'IN "MÜFESSER" VE "MÜFESSİR" OLUŞU

Kur'ân âyetleri birbirinin tefsîridirler. Bir yerde az, öz veya kısa geçen bir mesele, bir başka yerde daha uzun ve geniş olarak ele alınmış olabilir. Konuları eşiyle ve zıddıyla ele alması anlamında Kur'ân *mesânî*'dir; âyetlerinin birbiriyle benzeşmesi açısından ise *müteşâbih*'tir. Bu iki kavram her ne kadar daha farklı şekillerde yorumlansa da Kur'ân'ın doğru anlaşılmasında bu anlamları da içerdiklerinde hiçbir şüphemiz yoktur.

Bu nedenle Kur'ân, sadece *müfesser* yani açıklanan, yorumlanan veya izah edilen bir kitap değildir, aynı zamanda *müfessir*dir, yani açıklayan ve izah eden bir kitaptır da. Bu durum Kur'ân'ın *mübîn* oluşunun da gereğidir. Çünkü *mübîn* kelimesinin asıl anlamlarından biri de "açıklayıcı" demektir. Kur'ân'ın "apaçık" olmasını sağlayan en önemli etken onun kendi kendisini açıklıyor oluşudur.

Bu husus Kur'ân'da özellikle şöyle ifade edilmektedir: "Elif, lâm, râ. Bu kitabın âyetleri sapasağlam koruma altına alınmıştır ve her şeyi bilen ve her hükmünde isabetli olan (Allah) tarafından açıklanmıştır."[50] İşte bu âyette sözünü ettiğimiz husus çok açık bir şekilde dile getirilmektedir. Kur'ân âyetleri bizzat Yüce Allah tarafından açıklanmıştır. Bize düşen görev, hangi âyetin hangi âyeti açıkladığını bulmaya çalışmaktır. Kur'ân'ın Yüce Allah tarafından açıklanmasının gerekçesi ise "Allah'tan başkasına kulluk yapmamak" şeklinde belirlenmiştir.[51]

Demek ki Yüce Allah kendisinin açıkladığı kitabını O'nun dediği gibi değil de başkalarının yorumlaması girişimleri adeta onlara kulluk gibi tanıtmaktadır. Sonuçta Tevbe 9/30'da bildirilen şu âyet gündeme gelmektedir: "Allah'ın peşi sıra, hahamlarını ve rahiplerini, bu arada Meryem oğlu Mesîh'i rabler edindiler. Oysaki tek bir ilahtabn başkasına asla kulluk etmemekle emrolunmuşlardı. O'ndan başka ilâh yoktur; onların ortak koştukları şeylerden de beri ve yücedir."

İşte bu âyetin izahı bağlamında Taberî'nin naklettiği bir rivayette Adiyy b. Hâtem Hz. Peygamber bu âyeti okuduğunda "Ama biz onlara tapmıyorduk ki!" diye itiraz eder. Hz. Peygamber şu cevabı verir: "Siz onların haram kıldığını haram, helal kıldığını da helal bilmiyor muydunuz? İşte bu onları rab edinmektir." Hz. Peygamber'in yaptığı bu izahın üzerine söylenecek başka bir söz yoktur. Bu çok önemli hataya düşmemek için naçizane biz de Kur'ân'ı kendi görüşlerimizle değil, Kur'ân'ı Kur'ân âyetleriyle anlamaya çalışıyoruz.

Meselâ Fâtiha'da üç kelimelik bir âyet (*mâliki yevmi'd-dîn*), İnfitâr'da üç müstakil âyete dönüşmektedir. Fâtiha 6'da *en'amte 'aleyhim* "nimet verilenler" şeklindeki iki kelimelik ifade, Nisâ' 4/69'da uzunca bir âyete ve detaya kavuşturulmaktadır. Bunun örnekleri Kur'ân'da oldukça fazladır.

Bu çalışmamızda Kur'ân'ın bu yönünden olabildiğince yararlanacak ve ilâhî kelamın maksatlarını anlamaya ve ortaya koymaya çalışacağız.

50 Hûd 11/1. Benzer bir âyet için bk. Fussılet 41/3.
51 Hûd 11/2.

F) ÂYET VE SÛRELERİN GENEL ÖZELLİKLERİ

1. Kur'ân metninin unsurları âyetlerdir. Mevcut Kur'ân nüshalarında Kur'ân'ın âyet sayısı -Besmeleler hariç- 6236'dır; Besmeleler dâhil bu sayı 6348'dir. Fâtiha'nın başındaki Besmele genellikle sûrenin ilk âyeti kabul edildiği ve Tevbe sûresinin başında da Besmele bulunmadığı için Kur'ân'daki Besmele sayı farkı sanıldığı gibi sûre sayısı gibi 114 değil, 112'dir.

Âyet sayısının 6666 olduğu oldukça yaygın bir kabule sahiptir. Buradaki sayı farkı âyetlerin veya kelime ya da cümlelerin farklı sayıda oluşundan kaynaklanmamaktadır. Mesele bazı âlimlerin bazı uzun âyetleri birkaç âyet, bazı kısa âyetleri birleşik sayarak tek âyet kabul etmeleri nedeniyledir. Dünya üzerinde mevcut Kur'ân nüshalarının hiçbirinde Kur'ân âyetleri, kelimeleri ve cümleleri bakımından hiçbir fark yoktur. Aradaki rakam farkı âyet numaralandırılmasındaki farklı tekniklerden kaynaklanmaktadır.

2. Bilindiği üzere Kur'ân 114 sûreden meydana gelmiş bir kitaptır. Sûreler, indiriliş zamanı ve âyet sayıları esas alınarak farklı şekillerde isimlendirilmişlerdir. Sûrelerin Hicretten önce indirilenlerine Mekkî, hicret sonrası indirilenlerine ise Medenî denir. Bu isimlendirmede muhataplar veya indiriliş yeri değil, tarih yani "hicret" esas alınmıştır.

Bazı âlimler sûrelerin indiriliş yerine göre Mekke'de indirilenlerine Mekkî, Medine'de indirilenlerine ise Medenî demişlerdir. Ayrıca muhataplar ve ele alınan konular dikkate alınarak müşriklere hitap eden sûrelere Mekkî, kitap ehline ve münafıklara hitap edenlerine ise Medenî ismi vermişlerdir. Ancak bu iki yaklaşım bütün sûreleri içermediği için ilk görüş daha çok kabul görmüştür; bizim kanaatimiz de aynı yöndedir.

3. Sûreler uzunluklarına, yani âyet sayılarına göre de isimlendirilmişlerdir. Fâtiha'dan sonraki uzun sûrelere *es-Seb'u't-Tıvâl* (Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ', Mâide, En'âm, A'râf, Enfâl-Tevbe), âyetleri 100'den fazla veya bu civarda olanlara *el-Miûn*, âyet sayısı 100'den az olanlara *el-Mesânî*, daha da kısa olanlara ise *el-Mufassalûn* adı verilmiştir.

Bu son grup (Kaaf-Nâs arası sûreler) de kendi içinde *el-Mufassalu't-Tıvâl* (nispeten uzun olan kısa sûreler), *el-Mufassalu'l-Evsat* (orta uzunluktaki kısa sûreler) ve *el-Mufassalu'l-Kısâr* (en kısa olanlar) diye üçe ayrılmıştır. Bizim bu çalışmamız ilk etapta *el-Mufassalûn*, yani "kısa sûreler"i içermektedir. Bunlar bitince diğer sûreleri de inşallah incelemeye gayret edeceğiz.

4. Sûrelerin her birinin de ayrı ayrı isimleri vardır. Bazen "Fâtiha, Bakara, Nisâ, Mâide, En'âm, A'râf, Enfâl, Tevbe, Nahl, İsrâ, Enbiyâ, Hacc, Mü'minûn, Nûr, Furkaan, Kasas, Secde, Ahzâb, Fâtır, Sâffât, Mü'min, Fussılet, Kıtâl, Feth, Kamer, Rahmân, Vâkı'a, Mücâdele, Mümtehıne, Cum'a, Münâfikuun, Talâk, Tahrîm, Mülk, Kalem, Cinn, Kıyâmet, İnsân, Murselât, Nebe', Tekvîr, İnfitâr, Mütaffifûn, İnşikaak, Fecr, Beled, Şems, Leyl, Duhâ, İnşirâh, Kadr, Beyyine, Zilzâl, 'Asr, Hümeze, Kâfirûn, Nasr, Mesed, İhlâs, Felak ve Nâs" sûrelerinde olduğu gibi sûrenin içerdiği konu esas alınmıştır.

Bazen "Âl-i İmrân, Yûnus, Hûd, Yûsuf, İbrâhim, Hıcr, Kehf, Meryem, Rûm, Lokmân, Sebe', Ahkaaf, Nûh, Fîl, Kureyş" sûrelerinde olduğu gibi ele aldığı kıssa nedeniyle bir peygamber veya kavim ismi dikkate alınmıştır.

Bazen "Ra'd, Şu'arâ', Neml, 'Ankebût, Zümer, Şûrâ, Zuhruf, Dühaan, Câsiye, Hucürât, Zâriyât, Tûr, Necm, Hadîd, Haşr, Saff, Teüğâbün, Hâkka, Me'âric, Müzzemmil, Müddessir, Nâzi'ât, 'Abese, Burûc, Târık, A'lâ, Ğâşiye, Tîn, 'Alak, 'Âdiyât, Kaari'a, Tekâsür, Mâ'ûn, Kevser, ilginç bir kelime bu isimlendirmede esas olmuştur. "Tâhâ, Yâsîn, Sâd ve Kaaf" örneklerinde olduğu gibi sûre başlarındaki "kesik kesik, hecelenerek okunup harekelendirilmeyen" *mukatta'a* harfleri isim olarak verilmiştir.

"Mü'min-Ğâfir, Tebbet-Mesed, Muhammed-Kıtâl, Fâtır-Melâike" sûrelerinde olduğu gibi bazı sûrelerin birden çok ismi olduğu gibi, "Bakara ve Âl-i İmrân" için *Zehrâvân*, "Felak ve Nâs" için *Mu'avvizetân* dendiği gibi bazen iki sûrenin tek adı da olmuştur.

5. Mekkî sûrelerde genellikle Allah'a ve âhirete iman konuları işlenmektedir. Geçmiş milletlerin kıssalarına ve kâinat kitabının âyetlerine genellikle bu sûrelerde yer verilmektedir. Bu çalışmalarımızda inceleyeceğimiz sûrelerde geniş çaplı kıssalar yoktur. Onlar daha uzun sûrelerde ele alınmaktadır.

Medenî sûrelerde ise genellikle ibadet, hukûkî içerikli konular, bireysel, toplumsal ve toplumlararası ilişkiler, onlara yönelik çözüm yolları ile suç-ceza meseleleri konu edinilmektedir. Tabii ki Mekkî sûrelerin konularına Medenî sûrelerde, Medenî sûrelerin konularına da Mekkî sûrelerde zaman zaman yer verilmektedir. Bu anlamda sûrelerde ele alınan konular standart değildir.

Mekkî sûrelerde daha çok iman binasının temelini oluşturan esaslar açıklanır. Ele aldığımız bu kısa sûrelerde gözlemlenen konular bu çerçeve-

dedir. Temeli anlamadan ve asıl değerleri kavramadan yapılacak yorumlar temelsiz kalacaktır.

6. Mekkî sûrelerin üslubu genellikle kısa âyetler ve kısa cümleler şeklindedir. İfadeler kısa olsa da anlam ve mesajların uzun, çaplı ve evrensel içerikte oluşu, bizi bu çalışmayı yapmaya yönlendirmiştir. Bir, iki veya üç kelimeden oluşan nice âyetler vardır ki mesajları sayfalar veya ciltler dolusu olabilmektedir.

Mekkî sûrelerde "îcâz" esastır. *Îcâz*, Türkçemizde de kullandığımız "özlü söz" anlamında "vecîze" ile aynı kökten gelmektedir. *Îcâz*, "bir sözü kısa tutmak" demektir. Bu yapısı gereği kısa âyetler veya kısa âyetli sûreler geniş anlam dünyasına sahiptir.

Medenî sûrelerin ifade özelliğini ise "sözün, bir maksat için ve bilerek uzatılması" demek olan *itnâb* veya *tatvîl* oluşturur. Hem *îcâz*, hem de *itnâb* özelliğine sahip olan bütün âyetler ve sûreler *i'câz* içerir. *İ'câz*, "âciz bırakmak" anlamıyla Kur'ân'ın bütününün "mucize" oluşunu belirtir. Kur'ân'da meydan okuma âyetleri[52] de onun mucizeliğini ispata yönelik mesaj içerirler.

7. Bu çalışmamızda inceleyeceğimiz sûrelerde ağırlıklı olarak "tevhîd, nübüvvet ve âhiret" konuları gündeme getirilmektedir. Bu yapısı gereği sûrelerin hacimleri küçük olsa da mesajları büyük ölçüde ve genel hatlarıyla Kur'ân bütünlüğünü yansıtacak niteliktedir. Bir âyet, pek çok âyete ışık tutmakta, bütünüyle Kur'ân adeta harmanlanmaktadır.

8. Kur'ân'da konular, Kur'ân geneline serpiştirilerek ele alınır. Dolayısıyla hemen hemen her âyetin diğer âyetlerle anlam ilişkisi vardır. Bu özelliği Kur'ân'ın "müteşâbih", yani birbirine benzeyen, birbiriyle benzeşen âyetlerden oluşmasından kaynaklanmaktadır. Kur'ân'ın bir konu hakkındaki mesajı, ancak bütünüyle bilinmesiyle anlaşılabilir. Parçacı yaklaşımlarla Kur'ân hakkında fikir beyan etmek doğru değildir. Kur'ân'ın bir sûresini tanımak için bütün sûrelerini bilmek gerekir. Bütün bilinmeden parçalarla hüküm verilmemelidir.

52 İniş sırasına göre "meydan okuma" âyetleri için bk. (Yaklaşık 50-55 sûrelik meydan okuma için bk. İsrâ 17/88; 10 sûrelik için bk. Hûd 11/13; 1 sûrelik için bk. Yûnus 10/38; Bakara 2/23. Tûr 52/34).

G) METODUMUZ

1. Bu çalışmamızda Hûd 11/1 ve Fussılet 41/3 gereği "Kur'ân'ın Kur'ân ile Tefsîri Metodu"nu, yani âyetleri yine âyetlerle izah etme tekniğini kullanmaya çalışmaktayız. Zaman zaman hadis-i şeriflere başvurduğumuz gibi, yeri geldiğinde ve sıklıkla geçmişteki ve günümüzdeki âlimlerimizin görüşlerine müracaat etmekteyiz. Onların ufuk açıcı yorumlarından yararlanmayı, sadece bir kadirşinaslık anlamında değil, aynı zamanda zorunluluk olarak uygulamaktayız.

2. Teknik olarak, öncelikle ele aldığımız sûrelerin genel bir tanıtımını yapmaktayız. Daha sonra sûrenin metnini, peşinden de topluca mealini vermekteyiz. Tefsîr kısmında ise âyetleri konu konu bölerek, birbiriyle ilgili olanlarını anlam bütünlüğünü bozmayacak şekilde ayrı başlıklarda gruplar halinde incelemeye gayret etmekteyiz.

3. Sûrelerin birbiriyle konu ve anlam ilişkisini belirlemeye de çalışmaktayız. Buradaki amacımız, sûrelerin dizilişinde herhangi bir rastgeleliğin olmadığını, aralarında bazen çok açık, bazen de çok ince konu birlikteliğinin bulunduğunu ortaya koymaktır.

4. Sûre başlarına yazdığımız rakamlar sûrelerin resmî sıralamadaki yerini göstermektedir. Sûrelerin indiriliş sırası hakkında genel bir kabul olmadığı için herhangi bir sıra numarası vermedik. Bunun yerine sûreyi tanıtırken indiriliş sırası hakkında da bilgi vermeye çalışmaktayız.

5. Kur'ân çalışmalarında ince sesli veya kalın sesli harflerin uzatılması ihtiyacı vardır. Bu nedenle ince seslilerin uzatılmasında sesli harfin üzerine uzatma işareti koymayı, kalın seslilerin uzatılmasında ise ilgili sesli harfi iki kez yazmayı tercih ettik. *Furkaan* kelimesi örneğinde söyleyecek olursak, *kaf* harfi kalın sesli olduğu için onun uzatılmasında *â* harfinin üzerine uzatma koymadık; çünkü bu tür kelimelere aşina olmayanlar bunu okurlarken kelimenin *kaflı* mı yoksa *kâflı* mı olduğunu bilemezler ve hatalı anlamalara neden olunur. Bu sıkıntıyı gidermek için ilgili kelimelerdeki uzatmayı sesli harfi iki kez yazarak göstermeyi tercih ettik. *Kaf-kâf, tâ-tı, dâl-dâd, zel-zı, sîn-sâd, hâ-ha, hâ-hı* harflerinde kalın seslileri bu yöntemle yazdık.

6. Çalışmamıza Fâtiha'dan başladık. Çünkü Kur'ân'ın bütünüyle ve aynı anda indirilen ilk sûresi Fâtiha'dır; âyet sayısı da azdır. Ayrıca Fâtiha sûresi, Kur'ân'ın özü, özeti, girişi, önsözü veya projektörüdür. Kur'ân'ın hemen her konusuna dair genel bir içerik arz eder. Hemen hemen her âyeti, hatta her kelimesi Kur'ân'da pek çok âyetle ince ve derin bir anlam ilişkisi-

ne sahiptir. Fâtiha, gündelik beş vakit namazın her rekâtının vazgeçilmez esası olarak günümüzü ve her anımızı kapsamaktadır. Fâtiha'nın anlamını ve diğer sûre ve âyetlerle olan anlam ilişkisini bilenler, onun Kur'ân'ın anası olduğunu rahatlıkla farkedebileceklerdir. Biz de bu nedenlerle önce Fâtiha'dan başladık.

7. İlk ciltte Fâtiha dâhil A'lâ'dan Nâs'a kadarki 29 sûreyi inceledik. İkinci ciltte Nebe'den Târık'a kadarki 9 sûreyi, üçüncü ciltte ise Müzzemmil'den Murselât'a kadarki 5 sûreyi incelemeye çalıştık. Bu çalışmayı inşallah bu sistemle devam ettirmeye gayret edeceğiz. Bütünü 23 yılda indirilen Kur'ân'ın anlaşılabilmesi için uzun çalışmalar ve mesailer gerektiği açıktır. Bu nedenle her cüzü iki ciltte toparlamaya ve mesajı nasıl anladığımızı ortaya koymaya çalışacağız. Çalışmamızda incelediğimiz sûrelerdeki âyetlerin diğer âyetlerle anlam ilişkisini ve sûrelerin insanlığa sunduğu mesajın güncel olarak nasıl anlaşılması gerektiğini belirlemeye gayret etmekteyiz. Daha sonra aynı metodu uygulayarak diğer sûreleri incelemeye çalışacağız.

8. İlk baskıda kısa sûreleri ayrı bir kitap olarak seçmemizin başka bir nedeni de şudur: Müslümanlar büyük çoğunlukla namazlarında bu sûreleri okurlar ve bu sûrelere "namaz sûreleri" adını verirler. Bu isimlendirme aslında büyük bir hatadır. Fâtiha hariç, diğer sûrelerin belirli birkaçını namaza özel görmek doğru değildir. Her âyet veya sûre namazda okunabilir; hatta okunmalıdır. Ancak, bu herkes için mümkün olmayacağından biz de öncelikle namazlarda okunan bu sûrelerin anlamlarını inceleme konusu yaptık.

H) AMACIMIZ

Yüce Allah'ın rızasını kazanma şeklindeki asıl gayemize ilaveten bu çalışmayı yapmadaki amacımız, ilâhî hitabı anlamaya çalışıp onun güne, ana ve hayatımıza dair mesajlarıyla buluşmaktır. Bu doğrultuda onu tarihe gömülmüşlükten kurtarıp güne getirmek, sadece okunmasıyla yetinmeyip anlamını kavramak çok önemlidir. Bunun ötesinde onu hayata yansıtmanın asıl erdem olduğunu ortaya koymak, dolayısıyla aydınlık mesajıyla insanımızın daha yakından buluşmasına katkı sağlamak da ihmal edilemez ve ertelenemez gayemizdir. Her şeyden öte, elbette yüreğimizdeki Kur'ân sevgisi nedeniyle Kur'ân talebesi olma arzumuz da daima bizim için bir şevk ve heyecan vesilesidir. Çünkü şereflerin en yücesi Kur'ân'ın kazandırdığıdır.

"Yeryüzündeki ağaçlar kalem olsaydı, deniz de mürekkep, arkasından ona yedi deniz daha katılsaydı, yine de Allah'ın kelimeleri (insanlığa sunduğu hakikatler veya kâinata koyduğu prensipler) bitmezdi. Allah üstündür, hükmünde hikmet sahibidir."[53] "De ki, eğer Rabbimin kelimelerini (yazmak ve saymak) için deniz mürekkep olsaydı, bir o kadar daha da getirseydik, Rabbimin kelimeleri tükenmeden deniz tükenirdi."[54]

Bu iki âyette Yüce Allah'ın âyetlerinin, kelimelerinin ve sunduğu hakikatlerin sonu gelmez sayıda ve derinlikte olduğu ifade edilmektedir. Bizler naçizane, deniz olmak bir yana, o hakikatler karşısında bir damla olabilsek, bu durum mutluluk olarak bize fazlasıyla yetecektir. Çünkü ilâhî kelamı anlamada ortaya koyduğumuz çabalar, ilâhî mesajla buluşma irademiz, Allah'ın Kitâbı'yla konuşma, onu konuşma, konuşturma, yaşama ve çevreye anlatma gayretlerimiz hayat gayemizdir.

Hz. Peygamber'in ifadesiyle, "Allah'ın kelamının diğer sözlere üstünlüğü, Yüce Allah'ın, yaratıklara olan üstünlüğü gibidir." Sözün en güzeliyle konuşmak, Gerçek Güzel'i konuşmak, Gerçek Güzel ile konuşmak demektir. Yine Peygamberimizin ifadesine göre, "Her kim Rabbi ile konuşmak istiyorsa Kur'ân okusun." Bizim için mutlulukların en büyüğü, hiç şüphe yok ki bu olacaktır. Bu yolda, inançlı kardeşlerimizin duası büyük bir moral desteğidir ve ilâhî rızayı kazanmanın vesilesidir.

Dualarını eksik edilmemesi niyazımızı yineliyoruz. Yüce Allah, bizleri kulluğuna kabul etsin; Kitâb'ını anlamada muvaffak kılsın; âhirette ödüllerin en büyüğü olan rızasına bizleri de katsın; O'ndan ve Rasûlünden ayrı kalmamayı lütfetsin. Azabından korunmayı nasip eylesin; O'ndan ayrı kalmanın vereceği derin hasretlerden bütün inananları ve dolayısıyla Kur'ân talebesi olmak için çalışan bizleri muhafaza buyursun.

53 Lokmân 31/27.
54 Kehf 18/109.

1. FÂTİHA SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Fâtiha sûresi Mekke'de indirilmiştir[55] ve 7 âyettir. Daha önceden çeşitli sûrelerinin ilk grup âyetleri indirilmiş olsa da, bütünüyle ilk indirilen sûre Fâtiha'dır. "Hamd", "tevhîd ilânı" ve "dua" konularından oluşmakta, bu yapısıyla bütünüyle Kur'ân'ı özetlemektedir.

A) FÂTİHA'NIN İSİMLERİ

Fâtiha'nın *Fâtihatü'l-Kitâb* "Kitabın başı, açılışı, girişi", *Sûretü'l-Hamd* "övgü sûresi", *Ümmü'l-Kur'ân* "Kur'ân'ın anası, özü", *Ümmü'l-Kitâb* "Kitabın esası, anası", *Esâsü'l-Kur'ân* "Kur'ân'ın aslı, temeli", *eş-Şifâ'* "manevî hastalıklara ve inançsızlıklara şifa", *el-Vâfiye* "yeterli olan", *el-Kâfiye* "yeterli, tamam", *el-Kenz* "hazine", *es-Salât* "namaz, dua", *Sûretü'd-Du'â'* "dua ve iltica sûresi", *es-Süâl* "istek, talep", *eş-Şükr* "şükür", *es-Seb'u'l-Mesânî* "tekrarlanan yedili" gibi isimleri vardır.[56] Bu isimlerin her biri Fâtiha için uygundur ve Fâtiha ile anlam ilişkisine sahiptir. Bunlardan, özellikle *es-Seb'u'l-Mesânî* "tekrarlanan yedili" ismi hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz.

---

55 Fâtiha sûresinin Medine'de indirildiği görüşü de ileri sürülmüştür. Ancak sûrenin Hıcr sûresinden önce indirildiği ve ilk dönemlerinden itibaren namazlarda okunduğu gerçeği, bu iddiayı geçersiz kılmaktadır. Ayrıca Fâtiha'nın hem Mekke'de hem de Medine'de iki kez indirildiği, kendisine el-Mesânî denmesinin nedeninin bu olduğu da iddia edilmiştir. Bu iddia da doğru olamaz. Çünkü sûrenin üslubu, içeriği ve Kur'ân'da bir defa yer almış olması, indirilişinin birden çok olmasına engeldir. Kaldı ki iki kez indirilseydi iki kez yazdırılırdı; zira birden çok indirilip indirildiği kadar yazdırılan âyetler Kur'ân'da vardır.

56 Ebû Abdillah Muhammed b. Ömer Fahruddîn er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, Beyrut, baskı tarihi yok, I, 173-177.

B) es-SEB'U'l-MESÂNÎ NE DEMEKTİR?

es-Seb'u'l-Mesânî isminin Fâtiha'ya ait olduğuna dair Kur'ân'dan delil vardır. Hıcr 15/87'de Yüce Allah: "Biz sana tekrarlanan yedi (âyeti) ve bütünüyle yüce Kur'ân'ı verdik" buyurmaktadır.

1. Âlimlerimizin hemen hemen tamamı burada kastedilen "yedili"nin Fâtiha olduğu konusunda fikir birliğindedirler. Bu görüş doğrultusunda söz konusu âyet şu şekilde tercüme edilmelidir: "Biz sana sık sık tekrarlanan (ayetlerden) yedili (bir sûre) bahşettik ve (böylece senin önüne) yüce Kur'ân'ı (açıp serdik)."[57]

2. Bu âyetteki *ve'l-kur'âne'l-'azîm* ifadesinin başındaki *vâv* edatını "atıf/bağlaç" değil de tefsiriye veya beyaniye olarak alırsak anlam şöyle olur: "Biz sana tekrarlanan yedi (ilkeyi, konuyu, ana mesajı), yani yüce Kur'ân'ı verdik." Bu haliyle de söz konusu âyette Kur'ân'ın özü olan Fâtiha'nın dolaylı olarak kastedilmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Fâtiha'ya *es-Seb'u'l-Mesânî* isminin verilme nedeni hakkında Râzî özetle şu değerlendirmeleri yapmaktadır:

* Fâtiha ikişerlidir. Yarısı kulun Rabbini övmesidir; yarısı da Yüce Allah'ın kuluna ikramı ve ihsanıdır.

* Fâtiha namazların her rekâtında tekrar edilir. Bu nedenle tekrarlanan âyetlerin oluşturduğu sûre olarak bu isimle anılmaktadır.

* Fâtiha diğer ilâhî kitaplarda yoktur.[58] Bunun için ayrıcalıklı bir özelliğe sahiptir.

* Fâtiha yedi âyettir; adeta her bir âyeti Kur'ân'ın yedide birine denktir.

* Fâtiha yedi âyettir; Hıcr 15/43-44. âyetlere göre cehennemin kapıları da yedi tanedir. Bu sûreyi okuyanlara adeta cehennemin kapıları kapanır.

---

57 Muhammed Esed, Kur'ân Mesajı Meal-Tefsîr, ter. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul, 1997, s. 523.

58 Râzî, bu maddede Tirmizî kaynaklı şöyle bir rivayete yer vermiştir: "Varlığım, kudretinde bulunan Allah'a yemin ederim ki Tevrât'ta, İncîl'de, Zebûr'da ve Kur'ân'da bu sûre gibi başka bir sûre indirilmemiştir; o es-Seb'u'l-Mesânî'dir; yüce Kur'ân'dır." Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, es-Sünen, İstanbul, 1992, Tefsîru Sûre-i Hıcr; Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, İstanbul, 1992, V, 114.

* Fâtiha namazda okunur ve bir başka sûre daha ona ilave edilir. (Bir anlamda Fâtiha, namazda iki sûrenin okunmasına vesile olur).

* Fâtiha Yüce Allah'a bir övgü olduğu için ona *mesânî* (övme, medih) denilmiştir.[59]

C) FÂTİHA'NIN FAZİLETİ

Fazileti hakkında oldukça fazla sözün söylendiği Fâtiha sûresi, Kur'ân'ın âdeta projektörü gibidir. Hemen hemen her âyeti, hatta her kelimesi pek çok âyet ve sûreyle ilişkilidir. Hangi kelimesine bakılsa, hangi âyeti incelense konuyla ilgili pek çok âyetle karşılaşılır.

Kur'ân, Yüce Allah'ın kelam sıfatı olduğu için onun bütün âyetleri elbette aynı değerdedir. Biri diğerinden daha hayırlı, daha az hayırlı, ya da en hayırlı gibi sınıflandırmalar doğru olamaz. Ancak Fâtiha, Kur'ân'ın özeti, ana konularını içermesi ve namazın da ayrılmaz parçası olduğu için bazı farklılıklara sahip olduğu belirtmekte de bir hata olmasa gerektir.

Hz. Peygamber, Fâtiha'yı namazın "olmazsa olmazı" diye nitelendirmekte, "Fâtihasız (Kitâb'ın Fâtihası olmadan) namaz olmaz" buyurmaktadır.[60] Bu özelliğiyle Fâtiha sûresi, müminin bütün hayatını adeta çepeçevre kuşatan bir nitelik arz etmektedir.

D) İSTİ'ÂZE NEDİR? NİÇİN GEREKLİDİR?

Fâtiha'nın tanıtıldığı hemen her yerde *isti'âze*den de söz edilir. *İsti'âze*, "Şeytan'dan Yüce Allah'a sığınmak" demektir. Bunun açılımı olan أعوذ بالله من الشيطان الرجيم *E'ûzü billâhi mine'ş-şeytâni'r-racîm* cümlesi ise "Kovulmuş şeytandan Allah'a sığınıyorum" anlamına gelmektedir.

Kıraatsiz namaz nasıl olmaz ve Fâtiha'sız kıraat nasıl yeterince yerine gelmezse *isti'âze* olmadan da Fâtiha eksik sayılır. Birbirini tamamlayan bu unsurları bir ve bütün olarak kabul etmek gerekir. Vücut organlarını necaset denen pisliklerden temizlemek namazın şartı kabul edildiği gibi, manevî kirlilik demek olan şeytanın vesveselerinden uzak durmak için de

59 Râzî, age., I, 175-176.

60 Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc, el-Câmi'u's-Sahîh, İstanbul, 1992, Salât, 34, 36, 38; Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, es-Sünen, İstanbul, 1992, Salât, 136; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, es-Sünen, İstanbul, 1992, Salât, 11; İkâme, 11; Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahman ed-Dârimî, es-Sünen, Beyrut, 1986, Salât, 36, 37; Tirmizî, Salât, 183, 232, 233.

isti'âze zorunludur. Su ve abdest nasıl ki organları temizliyorsa *isti'âze* de niyetleri arındırır. Yüce Allah'ın Nahl 16/98. âyette ifade ettiği: "Kur'ân okuduğun zaman kovulmuş şeytandan Allah'a sığın" emri gereği bu sûreye de, Kur'ân'dan herhangi bir âyeti okumaya da *isti'âze* ile yani "Allah'a sığınma" ile başlamak gerekir.

Allah'a sığınmak, insanın sahipsiz bırakılmadığını bilmesi ve moral depolaması açısından son derece önemlidir. Bu arada, insanı haktan saptırmaya çalışan şeytana karşı en güçlü korunmanın Allah'a sığınmakla elde edileceği bilinci de insana kazandırılmak istenmektedir.[61] Şeytanın vesveselerine karşı asıl panzehir "Allah'a sığınmak"tır. O sığınma, bir zırh gibi kendisine gelen etkilerden kişiyi korumakta, insana Yüce Allah'la birlikte yaşamanın huzurunu kazandırmaktadır.

İsti'aze, aslında bir işi kimin için ve niye yapmadığını bilmek, kime karşı bir duruş ortaya koyduğunun farkına varma ve işi rastgelelikten kurtarıp bilinçli bir içeriğe kavuşturma niyeti ve eylemidir. Kur'ân'ın aydınlık dünyasından ve eşsiz mesajlarından yararlanabilmek için, arı-duru bir niyete sahip olmak, farklı beklentilerden uzaklaşmak ve hakikati elde etmeye programlanmak bir zorunluluktur.

Eli kirli birinin, başka bir yeri o kirli elle temizlemesi nasıl mümkün değilse ve önce kendi elini temizlemek zorundaysa, aynı şekilde, niyeti temiz olmayan birisinin de Kur'ân'ın hakikatlerinden yeterince yararlanması mümkün değildir. Önyargılara kapılmamanın ön şartı, "bir işe önyargısız başlamak"tır. Bu nedenle *isti'âze*, böyle bir niyet berraklığını ortaya koymak ve şeytana karşı mesafeli olmayı bilip, bunu ilan etmektir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ﴿١﴾

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢﴾ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ﴿٣﴾ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ﴿٤﴾ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴿٥﴾ اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿٦﴾ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴿٧﴾

61 A'râf 7/200, 201; Mü'minûn 23/97; Nâs 114/4-6.

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. **2-4.** Hamd (övülme, övgü), Rahmân ve Rahîm (merhameti tüm varlıkları kuşatan), hesap gününün sahibi, âlemlerin de Rabbi olan Allah içindir. **5.** (Ey Rabbimiz!) Yalnız Sana kulluk ederiz ve yalnız Senden yardım isteriz. **6-7.** Bize, gazaba uğratılmışların ve sapmışların yolunu değil; doğru yolu, nimet verdiklerinin yolunu göster.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1. ÂYET:

"**1.** Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla."

Besmele'nin anlamı, âyet olup olmadığı, fazileti ve Kur'ân'da bulunuş gayesi gibi çeşitli konularda bilgiler vermek istiyoruz.

a) Besmele Fâtiha'nın İlk Âyeti Midir?

Fâtiha sûresinin ilk âyetinin *Besmele* olduğu kanaatindeyiz. Besmele, 'Alak sûresinin ilk âyetinde yer alan *bismi rabbike* tamlamasının ve dolayısıyla ilâhî vahyin ilk emrinin kimin adına yapılacağının açık cümleye dönüştürülmüş şeklidir. *Besmele,* Hz. Süleyman'ın Seba Melikesi Belkıs'a gönderdiği mektubun ise başlangıç cümlesidir.[62] Ayrıca Hz. Nûh'un gemisinin suda yüzmeye başlaması ve durmasının "Allah'ın ismiyle" olacağını beyan ettiği *bismillâh* şeklindeki ifadenin de açılımıdır.[63]

Besmele'nin Fâtiha'nın ilk âyeti olup olmadığı konusunda tartışmalar yapılmaktadır. Sûrenin yedi âyet oluşundan hareketle, bazı âlimler son âyeti ikiye bölerek Besmele'yi sûrenin parçası olarak kabul etmezler. Sadece bir giriş ve bilinç cümlesi olarak ele alır ve bu anlamda Fâtiha'nın başındaki ile diğerleri arasında herhangi bir fark görmezler.

62 Neml 27/30.
63 Hûd 11/41.

Bu yaklaşımı göz ardı etmediğimizi itiraf ediyoruz; ancak biz, Besmele'yi Fâtiha'nın ilk âyeti kabul edenlerden olduğumuzu belirtmek istiyoruz. Bu bağlamda yedi âyetlik Fâtiha sûresinin ilk âyetini Besmele'nin oluşturduğunu düşünmekteyiz. Zaten Kur'ân hattatları da bunu tercih etmiş olacaklar ki, basılan Kur'ân metinlerinde Besmele Fâtiha'nın ilk âyeti olarak numaralanmışken, diğerlerinde böyle bir özellik görülmemektedir.

Elbette yazıdaki bu tür bir yaklaşım delil olarak yeterli görülemez; ancak bir işe başlamanın hemen öncesinde onu Allah adına olarak tanıtmak, her işe Allah'ı şahit tutmak, O'nun merhametinin kuşatıcılığını ilk sûrede iki kez hatırlamak bir farklılık olarak kabul edilebilir. Vahyin başlangıç âyetlerinin yer aldığı 'Alak sûresinin ilk âyetindeki *bismi rabbike* tamlaması ile, bütün halinde ilk indirilen Fâtiha'nın başındaki Besmele'yi sûrenin ilk âyeti saymak hatalı değildir. Biz bu yaklaşım doğrultusunda âyeti incelemeye çalışacağız.

b) Besmele'nin Fazileti

Diğer bazı âyet veya sûrelerin olduğu gibi, "Besmele"nin de faziletine dair çeşitli rivayetler vardır.[64] Fâtiha sûresinin fazileti konusunda da söylediğimiz gibi, Kur'ân bütünüyle Yüce Allah'ın kelam sıfatıdır. O'nun sıfatlarında "faziletlilik" anlamında sınıflandırma yapmak uygun değildir. Bütün âyetler ve sûreler eşit değer ve önemdedir. Konuya bakışımız budur.

Besmele'nin faziletini kabul edenlerin yaklaşımlarına örnek olarak sadece şu iki bilgiyi nakletmekle yetinelim: Harf sayısının 19 olması ve Müddessir 74/30'daki cehennem görevlilerinin sayısının da 19 olarak belirlenmesi nedeniyle Besmele'nin "ateşten koruyuculuğu" özelliğine dikkat çekilmektedir. Ayrıca, Besmele ile başlamayan her önemli işin sonunun verimsiz olacağı da bu bağlamda hatırlatılan bilgiler arasında yer almaktadır.[65]

c) Besmele'nin Anlamı ve Önemi

Besmele, bir işin Allah'ın adıyla, Allah adına, O'nun verdiği güç ve sağladığı imkânla, sadece O'nun rızası ve hatırı için, işe O'nun adını katma duygusunu dile getirmenin vesilesidir. Kısaca Besmele, Allah'ı hatırda tutmanın ve her işe Allah'ı şahit tutmanın en güzel ifadesidir.

64 Bazı örnekler için bk. Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, es-Sünen, İstanbul, 1992, İftitâh, 25.
65 Ahmed b. Hanbel, II, 359.

Bir işe başlarken niyetin önemi neyse, Besmele'nin önemi de odur. Besmele, hayatı bilinçli yaşamanın ve Allah adına farkındalığın Kur'âncasıdır. Bu farkındalık gereği insan, hatalardan ve yanlışlıklardan uzaklaşmayı da önemli ölçüde başarır.

Besmele'yi "Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla" şeklinde tercüme etmek mümkün olduğu gibi, "Rahmân Rahîm Allah Adına"[66] şeklinde çevirmek de mümkündür. Ayrıca "Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın aşkına" tercümesi de baştaki *bâ* harfinin "sebebiyet" anlamına uygundur. Bu ifade ile insanlar, bir işe Allah'ın adıyla başladıklarını söyledikleri gibi, o işte Allah'ın rızasını gözettiklerini de ifade etmiş olurlar.

1. *İsm* Kelimesinin Anlamı

Besmele'nin ilk tamlaması *bismillâh* ifadesinin ilk kelimesi olan اسم *ism* sözcüğü "yücelik" anlamındaki *sümüvv* kökünden gelmektedir. Bu itibarla "Allah'ın adıyla" veya "Allah'ın adına" demek, aynı zamanda "O'nun yüceliğine inanarak" ve "bunu ifade ederek bir işe başlamak" demektir.

11. "Lafza-i Celâl" Yüce Allah'ın Özel İsmidir

الله *Allâh* kelimesi, Yüce Allah'ın özel ismidir. Bu kelimenin kökeni hakkında çeşitli iddialar ileri sürülmüştür. Biz bu iddialara girmeden, adına *lafza-ı celâl* (*lafzatüllâh*) denen bu kelimenin, Yüce Allah'ın özel ismi olduğunu belirtmek isteriz. Bu kelimenin herhangi bir kelimeden veya kökten türetilmediğini kabul edenlerin görüşünü benimsediğimizi özellikle ifade etmeliyiz. Söz konusu isim, tekil bir kelime olup çoğulu yoktur. Başındaki *hemze* ve *lâm*dan oluşan ilk iki harfin diğer *eliflâm* takıları gibi kabul edilmemesi gerektiğini de hatırlatmak durumundayız.

الله *Allâh* kelimesi, tercüme edilemez; bu anlamda yapılan tercümeler eksiktir. Onun yerine kullanılan kelimelerin Arapçada farklı karşılıkları bulunmaktadır ve söz konusu kelimeler Yüce Allah'ın adı olmaktan ziyade, birer sıfatını karşılayabilirler. Bu durumda ilgili tercümelerle *Allâh* kelimesi değil, *ilâh* gibi başka sıfatlar kastediliyor demektir. *Allah* lafzı, harflerinin farklı sayıda okunması halinde de Yüce Allah'ı nitelendiren çok özel bir kelimedir. *Lillâh, ilâh, lehû, hû* vs. şeklindeki okumaların hepsinde sonuç Yüce

66 Esed ve İslâmoğlu Besmele'yi bu şekilde tercümeyi tercih etmişlerdir.

Allah ile ilgili bir anlama çıkar. Bu nedenle *Allâh* kelimesini kullanmaya devamın çok önemli olduğunu ve onu tercümeye kalkışmamak gerektiğini belirtmekle yetinmek istiyoruz.

III. Rahmân - Rahîm Sıfatları Merhametinin Göstergesidir

اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ "Rahmân'dır, Rahîm'dir." Bu iki sıfatın anlam farkına değinmeden önce, şu hususun bilinmesi gerekir: Yüce Allah, ilâhî vahyinin ilk sûresinde kendisini iki defa iki farklı rahmet ve merhamet sıfatıyla tanıtmaktadır. Bu sıfatlar hakkında pek çok yorum yapılmış, kelimeler çeşitli yönlerden ele alınarak iki kelimenin farklı anlamlar içerdiği ispatlanmaya çalışılmıştır.

Yüce Allah'ın merhametiyle ilgili olarak şu âyetleri hatırlatmakta yarar vardır: "Allah insanlara çok şefkatlidir; çok merhametlidir"[67], "Rabbiniz merhameti Kendisine yazmıştır"[68], "Rahmetim her şeyi kuşatmıştır"[69], "Biz seni ancak ve ancak âlemlere rahmetimiz gereği gönderdik"[70], "Allah size merhamet (yardım) ediyor; melekleri de."[71] Bu ve benzeri âyetlerde Yüce Allah, kendisini hem merhametin kaynağı, hem de merhamet eden varlık olarak tanıtmaktadır. Dolayısıyla *Rahmân* ve *Rahîm* sıfatları, Yüce Allah'ın merhametinin iki yönünü oluşturduğu muhakkaktır.

Süreklilik ve değişmezlik bildiren sıfat-ı müşebbehe olarak *Rahmân*, "özünde merhametli"; oluş ve yenileniş bildiren ism-i fâil olarak *Rahîm*, "işinde merhametli"[72] diye tanımlanabilir. Merhamet edebilmek için elbette öncelikle merhametin sahibi olmak gerekir; Yüce Allah da Kendisini bu şekilde tanıtmaktadır.

Biri diğerinin zorunlu sonucu olarak ifadeye çalıştığımız *Rahmân* ve *Rahîm* sıfatları hakkında şöyle ayırımlar da yapılmaktadır: *Rahmân*, "kullardan veya başka varlıklardan benzerinin çıkması düşünülemeyen nimetleri veren"; *Rahîm* ise, "benzerlerini kulların da gerçekleştirebileceği nimetlendirmeyi yapan" anlamına gelir. Bu nedenle *Rahmân*, Allah'tan başkasına isim olarak verilemezken, *Rahîm* verilebilir.[73] "Yüce Allah'ın *Rahmân* olu-

67 Bakara 2/143.
68 En'âm 6/54.
69 A'râf 7/156.
70 Enbiyâ 21/107.
71 Ahzâb 33/43.
72 İslâmoğlu, age., s. 3'te 4. not.
73 Râzî, age., I, 233-234.

şu, ezele (başlangıcının olmamasına), *Rahîm* oluşu da ölümsüzlüğüne göredir. Bundan dolayı yaratıklar Yüce Allah'ın *Rahmân* olması nedeniyle başlangıçtaki rahmetinden, *Rahîm* olmasıyla da sonuçta meydana gelecek merhametinden doğan nimetler içinde büyürler ve ondan faydalanırlar. Bu noktaya işaret etmek amacıyla Yüce Allah için "dünyanın *Rahmân'ı*, âhiretin *Rahîm'i*" denilmiştir. Aslında Yüce Allah, dünyanın ve âhiretin hem *Rahmân'ı*dır; hem de *Rahîm'i*dir."[74]

Rahmân ve *Rahîm* sıfatlarıyla ilgili şu son değerlendirmeyi yaparak konuyu toparlamak istiyoruz: İnsanın doğumundan ölümüne kadar çeşitli şartlarda hayat sürdüğünü bilmekte, görmekte ve bizzat yaşamaktayız. Hava şartları bazen sıcak, bazen soğuk, bazen ılık, bazen tipi, bazen yağmur, bazen kar yağışlı vs. şeklinde gerçekleşmektedir. İnsanın bütün bu şartlarda her zaman aynı oranda memnun ve rahat olması veya herkesin eşit derecede memnuniyet içerisinde bulunması mümkün değildir. Bu nedenle, benzer şartlarda yaşamalarına rağmen çeşitli şikâyetlerin dile getirildiğine defalarca şahit olmuşuzdur.

Hayatın en rahat dönemi, insanın doğumundan öncesine aittir. Yüce Allah'ın: "En güçlü, en sağlam yer"[75] ifadesini kullandığı bu yer "ana rahmi"dir. Rahimdeki sıcaklık ve korunaklılık, insan hayatı için tam bir mükemmellik arz etmektedir. İşte insanın en rahat ve muhafazalı yeri olan *rahm/erhâm* (rahim/rahimler) ile Yüce Allah'ın bu ilk sûrede iki defa zikrettiği *Rahmân* ve *Rahîm* sıfatları aynı anlam kökünden, yani "merhamet"ten gelmektedir. Yüce Allah'ın, bir annenin yavrusuna beslediği şefkatinin kat kat fazlasını kullarına beslediğinde hiç şüphemiz yoktur.

Yüce Allah'ı merhametiyle tanımamız ve tanıtmamız için O kendisini bu iki sıfatıyla bize anlatmakta, bizden de aynı doğrultuda eğitim yapmamızı istemektedir. Dışlayan, azap etmek için fırsat kollayan, kullarına azap etmekten zevk alan bir varlık değil de, merhameti bütün yaratılmışları çepeçevre kuşatan bir Allah anlayışını topluma kazandırmak durumundayız. "Sürekli yakan ve azarlayan Allah" motifi yerine, "seven, şefkat ve merhamet eden, koruyup kollayan, ödüllendirmede sınır tanımayan, bağışlayan, affetmek için dua isteyen bir Allah" motifiyle O'nu tanıtmak zorundayız; çünkü O, kendisini böyle nitelendirmektedir. *Rahmân* ve *Rahîm* sıfatları bize bu anlayışı vermek için ilk sûrede iki kez yer almaktadır.

74 Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, sad. İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, İstanbul, 1992, I, 51.
75 Mü'minûn 23/13; Mürselât 77/21.

2-4. ÂYETLER:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝٢ اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ۝٣ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ۝٤

"2-4. Hamd (övülme, övgü), Rahmân ve Rahîm (merhameti tüm varlıkları kuşatan), hesap gününün sahibi, âlemlerin de Rabbi olan Allah içindir."

Yüce Allah, Fâtiha sûresinin bu üç âyetinde hamdin kime yönelik olduğuna ve sadece Kendisine özel bazı sıfatlarına değinmektedir.

a) İlk Konu: "Hamd"

"Hamd" kavramı, Fâtiha'nın, dolayısıyla Kur'ân'ın ilk konusudur. Hamd ile ilgili Kur'ân'da ne kadar kavram varsa, konuyla ilgili bütün âyetler işte bu âyetin açılımı durumundadır. Konuyu ve dolayısıyla "hamd" kavramını daha iyi izah edebilmek için bazı noktaları açıklamak gerekmektedir. Hamde layık varlık olan Yüce Allah bu bağlamda dört sıfatını gündeme getirmektedir.

1. Hamd Sadece Yüce Allah'a Aittir

a) اَلْحَمْدُ "Hamd (Allah içindir)." Fâtiha'nın üç konusundan ilki bu âyetlerde dile getirilen "hamd (övgü)" konusudur.

*** Hamd, Medh, Şükür İlişkisi**

1. *Hamd*, "övgü" anlamına gelen bir kavramdır. Arapça *medh* ile *hamd* arasında fark vardır. *Medh* canlı cansız her varlığa, iyilikten önce de sonra da yapılabildiği gibi, bazen de yasaklanabilir. *Hamd* ise sadece canlı varlıklara, iyiliklerden sonra yapılır ve teşvik edilir. Bu yapısıyla *medh*, *hamd*den daha geneldir.

2. *Hamd* ile *şükür* arasındaki farka gelince, *hamd*, kişinin kendisine veya başkasına iyilikte bulunması halinde yapılabilirken, *şükür* kişinin sadece kendisine yapılan iyilikler için gerçekleştirilir. Bazı görüşlere göre de *hamd*, defedilen belalar için, *şükür* ise alınan nimetler için yapılır. Bu durumda yorumunu yapmakta olduğumuz Fâtiha ikinci âyetteki "hamd, âlemlerin Rabbi Allah içindir" ifadesi şöyle yorumlanabilir: "İyilik bana ulaşsa da ulaşmasa da, iyiliği görsem de görmesem de, bana özel olsa da olmasa da, diğer varlıklar yararlanıyor olduğu ve kâinat bundan istifade ettiği için bütün övgüler sana olsun, ey Rabbim." Bazı görüşlere göre de *hamd* defedilen belalar için, *şükür* ise alınan nimetler için yapılır.

*** Hamd Nedir? Nasıl Yapılır?**

Âyette احمد *ahmedü* "hamdederim" denilmeyip de اَلْحَمْدُ *el-hamdü* "hamd" denmesinin nedeni, bu ifadenin daha kapsayıcı oluşundandır. İnsan hamd etse de etmese de, bugün ve burada hamd edilse de edilmese de, başka yerlerde, başka zamanlarda ve başka varlıklar tarafından Yüce Allah'a daima hamd ve tesbih edilmektedir. اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ *el-hamdü lillâhi* ifadesi, hamdin Allah'ın varlığıyla birlikte başladığını da ifade etmektedir.

Hamd, Yüce Allah'ın hakkıdır; gerçek hamd sadece O'na layıktır ve Yüce Allah'a layık olan hamdi de sadece O bilir ve gerçekleştirebilir. Fâtiha'nın bu âyetinde aslında "ne yaparsa yapsın, kulun bir acziyeti ve tam anlamıyla hamd görevini yerine getirememekten kaynaklanan, dolaylı veya gizli bir itirafı" vardır. Adeta "ben kimim ki O'na layıkıyla hamdedeyim; O bütün hamd edenlerin hamdiyle övülmektedir" denmek istenmektedir.[76]

b) لِلّٰهِ "(Hamd) Allah içindir." Anlamını verirken de söylediğimiz üzere, hamd sadece Allah'a aittir; sadece O'nun için yapılmalıdır. لِلّٰهِ *lillâh* kelimesinin başındaki *lâm* edatını "aidiyet" manasına alıp hamdin ancak ve ancak Yüce Allah için yapılabileceğini bilmek ve bunu belirtmek gerekir.

"İnsanlara hamd etmeyen, Allah'a da hamdetmez"[77] hadis-i şerifinde kastedilen hamdin asıl hedefi, yine verdiği imkânlar nedeniyle Yüce Allah'tır. Yani insana yönelik gerçekleştirilen hamdin asıl hedefi, Allah rızasını kazanmaktır. Kur'ân'da bu anlamda bize şu âyetler hatırlatılmaktadır: "Allah, kendisinden başka ilâh olmayan tek varlıktır. Hamd, en başta da en sonda da sadece O'na aittir; (O'na layıktır)"[78]; "Göklerde ve yerde hamde sadece O layıktır"[79]; "Hamd, sadece göklerin Rabbi, yerin Rabbi, yani bütün âlemlerin Rabbi olan Allah'a layıktır."[80] Âhirette, cennet nimetleri içerisinde "Dualarının sonu, hamd âlemlerin Rabbi Allah'a olsun"[81] sözünü söyleyebilmek için, dünyada hamdi dillerden ve gönüllerden eksik etmemek gerekir.

76 Hamd hakkında geniş açıklamalar için bk. Râzî, age., I, 218-222.
77 Tirmizî, Birr, 35; Ahmed b. Hanbel, II, 258; III, 32.
78 Kasas 28/70.
79 Rûm 30/18.
80 Câsiye 45/36.
81 Yûnus 10/10.

Bütün bunları da dikkate alarak şunu özellikle hatırlatmak istiyoruz: Cennette, "Dualarının sonu, hamd âlemlerin Rabbi Allah'a olsun"[82] sözünü söyleyebilmek için, dünyada hamdi dillerden ve gönüllerden eksik etmemek gerekir.

c) رَبِّ الْعَالَمِينَ "Âlemlerin Rabbidir." Âyetteki رَبِّ *rabb* kelimesi Kur'ân'da "ilâh",[83] "sahip, efendi, idareci",[84] "kendini Rabbe adayan kişi",[85] "üvey evlat"[86] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.[87] الْعَالَمِينَ *el-'âlemîn* kelimesi ise "insanlar ve cinler",[88] "dönem, zaman",[89] "tüm kadınlar",[90] "misafirler, insanlar"[91] gibi anlamlarda yer almaktadır.[92]

Fâtiha sûresinin bu âyetinde *rabb* kelimesi, Yüce Allah'ın kendi dışındaki bütün varlıkların sahibi olduğunu, onları yetiştirdiğini, eğitip terbiye ettiğini, onları sahipsiz bırakmayacağını ve bütün yaratılmışların sığınağı olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca, başka arayışların bâtıl olduğunu ve "mürebbilerin çocuğu koruması" gibi O'nun da bütün varlıkları koruduğunu bildirmektedir. Bu sebeple de sadece Yüce Allah hamde layıktır; gerçek ve mükemmel hamd sadece O'nun hakkıdır.

11. Yüce Allah Rahmân ve Rahîm'dir

الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ "Rahmân'dır; Rahîm'dir." Yüce Allah, vahyin bu ilk sûresinde merhametinin erişilmezliğini ifade bağlamında Besmele'de yer verdiği iki sıfatını yeniden gündeme getirmektedir.

Besmele'de bu iki kavram üzerinde durmuştuk. Bu kavramlar bu defa, başlanan her yeni ve hayırlı işin Yüce Allah'ın merhametiyle kolaylaşacağı anlamını verdiği gibi, bu kavramların hamd ile de derin bir anlam ilişkisine sahip olduğunu göstermektedir.

82 Yûnus 10/10.
83 Âl-i İmrân 3/80.
84 Yûsuf 12/42.
85 Âl-i İmrân 3/79, 146; Mâide 5/44, 63.
86 Nisâ' 4/23.
87 Bu kelimenin geniş izahı için bk. Mehmet Okuyan, Kur'ân'da Vucûh ve Nezâir, Samsun, 2007, s. 440-441.
88 Furkaan 25/1.
89 Bakara 2/47; Sâffât 37/79.
90 Âl-i İmrân 3/42.
91 Hıcr 15/70.
92 Bu kelimenin geniş izahı için bk. Okuyan, Vucûh ve Nezâir, s. 64.

Hamde layık olan varlık, kâinatı merhametiyle kuşatan varlıktır ve o da, işte Rahmân, Rahîm ve âlemlerin Rabbi olan Yüce Allah'tır. Âlemlerin sahibi olan o yüce varlık, yaratılmışların hamurunu rahmet ve merhametle yoğurmuştur. Kendisi merhamet kaynağı ve merhametli olduğu için, kullarından da merhametli olmalarını ve yaratılmışlara o gözle bakıp öyle davranmalarını istemektedir.

III. Yüce Allah Hesap Günü'nün Sahibidir

مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ "Hesap gününün sahibidir." Âyetteki mâlik kelimesi "sahip", يَوْمِ الدِّينِ *yevmi'd-dîn* tamlaması ise "din günü" demektir.

Yüce Allah, Fâtiha'nın bu ilk grup âyetinde hatırlattığı sıfatlarını, yargılama günüyle de ilişkilendirerek, insanlara bir âhiret bilinci vermeyi amaçladığını göstermektedir. Bu âyet, âhiretteki sorgulamayı ifade eder.

İnfitâr sûresinde bu konuda şu bilgiler yer almaktadır: "Dîn (hesap) gününün ne olduğunu, mahiyetini sana bildiren nedir ki! Tekrar tekrar, sen bunun mahiyetini, ne olduğunu nereden bilebilirsin ki! İşte o gün, hiçbir can başka bir can için bir anlam ifade edemez, (hiç kimse kimseye yardım edemez, yarar sağlayamaz). O gün, iş bütünüyle Allah'a aittir (O günün yegâne sahibi ve hâkimi O'dur)."[93] Demek ki dîn günü, âhirette yaşanacak "diriltilme, toplanma, Allah'a arz olunma, bilgilendirilme, sorgulanma, değerlendirilme, ödül veya azapla buluşturulma, yani cennete veya cehenneme sevk edilme" aşamalarını oluşturan ve âhirete dair bütün bir günün genel adıdır.[94] İşte o günde tek yetkili varlık, Yüce Allah'tır ve kararlarını hiç kimseye danışmadan verecektir. Çünkü o gün, herkes O'nun huzurunda yargılanacaktır.[95]

b) Âyetlerin Mesajı

Yüce Allah, Fâtiha sûresinin ilk dört âyetinde kendisini "Rahmân, Rahîm, Âlemlerin Rabbi ve Hesap Günü'nün Sahibi" olarak tanıtmaktadır. Hamde layık olmak için bütün yaratılmışların sahibi olmak, merhametiyle onları kuşatmak, rahmet ve merhameti kendine yazmak ve hesap gününün de yegâne sahibi olmak gerekir.

93 İnfitâr 82/17-19.
94 Âhirette yaşanacak bu yedi aşama hakkında geniş bilgi için bk. Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var Mı?, İstanbul, 2007, 4. bölüm.
95 Mâide 5/109; A'râf 7/6; Sebe' 34/40-41.

Mülkünde ortağı olmayan Yüce Allah'ın, yargılama gününde de ortağı yoktur. Bu yönüyle âlemlerin Rabbi olan Yüce Allah, gerçek ve mükemmel hamde, yani övülmeye layık olan tek varlıktır; hamd O'nun içindir ve sadece O'nun hakkıdır. O'na layık olan hamdin nasıl olacağını tam anlamıyla bilip uygulayamayacağımız için, bize bildirdiği kadarıyla ve gücümüz nispetinde hamd etmeye çalışmakla yükümlüyüz.

Hamd edenler bilmelidir ki, bizim hamdimizin Yüce Allah'a hiç bir katkısı yoktur. "Allah'a şükredenler kendi yararları için şükrederler."[96] Hamd eden bizler, bu işimiz ve itirafımız nedeniyle hem bu dünyada, hem de âhirette ödülle buluşturulacağımıza inanır ve ona güveniriz.

5. ÂYET:

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ۝٥

"5. (Ey Rabbimiz!) Yalnız Sana kulluk ederiz ve yalnız Senden yardım isteriz."

Fâtiha'nın bundan önceki âyetlerinde sûrenin ilk konusu olan hamd ele alınmış ve Yüce Allah'ın bazı sıfatları hatırlatılmıştı. Bu âyette ise "kulluk ve tevhid ilanı" şeklinde ikinci konu işlenmekte ve hamdden âciz olan insana yol gösterilmektedir. Böylece insanın nasıl bir "kulluk ve tevhid ilanı"nda bulunup samimiyet göstermesi gerektiği kendisine öğretilmektedir.

a) İkinci Konu: "Kulluk ve Tevhîd İlânı"

Fâtiha sûresinin bu âyetinde çok önemli bir kulluk örneği ifadesi yer almakta ve şahsiyet tanımı yapan bir mesaj içermektedir.

1. Kulluk Sadece Yüce Allah'a Yapılmalıdır

إِيَّاكَ نَعْبُدُ "Sadece Sana kulluk ederiz." Âyetteki إِيَّاكَ *iyyâke* ifadesi "sana, sadece sana", نَعْبُدُ *na'büdü* fiili ise "ibadet etmek, kulluk yapmak" demektir.

96 Lokmân 31/12.

Bu cümle, yaratılışın gayesini belirleyen âyetlerden olan, "Ben cinleri ve insanları sadece Bana kulluk etsinler diye yarattım"[97] ifadesiyle anlam bütünlüğü oluşturmaktadır. Yaratılışın gayesi, Yüce Allah'a kulluk yapmak olduğu için, ilâhî planda şekillendirilen bu husus, kulun eyleminde de kendisini göstermelidir. İlâhî plan ile kulun eyleminin buluşması gerekliliği, bu âyetlerin birlikte okunup anlaşılmasıyla ortaya çıkmaktadır.

11. Yardım da Sadece Yüce Allah'tan İstenmelidir

وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ "Sadece Senden yardım isteriz." Âyetteki نَسْتَعِينُ *neste'în* fiili "yardım istemek" demektir.

Bu cümle ise "Ey iman edenler, sabır ve salât (namaz) ile yardım isteyin; Allah sabredenlerle beraberdir"[98] âyetiyle bütünlük oluşturmaktadır. Bu âyete "direnerek ve dik durarak yardım isteyin"[99] anlamı verilirse, yardım istemenin bir sonuç olduğu, öncesinde yapılması gereken fedakârlıklar bulunduğu anlaşılmış olur.

111. Âyetin Verdiği Mesaj

a) İlk âyetlerde hitap üçüncü tekil şahıs (o) şeklinde iken, bu âyette sesleniş muhataba (sen) ve mütekellime (biz) dönüştürülmektedir. Arapçada adına "iltifat sanatı" denen bu ifade tekniğine Kur'ân'da sıkça yer verilmektedir. Amaç, okuyucunun veya muhatabın dikkatini canlı tutmak, metinden ve mesajdan uzaklaşmamasını sağlamaktır.

b) Hitap, birinci ve ikinci şahıslara dönüştürülünce, bir anlamda insanın bu itirafı yapmasının şekli kendisine öğretilmiş olmaktadır. Rabb olan Allah kulunu eğitmekte, onu sahipsiz ve yolsuz bırakmamakta, Rabbine nasıl hamd edileceğini öğreterek onu inşaya, yani ahlâk bakımından şekillendirmeye başlamaktadır. Doğru bir istikamet sahibi olmak için öncelikle niyetin doğru belirlenmesi gerekir. Bir insan neyi, niçin yapacağını bilerek bir işe koyulmalıdır.

c) Başka varlıkların yardım yapamayacağını bilenler, onlardan yardım istemez ve o varlıklara kulluk yapmazlar. "Yardım edenin gerçekte sade-

97 Zâriyât 51/56.
98 Bakara 2/153, 45.
99 İslâmoğlu, age., s. 19.

ce Allah olduğunu bilenler, sadece O'ndan yardım isterler. Duanın kıblesini Allah'tan başkasına çevirmek, o yöne kulluk etmek demektir. İbadet, Allah'ın razı olduğunu yapmak, ubudiyyet ise Allah'ın yaptığından razı (memnun) olmaktır."[100]

d) Din, gönülden inanmayı ve inanılan değerler uğruna fedakârlık yapmayı gerektiren bir kurumdur. Bu haliyle düşünüldüğünde, dindar insanın boş durmaya zamanı olmadığı anlaşılır. Böylece hak etmeden istemenin de karşılık bulmayacağının farkına varılmış olunur.

e) Fâtiha'nın bu âyeti, dua etmeden önce fedakârlığın zorunlu olduğunu gösterir. Tıpkı Fâtır 35/10'da belirtildiği gibi, güzel sözler Allah'a yükselir; ancak onları Allah'a yükselten şey ise sâlih ameldir. İşte Fâtiha 5'teki ilk cümle sâlih ameli, ikincisi ise dua ve isteği karşılamaktadır.

f) Müslümanlar dua yaparlarken ellerini semaya kaldırır ve öyle istekte bulunurlar. Elleri kaldırmanın elbette sebepleri vardır. Öncelikle maksat, yüce bir makamdan istekte bulunulduğunu anlamaktır. Daha aşağıdaki birinin makamca yukarıda bulunandan istekte bulunması bir anlamda acziyetin de itirafıdır.

g) Kanaatimizce duada elleri kaldırmanın bir başka anlamı da şudur: Eller, yapması gereken her şeyi öncelikle yapmış olmalıdır. Daha sonra dua ve niyazda bulunmalıdır. Görevini yapan ellerle Yüce Allah'a yalvarmak gerekir. Fedakârlık yapmayan elleri semaya kaldırmanın bir anlamı olmasa gerektir. Yüzümüzü görevini yapan ellere çevirmek ve elleri de Yüce Allah'a açmak, duanın mantığını ortaya koymada çok anlamlıdır. Yüzümüz kızarmadan bakabileceğimiz ellerimiz, ellerimize yönlendireceğimiz yüzümüz ve bu ikisiyle birlikte Yüce Allah'a çevireceğimiz benliğimiz olmalıdır. Eğer "dualarımız niçin kabul edilmiyor?" diye sorarsak, sebebini görevimizi gereği gibi yapmamada arayabiliriz.

h) "(Ey Rabbimiz!) Yalnız Sana kulluk ederiz ve yalnız Senden yardım isteriz" âyeti, "ben adına, tek kişi için veya ferde yönelik" değil, "biz adına, hepimiz için, toplum menfaatine yönelik" isteklerde bulunmayı öğretmektedir. Bu âyet, Müslümanlara sadece kendileri için değil, başkalarıyla beraber ve onların da hayrına yaşamayı öğretmeyi amaçlamaktadır.

i) Âyetteki "biz" ifadesinde maksat elbette insanlardır. Ancak mesajı evrensele taşırsak canlı-cansız bütün yaratıkların Allah'a kul olduklarını lisan-ı hâlleriyle ilan ettiklerini söyleyebiliriz. İradeli-iradesiz bütün müs-

100 İslâmoğlu, age., s. 3'te 7. not.

lümanlar Allah'a kul olduklarını bu ifadeyle ortaya koymaktadırlar. Âyetin böyle de bir anlam açılımı içerdiğini söylemek hatalı değildir.

b) Müslümanın Kimliği Nasıl Olmalıdır?

Fâtiha sûresinin 5. âyeti, aslında bir Müslüman portresi çizmekte, Müslümanın kafa karışıklığına sahip olamayacağını bildirmektedir. Müslüman, neye, niçin inandığını, kim için ve ne uğruna yaşaması gerektiğini, kimden ve neyin karşılığında yardım talebinde bulunacağını bilmelidir. Ayrıca istenen şekilde bir duruş ortaya koymanın asgari gereklerinin nelerden oluştuğunun da farkında olmalıdır.

Müslüman, Ra'd 13/ 14'te de ifade edildiği gibi, Allah'tan başkasından yardım istemenin, aslında boşa kürek çekmekten başka bir şey olmadığını anlayan insandır. Müslüman, günlük namazlarının her rekâtında tekrarladığı bu "emre âmâde oluş" ilânını, anlamını bilmeden, sadece bir lafız seslendirmesinden ibaret saymayan kişidir. Müslüman, verdiği tevhid sözünün arkasında gereği gibi duran ve davranışlarıyla bu itirafının sahibi olduğunu gösteren, sözünün eri adamdır.

Müslüman, namazlarındaki bu cümleyi dünü için, dünü temizlemek, dünkü hatayı silmek için söylemekle yetinemez. Dahası, -belki de bu esnada yapacağı yeni hataların planını yapan- insan olamaz. Müslüman, namazındaki bu esas duruşu ve gönülden gelip diline döktüğü tevhid ilânını, yaşadığı anı ve geleceği bilinçli yaşama kararlılığını gösteren insandır. Müslüman, bu âyeti söyleyerek, aslında "ya Rabbi, beni yaratma gerekçenin farkındayım, buradayım ve emrine amadeyim" diyerek bir sonraki namazına kadar Yüce Allah'ın gazabını gerektirecek hatalar yapmama sözünü veren kişidir.

Müslüman, tevhid ilânının arkasında durarak namazlarını, öncenin muhasebesi ve yeni görev talimatlarını almanın vesilesi sayan insandır. Müslüman, tevhidi varlığın esası kabul edip, Tek olan için, O'nun adına ve O'nun rızasını kazanma duygusuyla fedakârlık yapmayı canına minnet sayan kişidir. Müslüman, elinden ve dilinden diğer Müslümanların, dolayısıyla bütün insanların, hatta canlı-cansız diğer varlıkların güven duyduğu adamdır. Müslüman, bu güvenin kaynağında Yüce Allah'ın olduğunu bilen ve bunu ilân eden mertlik ve yiğitlik abidesidir.

Müslüman, mü'min olma bilinciyle inanılması gereken değerlerin bütününe inanan, inandığı değerlere güvenen, kendisini güvende hisseden

ve çevresine de güven veren yiğit insandır. Müslüman, hayatının kaynağını Yüce Allah'ta, istikametini vahiyde ve örnekliğini de Hz. Peygamber'in önderliğinde gören, bulan ve yaşayan adamdır. Hâsıl-ı kelâm, Müslüman, Kur'ân'ın inşa ettiği "adam gibi adam"dır.

6-7. ÂYETLER:

اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ۝٦

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ۝٧

"6-7. Bize, gazaba uğratılmışların ve sapmışların yolunu değil; doğru yolu, nimet verdiklerinin yolunu göster."

Sûrenin üçüncü konusu da bu âyetlerde ele alınan "dua"dır. Yüce Allah insanların nasıl bir yol istemesi gerektiğini öğretmektedir. Bu âyetlerde "doğru yol, nimet verilenler, gazap ve şaşkınlık" konuları gündeme getirmektedir.

a) Üçüncü Konu: "Hidâyet İçin Dua"

Yüce Allah sûrenin altıncı âyetinde hayatın vazgeçilmez değeri olan sırat-ı müstakim denilen "doğru yol" kavramını gündeme getirmektedir.

1. Duanın Konusu Hidayettir

اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ "Bize doğru yolu göster." Âyetteki اِهْدِ *ihdi* emri "hidayet etmek, yol göstermek, rehberlik yapmak", الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ *es-sırâta'l-müstakîm* tamlaması ise "dosdoğru yol" demektir.

Fâtiha'nın bu son iki âyetini şöyle de tercüme edebiliriz: "Bizi doğru yola, kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğun kimselerin yoluna ilet; gazaba uğratılmışların ve sapmışların yoluna değil." Bu tercümeden de anlaşılabileceği gibi âyetin başındaki اِهْدِ *ihdi* emri ve dolayısıyla bu kökten gelen kelimeler, Kur'ân'da değişik anlamlara gelmektedir.[101] Bu detaya gir-

101 H-d-y kökünden kelimelerin anlamları için bk. Okuyan, Vucûh ve Nezâir, s. 271-277.

meden belirtmeliyiz ki, söz konusu kelime "göstermek" anlamına geldiği gibi, "iletmek, ulaştırmak" anlamına da gelmektedir.

a) Hidâyet, bir varlığın ne için yaratılmışsa o uğurda varlığını sürdürmesidir. Tâhâ 20/50 ve A'lâ 87/3'te geçen "hidayet etmek" fiilleri, "yaratılmışların yaratılış gayelerine uygun halde programlanması" demektir. Her varlığın bir yaratılış gayesi vardır. Canlı-cansız çevremizde görebildiğimiz veya göremediğimiz, bildiğimiz ya da bilemediğimiz ne kadar varlık varsa hepsinin mutlak surette bir yaratılış amacı vardır. Pek çok âyette olduğu gibi, Dühân 44/38-39'da da bu gerçek şöyle ifade edilmektedir: "Biz, gökleri, yeri ve ikisi arasındaki varlıkları oyun olsun diye yaratmadık. Onları bir amaç uğruna yarattık; ancak insanların çoğu bu gerçeği bilmiyorlar." Demek ki yaratılmışların elbette bir yaratılış amacı vardır. Her yaratık, büyük düzenin birer parçası olarak, varlıklar âleminde görev yapmaktadır. Bu varlıkları ve yaratılış gayelerini insanların bilmek istememesi, sonucu değiştirmez.

b) Hayatın ve ölümün var ediliş gayesi, insanın imtihan edilmesidir.[102] İnsanoğlu, abes olsun diye yaratılmamıştır[103] ve dünyada başıboş bırakılmadığı gibi âhirette de başıboşluğa terk edilmeyecektir.[104] Üstelik insanoğlu sadece "inandım" demekle de salıverilmeyecek; önceki milletler gibi olmasa da, çeşitli sınavlara mutlaka tâbi tutulacaktır.[105] İmanda, ahlâkta ve davranışlarda yanlış, bozuk, eksik ve çirkin olan her şey, yerini doğru, sağlam, tastamam ve iyi olana terk edinceye kadar bu değişim devam ettirilecektir.[106]

11. Önce Hidâyet İstenmelidir

a) Kur'ân'da hidayetin isteyene verileceği açıkça beyan edilmekte, bunun şansa bırakılacak veya tamamen ilâhî kadere terk edilecek herhangi bir yönünden de söz edilmemektedir. Yüce Allah isteyene hidayet verir; isteyeni de sapıklıkta terk eder.[107] Hz. Peygamber bile sevdiğine hidayet edemez; Allah isteyene hidayet verir.[108] Peygamberin (as) yapabileceği şey, Allah'ın

102 Mülk 67/2.
103 Mü'minûn 23/115.
104 Kıyâmet 75/36.
105 'Ankebût 29/2-3.
106 Âl-i İmrân 3/179.
107 İbrâhim 14/4.
108 Bakara 2/272; Kasas 28/56.

yolunu göstermek ve ona davet etmektir.[109] İman edene[110] ve Hakk'a yönelen kişiye hidayet edilir.[111] Çünkü hidayet bir isteğin sonucudur.[112]

b) Fâtiha sûresinin 6. âyetinde Yüce Allah bize "Kendisinden hidayet istememizi ve bunun dua şeklini" öğretmektedir. Yûnus 10/25 ve benzer âyetlerde de dile getirildiği üzere, insanlar kendi iradeleriyle hidayet isteyecekler ki Yüce Allah da yaratsın. İsteyen insandır; ancak hidayeti verecek olan yine Yüce Allah'tır. Kehf 18/27, Teğâbün 64/1 ve İnsân 76/3 gibi âyetlerde insanın irade hürriyetine dikkat çekilmekte ve verdiği kararın sonucuna katlanması gerektiği beyan edilmektedir.

c) Yüce Allah'ın insan hayatına bir anlamda müdahalesi demek olan peygamberlik kurumu, ilk insan neslinden itibaren başlatılmış ve son ümmetin peygamberi olan Hz. Muhammed'in gönderilmesiyle tamamlanmıştır. Kur'ân'ın ifadesiyle "Allah'a ibadet edin, şeytandan kaçının" diye her ümmete mutlak surette bir peygamber gönderilmiş,[113] her kavmin bir hidayete çağırıcısı var edilmiş[114] ve her ümmetin bir peygamberinin olması sağlanmıştır.[115] İşte bu son ümmetin de peygamberi Hz. Muhammed, hidayet kitabı ise Kur'ân-ı Kerîm olarak belirlenmiştir.

d) Fâtiha'nın bu âyetlerinde yapmamız istenen dua, *sırât-ı müstakîm* denen dosdoğru yolla, yani Yüce Allah'ın nimetlendirdiği insanların yoluyla buluşturulmaktır. Hidayet isteyenin hidayetle buluşturulması, Yüce Allah'ın insan iradesine verdiği önemli bir ayrıcalıktır. Burada en önemli nokta, insanın bu isteğini kime veya hangi makama yönlendireceğidir. Bilinmelidir ki, asıl ve doğru rehberlik, Yüce Allah'tan gelendir.[116] Başkalarından hidayet beklemek sadece aldanmaktır. Fâtiha'nın bu âyetleri insanı bu anlamda bilinçlendirmekte, Allah'tan yapılacak en önemli isteğin hidayet olması gerektiğini onlara öğretmekte ve her namazın her rekâtında bunu insan bilinciyle de buluşturmaktadır.

5. Hidayeti, doğruyu, hakkı istemek elbette çok önemlidir; ama bundan daha da önemli olanı, hidayet üzere kalmak ve hidayette istikametten

109 Şûrâ 42/52-53.
110 Teğâbün 64/11.
111 Ra'd 13/27.
112 Hacc 22/16.
113 Nahl 16/36.
114 Ra'd 13/7.
115 Yûnus 10/47.
116 Bakara 2/120; Âl-i İmrân 3/73; En'âm 6/71.

şaşmamaktır. Bakara 2/2'de Kur'ân'ın, muttakîler için bir rehber olduğundan söz edilmektedir. Muttakîler, "takva sahipleri, duyarlı insanlar, sorumluluğunu bilenler, donanımlı olanlar, sorumluluğu gereği günahtan ve azaptan korunmaya çalışanlar" olarak tanımlanabilir. Bu durumda "zaten muttakî olanların hidayete veya rehbere ne ihtiyacı vardır ki?" diye bir soru yöneltilebilir. Bunun cevabı, "insanın takva sahibi olarak kalmasını sağlamak" şeklinde verilmelidir.

Yüce Allah, "iman edenlerin ve doğru yolda olanların hidayetini artıracağını"[117] beyan ederek, hidayet üzere ve muttakî bile olsa, her insanın Kur'ân'ın rehberliğine muhtaç olduğunu beyan etmektedir. Dolayısıyla hiç kimse "ben yeterince olgunlaştım, benim herhangi bir şeye ihtiyacım yoktur" dememelidir. Çünkü Kur'ân'ın her hakikati, herkese yeni ufuklar kazandıracak şekilde bir içeriğe sahiptir. İnsanlar namaz kılarken de diğer zamanlarda da Kur'ân'dan bu anlamda yararlanmaya devam etmelidirler.

Hidayet konusundaki geniş açıklamlarımızı İnsân 76/3'te yapmaya çalışacağımız için burada kısabilgilerle yetinmek istiyoruz.

III. Sırât-ı Müstakîm Nedir?

Kur'ân'ın *sırât-ı müstakîm* dediği "dosdoğru yol", sınırlarını ve içeriğini Yüce Allah'ın belirlediği Kur'ân'ın yoludur.[118] Bu yol hayatın hemen hemen bütün alanlarını içeren çeşitli emirler ve yasaklardan oluşur.[119] İnsanın daha huzurlu bir hayat yaşamasını ve dünyayı zindan etmemesini amaçlar.[120] Bir sonraki âyette de ifade edeceğimiz üzere "Sırât-ı müstakîm" denilen yola hidayet edilmenin sonucu mahşerde "peygamberlerle, sıddîklarla, hakka şahit olanlarla, özü, sözü ve davranışları bir olan sâlihler"le birlikte olmaktır. Bu anlamda Kur'ân, doğruya götüren yegâne yoldur; onun *akvam* oluşu, "en doğru oluşu"nu değil, "tek doğru oluşu"nu ifade eder.[121] Başka kaynakların doğru olup olmaması Kur'ân'a uygunluk şartına bağlıdır; Kur'ân'a uygun olan doğrudur; aykırı olan ise yanlıştır; Hz. Peygamber'in öğütlediği anlayış budur.

117 Kehf 18/13; Meryem 19/76; Muhammed 47/17.
118 Âl-i İmrân 3/101; Mâide 5/3; Zümer 39/3; Şûrâ 42/52-53; Zuhruf 43/43.
119 En'âm 6/151-153, 161-162.
120 Tâhâ 20/2.
121 İsrâ 17/9.

b) Sırât-ı Müstakîm - Nimet - Gazap - Sapıklık İlişkisi

Fâtiha'nın 6. âyetinde Yüce Allah'a yönelik niyazımız, "dosdoğru yol" demek olan *sırât-ı müstakîm*e ulaştırılmamızdır. Acaba bu yol kimlerin yoludur? İşte bu sorunun cevabı ise sûrenin son âyetinde dile getirilmektedir.

1. Dosdoğru Yol, Nimetlendirilenlerin Yoludur

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ "Nimet verdiklerinin yolunu (göster)." Âyetteki صِرَاطَ *sırât* kelimesi "yol", أَنْعَمْتَ *en'amte* fiili ise "nimet vermek, nimetlendirmek" demektir.

Bu son âyet, bir önceki âyetteki *sırât-ı müstakîm*in kimlerin yolu olduğunu açıklamaktadır. Nisâ' 4/69'da da sayıldığı gibi Yüce Allah'ın nimet verdiği insanlar şu dört gruptur: *en-Nebiyyûn* "Peygamberler", *es-sıddîkûn* "gerçeği onaylayanlar", *eş-şühedâ'* "hakka şahit olanlar" ve *es-sâlihûn* "inancıyla davranışı bir olanlar, yanlışları düzeltenler." Aynı âyette Yüce Allah'ın belirttiğine göre bu dört grup insan "güzel arkadaşlar"dır. Bu ümmet içerisindekilerden, mahşerde azaptan kurtulmak isteyenler bu grupların son üçü arasında olmalı ve bu uğurda çalışmalıdırlar. İlk grup, yani peygamberlik kurumu, Hz. Muhammed ile sona erdiği için, dünyada yaşantı olarak geri kalan üçüne katılmak hedef olmalıdır. Bunu başarmanın sonu ise onlarla mahşerde arkadaş olmaktır.

Kur'ân Yüce Allah'ın bir nimetidir; ihsanıdır. Yüce Allah'ın nimet vermesi "sonuç"tur. "Sebep" hak etmektir. Nimet, hak edene verilir. Bu nimetle buluşmak isteyenler Kur'ân'a sarılmalı ve onun ilkeleriyle hayatı yaşamalıdırlar. Böylece Yüce Allah'ın ihsanıyla nimetlendirdikleri arasına girerler.

11. Gazaba Uğratılanlar ve Şaşkınlar Kimdir?

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ "Gazaba uğratılmışların ve sapmışların yolunu değil!" Âyetteki الْمَغْضُوبِ *el-mağdûb* kelimesi "gazaba uğratılmış olmak", الضَّالِّينَ *ed-dâllîn* sözcüğü ise "şaşkınlıkta ve sapıklıkta kalanlar" demektir.

a) Nisâ' 4/69'da sayılan dört grup, hakkı, istikameti ve doğruyu temsil etmektedir; geride kalan "gazaba uğratılmışlar ve sapıklıkta kalanlar" ise

kaybeden herkesi içermektedir. Bunları sadece bazı Yahudi ve Hıristiyanlar olarak yorumlamak, âyetin evrensel mesajını daraltmaya neden olur. Kaldı ki Yüce Allah isim vermemekte; nitelikler üzerinde durup "şahısları" değil, onların "yolunu" sakıncalı olarak nitelendirmektedir. Zaten bu sûrenin indirildiği dönemde Mekke'de Hz. Peygamber'i rahatsız edenler arasında bunlar yoktu ki onlarla ilgili bilgiler gelmiş olsun.

b) الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ "Gazaba uğratılmışlar" ifadesi, ilk insan neslinden Kıyâmet sabahına kadar gelecek olan ve ilâhî gazabı hak eden herkestir; bunların içinde inkârcı Yahudiler de elbette vardır. الضَّالِّينَ "Sapıklıkta kalanlar" ifadesi de, benzer şekilde hakka karşı inanç şaşkınlığını tercih eden ve gerçeğin karşısına dikilenlerdir. Şaşmakla kalmayıp şaşırtmaya çalışan ve yoldan çıkmışlıkla nitelendirilen herkestir. Elbette bunların içinde bu özellikteki Hıristiyanlar da vardır. Benzer özelliklerin sahibi olan herkes bu hitabın muhatabıdır.

FÂTİHA SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

Kur'ân'ın özü, esası, özeti, önsözü ve girişi olarak isimlendirilen ve Hz. Peygamber tarafından "namazın almazsa olmazı" olarak tanıtılan Fâtiha sûresinde, açıklamaya çalıştığımız gibi üç ana konu ele alınmaktadır. "Hamd", "tevhid ilanı" ve "dua". Zaten Kur'ân'ın muhtevası da genel itibariyle bunlardan oluşuyor diyebiliriz.

(1. âyet): Fâtiha, her işe Yüce Allah'ın adıyla başlamanın gerektiğini ortaya koymak üzere Besmele ile başlamaktadır. Besmele, bir işe Allah'ın adını anarak, o işe Allah'ı şahit tutarak ve o işi Allah rızası için yapmakta oluşun bir ifadesidir. Niyetini böyle belirleyenler Allah'ın merhamet sıfatları gereği, hayırlı işlerinde başarıya ulaşabileceklerdir.

(2-4. âyetler): Bu âyetlerde, sûrenin ilk konusu olan "hamd"in Yüce Allah'a ait olduğu, sadece O'na hamd edilmesi gerektiği, çünkü hamde layık varlığın sadece O olduğu beyan edilmekte ve Yüce Allah'ın bazı sıfatları sayılmaktadır. Bu sıfatlar içerisinde Yüce Allah'ın âlemlerin rabbi, sahibi, yöneticisi, idare edicisi ve şekillendiricisi olduğu beyan edilmektedir. Ayrıca özellikle rahmetinin kâinatı çepeçevre kuşattığını ifade etmek üzere, *Rahmân* ve *Rahîm* sıfatları ikinci defa zikredilmektedir. Daha sonra "Din gü-

nünün yani hesap gününün sahibi" oluşu da âhiret inancını hatırlatarak, bu bilinçle yaşamak için önemli bir ders ve istikamet vermektedir.

(5. âyet): Bu âyet, sûrenin ikinci konusunu oluşturan "tevhid ilanı"dır ve Allah'tan başka ilâh tanımama esasını içermektedir. Kulluk yapılan varlıktan yardım istenir; yardım istemek için de kulluk yapmak gerekir. Bu anlamda kulluğun da, yardım talebinin de yegâne adresi Yüce Allah'tır. Bu arada Yüce Allah, insanlara "ben" dememeyi, "biz" demeyi öğreterek, insanın sosyal bir varlık olduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca dolaylı olarak bu âyette bütün yaratılmışların lisan-ı halleriyle Allah'a kul olduklarını beyan ettikleri de mesajlar arasında yer almaktadır.

(6-7. âyetler): Sûrenin son âyetleri, üçüncü ve son konuyu oluşturur ki bu da hidayet isteği anlamında "dua"dır. Yüce Allah, insanoğluna, neyi kimden isteyeceğini öğretmekte, hak ve hakikat yolunu en önemli değer olarak belirleyip, oraya doğru istikamet belirlemelerini kullarından istemektedir. Nimet verilenlerden olmak için nimeti hak etmek ve Kur'ân nimetiyle buluşmak gerekir. Bunun yolu, nimet verilen peygamberler ve diğer üç grubun yolunu takip etmekten geçer.

Gazabı hak etmemek ve sapıklıkta kalmamak da insan iradesinin doğru yöne çevrilmesi gereğinin bir sonucudur. Aksi takdirde gazaptan da şaşkınlıktan da kurtulmak imkânsızlaşır.

Fâtiha'da çizilen bu ilâhî rotadan sapmamak ve Kur'ân'ın sunduğu, Hz. Peygamber'in de bizzat yaşayarak örnekliğini gösterdiği ilâhî rehberlikten kopmamak için Allah'ın ipine, yani Kur'ân'a sıkıca sarılmak gerekir. Bunun sonunda Hakk'ın rızasını kazanmış olmak, en büyük niyazımızdır.

Rabbimiz bizi bu nurlu yoldan ayrı koymasın; Kitâb'ıyla konuşmayı, Kitâb'ını konuşmayı, Kitâb'ını konuşturmayı ve Kitâb'ını gündem yapmayı nasip eylesin.

87. A'LÂ SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke döneminde indirilmiş olup, 19 âyetten oluşan ve adını ilk âyetteki "yüce, en yüce" anlamına gelen *el-a'lâ* kelimesinden alan A'lâ sûresi, resmî sıralamada 87, iniş sırasına göre ise 8. sûredir.

Bu sûre, Târık sûresiyle "insanın yaratılışına ve kâinata gönderme yapması, ayrıca vahyin yıldız oluşu ve Kur'ân'ın öğüt vericiliği"nde anlam ilişkisine sahiptir.

A'lâ sûresi, Yüce Allah'ı tesbîh emriyle başlamakta, O'nun yaratıcılığı, düzenleyiciliği, en ince ayrıntısıyla şekillendiriciliği ve her varlığı belli bir amaca hizmet edecek şekilde programlayıcılığı sıfatlarıyla devam etmektedir.

Tabiattaki eşsiz düzene temas edilerek, kapkara kuru ota çevrilen yeşillik, insanoğlunun dikkatine sunulmakta ve tabiattaki sanatkârca dönüşümün farkına varılması amaçlanmaktadır. Daha sonra, Hz. Peygamber'e ilâhî vahyin okunup kavratılacağı, onun da vahyi unutmamasının sağlanacağı beyan edilmektedir. Bu arada, Yüce Allah'ı unutmamanın önemine vurgu yapılmakta, çünkü O'nun her şeyi hakkıyla bilen yegâne varlık olduğu ifade edilmektedir.

Öğüdün yararlı olacağı belirtilerek, Allah'a saygı duyanların bu öğütten yararlanacağı, azgınların ise öğütten kaçınıp ateşe yaslanacakları hatırlatılmaktadır.

Kendisini arındıranların, Allah'ın adını anan ve O'na güvenenlerin gerçek arınmayı başaracakları, geri kalanların ise dünyayı tercihlerinin sonucunda âhireti kaybetmiş olacakları belirtilmekte ve bütün bu gerçeklerin evrensel anlamda bütün vahiylerde aynı olduğu ortaya konulmaktadır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ﴿١﴾ الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّىٰ ﴿٢﴾ وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَىٰ ﴿٣﴾ وَالَّذِي أَخْرَجَ
الْمَرْعَىٰ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَحْوَىٰ ﴿٥﴾ سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنسَىٰ ﴿٦﴾ إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ
وَمَا يَخْفَىٰ ﴿٧﴾ وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرَىٰ ﴿٨﴾ فَذَكِّرْ إِن نَّفَعَتِ الذِّكْرَىٰ ﴿٩﴾ سَيَذَّكَّرُ مَن يَخْشَىٰ ﴿١٠﴾
وَيَتَجَنَّبُهَا الْأَشْقَى ﴿١١﴾ الَّذِي يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرَىٰ ﴿١٢﴾ ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ ﴿١٣﴾ قَدْ
أَفْلَحَ مَن تَزَكَّىٰ ﴿١٤﴾ وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّىٰ ﴿١٥﴾ بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿١٦﴾ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ
وَأَبْقَىٰ ﴿١٧﴾ إِنَّ هَٰذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَىٰ ﴿١٨﴾ صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ ﴿١٩﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-5. Yaratıp düzene koyan, takdir edip takdire uygun imkânlar sunan, (topraktan) otlak çıkaran, sonra da onu kapkara kuru ota çeviren Yüce Rabbinin adını tesbih et. **6-7.** Sana (Kur'ân'ı) Biz okutacağız; Allah'ın dilediği hariç, unutmayacaksın. Şüphesiz ki Allah, açığı ve gizleneni bilir. **8.** (Böylece) seni en kolaya muvaffak kılacağız. **9.** O halde, öğüt fayda vereceği için öğüt ver. **10-12.** (Allah'tan) korkan kişi öğütten yararlanacak; en büyük ateşe girecek olan en azgın kimse ise öğütten kaçınacaktır. **13.** Sonra böylesi kişi, ateşte ne (tam) ölür, ne de (tam) yaşar. **14-15.** Doğrusu (bu dünyada) arınan ve Rabbinin adını anıp O'na kulluk eden kişi mutluluğa ermiştir. **16.** Fakat siz (ey inançsız insanlar), dünya hayatını tercih ediyorsunuz. **17.** Oysa ahiret daha hayırlıdır ve daha kalıcıdır. **18-19.** Şüphesiz bu (anlatılanlar), önceki vahiylerde, (meselâ) İbrâhim ve Mûsâ'nın sahifelerinde de vardı.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-5. ÂYETLER:

سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ﴿١﴾ الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّىٰ ﴿٢﴾ وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَىٰ ﴿٣﴾
وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَىٰ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَحْوَىٰ ﴿٥﴾

"1-5. Yaratıp düzene koyan, takdir edip takdire uygun imkânlar sunan, (topraktan) otlak çıkaran, sonra da onu kapkara kuru ota çeviren Yüce Rabbinin adını tesbih et."

A'lâ sûresinin bu ilk âyet grubunda Yüce Allah, O'nu tesbih etmemiz gerektiğini ifade ettikten sonra, kendi sıfatlarından bir grubu bizlere sunmaktadır. Bütün yaratıklar anlamında kâinattaki sistem hakkında ayrıntılı bilgilerin yer aldığı bu bölüm, Yüce Allah'ı tanıma noktasında çok faydalı bilgiler içermektedir.

a) Tesbîhin Önemi

Sûrenin ilk âyeti, tesbihin gerekliliği ve Yüce Allah'ın erişilmez yüceliğinin ifade edildiği bir mesaj vermekte, bir anlamda kulluk bilincinin vazgeçilmezi olarak tesbih ibadetinin önemine vurgu yapılmış olmaktadır.

سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى "Yüce Rabbinin adını tesbih et." Âyetteki سَبِّحِ *sebbih* emri "tesbih etmek", اسْمَ رَبِّكَ *isme rabbik* tamlaması "Rabbinin adı", الْأَعْلَى *el-a'lâ* kelimesi ise "yüce, en büyük" demektir.

Bu âyette Yüce Allah öncelikle Hz. Peygamber'e, ardından bütün insanlara, O'nun adını tesbih etmelerini emretmektedir.

1. Tesbihin Anlamı

Tesbîh, -insan için- hatırda tutulan şeyin dile getirilmesidir. Zihnin Yüce Allah'ı yüceltmesi ve peşinden kendisinin de yücelmesidir. Tesbih, kozmik ilâhiye katılım çağrısıdır. Tesbîh Allah için, O'nun adına hareket etmek demektir.[122] Tesbîhin Allah adına hareket etmek anlamı, özellikle bu sûrenin 2 ve 3. âyetlerinin mesajıyla gayet uyumludur. Orada da ifade edeceğimiz üzere, varlıklar ne için yaratılmışsa ona uygun programlanmışlardır. İnsan da Allah'a kulluk için yaratıldığına göre, bu amacı gerçekleştirmek için yaşamalıdır; âyetteki tesbîh emrinin bir amacı da budur.

Pek çok âyette belirtildiği üzere, bütün varlıklar Yüce Allah'ı kendi halleriyle tesbih etmektedir.[123] Diğer varlıkların tesbihinde bilinç ve kelime

122 İslâmoğlu, age., s. 835'te 8. not; 1102'de 1. not; 1124'te 1. not.
123 Ra'd 13/13; İsrâ 17/44; Haşr 59/1; Saff 61/1; Cum'a 62/1; Teğâbün 64/1.

tekrarı şart olmadığı için, bunların tesbîhini insanlar anlayamamaktadır. Zikirde ise özellikle bilinç şarttır. Bu durumda tesbih, kâinattaki iradesiz koroya iradeyle katılmak ve onlardan ayrı düşmemek demektir. Bu koroyu terk edenleri ise derin bir terk ediliş beklemektedir.[124] Yüce Allah'ın adını tesbih etmek demek, O'nun farkına varmak ve O'nun istediği gibi yaşamak demektir. İradeli tesbîh, diğerlerine göre çok daha anlamlı ve etkilidir; çünkü bu tesbihle adeta hayat programlanmaktadır.

11. *el-A'lâ* Kelimesinin Âyetteki Konumu ve Anlamı

الْأَعْلَى *el-a'lâ* kelimesi, âyetteki *ism* kelimesini nitelendiriyorsa "en yüce" anlamına gelir. Çünkü İsrâ 17/110'da Yüce Allah'ın *Allâh* ve *Rahmân* kelimeleriyle anılmasını emreden hitap vardır. Fâtiha'da iki âyette iki defa *Rahmân* ve *Rahîm* kelimeleri geçmekte, böylece bütün besmelelerde bu iki sıfat tekrarlanmış olmaktadır. Demek ki, isimlerin birbirine göre farklılık arz edebilme durumu vardır. Ancak yine A'râf 7/180 ve İsrâ 17/110'a göre, bütün güzel isimler sadece Allah'a aittir; O'na bu isimlerle dua edilmelidir. Bu nedenle isimlerin güzeli veya en güzelinin bulunması doğaldır.

الْأَعْلَى *el-a'lâ* kelimesi, eğer âyetteki *rabb* kelimesini nitelendiriyorsa, bu durumda kelime "yüce" anlamına gelir. Râzî'nin de belirttiği gibi ism-i tafdîl, yani "görecelilik" kalıbı Yüce Allah için "en büyük, daha büyük" gibi anlaşılmamalıdır. Çünkü bu durumda sanki başka büyükler de varmış gibi algılanabilir. Bu sakınca nedeniyle, Yüce Allah için bu ifadeleri "gerçek ve tek" şeklinde anlamak daha isabetlidir. *Allâhü ekber* tamlaması "Allah en büyüktür" şeklinde değil de, "Allah gerçek ve tek büyüktür" şeklinde tercüme edilse, bu daha doğru olur.

Âyetteki الْأَعْلَى *el-a'lâ* kelimesi, en yakınındaki kelime *rabb* olduğu için, öncelikle onu nitelendirmek durumundadır. Bu nedenle biz de tercümeyi bu şekilde yaptık.

124 Tesbihte tenzih ve nefiy vardır; yani tesbih, Yüce Allah'ı eksikliklerden ve olumsuzluklardan uzak tutmak, eksikliklerle onu buluşturmamak demektir. Takdîste de bunlar vardır; ayrıca takdis ve hamdde isbat vardır; yani Yüce Allah'ı bütün kemâl sıfatlarıyla birlikte bilmek, anmak ve yüceltmek vardır (Tesbih, takdis ve hamd hakkında geniş bilgi için bk. Razî, age., II, 171-174). "Kelime-i tevhid" dediğimiz lâ ilâhe illallâh cümlesi tesbih ve takdisi birlikte içermektedir. Bu cümlede önce tesbih, sonra takdis yer almaktadır. Bu doğrultuda bakıldığında, İhlâs sûresinin ilk iki âyeti takdis, son iki âyeti ise tesbihtir, diyebiliriz.

III. Tesbih - Namaz İlişkisi

Bu âyetin duaya çevrilen formunda dile getirilen سبحان ربى الأعلى *sübhâne rabbiye'l-a'lâ* veya سبحان ربى العظيم *sübhâne rabbiye'l-azîm* şeklindeki ifadelerde *ism* kelimesi yoktur; hem الأعلى *el-a'lâ*, hem de العظيم *el-'azîm* kelimeleri doğrudan *rabb* kelimesinin sıfatı olarak kullanılmışlardır. Bu kullanımlar da haklılığımızın bir delilidir.

Sûrenin bu ilk âyetini okuyunca, Hz. Peygamber'in سبحان ربى الأعلى *sübhâne rabbiye'l-a'lâ* "Ey Yüce Rabbim, seni her türlü eksiklikten tenzih ederim" dediği rivayetlerde yer almaktadır.[125] Aynısını söylemek bizim de görevimizdir.

Bu âyet indirildiğinde Hz. Peygamber'in, "bunu secdelerinizde yapın" buyurduğu, ayrıca "Yüce Rabbinin adını tesbih et" şeklindeki Vâkı'a 56/74, 96 ve Hâkka 69/52. âyetler indirildiğinde ise "bunu da rukûlarınızda yapın" diye emir buyurduğuna dair rivayetler bulunmaktadır.[126] Bu rivayetler çok önemli bir hususa açıklık getirmektedir. Demek ki, rukûda سبحان ربى العظيم *sübhâne rabbiye'l-'azîm*, secdede ise سبحان ربى الأعلى *sübhâne rabbiye'l-a'lâ* şeklinde tesbih yapmak "nâfile" değil, bir görevdir. Yüce Allah tesbihi emretmiş, Hz. Peygamber de bu emrin uygulanma yerini ve şeklini göstermiştir.

Yüce Allah'ın emri ile Hz. Peygamber'in bu emri uygulama biçimine nâfile veya sünnet denmesi doğru olmasa gerektir. Rukû ve secdeler namazın olmazsa olmazları olduğuna göre, bu rükünlerde tesbih yapmak da aynı değerde bir öneme sahiptir. Hz. Peygamber namazın nasıl kılınacağını öğretirken namazla ilgili âyetlerin nerelerde ve nasıl okunacağını da bize göstermiştir. Demek ki, namazlarda sadece hareketler değil, aynı zamanda kıraat ve tesbihler de zorunludur. Namaz, bir dua ve tesbih eylemidir. Bu isme uygun olarak, dua ve tesbîh içerikli âyetleri okumak, namazın ismine ve ruhuna uygun bir bilinçli okuma biçimidir.

125 Süleymân b. Eş'as Ebû Dâvûd, es-Sünen, Beyrut, 1992, Salât, 147.
126 Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc, el-Câmi'u's-Sahîh, İstanbul, 1992, Salât, 207; Ebû Dâvûd, Salât, 147; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb en-Nesâî, es-Sünen, Haleb, 1986, Tatbîk, 8, 9; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd ibn Mâce, es-Sünen, İstanbul, 1992, İkâme, 20; Dârimî, Salât, 69; Ahmed b. Hanbel, IV, 155.

b) Yüce Allah'ın Yaratmasının ve Hidâyetin Anlamı

A'lâ sûresindeki bu ilk emirden sonra, devam eden âyetlerde Yüce Allah'ın bazı sıfatları hatırlatılmaktadır.

1. Yüce Allah Yaratan ve Şekil Verendir

اَلَّذِى خَلَقَ فَسَوّٰى "O, yaratan ve düzene koyandır." Âyetteki خَلَقَ *haleka* fiili "yaratmak", سَوّٰى *sevvâ* fiili ise "düzenlemek" demektir.

Bu âyette Yüce Allah'ın daima yaratıcılığı ve yarattığı her şeyi düzene koymakta olduğu beyan edilmektedir.

a) اَلَّذِى خَلَقَ *ellezî haleka* ifadesi, aslında خالق *hâlık* demektir. Yaratıcı olmak O'nun ayrılmaz bir niteliği olduğu için yaratılanların neler olduğunun âyette açıklanmamış olması, maksadın bütün yaratıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda اَلَّذِى خَلَقَ *ellezî haleka* "yaratan" ifadesi, bir anlamda خالق كل شىء *hâliku külli şey'* "her şeyin yaratıcısı" demektir.

Halk/haleka fiilinin Kur'ân'daki kullanımlarına bakıldığında, bunun "yoktan var etmek"ten ziyade "var olandan başka bir şeyi var etmek" anlamında kullanıldığı görülmektedir. Kur'ân'da insanın yaratılış objesinden söz edildiği gibi, başka varlıkların da nereden yaratıldığı noktasında bazı bilgilendirmeler görmekteyiz. Durum böyle olsa da, bütün varlıkların yoktan var edicisi Yüce Allah'tır; bunda hiçbir şüphe yoktur. Yoktan var etmede *fetara, bede'a* gibi farklı fiiller kullanılmaktadır.

b) سَوّٰى *sevvâ* fiili, "tesviye etmek" anlamında yaratılan her şeyin düzgün bir şekle sokulup bir düzene sahip kılındığını ve rastgelelikten uzak tutulduğunu ortaya koymaktadır. Buradaki *sevvâ* fiilinin başına *fâ* edatı getirilmesinin anlamı yaratmanın hemen peşinden, hatta yaratma esnasında düzenlemenin de yapıldığını göstermektir. Varlıkların birer yaratılış gayesi olduğu için, yaratılışın da o gayeyi gerçekleştirecek şekilde düzenlenmesi gerekiyordu. İşte âyetteki *sevvâ* fiili, bir anlamda bu amaç doğrultusunda varlıkların şekil düzgünlüğüne sahip bir yapıda yaratılması anlamına gelmektedir.

Kehf 18/37'de insanın topraktan ve zigottan yaratılışının peşinden, onun insan şeklinde tesviyesi, yani düzenlenmesi zikredilmektedir. *Sevvâ* fiili, İnfitâr 82/7'de A'lâ sûresindekine uygun olarak "yaratma"nın peşin-

den getirilmektedir. Bu fiil insan ile ilgili ise, anlamı "hücrenin insan şekline sokulması" demek olur. Bu durumda Şems 91/7 ve Tîn 95/4'teki gibi en güzel şekilde yaratılmış olmayı ifade eder. Ancak, A'lâ sûresindeki sevvâ fiilinin sadece insanı değil, bütün yaratılmışları ilgilendirdiğini düşündüğümüz için, izahı insanla sınırlı tutmadık.

11. Takdir Eden ve Programlayan da O'dur

وَالَّذِى قَدَّرَ فَهَدٰى "Takdir edip takdire uygun imkânlar sunan da O'dur." Âyetteki قَدَّرَ *kaddera* fiili "takdîr etmek", هَدٰى *hedâ* fiili ise "hidayet etmek" demektir.

Bu cümlenin başındaki وَالَّذِى *vellezî* edatı, söz konusu sıfatlara Yüce Allah'ın devamlı sahip olduğunu göstermektedir. Tıpkı bir önceki âyette olduğu gibi, burada da takdir ve hidayet sisteminin olup bittiği değil, olmaya devam ettiği mesajı verilmektedir.

a) Âyetteki قَدَّرَ *kaddera* fiili, "takdir etmek" anlamına gelmektedir. Yüce Allah her şeyi bir ölçüye göre yaratmıştır. Mülk 67/3-4'te belirtildiği üzere, Yüce Allah'ın yaratmasında herhangi bir düzensizlik veya uygunsuzluk yoktur. 'Abese 80/19'da insanın ana rahmi yolundaki zigot halinden sonra, onun bir ölçüye göre takdir edilip şekillendirildiği belirtilmektedir. Talâk 65/3'te Yüce Allah her şey için bir ölçü koyduğunu beyan etmektedir. Ayrıca Kamer 54/49'da geçtiği gibi, her şeyin bir kadere göre, yani bir ölçü ve bir sisteme sahip olarak yaratıldığı açıkça ifade edilmektedir. Hıcr 15/21'de belirtildiği üzere, bulutlardan yağmurun indirilişindeki ölçülülükten, kâinattaki bütün varlıkların düzen ve ölçüye sahip kılınmışlığına kadar bütünüyle mahlûkat aynı ölçünün sonucu olarak varlık âlemine getirilmişlerdir. Bundan sonra getirilecek olanlar da aynı ölçüye tâbi olacaklar ve rastgelelikten uzak tutulacaklardır.

Ölçülü yaratılmış olmak aynı zamanda boşuna yaratılmamışlığı[127] ve abes olmamayı[128] da beraberinde getirir. Bu iki husus, yaratılışta bir oyun ve eğlencenin amaçlanmadığını göstermektedir.[129] Boşuna yaratılmamışlık

127 Sâd 38/27.
128 Mü'minûn 23/115.
129 Dühân 44/38.

ise haliyle anlamlı olmayı gerekli kılmaktadır.[130] Bütün bunlar zincirleme olarak birbirine bağlanmış hakikatlerdir. Takdîr etmek ifadesi, "kaderle buluşturulmak, ölçüye sahip kılınmak ve başıboşluktan uzak tutulmak" anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla A'lâ 3'teki takdiri, Yüce Allah'ın kâinata koyduğu bir "yaratma amacı"nın habercisi olarak kabul etmek durumundayız.

b) Âyetteki هَدٰى *hedâ* fiili ise, genellikle "hidayet etmek" şeklinde "doğru yola ulaştırılmak" olarak anlaşılmıştır. Bir önceki âyette geçen *sevvâ* fiili, insanla ilişkili kabul edilince, buradaki *hedâ* fiiline de bu anlam verilebilir. Ancak biz bu âyetlerdeki fiilleri Yüce Allah'ın birer sıfatı olarak kabul ettiğimiz ve bütün varlıkları içerdiğini benimsediğimiz için, maksadın insanla sınırlı tutulmaması gerektiğini düşünmekteyiz.

Buradaki hidâyet, "varlıkların yaratılış amacına uygun bir şekilde programlanması" demektir. "Tesviye"nin bir adım ilerisi olarak düşünülürse hidâyet, "her varlığın hangi şey için yaratılmışsa ona yönlendirilmesi" olarak algılanmalıdır. Rüzgârın hidayeti, esmesi veya bulut yoğurması vs.dir; suyun ve yağmurun hidayeti, akması, yağması vs.dir; güneşinki ışık ve ısı vermesidir; ayınki güneş etrafında onu takip etmesi ve insanların hesaplarına öncülüğü vs'dir. Toprağın hidayeti, içindekileri örtmesi, bitki bitirmesi vs'dir; hayvanın hidâyeti otlaması ve insanın hizmetine sunulmasıdır; insanınki ise adına "fıtrat" denen ilâhî programa uygun olarak tevhid dairesinde Allah'a kul olmasıdır.

Şu husus bilinmelidir ki, bütün yaratılmışların mutlak surette bir yaratılış amacı vardır; işte Kur'ân, bu amaca "onların hidayeti" demektedir. Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn'a Firavun'un sorduğu; "Sizin Rabbiniz kimmiş?" sorusuna, Hz. Mûsâ şu cevabı vermiştir: "Bizim Rabbimiz her şeye yaratılışını veren ve onu yaratılış amacına uygun yönlendirendir."[131] İşte buradaki hidâyet kelimesi, tüm varlıkları çepeçevre kuşatan ve hepsinin bir yaratılış amacının bulunduğunu ortaya koyan bir anlamdadır.

Yüce Allah'ın yaratmasında herhangi bir uygunsuzluk, boşunalık, oyun, eğlence ve abes olmadığı gibi, kesinlikle bir amaçsızlık da yoktur. İlâhî sistem anlam ve amaç üstüne programlanmıştır. İşte hidayet etmek "yaratılış hedefini göstermek" demektir.

130 Dühân 44/39.
131 Tâhâ 20/49-50.

III. Otlaklar ve Farklı Yapılandırmalar da O'na Aittir

وَالَّذِيٓ اَخْرَجَ الْمَرْعٰى فَجَعَلَهٗ غُثَآءً اَحْوٰى "(Topraktan) otlak çıkaran, sonra da onu kapkara kuru ota çeviren O'dur." Âyetteki اَخْرَجَ *ahrace* fiili "çıkartmak", الْمَرْعٰى *el-mer'â* kelimesi "mera, çayır, otlak", غُثَآءً اَحْوٰى *ğüsâen ahvâ* tamlaması ise "kapkara, kuru ot" demektir.

Âyette, Yüce Allah'ın erişilmez kudretinin ve değişik varlıkları değişik amaçlar için yarattığının bir örneği olarak toprak ve otlaklar hatırlatılmaktadır.

a) Buradaki الْمَرْعٰى *el-mer'â* kelimesi, aslında "otlak" anlamına gelmesine rağmen, bunun "bitkileri ve meyveleri" ifade ettiği de söylenmiştir.

Kur'ân'ın Mekkî sûrelerinde ele alınan ana konulardan biri, "âhirete iman"dır; çünkü Mekke müşriklerinin büyük bir bölümü, mahşerde diriltilmeye inanmıyordu. Bu nedenle sûrelerde özellikle bu mesajın verilmekte olduğunu hatırdan çıkartmamak durumundayız. Bu amaç doğrultusunda âyette kullanılan اَخْرَجَ *ahrace* fiili ile öncelikle ölü toprağın diriltilip ondan otların çıkartılması ifade edilmekte, böylece ölüden diri çıkartılması mucizesine dikkat çekilmektedir.

b) غُثَآءً اَحْوٰى *ğusâen ahvâ* tamlaması ise, otların sonuçta kara ve kuru bir hale gelmesini, yani bir anlamda çer-çöp olmasını anlatmaktadır. Otlar ve onların çer-çöp oluşu hakkında bazı değişik kanaatler ileri sürülerek, tabiatta yaşanan birtakım hakikatlerin hatırlatıldığı beyan edilmektedir. Hatta Elmalılı merhum, siyah hale gelen organik madde olan otlardan maksadın, çok uzun süre sonra onların "taşkömürü"ne dönüşmesi olduğunu belirtmektedir.[132]

Öldükten sonra diriltilmeye dair ilk âyette böyle bir işaret verildikten sonra, bu defa ikinci âyette bitkilerin kapkara-kupkuru bir hale gelmesi de başka bir gerçeğe işaret etmektedir. O da şudur: Elmalılı'nın dile getirdiği "taşkömürü" yorumundan hareketle diyebiliriz ki, ölü topraktan diri otlar çıkartan Yüce Allah, çer-çöp haline getirdiği ve işe yaramaz sanılan bu maddeleri, asırlar sonra tekrar kullanıma sunacaktır. Böylece kâinatta yeniden var ediliş sürerken, öldükten sonra tekrar diriltilmeye inanmamak nasıl izah edilebilir ki?

132 Yazır, age., IX, 149-154.

Yüce Allah, kâinata bir takdir ve hidayet yasası koymuş, hatta tabiatın en alt mertebesi olan ve çürüyüp gitmesi mukadder olan bitkileri dahi bu yasaya dâhil etmiştir. Böyle olunca, âyetlerden şu sonucu çıkartabiliriz: Ey insan; Allah seni nasıl bu yasanın dışında tutar? Çöle dönen kalpler, vahiy yağmuruyla göle döner.[133]

Evet, işte tam da bu ifadelerde olduğu gibi, hak yolda diriltilemez sanılan insanlardan ümit kesmemek gerekir. Bir gün onların da hak yolu bulmak anlamında diriltilebileceklerine inanmak, bu âyetlerin bize verdiği ölümsüz mesajlar arasında yer almaktadır. Kur'ân, susuz çöllerin suyu gibi, inançsız gönüllerin şifasıdır, hayat suyudur. Önemli olan, ondan kana kana içilecek yolların açılmasını sağlamaktır; geri kalan iş, Yüce Allah'ın iradesini ve kararının tecellisini beklemektir. Biz görevimizi yapmakla yükümlüyüz; sonucu yaratacak olan Yüce Allah'tır.

6-8. ÂYETLER:

سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسَىٰٓ ﴿٦﴾ إِلَّا مَا شَآءَ ٱللَّهُ ۚ إِنَّهُۥ يَعْلَمُ ٱلْجَهْرَ وَمَا يَخْفَىٰ ﴿٧﴾
وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرَىٰ ﴿٨﴾

"**6-7.** Sana (Kur'ân'ı) Biz okutacağız. Allah'ın dilediği hariç unutmayacaksın. Şüphesiz ki Allah, açığı ve gizleneni bilir. **8.** (Böylece) seni en kolaya muvaffak kılacağız."

Sûrenin ilk âyetindeki tesbîh emri ile her varlığın hidayetinin bulunduğu şeklindeki hatırlatmanın peşinden, şimdi de insan için hidayetin asıl kaynağına dikkat çekilmekte, açık ve gizli bütün varlıkların her türlü bilgisinin Yüce Allah'a ait olduğu beyan edilerek, moral verici bir mesaja yer verilmektedir.

a) Okutmanın ve Unutmamanın Anlamı

Yüce Allah, tesbihin gerekliliğini ve yaratıklara yönelik yüceliğini beyan ettikten sonra, bu defa konuyu bir başka kudret alanına getirmektedir. İnsanın, peygamber bile olsa Allah'ın iradesini hesaba katmadan kendi aklını ve zekâsını yeterli görmemesi gerektiğini beyan etmektedir.

133 İslâmoğlu, age., s. 1248'de 7. not.

1. Okutan da Unutturan da Yüce Allah'tır

سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسٰٓى "Sana (Kur'ân'ı) Biz okutacağız ve sen unutmayacaksın." Âyetteki نُقْرِئُ *nukriü* fiili "okutmak", لَا تَنْسٰى *lâ tensâ* fiili ise "unutmamak" demektir.

Vahyin gelmeye başladığı daha ilk dönemlerde, Hz. Peygamber'de vahyin korunabilmesi konusunda bazı tereddütler bulunması muhtemeldir.

a) Yazı kültürünün gelişmiş olmadığı ve malzemenin çok yaygın bir halde bulunmadığı, dahası kurumsal anlamda vahiy kâtipliğinin henüz şekillenmediği bir ortamda Hz. Peygamber'in vahyi unutma endişesi duyması gayet doğaldı. Elbette Hz. Peygamber'in önderliğinde Kur'ân metinleri bazı kişilere yazdırılıyordu; ancak yaşanan sıkıntılı ortam, bu işlemin tek başına yeterli olmayabileceği endişesini de beraberinde getiriyordu.

1. A'lâ sûresinin, indiriliş sırasına göre sekizinci sûre olduğu dikkate alındığında, bu âyetin mesajı daha kolay anlaşılabilecektir. Bu sûreye kadar vahyedilenlerin bir bölümü bütün sûre olarak değil, sûrenin bazı parçaları olarak gelmişti. Dolayısıyla, daha işin başı sayılabilecek bir dönemde böyle bir motivasyonun sağlanması son derece anlamlıdır. Dahası bu bilgilendirme, anlaşılabilir bir ihtiyacı karşılamaya yönelikti. İşte böylece bu anlamda, Hz. Peygamber moral bakımından desteklenmekte ve endişeye gerek olmadığı kendisine bildirilmektedir. Unutma korkusuyla sürekli tekrarlamaya çalışması, hatta bazen vahiy tamamlanmadan önce aceleyle okuması konusunda uyarılması,[134] onun bu endişesini açıkça ortaya koymaktadır. Yorumunu yaptığımız A'lâ 6. âyetin de benzer bir olay üzerine indirildiği kaynaklarda yer almaktadır.[135]

2. Okutma işleminde kastedilenin, her yıl özellikle Ramazan ayında tekrarlanan "arz" olayı olması da mümkündür. Bilindiği üzere her yıl gelen bütün vahiyleri Hz. Peygamber Cebrail (as)'a okuyor, arz ediyor, o da kontrol ediyordu. Bu işleme "arz" veya "arza" denmekteydi. Hatta bu işlem son yıl iki kez tekrarlanınca, bazı sahâbîlerin artık Hz. Peygamber'in vefatının yakın olduğunu anladıkları, özellikle kızı Hz. Fatma'nın endişelendiği ve Hz. Peygamber'in de onu teselli ettiği rivayet edilmektedir.[136]

134 Tâhâ 20/114.
135 Semerkandî, age., III, 571; Kurtubî, age., XX, 14.
136 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, el-Câmi'u's-Sahîh, İstanbul, 1992, Fedâilü'l-Kur'ân, 7; Ahmed b. Hanbel, VI, 282.

3. Âyette yer alan سَنُقْرِئُكَ *senukriüke* fiili, "sana okutacağız" anlamıyla, Hz. Peygamber'in de yakında okuyabileceği bir ilâhî metnin, kendisine tam olarak verileceğini ve ona bunun öğretileceğini ifade etmektedir. 'Ankebût 29/48'e göre, Hz. Peygamber, Kur'ân vahyinden önce herhangi bir ilâhî kitap veya kutsal metin okumamıştı; dolayısıyla, aktardığı vahiyleri okumadığı bir kitaptan kopya edip kendi eliyle yazacak hali de yoktu. Zaten aksi bir durum olsaydı, hakkı iptale şartlananlar daha fazla kuşkuya düşerlerdi. Durum Hz. Peygamber'in başka bir kutsal metin okumamış olmasıyla ilişkilidir; nitekim Şûrâ 42/52'de onun *el-kitâb* anlamında belirli bir ilâhî metni ve *el-imân* anlamında kurumsal imanı bilmediği açıkça belirtilmektedir. Mesele böyle olduğu için, Allah ona katından bir *rûh*, yani Kur'ân'ı vahyetmiştir.

Kasas 28/86'da açıkça ifade edildiğine göre, Hz. Peygamber kendisine böyle bir kitabın verileceğini zaten beklemiyordu. Bu nedenle "acaba bana verilecek olanla öncekilerin ilişkisi nasıldı?" şeklinde bir soru sorup cevabını beklemesi anlamsızdı. Böyle bir merak sahibi olmayan Hz. Peygamber, vahiy ile buluşturulunca, onun da okuyacağı bir metinle buluşturulmaya devam edeceği kendisine haber verilmiş olmaktadır.

4. سَنُقْرِئُكَ *senukriüke* fiiline "sana okutacağız" anlamının yanında, "seni okutacağız" anlamını vermek de mümkündür. Bu durumda maksat, Hz. Peygamber'in yeni başladığı risâlet görevinde sahipsiz ve bilgisiz bırakılmayacağını ona bildirmek olabilir. Hatta zaman zaman kısa süreli de olsa vahyin kesilme olayları yaşandığı için, moralinin yüksek tutulması da söz konusu edilebilir. Benzer bir durum Duhâ 93/4'te dile getirilmekte, Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'i terk etmediği ve ona darılmadığı beyan edilmektedir.

b) فَلَا تَنْسٰٓى "Unutmayacaksın." Bu ifade, "seni okutacağız" anlamındaki fiilin sonucu olarak, artık Hz. Peygamber'in unutmayacağını ortaya koymaktadır. Unutma endişesinin yersiz olduğu ve risâlet döneminin başından beri ilâhî korumaya alındığı mesajı verilerek morali yüksek tutulmuş, böylece ümitsizlik ve çaresizlik psikolojisinden uzaklaştırılmıştır.

c) تَنْسٰٓى *tensâ* fiilinin başındaki لَا *lâ* edatının *nefy*, yani "olumsuzluk" değil, *nehy* yani "yasak" anlamında olduğu da belirtilmektedir. Buna göre, تَنْسٰٓى *tensâ* fiilinin sonunda *yâ* şeklinde yazılan *elif* harfi de -Ahzâb 33/66-67'nin sonunda olduğu gibi- sûrenin bütün âyet sonlarıyla uyum sağlansın

diye getirildiği anlaşılmış olur. فَلَا تَنْسٰٓى *felâ tensâ* şeklinde yazılan bu ifade, bu durumda فَلَا تَنْسَ *felâ tense* şeklinde bir yasak içerir ve anlamı da "sakın unutma, görevini yap; aksi takdirde unutursun" şeklini alır.[137]

Pek itibar görmeyen bu görüş, esasında çok da yanlış sayılmaz; çünkü insanın bir konuda uyarılmadan o konuda korku yaşaması gerekmez. Yüce Allah ona vahyi okutacağını, onu bellemesini sağlayacağını belirttikten sonra, artık görevin Hz. Peygamber'e geçtiği ve sorumluluğun da ona ait olacağı beyan edilmiş olabilir.

Vahyi aldıktan sonra unutmamak için çalışan, çeşitli önlemler almaya başlayan Hz. Peygamber'e yine de kendine tamamen güvenmemesi ve devamlı olarak Yüce Allah'ın yardımına sığınmasının gerekli olduğu hatırlatılırcasına, bu defa şu ifadeler gelmektedir:

11. Yüce Allah Dilerse İnsan Unutur

إِلَّا مَا شَآءَ اللّٰهُ "Allah'ın dilediği hariç (unutmayacaksın)." Âyetteki شَآءَ *şâe* fiili dilemek, istemek" demektir.

a) Burada yer alan "Allah'ın dilemesi" meselesi hakkında çeşitli açıklamalar yapmamız gerekmektedir.

1. Yedinci âyetin ilk cümlesi bir istisna içermektedir. "Allah'ın dilediği hariç" ifadesi, son yorumumuzun devamı olarak şöyle anlaşılabilir: "Sen, sana okutulanı tekrarla ve unutmamaya çalış; ancak her şeye rağmen, yine de kendine çok güvenme; çünkü Allah unutmanı dilerse sen de unutursun." Nitekim rivayetlerde nakledildiğine göre, bir namazda Hz. Peygamber âyetin bir bölümünü unutmuş, Übeyy unutulan kısmın neshedildiğini, yani kaldırıldığını sanarak konuyu Hz. Peygamber'e sorunca Nebî (as): "Onu unuttum" cevabını vermiştir.[138]

2. Görüldüğü gibi, burada aktarılan unutma işi çok kısa süreli, hatta anlık bir unutmadır. İddia edildiği gibi, bu tür rivayetler vahyedilen bir âyetin sonradan tamamen unutturulduğunun bir delili olarak kullanılmamalıdır. Aksi bir anlayış söz konusu olsaydı, bu durum Kur'ân'ın Yüce

137 Bu yorumların benzerleri için bk. Taberî, age., XXX, 154; Zemahşerî, age., IV, 726; Râzî, age., XXXI, 141; Kurtubî, age., XX, 15.
138 Zemahşerî, age., IV, 726; Râzî, age., XXXI, 142; Kurtubî, age., XX, 14.

Allah tarafından koruma garantisine alındığı gerçeğine aykırı olur,[139] sonuçta mevcut metnin güvenilir ve tam oluşu keyfiyeti derin ve onulmaz bir yara alırdı.

3. Kanaatimizce, âyette hatırlatılan husus şudur: Yüce Allah, Hz. Peygamber'e vahyi okutma ve kavratma işlemini gerçekleştireceğini beyan etmiş, ondan da bunu unutmaması için çaba sarf etmesini istemişti. Elbette çaba ortaya konulacaktı ve pratikte çeşitli meşguliyetlerde vahyi unutmama gayretlerinin olumlu sonuçlar verdiği görülmekteydi.

Bunlara bakarak kendi hafızasına sınırsız bir güven oluşur ve alınması gereken tedbirlerde gevşeklik yaşanır diye, bu defa Hz. Peygamber'e şu nokta hatırlatılmıştır: Her şeyi bilen ve bilgisi sınırsız olup bilgi sahibi olmak için herhangi bir araca ihtiyaç hissetmeyen varlık sadece Yüce Allah'tır. O dilerse insanlar bazı şeyleri unutur. Nitekim Hz. Peygamber'in namazda unuttuğu âyet örneği bunun açık delili durumundadır.

4. Bu âyetteki istisna, Yüce Allah'ı hesaba katarak ve O'nu unutmayarak hayatı yaşamayı öğretme amaçlı olabilir. Tıpkı Kehf 18/23-24'te olduğu gibi, ileride yapılacak bir iş için kişinin *inşâallâh* demeden karar vermemesi, kendi zihnine ve hafızasına sınırsız bir şekilde güvenmemesi de öğretiliyor olabilir. Ayrıca Kalem 68/17-32'de *inşâallah* dememenin, bütün ürünlerin kaybına neden olduğu açıklıkla ortaya konulmakta, bu bilgiler ışığında muhatapların daha dikkatli davranmaları gerektiği kendilerine hatırlatılmaktadır. Hatayı yaptıktan sonra çözmeye çalışmaktansa, hata yapmamayı öğretmek ve önlem alarak yaşamaya çalışmak elbette daha doğru bir yöntemdir.

5. Bu âyette geçen istisnanın, gerçekleşmediği görüşü de dile getirilmektedir. Yani her istisna edilen şey veya uyarılan konu ya da şarta bağlanan bir mesele, mutlaka gerçekleşmek zorunda değildir. Meselâ İsrâ 17/86'da geçtiği üzere "Dilersek sana vahyettiklerimizi gideririz" cümlesi sadece bir uyarıdır; bu uyarının ilgili olduğu konu elbette gerçekleşmemiştir.

Zümer 39/65'te yer alan "Şirk koşarsan amelin boşa gider ve sen de ziyana uğrayanlardan olursun" ifadesinin muhtevası da elbette gerçekleşmemiştir. Hz. Peygamber -hâşâ- şirk koşmamıştır; ameli de boşa gitmemiştir.

139 Hıcr 15/9.

Benzer bir başka uyarı ise En'âm 6/116'da dile getirilmekte ve "Eğer yeryüzündekilerin çoğunluğuna itaat edersen seni Allah yolundan saptırırlar" denilerek, Hz. Peygamber ve dolayısıyla bütün ümmet uyarılmaktadır. Unutulmamalıdır ki, bu uyarılar sorun çıkmasını önlemek için yapılmaktadır.

b) *Nesh*ten[140] söz eden Bakara 2/106'da "Bir âyeti nesheder veya unutturursak daha hayırlısını veya dengini getiririz" ifadesi yer almaktadır. Buradaki maksat, sadece Yüce Allah'ın gücünü ortaya koymaktır. *Nesh*, "eski şeriatlerdeki bazı hükümlerin değiştirilmesi, kaldırılması veya unutturulması" konusu ile ilişkilendirilince, bunun gerçekleştiği kabul edilmelidir; ancak "nesh" konusu Kur'ân ile ilişkilendirilince Kur'ân'da hiçbir âyetin hükmünün kaldırılmadığının özellikle bilinmesi gerekir.

Bakara 2/106'nın son cümlesinde de yer aldığı üzere, Yüce Allah'ın her şeye gücü yetmektedir. Bu ifade, meselenin peygamber gönderilmesi veya bazı eski şeriat hükümlerinin değiştirilmesi maksadına yönelik olduğunu ortaya koymaktadır. Zaten sûrenin 105. âyetinde konu ehl-i kitap kâfirleriyle müşriklerin Hz. Peygamber'e veya müminlere daha hayırlı bir vahyin gönderilmesini istememeleriyle ilişkilendirilmiştir. Onların tartıştığı konu, Hz. Peygamber'in peygamberlik görevi ve bütünüyle Kur'ân'dı; yoksa Kur'ân bünyesindeki herhangi bir âyetin hükmünün kaldırılmasıyla ilgili bir durum söz konusu değildi.

c) Tekrar A'lâ sûresindeki istisnaya dönecek olursak, âyetteki maksadı şöyle de anlayabiliriz: Yüce Allah, Kendi gücüne dikkat çekmekte, insanların kendi hafızalarına gereğinden fazla ve abartılı bir şekilde güvenmemeleri gerektiğini ve bazı unutmaların insan için hayırlı ve vazgeçilmez olduğunu onlara hatırlatmaktadır.

İnsan olmak, bizatihi bazı noksanlıklara sahip olmak demektir. İşte bunlardan biri "unutmak"tır. Bu nedenle insân kelimesinin nisyândan türetildiği görüşü yaygındır. İnsan unutabilir ve bu durum bazen Yüce Allah'ın bir lütfu olarak görülmelidir. Unutulan şeylerin önemli bir kayıp halini almaması için, onlar üzerinde hassasiyet gösterilmesi gerekir. Hassasiyete rağmen unutuluyorsa, bilinmelidir ki unutturan varlık Yüce Allah'tır; böy-

140 Nesh, "şer'î bir hükmün sonradan gelen bir delille kaldırılması işlemi"dir. Kur'ân'da geçmiş şeriatlere ait bazı hükümleri yürürlükten kaldıran âyetler olduğu gibi Hz. Peygamber'in bazı uygulamalarına son veren âyetler de vardır. Bunun dışında Kur'ân'da hükmü kaldırılan hiçbir âyet yoktur; bütün âyetler geçerliliğini ve insanları eğitme görevini devam ettirmektedir.

lece insana kapasitesi, kalitesi ve acziyeti hatırlatılmış olmaktadır. "Ben her şeyi bilirim" anlayışı şeytan kaynaklıdır.

İnsan her şeyi bilemez; bazen bildiklerinin bir bölümünü de unutabilir. Bu onun ayrılmaz özelliklerindendir. Kaldı ki, bazı acılar ve hatırlanması istenmeyen olaylar vardır ki, onların unutulması tarifi imkânsız bir nimettir. Bu itibarla, Yüce Allah'ın iradesiyle gerçekleşen unutmalar, sanıldığı gibi felaket değil, iyilik ve lütuftur. En azından unutulan şeylerden sorumlu tutulmayacak oluşumuz önemli bir rahatlama vesilesidir.

iii. Yüce Allah'ın Bilgisi Sınırsızdır

إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفَىٰ "Şüphesiz ki Allah, açığı ve gizleneni bilir." Âyetteki يَعْلَمُ *ya'lemü* fiili "bilmek", الْجَهْرَ *el-cehr* kelimesi "açık, açıktan", يَخْفَىٰ *yahfâ* kelimesi ise "gizli olan" demektir.

İşte âyetin bu bölümü, yaşanabilecek bazı eksiklikler için her şeyi bilen Yüce Allah'a sığınmayı öğretmektedir. Allah açık olanı veya açıktan yapılanı da bilir; gizlide kalanı veya gönülden geçeni de bilir. Vahyi alırken Hz. Peygamber'in yaptığı ezberleme tekrarlarını, yani unutmama çabasını da bilir; içinde sakladığı unutma korkusunu da bilir.

Beled 90/7'de genişçe izah edeceğimiz üzere, O'nun bilgisi sınırsız ve vasıtasız olduğu için, O'na güvenenler mahçup olmayacaklardır. Her şeyi bilenin gönderdiği vahiy ile donanımlı olanlar, O'nun desteğini de arkalarında veya yanı başlarında bulacaklardır; yeter ki O'na sığınılmış ve O'ndan yardım beklenmiş olsun.

b) Kolayın Kolaylaştırılması Nedir?

Yüce Allah, vahyi okutturma ve onun unutulmamasının garantisinin Kendi iradesi olduğunu beyan ettikten sonra, bu noktada Hz. Peygamber'in herhangi hiçbir tereddüdünün bulunmamasını sağlamak üzere, kolaylaştırıcının da sadece O olduğunu hatırlatmaktadır.

وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرَىٰ "Seni en kolaya muvaffak kılacağız." Âyetteki نُيَسِّرُ *nüyessiru* fiili "kolaylaştırmak", الْيُسْرَىٰ *el-yüsrâ* kelimesi ise "kolay olan" demektir.

Burada kastedilen hususla ilgili şu görüşler ileri sürülebilir:

a) Kolayın kolaylaştırılması, zaten kolay olan vahyi anlama işleminin Hz. Peygamber'e daha da müyesser kılınmasıdır. Kur'ân'ın kolay olduğu çeşitli âyetlerde açıkça ortaya konulmaktadır. "Yemin olsun ki biz Kur'ân'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık; hani öğüt alanlar nerde?"[141] "Biz onu senin diline kolaylaştırdık ki öğüt alsınlar."[142] Bu âyetler vahyin tabiatının kolay olduğunu ve onun kolayca anlaşılabileceğini açıkça ortaya koymaktadır.

b) Elbette A'lâ sûresindeki bu ifade, öncelikle vahyin Hz. Peygamber tarafından anlaşılmasını ve ona kolayca ulaşmasını ifade etmekte, yaşadığı muhtemel bazı tereddütleri ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Ancak mesajı evrensele taşıdığımızda maksadın, Kur'ân'ın kolayca anlaşılmayla ilgili olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. İlkelerine uyulduğu sürece Kur'ân'ı anlamak son derece kolaydır; tabii ki ışığı ve hakikati onda aramak kaydıyla bu böyledir.

Başka taraflara yönelerek Kur'ân'ın aydınlığından yararlanmak malesef mümkün olmamaktadır. Bağlam dikkate alınırsa anlaşılması gereken husus da budur. Vahyin Hz. Peygamber'e ulaştırılması ve onun anlaşılmasının sağlanması ilâhî irade için son derece kolaydır. O'na güvenenler bu kolaylığı ve imkânı bizzat gözlemleyebileceklerdir.

c) Kolaylaştırılan şeyin, Leyl 92/7'de olduğu gibi âhirette cennet olması da mümkündür; ancak bu anlam diğerine göre uzak bir ihtimaldir.

d) "Biz sana okutacağız" cümlesinin anlamını "seni eğitime ve öğretime tâbi tutmaya devam edeceğiz" şeklinde genel olarak eğitim diye kabul edersek, "Seni en kolaya muvaffak kılacağız" cümlesini ise "başarıya giden yolu sana kolaylaştıracağız" şeklinde anlamak gerekmektedir. Başarının yolu öğretimden ve okumaktan geçmektedir.[143]

Bu çok önemli açılım, Kur'ân mesajının evrensele taşınmasının ne kadar gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Elbette bazı âyetlerin bir veya daha çok iniş sebebi olabilir. A'lâ 6-8'in de asıl ve öncelikli muhatabı Hz. Muhammed'dir; ancak o şimdi beden olarak yaşamadığına göre, onunla ilgili âyetlerin bile günümüze getirilmesi, çağa taşınması ve onlardan hayat için ilkeler çıkartılması çok önemli bir bakış açısıdır.

Kur'ân'ın yaşanan hayat için canlılığı ve yol göstericiliği bu şekilde

141 Kamer 54/17, 22, 32, 40.
142 Dühân 44/58; Meryem 19/97.
143 Bu yorumlar için bk. Bayraklı, age., XXI, 65-67.

daha anlamlı ve faydalı hale gelir. Bu yöntemle Kur'ân tarihte bırakılmaktan kurtarılır ve hayatın içinde onu yönlendiren asıl misyonuyla buluşturulmuş olur.

9-13. ÂYETLER:

فَذَكِّرْ إِنْ نَّفَعَتِ الذِّكْرَىٰ ﴿٩﴾ سَيَذَّكَّرُ مَنْ يَخْشَىٰ ﴿١٠﴾

وَيَتَجَنَّبُهَا الْأَشْقَى ﴿١١﴾ الَّذِي يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرَىٰ ﴿١٢﴾ ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ ﴿١٣﴾

"**9.** O halde öğüt fayda vereceği için öğüt ver. **10.** (Allah'a) saygı duyan kişi öğütten yararlanacaktır. **11-12.** En büyük ateşe girecek olan en azgın kimse ise öğütten kaçınacaktır. **13.** Sonra böylesi kişi ateşte ne (tam) ölür, ne de (tam) yaşar."

Önceki âyet grubunda belirtildiği üzere, başarının yolu öğretimden ve okumaktan geçtiğine göre, bu âyet grubunda da konu öğüt vermeye getirilmekte, öğütten kimlerin yararlanacağı veya kimlerin kaçınacağı açıklığa kavuşturulmaktadır.

a) Öğüt Vermenin Hükmü ve Yararları

Yüce Allah, Hz. Peygamber'e vahyi okutanın Kendisi olduğunu ve onu korumasını kolaylaştıracağını, sonuçta ödülle buluşturulmasının da son derece kolay olduğunu belirttikten sonra öğüdün yararlarına değinmektedir.

1. Öğüt Vermek Görevdir ve Fayda Verir

فَذَكِّرْ إِنْ نَّفَعَتِ الذِّكْرَىٰ "O halde, öğüt fayda vereceği için öğüt ver." Âyetteki ذَكِّرْ *zekkir* emri "hatırlatmak, öğüt vermek", نَّفَعَتِ *nefe'at* fiili "yarar sağlamak", الذِّكْرَىٰ *ez-zikrâ* kelimesi ise "öğüt" demektir.

Bu âyetin tercümesinde çeşitlilikler ve anlam zorlukları yaşanmaktadır.

a) Tercih ettiğimiz tercüme, Zâriyât 51/55'teki, "Öğüt ver; muhakkak ki öğüt, müminlere yarar sağlayacaktır" ifadesine dayanmaktadır. Bu tercüme aynı zamanda âyetteki *in* edatının *iz* veya *kad* anlamına gelmesi fik-

rinden de kaynaklanmaktadır. Âl-i İmrân 3/139'da da geçtiği üzere *in* edatı bazen *iz* anlamına gelmektedir.[144] Bu tercih, ayrıca öğüdün her akıl sahibine bir çeşit fayda vereceği düşüncesinden destek almaktadır.[145]

Öğüdün muhatabına ne kadar fayda verip vermeyeceği önceden bilinemez; ancak öğüt veren kişi görevini yaptığı için bunun ona faydası kesindir. Çünkü tebliğ, önemli bir görevdir; bunu yapanlar karşılığını sevap olarak elbette alacaklardır. Öğüt verilenler açısından da sonuçta zaman zaman bazı farklılıklar yaşanmakta olduğu bilinen bir gerçektir.

b) Bakara 2/6 ve Yâsîn 36/10'da gördüğümüz, "Uyarıp uyarmaman onlar için birdir; inanmıyorlar" cümlesi, "sen uyarsan da olur, uyarmasan da" şeklinde anlaşılmamalıdır. Dolayısıyla A'lâ 9'un "Yarar sağlayacaksa öğüt ver" şeklindeki tercümesi sorunludur. Uyarı yapılacaktır; ancak uyarılanların öğüt alıp almaması onların bileceği iştir. Kaldı ki bugün uyarıdan ders almayanların yarın da almayacağı kesin değildir. Bugün ders almayan yarın alabilir; burada ders almayan başka yerde alabilir; birinden etkilenmeyen, başkasından etkilenebilir. Dolayısıyla, âyetteki öğüt emrinin verenle ilgili kısmı elbette görevdir ve mutlaka yerine getirilmelidir.

c) Yüce Allah'ın Hz. Mûsâ ile Hz. Hârûn'u Firavun'a gönderme gerekçesi de ancak bu şekilde anlaşılabilir.[146] Öğüt almayacağı Yüce Allah tarafından bilinmesine rağmen yine de ona tebliğciler göndermesi, bu görevin zorunluluğunu göstermektedir. Benzer şekilde, secde etmesi için İblis'e yöneltilen emir de insanlara tebliğin önemini kavratmayı amaçlamış olmalıdır. Bu son iki örnek, öğüt almayacağı Yüce Allah tarafından kesin olarak bilinen varlıklarla ilgilidir. Buna rağmen, insanlara öğüt verme görevinin önemi en uç örneklerle gösterilmiş olmaktadır. İblis ve Firavun örneği ortada iken, onlar kadar azgın olamayacağı bilinen diğer insanların tebliğden yoksun bırakılması düşünülemez.

d) Öğüt, muhatap açısından mümin için bir hatırlama ve ders alma vesilesidir; kâfir için ise aleyhte bir delil olmaktadır. İbn Abbâs'ın dediği gibi öğüt dostlara yarar sağlar; düşmanlara ise sağlamaz.[147] Ancak, uyarı yapmadan karşıdakinin öğüt alıp almayacağı nasıl belirlenebilir ki? Bu nedenle, öğüde devam edilmelidir. Helak edilecek veya azaba uğratılacaklara

144 Kurtubî, age., XX, 15.
145 Tercüme için bk. Semerkandî, age., III, 571.
146 Tâhâ 20/43-44.
147 Kurtubî, age., XX, 15.

nasihat edilmesinin gerekçesi sorulduğunda verilen şu cevap çok anlamlıdır: "Rabbinizin katında sorumlu olmayalım (bir mazeretimiz olsun) diye; bir de belki sorumluluklarını hatırlarlar umuduyla."[148] A'lâ 9. âyet, öncelikle Hz. Peygamber'e görevini tekrar hatırlatmaktadır. Ayrıca "Sen uyar, çünkü sen sadece uyarıcısın"[149] ifadesi, bu görevin ciddiyetini ve önemini ortaya koymaktadır.

e) Necm 53/29'da geçen, "Öğüdümüzden yüz çevirenlerden sen de yüz çevir" ifadesi ile, bu söylediklerimiz arasında herhangi bir çelişki yoktur. Çünkü orada da yüz çevirenler, kendilerine önce öğüt verilenlerdir. Hiç öğüt vermeden, yüz çevirmekten söz edilemez. Şimdilerde din tebliğinde bulunanlar da aynı görevi yapmakla sorumludurlar. "Nasıl olsa öğüt almayacak; ne gerek var!" deyip sorumluluktan kaçamazlar, kaçmamalıdırlar.[150]

f) Cürcânî'nin vurguladığı gibi, fayda vermese de öğüt vermek vaciptir, gereklidir, görevdir. Bu durumda A'lâ 9. âyeti "Öğüt fayda verse de vermese de sen öğüt ver"[151] şeklinde anlamak zorundayız. Bu tercih, esas aldığımız anlamla da örtüşmektedir.

g) Söz konusu âyetteki *in* edatını *mâ* anlamına alarak âyeti şöyle anlamak da mümkündür: "Fayda verecek şeyleri öğüt ver."[152] Nahl 16/125'te, Allah'ın yoluna davette, hikmet denilen anlamlı ve içi dolu kavramlarla güzel öğüdün kullanılması emredilmektedir. Şüphe yok ki bu iki özelliği toplayan kaynak Kur'ân-ı Kerîm'dir. Bu nedenle En'âm 6/70 ve Kaaf 50/45'te, Kur'ân ile öğüt vermenin farz olduğu açıkça beyan edilmektedir. İşte, Kur'ân'ı en iyi anlayan ve onun ilk muhatabı olan Hz. Muhammed'in de peygamberliği boyunca yaptığı buydu. Şimdilerde onun sünnetini arayanlar Kur'ân'a sarılmalı, onu anlamalı, yaşamalı ve insanlığa anlatmalıdır.

Daha önce de değindiğimiz üzere, A'lâ 9. âyeti "Öğüt fayda verirse öğüt ver" şeklinde tercüme etmek çeşitli sorunlara neden olmaktadır. Çünkü bu durumda öğüdün kime yarar verip kime vermeyeceği sanki insanlar tarafından önceden biliniyormuş gibi bir durum ortaya çıkmaktadır.

148 A'râf 7/164.
149 Câşiye 88/21; Tûr 52/29.
150 Bu âyet, tüm insanlığın Hz. Peygamber'in ümmeti olduğuna delildir. Muhammedî davete icabet edenler "ümmet-i icâbet", henüz icabet etmeyenler ise "ümmet-i davet"tir (Bk. İslâmoğlu, age., s. 1248'de 12. not).
151 Kurtubî, age., XX, 15.
152 Kurtubî, age., XX, 15.

Oysa Yüce Allah dışında, öğüdün sonucunu hiç kimse bilemez. Her şeyden önce, öğüdün nasıl verileceği ve ne ile yapılacağı noktasında insanların bilinçlenmesi gerekir. Yanlış metotlar ve yanlış kaynaklar kullanılarak yapılan öğüt verme çalışmaları elbette olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Buradan hareketle "demek ki öğüt fayda vermiyormuş" bahanesine sığınmak kesinlikle doğru bir yaklaşım değildir. Bu anlayışın, yani "öğüt fayda verecekse yapılsın" anlayışının doğru olmadığının en önemli delili devam eden âyetlerdir.

11. Saygılı Olanlar Öğüt Alır

سَيَذَّكَّرُ مَنْ يَخْشٰى "(Allah'a) saygı duyan kişi öğütten yararlanacaktır." Âyetteki يَذَّكَّرُ *yezzekkeru* fiili "öğüt almak", يَخْشٰى *yahşâ* fiili ise "saygı duymak" demektir.

Allah'a kimlerin saygı duyacağı ancak öğüt verme işleminden sonra ortaya çıkacaktır. Öğüt almak elbette öğüt verilmesinden sonra gerçekleşebilir.

Bu âyette yer alan يَخْشٰى *yahşâ* fiili, "haşyet" denen duyguyu ifade etmektedir. "Haşyet", muhatabın yüceliğinden kaynaklanan bir duygudur. Allah'a duyulan tazim, hürmet, sevgi ve yüceltmeyi içerir; bu duygu Kur'ân'da devamlı olarak övülür. Haşyetin kaynağı bilgidir.[153] "Yüce Allah'a kulları içerisinden sadece âlimler hakkıyla saygı duyarlar"[154] âyetinde vurgulanan husus da budur. Haşyet, aynı zamanda meleklerin de bir sıfatı olarak Kur'ân'da yer almaktadır.[155] Anlaşılan o ki haşyet, sahibini olgunlaştıran bir değerdir ve âlimler ile melekleri nitelendirmektedir.

Yâsîn 36/11'de haşyetin uyarı ile ilişkisine dikkat çekilmektedir. Buradan hareketle, izah etmeye çalıştığımız âyete göre de haşyetin, insanlar için öğüdün sonucu olarak gerçekleşeceğini söylemek bir yanılgı olmasa gerektir. Her öğüdün fıtrata yöneltilmesi ve bunun doğru bir şekilde yapılması durumunda faydasının olacağı açıktır.

Öğüt-haşyet ilişkisi bu şekilde kurulduktan sonra, söz, öğütten yararlanmayanlara getirilmektedir.

153 İslâmoğlu, age., s. 385'te 2. not.
154 Fâtır 35/28.
155 Enbiyâ 21/28.

111. Öğütten En Azgınlar Kaçınır

وَيَتَجَنَّبُهَا الْأَشْقَى "En azgın kimse ise öğütten kaçacaktır." Âyetteki يَتَجَنَّبُ *yetecennebü* fiili "kaçınmak, uzaklaşmak", الْأَشْقَى *el-eşkaa* kelimesi ise "en azgın kişi" demektir.

İşte bu ve peşinden gelen âyet, öğütten azgınların kaçınacağını, uzaklaşacağını ve sonunda cehennemi boylayacağını ifade etmektedir.

الْأَشْقَى *el-eşkaa* kelimesi, *şakî* şeklinde "azgın",[156] *el-eşkâ* kalıbında "en azgın, en kötü, en duyarsız kişi"[157] şeklinde geçmekte, bir âyette ise "hakkı yalanlayıp ondan yüz çevirenler"[158] olarak tanımlanmaktadır. Tâhâ 20/2'de *teşkâ* kalıbında "hayatı zindana çevirmek" anlamında fiil olarak da kullanılmaktadır. İşte böyleleri öğütten yan çizerler, ona yanaşmazlar ve ondan yararlanmak istemezler.

Bir insan hakkında "bir şeyden kaçtı" diyebilmek için önce onu o şeye çağırmak gerekir. Çağırmadan, kaçmakla suçlamak doğru olmaz. Bu nedenle kişilere önce öğüt verilmeli, daha sonra öğüde sırt dönerlerse o zaman bu şekilde isimlendirilmeli ve değerlendirilmelidirler.

b) Öğütten Kaçmanın Sonuçları

Âyette, öğütten kaçınanların "en azgın" kişiler olduğu belirtildikten sonra, bunun sonuçları hakkında iki farklı bilgi zikredilmektedir.

1. Ateşe Yaslanmak

الَّذِي يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرَىٰ "(O azgın) en büyük ateşe girecek kişidir." Âyetteki يَصْلَى *yaslâ* fiili "yaslanmak, girmek", النَّارَ الْكُبْرَىٰ *en-nâra'l-kübrâ* tamlaması ise "büyük ateş, cehennem" demektir.

Öğütten kaçmanın sonu, en büyük ateşe yaslanmaktır. Kişi ya öğüde yaslanmalı, ondan yararlanmalı ve o doğrultuda hayatını yaşayıp cennete gidebilmeli; ya da öğütten yararlanmayarak sonuçta ateşe yaslanacağını bilmeli ve ona göre davranmalıdır.

156 Hûd 11/106.
157 Leyl 92/15.
158 Leyl 92/16.

a) Âyetteki يَصْلَى *yaslâ* fiili, *s-l-y* kökündendir ve "bir şeye veya bir yere yaslanmak" anlamına da gelmektedir. Bu kökten gelen kelimeler Kur'ân'da ister fiil (*salâ, yaslâ, sallâ, yüsallî,* vs.) ister mastar (*tasliye),* isterse isim (*sâl)* olsunlar, "cehenneme atılmak" anlamına gelmektedirler.[159] Hatta bu kelime, Meryem 19/70'te cehenneme yaslanmaya en elverişli olma ve adeta oraya ait olmayı ifade eden *sıliyyâ* kalıbında dahi gelmektedir.

b) Aynı kökten gelen *salât* kelimesinin "namaz" ve "Hz. Peygamber'e salât ve selam" duasındaki kullanımı hakkında da şunları söylemek durumundayız:

Salât kelimesi, "Allah'a yaslanmak, tercihini O'ndan yana belirlemek, O'nun değerlerine gönülden bağlı olmak" anlamlarında, dinin direği olan "namaz" ibadetinin adı olarak belirlenmiştir. "Birine salât etmek" demek, ona destek vermek demektir. Hz. Peygamber'e yönelik *salât-selâm,* onun için dua etmek anlamına geldiği gibi, ona destek olmak ve onun getirdiği değerlere gönülden teslim olmak anlamına da gelmektedir. Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemde bu ifade böyle anlaşıldığı ve uygulandığı için, Müslümanlar üstün gelmişlerdi. Şimdilerde, *salât-selâm* denilince sadece dua ile yetinerek Hz. Peygamber'e ve onun tebliğ ettiği dine yardım etmemek, salâtın asıl anlamını yeterince kavramamaktan kaynaklanmaktadır.

Cehennem azabının "en büyük, en şiddetli azap" olduğu, Kur'ân'da defalarca dile getirilmektedir.[160] Buna uygun olarak, yorumunu yaptığımız âyette getirilen الْكُبْرٰى *el-kübrâ* kelimesi, tıpkı Müddessir 74/35'te olduğu gibi, bu büyüklüğü ifade etmekte ve muhataplara açık bir bilinç kazandırmayı amaçlamaktadır.

11. Ölüm ve Hayatın Anlamsızlaşması

ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيٰى "Sonra o, ateşte ne (tam) ölür, ne de (tam) yaşar." Âyetteki لَا يَمُوتُ *lâ yemûtü* fiili "ölmemek", لَا يَحْيٰى *lâ yahyâ* fiili ise "yaşamamak, dirilmemek" demektir.

159 Nisâ' 4/115; Sâffât 37/163; Vâkı'a 56/94; Hâkka 69/31; İnfitâr 82/15; Mütaffifûn 83/16; Leyl 92/15.
160 Ra'd 13/34; Tâhâ 20/127; Secde 32/21; Zümer 39/26; Kalem 68/33.

a) Bu âyet, öğütten yüz çevirip cehenneme gidecek olanların oradaki durumlarını anlatmaktadır. Cehenneme gidenler, ölümle işin bitmiş olmasını arzu edecekler,[161] orada toprak olmayı,[162] hatta yok olmayı[163] isteyeceklerdir. Cehennemi görenler veya içerisine atılanlar oradan çıkartılmayı ve dünyaya geri döndürülmeyi dileyecekler;[164] ateşi uzaktan görenler, onun uğultusunu duyacaklar, dar bir yerden oraya atılınca da ölüp yok olmayı derin bir özlemle dile getireceklerdir.[165]

İşte hem A'lâ sûresinin bu âyeti, hem de Tâhâ 20/74. âyet, cehennemde ölüm olmadığını, bu nedenle orada yeniden bir dirilmenin de söz konusu olamayacağını ve azap durumunun devamlı olacağını beyan etmektedir. Bu anlamın bir gereği olarak, âyete "orada ölmeyecekler ki dirilsinler" anlamını vermek de mümkündür.

b) Azaptaki durum, ne ölümdür ne de hayat. Yok olmak mümkün olmadığı için orada ölüm yoktur; oradaki sağ oluş da huzur içermediği için tam hayat anlamına gelmemektedir. Cehennemde ölüm ne tam ölümdür ne de yaşamak tam yaşamaktır. Ölüm ve hayat kavramları cehennemde anlamlarını yitirmektedir. Oraya gidecek olanları tarifi imkânsız bir sıkıntı beklemektedir. Buradan hareketle şunu belirtebiliriz: Yüce Allah işte bu âyetleriyle "ölüm" ve "hayat" kavramlarına yeni bir boyut kazandırmakta, kavramların sadece bilinenden ibaret olmadığını hafızalara kazımaktadır. Nitekim şehitlere ölü denmemesi, onların insanların anlayamayacağı şekilde diri olduğu gerçeği[166] de ölüm ve hayat kavramlarının farklı boyutlar içerdiğinin başka bir örneğidir.

Öğütten yararlanmak istemeyenler kendilerini böyle bir ortamın beklediğini bilmelidirler. İşte bunun muhataplara bildirilmesi de öğüt vermekle gerçekleşir. Bu bildirimi yapmadan, kişileri nelerin beklediğini onlara önceden haber vermeden onları bilgisizliğe terk etmek, âyette kastedilen anlama aykırıdır. Bu nedenle, öğütle ilgili âyetin mutlak surette öğüt vermek şeklinde anlaşılması gerekmektedir. Bu yaklaşımımızı doğrulayan delillerden biri de şimdi incelemeye çalışacağımız âyetlerdir.

161 Hâkka 69/27.
162 Nebe' 78/40.
163 İnşikaak 84/11.
164 Mü'minûn 23/99-100; Secde 32/12, 20; Fâtır 35/37; Mü'min 40/11.
165 Furkaan 12-13.
166 Bakara 2/154; Âl-i İmrân 3/169.

14-17. ÂYETLER:

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّىٰ ﴿١٤﴾ وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّىٰ ﴿١٥﴾

بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿١٦﴾ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ﴿١٧﴾

"14-15. Doğrusu (bu dünyada) arınan ve Rabbinin adını anıp O'na kulluk eden kişi mutluluğa ermiştir. 16. Fakat siz (ey inançsız insanlar), dünya hayatını tercih ediyorsunuz. 17. Oysa âhiret daha hayırlıdır ve daha kalıcıdır."

Bu âyetlerde öncelikle 10. âyetin açılımı yapılmakta, öğütten yararlananların yararlanma biçimleri hakkında bilgi verilmekte ve üç nitelik üzerinde durulmaktadır. Daha sonra ise insanın dünya hayatını tercihteki hatasına dikkat çekilmektedir.

a) Kurtuluşun Üç Temel Şartı

Yüce Allah, kurtuluşun temel direklerini bu âyet grubunda üç esas şeklinde belirlemektedir. Böylece sûrenin ilk âyetleriyle de bir anlamda ilişki kurulmaktadır.

1. Kötülüklerden Arınmak

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّىٰ "Doğrusu (bu dünyada günahlardan) arınan kişi mutluluğa ermiştir." Âyetteki أَفْلَحَ *efleha* fiili "kurtulmak", تَزَكَّىٰ *tezekkâ* fiili ise "arınmak" demektir.

Kur'ân'da konuların anlatılışında, adına "mesânî oluş" denilen şöyle bir teknik vardır: *Mesânî*, "çifterli veya ikili anlatım, tekrarlamak, bir şeyi zıddıyla ele almak" gibi anlamlara gelir. İyiler-kötüler, dünya-âhiret, iman-küfür, hayır-şer, cennet-cehennem, hak-bâtıl, aydınlık-karanlık, ilim-cehâlet gibi konularda birbirini takip eden anlatım metodu, Kur'ân'da sıklıkla kullanılmaktadır. Bu nedenle sûrenin 11-13. âyetlerinde öğütten kaçınanlar ve sonuçları hakkında bilgi verildikten sonra, söz iyilere ve onların sonlarına getirilmektedir.

a) Âhirette gerçekleşecek kurtuluş için أَفْلَحَ *efleha* geçmiş zaman kalıbı kullanılması, Kur'ân'ın bir üslubudur. Kur'ân'da özellikle gerçekleşeceği kesin olan olaylar için geçmiş zaman kipi kullanılır. İşte bu kural gereği,

âyetteki kurtuluş sanki gerçekleşmiş gibi geçmiş zamanla ifade edilmiştir ve fiilin başına da "muhakkaklık" anlamında قَدْ *kad* edatı getirilmiştir.

b) Sûrenin iniş zamanı dikkate alındığında, bu âyette sözü edilen arınmanın, her türlü şirk, küfür ve isyandan uzaklaşıp Allah'ın emirlerine sarılmak ve onları yerine getirmekle ilişkili olduğu ortaya çıkacaktır. Şirk ve küfürden arınmak, لا اله الا الله *lâ ilâhe illallâh* demekle başlar, diğer bütün ilâhî emirlere sarılmakla birlikte haramlardan kaçınmakla sonuç verir.[167]

c) Mü'minûn 23/4'te, kurtuluşa erenler arasında "arınmak için çalışanlar" ifadesi kullanılmaktadır. Her iki âyetteki maksadı birlikte düşündüğümüzde genel anlamda arınma amaçlı her türlü faaliyetin bu kapsama girdiğini söyleyebiliriz. Bunu gerçekleştirenler için hem bu dünyada söz konusu kötülüklerden kurtulmak, hem de âhirette tarifi imkânsız cennet ödülleriyle buluşturulmak mümkün olacaktır. Kurtuluş her iki âlemi de içermektedir.

d) Şems 92/8-9'u dikkate aldığımızda, yorumunu yaptığımız bu âyetteki arındırmanın, takvâyı artırmak, yani nefse yerleştirilen takvâya yatırım yapmak olduğu da söylenebilir. Bakara 2/197'deki takvâ azığını hazırlama işlemi de bu şekilde anlaşılmalıdır. Bu durumda, arındırma işleminin hayat boyu süreceği ve kurtuluşun âhirete yönelik bir müjde olduğu sonucuna varılmış olur. Arınmaya çalışmak dünya hayatını içerir. Zaten âyetteki fiilin تَزَكّٰى *tezekkâ* şeklinde getirilmesi bunun bir süreç halinde gerçekleşeceğini ortaya koymaktadır. Bu kalıp, bir işin gerçekleşmesinde sürecin gerekliliğini ifade eder.

Arınmış olmanın tam anlamıyla ne demek olduğu veya kimin arınmış olduğu, âhirette belli olacaktır. Bu nedenle, haksız yere kendini temize çıkaranlar, bir anlamda arınma iddiasını ispatlayamayanlar Kur'ân'da kınanmaktadır. Arınmışlık nitelendirmesini yapmak sadece Yüce Allah'a aittir.[168]

11. Yüce Allah'ın Adını Çokça Anmak

وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهٖ "Rabbinin adını anan (kişi mutluluğa ermiştir)." Âyetteki ذَكَرَ *zekera* fiili "öğüt almak, hatırlamak", اسْمَ رَبِّهٖ *isme rabbih* tamlaması ise "Rabbinin ismi" demektir.

167 Benzer görüşler için bk. Taberî, age., XXX, 155-156.
168 Nisâ' 4/49; Nûr 24/21; Necm 53/32.

Öğüt almanın ve kurtuluşa ermenin üç parçasından biri, Yüce Allah'ın adını anmak, yani O'nu zikretmektir. Âyetteki bu ifade, sûrenin "Yüce Rabbinin adını tesbih et" şeklindeki ilk emriyle uyumludur. Buradan hareketle, "tesbîh"le "zikr"in birbiriyle yakın ilgisinin olduğunu, tesbih emrinin insanlar tarafından zikirle de karşılanabileceğini söyleyebiliriz.

a) Sûrenin ilk âyetlerinde Yüce Allah tesbih emrini verdikten sonra, kâinata yerleştirdiği kanunlar çerçevesinde her varlığın bir yaratılış amacının bulunduğunu ve varlıkların da o amaca uygun şekillerde yaratıldığını beyan etmişti. İşte diğer varlıklar, Yüce Allah'ı, kendi varlık özelliklerine göre sadece tesbih ederken, insanoğlu tesbihle birlikte zikir de yapabilmektedir. Âyet bu ayırımı ortaya koymada son derece ufuk açıcı bir mesaj verir.

b) Yüce Allah'ı zikretmek O'nu hatırlamaktır; hatta O'nu mümkün olduğu kadar hatırdan çıkartmamaktır. Allah'ın çokça zikredilmesi, hayat pratiklerimizde O'nun şahitliğini ve gözetleyiciliğini akıldan çıkartmamayı sağlar. Böylece Allah'ı hatırlayanlar imanlarına şahit tuttukları Allah'ı amellerine de şahit tutmuş olurlar. Hayatının her anında Yüce Allah'ı hatırlamaya çalışanlar, mahşerdeki duruşmada sıkıntıya düşmeye neden olacak yanlışlıkları bu dünyada yapmamaya çalışırlar; işin önemini daha çok kavramış bir hayat ortaya koyarlar.

c) Yüce Allah'ın "adı"nı anmak, "Allah"ı anmak demektir. Âyette *Allah* kelimesinin değil de, *rabb* kelimesinin kullanılmış olması, Allah'ı hatırda tutmak anlamında sonucu değiştirmez. Ancak *rabb* kelimesi, başka yönlerden çok önemli mesajlar içermektedir. "Sahip, efendi, idare eden, terbiye eden ve yetiştiren" gibi anlamlara gelen *rabb* kelimesi, Hz. Peygamber'in de insan olduğunu ve onun da kulluk yapması gerektiğini kendisine hatırlatmaktadır. Bu kelime Hz. Peygamber'in sahipsiz olmadığını, onu daima destekleyen varlığın Yüce Allah olduğunu beyan etmektedir. Bu kelimenin kullanılmasıyla, bir taraftan Hz. Peygamber ve inananlar motive edilirken, diğer taraftan karşıtlarına gözdağı verilmektedir.

Rabb kelimesi, Hz. Peygamber'in risâlet görevindeki sunumlarının kendisine ait olmadığını, onun Yüce Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara iletmekte olduğunu da ifade etmektedir. Bu durumda, Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği esasları yalanlayanların, aslında Yüce Allah'ın âyetlerini

yalandıkları,[169] bu düşmanlıklarının sonucunda karşılarında Yüce Allah'ın gazabını bulacaklarını bilmeleri gerektiği de ortaya konulmaktadır.

III. Yüce Allah'a Kulluk Yapmak

فَصَلّٰى "O'na kulluk eden kişi (mutluluğa ermiştir)." Öğüt almanın ve kurtuluşa ermenin bu âyet grubundaki son esası, "salât etmek" olarak belirlenmiştir.

a) Bazı âlimlerimiz bu kelimeyi "beş vakit namaz kılmak, bayram namazı kılmak" şeklinde yorumlamışlardır. Hatta bazıları bir önceki âyetteki *tezekkî* (arınma)yı "fıtır sadakası", bu âyetteki *zikri* "iftitah tekbiri", *salâtı* da "namaz" olarak yorumlamışlardır.[170]

Oysa bu sûre, Mekke'de ve vahyin ilk dönemlerinde, yani sekizinci sırada indirilmiştir. Sûrenin indiriliş yeri ve zamanı dikkate alındığında konunun bayram namazı ve fıtır sadakası ile ilişkili olamayacağı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Kaldı ki Râzî'nin de dediği gibi, namaz ve zekâttan birlikte söz eden âyetlerde önce namaz sonra zekât gelmekteyken, burada bu sıra tutmamaktadır.[171] Dahası Kur'ân'da namaz ibadetinden söz eden âyetlerde *salât* kelimesi tek başına getirilmez. Namazın kılınması onun "ikame edilmesi" şeklinde verilir; dolayısıyla bu ifadeyi "özel olarak namaz ibadeti" şeklinde yorumlamak sorunludur.

b) Tercümede de verdiğimiz gibi, bunu "Allah'a kulluk etmek" şeklinde anlamak daha kapsayıcıdır. Şekli ve vakitleri henüz tespit edilmemiş de olsa, namaz niyetiyle yapılan her türlü tevhid içerikli eylem bu kapsamda var kabul edilebilir.

c) Taberî'nin de ifade ettiği üzere, buradaki maksadın "Allah'ı zikretmek, O'na dua etmek ve O'na yönelmek" olduğu bazı âlimlerce de benimsenmiştir.[172] Dolayısıyla *salât* kelimesini, "yaslanmak" anlamından hareketle, "Allah'a yöneltilen, O'nun rızası için yapılan, tercihi Allah'tan yana belirlenmiş olan her türlü tevhid eylemi" olarak anlamak, namazı da diğer ibadetleri de kuşatacaktır. "Allah'a yaslanmak ve O'ndan istemek" şeklindeki bütün yakarışlar Allah'tan yana olmayı ortaya koyan ve O'nun

169 En'âm 6/33.
170 Taberî, age., XXX, 155; Zemahşerî, age., IV, 728; Râzî, age., XXXI, 147-148; Kurtubî, age., XX, 17.
171 Râzî, age., XXXI, 147.
172 Taberî, age., XXX, 155.

vazgeçilmezliğini ilan eden davranışlardır. Kurtuluşun başkaca sağlanabilme yolu yoktur.

Salât kelimesi bu anlam doğrultusunda "Allah'a yaslanmak, tercihini O'ndan yana belirlemek, O'nun değerlerine gönülden bağlı olmak" anlamlarında "namaz" ibadetinin adı olarak belirlenmiştir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, "birine salât etmek" demek, ona destek vermek demektir. Hz. Peygamber'e yönelik salât-selâm, onun için dua etmek anlamına geldiği gibi, ona destek olmak ve onun getirdiği değerlere gönülden teslim olmak anlamına da gelmektedir. Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemde bu ifade böyle anlaşıldığı ve uygulandığı için Müslümanlar üstün gelmişlerdi.

Hz. Peygamber'e yönelik olan ilk âyetteki tesbih ve 9. âyetteki öğüt emrinin, aslında bütün insanlığa yönelik olduğu işte 14-15. âyetlerden anlaşılmaktadır. O tesbih ve öğüt emrinin sonuçları bu üç maddede detaylandırılmakta ve adeta alt başlıkları verilmiş olmaktadır.

b) Dünya Hayatı ile Âhiretin Karşılaştırılması

Yukarıda anlatılan gerçeklere rağmen, insanlardan dünyayı tercih edenler olacağı bilgisiyle Yüce Allah dünya ve âhiret hakkında karşılaştırma yapmaktadır.

1. Dünya Hayatını Tercih Felâkettir

بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا "Fakat siz (ey inançsız insanlar), dünya hayatını tercih ediyorsunuz." Âyetteki تُؤْثِرُونَ *tü'sirûne* fiili "tercih etmek", الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا *el-hayâte'd-dünyâ* tamlaması ise "yakın hayat, dünya hayatı" demektir.

Âyetten maksat, elbette bütün insanlar değil, içlerinden söz konusu şekilde yanlış davrananlardır. Bu böyle olduğu için âyetin muhatabı da ilgililerdir. Sanki bütün insanlar böyleymiş gibi bir anlam akla gelmemelidir. Her insanda benzer eğilimlerin olması mümkündür; ancak, burada özellikle kınamaya dönüşen tercihler dikkate sunulmaktadır. Bu tür insanlar, iki hayattan dünyaya nispet edileni tercih etmekte, ona önem vermekte ve layık olduğundan çok daha fazla özen göstermektedirler.

a) Âyetin başındaki بَلْ *bel* edatı, önceki âyetlerde sözü edilen hakikatlere rağmen yapılan tercihe dikkat çekmekte, dünyaya yönelik tercihin daha baştan yanlış olduğu bu edatla belirtilmiş olmaktadır. *Bel* edatı,

"bilakis" şeklinde kendisinden önceki ifadenin tersi bir anlam verir. Bu durumda âyetlerde şu mesajın kast edildiğini söyleyebiliriz: "Kurtuluş ve arınmanın yolu, Allah'ı anıp O'nun için fedakârlık yapmaktan geçmesine rağmen, sizler hâlâ dünya hayatını tercih ediyorsunuz." Benzer bir ifade Kıyâmet sûresinde geçmekte, orada da insanların dünyaya yönelik sevgi ve tercihleri kınama içerikli bir üslupla dile getirilmekte, ancak *tühıbbu* kelimesi kullanılmaktadır.[173]

b) Âyetteki تُؤْثِرُونَ *tü'sirûne* fiili, "tercih etmek" demektir ve burada nankör insanların dünyayı tercihlerini ifade etmektedir.

Ayrıca Nâzi'ât 79/37-39'a göre, bazı insanlar azgınlıkları gereği dünya hayatını tercih etmekte ve onun sonucunda cehennemi boylamaktadırlar. Bu ifadelerden anlaşılıyor ki, dünya hayatını tercih edenler bütün insanlar değil, insanların azgın olanlarıdır.

A'lâ 16'da geçen تُؤْثِرُونَ *tü'sirûne* fiili, Kur'ân'da her zaman olumsuz anlamda kullanılmamaktadır. Hz. Yûsuf'un Yüce Allah tarafından seçilip tercih edilmesinde veya kardeşlerine üstün görülmesinde aynı kökten *âsera* kelimesi kullanılmaktadır.[174] Firavun'un seçtiği büyücüler Hz. Mûsâ'nın tarafını tutunca, ona "Bize gelen gerçeklerin karşılığında seni asla tercih etmeyeceğiz" sözünü söylerken de *nü'sira* kelimesini kullanmışlardır.[175]

Haşr 59/9'daki *yü'sirûne* kelimesinin anlamı ise daha sonra kültürümüzde "îsâr" şeklini almış ve çok övülen bir duyarlılık olarak sunulmuştur. *Îsâr*, "kendisi muhtaç olmasına rağmen kardeşini kendisine tercih etmek" demektir. Bu kullanımlardan anlaşıldığına göre, tercih, ne için ve ne uğruna yapılmışsa ona göre değer ve anlam kazanmaktadır.

c) Âyette yer alan ve Kur'ân'da oldukça fazla kullanım örneği bulunan الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا *el-hayâtü'd-dünyâ* tamlaması, "dünya hayatı" olarak tercüme edilmektedir. Aslında bu tamlamadaki *dünyâ* kelimesi, "yakın" veya "düşük" anlamına gelmektedir. Âhiret hayatına göre bu hayat daha az değerli olduğu için, bu âlemde yaşanan hayata "dünya hayatı" denmiş olması mümkündür; ya da şimdi, yakında, içinde yaşandığı için bu ad verilmiş olabilir. Bu gerekçeler dikkate alınınca, söz konusu tamlamaya ne-

173 Kıyâmet 75/20-21.
174 Yûsuf 12/91.
175 Tâhâ 20/72.

den "dünya hayatı" dendiği anlaşılmaktadır. Hayat dünyanın olduğu için değil, sadece yakın olduğu için bu tercüme tercih edilmektedir. İşte azgın insanlar, âhirete genellikle inanmadıkları veya onu çok uzakta kabul ettikleri için yakın olan dünya hayatını tercih etmektedirler. Onlar âhireti uzak görseler de âhiret çok yakındır.[176]

11. Kalıcı Hayat Âhirettedir

وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ وَّاَبْقٰى "Oysa âhiret daha hayırlıdır ve daha kalıcıdır." Âyetteki الْاٰخِرَةُ *el-âhıra* kelimesi "âhiret", خَيْرٌ *hayr* sözcüğü "daha hayırlı", اَبْقٰى *ebkaa* kelimesi ise "daha kalıcı" demektir.

Kur'ân'da dünya ve âhiret karşılaştırması yapılan âyetler vardır; işte onlardan biri de bu âyettir. Âyetteki الْاٰخِرَةُ *el-âhıret* kelimesi, *e-h-r* kökünden الْاٰخِرُ *el-âhır* kelimesinin müennesi, yani dişilidir. Dolayısıyla الأخرة *el-âhıret* kelimesi, الأولى *el-ûlâ* kelimesinin zıddıdır.

Hadîd 57/3'te geçen, الْاَوَّلُ *el-evvel* kelimesi, "her şeyden önce var olan" anlamına gelmekte, الْاٰخِرُ *el-âhır* kelimesi de "her şeyden sonraya kalan" anlamıyla Allah'ın sıfatı olmaktadır. Kur'ân'da çeşitli kullanımlarda 100'den fazla yerde geçen ve "evvelin zıddı, son, sonra gelen" anlamlarına gelen *âhıret* kelimesi, genellikle "dünya hayatının sonu ve karşılığı"nı ifade için kullanılmaktadır.[177]

Yorumunu yaptığımız bu âyette, dünyaya göre âhiretin daha hayırlı ve kalıcı olduğu ortaya konulmaktadır. "Sizin yanınızdakiler geçicidir; Allah'ın katındakiler ise kalıcıdır."[178] "Servet ve çocuklar dünya hayatının süsüdür; güzel kalıcı işler ise Rabbin katında daha hayırlı ve daha ümit edilmeye değerdir."[179] Bu ve benzer âyetlerde dünyanın ve malının geçi-

176 Me'âric 70/6-7.
177 Âhıret kelimesinin anlamı için bk. Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, Mısır, trs., I, 38-40; Muhammed Murteza el-Hüseynî ez-Zebîdî, Tâcü'l-'Arûs, Dârü'l-Fikr, baskı tarihi yok, IV, 9; Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdülkadir er-Râzî, Muhtâru's-Sıhâh, Beyrut, 1995, s. 9; Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, es-Sıhâh: Tâcu'l-Luğa, Beyrut, 1979, I, 12; Ahmed b. Yûsuf b. Abdi'd-Dâim Semîn el-Halebî, 'Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrafi'l-Elfâz, Beyrut, 1996, I, 72-73.
178 Nahl 16/96.
179 Kehf 18/46. Benzer âyetler için bk. Meryem 19/76; Duhâ 94/4.

ciliği, âhiretin ve âhiret için yapılan fedakârlıkların kalıcı olduğu ortaya konulmakta, akıllı insanların âhirete yönelik yatırımlar yapması gerektiği herkese hatırlatılmaktadır.

c) Âhiret Hayatı Dünyayı İhmali Gerektirir mi?

1. Âyette yer alan *hayr* kelimesi, âhiretin daha hayırlı olduğunu ortaya koyarken, dünyanın işe yaramazlığını belirtmiş olmaz. Daha hayırlı bir şey varsa, daha az hayırlılar da var demektir. Buradan hareketle, insanların âhiret için güzellik istemelerinin yanında, dünya hayatı için de güzellik istemeleri daha kolay anlaşılmış olacaktır. İşte hac esnasında yapılan ve bizim her namazımızda okuduğumuz *Rabbenâ* dualarından biri bize bunu bildirmektedir. "Ey Rabbimiz, bize dünyada da iyilik ver; âhirette de iyilik ver ve bizi ateş azabından koru."[180]

2. Kur'ân, bize dünya hayatını dışlamayı veya hiç önemsememeyi öğütlemez. Dünya ne kadarını hak ediyorsa o kadar önemsenmeli, âhiret de öyle. Başka bir ifadeyle, dünyada ne kadar yaşayacaksak ona o kadar önem vermeliyiz; âhirette ne kadar kalacaksak orası için de o kadar çalışmalıyız. Dahası, ateşe ne kadar dayanabileceksek o kadar günah işlemeyi göze almalı, ne kadar ödülle mutlu olacaksak o kadar fedakârlık yapmalıyız.

3. Dünya önemsiz olsaydı, ebedî olan âhiret hayatı buradan kazanılmazdı. "Dünya âhiretin tarlasıdır"[181] mealindeki hadiste söylenen husus, dünyanın önemine vurgu yapmaktadır. İyi, verimli ve uygun olmayan bir tarladan nasıl verim elde edilemezse, kalitesiz ve değersiz bir dünyadan da âhiret elde edilemez. Önemli olan bir yerin imtihanı, hiç değeri olmayan bir yerde yapılmaz. İmtihan doğru ve adaletli bir şekilde yapılsın diye, bütünüyle kâinat insanın hizmetine sunulmuş ve imtihanı kazanması için karar yeri olarak dünya belirlenmiştir.

4. Genellikle layık olduğu kadar değil de, çok daha fazla, ölçüsüz ve abartılı bir dünya sevgisi anlayışı toplumlarda hâkim olduğu için, bu sevgiyi azaltma gereği söz konusu olmaktadır. Bu işlem, "dünyayı hiç sevmeyin, ona hiç değer vermeyin" demek değildir. İfrat şeklinde abartılı ve ölçüsüz,

180 Bakara 2/201.

181 Bu rivayetin Gazâlî'nin İhyâ'sında var olduğu, manasının doğru olduğu ifade edildiği gibi, bunun sahih olmadığını ifade edenler de vardır. Bilgi için bk. İsmail b. Muhammed el'Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs, Beyrut, 1988, s. 412.

tefrit şeklinde de aşırı indirgemeci ve dikkate alınmayan bakışlar doğru değildir; zaten doğru sonuçlar da vermemektedir. Aksine, dünyaya layık olduğu ve lazım olduğu kadar değer verip ölçüyü kaçırmamak en doğru davranıştır.

5. Dünya hayatı âhiret için bir araç konumundadır; dünyanın araç olduğunu, amaç olmadığını bilerek davrananlar, her ikisi için de gerektiği kadar fedakârlık yapmayı başarabilirler. "Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için, yarın ölecekmiş gibi âhiret için çalışmak" şeklinde belirlenen ve her iki âlemin değerini ortaya koyan bu eşsiz tanım, meseleye nasıl bakılması gerektiğini de açıkça ortaya koymaktadır.

6. Dünyayı beğenmeyip kendini ona kaptırmama duygusuyla çalışmayanların, başka insanlara nasıl muhtaç oldukları herkesin gözü önündedir. Fert için sonuç muhtaçlık olurken, toplumlar için felâketin boyutunu varın siz hesap edin. İşte İslâm dünyasının bugün içinde bulunduğu içler acısı durum, herhalde bu duyarsızlığın hayata yansıma biçimidir. Çalışmayan ve üretmeyenler, çalışıp üretenlere mağlup ve mahkûm olurlar. Bilim üretmeyip sadece üretilenleri tüketmekle ömür geçirenlerin de toplumlar arenasında nasıl gerilerde kaldığı ve alay konusu haline getirildikleri bilinmektedir.

7. Müslümanlar olarak, yaşadığımız bu dünyayı başkalarına terk edemeyiz; biz de çalışıp üretmeliyiz; bizim de kâinatı tanımak ve onu insanlara tanıtmak gibi görevlerimiz vardır. Sürekli başkalarının icatlarıyla uğraşmaktan ve onları geriden takip etmektense, önde biz olmalı ve başkaları tarafından takip edilmeliyiz. Tarihte örneğini verdiğimiz ve yüzümüzü ağartan manzaraları şimdilerde başkalarında görmekten gözlerimize neredeyse aklar inmektedir. Oysa kitabımız, bize dünyayı ihmal etmeyi önermemektedir. O sadece, dünyaya tapmamayı bildirmekte, asıl hayat olan âhiret için bu dünyada hazırlık yapmayı hatırlatmaktadır.

8. Sanıldığı gibi, insanoğlunun dünya hayatı serüveni bir ceza değildi; yani Hz. Âdem'in ve eşinin cennetten kovulmasıyla başlamamıştı. Dünya hayatı bir suçun cezasının çekilme yeri ya da sürgün adresi değildir. Suçların veya iyiliklerin karşılık bulacağı yer âhirettir. Hz. Âdem'in de eşinin de yaratıldığı toprak bu topraktı; onlar bir hatanın sonucu, özel olarak nimetlendirildikleri bir cennetten, yani bahçeden çıkartılmış, adeta hayatın zorluklarıyla baş başa bırakılmışlardı. Hıristiyanların sahip olduğu ezeli günah veya ilk günah anlayışı bizde kesinlikle yoktur. Hz. Âdem ve eşinin yaptığı hata onları ilgilendirmekteydi; zaten istiğfar edip tevbeyi gerçekleş-

tirdikleri için Yüce Allah da onları affetmişti. Suçlu doğmak ve kötü bir yere gönderilmiş olmak gibi bir anlayışımız olamaz, olmamalıdır. Bu doğrultuda dünyayı hor ve hakir görmemek durumundayız. İslâmoğlu'nun isabetle vurguladığı gibi, dünya, insanın sürgün mekânı değil, imarı için görevlendirildiği yerdir. Bir anlamda, insan dünyaya atılmamış, adeta oraya görevli olarak atanmıştır; halife olmak zaten anlamını ancak bu şekilde bulabilir.

9. İnsanların âhirette hesaba çekilecekleri şeyler, onlara dünyada verilen nimetlerdir,[182] hatta dünya bile bir nimettir. Adına nimet denilen bu hayat mekânını anlamsız ve değersiz görmek, âhiret imtihanının sorularını da hafife almak demektir. Böyle bir yaklaşım, sahibini yanlış sonuçlara götürür.

10. Nâmerde muhtaç olmayacak ve ailenin geçimini sağlayacak kadar çalışmak bir ibadettir. Hac esnasında bile rızık arayışında vebal olmadığı bir hakikattir.[183] "Allah'ın ihsanından siz de arayın" anlamında Kur'ân'da emirler yer almaktadır.[184] "Allah'ın sana verdiği şeylerde âhiret yurdunu ara; dünyadan da nasibini unutma"[185] anlamındaki âyette verilen mesaj, âhiret için yatırım yapmayı ve dünyadan da nasipkâr olmayı emretmektedir. Bizler ibadeti sadece namaz, oruç, hac, zekât gibi belli uygulamalardan ibaret görmemeliyiz. Kâinat kitabını okumak da bir ibadettir; hatta bu dinin ilk emri budur. Dünya için de çalışmak zorundayız; ancak bu çalışma, burada kalacağımız süre kadar olmalıdır.

11. Bu amaç doğrultusunda elbette sadece yemek için yaşamamalıyız; yaşamak için yemeliyiz. Yaşayacağız ki diğer fedakârlıkları yapalım. Bunun tersi doğru olsaydı, İslam dininin fakirleri gözetme emri nasıl yerine getirilebilir, mâlî ibadetler nasıl yapılabilirdi? İslam dininin sosyal düzenin sağlanması için toplumsal yardımlaşma türlerine verdiği önem herkesçe bilinmektedir. Bu anlamda İslam dini çalışıp servete sahip olmayı ve ekonomik anlamda gücü elinde bulundurmayı önemsemektedir. Bu nedenle "köle azadını", "topluma emanet edilen yetimlerin gözetilmesini" ve "yoksulların bakımının sağlanmasını" inanırlarından özellikle istemektedir.

Sözün özü şudur: Mala sahip olmak dünya hayatı için gereklidir. Ancak bunu mala "sahip olmaktan" çıkartıp mala "ait olmaya" dönüştü-

182 Tekâsür 102/8.
183 Bakara 2/198.
184 Cum'a 62/10.
185 Kasas 28/77.

rünce, işte o zaman âhiret hayatı maalesef unutulmuş olmakta ve felaket haberleri kaçınılmaz hale gelmektedir. Her şeye, layık ve gerekli olduğu kadar önem ve değer verilmeli, abartıdan ve küçümsemekten kaçınılmalıdır. Dünya ve âhiret dengesi iyi kurulmalı, dünyanın âhiret karşısındaki durumu gözden uzak tutulmamalı, araç olan dünya hayatını amaç olan âhiret için değerlendirmeye gayret edilmelidir.

18-19. ÂYETLER:

إِنَّ هَٰذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَىٰ ﴿١٨﴾ صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ ﴿١٩﴾

"18-19. Şüphesiz bu (anlatılanlar), önceki vahiylerde, (meselâ) İbrâhim ve Mûsâ'nın sahifelerinde de vardı."

Sûrenin son iki âyetinde ilâhî mesajların ruh birlikteliği hatırlatılmakta ve örnek isim olarak iki peygamberden söz edilmektedir.

a) İlâhî Mesajlardaki Misyon Birlikteliği

Yüce Allah, elbette mesajlarını birbirinin reddiyesi olarak göndermemektedir. Dolayısıyla, Kur'ân'da geçmiş ümmetlere ait pek çok kıssa örneği vardır. Hem kıssa bağlamında, hem de net mesajlar şeklinde zaman zaman önceki peygamberlere göndermeler yapılmaktadır. İşte sûrenin son iki âyeti bunun bir örneğidir.

إِنَّ هَٰذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَىٰ "Şüphesiz bu (anlatılanlar), önceki vahiylerde de vardı." Âyetteki الصُّحُفِ الْأُولَىٰ *es-suhufü'l-ûlâ* ifadesi, "ilk sahifeler, önceki sahifeler" demektir.

Burada kastedilenler, sadece iki peygambere nispet edilen sahifeler değildir. Elbette onlar da aynı kategoride değerlendirilmektedir; ancak *suhuf-i ûlâ* tamlaması, ilâhî mesajların en eski tarihlisinden itibaren, insanlığın atasına ve onun ümmetine kadar uzanmaktadır. Hz. İbrâhîm ve Hz. Mûsâ isimleri, tercümede de verdiğimiz üzere, "yani, meselâ" ara kelimesiyle karşılanırsa âyetin mesajı daha doğru bir şekilde ortaya konulmuş olabilir.

b) Hz. İbrahim ve Hz. Mûsâ Örneği

Yüce Allah, önceki peygamberlere ait kıssalar ifadesini iki örneğe dönüştürmekte ve Mekkelilerin adlarını ve büyük ölçüde kıssalarını bildiği iki peygambere gönderme yapmaktadır.

صُحُفِ إِبْرٰهِيمَ وَمُوسٰى "(Meselâ) İbrâhim ve Mûsâ'nın sahifelerinde (de vardı)." Hz. İbrâhim ve Hz. Mûsâ'nın sahifelerinde bütün bu gerçeklerin yer aldığının bildirilmesi, Kur'ân'ın mesaj içerikli âyetlerinin ve temel konularının önceki mesajlarda da bulunduğunu göstermektedir.

1. Şu'arâ' 26/192-196. âyetler oldukça dikkat çekicidir: "Şüphesiz bu mesaj, elbet âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir; onu güvenilir ruh (Cebrâîl), uyarıcılardan olasın diye, apaçık Arapça bir lisan ile senin kalbine getirmiş, indirmiştir. Yine şüphe yok ki, bu mesaj, öncekilerin hikmet dolu sayfalarında da vardı." Demek ki, Kur'ân'ın mesaj derinlikleri öncekilerin sayfalarına kadar uzanmakta, oralarda da yer almış olarak, bir misyon birlikteliğine vurgu yapılmaktadır.

2. Yüce Allah'ın ilk peygamberden son peygambere kadar gönderdiği bütün mesajların ortak adı "islâm"dır. Hz. Nûh'a neler vahyedilmişse, şeriat olarak Hz. Muhammed'e de onlar vahyedilmiştir.[186] Ayrıca önceki ümmetlerin inanırlarına da Yüce Allah tarafından "müslüman" adı verilmiştir.[187]

3. Hiçbir günah yüklüsünün başkasının günah yükünü yüklenemeyeceği, insana sadece kendi yaptığının fayda vereceği, yaptığı işlerin kendisine gösterilip, yaptıklarının tam karşılığının verileceği bilgisi hem Hz. Mûsâ'nın, hem de Hz. İbrâhim'in sahifelerinde bildirilmiş gerçekler olarak bizlere sunulmaktadır.[188]

4. "Sahife" ile "kitap" arasında anlam içeriği bakımından herhangi bir fark yoktur. Bir peygamberin sahifeleri demek, ona verilen kitap demektir; yani ona verilen ilâhî mesaj anlamına gelmektedir.

5. Yüce Allah, insanlığa vahiy gönderirken onları birbirinin karşıtı veya zıddı olarak göndermiş değildir. Peygamberler de birbirlerinin rakibi değil, birbirlerinin onaylayıcısı ve destekleyicisidirler. En'âm 6/83-90'da

186 Şûrâ 42/13.
187 Hacc 22/78. Benzer âyetler için bk. Âl-i İmrân 3/52; A'râf 7/126.
188 Necm 53/36-41.

pek çok peygamber zikredildikten sonra, Yüce Allah Nebî (as)'a "Sen de onların hidayetine uy" talimatını vermiş, hidayetin herkes açısından aynı değeri ve anlamı ifade ettiğini belirtmiştir.

6. Ahkaaf 46/9'da şöyle bir ifade yer almaktadır: "De ki: ben peygamberlerin ilki değilim; bana da size de ne yapılacağını bilmiyorum." Âyette geçen *bid'* kelimesi, bir taraftan "bidat" anlamına geldiği gibi, diğer taraftan da "türedi, öncesi olmayan" anlamına gelmektedir. Demek ki Hz. Peygamber ilk peygamber değildi; peygamberlik anlamında herhangi bir bidat da ortaya koymuyordu; çünkü peygamberlik kurumu onunla başlamamıştı. O peygamberler zincirinin son halkasıydı; risâlet kurumu onunla bitirilmiştir.

7. Hz. Peygamber'in peygamberliğinin evrenselliği ve bütün insanlara gönderilmiş oluşu da, anlamını Kur'ân'ın bu yönünden almaktadır. Bozulmamış bir inanç sahibi, Kur'ân vahyi ile karşılaştığında onu yadırgamayacak, adeta kendi çocuğunu tanır gibi, mesajı veya Hz. Peygamber'i de tanıyacaktır.[189] Nitekim Mâide 5/82-84'te böyle insanların varlığından söz edilmekte ve itiraflarına uzun uzun yer verilmektedir.

8. Kitap ehlinden öylesi vardır ki, kendisine bir hazine emanet etsen, zerresine tenezzül etmeden onu sana iade eder; öylesi de vardır ki bir dinar versen, dünyayı başına yıkmadan, başına dikilmeden onu sana geri vermez.[190] Demek ki kitap ehli insanlar tek tip değil, çeşitlilik arz etmektedirler. Onların övülenleri Kur'ân'ın da emrettiği hareketleri yapan, yani Kur'ân ahlâkını taşıyanlardır.

9. Âl-i İmrân 3/113-115'te, kitap ehlinden bazılarının gece boyunca Allah'ın âyetlerini okudukları, sağlam bir duruş sergiledikleri ve secdelere kapandıkları belirtilmektedir. Bunların Allah'a ve âhiret gününe inandıkları, iyiliği emredip kötülüğü yasakladıkları, hayırda yarıştıkları ve sâlih kullardan olmayı hak ettikleri beyan edilmekte, yaptıkları hiçbir fedakârlık ve hayrın inkâr edilmeyeceği, dahası onların da muttaki oldukları ifade edilmektedir.

10. Âl-i İmrân 3/199'da, kitap ehlinden bazılarının hem kendilerine indirilmiş olana, hem de bizlere indirilene iman ettikleri, Allah'a derin bir saygı içerisinde boyun eğdikleri ve Allah'ın âyetlerini az bir dünyevî bedel

189 Bakara 2/146; En'âm 6/20.
190 Âl-i İmrân 3/75.

karşılığında satmadıkları, bu nedenle ödüllerinin de Yüce Allah katında tam olduğu açıkça beyan edilmektedir.

Bütün bu âyetlerde vurgulanan husus, peygamberlerin ve getirdikleri mesaj içeriklerinin ruh ve misyon açısından birlikteliklerini ortaya koymaktır. Bu itibarla tekrar vurgulayalım ki, önceki peygamberlere veya kitaplara nispet edilen ilâhî mesajların doğruluk değeri veya doğruluk ölçüsü, Kur'ân'a uygunluk şartına bağlıdır. Kur'ân'a uygun iseler doğru ve geçerlidirler; aykırı iseler bozulmuşlardır ve geçerliliklerini de haliyle yitirmişlerdir.

A'LÂ SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-5. âyetler): Sûre, Yüce Allah'ın adının tesbih edilmesi emriyle başlamakta, peşinden O'nun yaratmak, düzenlemek ve en ince detayına kadar ölçüp varlıkları yaratılış amaçlarına uygun bir yola iletmek şeklindeki sıfatlarıyla devam etmektedir. Bu tesbih emri kâinatın okunmasını da içermiş olacak ki, yeşil otların bitmesi, ardından onların çer-çöp halinde kapkara kuru bir hale dönüşmesi hatırlatılarak, tabiatta rastgeleliğin olamayacağı ortaya konulmaktadır. Çer-çöpün bile zamanı gelince çeşitli dönüşümler geçirerek yeniden hayat bulacağı belirtilerek, öldükten sonra diriltilmeden şüphe edenlere derin ve çok anlamlı dersler verilmektedir.

(6-8. âyetler): Bu âyetlerde Hz. Peygamber'in ilâhî sistemle eğitim ve öğretime tâbi tutulacağı, sahipsiz bırakılmayacağı, her şeyi bilen Yüce Allah'ın bu sayede onu daha kolay sonuçlara ulaştıracağı beyan edilmekte, okutmanın bir devamı ve gereği olarak ondan da başkalarına öğüt vermesi istenmektedir. Böylece bu uygulama, sonraki nesillere geçmekte ve mesaj aynen bizi de ilgilendirmektedir.

(9-12. âyetler): Öğüt veren kişi, öğüdün fayda verip vermediğiyle veya kime yarar sağlayıp kime sağlamadığıyla değil, öğüdü doğru verip vermediğiyle ilgilenmelidir. Bilmelidir ki öğüt, her şeyden önce, verene yarar sağlayacaktır. Ayrıca, saygılı olanların öğütten yararlanacağı, en azgın kişilerin ise bundan uzaklaşacağı, dolayısıyla öğüde kulak vermeyenlerin sonunda en büyük ateşe yaslanacağı hatırlatılmaktadır.

(13-15. âyetler): Sûrenin ilk âyetindeki tesbih ve 9. âyetindeki öğüt verme arasında ilişki kurulmaktadır. Bunun gereği olarak, öğüt alma konularından üç tane başlık verilmekte, bunların "arınmak, Allah'ın adını anmak

ve tevhid içerikli davranışlar ortaya koymak" olduğu belirtilerek, böyle davrananların kurtuluşa ereceği müjdesi verilmektedir.

(16-17. âyetler): Bu gerçeklere rağmen bazı azgın kişiler, bu dünya hayatını tercih etmekte, daha hayırlı ve kalıcı olan âhireti unutup dikkate almamaktadırlar.

(18-19. âyetler): Bu anlatılanlar geneldir; tüm insanlık ve peygamberler tarihi bu sistemle hayatiyetlerini sürdürmüşlerdir. Esasında bu sistem, peygamberlerdeki ruh ve misyon birlikteliğinin de önemli delillerinden biridir.

Bu haliyle A'lâ sûresi, Hz. Peygamber'in şahsında genel olarak vahyin aydınlığının bütün insanları kuşatabileceğini açıkça göstermektedir.

Kâinattaki tesbih korosuna irademizle ve zikrimizle katılıp onlardan ayrı düşmemeyi niyaz ediyoruz.

88. ĞÂŞİYE SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke döneminde indirilmiş olup, 26 âyetten oluşan ve adını ilk âyetteki "kaplayıp bürüyen" anlamına gelen *el-ğâşiye* kelimesinden alan Ğâşiye sûresi, resmî sıralamada 88, iniş sırasına göre ise 68. sûredir.

Bu sûre, A'lâ sûresi ile "ödül veya azap hak edenlerin yaşayacakları son, Kur'ân'ın öğüt oluşu ve kâinat kitabına yapılan göndermeler" gibi meselelerde konu ilişkisine sahiptir.

Bu sûrede kıyâmetin dehşetinden ve kâbus gibi çökmesinden söz edilerek, insanların mahşerde genel olarak iki gruba ayrılacağı beyan edilmektedir. İlk gruptakilerin cehennemdeki felâket durumları ifade edilmekte, buna karşı insanlar uyarılmaktadır. İkinci gruptakilerin ise ödüllerle buluşturulacakları ve bu ödüllerin detayları üzerinde durulmaktadır.

Kâinat kitabından özel konulara dikkat çekilerek devam eden bölümde, deveye, göğe, dağlara ve yeryüzüne ibret gözüyle bakmanın önemine vurgu yapılmakta, bunları inceleme anlamında insanlara ev ödevleri verilmektedir.

Son bölümde ise, Hz. Peygamber'in sadece öğüt verici ve gerçeği hatırlatıcı yönüne vurgu yapılarak, zorbalık yapmaması bildirilmekte, adeta gönül seferberliği demek olan tebliğin, zorbalıkla ve dayatmalarla bir ilgisinin olamayacağı ortaya konulmaktadır. En sonunda, gerçekten yüz çevirenleri çok büyük bir azabın beklediği hatırlatılarak, dönüş yerinin de, hesaba çekme işleminin de Yüce Allah'a ait olduğu vurgulanmaktadır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ ﴿١﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ ﴿٢﴾ عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ ﴿٣﴾ تَصْلَىٰ نَارًا حَامِيَةً ﴿٤﴾ تُسْقَىٰ مِنْ عَيْنٍ آنِيَةٍ ﴿٥﴾ لَّيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِن ضَرِيعٍ ﴿٦﴾ لَّا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِن جُوعٍ ﴿٧﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاعِمَةٌ ﴿٨﴾ لِّسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ ﴿٩﴾ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿١٠﴾ لَّا تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً ﴿١١﴾ فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ﴿١٢﴾ فِيهَا سُرُرٌ مَّرْفُوعَةٌ ﴿١٣﴾ وَأَكْوَابٌ مَّوْضُوعَةٌ ﴿١٤﴾ وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ ﴿١٥﴾ وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ ﴿١٦﴾ أَفَلَا يَنظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ﴿١٧﴾ وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ ﴿١٨﴾ وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ﴿١٩﴾ وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ﴿٢٠﴾ فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنتَ مُذَكِّرٌ ﴿٢١﴾ لَّسْتَ عَلَيْهِم بِمُصَيْطِرٍ ﴿٢٢﴾ إِلَّا مَن تَوَلَّىٰ وَكَفَرَ ﴿٢٣﴾ فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ ﴿٢٤﴾ إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُم ﴿٢٦﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. (Ey Peygamber!) Dehşeti her şeyi kaplayıp bürüyen (kıyâmet)in haberi sana geldi, değil mi? **2.** O gün birtakım yüzler zelildirler. **3.** Durmadan çalışırlar, (aşırı derecede) yorulurlar. **4.** (Sonunda) kızgın ateşe girerler. **5.** Onlara kaynar su pınarından içirilir. **6-7.** Onlar için beslemeyen ve açlığı gidermeyen kuru dikenden başka yiyecek de yoktur. **8.** O gün birtakım yüzler de vardır ki mutludurlar. **9.** Çabalarından hoşnutturlar. **10-11.** Yüce bir cennettedirler ve orada boş bir söz işitmezler. **12-16.** Orada devamlı akan pınar(lar), yükseltilmiş tahtlar, (önlerine) konulmuş kadehler, sıra sıra dizilmiş yastıklar ve serilmiş halılar vardır. **17-20.** (İnsanlar) devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine ve yeryüzünün nasıl yayıldığına hiç bakmazlar mı? **21.** O halde (ey Peygamber), öğüt ver; çünkü sen sadece öğüt vericisin. **22.** Onların üzerinde bir zorba değilsin. **23-24.** Ancak, kim yüz çevirir ve inkâr ederse, Allah işte öylesini en büyük azap ile cezalandırır. **25.** Şüphesiz onların dönüşü sadece Bizedir. **26.** Sonra onların sorguya çekilmesi de sadece Bize aittir.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1. ÂYET:

هَلْ أَتٰىكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ ﴿١﴾

"1. (Ey Peygamber!) Dehşeti her şeyi kaplayıp bürüyen (kıyâmet)in haberi sana geldi, değil mi?"

Ğâşiye sûresinin ilk âyetinde kıyâmet haberinin gelişi üzerinde durulmakta ve Hz. Peygamber muhatap alınarak, bu haberin ve devamında söylenenlerin herkesi ilgilendirdiği mesajı verilmektedir.

a) *Hel Etâke* ve *Hadîs* İfadelerinin Anlamı

Kur'ân'da *hel etâke* ve *hadîs* kelimelerinin birlikte kullanım örnekleri vardır. Bunların anlamı hakkında çeşitli açılımların yapılabileceğinden hareketle, öncelikle bu ifadelerin anlamlarını incelemek istiyoruz.

1. Hel Etâke Ne Demektir?

a) هَلْ *hel* edatı, soru anlamında kabul edilebilir; ancak kastedilen husus, bir cevap beklemek değil, cevabı kendi içinde bulunan bir ifadeyi ortaya koymaktır: "Kıyâmetin haberi sana geldi, değil mi?" Bu sorunun karşılığı "evet, geldi" şeklindedir. Çünkü bu sûreden önce gelen pek çok sûrede konuyla ilgili oldukça fazla bilgi vahyedilmişti. Tercümede de görüleceği üzere, tercihimiz bu yöndedir.

b) هَلْ *hel* edatı, yine soru anlamına alınabilir; bu durumda, Hz. Peygamber'e Kıyâmet ile ilgili bilgilerin daha önce gelip gelmediği sorulmuş olur. Böylece ona Kur'ân vahyinden önce böyle bir haberin gelmediği soru kalıbında şu şekilde hatırlatılmış olmaktadır: "Sana daha önce Kıyâmetin haberi gelmiş miydi?" Yani "gelmemişti" denmek istenmektedir. Soru edatına böyle anlam verilmesi nedeniyle bu tür sorulara "takrîrî soru" denir.

c) هَلْ *hel* edatına قد *kad* anlamı da verilebilir. Bu durumda anlam, "Sana Kıyâmet'in haberi artık muhakkak ulaşmış bulunmaktadır" şeklini alır.[191]

191 Bu anlam için bk. Semerkandî, age., III, 559, 573.

Edata verdiğimiz değişik anlamların hepsi doğrudur. Kastedilen anlam, doğrudan veya dolaylı olarak, söz konusu bilgilerin artık bütün insanlara ulaştırıldığının bildirilmesidir.

11. Hadîs Kelimesinin Anlamı Nedir?

Hadîs kelimesi kök olarak, "vâki olmak, yokken var olmak, yeni olmak, bir şeyi yeniden meydana getirmek, icat etmek" gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. Bu kelime, özel olarak "haber, Hz. Peygamber'in sözleri, fiilleri ve takrîrleri" manasına gelmektedir.

Bu kavramın fiil halinde Kur'ân'daki manaları ise şunlardır: "Anlatmak, ortaya koymak ve haber vermek",[192] "anmak",[193] "açıklamak",[194] "çıkarmak, ihdas etmek, meydana getirmek ve yaratmak."[195] Söz konusu kavramın isim olarak anlamları ise, "Kur'ân, mesaj,"[196] "olay, olgu, haber",[197] "sır, gizli bir mesele",[198] "öğreti, söz",[199] "efsane, masal"[200] ve "sonradan söylenen, yeni"[201] şeklindedir.

Bu anlam çeşitliliğinde de görüldüğü üzere, Ğâşiye 1'de geçen *hadîs* kelimesi, "haber" anlamına gelmektedir; maksat da Kıyâmet'in hatırda tutulmasını sağlamaktır.

b) "Ğâşiye'nin Haberi" Nedir?

Yüce Allah sûrenin ilk âyetinde kıyâmet olayıyla ilgili olarak الْغَاشِيَة *el-ğâşiye* kelimesine yer vermektedir. Bu kelimenin seçilme nedeni, kıyâmetin bütün yaratılmışları kapsayacak olmasıdır. Kelimenin "ateş" anlamına gelmesi de mümkündür. Bu durumda maksat, "azabın veya cehennem ateşi-

192 Zilzâl 99/4; Bakara 2/76.
193 Duhâ 93/11.
194 Kehf 18/70.
195 Talâk 65/1; Tâhâ 20/113.
196 Nisâ' 4/78; Kehf 18/6; Tûr 52/34; Necm 53/59; Vâkı'a 56/81; Kalem 68/44.
197 Tâhâ 20/9. "Olgu, olay, olaylar" anlamlarındaki kullanımlar için bk. Yûsuf 12/6, 21, 101; Zâriyât 51/24; Nâzi'ât 79/15; Bürûc 85/17; Ğâşiye 88/1.
198 Tahrîm 66/3.
199 Zümer 39/23. Söz anlamındaki kullanımlar için bk. Nisâ' 4/42, 87, 140; En'âm 6/68; A'râf 7/185; Yûsuf 12/111; Lokmân 31/6; Ahzâb 33/53; Câsiye 45/6; Mürselât 77/50;
200 Mü'minûn 23/44; Sebe' 34/19.
201 Enbiyâ 21/2; Şu'arâ 26/6. Bu kelimenin geniş açıklaması için bk. Okuyan, Vucûh ve Nezâir, s. 271-273.

nin kâfirlerin yüzüne çarpması" olabilir.[202] Söz konusu ihtimale göre, kelimenin anlamı sadece kâfirlerle sınırlı kalmaktadır.

Bu ikinci görüş bir ihtimal olarak dikkate alınsa da, herkesi kuşatacak bir olgu olması nedeniyle maksadın "kıyâmet" olduğu görüşü kanaatimizce daha doğrudur. Çünkü kıyâmet olayı aniden gerçekleşecek ve bütün yaratılmışları etkileyecektir.

2-7. ÂYETLER:

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ ﴿٢﴾ عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ ﴿٣﴾ تَصْلَىٰ نَارًا حَامِيَةً ﴿٤﴾ تُسْقَىٰ مِنْ عَيْنٍ آنِيَةٍ ﴿٥﴾

لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ ﴿٦﴾ لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِنْ جُوعٍ ﴿٧﴾

"2. O gün birtakım yüzler zelildirler. 3. Durmadan çalışırlar, (aşırı derecede) yorulurlar. 4. (Sonunda) kızgın ateşe girerler. 5. Onlara kaynar su pınarından içirilir. 6-7. Onlar için beslemeyen ve açlığı gidermeyen kuru dikenden başka yiyecek de yoktur."

Bu âyetlerde, kıyâmet sonrasında ikiye ayrılacak insanların ilk grubu gündeme getirilmekte ve yaşayacakları sıkıntılı duruma değinilmektedir.

a) Mahşerdeki Perişanlık

Yüce Allah, sûrenin ikinci âyetinden itibaren ilk âyetteki soruyu cevaplandırmakta ve konuyla ilgili çeşitli detaylar vererek muhatapları bilgilendirmektedir.

1. Yüzler Zelildir

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ "O gün birtakım yüzler zelildir." Âyetteki وُجُوهٌ *vücûh* kelimesi "yüzler", يَوْمَئِذٍ *yevmeizin* sözcüğü "o gün", خَاشِعَةٌ *haaşi'a* kelimesi ise "düşük, zelil" demektir.

Âyette yer alan وُجُوهٌ *vücûh* kelimesi, insanın yüzünü ifade etse de, "parçayı anıp bütünü kastetmek kuralı" gereği maksat, bütünüyle insandır ve insanın mahşerdeki durumu hakkında bilgi vermektir.

202 Âyetler için bk. A'râf 7/41; Yûsuf 12/107; İbrâhîm 14/50; 'Ankebût 69/55.

***Huşû' Nedir?**

a) خَاشِعَة *hâşi'a* kelimesi ise, "yere bakmak, düşkün olmak, zillet içinde kalmak ve eğik olmak" gibi anlamlara gelir. Bu kelime Kur'ân'da "derin bir saygı"yı ifade etmekte ve inananlar için dünyada olumlu bir hassasiyeti nitelendirmektedir.[203]

b) Söz konusu kelime, kıyâmet günü yeryüzünün haşmetini kaybetmesi anlamında, cansız varlıklar için de kullanılmaktadır.[204] Haşr 59/21'de Kur'ân'ın cansız dağlara indirilmesi durumunda, onların adeta canlanıp Allah'a derin saygıları nedeniyle parça parça olabileceği gerçeği de yine bu kelimeyle ifade edilmektedir. Tâhâ 20/108'de olduğu gibi, âhirette "bütün seslerin kısılması" anlamında bir çaresizliği ve boynu bükük olmayı da nitelendirmektedir.

c) Bu anlamlardan farklı olarak, ilgili kelime bazı âyetlerde, azabı hak edenler için âhiret hayatında yaşanacak sıkıntılı ve perişan bir görüntüyü anlatmada da kullanılmaktadır.[205] İşte Ğâşiye 2'de geçen خَاشِعَةٌ *hâşi'a* kelimesi, kıyâmetteki bu hali ortaya koymaktadır. O gün bazı yüzler, yani kâfirlerin yüzleri düşkün bir halde olacak, adeta kafalarını kaldıramayacak derin bir mahcubiyet yaşayacaklardır.

11. Çalışmalar Yorucudur

عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ "(İşte o yüzlerin sahipleri) durmadan çalışır, (aşırı derecede) yorulurlar." Âyetteki عَامِلَةٌ *'âmile* kelimesi "çalışan", نَاصِبَةٌ *nâsıbe* sözcüğü ise "yorucu" demektir.

a) Bu ifade kâfirlerin âhiretteki durumlarını ortaya koymakta, ezici ve sıkıntılı işlerde çalışıp yorgun ve bitap düşeceklerini anlatmaktadır. Hıcr 15/48'de cennettekilerin yorulmayacağı ifade edildiğine göre, bu âyette sözü edilen yorgunluğun cehennemliklere yönelik olduğu anlaşılmalıdır. Onların bu durumu, ateşin içerisindeki kurtulma çabalarını ortaya koymaktadır. Dünyada kibirlendiği için hak yolda çalışmayanlar âhirette ayak-

203 Bakara 2/45, Âl-i İmrân 3/199, İsrâ 17/107, Enbiyâ 21/90, Müminûn 23/2, Ahzâb 33/35, Hadîd 57/16, Haşr 59/21.
204 Fussılet 41/39.
205 Şûrâ 42/45, Kamer 54/7, Kalem 68/43, Me'âric 70/44, Nâzi'ât 79/9.

larına takılan 70 arşın boyundaki zincirlerden[206] ve azaptan kurtulmak için çaba sarf edecekler, ancak bunda başarılı olamayacaklardır.

b) Âyette kastedilen anlam, dünya hayatında yapılan ve boşa giden çalışmalar da olabilir. Nitekim Kehf 18/103-106, Furkaan 25/23 ve Muhammed 47/1'de belirtildiği üzere, bazı insanların yaptığı olumlu işler imanlı olarak yapılmadığı için silinip gidecek ve âhirette sahiplerine hiçbir yarar sağlamayacaktır.

Bu ihtimallerin ikisi de doğrudur ve şu mesajı içermektedir: İnsanlar nelerin uğruna çalışacaklarını iyi bilmeli ve ona göre davranmalıdırlar. Sadece dünya için çalışanlar âhireti kaybedeceklerdir. O halde asıl hayat olan âhiret için çalışmak gerekir. Bilinmelidir ki, burada âhiret için çalışmayanlar, orada bedeli ağır yorgunluklar çekeceklerdir. İnançsız insanlar, ister bu dünyada sadece dünya hayatı için çalışsınlar, isterse âhirette çaba sarf etsinler, davranışlarıyla hak ettikleri azaptan kurtulmaları mümkün olmayacaktır.

111. Sonu Yakıcı Ateştir

تَصْلَىٰ نَارًا حَامِيَةً "Kızgın ateşe girerler." Âyetteki تَصْلَىٰ *taslâ* fiili "girmek, yaslanmak", نَارًا *nâr* kelimesi "ateş", حَامِيَةً *haamiye* sözcüğü ise "alevli, kızgın" demektir.

İşte bu âyette, önceki iki âyette belirtilen çalışmanın ve yorgunluğun yaşanacağı yer ifade edilmektedir. Nankör ve inançsız insanlar, hak ettikleri üzere kızgın ateşe girecek, adeta oraya yaslanacaklardır. Nitekim âyetteki تَصْلَىٰ *taslâ* fiili, A'lâ 87/12'de geniş bir şekilde açıkladığımız üzere *s-l-y* kökünden türemekte ve asıl olarak "bir şeye veya bir yere yaslanmak" anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, düşkün ve perişan durumdaki yüzlerin sahipleri, cehennemi kendileri hak etmiş olacaklar ve oraya gideceklerdir.

Âyetteki تَصْلَىٰ *taslâ* fiili, bir sonraki âyetteki fiilin aksine, "ma'lûm" sigada, yani "etken bir kalıp"ta getirilmiştir. Anlaşılıyor ki, Yüce Allah, hiç kimseyi haksız yere ateşe atmaz; cehenneme gidecekler kendi hak edişlerinin karşılığında oraya gitmiş olacaklardır.

206 Hâkka 69/32.

Yüce Allah, hem bu âyette hem de Kaari'a sûresinin son âyetinde *hâmiye* kelimesine yer vermektedir. Her iki âyetteki *hâmiye* kelimesi, "kızışmak, kızartmak ve kızgın" anlamlarına gelmektedir. Bu kelime, cehennem ateşini insan zihninde tanımlamakta, o dehşetin gönüllerde yer etmesini, ateşten kurtulmak için çalışılması gerektiğini ifade etmektedir.

b) Perişanlığın Bazı sonuçları

Gâşiye'nin ne olduğuyla ilgili nankör insanın çeşitli halleri anlatıldıktan sonra, şimdi de âhirette yaşanacak bazı sıkıntılara değinilmektedir.

1. Kaynar Su İçirilecektir

تُسْقَىٰ مِنْ عَيْنٍ آنِيَةٍ "Onlara kaynar su pınarından içirilir." Âyetteki تُسْقَىٰ *tüskaa* fiili "içirilmek", عَيْنٍ *'ayn* kelimesi "göze, pınar", آنِيَةٍ *âniye* sözcüğü ise "kaynar" demektir.

Ateş azabının bir parçası olarak, bu defa onlara Rahmân 55/44'te de belirtildiği üzere, kaynayan bir su kaynağından su içirileceği beyan edilmektedir. Cehennemlikler oraya gitmeyi kendileri hak ederler; ancak onlara orada azap edilmesi artık kendi tercihleri değil, ilâhî kararın sonucudur. Bu nedenle, âyetin başındaki تُسْقَىٰ *tüskaa* fiili "meçhul", yani edilgen kalıpta getirilmiştir. Anlaşılan o ki, ateş ve kaynar su ile de ilgili kişilere azap edilecektir.

Kur'ân'da verilen bilgilere göre, cehennemliklere irinli su içirilecek,[207] kendilerine kaynar su verilecek[208] ve bu su bağırsakları parça parça edecektir.[209] Ayrıca, cehennemliklerin başlarının üzerinden kaynar su dökülecek,[210] hatta kendileri bizzat kaynar suya sürükleneceklerdir.[211] Azap esnasında cennetliklerden su veya rızık isteğinde bulunduklarında da bu istekleri reddedilecektir.[212]

207 İbrâhim 14/16-17.
208 Sâffât 37/67, Sâd 38/57, Vâkı'a 56/42, 54, 93, Nebe' 78/25.
209 Muhammed 47/14.
210 Dühân 44/48.
211 Mümin 40/72.
212 A'râf 7/50.

Cehennemde yaşanacağı haber verilen şiddet ve dehşetin "içmek" kısmından sonra, söz şimdi de "yemek" kısmına getirilmekte ve şöyle buyurulmaktadır:

11. Gıdalar Besleyici Değildir

لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِنْ جُوعٍ "Onlar için beslemeyen ve açlığı gidermeyen kuru dikenden başka yiyecek de yoktur." Âyetteki طَعَامٌ *ta'âm* kelimesi "gıda, yiyecek", ضَرِيعٍ *darî'* sözcüğü "diken", لَا يُسْمِنُ *lâ yüsminü* fiili "beslememek", لَا يُغْنِي *lâ yüğnî* fiili "gidermemek", جُوعٍ *cû'* kelimesi ise "açlık" demektir.

Cehennemin yemek menüsü olarak Kur'ân'da bu âyetten başka âyetlerde de çeşitli bilgiler verilmekte, irin[213] ve zakkum ağacı[214] bu menünün vazgeçilmezleri arasında sayılmaktadır.

Âyetteki ضَرِيعٍ *darî'* kelimesi, "kuru diken" anlamına gelmekte, bunun Mekke ve Yemen yolu arasında bulunan ve yendiğinde boğazdan geçmeyen bir diken olduğu belirtilmektedir.[215] Bu kelimenin anlamı, aslında bir sonraki âyette verilmekte ve bunun bedene hiçbir yararının bulunmadığı ifade edilmektedir. Âyette, söz konusu yiyeceğin insanı beslemediği ve açlığı da gidermediği belirtilerek, maddesi her nereden olursa olsun, insana eziyetten başka bir katkısının olmadığı anlaşılmaktadır. Tıpkı Müzzemmil 73/13'te olduğu gibi, bu âyette de boğazdan geçmeyecek özellikte olan her türlü maddenin kastedildiğini söylemek yanlış olmasa gerektir.

Dünya hayatında helal haram demeden beslenenler âhirette olumlu anlamda beslenemeyeceklerini bilmeli, asıl orada beslenmek için dünyada çalışmak gerektiğini hatırlarından çıkartmamalıdır. Beslenmek ebedî hayat için olursa, bunun bir anlamı olur; fânî, yani geçici bir hayatın beslenmesi de geçici olmaktan kurtulamaz.

Kanaatimizce Ğâşiye sûresinin bu ilk grup âyetinde, insanlara ebedî hayat olan âhiret için yatırım yapmaları öğütlenmekte, azaba dönüşecek işlerden uzak durup, âhiret hayatı için çalışmanın gereği ve önemi hatırlatılmaktadır.

213 Sâd 38/57, Hâkka 69/36, Nebe' 78/25.
214 Sâffât 37/66, Dühân 44/44-45, Vâkı'a 56/52-53.
215 Bu anlamlar için bk. Semerkandî, age., III, 574; Râzî, age., XXXI, 152-159.

8-16. ÂYETLER:

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاعِمَةٌ ﴿٨﴾ لِّسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ ﴿٩﴾ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿١٠﴾ لَّا تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً ﴿١١﴾
فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ﴿١٢﴾ فِيهَا سُرُرٌ مَّرْفُوعَةٌ ﴿١٣﴾ وَأَكْوَابٌ مَّوْضُوعَةٌ ﴿١٤﴾ وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ ﴿١٥﴾
وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ ﴿١٦﴾

"8. O gün birtakım yüzler de vardır ki, mutludurlar. 9. Çabalarından hoşnutturlar. 10-11. Yüce bir cennettedirler ve orada boş bir söz işitmezler. 12-16. Orada devamlı akan bir pınar, yükseltilmiş tahtlar, (önlerine) konulmuş kadehler, sıra sıra dizilmiş yastıklar ve serilmiş halılar vardır."

Yüce Allah, Kur'ân'da uyguladığı anlatım tekniklerinden biri olan "bir meseleyi zıddıyla anlatmak" anlamındaki *mesânî*lik gereği, şimdi de sözü ödülü hak edenlere getirmekte ve çeşitli bilgilendirmelerde bulunmaktadır.

a) Ödüllendirileceklerin Bazı Özellikleri

Sûrenin bu bölümünde söz, âhiretteki insanların ikinci grubuna, yani ödüllendirilecek olanlara getirilmekte ve onların durumları ile ilgili dört özellik hakkında bilgi verilmektedir.

1. Mutludurlar

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاعِمَةٌ "O gün birtakım yüzler de vardır ki mutludurlar." Âyetteki وُجُوهٌ *vücûh* kelimesi "yüzler", يَوْمَئِذٍ *yevmeizin* ifadesi "o gün", نَّاعِمَةٌ *nâ'ime* sözcüğü ise "nimetlenmek, mutlu olmak" demektir.

Burada sözü edilenler, mahşerde nimetlerle ödüllendirileceği haber verilen yüzlerdir. Söz konusu yüzlerin nimetlendirilmesi, onların mutluluk içinde olması ve sahiplerinin cennette ödüllendirilmesi anlamında iki türlü ödülü ifade eder. Ödüllerden biri kişinin mutluluğudur; diğeri ise cennetteki nimetlerdir. Âyetteki نَّاعِمَةٌ *nâ'ime* kelimesiyle kastedilenin, bu iki ödül olduğunun delili ise devam eden âyetlerdir.

11. Çalışmalarından Hoşnutturlar

لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ "Çabalarından hoşnutturlar." Âyetteki سَعْي *sa'y* kelimesi "çalışmak", رَاضِيَةٌ *râdiye* sözcüğü ise "memnun, razı, mutlu" demektir.

Bu âyetin ifade ettiği husus hakkında farklı görüşler vardır.

a) Âlimlerimiz, bu ifadeyi genellikle "dünyada yapılan işler" olarak anlamışlardır. Buna göre, dünyada yapılan güzel ameller sebep, bunun karşılığı olarak âhirette nimetler içerisinde bulunmak ise sonuçtur.

b) Bu izah tarzı yanlış değildir. Ancak âyet grubunu önceki âyet grubuyla karşılaştırıp yorumlarsak, maksadın dünyadaki çalışmalarla değil, âhiretle ilgili olduğu anlaşılır. Bu görüşü şöyle delillendirmek mümkündür:

1. Sûrenin 2 ve 3. âyetlerinde, perişan yüzlerin sahiplerinin âhiretteki yorgunluğu ve bitkinliği dile getirilmişti. Burada ise çalışmanın huzur vericiliği üzerinde durulmakta, sahip olunan meşguliyetin bıktırıcı ve yorucu değil, huzur verici olduğu beyan edilmektedir.

2. Eğer لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ "Çabalarından hoşnutturlar" cümlesini devam eden âyetle, yani فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ "Yüce bir cennette" tamlamasıyla birlikte düşünürsek, bu durumda zaten memnun olunan çalışmanın yüksek ve yüce cennette gerçekleşeceği açıkça ortaya çıkmış olacaktır.

3. Hıcr 15/48'de cennettekilerin orada hiçbir şekilde yorulmayacağı beyan edilmektedir. Yorgunluktan söz edilmemesi, işin olmayışından değil, huzur verici oluşundandır. Kişi huzur bulduğu ve zevk aldığı işlerden yorulmaz. Üstelik bu işler bir ödül olarak verilmişse, yorgunluğun sözü bile edilmez. Yâsîn 36/55'te belirtildiğine göre o gün cennetliklerin meşguliyetleri nimetler içinde yaşamak şeklinde olacaktır.

4. Âyette sözü edilen çalışmanın âhirette ve cennette gerçekleşeceğinin en önemli delillerinden biri de Hâkka 69/21'dedir. Orada konu, sûrenin 13. âyetinden itibaren kıyâmet ve mahşerle ilişkilendirilmekte, yaşanacak çeşitli aşamalar sıralanmakta, en sonunda ise ödülü hak edenlerin huzur dolu hayatı dile getirilmektedir. Hem Ğâşiye 9'daki, hem de Hâkka 69/21'deki رَاضِيَة *râdıye* "memnuniyet" ifadesi, aynı gerçeği ortaya koymakta ve razı olüşun yerini ve zamanını âhiret ve mahşer olarak belirlemiş olmaktadır.

c) Cennetin insanlara yaklaştırılması[216] veya meyvelerin hemen uzanılabilecek bir şekilde hazırlanmış oluşu[217] da sonucu değiştirmez. Bu tür ifadelerden anlaşılması gereken, nimetlerle buluşmada ve onları yemede sahiplerinin yorulmayacağıdır.

Bütün bu söylediklerimizden hareketle, cennette de meşguliyetin olacağı, ancak bunun sıkıntı verici bir nitelik arz etmeyeceği ve sahibini memnun edeceği, hatta memnuniyetini artıracağı şeklindeki yaklaşımımızın doğru olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira cennet, anlamdan ve amaçtan yoksun bir mekân değildir.[218]

III. Yücelerdedirler

فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ "Yüce bir cennettedirler." Âyetteki جَنَّةٍ *cenneh* kelimesi "cennet", عَالِيَةٍ *'âliye* sözcüğü ise "yüksek" demektir.

Bu ifade, tıpkı Hâkka 69/22'de olduğu gibi ödül yerinin yüksekliğini ve yüceliğini ortaya koymaktadır. Âhirette gerçekleşecek bu tür bir memnuniyet içerisinde olmak, yüce bir makamı da beraberinde getirecektir. İşte cennetin yüksekliği ve yüceliği de ayrı bir ödül olarak hak edenlere sunulmuş olacaktır.

IV. Boş Söz İşitmezler

لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً "Orada boş bir söz işitmezler." Ödül yeri olan cennetin diğer bir özelliği ise orada lüzumsuzlukların olmayışıdır.

Orada boş söz, gereksiz iş ve yalan gibi olumsuz şeyler yoktur.[219] İçtikleri meşrubat, saçma şeyler konuşmaya neden olmayacağı gibi, onları günaha da sokmayacaktır.[220] Ayrıca cennetliklerin sözleri birbirilerine esenlik dileme ve Allah'a hamdden oluşacaktır.[221] Cehennemliklerin duyduğu uğultuları,[222] oradan uzaklaştırılmış oldukları için cennetlikler işitmeyecekler, aksine canlarının çektiği nimetler içerisinde ebedî olarak kalacaklardır.[223]

216 Şu'arâ' 26/90; Kaaf 50/31.
217 Hâkka 69/23; İnsân 76/14.
218 İslâmoğlu, age., s. 1252'de 5. not.
219 Nebe' 78/35.
220 Tûr 51/22.
221 Yûnus 10/10; Vâkı'a 56/26.
222 Furkaan 25/12; Mülk 67/7.
223 Enbiyâ 21/101-102.

Konuyu cehennemliklerin duyduklarıyla ilişkilendirme nedenimiz, ödül yeri olan cennetin yüksekliği ve yüceliğidir. Cennettekiler yüksekte olacakları için aşağıdaki cehennemliklerin azap seslerini duymayacaklardır.

Gereksiz şeyleri duymaktan uzak tutulmak, aynı zamanda cennetliklerin orada boş şeyleri yapmaktan ne kadar uzak olacaklarını da ortaya koymaktadır. Dünyada *lağv* denen gereksiz ve boş şeylerden uzak duranlar, âhirette onları yapmak bir tarafa, seslerini dahi duymayacak ve nimeti doya doya yaşayacaklardır.

Âyetteki لَاغِيَةً *lâğiye* kelimesi müennes, yani "dişil" olduğu için لَا تَسْمَعُ *lâ tesme'u* fiili, edilgen kalıpta *lâ tüsme'u* şeklinde de okunabilir. Bu durumda anlam "Cennette boş şeyler duyulmaz" şeklini alır. Aynı şekilde لَا تَسْمَعُ *lâ tesme'u* fiili, muhatap kalıbında kabul edilince de, "Cennette boş şeyler duymazsın" anlamı söz konusu olur.[224]

Mealde de tercih ettiğimizle birlikte bu üç anlam da bakış açılarına göre doğrudur ve her birinin gerekçesi isabetlidir. Anlam çeşitliliği konusu, zaten Kur'ân'ın en önemli özelliklerinden birisidir. Bu sayede Kur'ân'ın anlamı, derinlik, zenginlik ve evrensellik içererek, insanların ilgisini mahşere kadar çekmeye devam edecektir.

b) Cennetin Bazı Özellikleri

Cennetliklerin oradaki bazı özellikleri bu şekilde sıralandıktan sonra, şimdi de sıra cennetin birtakım özelliklerine getirilmekte ve bu bilgiler beş başlıkta sıralanmaktadır.

1. Su Pınarları

فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ "Orada devamlı akan pınar(lar) vardır." Âyetteki عَيْنٌ *'ayn* kelimesi "göze, pınar", جَارِيَةٌ *câriye* sözcüğü ise "devamlı akan" demektir.

Ödül yeri olan cennetin bir özelliği, içerisinde devamlı akan su kaynaklarının bulunmasıdır. Kur'ân'da cennet ırmaklarından söz eden pek

224 Benzer değerlendirmeler için bk. Semerkandî, age., III, 574.

çok âyet vardır. Özellikle Rahmân 55/50 ve 66'ta, her cennette özel olarak akan pınarlardan söz edilmekte, cennetin ırmaksız ve susuz olmayacağı hatırlatılmış olmaktadır. Irmaklar hem görüntü, hem huzur veren şarıltı, hem susuzluğun çaresi, hem de yeşilliğin devamı olarak cennetin olmazsa olmazı durumundadır. Bilindiği gibi su, hayatın ve canlılığın vazgeçilmez unsurudur.

Ra'd 13/35'in de delaletiyle, bu bağlamda cennetteki su pınarları, oradaki hayatın devamlılığının bir tezahürü olarak da düşünülebilir. Bu nedenle, Muhammed 47/15'te sözü edilen dört çeşit ırmak, ödülü hak edenlere Yüce Allah'ın sunacağı nimet çeşitliliklerinin özel bir ifadesidir. Âyetteki عَيْنٌ *'ayn* kelimesinin tekil oluşu, ırmağın tekliğini değil, türlü türlü oluşunu ifade eder.

11. Yüksek Tahtlar

فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ "Orada yükseltilmiş tahtlar vardır." Âyetteki سُرُرٌ *sürur* kelimesi "tahtlar", مَرْفُوعَةٌ *merfû'a* sözcüğü ise "yükseltilmiş" demektir.

Ödül cennetlerindeki ayrıcalıklardan biri de, maddeten veya değer olarak yükseltilmiş tahtlara veya sedirlere sahip oluşudur. Tahtların veya sedirlerin yükseltilmesi tıpkı yün döşeklerin yeniden kabartılması gibi bir anlam verir. Yani yükseltilmiş olmak, tahtların yüksekte olması anlamına gelebildiği gibi, içindeki malzemenin yeniden kabartılması anlamına da gelebilir. Nitekim Araplarda, gelen misafire yönelik bu tür ikramlar, onun değerini göstermeyi amaçlardı. Cennetteki bu ödüller hakkında Kur'ân'da oldukça fazla âyet vardır. Bu âyetteki "yüksek tahtlar" ifadesi ile Vâkı'a 56/34'teki "yüksek, kabartılmış döşekler" ifadesi birbirini tamamlar mahiyettedir.[225]

225 Döşeklerin ve tahtların kabartılması ya da yükseltilmesi onların yeniden inşa edilişinin bir sonucudur. Vâkı'a 56/35-37'deki inşa, üzerlerine hiç oturulmamış olma ve sahibiyle uyumlu oluş, kanaatimizce sedirleri, döşekleri veya tahtları ilgilendirmektedir. Çünkü Vâkı'a sûresinde üç grup insandan söz edilmektedir. İlki, dünyada hayır ve fedakârlıkta öncü olanlardır; onlar âhirette ödülde de önde olacaklardır. Bunlara es-sâbıkûn denilmektedir ve bunların ödülleri arasında saklı inciler gibi huriler de bulunmaktadır. İkinci grup, amel defterleri kendilerine sağ tarafından verilenlerdir; yani ashâbü'l-yemîndir. Bunların ödülleri arasında çeşitli meyveler, ağaçlar, sular ve kabartılmış döşekler yer almaktadır. İnşâ edilmek, üzerlerine başkalarının oturmamış oluşu ve sahibini yadırgamaması, yani uyumlu bir hal arz etmesi de, işte bu döşeklerin özelliğidir. Bunlar, iddia edildiği gibi ilk grubun ödülleri arasında sayılan hurilerin özelliği olmasa gerektir. Çünkü iki grup arasında muazzam bir mesafe vardır, konu da değişmiştir. Kaldı ki, bir-

III. Dolu ve Hazır Kadehler

وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ "(Orada önlerine) konulmuş kadehler (veya testiler vardır)." Âyetteki أَكْوَابٌ *ekvâb* kelimesi "kadehler", مَوْضُوعَةٌ *mevdu'*a sözcüğü ise "konulmuş" demektir.

Cennettekilere sunulacak ödüllerden bir diğeri de dolu kadehlerdir. Pınar başlarında, yüksek sedirlerde, hemen yanlarında içmek istediklerinde dolu olarak bulabilecekleri kadehler, kupalar, sürahiler, küpler, kaplar veya testiler olacaktır.[226] Âyetteki مَوْضُوعَةٌ *mevdû'a* kelimesine, İnsân 76/16'nın da işaretiyle "sınırı iyi belirlenmiş, çok büyük olmayan, ölçülü" anlamları da verilmektedir.[227] Şüphesiz bu yaklaşım en az diğeri kadar doğru kabul edilmelidir.

Cennetliklere sunulacak bu tür imkânlar hakkında Tûr 52/23, Vâkı'a 56/17-18 ve İnsân 76/5'te de benzer bilgiler verilmektedir. Testileri özel görevlilerin sunacağı, cennetliklerin çevresinde adeta pervane gibi dönüp dolaşacakları, böylece hizmeti daha kusursuz hale getirecekleri söz konusu âyetlerde dile getirilmektedir. Bu detayın verilme nedeni, sunulacak nimetlerin eksiksiz verildiğini beyan anlamı taşımaktadır, diyebiliriz.

IV. Dizi Dizi Yastıklar

وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ "Sıra sıra dizilmiş yastıklar (vardır)." Âyetteki نَمَارِقُ *nemârık* kelimesi "yastıklar veya minderler", مَصْفُوفَةٌ *masfûfe* sözcüğü ise "dizilmiş" demektir.

Cennetlikler, değeri yüce ve yüksek bir bahçede kabartılmış sedirler veya tahtlarda sıra sıra dizili yastıklara yaslanabileceklerdir.

V. Serili Halılar

وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ "(Orada) serilmiş halılar (vardır)." Âyetteki زَرَابِيُّ *zerâbiyy* kelimesi "halılar", مَبْثُوثَةٌ *mebsûse* sözcüğü ise "serilmiş" demektir.

---

den çok isme ait olabilecek zamirleri en yakınına götürmek de kural gereğidir. Âyet gruplarında yer alan üçüncü grup ise, ashâbü'ş-şimâl, yani amel defteri kendilerine sol taraftan verilenlerdir; karşılaşacakları akıbet ise felâkettir.

226 Bu yorumlar için bk. Taberî, age., XXX, 164; Râzî, age., XXXI, 155; Yazır, age., X, 173.

227 Zemahşerî, age., IV, 731.

Nimetler içinde bulunacağı bildirilen cennetliklere sunulacak ödüllerden biri de, bu âyette dile getirildiği üzere "yere serilmiş halılar"dır.

Cennet Nimetleri Beş Çeşitle Sınırlı Değildir

Yüce Allah, ödülü hak edenlere yönelik olarak, konfor anlamında akla gelebilecek hemen her şeyi Kur'ân'da haber vermektedir.

a) Cennetle ilgili olarak su gözesi, sedir, testi, yastık ve halıya varıncaya kadar detay denebilecek bilgiler sunulmakta, insanlara cennette bu ödüllerle buluşmak için dünyada ilâhî irade doğrultusunda yaşamaları öğütlenmektedir. Söz konusu öğeler, daha çok Arap geleneğinde önem ve değer atfedilen şeylerdir. Ancak, bu sûrede verilen bilgiler, cennet nimetleriyle ilgili söylenenlerin tamamını içermemektedir. Burada beş özellik sıralanmış olsa da, Kur'ân'da konuyla ilgili olarak oldukça fazla bilgi bulunduğu bilinmelidir.

b) Yüce Allah, Zuhruf 43/71'de, cennette canların çektiği ve gözlerin bakmaktan hoşlanacağı her şeyin olduğunu beyan ederek, bir anlamda dünyada akla gelebilecek veya gelemeyecek her şeyin cennette bulunacağını bildirmektedir.

c) Yüce Allah, Secde 32/17'de, dünyada yaptığı güzel davranışların karşılığı olarak kendisine nasıl göz aydınlığı veya mutluluk vesileleri gizlendiğini hiç kimsenin bilemeyeceğini açıkça belirtmekte ve pek çok sürprizin yaşanabileceğini haber vermektedir. Anlaşılan o ki, cennette yaşanacak güzellikleri insanların hayal bile etmesi mümkün değildir. Sadece bu âyet dahi, ilgili konuda cennet ödüllerinin bütünüyle dünya hayatında kavranamayacağını ortaya koymak için yeterli görülmelidir.

Cennette bu güzelliklerle buluşmanın yolu, dünyada Yüce Allah'ın istediği gibi yaşamaya çalışmaktan geçer. Bu anlamda yapılması gerkenlerden biri de, takip eden âyetlerde olduğu gibi, varlıkları tanımak ve onları incelemekten geçer.

17-20. ÂYETLER:

أَفَلَا يَنظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ﴿١٧﴾ وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ ﴿١٨﴾

وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ﴿١٩﴾ وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ﴿٢٠﴾

"17-20. (İnsanlar) devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine ve yeryüzünün nasıl yayıldığına hiç bakmazlar mı?"

Ğâşiye sûresinin ilk bölümünde, kıyâmet ve sonrasında âhirette yaşanacak azap veya ödüllendirmelere dair geniş bilgiler verilmişti. Bu bölümde ise insanların âhirette azaba uğratılmayıp ödülle buluşturulmalarını sağlamak üzere, dünya hayatlarında kâinat kitabına bakıp gerçeği fark etmelerinin önü açılmakta ve onlardan ibret içerikli gözlemler yapmaları istenmektedir.

a) Kâinat Kitabını İncelemenin Önemi

Çeşitli vesilelerle vurguladığımız gibi, Kur'ân'da özellikle âhiret hayatına iman hatırlatılırken, ibret amaçlı çeşitli eğitim metotları kullanılmaktadır. Bunlardan biri "uzaktan yakına anlatım metodu", diğeri de "yakından uzağa anlatım metodu"dur. Buna ilave olarak bazen "somuttan soyuta gidiş", bazen "soyuttan somuta geliş", bazen "tümevarım", bazen "tümdengelim" metotları tercih edilmektedir. Kur'ân'ın bu ve benzer eğitim ilkeleri bilinirse, onu anlamada daha doğru bir yol tespit edilmiş ve daha erken yol alınmış olur.

1. 'Alak 96/1 ve Târık 86/5'te de ifade ettiğimiz üzere, Yüce Allah'ın temelde iki kitabı vardır: İlki vahye konu olan ve bütün peygamberlere gönderilen mesajlar anlamında "tenzîlî kitap"tır; bu kitaba "okunan veya öğretilen kitap" da denilir. Diğeri ise kâinata koyduğu kanunlar anlamında "tekvînî kitap"tır; buna da "kâinata yazılmış veya gözlemlenen kitap" denilebilir. Tekvînî kitap dediğimizin alt başlıkları da vardır. Bunlar "insan kitabı", "yaratılmışlar kitabı", "tarihi özetleyen ve ibretlerden oluşan kıssalar kitabı" gibi bölümlere ayrılabilir.

a) Fussılet 41/53'te belirtildiğine göre, Yüce Allah insanlara ufuklardaki ve kendilerindeki âyetleri gösterecektir; böylece onlar için de Kur'ân'ın hak kitap olduğu ortaya çıkmış olacaktır. İki kitabın da sahibi Yüce Allah olduğu için ikisini birlikte okumak, gerçeğe ulaşmada önemli avantajlar sağlayacaktır. Çünkü sahibi, yaratıcısı, programlayıcısı ve idare edicisi aynı olan iki kitabın birbiriyle çelişmesi kesinlikle mümkün değildir. Kur'ân, hakka ulaşmanın en kestirme yolunu kâinat kitabını tanıyıp anlamak olarak belirlemekte, böylece insanlığa somut âlemden soyut olana ulaşmanın yolunu göstermektedir. Bu amaç doğrultusunda Yüce Allah bütün ayetlerini insanlara gösterecek ve onlar da gerçeği fark edebileceklerdir. Neml 27/92'de söylenen de budur.

b) Kaaf 50/6'da, göğün ustalıklı yapısının ve süslü halinin incelenmesi istenmekte, 7. âyette de "uzatılmış, yayılmış haldeki yeryüzü"ne dikkat çekilmekte, dağların veya kutuplardaki ağırlıkların fark edilip, bitkilerdeki çeşitlilik ve güzellikler insanların ilgisine sunulmaktadır. Bütün bunların sayılma nedeni ise, 8. âyette açıkça "gözlem veya deney yaparak ibret, ders veya öğüt almak" şeklinde belirlenmektedir. En önemlisi, bu gerçeğe yürüyen her kul için bunun mümkün olduğu dile getirilmektedir. Bir anlamda, kâinatı inceleyip ders almada bir inanç ayırımı yapılmamakta, böylece Kur'ân'ın ev ödevlerinin herkesi ilgilendirdiği ortaya konulmaktadır.

c) Zâriyât 51/20-22'de, yeryüzünde, insanlarda ve gökyüzünde, gerçeğe gönülden inananlar için âyetler, ibretler ve deliller olduğu beyan edilmektedir. 23. âyette ise göğün ve yerin Rabbi olan Yüce Allah'a yemin edilerek, Kur'ân'ın gerçek bir kitap olduğu ve tıpkı insanların konuşması gibi hakikati konuştuğu ifade edilmektedir.

d) Mülk 67/3-5'te, en az üç kere dile getirilen "göklerin gözlemlenmesi" emrinin amacı, Yüce Allah'ın eşsiz gücünü kavramaya çalışmak ve kendi acizliğimizin farkına vararak Yüce Allah'ın iradesine boyun eğmektir. Bir anlamda maksat, kâinat kitabının konularından dersler çıkartarak Kur'ân'ın gerçek oluşunu ortaya koymaktır.

e) Târık 86/5-7'de Yüce Allah, insanın üreme sistemine dair orijinal bilgiler vermekte, bu arada âhiretteki diriltilmeye dikkat çekmektedir. Ardından, 11-12'de, göğün ve yerin ilginç yapısına temas ettikten sonra, Kur'ân'ın, gerçeği ortaya koyan bir kitap olduğu ve asla bir alay veya lakırdı olmadığı beyan edilmektedir. Böylece insan ve tabiat kitabından örnekler vermenin asıl amacının, Kur'ân'ın gerçekliğini vurgulamak olduğu belirtilmektedir.

2. Yorumunu yaptığımız Ğâşiye 17'de seçilen konu ve kullanılan kelime de çok önemlidir. Buradaki durum, يَنْظُرُونَ *yenzurûne* fiiliyle dile getirilmektedir. Bu fiil, bakmayı, görmeyi, gözlemlemeyi, incelemeyi ve ibret almayı içeren bir anlam derinliğine sahiptir. 'Abese 80/24'te, insanların, yedikleri yemeğe bakıp onu inceleme konusu yapmaları, Târık 86/5'te ise, hangi şeyden yaratıldıklarını incelemeleri kendilerinden istenmektedir. Ayrıca Kaaf 50/6 ve A'râf 7/185'te de göklerin ve yerin melekütunun, yani idaresinin incelenmesi için de aynı kelime kullanılmaktadır. Dahası yine A'râf 7/185'teki ifade "Allah'ın yarattığı herşeyin incelenmesi görevini insanoğluna "evödevi" olarak vermektedir.

3. Daha önce çeşitli vesilelerle vurguladığımız gibi, bütün bunları gerçekleştirmek üzere günümüzde araştırma merkezleri kurmak, projeler üretmek, araştırma grupları oluşturup geliştirmek, kurumları bu yöne kanalize etmek Müslümanların asıl/aslî görevlerindendir. Bu uğurda fonlar kurup araştırmacıların hizmetine sunmak elbette çok büyük bir görevdir. Zekât müessesesinin bir bölümünü tabiat kitabını incelemeye ayırmak Müslümanların vazgeçilmezi olmalıdır.

4. Kâinat kitabını incelemek, öncelikle Müslümanların görevidir; çünkü onlara bu görevi bizzat Yüce Allah vermektedir. Bu erdemli görevi yapmayıp başkalarına ihale veya havale etmek, görevden kaçmak demektir. Şimdilerde İslâm dünyasının acınacak halde olması Müslümanların bu aslî görevlerini ihmalden kaynaklanmaktadır. İbadet sadece namaz, oruç, hac, zekât, kurban gibi belli görevleri yapmakla sınırlı değildir. Kâinat kitabıyla ilgilenmek, o kitapta Yüce Allah'ın eşsiz kudretini görmek ve bunu insanlara sunmak da büyük bir ibadettir. Hayatı ve sorumluluğu, içine kapalı kalmaktan ibaret sanmak, ilâhî mesajı anlamamak demektir. Kabuğu kırıp hayatla tanışmak, kendini ve kâinatı tanımak sonuçta Yüce Allah'ı ve O'nun eşsiz ilkelerini tanımayı beraberinde getirecektir. Fâtır 35/28'de dile getirilen "Allah'a sadece ve sadece âlim kullar layıkıyla saygı duyarlar" ifadesi bu gerçeğin Kur'âncasıdır.

5. Kur'ân'da elbette daha pek çok örneği bulunan kâinat kitabıyla ilgilenme konusunda yaşanan sorunlar, iki kitabı doğru anlayamamaktan ve hayatın merkezine almamaktan kaynaklanmaktadır.

6. Bu arada başka bir konuya daha temas etmekte yarar vardır. Yüce Allah, acaba neden Gâşiye sûresinde sadece dört varlığın yaratılış özelliklerine dikkat çekmektedir? Eğer muhataplar Yüce Allah'ın varlığına inanmıyorlarsa, sadece yaratılana bakmak da sonuç vermeyebilirdi. Oysa âyetlerin ilk muhatapları olan müşrikler aslında Allah'a inanıyorlardı. Kur'ân'da bunu ifade eden pek çok âyet vardır.[228] Bir örnekle yetinelim: "Onlara: 'Gökleri ve yeri kim yarattı?' diye sorsan, 'Allah' cevabını vereceklerdir."[229] Bu örnekten de anlaşılacağı üzere, Mekkeli müşriklerin Allah inancı vardı; onlar kâinatı O'nun yarattığını ve idare ettiğini kabul ediyorlardı. Sorunları Hz. Peygamber'in risâletini kabulde, birçoğunun âhiret inancına sahip olmamasında ve Allah'a çocuk isnad edip, ibadetlerinde melekleri Yüce Allah'a aracı koymalarında idi.

228 Yûnus 10/31; Mü'minûn 23/84-89; 'Ankebût 29/61-63.
229 Lokmân 31/25.

Sahip olunan inançtan yararlanılarak, onlara başka sorular da sorulmakta ve ortak noktalardan hareket ederek sonuca ulaşma yolu tercih edilmektedir. 'Alak sûresinin ilk âyetine, "Yaratan Rabbinin adını (adıyla) oku" diye başlanıp, "Kendisinden başka ilâh olmayan Rabbinin adıyla" denmemesinin nedeni de bu olsa gerektir. "Yaratan rabb", müşriklerin de kabul ettiği bir kavramdı; onun için hitap böyle şekillendirilmiştir. Bu mantığın sonucu olarak, deve, gök, yer ve dağların yaratıcısının Yüce Allah olduğunu kabul eden muhataplardan, bunlar üzerinde düşünmeleri ve bazı sonuçlar çıkartmaları istenmektedir.

Sözün özü şudur: Yüce Allah'ın bir diğer kitabı olan kâinatı incelemek bir lüks değil, görevdir. Oradan da Hakk'a ulaşmak mümkün olduğu bilinmeli, kitabın da hak kitap olduğu kolaylıkla kavranabilecektir. Bu büyük görev özellikle Müslümanları beklemektedir.

b) Kâinat Kitabının Bazı Ders Konuları

Kur'ân'da sıklıkla kendisine göndermede bulunulan "kâinat kitabının incelenmesi"ne Ğâşiye sûresinin bu âyet grubunda, devenin yaratılışından başlanmaktadır.

1. Devenin Mucize Yaratılışı

اَفَلَا يَنْظُرُونَ اِلَى الْاِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ "(İnsanlar) devenin nasıl yaratıldığına bakmazlar mı?" Âyetteki لَا يَنْظُرُونَ *lâ yenzurûne* fiili "bakmamak, incelememek", الْاِبِلِ *el-ibil* kelimesi "deve", خُلِقَتْ *hulikat* fiili ise "yaratılmak" demektir.

Devenin değişik yaratılış özelliklerine geçmeden önce, hayvanların yaratılış amaçları konusuna kısaca değinmek istiyoruz.

a) Göklerde, yerde ve ikisi arasındaki varlıkların, insanın hizmetine sunulduğu pek çok âyette belirtilmektedir. Özelde hayvanların yaratılış gayeleri hakkında da Kur'ân'da çeşitli bilgiler vardır.

*** Hayvanların Yaratılış Gayesi**

1. Mâide 5/96'da deniz hayvanlarının avlanmasından söz edilmekte ve bu yönüyle insanların istifadesine sunuldukları açıklanmaktadır.

2. En'âm 6/142'de bu durum, yük taşımak, tüyünden döşek yapmak ve etleri yenmek şeklinde belirlenmektedir.

3. Nahl 16/5-8'de bazı hayvanların yününden, elbise yapımından, bazı

ürünlerinin yenmesinden, sürüler halinde sabah gidip akşam gelişlerinden, yüklerin şehirlerarası taşınmasından, üzerlerine binilmesinden ve görüntü olarak süslü oluşlarından yararlanılacağı beyan edilmektedir.

4. Nahl 16/66-69'a göre hayvanların yaratılışında insanlar için muhakkak bir ibret bulunduğu, insanlara onlardan süt içirilmekte olduğu, bu arada arının ürettiği balda da şifa bulunduğu açıkça belirtilmektedir.

5. Yâsîn 36/71-73 ve Zuhruf 43/12-13'te, hayvanların insanların hizmetine sunulduğu, bazılarına binildiği, bazılarından yendiği, daha başka yararlarının da bulunduğu, bu arada süt gibi içilecek şeylerin de hayvanlardan elde edildiği ifade edilmektedir.

b) Kur'ân'da hayvanlarla ilgili başka bilgiler de vardır. Biz sadece bir bölümünü hatırlatarak, Gâşiye sûresinde ibret içerikli incelemeye neden "deve" ile başlandığını açıklamaya çalışacağız.

1. Ayrı ayrı hayvanların yaratılış amaçları çerçevesinde yukarıda sayılan özelliklerin önemli bir bölümüne, deve tek başına sahiptir. Yük taşımakta deve pek çok hayvandan daha güçlüdür. Deve diğer hayvanlardan çok daha fazla süt verir. Et konusunda devenin pek çok hayvandan daha ağır olduğu şüphesizdir. Üzerine binilecekse yine devenin durumu diğerlerine göre daha elverişlidir; onunla yapılan uzun yolculuklar başka hayvanlarla yapılamamaktadır. Onu doyurmak ise, şeklen zor gibi görünse de çöl şartlarında çok kolaydır. Nitekim dikenli bitkileri bile yiyerek doymakta, böylece sahibine güçlük çıkarmamaktadır. Çöl ortamının dayanılmaz sıcaklığı akla getirildiğinde, devenin diğer hayvanlardan farkı ve avantajları rahatlıkla görülüp anlaşılabilir.

2. Arapların gündelik hayatlarında deve ile ilgili önemli hususlar bulunmasının yanında, öldürülen bir insanın diyeti olarak da "deve" verilmektedir. Ayrıca herhangi bir vesileyle birine ödül verileceği zaman bu görev "deve verilerek" yerine getirilmektedir. Aynı zamanda ticari bir değer anlamında devenin önemi o dönem için bilinmektedir. Kısaca, çölün coğrafi şartlarına uygun bir donanımda yaratılan deve ile Arap yaşantısı arasında sıkı bir ilişkiden söz etmek mümkündür.

3. Hangi amaçla kullanılırsa kullanılsın, büyük cüssesine rağmen küçük çocukların bile rahatlıkla yönlendirebilmesi, onu yere çömeltebilmesi ve hizmetinden yararlanabilmesi devenin özellikleri arasında yer almaktadır.[230]

4. Bu hususlar dikkate alındığında, ibret içerikli âyetlere niçin deve ile başlandığı kolayca anlaşılmış olmaktadır. Belki dünyanın çeşitli yöre-

230 Bu konuda geniş değerlendirmeler için bk. Râzî, age., XXXI, 156-157.

lerinde daha fazla amaçlara hizmet eden başka hayvanlar da vardır; ancak Kur'ân'ın indirildiği dönem ve ilk muhataplar dikkate alındığında, bu seçimin son derece isabetli olduğu şüphesizdir.

Buraya kadar anlattıklarımız yöresel önemi itibariyle deve ile ilişkilendirdiğimiz hususlardır. Buna ilave olarak "deve" örneğinin evrensel anlamı ise, devenin sembol oluşundan hareketle, diğer hayvanların, hatta bütün canlıların yaratılışının da inceleme konusu yapılmasının gerekliliğidir.

c) Ğâşiye 17'de yaratılışına dikkat çekilen varlığın "deve" değil de, mecazî olarak "yağmur bulutları" olduğu da iddia edilmektedir.[231] Bu durumda söz konusu kelime *ibbil* şeklinde şeddeli okunur. Böylece bir sonraki âyetteki göğün yükseltilmesine dikkat çekilmesi ile ilgi kurulmak istenmektedir. Ayrıca bulutun taşıdığı yağmurun ve bizzat bulutun faydasını inkârın imkânı yoktur.[232] Bu doğrudur; ancak bizce bu yoruma gerek yoktur.

Çölde uzun yolculuklar yapanların bu esnada ibret olarak göğe bakması çok daha anlaşılabilir bir durumdur. Ayrıca Yüce Allah'ın bu âyet grubunda ibretle incelenmesini istediği şeyler arasında "semâ"ya bakılması zaten yer almaktadır. Bu ifade, uzayı veya göğü, bir anlamda bulutu, yağmuru, güneşi, ayı, yıldızları, gündüzü ve geceyi de elbette kapsamaktadır. Bu incelemelerde canlılara değinilip örnek verilmesi, üstelik insanlara oldukça fazla yararı olan bir hayvanın seçilmiş olması, yöre insanı için çok daha anlamlıdır.

11. Göklerin Yapısı

وَإِلَى السَّمَآءِ كَيْفَ رُفِعَتْ "Göğün nasıl yükseltildiğine (bakmazlar mı?)" Âyetteki السَّمَآءِ *es-semâ'* kelimesi "gök, yükseklik", رُفِعَتْ *rufi'at* fiili ise "yükseltilmek" demektir.

Kâinat kitabında incelenmesi istenen bir diğer konu "göklerin yükseltilmesi"dir. Kur'ân'daki *semâ'* veya *semâvât* kelimeleri, dilimize "gök" veya "gökler" olarak tercüme edilmektedir. Aslında bu kelime "yükseklik, yukarıdaki boşluk" anlamına alınabilir. Bu durumda maksadın, bütünüyle uzay ve içindeki yıldızlar veya gezegenler olduğu anlaşılır.

231 Zemahşerî, age., IV, 732.
232 Kurtubî, age., XX, 25.

Yüce Allah bu âyette insanoğluna gökbilimleriyle ilgili ödevler vermekte, Astronomi biliminin Müslümanların en çok önem verecekleri alanlardan birisi olduğunu bildirmiş olmaktadır.

Göklerin yükseltilmesiyle ilgili olarak Kur'ân'da başka âyetler de vardır:

a) Ra'd 13/2'nin meali şöyledir: "Allah O'dur ki, gökleri sizin görebileceğiniz direkler olmadan yükseltti. Sonra arşa istiva etti, güneşi ve ayı iradesine boyun eğdirdi." Lokman 31/10'da da bu konu ele alınmaktadır.

1. Müfessirlerimizin bazıları, bu âyetlerde sözü edilen "göklerin direksiz yaratılması" konusunda farklı kanaatler ortaya koymuşlardır. Onlara göre bu âyetlerdeki *teravnehâ* "onları görüyorsunuz" fiili, "gökler" anlamındaki *semâvât* kelimesinin bir sıfatıdır. Dolayısıyla âyetin anlamı; "Allah, gökleri direksiz yarattı, nitekim siz de görüyorsunuz" şeklindedir.[233] Bu doğrultuda İbn Abbas'tan şu görüş nakledilmektedir: "Yani göklerin altında yaslanacakları direkler olmadığı gibi, üstlerinde de tutunup asılacakları herhangi bir şey yoktur."[234] Ayrıca bu görüş sahipleri, *teravnehâ* cümlesindeki *hâ* zamirini Übeyy kıraatına göre *teravnehû* şeklinde okuyarak görüşlerine destek bulmaya çalışmışlardır.[235]

2. Diğer bazı müfessirler ise âyetteki *teravnehâ* cümlesini, "direkler" anlamındaki *'amed* kelimesinin bir sıfatı kabul etmektedirler. Bu konuda yine İbn Abbâs, Hasan el-Basrî, Katâde ve Mücâhid; "Göklerin belki de direkleri vardır, ancak sizler göremiyorsunuz" tefsirini yaparlarken,[236] İkrime'ye göre âyetin anlamı; "Siz o (gök)leri direksiz görüyorsunuz, hâlbuki onların direkleri vardır" şeklindedir. Ayrıca İbn Abbâs'tan nakledilen başka bir rivayete göre de âyetin anlamı; "Göklerin, sizin göremeyeceğiniz direkleri vardır" şeklindedir.[237]

233 Semerkandî, age., III, 575; Zemahşerî, age., III, 477; IV, 732; Râzî, age., XXXI, 157; Kurtubî, age., XX, 25; Taberi, age., XXI, 65; Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm, İstanbul, 1986, II, 499; Vehbe Zuhaylî, et-Tefsîru'l-Münîr fi'l-'Akîde ve'ş-Şerî'a ve'l-Menhec, Beyrut, 1991, XIII, 103; İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr, Beyrut, 1994, IV, 231; Muhammed Cemâlüddîn el-Kâsımî, Mehâsinü't-Te'vîl, Kahire, trs., IX, 3639; Ahmed Mustafa el-Merâğî, Tefsîru'l-Merâğî, Beyrut, 1974, V, 63; Muhyiddîn Dervîş, İ'râbu'l-Kur'ân ve Beyânüh, Beyrut, 1996, V, 83.

234 Ebû Ali Fadl İbn Hasan et-Tabresî, Mecme'u'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân, Beyrut, 1994, VI, 7.

235 Zemahşerî, age., II, 492.

236 İbn Kesîr, age., II, 499.

237 Taberî, age., XXI, 65; Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâî, el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kur'ân, Tahran, 1952, XI, 315-317; Tantavî Cevherî, el-Cevâhir fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm el-Müştemil 'alâ 'Acâib-i Bedâi'i'l-Mükevvenâti ve Ğarâibi'l-Âyâti'l-Bâhirât, Mısır, 1931, VII, 80.

Bize göre de bu son yorum daha isabetlidir. Çünkü eğer âyet böyle anlaşılırsa, hem Arapça gramer kurallarına göre "zamir en yakın merciine (ait olabileceği yere) gider" kuralına uyulmuş olur, hem de bu âyetlerin, göklerin yaratılışındaki inceliklere işaret etmiş olduğu anlatılmış olur. Dahası Hacc 22/65'te sözü edilen "göğün yeryüzünün üzerine düşmesini engellemek" de, işte bu denge kanununa işaret etse gerektir.

3. Ra'd 13/2 ve Lokmân 31/10'da Yüce Allah'ın tabiata yazdığı bir kanuna işaret edilmektedir: Yüce Allah, gökleri bizim görebileceğimiz direkler olmadan yaratmış, yükseltmiştir. Demek ki gökleri birbirinden uzakta tutan, birbiri üstüne düşmekten koruyan bir kuvvet vardır; ama biz bu kuvveti göremiyoruz. Bu kuvvet, bizim görebileceğimiz bir madde değil, gözle görülmesi mümkün olmayan bir kanundur.

Gök cisimleri arasında bir itme gücü vardır. Her biri diğerini iter. Eğer bu cisimler arasındaki itme gücü sonsuz olsaydı, bunların birbirinden sonsuzca uzaklaşmaları gerekirdi. Oysa bunlar, birbirlerinden belli uzaklıkta bulunurlar. Öyle ise bunların birbirinden sonsuzca uzaklaşmalarını engelleyen bir karşı güç vardır. Bu güç de, gök cisimleri arasındaki çekme gücüdür. Her cismin kendine özgü bir çekme gücü vardır. Yüce Allah, "Göğü tutuyor, yer üzerine düşmesini önlüyor. Ancak O'nun izniyle düşebilir"[238] âyetiyle de gök cisimleri arasındaki çekim gücüne işaret buyurmuştur.[239] Fâtır 35/41'de de ele alındığı üzere göklerin ve yerin varlıklarını devam ettirmeleri ilâhî müdahaleye bağlanmıştır. Buradan da anlaşılmaktadır ki, evrende müthiş bir âhenk bulunmaktadır.

b) Uzaydaki dengeyi ifade eden cümlelerden birisi de Rahmân 55/7'dir: "O (Allah), göğü yükseltmiş ve mizanı, (yani dengeyi) koymuştur." Bu âyette Yüce Allah, göğü yükselttiğini ve gök cisimleri arasına mizanı, yani denge kanununu koyduğunu bildirmektedir. Yüce Allah, gökte ve yerde denge kurmuştur. Gök cisimleri bu ölçü ve denge ile uyum içinde durmaktadır.[240]

c) Göklerin yapısıyla ilgili olarak çok çarpıcı bir âyet de Zâriyât 51/47'dir: "Göğü güçlü bir şekilde bina ettik ve biz (onu) genişletmekteyiz." Bu âyete göre Yüce Allah, uzay denilen boşluğu yarattığı şekilde bırakma-

238 Hacc 22/65.
239 Ateş, Tefsîr, IV, 452.
240 Bu konuda geniş bilgi için bk. Okuyan, "Kur'ân'ın Tabiat İlimlerine Bakışı", Kur'ân Mesajı, İlmi Araştırmalar Dergisi, sayı: 16-17-18, İstanbul 1999, ss. 150-168.

mıştır; onu genişletmeye devam etmektedir. Bu durumda "uzay boşluğunun" ve "üzerimizdeki yedi yolun"[241] nasıllığı konusu, ayrıca "göğün korunmuş bir tavan olarak şekillendirilmiş oluşu"[242] ile "göğün burçlara sahip oluşu"[243] konuları insanlığın ilgisini çekmeye devam etmelidir.

d) Ayrıca "göklerin ve yerin önceleri bitişik olduğu, sonradan ayrıldıkları"[244] meselesi ise çok daha kapsamlı araştırmaları gerektirecek önemde ve boyuttadır. Yine Kur'ân'da pek çok âyette "göklerin yedi kat olduğu" beyan edilmekte,[245] bu sayının rakamsal bir değer mi ifade ettiği, yoksa çokluk anlamına mı geldiği bilim adamlarının araştırma ve incelemesine bırakılmakta, başta onlar olmak üzere, bütünüyle insanoğluna ev ödevi olarak sunulmaktadır.

e) Bu arada, göğün dönüş sahibi olduğu da Kur'ân'da beyan edilmektedir: "Dönüş sahibi olan göğe yemin olsun."[246] Bu âyette neyin kastedildiği, ilim adamları arasında tartışma konusu olmuştur. Bazıları bunun yağmurla ilişkili olduğunu, bazıları ise gündüz ve gece ile ilgili olduğunu ifade etmiştir. Kanaatimize göre âyetteki muhtemel ve güçlü anlamlardan biri göğün bir gidiş-dönüş hareketi yapmakta olduğudur.

Bir önceki âyette dile getirilen "devenin yaratılışı" konusu, bütün canlıları temsilen seçilmiş bir sembol idi. "Gökler" de benzer şekilde üzerimizdeki âlem anlamında, bütün uzayı ve içindekileri kapsayan bir ifade olarak anlaşılmak durumundadır.

III. Dağların Fonksiyonu

وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ "Dağların nasıl dikildiğine (bakmazlar mı?)" Âyetteki الْجِبَالِ *el-cibâl* kelimesi "dağlar", نُصِبَتْ *nüsıbet* fiili ise "dikilmek" demektir.

Âyetteki نُصِبَ *nusıbe* kelimesi Kur'ân'da farklı anlamlarda kullanılan kelimelerdendir. Bu kelime "dikili taşlar" anlamında *ensâb* veya *nusub* şek-

241 Mü'minûn 23/17.
242 Enbiyâ 21/32.
243 Hıcr 15/16; Furkaan 25/61; Bürûc 85/1.
244 Enbiyâ 21/30.
245 Talâk 65/12; Mülk 67/3; Nûh 71/15.
246 Târık 86/11.

linde putları[247] ifade etmektedir. Böylece "dikili olmak" ile "çakılı olmak" arasında birbirine yakın bir anlam ortaklığı söz konusudur. İlgili kelime, *nesab* veya *nusb* şeklinde "yorgunluk",[248] *nâsıbe* şeklinde "yorgun, bitkin ve düşkün" anlamlarında kullanılmaktadır.[249] Bu durumda her iki kullanım, "ilâhî iradeye boyun bükmek" ortak paydasında buluşturulabilir.

Söz konusu kelime *nasîb* şeklinde "pay" anlamında pek çok âyette yer almaktayken,[250] bir de *insab* şeklinde "ayağa kalkmak, başka bir işe koyulmak, dik durmak" anlamlarında da kullanılmaktadır.[251] Bu kullanımın, dağların çakılması veya dikilmesiyle ilişkili anlamı zaten kendiliğinden anlaşılmaktadır.

Sûrenin bu âyetinde ele alınan ve incelenmesi gereken konu, sıra sıra yüce dağların yeryüzüne nasıl dikildiğidir. Yüce Allah, dağları yeryüzüne çaktığını[252] ve sağlam bir şekilde yere adeta çivilediğini beyan etmektedir. Dağların yere çakılması, bugünkü Jeodezik verilerle de tespit edilmiştir. Nitekim yer kabuğunun kalınlığı dağların altında 60-70 km'ye kadar varmakta, okyanusların tabanında ise 5-6 km'ye kadar incelmektedir.

Ayrıca dağların yeryüzünün değişik bölgelerinde değişik yüksekliklerde kazık şeklinde oluşturulması, o bölgelerin "izostatik denge"sinin devamında son derece büyük bir önem arz etmektedir. İşte, dağların dikilmesi ya da çakılması ile yeryüzündeki dengenin devamı ilişkisi bilim insanları tarafından incelenmesi gereken önemli bir konudur.[253]

Dünyanın ya da üzerindekilerin savrulmaması veya sarsılmaması için Yüce Allah'ın koyduğu kanunların nelerden oluştuğu, bu bağlamda yerin içinde mağmanın da altındaki çekirdek kısmının bu sarsılmayla ilgisinin nasıl olduğu da yine araştırılması gereken önemli konulardandır.[254]

247 Mâide 5/3, 90; Me'âric 70/43.
248 Tevbe 9/120; Hıcr 15/48; Kehf 18/62; Fâtır 35/35; Sâd 38/41; .
249 Câşiye 88/3.
250 Nisâ' 4/7, 32.
251 İnşirâh 94/7.
252 Nâzi'ât 79/32.
253 Bu bilgileri Jeomorfoloji Bilim dalı öğretim üyesi Prof. Dr. Ali Uzun'a borçluyum.
254 Kur'ân'da Ra'd 13/3, Nahl 16/15, Enbiyâ 21/31, Lokmân 31/10 gibi âyetlerde yer alan ve revâsî denilen "ağırlıklar"ın yeryüzüne konulması, onların yerin içine, yani mağmanın da altındaki çekirdek kısmına yerleştirmesi demektir. Buradaki ağırlıklar yerin içine yerleştirilen "değişik ağır metaller" olmalıdır; bu sayede yeryüzü savrulmaktan ve yalpalamaktan kurtulmaktadır. Bu ağırlıklar bir anlamda dengeyi sağlamak görevini yerine getirmektedir. Bu bağlamda ard kelimesinin başında fî edatının kullanılması "ağırlıklar"ın yerin üstüne değil, içine konulduğunu ifade

"Parçayı anarak bütünü kastetme" kuralı gereği, aslında "dağlar"ın sembollüğünde bütün nesnel varlıkların incelenmesi isteğinin âyette zımnen var olduğunu söyleyebiliriz. Onca büyüklüklerine ve ihtişamlı yapılarına rağmen, dağların yaratıcısının Yüce Allah olduğunu kabul eden müşriklerin büyük bir çoğunluğunun, yeniden diriltilme konusunda inançsız olmalarının anlamsızlığı bu şekilde ortaya konulmaktadır.

iv. Yeryüzünün Yayılışı

وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ "Yeryüzünün nasıl yayıldığına (bakmazlar mı?)" Âyetteki الْأَرْضِ *el-ard* kelimesi "yeryüzü", سُطِحَتْ *sütıhat* fiili "yayılmak" demektir.

Bu âyet grubundaki ibret içerikli dört âyetin sonuncusu, yeryüzünün "yayılması"yla ilgilidir.

a) Kur'ân'da yeryüzünün yapısı hakkında çeşitli bilgiler yer almaktadır. Meselâ Şems 91/6'da "Yeryüzüne ve onu yapıp döşeyen kudrete yemin olsun"[255] buyurulurken bu yapı hakkında *tahâ* fiili kullanılmaktadır. Fussılet 41/9-10'da yeryüzünün şekillendirilme süreci dört evre olarak belirlenmekte, bu evrelerde yeryüzünde gerçekleşen inşa süreci özellikle dikkatlere sunulmaktadır. Ayrıca Nâzi'ât 79/30'da da göğün bina edilişi ve gece ile gündüz hakkında bilgi verildikten sonra söz yeryüzüne getirilmekte, yeryüzünün döşenmesi (*dehv/dehâhâ*) işleminin gökten sonra olduğu açıkça beyan edilmektedir.

Gerek Fussılet 41/9-12, gerek Bakara 2/28, gerekse Nâzi'ât 79/27-33'e bakıldığında, önce göklerin yaratıldığı, peşinden yeryüzünün yaratılıp döşendiği belirtilmektedir. En sonunda ise, daha önce duman halinde yaratılmış olan göğün düzenlendiği ve bütün bunların toplam 6 gün veya 6 evrede gerçekleştirildiği yine Kur'ân'da açıkça beyan edilmektedir.[256]

---

etmektedir; âyetleri bu şekilde anlamak da bir zorunluluktur. Öte yandan Yüce Allah Murselât 77/25'te yeryüzü için kifât kelimesini kullanmaktadır. Bu kelime hem "toplanma, bir arada yaşama yeri", hem de "çekim gücü" anlamını vermektedir. Bu anlamıyla ilgili kelime, aynı sûrenin 27. âyetinde sözü edilen "yeryüzüne yüce ağırlıkların yerleştirilmesi" mesajıyla yakın bir anlam birlikteliği meydana getirir. Yeryüzünün çekim gücüne sahip kılınması (kifât), mağmanın altındaki çekirdek kısmına ağır metallerin yerleştirilmesiyle de ilişkili olmalıdır. Öyle anlaşılıyor ki yeryüzü, dağlar ve ağırlıklar konusu bilim adamlarının daha uzun yıllar veya asırlar sürecek şekilde dikkatini çekmek durumundadır.

255 Şems 91/6.

256 A'râf 7/54; Hûd 11/7; Hadîd 57/4.

b) Yeryüzünün döşenmesi veya yapısının belirlenmesi bağlamında Zâriyât 51/48'de *feraşnâ* "döşek gibi yaymak", Bakara 2/22 ve Nebe' 78/6'da *mihâd* ve *firâş* "döşek" kelimeleri tercih edilmiştir. İşte Ğâşiye 20'de de, yeryüzüyle ilgili olarak *sütıhat* "yayılmak" fiili kullanılmakta, bütün bu kullanımlarda yeryüzünün insanlar ve diğer varlıklar için uygun bir mekâna dönüştürüldüğü mesajı verilmektedir.

c) Yüce Allah'a inanan ve yeryüzünü O'nun yoktan var ettiğini kabul eden bazı insanların, öldükten sonra diriltilmeye inanmaması anlaşılabilir bir şey değildir. Bu nedenle, inançsız insanlardan, yakınındaki varlıkları göz önüne alarak, onlarda her an yaşanan değişim ve dönüşümü, rüzgâr-bulut-yağmur ilişkisini, mevsimlerin nöbetleşe devamını, bitkilerdeki ölüm-hayat deveranını gözlemleyip, âhiret inancına ulaşmaları istenmektedir.

*** Dört Örneğin Seçilme Nedeni**

1. Devenin yaratılışı canlıları, yani insan ve hayvan bütün canlı hayatı sembolize ederken; gökyüzü bütün uzayı, içindeki yıldız ve gezegenleri, hatta galaksileri içermektedir. Üçüncü sıradaki dağlar, büyük yaratılışa sahip varlıkları ifade etmekte, son sıradaki âyet ise, artık bütünüyle yeryüzünün insanoğlu tarafından ibretle incelemesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

2. Râzî'nin de belirttiği üzere bu dört âyet, Kur'ân'ın indirildiği dönem Araplarının gündelik hayatlarındaki uygulamalarıyla büyük bir uygunluk arz etmektedir. Yolculuk yapanlar o dönemde deve ile giderler; bu esnada yanlarında kimseler yokken, hemen önlerine bakınca deveyi, yukarıya bakınca gökyüzünü, sağa-sola bakınca dağları ve çevreye bakınca da yeryüzünü görürlerdi. İşte, yaşanan bu gerçek hatırlatılarak, insanoğlunun ibret alması ve kâinat kitabını doğru okuması istenmektedir.

3. Âyetler, indirildiği dönem itibariyle sözü edilen mesaja sahipken, bugün ve daha sonrasında da evrensel dersler içermektedirler. Dört varlık, birer sembol olarak kabul edilip, yaratıklarla ve insanlarla ilgili olan her şeyin her zaman incelenmesi, ardından Yüce Allah'ın sanatındaki erişilmezliğin görülmesi, insanlığa verilmiş bir ev ödevidir. Biraz önce de ifade ettiğimiz gibi, "deve canlıları, gök uzayı, dağlar doğal çevreyi ve yeryüzü ise bitkiler âlemini ve cansız varlıkları sembolize ediyor" diye kabul edersek, âyetlerin bütün yaratılmışları kapsamına aldığını rahatlıkla söyleye-

biliriz. Zaten A'râf 7/185'teki emir de bu noktada şekillenmiştir. Böylece ilgili âyetler tarihsel bağlama sabitlenmeyeceği gibi, evrensel bir boyut da kazanmış olur.

*** Tedebbür - Âyet İlişkisi**

Kur'ân, kendisiyle birlikte kâinat kitabının da incelenerek bu iki kitabın sahibi olan Yüce Allah'a ulaşmanın gereği üzerinde durmaktadır. Bu yapısıyla Kur'ân, muhataplarından *tedebbür* istemektedir. *Tedebbür*, "bir şeyi etraflı bir şekilde incelemek, mesajları inceden inceye, detaylı bir şekilde ele almak, âyetlerin arka planını görebilmek, mevcuda bakarak ilerisi için önlem alabilmek ve nihayet konunun köküne inebilmek" demektir.

Bu yapısıyla *tedebbür*, "satıra bakarak satır arasını görebilmek, söylenene bakarak söylenmek isteneni anlayabilmek" demektir. Böylece Nisâ 4/82, Mü'minûn 23/68 ve Muhammed 47/24'teki tedebbürün kapsamı kavranmış olur. Dahası Sâd 38/29'da belirtildiği üzere, hem Kur'ân cümlecikleri anlamında âyetlerini, hem de Yüce Allah'ın varlığının birer işareti olan kâinat kitabının âyetlerini inceleme görevimizin farkına varmış oluruz.

21-26. ÂYETLER:

فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنتَ مُذَكِّرٌ ﴿٢١﴾ لَّسْتَ عَلَيْهِم بِمُصَيْطِرٍ ﴿٢٢﴾
إِلَّا مَن تَوَلَّىٰ وَكَفَرَ ﴿٢٣﴾ فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ ﴿٢٤﴾
إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُم ﴿٢٦﴾

"**21.** O halde (ey Peygamber), öğüt ver; çünkü sen sadece öğüt vericisin. **22.** Onların üzerinde bir zorba değilsin. **23-24.** Ancak kim yüz çevirir ve inkâr ederse, Allah işte öylesini en büyük azap ile cezalandırır. **25.** Şüphesiz onların dönüşü sadece Biz'edir. **26.** Sonra onların sorguya çekilmesi de sadece Biz'e aittir."

İbret içerikli âyetlerin bu sûrede ve hatta bütünüyle Kur'ân'da yer alma gerekçesi, bu âyet grubunda "öğüt vermek" şeklinde ifade edilmektedir. Öğüt verirken zorlama yapılmamalıdır. Buna rağmen yüz çevirenler de sonucuna katlanırlar.

a) Hz. Peygamber'in Öğüt Görevi

Yüce Allah, âhirette insanları iki gruba ayıracağını, azaba uğratılanlar olabileceği gibi, ödüllerle buluşturulacakların da bulunacağını beyan ettikten sonra, kâinat kitabından çeşitli konu başlıkları vererek Kendi kudretinin erişilmezliğini ortaya koymaktadır. İşte bütün bu anlatımların Hz. Peygamber'in görevinin bir parçası olduğu beyan edilmektedir.

فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنتَ مُذَكِّرٌ "O halde (ey Peygamber), öğüt ver; çünkü sen sadece öğüt vericisin." Âyetteki ذَكِّرْ *zekkir* emri "hatırlatmak, öğüt vermek", مُذَكِّرٌ *müzekkir* kelimesi ise "hatırlatıcı, öğüt verici" demektir.

"Hatırlatmak" anlamına gelen ذَكِّرْ *zekkir* kelimesiyle birlikte *zikr, tezkira, müzekkir* ve *zikrâ* kelimeleri de hem görev olarak Hz. Peygamber'i ilgilendirmekte, hem de Kur'ân'la ilgili mesaj vermektedir. Bu kelime, bir anlamda ilâhî gerçeklerin muhataplara iletilmesini ifade eder. Bu nedenle Kur'ân'ın isimlerinden biri de *zikr, tezkira* ve *zikrâ*dır.[257] Hz. Peygamber'den de "gerçeği hatırlatma" görevini yapması istenmektedir.

1. Bu emir özellikle bu âyette kâinat kitabından sunulan ibret içerikli dört mesajı ve beraberinde âhirette yaşanacakları içermektedir. Kur'ân'da, kâinat kitabına bakıp ondan dersler çıkartmayı isteyen âyetlerde bir farkındalık arzu edilmektedir. Bu kelimenin, aslında daha önce bilinen bazı gerçeklerin yeniden hatırlatılması şeklinde anlaşılması gerekir.

Onlar deveyi, göğü, dağları ve yeri Yüce Allah'ın yarattığını kabul ediyorlardı. Yaşanan sorun, daha çok âhiret hayatını kabulde düğümlenmekteydi. Bu nedenle, Yüce Allah onlardan gündelik hayatlarında sürekli olarak iç içe oldukları gerçeklerden hareketle ve onlardan dersler çıkartarak âhiret konusunda bilinçlenmelerini istemektedir. Devenin yavrulaması, bitkilerdeki dönüşüm, mevsimlerin değişimi gibi, devamlı bir sonrasını hatırlatan tecrübelerden hareketle, muhatapların âhiret hayatı için imana sahip olup, hayatlarını buna göre düzenlemeleri istenmektedir. Âyetteki hatırlatma emri, o günün insanı için bu anlamı ifade etmekteydi.

2. Söz konusu emir, geniş anlamda bütünüyle Kur'ân gerçeklerinin hatırlatılması anlamına da gelmektedir. Özellikle günümüz insanlığı ve

257 Kur'ân'ın Kur'ân'daki isimleri ve sıfatları hakkında bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri 1, Giriş bölümü.

gelecek nesiller için âyetin anlamı daha evrenseldir: "Kâinatın farkına varmak ve oradan Yaratıcıya ulaşıp O'nun istediği gibi yaşamak." Kur'ân'ın insanlardan istediği en önemli görevlerden biri, kâinat kitabının âyetlerini tanımaları ve yaratılana bakıp Yaratana ulaşmalarıdır. Bu büyük görev için her türlü çalışmayı yapmak, önce Müslümanların daha sonra da bütün insanların asıl işi olmalıdır.

3. Hz. Peygamber'in peygamberlik süresince insanlara hatırlatmalarda bulunduğu şey Kur'ân idi; çünkü bunu ondan Yüce Allah istemekteydi.[258] En güzel öğüt, gerçek Güzel'in verdiği öğüttür; gerçek Güzel'in verdiği en güzel öğüt ise, adı "gerçek güzel söz" olarak belirlenen Kur'ân'dır. Şimdilerde her kim, din adına öğüt vermek istiyorsa, Hz. Peygamber'i takip etmelidir. Hz. Peygamber'in yaptığı iş ise Kur'ân'ı yaşamak ve anlatmak idi.

4. Âyette yer alan ve Hz. Peygamber'in görevini bizlere bildiren, إِنَّمَآ أَنتَ مُذَكِّرٌ "Sen, sadece bir hatırlatıcısın" ifadesi, Hz. Peygamber'in başka hiçbir görevinin bulunmadığı anlamına alınmamalıdır. Çünkü ona *tebyîn* yani "gerçeği açıklamak, beyan etmek" görevi de verilmiştir.[259] Ayrıca Hz. Peygamber'in *şâhid* "şahitlik yapan, problemi çözen, örnek olan", *mübeşşir* "cenneti müjdeleyen", *nezîr* "cehennemle uyaran",[260] *dâ'î* "Allah'ın izniyle Allah'a davet eden", *sirâc* "aydınlatıcı kandil",[261] *üsve-i hasene* "en güzel örnek"[262] gibi başka isimleri ve görevleri de vardır. Bu nedenle Gâşiye 21'deki "Sen sadece hatırlatıcısın" ifadesi, bağlam gereği onun insanların ibret almaları noktasındaki durumunu ortaya koymayı amaçlamaktadır; yoksa başka hiçbir görevinin olmadığını ifade etmemektedir. Âyetteki vurgunun buna yönelik olduğu kanaatindeyiz; zaten bir sonraki âyet bu yaklaşımımızın doğruluğunun delilidir.

b) Hz. Peygamber'in Zorba Olmayışı

Yüce Allah, öğüt vermenin zorbalıkla olmaması gerektiğini beyan ederek Hz. Peygamber'i bilgilendirmekte ve tebliğde takip edeceği metodu ona öğretmektedir.

لَسْتَ عَلَيْهِم بِمُصَيْطِرٍ "Sen onların üzerinde bir zorba değilsin." Âyetteki لَسْتَ *leste* edatı "değilsin", مُصَيْطِرٍ *müsaytır* kelimesi ise "zorba" demektir.

258 En'âm 6/70; Nahl 16/125; Kaaf 50/45.
259 İbrâhim 14/4; Nahl 16/44, 64.
260 Feth 48/8.
261 Ahzâb 33/45-46.
262 Ahzâb 33/21.

İşte bu âyet, Hz. Peygamber'in bir önceki âyette dile getirilen görevinin "hatırlatma" olduğunu ortaya koymaktadır.

1. Hz. Peygamber hiçbir şekilde bir zorba olmamıştır; çünkü inanç, zorla aktarılan veya kabul ettirilebilen bir değer değildir. İman bir gönül eylemidir; önce gönüldeki kabul ile başlar, ardından davranışlara yansıtılır. Gönül elde edilmeden veya yürekler fethedilmeden yapılan çalışmalar sadece "duyurma" ile sınırlı olmaktadır.

2. Tebliğde zorlama olmamalıdır. Tebliğ, her şeyden önce doğru bilgilerle donanımlı hale gelerek, peşinden anlatarak, bu arada anlattığını yaşayarak, güzel örnek olarak, bazen duruşuyla, bazen konuşmasıyla, bazen de gerekiyorsa susmasıyla yapılabilen bir görevdir. Hz. Peygamber'in risâlet hayatı boyunca yaptığı da işte buydu. O görevini Kur'ân'ı anlatmaya, onu yaşamaya ve çevresindekilere örnek olarak aktarmaya adamış bir gönül fâtihi idi. Onun tebliğinde Nahl 16/125 etkindi: "Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et; insanlarla en güzel şekilde mücadele et, tartış." İşte bu âyetin *üd'u* şeklindeki ilk kelimesi bile, meseleyi ortaya koymakta ve yapılacak işin "davet, yani çağrı" olduğunu beyan etmiş olmaktadır.

3. "En güzel öğüt" bizzat Kur'ân'dır; ondan daha güzel öğüt aranamaz ve zaten böyle bir örnek de bulunamaz. Davet başka şeylere değil, sadece Yüce Allah'ın yoluna yapılacaktır. Kitap ehliyle mücadelede takip edilmesi gereken metot "en güzel şekilde mücadele" olarak belirlenmiştir.[263] Kur'ân'ın tebliğde ve davette belirlediği metot işte budur. Dinde zorlama olmaması[264] gerçeği, anlamını sadece böyle bulabilir. Hz. Peygamber'in inanç dayatan ve bunu zorla korumaya çalışan bir bekçi olmadığını ifade eden Şûrâ 42/48'deki mesaj da bu içeriktedir.

4. Zorlamanın ve zorbalığın olduğu yerde gönül yoktur. Gönül onayının bulunmadığı yerde de iman yoktur. Bir konuda zorlama ve zorbalık varsa din orada durmaz. Gönüller fethedilmeden beldeler fethedilemez. Görlü ihmal edenler, sadece yaptıkları zorbalıklarla kalır ve öyle anılırlar.

5. Hz. Peygamber'in insanlar üzerinde bir zorba olmadığını beyan eden Ğâşiye 22. âyet, Kaaf 50/45'teki "Sen onların üzerine cebbâr (zorba) değilsin" âyetiyle de tam bir uyum içerisindedir. İnsanın insana *cebbâr* olması "zorbalık" anlamına gelir. Hz. Peygamber'in tebliğinde böyle davra-

263 'Ankebût 29/46.
264 Bakara 2/256.

nışlar baştan beri yasaklanmış olduğu gibi, zaten kendisi de böyle bir uygulama yapmamıştır. Kur'ân'da hidâyetin isteyene verileceği açıkça beyan edilmektedir. Özellikle Hz. Peygamber bile, kendi sevdiği insanlara hidayet edemeyeceği[265] noktasında bilgilendirildiği için, aksine bir davranışta bulunması söz konusu bile olamazdı. Mekke'nin ve onca insanın teslimiyeti, önce yüreklerin fethiyle gerçekleşmişti. Yürek fethedilince geriye sadece daha ileri düzeyde tanışmak ve birlikte yaşamak kalmaktadır.

6. Şimdilerde ve gelecekte din tebliği yapacak kişilere Kur'ân'ın eskimez ilkesi şudur: Hatırlatmak, bunu Kur'ân ile yapmak, insanları hiçbir şekilde zorlamamak ve zorbalık yapmamak. İnsanlar tartışmaktan korkuyorlar; oysa tartışmanın bir zararı yoktur. Delili güçlü olduktan sonra ve hakaret içermemek kaydıyla herkesle tartışılabilir. Tartışmak fikir dayatmak şeklinde olmadığı sürece, hakikatlerin de ortaya çıkmasına vesile olabilir. Bu nedenle, zorlamadan ama gerçeği doğru bir usul ile sunarak iletişimin devamına çalışmak, dini anlatmak durumunda olanların görevleri arasındadır.

Bu ifadelerimizden "dinin zorunlu olarak yapılmasını istediği davranışların bulunmadığı" anlamı çıkarılmamalıdır. Dinin Kur'ân'da emredilen ne kadar isteği varsa, bunlar zorunlu olarak yapılması gereken davranışlardır. Bu davranışlar gönülden gelerek yapılırsa, ibadet adını alırlar, ibadet değerini taşırlar ve sevap sonucu verirler. İman edilmeden kılındığı sanılan namaz sadece belli hareketlerin tekrarından ibaret kalır. Yapılan işin adına da zaten "namaz" denmez. İnanmayan bir kişiye günün belli saatleri arasında yemek ve içecek verilmeyip aç bırakılabilir; ancak bu işe "oruç" denemez. Sadece "zekât" ibadeti bir istisna olarak görülebilir. Onun da istisna edilme nedeni, kişinin dünyada fakirlere yönelik borcu olmasındandır. Gönülden gelerek verenler zekât sevabını alırlar; gönülden değil de zorla verenler borcundan kurtulur, ancak sevap alamazlar. Zekât, bir anlamda dünyevî bir vergi olduğu için verginin zorla da olsa alınması gerekir.

c) Öğütten Yüz Çevirmenin Sonuçları

Öğüt görevini yapan ve bunu zorbalığa dönüştürmeden gerçekleştiren Hz. Peygamber, inanmayan muhataplarının tavırlarından rahatsız olacağı için Yüce Allah önceden bunun haberini kendisine vermektedir.

265 Bakara 2/272; Yûnus 10/25; Ra'd 13/27; İbrahim 14/4; Kasas 28/56.

إِلَّا مَنْ تَوَلَّىٰ وَكَفَرَ فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ "Ancak kim yüz çevirir ve inkâr ederse, Allah işte öylesini en büyük azap ile cezalandırır." Âyetteki تَوَلَّىٰ *tevellâ* fiili "yüz çevirmek", كَفَرَ *kefera* fiili "kâfir olmak, inkâr etmek, örtmek", يُعَذِّبُ *yü'azzibü* fiili "azap etmek", الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ *el-'azâbü'l-ekber* tamlaması ise "en büyük azap" demektir.

Yapılan hatırlatmalar ve tebliğ, her zaman ve herkes için olumlu sonuçlanmayabilir. Tebliğden yararlanıp hidayete erdirilenler olabildiği gibi, bunun tersi de her zaman mümkündür. İşte bu iki âyette dile getirilen husus budur.

Her şeye rağmen, inkârcılığı tabiatı haline dönüştüren ve gerçeklerden yüz çevirenler elbette bunun sonucuna katlanacaklardır.[266] Âyetlerde ifade edildiğine göre böyle bir davranışın sonucu, azabın hak edilmesidir ve karşılığı da âhiretteki "en büyük azap" olacaktır.

1. "En büyük azap" ifadesi, daha küçüklerinin de olduğunu hatıra getirmektedir. Kur'ân, azabı iki çeşit olarak tanıtır: İlki dünya hayatında çekilenler ki, bunlar "küçük azaplar"dır; diğeri de, âhirette çekilecek olan "cehennem azabı"dır ki, bu da en büyüğüdür.[267] Fecr 89/25-26'daki ifadeye göre, Yüce Allah'ın yaptığı azabı kimse yapamaz; vurduğu bağı da hiç kimse vuramaz.

2. Yüce Allah, Ğâşiye 23-24. âyetlerde değişik insanlara çok önemli mesajlar vermektedir. Mesaja hedef kılınan insanları ve almaları gereken dersleri şöyle sıralayabiliriz:

* Hz. Peygamber

Buna göre, çevresinde inanmayanları gördüğünde çok üzülen, hatta neredeyse kendisine yazık edecek kadar sıkıntı çeken[268] Hz. Peygamber'e bunun haberi önceden verilmekte, bir anlamda yaşanacaklara hazır olması kendisinden istenmektedir. Ayrıca inkârcı zâlimlerin aslında Hz. Peygamber'i değil, Yüce Allah'ın âyetlerini inkâr ettikleri de beyan edilerek morali yüksek tutulmaya çalışılmaktadır.[269]

266 Kehf 18/29; İnsân 76/4.
267 İki azap için bk. Bakara 2/85, 114; Âl-i İmrân 3/56; Mâide 5/33, 41; Tevbe 9/74, 85; Ra'd 13/34; Nûr 24/19, 23; Kasas 28/42; Secde 32/21; Ahzâb 33/57; Zümer 39/26; Fussılet 41/16.
268 Kehf 18/6; Şu'arâ' 26/3; Fâtır 35/8.
269 En'âm 6/33-34.

* Müminler

Hz. Peygamber'e inananların sayıca az ve yalnız oldukları gerekçesiyle moral bozukluğu yaşadıkları belirtilmektedir. Hz. Peygamber ve inananlar bilgilendirilip moralleri yüksek tutulmakta, mücadelelerinde yüreklendirilmekte ve asıl destekçilerinin Yüce Allah olduğu bu şekilde vurgulanmaktadır. Bu mesaj, kıyâmete kadar yaşayacak bütün inananları da kapsamaktadır. Sûrenin son iki âyeti bunun en önemli delilidir.

* İnkârcılar

Onların Hz. Peygamber ve az sayıda inanana zulüm yapmaları halinde, karşılarında Yüce Allah'ı bulacakları ve Yüce Allah'ın onları cezalandıracağı kendilerine bildirilmiş olmaktadır. Bu haliyle, âyetler bir anlamda gözdağı içermektedir, diyebiliriz.

* Bütün Tebliğciler

Bilmelidir ki peygamberlerin getirdiği mesaj ilâhî kaynaklıdır. Bunu kabul edenler olacağı gibi, kabul etmeyenler de olacaktır. Bu nedenle din tebliğcileri, zamanı uzun sanarak ve taraftarlarını az bularak sonuç alamama korkusunu üzerlerinden atmalı ve ileriye güvenle bakmalıdırlar. Unutmamalıdırlar ki, onları Yüce Allah desteklemektedir ve O'nun tarafında yer alanlar elbette galip geleceklerdir.[270]

Âyetlerdeki asıl mesaj şudur: İman gıdasından beslenmeyi reddedenler âhiretteki en büyük azaba çarptırılacaklarını bilmelidirler. Bu dünyada hakkı tanımayanlara Yüce Allah âhirette hakkı tanıtacaktır; ancak kurtuluş için zaman artık çoktan geçmiş olacaktır. İşte Kur'ân'ın hatırlatıcılık görevi, bir taraftan kâinattaki âyetleri tanıyıp istikamet bulmayı hedeflerken, diğer taraftan âhiretteki azabı bilip ona göre davranmayı sağlamayı amaçlamaktadır.

d) Mahşerde Hesabın Anlamı

Yüce Allah, Hz. Peygamber'e yönelik olarak çeşitli motivasyon cümleleriyle desteklediği mesajını, sûrenin sonunda inkârcıların Allah'a sunulacağı ve O'nun huzurunda hesaba çekilecekleri bilgisiyle sona erdirmektedir.

270 Âl-i İmrân 3/139; Mâide 5/56; Enfâl 8/12; Muhammed 47/7; Mücâdele 58/21.

إِنَّ إِلَيْنَآ إِيَابَهُمْ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ "Şüphesiz onların dönüşü sadece Biz'edir. Sonra onların sorguya çekilmesi de sadece Biz'e aittir." Âyetteki إِيَاب *iyâb* kelimesi "dönüş", حِسَاب *hısâb* sözcüğü ise "hesap, hesaba çekmek" demektir.

İşte Hz. Peygamber'i ve taraftarlarını yüreklendiren, onların ümitsizliğe kapılmalarını ortadan kaldırmayı amaçlayan, inkârcılara gözdağı veren, sonraki nesillerden inananlara da moral desteği kazandırmayı hedefleyen mesajlardır bunlar. Burada devreye bizzat Yüce Allah girmekte ve kâfirlerin hesabını Kendisi'nin göreceğini beyan etmektedir.

1. Dünya hayatından sonra bütün insanların dönüp varacakları yegâne varlık, Yüce Allah'tır ve bu varıştan sonra da bütün insanlar mahşerde hesaba çekileceklerdir. Kur'ân bunun delilleriyle doludur. Herkesin varıp gideceği son makam Yüce Allah'ın huzuru ve O'nun katıdır. Dünya hayatından sonra insanlar önce diriltilecek, sonra toplanacak, ardından Allah'a sunulacak, orada bilgilendirilecek, sorgulanacak, değerlendirilecek ve en sonunda ödül veya azap anlamında cennete veya cehenneme gönderileceklerdir. İşte bütün insanları bekleyen yedi aşamalı âhiret merhaleleri bunlardır.[271]

2. Ğâşiye sûresinin son iki âyetinde konusu edilenler -âyetteki zamirler gereği- inkârcılardır; bu nedenle de âyetlerde gözdağı olduğunu söylemekteyiz. Âhirete inanmayan, cennet ödülleriyle veya cehennem azabıyla ilgilenmeyen, bu arada kâinat kitabıyla her an yüzleşmesine ve sayısız örnekleri de görmesine rağmen ders almaya yanaşmayan inkârcılar, sadece bu halleriyle yetinmemekte, doğrudan veya dolaylı olarak müminlere tehditler de savurmaktaydılar.

İnananları horlayan, onlara ambargolar uygulayan ve tahammül edilemez boyutlarda işkenceler nedeniyle müminleri hicrete mecbur bırakan bu insanlar, inkârı kendi tabiatları haline getirmiş ve akıl almaz entrikaları uygulamaktan çekinmemişlerdi. Elbette bu şiddetli baskılar yeni Müslüman olanları etkilemiş, Müslüman olmayı düşünenlerde de çeşitli

271 Bu konuda Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var Mı? adlı çalışmamızın dördüncü bölümüne bakılabilir. Orada, söz konusu yedi aşama hakkında yüzlerce âyetten delil getirerek âhiret hayatında yaşanacakları ifadeye çalıştık.

manevî baskılara dönüşmüştü. İşte bu âyetlerde inançlı insanlara moral desteği sağlanmaktadır.

3. Moral bozukluğu yaşayan Müslümanlar, Yüce Allah'ın desteğini yanlarında görerek, yeni girdikleri bu dine daha bir yürekten sarılmış; mallarını, mülklerini terk edip başka diyarlara göç etmeyi dahi göze almışlardı. Dahası, yakınlarının baskı ve zulümlerine dayanıp, iman öncelikli yeni yakınlıklar oluşturmuş, yeni dostluklar kurarak eskilerini terk edebilmişlerdi. Bu arada Hz. Peygamber, çevresindekilerin inanmaması nedeniyle derin üzüntüler çekmiş, sıkıntılar yaşamıştı. İşte tam da böyle bir ortamda, Yüce Allah, başta Hz. Peygamber olmak üzere, müminleri rahatlatmış ve inkârcıların hesabıyla kendisinin ilgileneceğini beyan etmiştir. Bu bağlamda birkaç âyeti hatırlatalım:

a) Yüce Allah, 'Alak 96/14-19'da onların neler yaptığını gördüğünü, vazgeçmezlerse hakkı yalanlayan perçemlerinden onları yakalayacağını, sonunda zebânîleri çağırıp kendilerini cezalandıracağını ifade etmektedir.

b) Kalem 68/44'te de şu ifadeleri görmekteyiz: "(Ey Peygamber), sen bu sözü yalanlayanı bana bırak. Biz onları, bilmedikleri bir yönden yavaş yavaş azaba yaklaştırıyoruz." Vahyin ilk yılında gelen bu sûrede, Yüce Allah inananları motive etmekte ve inkârını düşmanlığa dönüştürenlerin hakkından Kendisi'nin geleceğini dolaylı da olsa bildirmektedir.

c) Müzzemmil 73/10-11. âyetler şu mesajı içermektedir: "Onların söylediklerine veya söyleyeceklerine karşı dayanıklı ve sabırlı ol; onlardan güzelce ayrılıp uzaklaş (onlara bulaşma). Nimet içerisinde yüzenleri, o, hakkı yalanlayanları bana bırak; kendilerine biraz zaman tanı." Yaşanan tecrübeler ve yaşanacağı önceden haber verilen saldırılara karşı, Yüce Allah Hz. Peygamber'i ve inananları motive etmektedir.

d) Müddessir 74/11. âyetin mesajı ise daha bir anlamlıdır: "Tek başıma yarattığım şu adamı bana bırak" veya "Tek başına yarattığım şu adamı bana bırak" ya da "Şu adamla beni baş başa bırak." Üç kelimeden oluşan bu âyette Yüce Allah, kendi kudretine, inkârcı insanın güçsüzlüğüne ve sonucu azapla bitecek bir tehdide yer vermektedir. Bütün bu örnekler, vahyin ilk indirilen dört sûresinde geçmektedir.

e) Yüce Allah, Fâtiha'da "Hesap gününün sahibi" olarak mahşer sorgusuna dikkatleri çekmekte, altıncı sûrede ise Ebû Leheb'in dramatik halini ibrete konu etmektedir.

f) A'râf 7/182-183'te inkârcıların bir süreç halinde hiç bilemedikleri yerden azaba yaklaştırılmakta oldukları, kendilerine mühlet verilmesinin aslında onlar için iyilik olmadığına dikkat çekilmektedir.

g) Hıcr 15/3'te de inkârcılara zaman verilmesinden söz edilmekte, ancak zamanı gelince gerçeği bilecekleri beyan edilmektedir. Bu konuda daha başka âyetler de vardır; ancak bu kadarını hatırlatmakla yetinelim.

Açıkça görülüyor ki, Yüce Allah inananları sahipsiz bırakmayacak, *rabb* sıfatı gereği, onları sahiplenecek ve destekleyecektir. Yüce Allah'ın sahipleneceği kimselerden olmak duamızdır.

ĞÂŞİYE SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-2. âyetler): Sûre, kıyâmet olayını hatırlatarak başlamaktadır. Ardından insanların iki grup olarak ya azabı hak edip cehenneme atılacağı ya da ödülü hak edip nimet cennetlerine gönderileceği bildirilmektedir.

(3-7. âyetler): Azabın şiddeti "ağır işler, yorgun ve bitkin bir vaziyet, ateşle buluşup ona yaslanmak, kızgın ve kaynar su içirilmek, beslemeyen ve açlığı gideremeyen dikenlerden başka gıdanın bulunmaması" olarak belirlenmektedir.

(8-16. âyetler): İkinci grup ise, hem dünya hayatından hem de âhiretteki meşguliyetlerinden memnun olan cennetlikler olarak sunulmaktadır. Âyetlerde cennetin çeşitli özelliklerine temas edilerek şu hususlar hatırlatılmaktadır: Cennettekiler mutlu olacaklar, dünyadaki ve âhiretteki çalışmalarından memnun olacaklar, yücelerde ağırlanacaklar ve boş söz işitmeyeceklerdir.

Cennette su pınarları, yüksek tahtlar, dolu ve hazır kadehler, dizi dizi yastıklar ve serili halılar bulunacak, sahiplerini veya sâkinlerini memnun edecek her türlü rahatlığa sahip kılınmış olacaktır. Bütün bu detaylar, insanların dünyayı da ihmal etmeden, ancak asıl olarak âhiret için hazırlanmaları gerektiğini herkese bildirmek için verilmektedir.

(17-20. âyetler): Sûrede dikkatler kâinat kitabının dört konusuna çekilmektedir. Bir taraftan "deve" özelinde canlılar âlemi, diğer yandan "gök" özelinde uzay ve içindeki bütün yıldız ve gezegenler incelemeye konu edinilecek değerler olarak verilmektedir. Bu arada "dağlar" ve bütünüyle "yeryüzü" de insanlığın inceleme alanına alınmakta, "uzaktan yakına anlatım metodu" gereği, bütün varlıklar âlemi insanlığın çalışma ve inceleme

alanı olarak belirlenmiş olmaktadır. Bunun sonucunda, ibret alınıp Yüce Allah'ın eşsiz sanat ve kudretine teslim olmak da bütün insanlardan beklenmektedir.

(21-24. âyetler): Sûrenin sonunda asıl amacın "gerçeği hatırlatmak" olduğu ifade edilmektedir. Hz. Peygamber özelinde bütün din ve dolayısıyla Kur'ân tebliğcilerine, "hiç kimseye zorbalık yapmamaları" öğütlenmekte ve görevin iletişimle ilişkili olduğu bilgisi verilmektedir. Tebliğe rağmen gerçeklere arkalarını dönenlerin bulunabileceği beyan edilerek, bu tiplere Yüce Allah'ın "en büyük azabı" tattıracağı hatırlatılmaktadır.

(25-26. âyetler): Genelde bütün insanların, özelde tebliğden ve gerçeklerden yüz çevirenlerin dönüşünün sadece Yüce Allah'a olacağı belirtilerek, bütün insanların hesaba çekilmesinin de yine sadece Yüce Allah'ın huzurunda gerçekleşeceği ifade edilmekte ve sûre bitirilmektedir.

Hz. Peygamber'in ifadesiyle: "Kim Ğâşiye sûresini kıraat ederse, (yani anlayarak ve düşünerek okur ve yaşarsa), Yüce Allah mahşerde onu kolayca hesaba çeker."[272]

Hesabını kolay verenlerden olmamızı niyaz ediyoruz.

272 Zemahşerî, age., IV, 73.

89. FECR SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke döneminde indirilmiş olup, 30 âyetten oluşan ve adını ilk âyetteki "sabah" anlamına gelen *el-fecr* kelimesinden alan Fecr sûresi, resmî sıralamada 89, iniş sırasına göre ise 10. sûredir.

Bu sûre, "kıyâmete, kâinat kitabına dikkat çekmede, dönüşün sadece Yüce Allah'a olacağında ve en büyük azabı O'nun yapabilmesi" gibi konularda öncesinde bulunan Ğâşiye ile anlam ilişkisine sahiptir.

Bu sûrede öncelikle çeşitli zaman dilimlerine yemin edilerek, sağlam akıl sahibi olanlar için bütün bunlarda çok önemli şahitliklerin bulunduğu hatırlatılmaktadır. İnsanın sapma türlerinin bulunabileceği ifade edilerek bu husus, üç kavmin örnekliğinde dile getirilmekte, bunların birer bozguncu olarak hayat yaşadıkları beyan edilmekte ve muhatabın bu gerçeklere dikkatleri çekilmektedir.

Nankörlerin veya Yüce Allah'ı hesaba katmayanların nasıl bir yanılgı içerisinde oldukları, malı tüketme biçimlerinden örnekler verilerek sunulmakta ve yetimlerin gözetilmemesi temel sorun olarak belirlenmektedir.

İnsanoğlunun Mahşerde gerçeği fark edeceği, ancak bu fark edişin hiçbir işe yaramayacağı ve çeşitli pişmanlıklar yaşanacağı belirtilerek, dünya hayatında Yüce Allah'ı hesaba katmadan yaşayanları çok acı veren bir azabın beklediği, öyle bir azabı Allah'tan başka hiç kimsenin yapamayacağı da özellikle hatırlatılmaktadır.

Sûrenin sonunda ise, Allah'a güvenerek hayatı O'nun istediği gibi yaşayan huzur dolu nefislerin, derin bir mutluluk yaşayarak memnun edileceği ve mutlu-memnun kullarla birlikte cennete gönderileceği müjdesi verilmektedir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالْفَجْرِ ﴿١﴾ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ﴿٢﴾ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ﴿٣﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ ﴿٤﴾ هَلْ فِي ذَٰلِكَ قَسَمٌ لِذِي
حِجْرٍ ﴿٥﴾ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ﴿٦﴾ إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ﴿٧﴾ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ
﴿٨﴾ وَثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ ﴿٩﴾ وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ
﴿١١﴾ فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ ﴿١٢﴾ فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ ﴿١٣﴾ إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ ﴿١٤﴾
فَأَمَّا الْإِنسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ ﴿١٥﴾ وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ
عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ ﴿١٦﴾ كَلَّا بَل لَّا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ ﴿١٧﴾ وَلَا تَحَاضُّونَ عَلَىٰ طَعَامِ
الْمِسْكِينِ ﴿١٨﴾ وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلًا لَّمًّا ﴿١٩﴾ وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا ﴿٢٠﴾ كَلَّا إِذَا دُكَّتِ
الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا ﴿٢١﴾ وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ﴿٢٢﴾ وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ
الْإِنسَانُ وَأَنَّىٰ لَهُ الذِّكْرَىٰ ﴿٢٣﴾ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي ﴿٢٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ
أَحَدٌ ﴿٢٥﴾ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ أَحَدٌ ﴿٢٦﴾ يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ﴿٢٧﴾ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً
مَّرْضِيَّةً ﴿٢٨﴾ فَادْخُلِي فِي عِبَادِي ﴿٢٩﴾ وَادْخُلِي جَنَّتِي ﴿٣٠﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-4. Fecre, on geceye, çift varlıklara, Tek olana ve gelip geçen geceye yemin olsun. **5.** Bunlarda her akıl sahibi için bir yemin (değeri) var, değil mi? **6-10.** Âd (kavmi)ne, yani direkleri (yüksek binaları) olan, (diğer) şehirlerde benzeri yaratılmamış İrem şehrine, o vadide kayaları yontan Semûd kavmine, (bir de) kazıklar sahibi Firavun'a Rabbinin ne yaptığını görmedin mi? **11-12.** (İşte bütün bunlar), ülkelerinde azgınlık yapmışlar, oralarda kötülüğü ve bozgunculuğu çoğaltmışlardı. **13.** Bu yüzden, Rabbin onların üstüne azap kamçısı yağdırmıştı. **14.** Çünkü, Rabbin (her an, herkesi) gözetlemektedir. **15.** Şöyle insan(lar) vardır: Rabbi kendisini imtihan edip ikramda bulunduğunda ve bol nimet verdiğinde: "Rabbim bana ikram etti" der(ler). **16.** Onu imtihan edip rızkını daralttığında ise: "Rabbim beni rezil etti"

der(ler). **17-20.** Hayır (hayır, durum öyle değil)! Doğrusu siz, yetime ikramda bulunmuyor, yoksulu yedirmeye birbirinizi teşvik etmiyor, (haram helâl demeden) mirası yiyor ve malı aşırı biçimde seviyorsunuz. **21-22.** Hayır, (hayır bu yaptıklarınız doğru değil); yeryüzü parça parça dökülüp dağıldığı, melekler saf saf dizili iken Rabbin(in emri) geldiği zaman, (durumunuz ne olacak?) **23.** O gün, cehennem getirilecektir ve insan (dünyadayken yaptıklarını ya da yapmadıklarını) hatırlayacaktır. Fakat bu hatırlamanın ona ne faydası olabilir ki! **24.** (İşte kıyâmet günü nankör insan:) "Âh, keşke, bu hayatım için (dünyadayken) bir şeyler gönderseydim!" diyecektir. **25-26.** Artık o gün, Allah'ın yapacağı azabı hiç kimse yapamaz; O'nun vuracağı bağı da hiç kimse vuramaz. **27-30.** (O gün, iyilik sahibi insana şöyle seslenilecektir): "Ey huzura kavuşmuş insan! Sen O'ndan memnun, O da senden razı olarak Rabbine dön. (Seçkin) kullarım arasına katıl ve cennetime gir!"

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-5. ÂYETLER:

وَالْفَجْرِ ﴿١﴾ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ﴿٢﴾ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ﴿٣﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ ﴿٤﴾

هَلْ فِي ذَٰلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حِجْرٍ ﴿٥﴾

"**1-4.** Fecre, on geceye, çift varlıklara, Tek olana ve gelip geçen geceye yemin olsun. **5.** Bunlarda her akıl sahibi için bir yemin (değeri) var, değil mi?"

Yüce Allah, Fecr sûresinin ilk dört âyetinde çeşitli varlıklara yemin etmekte, onların insan hayatındaki önemine vurgu yapmakta ve onları insana şahit tutacağını hatırlatmaktadır. Kur'ân'da yemin ifadelerinin bulunma gerekçeleri hakkında Kıyâmet 75/1'de geniş bir şekilde, Duhâ 93/1'de ise kısaca bilgi verdiğimiz için burada tekrara girmeyeceğiz.

a) Kur'ân'ın Aydınlığı

Yüce Allah, yemine konu edindiği varlıkları, çeşitli zaman kavramları, Kendisi ve yaratıklar olarak belirlemekte, yeminin akıl ile ilişkisine dikkat çekmektedir.

1. Fecr

وَالْفَجْرِ "Fecre yemin olsun." Burada *fecr* kelimesiyle neyin kastedildiği konusunda çeşitli kanaatler ileri sürülmüştür.

a) Bu bağlamda *fecr*in, "sabah namazı vakti", "sabah namazı", "Kurban Bayramı sabahı", "Zilhiccenin ilk sabahı", "Muharrem ayının ilk sabahı" veya "suların fışkırdığı ve yaratılmışların hayatının beslendiği çeşmeler, gözeler" anlamına geldiği beyan edilmektedir.[273] Bu konuda daha başka görüşler de vardır.

b) *Fecr*'den maksadın "sabahın aydınlığı" olduğunu belirten Taberî, amacın "gündüz"[274] olduğunu bir görüş olarak vermiş, böylece bütün zamanların yarısına yemin edildiğini söylemiştir.

c) Müddessir 74/34 ve Tekvîr 81/18'den delil getirerek, *fecr*den maksadın "sabah" vakti olduğunu, böylece günün tamamını zımnen ifade ettiğini beyan etmekte bir sakınca yoktur. Bütün sabahlara yemin edilmesi, zamanın önemine yapılan bir vurgudur.

d) Biz ise *fecr*in "vahiy", yani "Kur'ân'ın aydınlığı" olduğu kanaatindeyiz. Bunun nedenini ise bir sonraki âyetin izahında o âyetle birlikte yapacağız.

11. On Gece

وَلَيَالٍ عَشْرٍ "On geceye yemin olsun." Âyetteki لَيَالٍ *leyâl* kelimesi "geceler", عَشْرٍ *'aşr* sözcüğü ise "on" demektir.

On geceden hangi gecelerin kastedildiği noktasında da oldukça fazla görüş ileri sürülmüştür.

"Zilhiccenin ilk on gecesi, Muharrem ayının ilk on günü, Ramazan'ın son on günü, Zilhiccenin başından Kurban Bayramının sonuna kadarki zaman, Yüce Allah'ın Hz. Mûsâ ile sözleştiği on gece" gibi görüşler tefsirlerimizde yer almaktadır.[275] Biz, görüşlerin haklılığına veya isabetsizliğine girmeden, konuya daha başka bir açıdan bakmak istiyoruz.

---

273 Bu anlamlar için bk. Râzî, age., XXXI, 161-162.
274 Taberî, age., XXX, 168.
275 Taberî, age., XXX, 168-169; Kurtubî, age., XX, 27.

*** "Fecr" ve "On Gece"nin Ortak Anlamı**

Sûrenin ilk iki âyetinde maksadın, çok özel bir "sabah" ve çok özel bir "on gün" olması daha kuvvetli bir ihtimaldir; çünkü *fecr*, bir aydınlanmadır. "Yarıp çıkmak, fışkırmak" anlamına gelen *fecr/tefcîr* kelimesi, adını Yüce Allah'ın *nûr* olarak belirlediği Kur'ân'ın,[276] "cehalet karanlıklarını yarıp geçen ve karanlıklardan aydınlık sunan yapısı"nı bize bildirir. Karanlıkları yarıp aydınlığı getiren asıl sabah, insanlığın Kur'ân vahyi ile buluşturulduğu sabahtır. Târık 86/3'te geçen *en-necm* kelimesi de ilk iki âyetteki *târık* kelimesi de aslında Kur'ân vahyini ve onun geceyi aydınlatan yapısını ifade etmektedir.[277]

Kur'ân'ın sunduğu aydınlık kavramı, ışık ve karanlık kavramlarına yeni bir boyut kazandırmakta, Kur'ân'dan yoksun gündüzlerin de aslında karanlık olduğunu beyan etmiş olmaktadır. Bir zaman diliminin karanlık veya aydınlık diye isimlendirilmesi, orada Kur'ân'ın bulunup bulunmamasına bağlıdır. Bu itibarla biz, Fecr sûresindeki ilk yeminin tıpkı Târık ve Necm sûrelerinde olduğu gibi, "vahy"e yapıldığını ve âyette Kur'ân aydınlığının kastedildiğini düşünmekteyiz. "On gece" ifadesinin de vahyin ilk indiriliş gecesi olan Kadir Gecesinin de içinde bulunduğu "Ramazan'ın son on günü"[278] olduğunu, aydınlığın bu süreçte insanlıkla buluşturulduğunu, bu nedenle özellikle anıldığını beyan etmek durumundayız.

III. Çift ve Tek

وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ "Çifte ve Tek olana yemin olsun." Âyetteki الشَّفْعِ *eş-şef'* kelimesi "çift", الْوَتْرِ *el-vetr* sözcüğü ise "tek" demektir.

Bu âyette kastedilenler hakkında kayda değer çeşitli görüşler vardır.

a) Konuyu namazla ilişkilendirenler olduğu gibi, hacla ve kurbanla ilişkilendirenler de olmuştur. Ayrıca günlerin çift ve tek olanlarının kastedildiği de söylenmektedir.

b) "Çift" kavramı kâinattaki çift kutupluluğu ifade edebilir. Bu durumda maksadın bütün yaratılmışlar olduğunu beyan ederek, bunları

276 Şûrâ 42/52.
277 Bu konuda geniş izahımız için Târık sûresinin tefsirine bakılabilir.
278 Benzer değerlendirmeler için bk. İslâmoğlu, age., s. 1255'te 3. not.

"iman-küfür, mutluluk-huzursuzluk, hidayet-şaşkınlık, aydınlık-karanlık, gündüz-gece, sıcaklık-soğukluk, güneş-ay, yaz-kış, gök-yer, insan-cin, artı-eksi, pozitif-negatif, erkek-dişi" gibi ikililer şeklinde sıralayabiliriz. Bütün bunlar, Yâsîn 36/36, Zâriyât 51/49 ve Nebe' 78/8'de ifade edilen kâinattaki bütün çiftleri içerir. Kanaatimizce "Tek"ten kasıt ise, İhlâs 112/1 gereği "Yüce Allah"tır. Nitekim Hz. Peygamber de bu anlamda "Allah tektir; teki sever" buyurmaktadır.[279]

c) Tek olan Yüce Allah, varlıklarda bir çift oluş sistemini kurmuş, onları yaratmış ve Kendisini onların sahibi ilan etmiştir. Bu gerçeklerin yanında, bütün bu varlıkları da bizzat Kendisi idare etmektedir. Yaratan, yarattığını salıvermez, sahipsiz bırakmaz; bu nedenle Yüce Allah, yarattığı varlıklara mesajlar göndermiş, gönderdiği ilkelerin, bütünüyle kâinatı kavrayıp O'nun sistemini anlamaya çalışmak için çeşitli bilinçlendirmelerde bulunmuştur.

Bu bağlamda Tek olan Yüce Allah, o özel sabahın aydınlığında, Ramazan'ın son on gününde ve özellikle Kadir Gecesinde, çift olan yaratıkları ilâhî bilgilerle buluşturmuş, bir anlamda yaratıklarla iletişimin vahiy ile sağlandığı mesajını vermiştir.

IV. Geçip Giden Gece

وَالَّيْلِ إِذَا يَسْرِ "Gelip geçen geceye yemin olsun." Âyetteki الَّيْلِ *el-leyl* kelimesi "gece", يَسْرِ *yesri* fiili ise "giden, geçen" demektir.

Bu ifade, Müddessir 74/33 ve Tekvîr 81/17'de de olduğu gibi, ardını dönüp giden ve bitmekte olan bir zamanı nitelendirmektedir. İlk âyette bütün sabahların aydınlığının kastedildiğini söylediğimiz görüşe göre, burada da gecenin karanlığına gönderme yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu durumda bütün zamanlar yeminin konusu olarak insanların dikkatlerine sunulmakta; zamanın, azgın insan aleyhine şahitlik yapacağı bilgisi verilmiş olmaktadır.

Âyetleri vahiy ile ilişkilendirdiğimiz görüşe göre ise, burada geçmekte olan "gece", vahyin karanlıkları gidereceği mesajını içermektedir.

279 Buhârî, De'avât, 69; Müslim, Zikr, 5; Ebû Dâvûd, Vitr, 1; Tirmizî, Vitr, 2.

v. Yemin Edilenler Arasındaki Anlam İlişkisi

Kur'ân'da bazı sûrelerin başında çeşitli varlıklara yemin edildiği bilinmektedir. Eğer yemin edilen varlık tek ise, onun devam eden âyetlerle bir anlam ilişkisi vardır; eğer birden çok iseler, bu durumda da hem yemin edilen varlıkların kendi arasında bir anlam ilişkisi vardır, hem de yemin sonrası âyetlerle bu ilişki mevcuttur. Bu örneklerden biri de Fecr sûresindedir. Bu doğrultuda, ilk âyetlerle dördüncü âyetin uyumunu dikkate alan bir yorum yapmak durumundayız.

Yemin edilen "fecr", "on gece", "çift varlıklar ve tek olan Yüce Allah" ile "bitmek üzere olan gece"nin anlam ilişkisi şöyle kurulabilir: Kur'ân aydınlığının dünyayı aydınlattığı Ramazan'ın son on gecesindeki Kadir Gecesinin sabahında, tek olan Yüce Allah, çift olan bütün yaratıkları ilâhî bilgilendirmeyle aydınlatmıştır. Böylece Kur'ân ile aydınlanan ilk sabah, cehalet karanlıklarını gidermeye başlamıştır. İsrâ 17/81'de de ifade edildiği gibi, hak gelince bâtıl zaten yok olmaktadır. Bâtılın tabiatı, yok olmaya elverişli kılınmıştır. İşte tam da bu esasa uygun olarak, burada vahyin aydınlığı gelince, gecenin, yani cehalet karanlıklarının yok olup gitmesi söz konusu edilmektedir, diyebiliriz.

b) Yemin-Akıl İlişkisi

Bu âyette Yüce Allah, yemin edilen varlıkların yemin değeri ifade etmesi bakımından çok önemli olduğunu ve aklın bu anlamda etkin bir işlev göreceğini beyan etmek istemektedir.

هَلْ فِى ذٰلِكَ قَسَمٌ لِذِى حِجْرٍ "Bunlarda her akıl sahibi için bir yemin (değeri) var, değil mi?" Âyetteki قَسَمٌ *kasem* kelimesi "yemin", ذِى حِجْرٍ *zî hıcr* ifadesi ise "akıllı, akıl sahibi" demektir.

Bu ifade, ilk dört âyetteki beş yeminin, akıl sahibi varlıklar için büyük önem arz ettiğini beyan etmekte ve akıl ile hareket edince ders çıkarmanın kaçınılmaz olduğunu ortaya koymaktadır.

1. Ğâşiye 88/1'de ele aldığımız üzere, âyetteki *hel* edatı, cevabı beklenen bir soru edatı olarak değil de, anlamı pekiştiren bir konumda *kad* edatı anlamında kabul edilebilir. Bu durumda anlam "bütün bunların her birinde muhakkak ki bir yemin vardır" şeklini alır.

Hel edatına kendi asıl anlamı olan "soru" anlamını verirsek, bu durumda âyette "Bu konuda akıl sahipleri için (başka) bir yemin var mı?" sorusu soruluyor demektir. Söz konusu anlam, "Akıl sahiplerine bundan öte bir yemin olabilir mi?" diye şekillenmiş olur. Aklı olanlar bu yeminlerden yeterince sonuç çıkarırlar, çıkarmalıdırlar.

Bu edata "soru" olarak, ancak "pekiştirici, onaylatıcı" bir anlam da verilebilir. Bu durumda tercüme, bizim de tercih ettiğimiz şekilde olur.

2. *Kasem* kelimesi "yemin" anlamına gelmektedir; *hıcr* ise "akıl, gönül ve kalp" demektir.[280] "Kaya, taş" anlamına gelen *hacer* kelimesiyle aynı kökten gelen *hıcr* kelimesinin "akıl" anlamı, "gerçeği keskin, katı ve net bir şekilde ortaya koymak" noktasında buluşabilir. Ayrıca "men etmek, engel" anlamlarına gelen *hacr, hıcr, mahcûr* kelimeleriyle "akıl" anlamına gelen *hıcr* sözcüğü, "kişiyi yanlıştan veya hatadan uzak tutmak, onu şerden engellemek" anlamlarıyla buluşturulabilir.

3. Âyetlerdeki yemin ifadelerini Kur'ân'ın aydınlık dünyasıyla ilişkilendirince, sûrelerin parçalar halinde, peyderpey indirilişinden ve yeminin büyüklüğünden söz eden Vâkı'a 56/75-76'ya bakmalıyız. İlgili âyetlerin tercümesi şöyledir: "Kur'ân'ın parçalar halinde indirilişine yemin ediyorum ki, elbette bu, eğer bilirseniz çok büyük, çok ağır bir yemindir." Demek ki Kur'ân'ın indirilişi çok önemli bir olaydır; onunla ilgili zamana veya mekâna yemin edilmesi de çok önemlidir.

4. "Vahyin aydınlığı", "onunla ilgili sabahlar ve geceler", "aydınlığın kaynağı olan Yüce Allah ve O'nun yarattığı bütün çiftler", "vahyin aydınlığı gelince terk edip gitmek zorunda olan cehalet karanlığı", evet, bütün bunlar, akıl sahipleri için büyük bir önem taşımaktadır. Aklı olan herkes bu yeminlerden, dikkat çekişlerden ve insan aleyhinde yapılacak şahitliklerinden dolayı derin bir bilince ve sorumluluğa sahip olmalıdır. Çünkü yemine konu edilen varlıklar hafife alınabilir türden değildir.

Bu varlıklara aldırış etmeyen, dahası ilâhî bilgilendirmelere kulak vermeyen insanlar, maalesef tarihin her döneminde var olmuştur. Bu tür duyarsız ve vurdumduymaz tavır sergileyenler ağır faturalar ödemek zorunda kalmışlardır. Şimdilerde yaşayanlar ve mahşere kadar gelip yaşayacak olanlar şunu bilmelidirler: Allah'ı hesaba katmayan, O'nun ilkelerine değer vermeyip aktif olarak toplumun bozulmasına neden olan veya pasif kalıp çürümeye çanak tutanlar, sözü edilecek kavimlerin sonunu er veya geç, aynı türden veya başka çeşitlerde yaşamaktan kurtulamayacaklardır.

280 Kurtubî, age., XX, 30.

6-14. ÂYETLER:

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ﴿٦﴾ إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ﴿٧﴾ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ﴿٨﴾
وَثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ ﴿٩﴾ وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ ﴿١١﴾
فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ ﴿١٢﴾ فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ ﴿١٣﴾
إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ ﴿١٤﴾

"6-10. 'Âd (kavmi)ne, yani direkleri (yüksek binaları) olan, (diğer) şehirlerde benzeri yaratılmamış İrem şehrine, o vadide kayaları yontan Semûd kavmine, (bir de) kazıklar sahibi Firavun'a Rabbinin ne yaptığını görmedin mi? 11-12. (İşte bütün bunlar), ülkelerinde azgınlık etmişler, oralarda kötülüğü ve bozgunculuğu çoğaltmışlardı. 13. Bu yüzden, Rabbin onların üstüne azap kamçısı yağdırmıştı. 14. Çünkü Rabbin (her an, herkesi) gözetlemektedir."

Yüce Allah, yemin ifadelerini ve bunların akıl ile ilişkilerini ifade ettikten sonra, insanlık tarihinden ibret içerikli birtakım sahneler sunmaktadır. Bununla Mekke müşriklerinin aslında çok abartılacak bir güçlerinin bulunmadığını, hem onlara hem de bütün müminlere göstermek istemektedir. Çünkü Yüce Allah, çok daha güçlü olanlardan örnekler vererek, onları cezalandırdığı gibi, diğerlerini de cezalandırabileceğini beyan etmek istemektedir. Gözetleyici olması itibariyle Yüce Allah'ın bilgisinden ve gözetiminden hiçbir varlık kurtulamaz ve dışarıda kalamaz.

a) Tarihten Üç Zorba Örneği

Kıssalar hakkında vahyin nüzul sürecinde muhtemelen ilk geçtiği yer olan Müzzemmil 73/15. âyetin tefsirinde geniş açıklamalar yapacağız. Burada şu kadarını hatırlatmakla yetinelim: Kur'ân'da "kıssa anlatımı" önemli anlatım tekniklerden biridir. Çünkü Kur'ân'ın büyük bir bölümü kıssalardan oluşmaktadır. İşte bu sûrede söz konusu metot çok kısa örneklerle de olsa uygulanmaktadır.

Elbette Kur'ân'da kıssaların yer almasının amacı, tarihin tespiti veya tarîhî olayların yer, zaman ve şahıs bilgilerinin kronolojisini vermek değildir. Amaç, geçmiş milletlerin başına gelen olayları ana hatlarıyla anlatıp,

olayların sonuçlarına dikkat çekmek ve aynı davranışların benzer sonuçlar doğuracağını bildirerek daha doğru davranılmasını sağlamaktır.

Bu açıdan bakıldığında, kıssaların anlatılmasının ana amacı "ibret alınması"dır[281] diyebiliriz. Bu genel amaç doğrultusunda ilave olarak Kur'ân'da kıssaların anlatılma gerekçeleri hakkında kısaca şunları söyleyebiliriz:

Hz. Peygamber'i ve müminleri motive etmek;[282] güçlü-pozitif duyguları, İslam inanç ve ilkelerine yöneltmeye, canı ve malı hak, hayır ve iyilik uğruna fedâ etmeye kanalize etmek;[283] inananların yüreklerine güven ve huzur veya inanmayanların yüreklerine korku, endişe ve psikolojik ıstırap vermek;[284] Hz. Peygamber'in hak peygamber olduğuna, ona vahiy indirildiğine ve onun vahiy bilgilerini tebliğ ettiğine işaret etmek.[285]

Kıssalar ve anlatılma gerekçeleri hakkında bu bilgilerle yetinmek ve sûrenin izahına geçmek istiyoruz.[286]

Sûrenin ilk beş âyetindeki mesaj doğrultusunda, ilâhî bilgilendirmeye kulak vermeyenler bağlamında çeşitli kavimler hatırlatılmaktadır. Aklı olanın anlaması amacıyla sunulan nice hakikatlere kulak tıkayanlara ilk olarak 'Âd kavmi örnek verilmektedir.

1. 'Âd Kavmi

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ "Rabbinin 'Âd (kavmi)ne ne yaptığını görmedin mi?" Âyetteki أَلَمْ تَرَ *elem tera* ifadesi "görmedin mi, bilmiyor musun", فَعَلَ *fe'ale* fiili "yapmak, uygulamak", عَادٍ *'âd* kelimesi ise "'Âd kavmi" demektir.

Yüce Allah Fecr 6-13'te Kur'ân kıssalarından üç tanesine, yani 'Âd, Semûd ve Firavun kıssalarına kısaca temas etmektedir. Oldukça özlü ifadelerin seçildiği bu bölümde, asıl ibret içerikli mesaj üzerinde durulmakta, ancak detaya girilmemektedir.

281 Hûd 11/120; Yûsuf 12/111; Nâzi'ât 79/26.
282 Bu konudaki âyetler için bkz: En'âm 6/33; Yûnus 10/94; Hûd 11/12; 120; Hicr 15/97; Tâhâ 20/1-9; Şu'arâ 26/3-4; Kasas 28/3-6; Kalem 68/48-49; Nûh 71/1-28.
283 Bu konudaki âyetler için bkz: A'râf 7/11-27; Yûnus 10/75-83; Fussılet 41/15-16; Şu'arâ 26/69-104.
284 Bu konudaki âyetler için bkz: Hûd 11/84-95; Mü'min 40/51-52; Kamer 54/9-32; Hâkka 69/1-8.
285 Bu konudaki âyetler için bkz: Nisa 4/163-166; Şûrâ 42/13; Müzzemmil 73/15-16.
286 Kıssa anlatımının gerekçeleri hakkında bk. Okuyan, "Kur'ân'da Gizemli Bir Yolculuğun Kıssası", Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, sayı: XIII, İstanbul, 2004, ss. 45-109.

a) Kur'ân'da "ilk 'Âd" adı da verilen[287] 'Âd kavmi, peygamberleri Hz. Hûd olarak belirlenen, efsanevî İrem Bağları'nın sahibi olan, Ahkaaf adıyla bilinen ve Ummân ile Hadramevt arasında yer alan geniş çöl bölgesinde yaşamış bir kavim idi. Burası, Arabistan yarımadasının güneyinde, okyanusa paralel uzunca bir çölün ve vadinin içerisinde bulunuyordu.[288] Peygamberlerini dinlememenin sonucunda, yedi gün sekiz gece kesintisiz süren, kökünden kopartılmış hurma kütükleri gibi insanları öteye beriye savuran şiddetli bir kasırga ile helak edilmişlerdi.[289]

b) Yüce Allah, sûrenin bu ilk bölümünde öncelikle bir soru cümlesi kullanmakta ve Hz. Peygamber'e hitap ederek şöyle buyurmaktadır: أَلَمْ تَرَ *elem tera* "Görmedin mi?" Bu ifade, aslında "Haberin yok mu?", "Duymadın mı?", "Gözünde canlandırabilir misin?"[290] şeklinde anlaşılmalıdır. Çünkü olay, Hz. Peygamber henüz doğmadan çok önce gerçekleştiği için onun bu olayı görmesi mümkün değildi.

c) Yüce Allah, âyette "sahip, efendi, yetiştiren" anlamında رَبُّكَ *rabbüke* "Senin Rabbin" diyerek hem Hz. Peygamber'in sahipsiz olmadığını ona hatırlatmakta, hem de mücadelesinde başına sıkıntılar gelse de sonuçta kazananın kendisi olacağı müjdesini ona dolaylı olarak vermektedir.

d) Bu arada, bir taraftan Hz. Peygamber'e inanıp tâbi olanlar motive edilmekte, diğer taraftan da inkârcı karşıtlara gözdağı verilmektedir. Elbette hitap öncelikle her ne kadar Hz. Peygamber'e yönelik olsa da maksadın herkes olduğunda asla şüphe yoktur. Bu bakış açısıyla âyetin başındaki soru cümlesini "Haberiniz yok mu?", "Duymadınız mı?" veya "Gözünüzde canlandırabilir misiniz?" şeklinde çoğul anlamda değerlendirmek, daha kapsayıcı bir muhatap alanı oluşturacaktır.

Şehirlerin EnGüzeli: Sütunlu İrem

إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ "(Yani) direkleri (yüksek binaları) olan, (diğer) şehirlerde benzeri yaratılmamış İrem şehrine (ne yaptığını görmedin mi?)" Âyetteki إِرَمَ *iram* kelimesi "İrem şehri", ذَاتِ الْعِمَادِ *zâtü'l-*

287 Necm 53/50.
288 Geniş bilgi için bk. Muhammed Esed, Kur'ân Mesajı Meal-Tefsîr, ter. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul, 1997, s. 284'te 48. not; İslâmoğlu, age., s. 1255'te 9. not.
289 Hâkka 69/6-7.
290 İslâmoğlu, age., II, 1304.

'ımâd ifadesi "direkleri veya sütunları olan", لَمْ يُخْلَقْ *lem yuhlak* fiili "yaratılmamış", مِثْلُهَا *mislüha* ifadesi "benzeri", الْبِلَادِ *el-bilâd* sözcüğü ise "şehirler" demektir.

Son derece güzel, benzeri o döneme kadar görülmemiş olan ve 'Âd kavminin yaşadığı İrem şehri bu âyette övülmektedir. Ancak orada yaşayanların azgınlığı halkın da şehrin de helakine neden olarak gösterilmektedir.

1. Bazı yorumcular *İrem* kelimesinin "şehir" anlamında değil de, orada yaşayan "halk" anlamında olduğunu iddia etmişlerdir. Buna göre ذَاتِ الْعِمَادِ *zâtü'l-'ımâd* ifadesine, "uzun boylu" anlamını vermişlerdir.[291] Esasında A'râf 7/69'da Hz. Nûh'tan sonra yaratıldığına vurgu yapılan bu kavmin, yaratılış olarak "iri ve güçlü" olduğu beyan edilmektedir;[292] dolayısıyla bu görüş delilsiz değildir. Ayrıca âyette, bu kavmin idaresinin ve ömürlerinin uzunluğunun kastedilmiş olabileceği de ifade edilmektedir.[293]

2. Biz, ذَاتِ الْعِمَادِ *zâtü'l-'ımâd* ifadesinin "yüksek binalar" anlamına geldiğini ve bu noktada Şu'arâ' 26/128-129'un delil olduğunu belirtmek istiyoruz. Kaldı ki, sonraki âyette الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ "Şehirlerde benzeri yaratılmamış" buyurularak, maksadın şehir, yani o kavmin meydana getirdiği medeniyet olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

3. Ne kadar ileri olursa olsun, azgınların oluşturduğu bir medeniyetin, ilâhî kudret karşısında ayakta kalması mümkün değildir. İşte 'Âd kavmi de bu ihtişama ve güzelliklere rağmen, Yüce Allah'a ve O'nun elçisine karşı düşmanlığa girişince, sonunda hak ettiği cezayı bulmuştur.

4. Âyette verilmek istenen mesaj, insanın kime güvenmesi gerektiğini öğretmektir. Yüce Allah'a güvenmek yerine medeniyete veya sahip olunan başka şeylere güvenmek, insan için sonun başlangıcını oluşturmaktadır.

Azgınlıkta 'Âd kavmi tarihte yalnız değildi, başkaları da vardı. İşte onlardan biri de Semûd kavmidir.

291 Kurtubî, age., XX, 30.
292 Zemahşerî, age., IV, 735-736.
293 Semerkandî, age., III, 578

11. Semûd Kavmi

وَثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ "O vadide kayaları yontan Semûd kavmine (ne yaptığını görmedin mi?)" Âyetteki ثَمُودَ *semûd* kelimesi "Hz. Sâlih'ın kavmi Semûd", جَابُوا *câbû* fiili "yontmak", الصَّخْرَ *es-sahr* sözcüğü "kaya, kayalık", الْوَادِ *el-vâd* kelimesi ise "vadi" demektir.

Zorbalıklarından söz edilen ve ikinci sırada hatırlatılan kavim ise Semûd'dur.

a) Şems sûresinde de ele alacağımız üzere, *Semûd* kelimesi, "az su" anlamına gelen *semd* kökünden türetilmiştir. Az yağan yağmuru, kayalarda açtıkları sarnıçlarda biriktirdikleri için bu isimle anılan Semûd kavmi, Hz. Sâlih'in kavmidir. Bu kavim, bugün Medâin-i Sâlih diye bilinen, Arabistan'ın kuzeyinde bulunan kaya kentlerinden oluşan ve "Hıcr" adıyla anılan bölgede yaşamışlardı.[294]

b) Âyette yer aldığı şekliyle söyleyecek olursak, bu kavim, vadide kayalar yontmakta veya kayaları oyarak vadiler oluşturmaktaydı. Hıcr 15/82 ve Şu'arâ' 26/149'da belirtildiğine göre, bunlar yontarak kayalardan güvenli evler yapıyorlardı.[295] Demek ki, bu kavim hem su kıtlığı nedeniyle mevcut suyu biriktirmek için kayaları yontuyordu, hem de kayaları oyarak içerisinde güvenle oturacakları evler inşa ediyorlardı. Kendilerine "Hıcr ashabı" denmesinin nedeni budur. Bunlar da tıpkı 'Âd kavmi gibi, yaptıkları azgınlığın karşılığı olarak, şiddetli bir cezaya çarptırılmış ve helak edilenler arasında hak ettikleri yerlerini almışlardır.

c) Semûd kavmi "Hıcr ashâbı" olarak da isimlendirilmektedir. Bu sûrenin beşinci âyetinde ise "akıl" anlamında *hıcr* kelimesi kullanılmaktadır. Bu durum oldukça dikkat çekmektedir. Söz konusu iki kullanımda göze çarpan husus bizce şudur: Vahyin yol göstericiliğine ihtiyaç hissetmeden yola çıkan akıl, sonunda kayalara toslar. Aklı gemiye benzetirsek, vahyi de aklın yanaştığı liman olarak kabul edebiliriz. Akıl gemisi vahiy limanında demir atmalıdır. Kayalara güvenip Allah'a güvenmemenin sonucu perişanlıktır. Bu nedenle, bu iki değeri birbirinin rakibi gibi görmektense, onları birbiri olmadan yapamayan değerler şeklinde anlamak en doğru yaklaşımdır.

294 Bu kavim hakkında geniş bilgi için bk. İslâmoğlu, age., s. 1255'te 9. not ve s. 1256'da 13. not.
295 Şu'arâ' 147-148'de geçtiği üzere, bunların bahçeleri, su gözeleri ve tarım imkânları da vardı; ancak belli ki evlerinin bulunduğu yerlerde su sıkıntısı çekiliyordu.

III. Firavun

وَفِرْعَوْنَ ذِى الْأَوْتَادِ "(Bir de) kazıklar sahibi Firavun'a (ne yaptığını görmedin mi?)" Âyetteki فِرْعَوْنَ *fir'avn* kelimesi "tanrının oğlu, büyük kral, Mısır'daki en üst yönetici", ذِى الْأَوْتَادِ *zi'l-evtâd* tamlaması ise "kazıkları olan" demektir.

Sûrede üçüncü sırada hatırlatılan azgın ise Firavun ve dolayısıyla onun askerleridir.

a) Bilindiği üzere Kur'ân'da kıssası en çok anlatılan ve ibrete en çok konu edinilen kişi Firavun'dur. Onun burada ve Sâd 38/12'de ذِى الْأَوْتَادِ "Kazıklar sahibi" olarak anılmasının muhtemel bazı gerekçeleri vardır:

1. Sebep, kızdığı kişilere uyguladığı "kazık cezası" olabilir.

2. Sebep, inanca karşı uyguladığı zorbalık olabilir.

3. Sebep, ekonomik ve askerî açıdan güçlü oluşu şeklinde de belirlenmiş olabilir.

4. Bütün bunlara ilave olarak, aslında Firavun, ilâhlık iddiasının kendince bir ispatı mahiyetinde, dağlara nazire olsun diye piramitler yaptırmış, adeta onları insanların gözlerine sokarak meydan okumaya çalışmıştı. Âyetteki "kazıklar"ın "piramit" olarak anlaşılması, diğer görüşlere göre biraz daha öne çıkmaktadır. Çünkü önceki iki kavim, şehirleri ve medeniyetleriyle anılmış ve maddî güçlerinin kendilerini kurtaracağı zannına kapılmışlardı. Firavun'un da ilâhlık iddiasını ispatlamak amacıyla, medeniyet inşasına girişmiş olduğu anlamı bize daha doğru gelmektedir.

b) Firavun'un "kazıklar sahibi" oluşu, ister kazık cezası vermesi, ister zorbalığı, ister askerlerinin ve gücünün fazlalığı, isterse piramitlerle meydan okuması anlamına gelsin; sonuçta o ve askerleri diğer helak edilenler gibi helak edilmiş ve nihayet suda boğulmuşlardır. Demek ki, bu tür güç gösterileri kişinin azgınlığını artırmakta olduğu gibi, haktan uzaklaşmasına da neden olmaktadır. En sonunda bu durum felaketin habercisi olarak doğrudan dünyevî azaba dönüşmektedir.

Bu üç kavmin ortak yönleri ve yaşadıkları son ise şu âyetlerde dile getirilmektedir:

b) Azgınların Ortak Nitelikleri

Kıssalarından küçük birer kesit sunulan bu üç kavim, dikkat çeken iki önemli özelliğiyle ele alınmakta ve Yüce Allah'ın onlara uyguladığı işlem dile getirilmektedir.

1. Ülkelerinde Azgınlık Yapmışlardı

الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ "(İşte bütün bunlar), ülkelerinde azgınlık etmişlerdi." Âyetteki طَغَوْا *tağavv* fiili "azgınlık yapmak", الْبِلَادِ *el-bilâd* kelimesi ise "ülkeler" demektir.

Bu kavimlerin hepsi, yaşadıkları şehir veya ülkelerde, idareleri altında bulunan insanlara yönelik azgınlık yapmış, haddi aşmış, zulmün hemen her çeşidini kendilerine reva görmüş, isyan türü uygulamaları toplumun başına saran bir ortak azgınlık ve sapkınlık sergilemişlerdi. Yaşadıkları dönemler her ne kadar birbirine uzak ise de, yaptıkları azgınlık ve bozgunculuk hepsinin aynı sıfatla ve birlikte anılmasına sebep olmuştur.

11. Fesatlık Çıkarmışlardı

فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ "Oralarda kötülüğü ve bozgunculuğu çoğaltmışlardı." Âyetteki أَكْثَرُوا *ekserû* fiili "çoğaltmak", الْفَسَادَ *el-fesâd* kelimesi ise bozgunculuk" demektir.

Bu âyette bir önceki âyette dile getirilen azgınlığın bir başka çeşidi gündeme getirilmekte ve uyguladıkları bozgunculuklarına dikkat çekilmektedir. Âyetin başındaki *fâ* edatı bozgunluğun azgınlıkla birlikte veya en azından hemen peşinden yapıldığı anlamını cümleye katmaktadır.

a) Kur'ân'da bazı bilgiler ortak özellik taşıyorsa, zaman ve şahıs farklılıklarına rağmen hepsi bir anda yaşanmış gibi ifade edilir. Aralarında asırlar olsa da, benzer davranışlar ve söylemler ortaya konulmuşsa, Yüce Allah onları sanki bir anda söylenmiş gibi bizlere bildirmektedir. Bu noktada Fecr sûresinin bu âyetleri güzel bir örnek oluşturduğu gibi, İbrahim sûresinde de bu anlamda çok anlamlı ifadeler yer almaktadır. Orada Hz. Mûsâ-Firavun ilişkisi çerçevesinde çeşitli bilgiler verildikten sonra, Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Sâlih ve onlardan sonra gelen peygamberler ile kavimleri arasındaki ortak diyaloglar şu şekilde verilmektedir:

"Peygamberleri kendilerine mucizeler getirdi de onlar, ellerini peygamberlerinin ağızlarına bastılar ve dediler ki: 'Biz, size gönderileni inkâr ettik ve bizi kendisine çağırdığınız şeye karşı derin bir kuşku içindeyiz.' Peygamberleri dedi ki: 'Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında şüphe mi var? Hâlbuki O, sizin günahlarınızdan bir kısmını bağışlamak ve sizi belirli bir vakte kadar yaşatmak için (hak dine) çağırıyor.' Onlar dediler ki: 'Siz de bizim gibi bir insandan başka bir şey değilsiniz. Siz bizi atalarımızın tapmış olduğu şeylerden döndürmek istiyorsunuz. Öyleyse bize, apaçık bir delil getirin!' Peygamberleri onlara dediler ki: '(Evet), biz sizin gibi bir insandan başkası değiliz. Fakat Allah nimetini kullarından dilediğine lütfeder. Allah'ın izni olmadan, bizim size bir delil getirmemize imkân yoktur. Müminler ancak Allah'a dayansınlar. Hem, bize yollarımızı göstermiş olduğu halde, ne diye, Allah'a dayanıp güvenmeyelim? Sizin bize verdiğiniz eziyete elbette katlanacağız. Tevekkül edenler yalnız Allah'a tevekkülde sebat etsinler.' Kâfir olanlar peygamberlerine dediler ki: 'Elbette sizi ya yurdumuzdan çıkaracağız, ya da mutlaka dinimize döneceksiniz!' Rableri de onlara: 'Zalimleri mutlaka helâk edeceğiz!' diye vahyetti."[296]

b) Buradan şu sonucu çıkartmaktayız: İnsanlar hangi çağda, hangi şartlarda ve hangi güce sahip olarak yaşıyor olurlarsa olsunlar, eğer benzer azgınlıkları ve bozgunculukları yaparlarsa, Yüce Allah onları aynı isimle anmakta, kendilerine sonucu aynı olan muameleyi yapmakta ve onları insanlık tarihinin çirkinlik sayfalarında beraberce sıralamaktadır.

Âyetlerde bugüne de yarına da verilen mesaj, insanların ve özellikle yöneticilerin halklarını ezmemeleridir. Yüce Allah'ın helal veya mubah kıldığı davranışları yapanları dışlamamaları, böylece hem kendilerine hem de Rablerine karşı bir yoldan çıkmışlıkla nitelendirilmeye sebep olmamaları insanlardan ve özellikle yöneticilerden istenmektedir.

Hatırdan çıkarmamak gerekir ki, âyetlerde her ne kadar "yaşadıkları şehirler veya ülkeler" denmiş olsa da, maksat, artık tek ülke gibi görmek durumunda olduğumuz bütün dünya insanlığıdır. Ekonomisi güçlü ülkeler ve onların yöneticileri, daha zayıf durumda olanları ezmemeli, çıkarları uğruna dünyayı ve insanlığı felâketlere sürüklememelidirler. Bilmelidirler ki, tarihte çok daha üstün ve güçlü medeniyetler kuran ve ancak azgınlık yapmış olanları Yüce Allah yerle bir etmiştir; artık yerlerinde yeller eser olmuş, birer efsane haline getirilmişlerdir.

İşte bu işlem hakkında Yüce Allah şu genel ifadeyi kullanmaktadır:

296 İbrâhim 14/9-13.

c) Azgınlığın Ortak Sonuçları

Yüce Allah, azgınlık ve bozgunculuk yapan bu üç ibretlik kavmin sonuçta nelerle karşılaştıkları hakkında bilgi vermekte, onlara özenenlerin de aynı sonu paylaşacağı uyarısını yapmaktadır.

فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ "Bu yüzden, Rabbin, onların üstüne azap kamçısı yağdırmıştı." Âyetteki صَبَّ *sabbe* fiili "yağdırmak", سَوْطَ *sevt* kelimesi ise "kamçı" demektir.

Yaptıklarının karşılığı olmak üzere, Yüce Allah onlara "azap kamçısı" yağdırmıştır. Öyle anlaşılıyor ki, âyetteki صَبَّ *sabbe* fiili, "şiddetli dövmek ve yağdırmak" anlamını, سَوْطَ *sevt* kelimesi ise "birbirine karışmış türlü türlü azap darbelerinin hepsi"ni içermektedir. عَذَابٍ *'azâb* kelimesinin belirsiz gelmesi de, her bir kavme yönelik azabın farklılığını göstermeyi amaçlamaktadır.[297] Nitekim 'Âd kavmi kasırga ile Semûd kavmi gürültü ile, Firavun ve askerleri ise boğularak, bu kamçıdan paylarına düşeni almış ve helak edilmişlerdir.

İster benzersiz ihtişamın adresi güçlü İrem şehrine sahip olan 'Âd kavmi olsun, ister kayaları oyup vadi yapan ve güvende olduğunu sanan Semûd kavmi olsun, isterse piramitleriyle insanlara ve Allah'a kendince meydan okuduğunu sanan Firavun olsun, hepsi de sığındıkları bu maddî dayanaklardan mahrum bırakılmış ve Allah'ı hesaba katmamanın cezasını çekmişlerdir.

Kur'ân'da yöresel birtakım unsurlar kullanılmış olsa da, mesaj, evrensele taşıyan bir üsluba sahiptir. Bu özelliği gereği, bazen kavimlerin ve mekânların isimlerini verse de ayrıntılı listeler vermez; bazen de hiç isim vermez. Her iki durumda da asıl amaç, mesajın evrenselliğinin sağlanmasıdır. İşte bu sûrede ele alınan kıssalarda kavmin adı verilse de, şahıslara değinilmemiş, böylece benzer yanlışlıkları yapanlara açık mesajlar verilmek istenmiştir. Bu ümmetin öncekilere benzer türden yanlışlıklar yapması ve kötülükler planlaması halinde, Nahl sûresinde dile getirilen cezalar onları beklemektedir.[298]

297 Bu değerlendirme için bk. Yazır, age., X, 196.
298 Nahl 16/45-47.

d) Yüce Allah'ın Gözetleyiciliği

Üç önemli kıssa ve ilgililerin yaşadıkları son hakkında bilgi verdikten sonra Yüce Allah, bütün kullarını gözetlemekte olduğunu ve O'nun bilgisi dışında hiçbir şeyin kalamayacağını beyan etmektedir.

إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ "Çünkü Rabbin (her an, herkesi ve yaptıklarını) gözetlemektedir." Âyetteki الْمِرْصَادِ *el-mirsaad* kelimesi "gözetlemek" demektir.

İnsanlar, yaptıklarının yanlarına kâr kalacağını sanmamalıdırlar. Yüce Allah, insanların yaptıklarını meleklerine kaydettirmektedir; mahşerde bu kayıtlar amel defteri olarak her insanın karşısına çıkartılacaktır.[299] Yüce Allah'ın gözetlemesi, İbn Abbâs'ın da ifade ettiği gibi "O'nun her şeyi işitmesi ve görmesi" anlamındadır.[300] Yüce Allah'ın her şeyi görmesi ve bilmesi konusunu Beled sûresinin 7. âyetinde geniş bir şekilde ele alacağımız için burada detaya girmiyoruz.

1. Bu âyette asıl mesaj, sözü edilen üç kavmin cezalandırılmasında hiçbir şeyin gözden kaçırılmadığını ve zâlimlerin, yaptıklarının yanlarına kâr kalmadığını bildirmektir. Yüce Allah, her şeyi her zaman gözetlemekte ve her şey O'nun bilgisi dâhilinde gerçekleşmektedir.

2. Âyette Yüce Allah'ı ifade etmek üzere رَبَّكَ *rabbeke* "Rabbin" denilmesi, hem Hz. Peygamber'i hem de bütün inananları motive etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca karşıt bir tutum sergileyenler de Müslümanların sahipsiz olmadıkları noktasında bilgilendirilmekte, onlara karşı haksız muamelenin cevapsız bırakılmayacağı kendilerine özellikle hatırlatılmaktadır.

3. Gözetlemek, olumlu bir mesaj verdiği gibi, sonu azapla sonuçlanan bir eylem olarak da anlaşılabilir. Nitekim Nebe' 78/21'de cehennemin, İnşikaak 84/15'te ise Yüce Allah'ın gözetleyiciliğinden söz edilmektedir. Dolayısıyla buradaki maksadın, kötülük yapanlara yönelik bir gözdağı vermek olduğu ve caydırıcılık içerdiği anlaşılmaktadır. Yüce Allah onları gözetleyip, yaptıklarını nasıl kayıt altına aldırdıysa ve hak ettikleri cezalara kendilerini çarptırdıysa, onlardan sonra gelen bütün nesillerin de bu bilinçle hareket etmesini, ibret içerikli bir hayat yaşamalarını kendilerinden beklemektedir; âyetlerin burada gelme nedeni bu dersin verilmesidir, diyebiliriz.

299 Yûnus 10/21; Yâsîn 36/12; Kaaf 50/18.
300 Taberî, age., XXX, 181; Kurtubî, age., XX, 34.

Sözünü ettiğimiz bu mesaja ilave olarak, şunu da söylemek durumundayız: "Çünkü Rabbin, (her an, herkesi ve yaptıklarını) gözetlemektedir" âyeti herkesi ilgilendirmekte ve bilgilendirmektedir. Bunun amacı, insanlara "Allah'ın farkına varmalarını" öğretmektir; Allah ile yaşamayı bildirmektir; Allahsız bir alanın olmadığı inancını beyinlere kazımaktır. Sözün özü şudur: Allah vardır ve herkesi her an gözetlemektedir. Bu gerçeğin farkında olarak hayatı yaşamak gerekir.

15-20. ÂYETLER:

فَأَمَّا الْإِنسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ ﴿١٥﴾ وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ
عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ ﴿١٦﴾ كَلَّا بَل لَّا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ ﴿١٧﴾ وَلَا تَحَاضُّونَ عَلَىٰ طَعَامِ
الْمِسْكِينِ ﴿١٨﴾ وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلًا لَّمًّا ﴿١٩﴾ وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا ﴿٢٠﴾

"**15.** Şöyle insan(lar) vardır: Rabbi kendisini imtihan edip ikramda bulunduğunda ve bol nimet verdiğinde, 'Rabbim bana ikram etti' der(ler). **16.** Onu imtihan edip rızkını daralttığında ise, 'Rabbim beni rezil etti' der(ler). **17-18.** Hayır (hayır, durum öyle değil)! Doğrusu siz, yetime ikramda bulunmuyor, yoksulu yedirmeye birbirinizi teşvik etmiyorsunuz. **19-20.** (Haram helâl demeden) mirası yiyor ve malı aşırı biçimde seviyorsunuz."

a) Nankör İnsanın Yanlış Değerlendirmeleri

Sûrenin 15-16. âyetlerinde genel olarak insanın yaratılış özelliklerine dikkat çekilmiş olabileceği gibi, önceki konuyla bağlantılı olarak, kötülük sahibi insanlara ait özellikler de kastedilmiş olabilir. Bu iki âyetle uyumlu olacak şekilde, 17-20. âyet grubunda da konu ekonomi, ikram, yetimin gözetilmesi, yoksulun doyurulmasının teşviki ve ölçüsüzleşen mal sevgisi olarak belirlenmektedir. Yüce Allah önce, yapılmayan iki görevi gündeme getirmekte, ardından da yapılan iki yanlışa parmak basmaktadır.

1. Nimetlendirilince İkram İtirafında Bulunur

فَأَمَّا الْإِنسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ "Şöyle insan(lar) vardır: Rabbi kendisini imtihan edip ikramda bulunduğunda ve bol nimet verdiğinde, 'Rabbim bana ikram etti' der(ler)." Âyetteki ابْتَلَى *ibtelâ* fiili "im-

tihan etmek", أَكْرَمَ *ekrame* fiili "ikram etmek, bolca vermek", نَعَّمَ *ne''ame* fiili ise "nimetlendirmek" demektir.

a) Bu âyet, bir önceki âyete bağlı olarak anlaşılabilir ve bu durumda anlam şöyle olur: "Allah insandan sadece O'na itaat etmesini ve âhiret için çalışmasını isterken, insan bunu arzu etmez, önemsemez; aksine dünyayı, onun lezzet veren yönünü ve nimetlerini tercih eder."[301] Sözü edilen bu anlam ilişkisi, esasında sûrede anlatılan (Firavun hariç)[302] iki kıssanın kahramanlarıyla ve yaptıklarıyla da uyumludur. Çünkü onlar, kendilerine sunulan nimet ve ikramı, amacına uygun değerlendirmemiş, azgınlığı, sapkınlığı ve zulmü tercih etmiş, sonunda da helak edilmişlerdi. İşte onların durumu, bu iki âyette anlatılan "insan" veya "insanlara" benzemektedir.

b) Âyetteki maksadın özel olarak bazı kişilere ait olduğu da ifade edilmektedir. Âlimlerimize göre burada sözü edilen "insan", 'Utbe b. Rabî'a, Ebû Huzeyfe, Ümeyye b. Halef veya Übeyy b. Halef'tir.[303] Bu rivayetler doğru olabilir; ancak "âyetin iniş sebebinin özel olması, maksadın ve mesajın genel olmasına engel değildir." Bu itibarla, Yüce Allah isim vermediğine göre, demek ki maksat geneldir, herkese yöneliktir; verilen mesajı herkesin dinlemesi ve ondan ders çıkartması istenmektedir.

c) Hayatın var ediliş amacı imtihandır;[304] insanlar hayır ile de şer ile de imtihan edilmektedir.[305] İçimizde bulunanlarla, yani aklımızdan geçirdiklerimizle de, duyduklarımıza gösterdiğimiz tepkimizle de imtihanımız devam etmektedir.[306] Bütün bunları içerecek şekilde sahip olduğumuz her şeyle imtihandayız: Korku, açlık, malın eksilmesi, canın gitmesi, ürünlerin yok olması gibi her şeyimizle imtihanın içerisindeyiz.[307] İmtihan edileceğimiz için, Yüce Allah bize işitme, görme ve hakkı anlayabilme özelliği vermiştir.[308] Anlaşılıyor ki, sahip olduğumuz şeylerden, madde anlamında bedenimiz, çocuklarımız, ailemiz ve mallarımız, mana anlamında akıl ve irademiz de dâhil olmak üzere, her şeyimizle imtihandayız. Çünkü hayatta imtihana konu olmayan hiçbir şey yoktur.

301 Zemahşerî, age., IV, 737.
302 Firavun'u hariç tutma nedenimiz, onun sağlığında Allah'a iman etmemesiydi. Diğerleri müşrik oldukları için onlarda hatalı da olsa Allah inancının bulunmasının bir engeli yoktur.
303 Semerkandî, age., III, 579; Kurtubî, age., XX, 35.
304 Hûd 11/7; Mülk 67/2.
305 Enbiyâ 21/35.
306 Âl-i İmrân 3/154; 186.
307 Bakara 2/155.
308 İnsân 76/2.

d) Kur'ân'da sunulan bu gerçeklerin bir bölümü de Fecr sûresinin bu âyetinde dile getirilmekte, ikram ve nimetle buluşturulmada asıl amacın bir imtihan olduğu beyan edilmiş olmaktadır. Nimetler ve ikramlar bir hak edişi değil, imtihanın varlığını ortaya koymaktadır. Bu inceliği anlamayan insanlar, "Rabbim bana ikram etti, derler" ve bunu adeta kendi hak edişleri olarak nitelendirirler. Oysa bu bakış, Kur'ân'da reddedilen Kaarûn anlayışıdır; nitekim o da "Bu hazine bana, sahip olduğum bilgi nedeniyle verildi"[309] diyerek, asıl amacı kaçırmış ve sonunda helak edilmişti.

"Nimetin veriliş nedeni imtihandır; ancak insanların çoğu bunu bilmemektedir"[310] ifadesi, nimeti hak ettiğini düşünen ve onu imtihan ile buluşturmayan insan tipine Yüce Allah'ın verdiği cevaptır.

Yüce Allah'ın imtihan için insana verdiği nimetleri kısması durumunda, söz konusu insan tipinin yaklaşımı da şu şekilde olmaktadır:

11. Nimet Kısıldığında ise İftira Eder

وَأَمَّآ إِذَا مَا ٱبْتَلَىٰهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُۥ فَيَقُولُ رَبِّىٓ أَهَٰنَنِ ۚ "Onu imtihan edip rızkını daralttığında ise, 'Rabbim beni rezil etti' der(ler)." Âyetteki قَدَرَ *kadera* fiili "kısmak, ölçülü vermek", أَهَانَ *ehâne* fiili ise "önemsememek, rezil etmek" demektir.

İşte, amacı kaçırmanın veya gayeden uzaklaşmanın en belirgin cümlesi budur.

a) Nimetlerin az verilmesi şeklen böyle zannedilir. Çünkü fark edilebilen ve fark edilemeyenleriyle, Yüce Allah'ın insana sunduğu nimetler saymakla bitmez;[311] akılla kavranamaz. Bazen hayır sanılan şeyler şer, şer sanılan şeyler hayır olabilir; zira insanların bilmediklerini bilen tek varlık Yüce Allah'tır.[312]

b) Sûrenin 15. âyetinde yer alan أَكْرَمَنِ *ekrameni* ifadesi ile bu âyette yer alan أَهَانَنِ *ehâneni* ifadesi birbirinin karşıt anlamlı kullanımlardır. Nimet verilince "Rabbim bana ikram etti" sözü elbette doğrudur; çünkü nimet bir

309 Kasas 28/78.
310 Zümer 39/49.
311 İbrâhim 14/34; Nahl 16/18.
312 Bakara 2/216.

çeşit ikramdır. Ancak nimet kısıtlı veya daha ölçülü verilince "Rabbim bana ihanet etti, beni rezil etti, küçük düşürdü, önemsemedi, beni horladı" demek ise kesinlikle doğru değildir. İnsanın ihanet sandığı şey, belki de kendisine yapılan ikramdır; ancak kişi bunun farkına varamayabilir.

Âyetlerde vurgulanmak istenen husus şudur: Ey insanoğlu, sen sana verilenle ilgili görev ve sorumluluklarını bil ve ona göre davranmaya çalış. Kulsun, kulluğunu bil; Allah'ın işine karışma. Nimetlerin verilme nedenini nimeti veren bilir; zaten O da bunu "imtihan" diye ilan etmiştir. Az verildiği sanılan bir şeyin çoğunun ne kadar olduğuna kim karar verebilir ki! Senin az sandığın şey, görebildiğin kadarıyla yaptığın değerlendirmedir; oysa sana verilen nimetler senin gördüğün ve bildiğinden ibaret değildir. Nice nimetler vardır ki, varlıkları ancak kaybedildiklerinde anlaşılır. İşte bu nedenle, bazen sahip olunan nimetlerden bir kısmı elden alınır ki, hem onların, hem de eldekilerin kıymeti bilinsin.

Allah yolunda infak edilmeyen mal, âhirette sahibinin boynuna adeta bir yılan gibi dolanacaktır.[313] Doğru ve helal yollarla elde edilmeyen ve biriktirilip Allah yolunda dağıtılmayan altın - gümüş gibi mallar, âhirette kızgın bir ateşe dönüştürülüp azabın malzemesi yapılacaklardır.[314] Allah'a adanmayan ömürler ve O'nun yolunda yaşanmayan hayatlar da sadece ve sadece, mahşerdeki sorgulamanın daha ağır olmasına neden olacaktır.

b) Yapması Gerektiği Halde Yapmadıkları

Burada nankör insanın yapmak zorunda olmasına rağmen yapmayıp terk ettiği davranışlardan söz edilmektedir. Bu bağlamda dile getirilen davranış bozuklukları "yetimlerle ilgilenmemek ve yoksulların bakımını sağlamamak" şeklinde belirlenmiştir.

1. Yetimlere İkramda Bulunmazlar

كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ "Hayır (hayır, durum öyle değil)! Doğrusu siz, yetime ikram etmiyorsunuz." Âyetteki لَا تُكْرِمُ *lâ tükrimü* fiili "ikram etmemek, ilgilenmemek", الْيَتِيمَ *el-yetîm* kelimesi ise "yetim" demektir.

313 Âl-i İmrân 3/180.
314 Tevbe 9/34-35.

Âyetin açıklamasına geçmeden önce Kur'ân'da özellikle Mekke dönemi sûrelerinde sıklıkla kullanılan ve bu âyetin de başında yer alan kellâ edatının anlamları hakkında bazı hatırlatmalarda bulunmak istiyoruz.

* Kellâ Edatının Anlamı

Âyetteki كَلَّا *kellâ* edatına "hayır" anlamı verilebileceği gibi "asla!" anlamı da verilebilir. Bu durumda âyette *bel* edatı ile birlikte iki tane dikkat çekme edatı kullanılmış demektir. Bu edata "dikkat edin", "gerçek şu ki", "gerçekten", "işin farkına varın", "iyice düşünün" veya "muhakeme edin" gibi anlamlar da verilebilir; böylece takip eden cümlelerin önemine daha açık vurgu yapıldığı anlaşılabilir.

Eğer "hayır" anlamını tercih edersek, bu edatı önceki âyetlerdeki iddiaların cevabı olarak kabul etmiş oluruz. Bu durumda Yüce Allah, nimeti kendisine biraz kısarak verdiği kişinin, "Rabbim beni önemsemedi, rezil etti, küçük düşürdü" şeklindeki haksız ifadelerini reddetmiş, "durum iddia edildiği gibi değil" mesajını vermek istemiştir.

Aslında Yüce Allah, insana şunu demek istemektedir: "Sen işine bak; Allah'ın işine karışma; kendi görevinle meşgul ol. Bunu yapmak yerine, Allah'ın iradesini sorgulamaya kalkışıyorsun; verileni az bulup Allah'ı sorgulamak yerine, sana verilenle ilgili yükümlülüklerini yerine getirmeye gayret et. Şimdi, sahip kılındığın nimeti ne yaptığını, nerelerde harcadığını ya da nasıl israf ettiğini bir düşün bakalım."

Âyetteki بَلْ *bel* edatı da, *kellâ* edatı gibi, nankör insanın haksız çıkışını reddeden bir anlam vermekte, "mesele senin dediğin gibi değil, bilakis şöyle..."; "sen önceki sözlerin doğrultusunda hareket etme, kendine bak ki nasıl yanlışlıklar yapıyorsun" anlamını cümleye katmaktadır.

* Yetim Kimdir? Ona Nasıl Davranılmalıdır?

Reddediş edatlarıyla başlayan bu âyette, asıl verilmek istenen mesaj ve insana öncelikle hatırlatılan davranış eksikliği, لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ "Siz, yetime ikram etmiyorsunuz" şeklinde ifadeye dökülmektedir. 15 ve 16. âyetlerde konu *el-insân* kelimesiyle "tek insan" veya "nankör bir tip" şeklinde tekil kalıpta ele alınmışken, bu âyette muhataplar topluluğa dönüştürülmektedir.

a) الْيَتِيم *el-yetîm* kelimesi, Duhâ 93/9'da ele aldığımız gibi, öncelikle ana veya babası ya da hem anası hem de babası olmayan çocuklar için kullanılan özel bir sıfattır. Kelimenin asıl anlamı bu olsa da, bunu "muhtaç olunan şeyden yoksunluk" diye anlarsak, anlamı daha geniş bir çerçeveye oturtmuş oluruz. Yetimlik, sadece ana-babadan yoksun kalmayla sınırlı görülmemelidir. İnsan, sahip olması gereken herhangi bir şeyden yoksun ise, o şeyin yetimidir. Sağlık, bilgi, ilgi, sevgi, şefkat, itibar, çevre, para, mal, destek gibi değerlerden yoksun olanların, bu değerlerin yetimi olduğu unutulmamalıdır. İlgili konuda insanların ihtiyaçlarının doğru bir şekilde giderilmeye çalışılması, diğer fertlerin görevleri arasında yer almaktadır.

b) Fecr sûresindeki hitabın fertten çıkartılıp çoğula dönüştürülmesi, yetimin bakımı görevinin tek kişiye değil de bütünüyle topluma verilmekte olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca yetime yönelik tutumun, ikram şeklinde olması da âyetten anlaşılmaktadır. Başka âyetlerde "yedirmek, doyurmak" gibi kelimeler kullanılmışken, burada "ikram etmek"ten söz edilmektedir. Anlaşılan o ki, yetime karşı yükümlülük, hak eden bir kişiye karşı minnet ve şükran dolu duygularla yaklaşmayı zorunlu kılmaktadır.

c) Kur'ân'da, yetimlere kol kanat germek, onların mallarıyla sadece en güzel şekilde, yapıcı, sahip çıkıcı, yol gösterici ve koruyucu olarak ilgilenmek, ekonomik yardımlaşmalarda öncelikle onları gözetmek pek çok âyette emredilmektedir.[315]

d) Kur'ân, yetimleri topluma emanet etmekte, onların bakımıyla ilgilenmeyi Hz. Peygamber'in hayatıyla örneklendirmekte ve herkesin onların sahibi olması gerektiğini öğretmektedir. Kur'ân, insanlara "kimsesizlerin kimsesi" olmayı öğütlemiştir. Yetimi bakılmayan toplum ahlâken yıkım içindedir. Zekâtın verileceği sekiz grup insanın sayıldığı âyette,[316] isim olarak "yetimler"den söz edilmemektedir. Bunun nedeni, kanaatimizce onları tıpkı kendi çocuklarımız gibi kabul etmemiz gereğini öğretmektir. İnsan kendi çocuğuna nasıl zekât veremez ve onu nasıl bakmak zorundaysa, yetimlerin durumu da bu değerde, önemde ve önceliktedir.

e) Rasûlüllah (as)'ın da konuyla ilgili çok önemli bazı hatırlatmalarını göz ardı etmemek durumundayız. Nebî (as) yetimlerle ilgili şöyle buyur-

315 Bakara 2/83, 215; Nisâ' 4/3, 6, 8, 10, 36, 127; En'âm 6/152; Enfâl 8/41; İsrâ 17/34; İnsân 76/8; Fecr 89/17; Beled 90/15.
316 Tevbe 9/60.

maktadır: "Kim, bir yetimin başını okşar, (bir sıkıntısı nedeniyle akan gözyaşını silerse), elinin değdiği her kıl, kıyâmette onun için bir nur olur."[317] Bir başka rivayette de şu ifadeler yer almaktadır: "Ben ve Allah'a karşı duyarlı olduğu sürece yetimle ilgilenen kişi yan yana iki parmak gibiyiz."[318] Pek çok rivayette Hz. Peygamber'in yetimlerle ilgili tutumu hakkında bilgi verilmektedir.[319]

f) Kur'ân'da yetimlerle ilgili oldukça fazla âyetin bulunması ve Hz. Peygamber'in onlarla ilgili bu hassasiyeti, konunun nazikliğinden ve öneminden kaynaklanmaktadır. Yetimine bakmayan toplumun medeni olması mümkün değildir. Çünkü bu tip insanların hayatında "başkasının farkına varmak" şeklinde bir değer yok demektir. Emanetin en mukaddes olanlarından biri, bütünüyle topluma bırakılanlardır. Zira genellikle insanlar "nasıl olsa bakanı vardır; birileri sahip çıkar, onlarla ilgilenir; hatta ilgileniyorlardır" diyerek, yetimlerin bakımıyla direkt olarak ilgilenmeyebilirler. İşte bu zamanlarda onların hissettiği yalnızlığı tarif edebilecek ne bir kelime olabilir; ne de başı okşanmayan bir çocuğun yaşadığı felaketi tarif edebilecek bir cümle bulunabilir.

g) Mâ'ûn 107/2'de Yüce Allah, yetimin itilip kakılmasını âhireti yalanlamanın ilk sonucu olarak vermektedir. Âhiret sorgulamasını inkâr eden kişinin de, Yüce Allah'ın verdiği nimeti az bulan kişinin de bu dünyadaki en tehlikeli uygulaması, yetimi itip kakması ve onunla ilgilenmemesidir. Ergenlik çağına erişinceye kadar yetimleri gözetmek, onları koruyup kollamak,[320] yetimlere iyilik ve yardımda bulunmak,[321] yetimin malına kötü şekilde yaklaşmamak[322] ve yetimleri azarlamamak[323] Kur'ân'da açık ifadelerle emredilmektedir. Mallarının haksız yere yenmesi ise, karınlarda ateş yemek (oralara ateş doldurmak) ve sonunda cehenneme yaslanmak olarak nitelendirilmektedir.[324]

h) Yetim, "kendisine yapılacak yardımı ikram şeklinde hak eden toplum emanetidir." Bakara 2/267'de ifade edildiği gibi, kendisine verildiğinde

317 Ahmed b. Hanbel, V, 250.
318 Buhârî, Talâk, 25; Müslim, Zühd, 42.
319 Yetimler konusunda geniş bilgi için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri I, s. Duhâ sûresi 9. âyet.
320 Nisâ' 4/6.
321 Bakara 2/83, 177, 215, 220; Nisâ' 4/2, 3, 8, 36, 127; Fecr 89/17-18; Beled 90/14-15.
322 En'âm 6/152; İsrâ 17/34.
323 Duhâ 93/9.
324 Nisâ' 4/10.

beğenip alınmayacak şeyler başkalarına, dolayısıyla yetimlere de layık görülmemelidir. Bu nedenle müminler, en çok sevdikleri şeylerden vermeyi başarmak zorundadır. İnfâk denen yardımlaşma, ancak en çok sevilen şeylerden dağıtılınca iyilik ve takva sonucunu vermektedir.[325]

i) Yüce Allah, nankör insana, yapmakla yükümlü tutulduğu en önemli toplumsal görevlerden birini hatırlatmakta ve yetime ikram[326] etmeyen kişinin ikramdan da, önemsenmemekten de bahsetmesinin yersiz olduğunu beyan etmektedir. Kendisi yetime bakmayan bir zihniyet, hangi ihanetten, önemsenmemekten, rezil edilmekten veya küçük düşürülmekten söz edebilir ki? Asıl ihanet, onun yaptığıdır. Yüce Allah'ın kendisine emanet olarak verdiği malı, toplumun bakımına terk edilen yetimlerin gözetilmesi uğrunda harcamayan kişi, henüz ihaneti tam kavramamış demektir veya kavradıysa da kavramamış görüntüsü vermektedir.

Emaneti sahibine ulaştırmak, esasında yapılabilecek en kolay işlerdendir; çünkü kişiye ait olmayan bir şeyi sahibine ulaştırmakta sadece bir aracılıktan söz edilebilir. Üstelik bu aracılık yapılırken yapana sevap verileceği ve yaptığı yardımı kendi malından yapmış gibi bir muameleye tâbi tutulacağı da işin başka bir avantaj yönüdür. Elbette meseleye böyle bakabilmek için, mala ait olmamak veya malın kölesi haline gelmemek gerekmektedir. Mala köle olanın, efendisi de haliyle malıdır. İslâmoğlu'nun dediği gibi, malın kölesi olanlar bilmelidirler ki, "köleler efendilerini azad edemezler." İşte, "Rabbim beni önemsemedi, küçümsedi, rezil etti" gibi şikâyetlerde bulunan kişi veya kişilerin yapmadığı ilk şey, "yetime ikram"dır. İkincisi ise, takip eden şu âyette dile getirilmektedir:

11. Yoksulla İlgilenmezler

وَلَا تَحَاضُّونَ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ "Yoksulu yedirmeye birbirinizi teşvik etmiyorsunuz." Âyetteki لَا تَحَاضُّونَ *lâ tehâddûne* fiili "teşvik etmemek", الْمِسْكِينِ *el-miskîn* kelimesi ise "yoksul" demektir.

Kendisine verilen nimeti az bulan nankör insanlar, yetime hiçbir ikramda bulunmadığı gibi, yoksul ve çaresizlerin doyurulması için de herhangi bir teşvikte bulunmamaktadırlar.

325 Âl-i İmrân 3/92.

326 Bu konuda geniş açıklamamız için Beled sûresinin 15. âyetinin tefsîrine bakılabilir. Kur'ân'ın yetimlere bakışı için ayrıca bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri I, Duhâ sûresi 9. âyet.

1. Yüce Allah, Mâ'ûn 107/3'te yoksulu doyurmayı teşvik etmemeyi, âhiretteki hesabı yalanlamanın ikinci sonucu olarak vermektedir. Fecr sûresinde ise bu davranış, nimete karşı nankörlüğün ve Yüce Allah'a karşı haddi aşmanın sonucu olarak zikredilmektedir. Bu özellik, toplumsal yardımlaşmalara katılmamanın ötesinde, onları teşvik etmemenin de aynı sonucu vereceğini açıkça ortaya koymaktadır.

2. Âyette yer alan تَحَآضُّونَ *tehâddûne* fiili, Râzî'nin de belirttiği üzere, öncelikle kişinin yoksulu doyurmaya bizzat kendisini motive etmesi demektir. Bu motivasyon önce kişiyle başlar, ardından topluma doğru yayılır. Yorumladığımız âyetteki *tehâddûne* fiili, bu teşvik işleminin toplumsal yapısına dikkat çekmekte ve teşvikin karşılıklı yapılmasının önemine vurgu yapmaktadır. Kendisini bu işle görevli saymayan birinin başkasını teşvik etmesi, samimiyetten uzak bir davranış olacağı için, herhangi bir etkisi de bulunmayacaktır. Hâkka 69/34'te, yoksulu doyurmaya teşvik etmemek "Yüce Allah'a inanmama"nın hemen peşinde gelmekte ve konunun imanla yakın ilgisine dikkat çekilmektedir. Mâ'ûn sûresinde, bu teşvik etmeme durumu, âhireti veya dini yalanlamanın sonucu olarak verilmektedir. Fecr sûresindeki mesaj ise, nankörlüğün ve haddini bilmezliğin adeta son noktasıdır.

3. "Yoksul" anlamına gelen الْمِسْكِينِ *el-miskîn* kelimesi, fakirlikten daha ileri ve daha kötü bir düşkünlüğü ifade etmektedir. "Fakirlik", genellikle başkalarıyla ilgilenebilecek yeterlilikte olmamayı içerirken, "miskînlik" gününü geçirmeye dahi mecali olmamayı, yoksulluktan dolayı adeta yerinden kımıldayamamayı ifade etmektedir. *el-Miskîn*, "fakirlik kendisinde yerleşik olan ve üzerine yoksulluğun mesken tuttuğu kişi" olarak da tanımlanabilir. Durum böyle olunca, yetimin bakımıyla ilgilenmeyip ona ikramda bulunmamanın bir devamı olarak, yoksullarla ilgilenmemek ve onların bakımı için birbirini teşvik etmemek, İslâm inancının şiddetle reddettiği bir davranış bozukluğudur.

4. Şüphe yok ki, garibanlara yardım etmek imanın bir parçasıdır, imkânlarla sınırlı ve bağımlı değildir. Çünkü herkesin, kendisinden daha zor durumda olan birini bulması ve ona çeşitli yardımlarda bulunması daima mümkündür. Esasında infak imanla alâkalıdır, imkânla sınırlı değildir.

Kur'ân'ın pek çok âyetinde, değişik şekillerde ve birçok yönüyle "infak" meselesi ve önemi üzerinde durulmaktadır. Amaç, fakirin gönlüne giden yolun infaktan geçtiğini kelimenin anlamına yerleştirerek duyarlı-

lık sağlamaktır. Bu toplumsal görev bilincine yabancı ve ilgisiz kalmamak, Müslümanlığın ve insanlığın bir gereğidir. Kur'ân, insanlığa insan onuruna yakışacak ilkeler sunmaktadır. Bunları hayatının merkezine alan Hz. Muhammed örnekliğiyle de, söz konusu değerlerin doğru ve yaşanabilir olduğu herkese gösterilmektedir.

Eğer "Kur'ân'ın toplumsal anlamda en önemli önceliği nedir?" diye sorulsa, ilk cevap "yetimlerin, fakirlerin ve yoksulların gözetilmesidir" diyebiliriz. İşte Kur'ân, daha ilk sûrelerinden itibaren konuyu bütünüyle kendine mesele edinmekte, inanırlarına bu görevden kaçınmamaları gerektiğini öğretmekte, durumu müsait olmasına rağmen aksi davranış yapanları Allah'a karşı samimiyetsizliğin, haddini bilmezliğin, kısmen imansızlığın ve âhireti yalanlamanın bir parçası saymaktadır.

c) Yapmaması Gerektiği Halde Yaptıkları

Yetime ikram edilmemesi ve yoksulun doyurulmaması şeklindeki iki büyük eksiklikten sonra, şimdi de nankör insan tipinin yaptığı iki yanlışa değinilmektedir. Bunlar, "miras hukukuna riayet etmemek ve ölçüsüz mal sevgisi" şeklinde belirlenmektedir.

1. Mirası Helal Haram Demeden Yerler

وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلًا لَّمًّا "(Haram helâl demeden) mirası yiyorsunuz." Âyetteki التُّرَاثَ *et-türâs* kelimesi, "miras"; أَكْلًا *ekl* sözcüğü "yemek", لَّمًّا *lemm* kelimesi ise "iyisine kötüsüne bakmayıp toplamak, bir yere inip konmak" anlamına gelmektedir.

Ferdî ve toplumsal açıdan yapılması gereken çok önemli iki görevi yapmayanlar, yapmamaları gereken davranışları ise abartılı bir şekilde yapmaktan çekinmemektedirler.

Elmalılı'nın da belirttiği gibi لَّمًّا *lemm* kelimesi أَكْلًا *ekl* kelimesinin sıfatı olunca âyetin anlamı şöyle olur: "Onlar haramına helâline bakmadan, hazıra konarak ve nereden geldiğini düşünmeksizin acımadan mirası yerler." Burada bir hak ve hukuk ihlalinin olması elbette kaçınılmazdır.

a) Kendi kazandığı malı olmadığı için başkasından kalan mirası hesapsızca yiyen bu tipler, kendi durumlarıyla benzeşen diğer insanlarla ilgilenmemektedirler. Yetimler ve yoksullar da başkasının kendilerini gözet-

mesini beklemektedir. İşte, kendi kazanmadığı bir mirası sınırsız bir vurdumduymazlıkla yiyenler, bir mala sahip olabilmenin ne demek olduğunu en iyi anlayanlar olmalıdırlar. Onları dolaylı da olsa nasıl başkası bakıyorsa, yani başkasının bıraktığı mirasla nasıl besleniyorlarsa, onlar da yetim ve yoksulları işte öyle gözetmek zorundaydılar. Ancak nankör insan tipi bunu yapmamakta ısrarcı davranmaya devam etmektedir.

b) Âyette, hesapsızca yendiği ifade edilen miras, kişiye kendi ailesinden kalan mirasla sınırlı olmayabilir; âyette belki de başkalarına ait mirasın yenmesine de gönderme yapılıyor olabilir. "Helal-haram demeden yemek", kişinin hakkı olan mirasla ilgili olamaz. Öyle anlaşılıyor ki, âyetteki asıl maksat, bu tür nankör kişinin miras yoluyla sahip olduğu maldaki fakirlerin hakkını vermemesi, böylece başkalarına ait olanı da yemesidir.

Müminlerin mallarında fakirlerin hakkı olduğu Kur'ân ifadesidir.[327] Bu durumda fakire, yetime ve yoksula hakkını vermemek, aslında onlara ulaştırılması gereken bir ekonomik miktarı gasp etmek demektir. Bu itibarla, hem kendi yakınlarından kalan mirası hesapsızca yemek, hem de başkasının hakkına riayet etmemek şeklindeki duyarsızlıklar bu âyette kınanmaktadır diyebiliriz.

Sadece bu kadar değil, yapılan yanlışın asıl nedeni ise bir sonraki âyette şöyle verilmektedir:

11. Malı Ölçüsüzce Severler

وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا "Malı aşırı biçimde seviyorsunuz." Âyetteki تُحِبُّونَ *tuhıbbûne* fiili "sevmek", الْمَالَ *el-mâl* kelimesi "mal, servet", حُبًّا *hubb* sözcüğü "sevgi", جَمًّا *cemm* kelimesi ise "çok, sınırsız, ölçüsüz" demektir.

İnsana bunca hatayı yaptıran en önemli sebeplerden bir diğeri ise "aşırı mal sevgisi"dir.

a) Malı çok seven kişi, başkasının bıraktığı mirası yerken, kendi malını da başkasının yiyeceğini hesap etmemektedir. Bu hesabı yapabilen kişinin ölçüsüz bir mal sevgisine sahip olmaması gerekir; ancak hiç de öyle olmuyor. Bu tür insanlar, bir taraftan mirası hesapsızca tüketirken, diğer taraftan aşırı mal sevgisiyle yetime ve yoksula ikramda bulunmuyorlar.

327 Âyetler için bk. Zâriyât 51/19; Me'âric 70/24-25.

b) A'lâ 87/16'da genişçe açıkladığımız üzere, insanlar mal sahibi olabilirler; o malı arzu edilen şekilde Allah rızasına uygun olarak harcarlar; kendi geçimlerini ve ailesinin bakımını gerçekleştirirler. Helalinden rızık temini Kur'ân'ın emri olduğu için, bu doğrultuda çalışmak hiç de yanlış değildir. Özellikle nâmerde muhtaç olmamak için çalışmak son derece önemli bir duyarlılıktır. Kişi mal sahibi olacak ki onu infak edebilsin. İnsan, sahibi olmadığı şeyi nasıl başkasına verebilir ki! Burada üzerinde durulan konu, mala gereğinden fazla sevgi beslenmesi ve bu sevginin, kişiyi mala sahip olmaktan çıkartıp mala ait olmaya dönüştürmesidir. Kötü olan da kınanan da budur.

c) Sûrenin 15 ve 16. âyetlerinin izahında da belirttiğimiz üzere, insana nimet verilmesi de biraz kısılması da imtihanın parçasıdır. Ancak bu kısmanın, imtihandan başka bir sonuç olması da mümkündür. Yetim ve yoksulla ilgilenmeyip onların dertleriyle dertlenmeyenler, bu duyarsızlıklarının sonucu olarak nimet kısıtlamasıyla cezalandırılmış olabilirler. Belki de Yüce Allah, gariplerle ilgilenmemenin ne demek olduğunu öğretmek için bizzat kendilerine o sıkıntıları yaşatmayı istemiş de olabilir. Nimetin varlığındaki imtihan, onu garibanlarla paylaşmak idi; yetim ve yoksulla ilgilenmeyip bu imtihanı kaybedenler bu defa nimet kısıtlamasıyla karşı karşıya bırakılmış olabilirler.

4. Yüce Allah'ı ihanetle suçlayan, kendilerini rezil ettiğini söyleyen bu nankör tipe, Yüce Allah asıl ihanetin sahibini göstermektedir. İnsanlar yaptıklarının karşılığını bazen bu dünyada da görebilirler. Elbette çekilen sıkıntıların hepsi bir hak edişin karşılığı olmak zorunda değildir. Bunların bir imtihan boyutu da vardır; ancak özellikle burada nimet kısıtlamasının nedenleri olarak çok önemli dört hususun zikredilmesi, anılan kısmının bir imtihan değil, bir hak ediş olduğunu akıllara getirmektedir. Sebep-sonuç ilişkisi içerisinde konuya bakıldığında, âyetlerdeki bu ilişki kendisini açıkça göstermektedir.

5. Daha önce de vurguladığımız gibi, kişi, ihtiyacı kadar bir şeye değer vermelidir; elbette mala da. Dünyaya ve âhirete, oralarda ne kadar kalacaksa o kadar değer vermelidir. Cennete ne kadar muhtaç ise, o kadar çalışmalıdır. Ateşe ne kadar dayanabilecekse, o kadar günah işlemeyi göze almalıdır. Benzer şekilde kişi, bir mala ne kadar muhtaç ise, o kadarıyla yetinmelidir. Ödev ve sorumluluklarını yerine getiremeyeceği bir malı istememeli, sahip olduğunun da hakkını vermelidir.

İnsanlık, şimdilerde Hz. Peygamber'in şu evrensel uyarısına ne kadar da muhtaçtır:

أحبب حبيبك هونا ما عسى أن يكون بغيضك يوما ما

وأبغض بغيضك هونا ما عسى أن يكون حبيبك يوما ما

"Sevdiğini ölçülü sev ki, onu bir gün sevmemen gerekebilir; sevmediğini de ölçülü bir şekilde sevme ki, bir gün onu sevmen gerekebilir."[328]

İşte Hz. Peygamber, sevginin nasıl olması gerektiğini bizlere bu şekilde öğretmektedir. Bu hadis-i şerifi incelediğimiz konuyla buluşturursak, sözü uzatmaya hiç de gerek kalmayacağı açıktır. Malı ölçülü sevmeliyiz; çünkü sorumluluğu yerine getirilmeyen mal, kişinin başına dert olmaktadır. Bu arada dünyayı ihmal etmenin de bir anlamı yoktur. Çünkü geçici de olsa dünya hayatı olmadan ebedî âhiret hayatı kazanılamamaktadır. Dünyayı, âhiretin kazanılma yeri olduğu için sevmeli, ona da değer vermeliyiz. Ancak ölçüyü kaçırmamalı, sevgiyi tutkuya dönüştürmemeli ve dengeyi elden bırakmamalıyız.

Din, insana ölçülü olmayı; hak edene hak ettiği kadar değer verip, gerekiyorsa uğrunda fedakârlık yapmayı da öğütleyen ve öğreten bir kurumdur. Mal sevgisi, işte bu anlamda çok hassasiyet gerektiren bir sevgidir. Sevgisi tutkuya dönüştürülmeden kontrol altında tutulan mal, Allah yolunda derece kazanmanın vesilesi olabilir. Bu amaca hizmet etmeyen mal ise sahibine yüktür. Yükün altında ezilmemek, onu doğru şekilde ve doğru yerlerde kullanmakla mümkündür.

21-26. ÂYETLER:

كَلَّآ إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا ﴿٢١﴾ وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ﴿٢٢﴾

وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنسَانُ وَأَنَّىٰ لَهُ الذِّكْرَىٰ ﴿٢٣﴾ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي ﴿٢٤﴾

فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ ﴿٢٥﴾ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ أَحَدٌ ﴿٢٦﴾

328 Bu rivayet için bk. Tirmizî, Birr, 59.

"21-22. Hayır, (hayır bu yaptıklarınız doğru değil); yeryüzü parça parça dökülüp dağıldığı, melekler saf saf dizili iken Rabbin(in emri) geldiği zaman, (durumunuz ne olacak?) 23. O gün, cehennem getirilecektir ve insan (dünyadayken yaptıklarını ya da yapmadıklarını) hatırlayacaktır. Fakat bu hatırlamanın ona ne faydası olabilir ki! 24. (İşte kıyâmet günü nankör insan:) 'Âh, keşke, bu hayatım için (dünyadayken) bir şeyler gönderseydim!' diyecektir. 25. Artık o gün, Allah'ın yapacağı azabı hiç kimse yapamaz. 26. O'nun vuracağı bağı da hiç kimse vuramaz."

Yüce Allah, sûrenin 15-20. âyetlerinde bir nankör insan tipi ortaya koymuş, onun bazı sözlerine ve davranışlarına değinerek, dersler çıkartılması gerektiğini dolaylı olarak herkesten istemiştir. Bu derse devam anlamında, söz konusu insan tipinin âhirette nelerle karşılaşacağına dair bilgiler ise işte şu âyetlerde verilmektedir:

a) Kıyâmet ve Sonrasında Yaşanacaklar

Bu âyetlerde kıyâmetin dehşeti bağlamında yeryüzünün parçalanmasına dikkat çekilmekte, daha sonra âhirette yaşanacak duruşmanın ciddiyetine gönderme yapılmaktadır.

1. Yeryüzü Dağılıp Parçalanacak

كَلَّآ إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا "Hayır, (hayır bu yaptıklarınız doğru değil!); yeryüzü parça parça dökülüp dağıldığı zaman." Âyetteki دُكَّ *dükke* fiili "parçalanmak, dökülmek", الْأَرْضُ *el-ard* kelimesi ise yeryüzü" demektir.

Bu âyet, *kellâ* edatıyla başlayarak, önceki âyet grubunda sözü edilen davranışların yanlış olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Bu anlam doğrultusunda *kellâ* edatına "peki, ya kıyâmetten sonra ne yapacaksınız?" veya Elmalılı'nın da dediği gibi "yoo, öyle yapmayın" anlamları da verilebilir.

Kur'ân-ı Kerîm'deki, kıyâmetle ilgili sahneler Sûr'a ilk üfürülüşle gerçekleşecektir. Bu konu pek çok sûrede yer almakta ve âyetlerde genellikle edilgen kalıplar kullanılmaktadır.[329] Bunun nedeni olayın şiddetini ve deh-

329 İbrâhim 14/48; Kehf 19/47; Tâhâ 20/102; Enbiyâ 21/104; Hacc 22/1-2; Neml 27/87; Yâsîn 36/51; Zümer 39/68; Kaaf 50/20; Tûr 52/9-10; Kamer 54/1; Rahmân 55/37; Vâkı'a 56/1; Hâkka 69/1, 13;

şetini muhatabın zihninde canlandırmak ve olayı yapanın kimliğinden ziyade, bizzat olayın kendisine ve etkisine dikkatleri daha yoğun bir şekilde çekmektir.[330]

a) Fecr 21'de belirtildiği üzere, yerkürenin bütünüyle sarsılması ve parça parça dökülüp dağılması, yaşanacak sarsıcı olayların büyüklüğünü göstermektedir. Özellikle âyette kullanılan *dükke* fiili ile iki defa gelen *dekk* kelimesi, kıyâmet günü yaşanacak felaketin bir süreç olarak devamını ortaya koymaktadır. Harflerin verdiği ses de o esnada oluşacak gürültüyü ortaya koyar mahiyettedir. Hâkka 69/14'te bu çarpmanın bir defa olacağı beyan edilmişken, burada bir süreçten söz edilmektedir. Her iki âyeti bir arada düşünürsek, Hâkka 69/14'te sarsıntının veya çarpmanın ilkinin ifade edildiğini, Fecr'dekinin de devamını içerdiğini söyleyebiliriz. Daha güncel bir ifadeyle söylemek gerekirse, ilki asıl deprem, diğerleri ise artçı sarsıntılar olarak kabul edilebilir.

b) Hacc 22/1-2. âyetler, kıyâmetin dehşeti ve insanları ne hale getireceği hakkında yeterli bilgi içermektedir: "Ey insanlar! Rabbinize karşı saygılı olun! Çünkü kıyâmet vaktinin depremi müthiş bir şeydir! Onu gördüğünüz gün, her emzikli kadın emzirdiği çocuğu unutur; her gebe kadın çocuğunu düşürür. İnsanları da sarhoş olmamalarına rağmen sarhoş bir halde görürsün. Fakat Allah'ın (âhiretteki) azabı çok daha dehşetlidir!"

c) Kıyâmetin herkesi etkileyecek karakteri hakkında Neml 27/87'de de şu bilgiler yer almaktadır: "Sûr'a üfürüldüğü gün, -Allah'ın dilediklerî hariç- göklerde ve yerde bulunanlar bayılır. (Sonunda) hepsi boyunları bükük olarak Allah'a gelirler." Benzer şekilde bayılmaların yaşanacağı bilgisi Zümer 39/68'de de yer almaktadır. Her iki âyette ifade edildiği üzere, bu büyük sarsıntı nedeniyle göklerde ve yerde bulunanlar bayılacak, ancak Yüce Allah'ın dilediklerî bundan istisna edilecek ve o dehşetten etkilenmeyeceklerdir. Ayrıca Neml 27/89'da şu bilgiler yer almaktadır: "Kim bir iyilikle gelirse (veya âhirete bir iyilik getirirse), ona daha iyisi verilir. Bu tür insanlar o gün korkudan güvende olurlar." Bu âyette kıyâmet sonrası süreçte sıkıntıların yaşanacağı, ancak hayır sahiplerinin bundan ayrı tutulacağı açıkça ifade edilmektedir.

Me'âric 70/8-9; Müzemmil 73/14; Kıyâmet 75/1, 7-9; Nebe' 78/18-20; Nâzi'ât 79/13, 34; 'Abese 80/33; Murselât 77/8-10; Tekvîr 81/1-6; İnşikaak 84/1-4; Ğâşiye 88/1; Fecr 89/21; Zilzâl 99/1; Kaari'a 101/1-5.

330 Bu konuda geniş bilgi için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri III, İnfitâr sûresi 1. âyet.

d) Kıyâmet günü yeryüzünün parça parça dağılması, içindeki insanların etrafa saçılmasını da beraberinde getirecektir. "O gün, insanlar etrafa saçılan pervaneler, dağlar da atılmış renkli yün gibi olacaktır."[331] Bu ifadeler *kaari'*anın ne olduğu sorusunun cevabını bizzat Yüce Allah'ın cevaplandırdığı cümlelerdir. Kaari'a 101/4'te geçen *el-ferâş*, "ışığın etrafında veya ateşin içinde uçuşan canlılar" demektir. Kıyâmet günü yaşanacak dehşet nedeniyle, insanlar etrafa yayılacak, yerlerinden savrulup çıkartılacak, Kamer 54/7'de belirtildiği gibi "yayılmış çekirgeler" gibi olacaklardır.

Râzî'ye göre, bu âyetteki pervane benzetmesinin nedeni Hz. Peygamber'in şu hadisidir: "İnsanlar ya bilgindir ya da öğrencidir. Diğerleri ise sefildirler."[332] Bu rivayetteki bilgilere uygun olarak sefiller bağlamında insanların çoğunluğu âhirette böyle olacak, adeta pervane veya yayılmış çekirgeler gibi sağa sola savrulacaklardır.

e) Fecr 21'deki ifade ile Kaari'a 101/5'te geçen "dağların atılmış yün gibi oluşu" Kur'ân'da kıyâmetin anlatıldığı pek çok âyetteki anlatımların bir benzerini oluşturmaktadır. Ayrı ayrı söylemek gerekirse, "dağların yürütülmesi",[333] "un ufak edilip savrulması",[334] "tıpkı bulutlar gibi hareket etmesi",[335] "serpilmesi",[336] "yeryüzü ve dağların birbirine şiddetli bir şekilde çarpılması",[337] "dağların yüne dönüşmesi",[338] "etrafa saçılması"[339] ve "yürütülüp yerlerinin serap olması"[340] gibi olaylar, kıyâmet gününün dehşetini ortaya koymaktadır.

f) Bütün hacim ve ihtişamına rağmen, sarsılmaz gibi duran bu büyük kütlelerin, yaşanacak dehşet nedeniyle yün gibi savrulacakları, etrafa saçılacakları ve varlıklarını koruyamayıp un ufak veya toz toprak haline gelecekleri ifade edilmektedir. En büyük nesnelerin bile bu hale geldiği bir olayda, insanları nasıl bir sonun beklediği hayal bile edilemez. Neml 27/87 ve Zümer 39/68'de belirtildiği üzere, bu esnada yaşanacak korkunç sahnelerden Yüce Allah'ın dilediği kişiler istisna edilip korkudan emin kılınacaklar, gerisi kıyâmet dehşetini aynen yaşayacaktır.

331 Kaari'a 101/4-5.
332 Dârimî, Mukaddime, 32.
333 Kehf 18/47; Tekvîr 81/3.
334 Tâhâ 20/105.
335 Neml 27/88.
336 Vâkı'a 56/5.
337 Hâkka 69/14.
338 Me'âric 70/9.
339 Mürselât 77/10.
340 Nebe' 78/20.

Kıyâmetin şiddeti ve o esnada yaşanacaklar hakkında detaylı bilgiyi Kıyâmet 75/1'de vereceğimiz için burada daha fazla ayrıntıya girmiyoruz. Rabbim bizleri ve bütün inananları bu dehşetten ve korkunç sondan muhafaza buyursun.

11. Melekler Saf Saf İken İlâhî Emir Gelecek

وَجَآءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا "Melek(ler) saf saf dizili iken Rabbin(in emri) geldiği zaman, (durumunuz ne olacak?)" Âyetteki جَآءَ *câe* fiili "gelmek", الْمَلَكُ *el-melek* kelmesi "melek, melekler", صَفًّا *saff* sözcüğü ise "saf, dizi, grup" demektir.

Bu âyette sözü edilen işlem, kıyâmet sonrasında Sûr denilen boruya ikinci kez üfürülmesiyle yaşanacak aşamada yer alacaktır. Âhirette "diriltilme, toplanma, Allah'a arz edilme, bilgilendirilme, sorgulanma, değerlendirilme, cennete veya cehenneme sevk edilme" şeklinde birbirini izleyen yedi aşama yaşanacaktır.[341] İşte, sorgulanma işleminde yaşanacaklardan biri, Yüce Allah'ın emrinin ve dolayısıyla bu iş için meleklerin gelmesidir.

a) "Rabbin gelmesi", âlimler arasında farklı yorumlanmıştır. Elmalılı'nın özetlediği şekliyle, bazılarına göre maksat Allah'ın görülmesi, bazılarına göre emrinin, hükmünün ve kararının gelmesi, bazılarına göre de, Allah'ın kudret ve saltanatının belirtilerinin ortaya çıkışıdır. Yüce Allah'ın bir mekândan başka bir mekâna fiziksel olarak intikali anlaşılabilir ve kabul edilebilir bir yorum olmadığı için, bunun mecâzî bir işlem olduğunu kabul etmek durumundayız.

b) "Rabbin gelmesi"nden maksadı "O'nun emrinin gelmesi" şeklinde anlarsak, bunu "âhiretteki yargılama emrinin başlatılması" olarak yorumlamak durumunda oluruz.

c) "Rabbin gelmesi"nden maksadı, "O'nun kararı" şeklinde anlarsak, yargılanan insanlar hakkındaki son kararı Yüce Allah'ın vereceği mesajı gündeme gelir. Bu durumda "karar verilip duruşmanın kapanması"ndan söz edildiği anlaşılır.

d) Elbette âhirette yaşanacak şeylerin dünya hayatındaki örneklere benzetilerek sunulması bir zorunluluktu. Duruşmalarda yaşanan görün-

341 Bu yedi aşama ve içinde yaşanacaklar için bk. Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var Mı?, Samsun, 2007, Dördüncü Bölüm.

tüyü insanlar bildiği için, böyle bir anlatım tercih edilmiş olabilir. Hatta dünyada yapılacak yargılamalara veya duruşmalara örnek olsun diye, bu konuda bilgilendirme yapılmış da olabilir. Maksat her ne olursa olsun, insanoğlu mahşerde detaylı bir sorgudan geçecek, ilâhî bilgilendirme ve yönlendirmelere itibar etmeyenlere âhirette bunun hesabı mutlaka sorulacaktır.

Dünya yerle bir edilince, insanın cimrilik yapıp kimseye vermediği malının da yok olacağı ona hatırlatılmakta, asıl yatırımın ebedî hayat için yapılan yatırım olduğu beyan edilmektedir. Bu durumda yanılgıya kapılarak dünyayı hiçe saymamak gerekir; ancak ona aşırı şekilde bağlanmak da hatalı bir davranıştır. Bu esası gözeterek ve mahşer duruşmasını unutmadan hayatı yaşamaya çalışmak, davranış olarak dünya-âhiret dengesini oluşturur.

Bu dengeyi hesaba katmayanlar, yargılama esnasında veya hemen sonrasında bir başka felâketi daha yaşayacaklardır. İşte devam eden âyet bunu haber vermektedir:

b) Zamanı Geçmiş Olan Hatırlama ve Pişmanlık

Sûrenin başından beri vurgulanan âhiret bilincine karşı kör ve ilgisiz davrananların, âhirette gerçeği bütün açıklığıyla fark edecekleri, ancak bunun hiçbir yararının bulunmayacağı dile getirilmektedir. Ayrıca gerçeği âhirette anlayacak veya hatırlayacak olan inkârcı insan tipinin, çeşitli pişmanlıkları dile getireceği, ancak bunun bir yararının bulunmayacağı belirtilmektedir.

1. Cehennemin Karşısında Nankör İnsan Gerçeği Anlayacaktır

وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ وَأَنَّىٰ لَهُ الذِّكْرَىٰ "O gün, cehennem getirilecektir ve insan (dünyadayken yaptıklarını ya da yapmadıklarını) hatırlayacaktır. Fakat bu hatırlamanın ona ne faydası olabilir ki!" Âyetteki جِيءَ *cîe* fiili "getirilmek", يَوْمَئِذٍ *yevmeizin* ifadesi "ogün, mahşer günü", يَتَذَكَّرُ *yetezekkeru* fiili "hatırlamak", الذِّكْرَىٰ *ez-zikrâ* kelimesi ise "hatırlama, gerçeği fark etme" demektir.

İnkârcı kişinin yaşayacağı başka bir sıkıntı da, yargılanma esnasında gideceği yerin kendisine gösterilmesi şeklinde olacaktır.

a) وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ "O gün, cehennem getirilecektir." Âyetin başındaki جِيءَ *cîe* fiilinin mâzî, yani geçmiş zaman kalıbında getirilmesi, olayın gerçekleşmesinin kesin oluşundan kaynaklanmaktadır. Kıyâmetle ilgili bazı ifadelerin geçmiş zaman kalıbında getirilmesinin nedeni budur; biz de bunun için tercümede "O gün cehennem getirildi" demeyip, "O gün cehennem getirilecek" şeklinde, gelecek zaman ifadesini tercih ettik.

b) يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ "İnsan (dünyadayken yaptıklarını ya da yapmadıklarını) hatırlayacaktır." İdam sehpasının önünde veya yakınında sorgulanan bir mahkûmun çektiği sıkıntıyı hatırlatan bu uygulama, nankör insanı nasıl bir felâketin beklediğini ortaya koymayı amaçlamış olabilir. Nitekim Şu'arâ 26/91 ve Nâzi'ât 79/36'da geçtiği üzere, önce suçlu insanlara cehennem gösterilecek, ardından değerlendirme yapılacak ve sonunda Tekvîr 81/12'de belirtildiği gibi, cehennem tutuşturulup hak edenler oraya atılacaktır. İnsanların cehenneme veya cennete sevkleri, âhirette yaşanacak yedi aşamanın ilk altı tanesi yaşandıktan sonra gerçekleşecektir. Zümer 39/68-74'te bu hususlar detaylı bir şekilde ortaya konulmaktadır.

c) وَأَنَّىٰ لَهُ الذِّكْرَىٰ "Fakat bu hatırlamanın ona ne faydası olabilir ki!" Nâzi'ât 79/34-35'te de belirtildiği üzere, Kıyâmet sonrasında insanlar, yargılanmadan önce gerçeğin farkına varacaklar ve dünyada yaptıkları yanlışlıkları hatırlayacaklardır. Muhammed 47/18'de de benzer bir ifade yer almakta, kıyâmet esnasında duyulan pişmanlıkların veya gerçeği fark edişin, inkârcı insana hiçbir faydasının olmayacağı beyan edilmektedir. İşte, Fecr 23'ün son cümlesinde hatırlatılan husus budur.

Gerçeği fark etmenin ve öğüt almanın yeri dünya hayatıdır. Bu fark ediş, zamanında ve yerinde gerçekleştirilecek ki, doğruyu hayata yansıtmak mümkün olsun. Kur'ân'da iman ile sâlih amelin bir arada yer almasının nedeni, ikisinin birbirinden ayrılamayacağı gerçeğine dikkat çekmek ve vaktinde önlem almanın zorunluluğunu kavratmaktır.

Bunu gerçekleştirmeyen kişinin son çırpınışları sonucu değiştirmeyecektir. Bu nedenledir ki, Yüce Allah bu âyette, gerçeği fark etmenin yerini iyi tespit etmek ve iş işten geçmeden dönüş yapmak gerektiğini insanlara bu dünyada hatırlatmaktadır. Bu fırsattan yararlanmayanlar, cehennemin de huzura getirildiği bir ortamda yargılanacaklar; derin bir pişmanlık ve üzüntü içerisinde gerçekle yüzleştirileceklerdir.

11. Pişmanlık Fayda Vermeyecektir

يَقُولُ يَا لَيْتَنِى قَدَّمْتُ لِحَيَاتِى "(Kıyâmet günü insan:) 'Âh, keşke, bu hayatım için bir şeyler gönderseydim!' diyecektir." Âyetteki يَقُولُ *yekuulü* fiili "söylemek, itiraf etmek", قَدَّمْتُ *kaddemtü* fiili "takdim etmek, önceden yapmış olmak", لِحَيَاتِى *li hayâtî* ifadesi ise "hayatım için" demektir.

Âhirette kaybedenlerin pişmanlık ifadelerinden biri de bu âyette yer almaktadır.

a) Âyetteki يَا لَيْتَنِى *yâ leytenî* ifadesinde iki tane pişmanlık kullanımı vardır: Bunlardan ilki, baştaki يَا *yâ* edatıdır, diğeri de لَيْتَ *leyte* kelimesidir. "Âh, eyvâh" gibi anlamlara gelen يَا *yâ* edatı, bazen bu âyette de olduğu gibi "pişmanlık" anlamı verir. Bazen Yâsîn 36/26'da cennetlik olduğu kendisine müjdelenen kişinin sevinci gibi, "Aa, ne güzel!" şeklinde "sevinç, mutluluk" anlamı verir; bazen de kendi asıl anlamı olarak "ey" anlamı verir. Tercümelerde genellikle hesaba katılmayan bu edatın anlamı, لَيْتَ *leyte* "keşke" kelimesinin anlamıyla geçiştirilir. Oysa bu edat, pişmanlığın boyutunu ortaya koyup onu iki katına çıkartmayı amaçlamaktadır. İkisini de anlama katarak, söz konusu ifadeyi "Âh, ne olurdu, keşke" veya "Âh, n'olaydım, keşke"[342] şeklinde tercüme etmek bu maksadı ortaya koymaktadır.

1. Suçlu ve nankör insanın ilk pişmanlığı, "âhiret hayatı için dünyadayken çeşitli iyilikler yapmayı" dile getirmekten oluşmaktadır. لِحَيَاتِى *li hayâtî* kelimesinin başındaki *lâm* edatı sebep bildirirse, anlam yukarıda verdiğimiz gibi olur. Bu edat eğer *fî* anlamına alınırsa anlam, "keşke dünya hayatımda iken iyilikler yapsaydım" şeklinde olur. Her iki anlam da doğrudur; her ikisini de içeren yorumlar yapılabilir.

2. Âhirette yaşanacak pişmanlıklar bu cümleden ibaret değildir. Bu pişmanlıklar ölümden hemen sonra başlayacaktır. Mü'minûn 23/99-100 ve Secde 32/12'de "dünyaya geri dönüş isteği", İbrahim 14/44, Mü'min 40/11 ve Münâfikûn 63/10'da "ölümün veya azabın biraz daha geciktirilmesi", Mülk 67/10-11'de "dünyadayken gerçeğe kulak verip onu akledebilme itirafı" bunlar arasında sayılabilir. Bakara 2/167'de de, âhirette şu itirafın

342 Yazır, age., IX, 200, 205; İslâmoğlu, age., s. 1257.

yapılacağının haberi verilmektedir: "Kötülere uyanlar şöyle derler: Keşke bir daha dünyaya geri gitmemiz mümkün olsaydı da, şimdi onlar bizden uzaklaştıkları gibi biz de onlardan uzaklaşsaydık." Bu âyette derin bir pişmanlık ve insanları saptıranlara karşı büyük bir öfke dile getirilmektedir.

3. Benzer başka bir itiraf da Şu'arâ 26/102'de "Keşke, bizim için dünyaya bir dönüş daha olsa da müminlerden olsaydık" şeklinde ifade edilmektedir. Furkaan 25/27-28'de ise şu bilgiler yer almaktadır: "O gün, zâlim kimse (pişmanlıktan) ellerini ısırıp şöyle der: Âh, keşke, o peygamberle birlikte bir yol tutsaydım! Yazık bana! Âh, keşke, falancayı (bâtıl yolcusunu) dost edinmeseydim!"

4. Hâkka 69/25-29'da amel defterinin alınıp sonrasıyla ilgili şu yakınmaların ve pişmanlıkların yaşanacağı bildirilmektedir: "Kitabı sol tarafından verilene gelince, der ki: 'Keşke, bana kitabım verilmeseydi! Şu hesabımın ne olduğunu da bilmeseydim! Keşke onunla (ölümle) her iş olup bitseydi! Malım bana hiç fayda sağlamadı; saltanatım da benden (koptu), yok olup gitti."

5. Nebe' 78/40, bu konuda âdeta son noktayı koymaktadır: "O gün, kişi önceden yaptıklarına bakacak ve inkârcı kişi: 'Âh, keşke, toprak olsaydım!' diyecektir." Bu âyete göre kâfir kişi, kendi durumunun nasıl olacağını bildiği ve sonucu gördüğü için toprak olmayı yeğleyecektir. Ancak bu, yerine getirilmesi mümkün olmayan boş bir arzu olacak ve işlem görmeyecektir.

Bu ve benzer âyetlere göre cehennemlikler âhiretteki sorgulanmalarının ardından çeşitli itiraflarda bulunacaklar, ancak bu itiraflar onların akıbetini değiştirmeyecektir.[343]

b) Bu arada bazı suçlular, işin çehresini değiştirmek ümidiyle âhiret sürecinde gerçekleştirilecek olan sorgulanma ve değerlendirilme aşamalarında kendilerinin dünyadayken doğru yol üzerinde bulunduklarına dair Yüce Allah'a karşı yalan yere yemin edeceklerdir. Ancak, onların yalancı olduklarının ortaya konacağı yine Kur'ân'da bildirilmektedir.[344]

Âhiretteki pişmanlıklar başka bazı istekleri de beraberinde getirecektir. Azabın hafifletilme isteği veya azdıranların azaplarının artırılması ar-

343 Bu konuda benzer âyetler için ayrıca bk. En'âm 6/27; Enbiyâ 21/14, 97; Mü'minûn 23/106; Şu'arâ 26/97; Ahzâb 33/66; Sâffât 37/20; Zuhruf 43/38; Müddessir 74/45-47.
344 Bu konudaki âyet için bk. Mücâdele 58/18.

zusu bunlardan birkaçıdır. Bu arada karşılıklı suçlamalar da havada uçuşacaktır; ancak bunların hiçbiri sonucu değiştirmeyecektir.[345]

Sonuç olarak şunu söyleyelim: Gerekçesi ne olursa olsun veya içeriği nelerden oluşursa oluşsun, âhirette bu anlamda hiçbir istek dikkate alınmayacaktır. Verilen karar kesin olacak ve çekilecek sıkıntılardan kurtulmak ise mümkün olmayacaktır.

c) Yüce Allah'ın Azabının Şiddeti

Yüce Allah, uygulayacağı azabın şiddetini de bu âyetlerde bildirmekte ve caydırıcı olması bakımından, konuyu tutukluların ellerindeki kelepçeyle ilişkilendirerek yaşanacak korkunç manzaranın haberini vermektedir.

1. Allah'ın Yapacağı Şiddetli Azabı Kimse Yapamaz

فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ "Artık o gün, Allah'ın yapacağı azabı hiç kimse yapamaz." Âyetteki لَا يُعَذِّبُ *lâ yü'azzibü* fiili "azap edemez", عَذَابَ *'azâb* ifadesi "azap", أَحَدٌ *ehad* kelimesi ise "hiç kimse" demektir.

Bu iki âyette, sûrenin 6. âyetinden itibaren ele alınan azgın ve bozguncu eski kavim örnekleri ile nankör insan tiplerinin yargılama ve pişmanlık aşamalarının ardından yaşayacakları son hakkında bilgi verilmektedir.

a) Bu âyetlere şöyle de anlam verilebilir: "O gün kişinin kendisine yaptığı azabı ona hiç kimse yapamaz; vurduğu bağı da kimse vuramaz." Bu durumda, kişinin başına gelen sıkıntıların kendi davranışlarının sonucu olduğu mesajına dikkat çekilmiş olmaktadır.[346]

b) Eğer âyetlerdeki iki fiili, edilgen/meçhul kalıpta okursak bu defa anlam şöyle olur: "O gün hiç kimse onun gibi bir azaba uğratılmaz; onun gibi bir bağla bağlanmaz." Bu durumda maksat, nankör ve azgın insanların en büyük azaba uğratılacağı mesajının verilmesidir. Okunuş farklılıkları ve zamirlerin ait olduğu yerin tespiti açısından söz konusu iki ihtimal de doğrudur. Ancak tercihimiz, tercümede de gösterdiğimiz şekildedir.

345 Âhirette yaşanacak suç itirafları, karşılıklı suçlamalar ve azap artırım istekleri konusunda geniş bilgi için bk. Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var Mı?", s. 393-400.
346 Nisâ' 4/79; Şûrâ 42/30.

c) İnsanların başına azap iki yerde ve zamanda gelir. Bunlardan ilki dünya hayatında yaşanan sıkıntılar, diğeri de âhirette yaşanacak olanlardır. Cenâb-ı Hakk, dünya azabına göre, âhiret azabına "en büyük azap" veya "en şiddetli azap" adını vermektedir.[347] İşte, en büyük ve en şiddetli azabın başka bir ifadesi olan bu âyette insanlar ve özellikle suçlular, âhiret azabına karşı daha dikkatli davranmaya çağrılmaktadırlar. Dünyada yaşanan sıkıntılar ne kadar ağır olursa olsunlar, âhirette yaşanacak azaptan kesinlikle daha hafiftirler. Bu itibarla, bu hayattakilere bakarak âhiret âlemindekileri hesaba katmamak, aldanmanın başka bir çeşidini oluşturmaktadır.

11. Vuracağı Bağı da Kimse Vuramaz

وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُۥٓ أَحَدٌ "O'nun vuracağı bağı da hiç kimse vuramaz." Âyetteki *lâ yûsiku* لَا يُوثِقُ fiili "bağlamaz", وَثَاقَ *vesaak* kelimesi ise "bağ" demektir.

Fecr 26'da sözü edilen "bağ", âhiretteki ateş azabının nasıl başlayacağını veya ateşe atılacak kişilerin nasıl bağlanacağını haber vermektedir. Günahkârların zincire vurulması,[348] bu zincirin 70 arşın uzunluğunda oluşu,[349] boyunlarına demir halkaların geçirilmesi,[350] üzerlerinde demir kamçıların ve boyundurukların bulunması,[351] boyunlarına kadar tasmaların geçirilmesi[352] gibi ifadelerde anlatılmak istenen hususlar, işte Fecr 26'da dile getirilen bağ ile ilgilidir. Pek çok âyette sözü edilen, mahşerdeki azabın şiddetini ortaya koyan bu tür anlatımlar, bu âyetteki bağın kuvveti ve çözülemezliğiyle örtüşmektedir.

Yüce Allah, bu tür nankörlere en ağır azabı kendisinin yapacağını ve en güçlü bağı O'nun vuracağını beyan etmektedir. Tarihteki kavimlerden örnek vererek başlanan bu konuda, söz inanç sorunu yaşayan herkese getirilmekte ve mesajın evrensel bir mahiyet arz etmesi amaçlanmaktadır.

Fecr sûresinin bu ana konusundan sonra söz, iyilere getirilmekte ve sûre sona erdirilmektedir.

347 Ra'd 13/34; Tâhâ 20/127; Secde 32/21; Zümer 39/26; Kalem 68/33.
348 İbrâhim 14/49.
349 Hâkka 69/32.
350 Mü'min 40/71.
351 Hacc 22/21; Müzzemmil 73/12.
352 Yâsîn 36/8.

27-30. ÂYETLER:

يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ﴿٢٧﴾ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً ﴿٢٨﴾

فَادْخُلِي فِي عِبَادِي ﴿٢٩﴾ وَادْخُلِي جَنَّتِي ﴿٣٠﴾

"27. (O gün, iyilik sahibi insana şöyle seslenilecektir): Ey huzura kavuşmuş insan! 28. Sen O'ndan memnun, O da senden razı olarak Rabbine dön. 29-30. (Seçkin) kullarım arasına katıl ve cennetime gir!"

Yüce Allah, sûrenin son âyetlerinde, umutsuz bir mesajla insanlar yüreksiz olmasınlar diye konuyu iyilere ve onlara verilecek nimetlere getirerek moral vermeyi amaçlamaktadır.

a) Huzura Kavuşmuş İnsanın İlk Ödülü

Kur'ân'da konular genellikle "ikişerli anlatım" veya "bir şeyi zıddıyla anlatma tekniği" anlamına da gelen *mesânî* tekniğiyle ele alınır. "Çifterli anlatım"ın bir gereği olarak, bir taraftan kötüler hakkında bilgi verilirken, önünde veya sonunda iyililerle de ilgili bilgi verilir. İşte bu kural gereği, söz iyilere ve ödülü hak edenlere getirilmekte, sûrenin mesajı müjdeyle sonuçlandırılmaktadır.

1. Huzurlu Bir Cana Sahip Olmak

يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ "Ey huzura kavuşmuş insan!" Âyetteki النَّفْسُ *en-nefs* kelimesi "nefs, insan", الْمُطْمَئِنَّةُ *el-mutmainne* sözcüğü ise "huzura ermiş" demektir.

Âyetteki hitabın, pişmanlık içeren önceki hitap gibi âhirette gerçekleşeceği anlaşılmaktadır. *Itmi'nân*, "iç huzuruna ermek, tatmin olmak, huzur ve güven duymak, doygunluğa ulaşmak" demektir. Bu hal, Bakara 2/260 ve Ra'd 13/28'de dile getirildiği üzere dünyada elde edilebileceği gibi, asıl anlamıyla ve kâmil olarak âhirette yaşanabilecektir. Âhiretteki huzuru elde etmenin yolu ise dünyadaki fedakârlıklardan geçmektedir.

Âhirette huzurun nasıl şekilleneceği konusundaki bilgi, devam eden âyetlerde şu şekilde sunulmaktadır:

11. Memnun ve Razı Etmiş Bir Şekilde Rabbe Dönüş

اِرْجِعِيٓ اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً "Sen O'ndan memnun, O da senden razı olarak Rabbine dön." Âyetteki اِرْجِعِيٓ *irci'î* emri "dön", رَاضِيَةً *râdiye* kelimesi "memnun", مَّرْضِيَّةً *mardiyye* sözcüğü ise "razı" demektir.

a) "Rabbe dönmek" ifadesi, âhirette yaşanacak yedi aşamadan biridir. Huzur bulmuş insanın Rabbine dönmesi ödülle buluşturulmanın, yani cennete gitmenin hemen öncesinde yaşanacak bir hakikattir. Bu dönüşte bütün insanlar eşit olarak Allah'a sunulacaklar ve bu sunulmada hiç kimse istisna edilmeyecektir. Sadece iyi ve huzur bulmuş insanlar bu dönüşte memnuniyet içerisinde olacaklardır.

b) Âyette sözü edilen, رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً *râdıyeten mardiyyeten* tamlaması, "razı eden memnun kişi" anlamına da alınabilir. Çünkü âhirette bir insanın memnun olması Yüce Allah'ın ondan razı olmasına bağlıdır. Allah'ın rızasını kazanmadan orada memnun olmak mümkün değildir. İşte söz konusu رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً *râdıyeten mardiyyeten* ifadesi bu anlamı vermektedir. Dahası, Kur'ân'da değişik yerlerde geçen "Allah onlardan razı olmuştur; onlar da Allah'tan memnun olmuşlardır"[353] ifadeleriyle anlatılmak istenen de bu olsa gerektir.

b) Huzura Kavuşmuş İnsanın Diğer Ödülleri

Huzurlu bir cana sahip kılınmış ve Yüce Allah'ı razı ve memnun etmiş bir insana, mahşerde başka ödüller de verilecektir. İşte bu ödüllerle sûre sona erdirilmektedir.

1. İyi Kulların Arasına Katılış

فَادْخُلِى فِى عِبَادِى "(Seçkin) kullarım arasına katıl." Âyetteki ادْخُلِى *udhulî* emri "gir", عِبَادِى *'ıbâdî* kelimesi ise kullarım" demektir.

Âyetteki *fâ* edatına "böylece, bunu yapar ve başarırsan" anlamı verilebilir. "İçine katılacak kullar" da, "huzur bulan, Allah'ı razı edip kendisi de memnun olan kullar" olarak anlaşılmalıdır.

353 Mâide 5/119; Tevbe 9/100; Haşr 59/22; Beyyine 98/7.

عِبَادِي *'ıbâdî* şeklindeki kullanımın açılımı ve bunların kim oldukları hakkında Yüce Allah Kur'ân'da şu özellikleri saymaktadır:

* Onlar, Ramazan'ın ve Kur'ân'ın kıymetini bilen, Yüce Allah'a şükreden, orucu kavrayan ve duyarlı olmayı başaran,[354] şeytanın aldatmasına kapılmayan, üzerlerine şeytanın baskı kuramadığı ve tercihini Allah'tan yana belirleyen,[355] Hz. Yûsuf gibi gönlünü ihlâsla Yüce Allah'a yönlendiren ve fuhuş illetinden uzaklaşmayı başaranlardır.[356]

* Onlar, inancını güvene ve güven vermeye dönüştürebilen, namazlarını hakkıyla kılan, Yüce Allah'ın verdiği rızıklardan gizli ve aşikâr olarak dağıtan,[357] takvâ denen "duyarlı olma"yı başaran,[358] Yüce Allah'ın, meleklerini vahiy ile kedilerine gönderdiği seçkin kullardır, yani peygamberlerdir.[359] Ayrıca, yine bunlar arasında zalimleri Yüce Allah'ın kendileriyle cezalandırdığı yiğit kullar da yer almaktadır.[360]

* Onlar, muhataplarına en güzel sözü söyleyen,[361] peygamberlere gerçekleri ileten ve Yüce Allah'ın özel olarak görevlendirdiği meleklerdir.[362]

* Onlar, Yüce Allah'ı bırakıp O'nun peşi sıra başka varlıkları dost edinmeyenler veya kendilerini kâfirlerin dost edinemediği kişilerdir.[363]

* Onlar, duyarlılıklarının sonucu güzelliklere ve cennete vâris kılınan,[364] tercihlerini Allah'tan ve peygamberinden yana belirleyip onların yolunda giden,[365] Allah'ın sâlih dediği ve yeryüzüne vâris kılacağını haber verdiği,[366] Allah'a iman eden, bağışlanmayı ve merhameti sadece O'ndan bekleyenlerdir.[367]

354 Bakara 2/186.
355 Hıcr 15/42; İsrâ 17/65.
356 Yûsuf 12/24.
357 İbrâhim 14/31.
358 Hıcr 15/45-49.
359 Nahl 16/2; Şûrâ 42/52.
360 İsrâ 17/5.
361 İsrâ 17/53.
362 Kehf 18/65.
363 Kehf 18/102.
364 Meryem 19/63; Zümer 39/10, 16.
365 Tâhâ 20/77; Şu'arâ 26/52; Dühân 44/23.
366 Enbiyâ 21/105.
367 Mü'minûn 23/109; Zümer 39/53.

* Onlar, tek olan Yüce Allah'a inanıp güvenen ve sadece O'na ibadet eden,[368] şükür ehli olmayı kendilerine ilke edinenler ve bu nedenle sayıları az seçkinlerdir.[369]

* Onlar, ilâhî mesaja sıkıca sarılan,[370] Allah'ın vaad ettiği üstün gelme sözüne sâdık kalan, güçlü ve basiretli peygamberlerdir.[371]

* Onlar, çeşitli sözleri dinleyen, ancak sadece gerçeğe kulak veren, Allah'ın hidâyet ettiği ve sağduyu sahibi kıldığı,[372] mahşerde korku ve hüzünden güvende bulunacak, Yüce Allah'ın âyetlerine inanan ve hakka teslim olup cennete girecek olanlardır.[373]

İşte Yüce Allah'ın "kullarım" dediği kişiler bunlardır ve Nisâ' 4/69'da şu dört grup halinde sayılmaktadırlar: *Nebiyyûn* "peygamberler", *sıddîkûn* "hakkı onaylayanlar", *şühedâ'* "hakka şahit olanlar" ve *sâlihûn* "özü ve sözü bir olanlar, bir yanlışı düzeltenler." Huzurlu olan, Rabbini razı edip kendisi de verilecek ödülden memnun olan kişiler önce bunların arasına gireceklerdir.

11. Cennete Giriş

وَادْخُلِي جَنَّتِي "Cennetime gir!" En sonunda ise hep beraber Allah'ın cenneti onların son durağı olacaktır. Rabbimiz bizi de bunlardan ayırmasın.

Rabbimizden bizi de sevdikleri arasına katmasını ve cennetine almasını niyaz ediyoruz.

FECR SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-5. âyetler): Sûrede Kur'ân'ın aydınlığına, insanlığın vahiy ile buluşturulduğu Ramazan'ın son on gecesine, çift olan bütün varlıklara, tek olan Yüce Allah'a ve vahyin aydınlığı gelince geçip gitmekte olan cehalet karanlıklarına dikkat çekilmektedir. Bu arada bütün bu yeminlerde veya dikkat çekişlerde akıl sahipleri için çok önemli mesajlar bulunduğu ifade edilmektedir.

368 'Ankebût 29/56.
369 Sebe' 34/13.
370 Fâtır 35/32; Sâffât 37/81, 111, 122, 132; Tahrîm 66/10.
371 Sâffât 37/171-172; Sâd 38/45.
372 Zümer 39/17-18.
373 Zuhruf 43/68-70.

(6-14. âyetler): Sûrede 'Âd, Semûd ve Firavun gibi çeşitli kavimlerden ve zalimlerden örnekler sıralanarak, hepsinin ortak sonlarına dair bilgi verilmekte ve bunlardan "dersler çıkartılması" istenmektedir. Ayrıca, benzer yanlışlıkları yapanların benzer sonuçlarla karşılaşacakları uyarısında bulunulmakta, Yüce Allah'ın gözetleyiciliğine dikkat çekilerek, hayatında O'nu hesaba katmamanın ağır sonuçlar doğuracağı muhataplara hatırlatılmaktadır.

(15-16. âyetler): "Nankör insan tipi"ne gönderme yapılarak nimetin çokluğu veya azlığı değerlendirmesinin yanlış olduğu, özellikle Yüce Allah'ı ihanetle suçlamanın çok büyük bir hata olduğu, sûrede beyan edilmektedir. Aynı şekilde: "Önemli olan, sahip olunanla ilgili sorumlulukların yerine getirilmesidir" mesajı verilmektedir.

(17-20. âyetler): Asıl ihanetin, topluma emanet edilen yetimlere ikram etmemek ve yoksulları doyurmamak olduğu vurgulanarak, helal haram demeden, başkalarına ait mirası yiyip malı ölçüsüzce sevmenin yanlışlığı ortaya konulmaktadır.

(21-23. âyetler): Sonunda kıyâmetin kopacağı, yeryüzünün paramparça olacağı, mahşer duruşmasının yaşanacağı, bu amaçla yargılamanın başlaması için meleklerin saf saf dizilmiş bir şekilde ilâhî emrin gelmesini bekleyeceği ifade edilmektedir. Bu esnada cehennemin huzura getirileceği, işte o gün o esnada suçlu ve nankör insanın gerçeği hatırlayacağı, ancak bunun hiçbir yararının olamayacağı da özellikle hatırlatılmaktadır.

(24-26. âyetler): Pişmanlık sözcüklerinin adeta havada uçuşacağı, dünya hayatında eksik bırakılan görevlerin derin pişmanlıklara dönüşeceği belirtilerek, o gün Yüce Allah'ın yapacağı azabı hiç kimsenin yapamayacağı ve vuracağı bağı hiç kimsenin vuramayacağı beyan edilerek, azabın şiddetine özellikle vurgu yapılmaktadır.

(27-30. âyetler): Nihayet, huzura eren insan müjdelenerek Yüce Allah'ın ondan razı, onun da ödülden memnun olacağı beyan edilmekte, has kulların arasına katılarak Yüce Allah'ın cennetine girecekleri mesajıyla sûre sona erdirilmektedir.

Rabbim, bizi ve bütün inananları bu ödülden mahrum bırakmasın; asıl hicran olacak şekilde kendinden ve sevdiklerinden ayrı koymasın.

90. BELED SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke döneminde indirilmiş olup, 20 âyetten oluşan ve adını ilk âyetteki "belde/şehir" anlamında gelen *el-beled* kelimesinden alan Beled sûresi, resmî sıralamada 90, iniş sırasına göre ise 35. sûredir.

Bu sûre, "yeminle başlaması, insanın nankörlüğü, cimriliği ve nihayet yaşayacağı akıbet" konularında öncesindeki Fecr sûresi ile anlam ilişkisine sahiptir.

Yüce Allah, bu sûrede öncelikle çeşitli varlıklara yemin ederek insanların hayat yolculuklarında yaşayacağı sıkıntı ve zorluklara temas etmektedir. Genel konu "insanların karşılaşacağı ve aşmaları gereken zorluklar" olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda bazı nankörlerin veya Yüce Allah'ı hesaba katmayanların nasıl bir yanılgı içerisinde oldukları çeşitli sorular sorularak dile getirilmekte, benzer yanılgılara düşülmemesi noktasında muhataplar uyarılmaktadır.

İnsanın yaratılış özelliklerinden bir bölümüne değinilerek, onun iki göz, bir dil ve iki dudak sahibi kılındığı ifade edildikten sonra, kendisine iki belirgin yol gösterildiği hatırlatılmaktadır.

'Akabe denen "sarp yokuş" örneği verilerek, insan sorumluluğunun belki de en uç ve en zor noktalarına değinilmektedir. Bu arada, asıl maharetin çeşitli şekillerdeki ekonomik yükümlülüklerin yerine getirilmesinden geçtiği beyan edilerek, özellikle başkalarının farkına varılmasını sağlamanın erdemine dikkatler çekilmektedir.

İnsanın toplumsal bir varlık olduğu gerçeğinden hareketle, imanlı olup sabrı ve merhameti tavsiye edenlerin âhirette cennetlik olacakları, bu tür gerçekleri inkâr edenlerin ise cehennemle buluşturulacakları açıkça ortaya konulmaktadır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

لَا أُقْسِمُ بِهَٰذَا الْبَلَدِ ﴿١﴾ وَأَنتَ حِلٌّ بِهَٰذَا الْبَلَدِ ﴿٢﴾ وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ ﴿٣﴾ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي
كَبَدٍ ﴿٤﴾ أَيَحْسَبُ أَن لَّن يَقْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ ﴿٥﴾ يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُّبَدًا ﴿٦﴾ أَيَحْسَبُ أَن لَّمْ يَرَهُ
أَحَدٌ ﴿٧﴾ أَلَمْ نَجْعَل لَّهُ عَيْنَيْنِ ﴿٨﴾ وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ ﴿٩﴾ وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ ﴿١٠﴾ فَلَا اقْتَحَمَ
الْعَقَبَةَ ﴿١١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ ﴿١٢﴾ فَكُّ رَقَبَةٍ ﴿١٣﴾ أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ ﴿١٤﴾ يَتِيمًا
ذَا مَقْرَبَةٍ ﴿١٥﴾ أَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ ﴿١٦﴾ ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا
بِالْمَرْحَمَةِ ﴿١٧﴾ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ﴿١٨﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ﴿١٩﴾
عَلَيْهِمْ نَارٌ مُّؤْصَدَةٌ ﴿٢٠﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-4. Senin de yaşadığın bu beldeye, babaya ve çocuğa yemin ediyorum ki, Biz, insanı sıkıntılara, zorluklara (dayanıklı) yarattık. **5-7.** (Nankör insan): "Ben nice servetler tükettim" diyerek, hiç kimsenin kendisine güç yetiremeyeceğini, hiç kimsenin onu görmediğini mi sanıyor? **8-9.** Biz ona iki göz, bir dil ve iki dudak vermedik mi? **10.** Ona açık açık iki yolu da gösterdik. **11.** Fakat o, sarp yokuşu aşmayı seçmedi **12.** (Ey Peygamber!) O sarp yokuşun ne olduğunu sana bildiren nedir ki! **13-18.** (Sarp yokuş), köle azat etmek veya açlık gününde yakını olan bir yetimi ya da hiçbir şeyi olmayan yoksulu doyurmaktır; sonra da iman edenlerden, birbirlerine sabrı ve merhameti öğütleyenlerden olmaktır. İşte bunlar sağın adamlarıdır. **19-20.** Âyetlerimizi inkâr edenler ise amel defterini soldan alacaklardır; (cezaları da) etrafı sarılmış, kapıları üzerlerine sımsıkı kapatılmış bir ateştir.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-3. ÂYETLER:

لَآ أُقْسِمُ بِهٰذَا الْبَلَدِ ۝١ وَأَنْتَ حِلٌّ بِهٰذَا الْبَلَدِ ۝٢ وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ ۝٣

"1-3. Senin de yaşadığın bu beldeye, babaya ve çocuğa yemin ediyorum."

Beled sûresinin ilk âyetlerinde Yüce Allah, başka bazı sûrelerde de olduğu gibi, çeşitli varlıklara yemin etmektedir. Ancak, diğer sûrelerde yeminler genellikle *vâv* edatıyla yapılmasına karşın, burada farklı bir üslup kullanılmaktadır. Yeminler hakkında Kıyâmet 75/1'de geniş bir şekilde, Duhâ 93/1'de ise kısaca bilgi vermiştik. Burada aynı bilgileri tekrar etmeyeceğiz. Sadece لَآ أُقْسِمُ *lâ uksimu* ifadesi hakkında bilgi vermekle yetineceğiz.

a) Lâ Uksimu Ne Demektir?

لَآ أُقْسِمُ *lâ uksimu* cümlesi Kur'ân'da toplam sekiz yerde[374] Yüce Allah'ın yemin için kullandığı ifadelerden biridir ve bunun çeşitli anlam ihtimalleri vardır. Bu anlamlar ve gerekçeleri şu şekildedir:

I. لَآ أُقْسِمُ *lâ uksimu* cümlesinin başındaki لَآ *lâ* edatı, "tekîd, vurgu" olarak kabul edilir ve anlamı kuvvetlendirerek, "muhakkak yemin ediyorum ki" manasına gelir.

II. لَآ أُقْسِمُ *lâ uksimu* cümlesinin başındaki لَآ *lâ* edatı, "zâid" kabul edilir.[375] Bu durumda cümlenin anlamı "yemin ediyorum ki" olur.

III. لَآ أُقْسِمُ *lâ uksimu* cümlesinin başındaki لَآ *lâ* edatı, "nefy", yani "olumsuzluk" edatı olarak kabul edilir ve cümlenin anlamı, "hayır hayır, iş sizin zannettiğiniz gibi değil, yemin ediyorum ki" şeklinde olur.

IV. لَآ أُقْسِمُ *lâ uksimu* cümlesinin başındaki لَآ *lâ* edatı, aynı şekilde "nefy", yani "olumsuzluk" anlamı veren edat olarak kabul edilir ve cümlenin anlamı, "iş o kadar açık ki, yemin bile etmiyorum" şeklinde olur.[376]

374 Vâkı'a 56/75; Hâkka 69/38; Me'âric 70/40; Kıyâmet 75/1, 2; Tekvîr 81/15; İnşikaak 84/16; Beled 90/1.
375 Bu tercih için bk. Semerkandî, age., III, 397.
376 Bu anlamın Abduh'a ait olduğu görüşü için bk. İslâmoğlu, age., s. 1259'da 1. not.

Bu dört değişik ihtimalin her biri kendine göre doğru sayılabilir; ancak âlimlerimizin hemen hemen tamamı لَآ أُقْسِمُ *lâ uksimu* ifadesini "yemin ediyorum" şeklinde anlamışlardır. Kanaatimiz ve tercihimiz bu yönde olduğu için tercümede bu ifadeye yer verdik. Özellikle bu sûredeki yemin ifadesinde geçen *el-beled* kelimesi Mekke'yi nitelendirdiği ve Tîn 95/3'te "Güvenilir belde"ye, yani Mekke'ye yemin edildiği için tercihimiz bu yönde şekillenmiştir.

Lâ uksimu kullanımının anlam çeşitliliğine değindikten sonra, şimdi de kendilerine yemin edilen varlıklar hakkında bilgi vermek istiyoruz.

b) Üç Varlığa Yemin

Yüce Allah, sûreye çeşitli varlıklara yemin ederek başlamakta, bir anlamda onların şahitliğine başvuracağını beyan ederek, insanların mahşer için hazırlıklı olmalarını kendilerinden istemektedir.

1. Hz. Peygamber'in Yaşadığı Şehir: Mekke

a) لَآ أُقْسِمُ بِهٰذَا الْبَلَدِ "Bu beldeye yemin ediyorum." Âyetteki لَآ أُقْسِمُ *lâ uksimu* fiili "yemin ediyorum", هٰذَا الْبَلَدِ *hâze'l-beled* tamlaması ise "bu şehir" demektir.

Yemine konu olan الْبَلَدِ *el-beled* kelimesi, hem İbrâhim 14/35, hem de Tîn 95/3'te Mekke'yi ifade etmektedir ve âlimlerimizin tamamına yakını bu konuda fikir birliğindedirler.

Neden Mekke'ye yemin edildiğinin cevabı ise, Âl-i İmrân 3/96. âyet gereği, içerisinde insanlar için kurulan ilk Ma'bed'in bulunması olarak verilebilir. "Bir mekânın değeri orada bulunan varlık nedeniyledir"[377] ifadesi gereği Mekke, kıymetini içerisinde bulunan Kâbe'den almaktadır.

Bu noktada Muhammed Esed'in farklı kanaatte olduğunu belirtmek durumundayız. Ona göre, *el-beled* kelimesinden maksat "bu insanlık yurdu, yani dünya"dır; orada yerleşik olup yaşayan kişi de "insanoğlu"dur. Ona göre, âyetlerin devamında gelen "baba" ve "çocuk" ifadeleri, teker teker

377 Şerafu'l-mekân bi şerafi'l-mekîn: "Bir mekânın değeri orada oturan veya bulunan şey nedeniyledir."

bütün insanlık ailesine mensup her ana-baba ve çocuktur.[378] Yeminin cevabı olan "insanın zorluklara dayanıklı yaratılması" âyeti dikkate alındığında bu yaklaşımın da doğru olduğunu söyleyebiliriz.

b) وَأَنْتَ حِلٌّ بِهٰذَا الْبَلَدِ "Sen de bu beldede yaşamaktasın." Âyetteki حِلٌّ *hill* kelimesi "meskûn olmak, durmak, yaşamak, mensup olmak" demektir.

Buradaki الْبَلَدِ *el-beled* kelimesi, aynı şekilde Mekke'yi ifade etmekte, ayrıca Hz. Peygamber'in de bu beldede yaşadığı belirtilmektedir. Sûrenin indirildiği zaman göz önüne alındığında, bu anlamın doğruluğu açıkça ortadadır.

Bazı yorumcular, âyetteki حِلٌّ *hill* kelimesine farklı anlamlar verip farklı sonuçlara varmışlardır. Bu kelimenin, Mekke'nin fethinde Hz. Peygamber'in Mekke'ye döneceği anlamında, gelecek zaman ifadesiyle müjde içerdiği belirtilmektedir.[379] Aslında bu görüş, Kasas 28/85 ile de desteklenebilir. Orada Yüce Allah Hz. Peygamber'i *me'âd*e, yani "dönülecek yere, Mekke'ye" döndüreceğini beyan etmekte ve böylece iki âyetin anlamı buluşturulmaktadır.

11. Baba ve Çocuk

وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ "Babaya ve çocuğa (yemin olsun)." Âyetteki وَالِدٍ *vâlid* kelimesi "doğuran, baba", مَا وَلَدَ *mâ veled* ifadesi "doğan, çocuk" demektir.

Buradaki وَالِدٍ *vâlid* ve وَمَا وَلَدَ *ve mâ veled* ifadelerinden kimin kastedildiği konusunda farklı fikirler ileri sürülmektedir.

a) Maksadın Hz. Âdem ve zürriyeti, Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail veya bütün nesli ya da Hz. Muhammed olduğu beyan edildiği gibi bununla bütün insanoğlunun kastedildiği de ifade edilmektedir. وَالِدٍ *vâlid* "doğuran" ifadesiyle "baba"nın kastedildiği ve maksadın Hz. Muhammed olduğu, مَا وَلَدَ *mâ veled* "doğan" ile ümmetinin kastedildiği görüşü de kanaatler arasında yer almaktadır. Gerekçe ise Hz. Peygamber'e nispet edilen şu hadistir: "Ben, sizin için baba mesabesindeyim." Bu rivayet, "Onun eşleri ümmetin anneleridir"[380] âyetiyle de desteklenmektedir.[381]

378 Bilgi için bk. Esed, age., s. 1270'te 1 ve 2. notlar.
379 Bu tercih için bk. Semerkandî, age., III, 582; Taberî, age., XXX, 194.
380 Ahzâb 33/6.
381 Ebû Hayyân, age., X, 480.

b) Bu noktada daha değişik görüşler de kaynaklarımızda yer almaktadır. Meselâ, Taberî gibi maksadı "bütün ana-babalar ve çocukları" olarak anlayanlar olduğu gibi, kastedilenin "doğurabilen ve doğuramayan bütün varlıklar" olduğunu kabul edenler de vardır.[382] Bu bağlamda İbn Abbâs kaynaklı bir rivayette, bu âyetin kapsamına hayvanlar da dâhil edilmektedir.[383]

c) Elbette ilk üç âyetle ilgili söz konusu kanaatlerin hepsi de doğru olabilir. İlâhî mesaj, yöresel bazı motifler taşıyabilir; bu normaldir, hatta zorunludur. Çünkü ilk muhataplar kimlerse ve vahyin ilk geldiği yer neresiyse, mesajın o bölge veya şahıslarla ilgili motifler taşıması gayet doğaldır. Bu durum ne kadar doğal ise, söz konusu mesajın evrensele taşınması da o kadar zorunludur. Bugün Kur'ân'ı okuyanlar veya buna muhatap olanlar açısından bakıldığında, bu mesajı günümüze getirecek açılımların yapılması ve yorumların gerçekleştirilmesi gereklidir. Bu iş, kelimelere yeni anlamlar katarak değil, kelimelerin sahip olduğu farklı anlamları kullanarak gerçekleştirilecektir.

d) Bu zorunluluğun sonucu olarak, Beled sûresinin ilk âyetlerinde kendilerine yemin edilen veya önemlerine dikkat çekilen, hatta şahitliklerine başvurulan varlıkları evrensel yoruma tâbi tutmak istiyoruz. Bu durumda asıl maksadın, yöresel anlamlar şeklinde olduğunu itiraf etmek durumundayız. Fakat burada kalmadan, *el-beled* kelimesinin "ev, mezar, bir şeyin unsuru, toprak, toprak parçası, genel veya özel bir bölge"[384] gibi çeşitli anlamlarının da bulunduğunu hatırlatmak gerekir.

Buradan hareketle, âyetlerdeki maksadın bütünüyle "dünya", "dünyada yaşayan herkes", "doğurabilen ve doğuramayan bütün varlıklar" olduğu rahatlıkla söylenebilir. Böylece âyetin mesajı herkesi içerdiği gibi, Yüce Allah'ın mahşerde insanlarla ilgili bütün bu varlıkların şahitliğini sağlayacağı da dolaylı olarak ifade edilmiştir.

382 Taberî, age., XXX, 195-196.
383 Ebû Hayyân, age., X, 480.
384 İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, Beyrut, 2003, II, 138.

4-7. ÂYETLER:

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ ﴿٤﴾ أَيَحْسَبُ أَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ ﴿٥﴾
يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًا ﴿٦﴾ أَيَحْسَبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ ﴿٧﴾

"4. Biz, insanı sıkıntılara, zorluklara (dayanıklı) yarattık. 5-7. (Nankör insan): 'Ben nice servetler tükettim' diyerek, hiç kimsenin kendisine güç yetiremeyeceğini, hiç kimsenin onu görmediğini mi sanıyor?"

Bu dört âyet, ilk gruptaki yeminlerin cevabı durumundadır. Yüce Allah, öncelikle insanoğlunun yaratılış özelliklerinden bir kısmına dikkat çekmek, daha sonra da diğer mesajların önemini vurgulamak için başlangıçtaki yeminlere yer vermektedir.

a) İnsanın Yapısı

Yüce Allah bu âyette insanın yaratılış özelliklerinden bir tanesini gündeme getirmekte, dayanıklılığını azgınlığa dönüştürmesinin anlamsızlığı üzerinde durmaktadır.

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ "Biz, insanı sıkıntılara, zorluklara (dayanıklı) yarattık." Âyetteki خَلَقْنَا *haleknâ* fiili "yaratmak", كَبَدٍ *kebed* sözcüğü ise "zorluk" demektir.

1. Burada geçen كَبَدٍ *kebed* kelimesi, "zorluk, zahmet, şiddet ve imtihan" anlamlarına gelmektedir. Bu kelimenin "dik durmak, düzgünlük, istikamet" gibi anlamlarının bulunduğu ve bu âyette maksadın "insanın iki ayak üzerine dimdik duracak şekilde yaratılması" olduğu da ifade edilmektedir.[385]

2. İnsanın bu halde yaratılması, öncelikle yaratılışta sıkıntılı süreçler geçirdiği maddî yapıyla ilgili olmalıdır. Daha sonra bu hal, peyderpey yerini sorumlulukların verdiği ağırlığa terk eder. Sonuçta, zorlukların asıl yeri olan âhiret herkesi beklemektedir. Hayatın hemen her aşamasında çeşitli zorluklar ve sıkıntıların bulunması, yaratılışın doğasında vardır. İnsandan istenen şey, sabrın sınırlarını zorlayan güçlüklere karşın ayakta durabilme-

385 Kurtubî, age., XX, 42.

yi başarmasıdır. Bu nedenle biz de âyetin tercümesini "zorluklara karşı dayanıklı olmak", yani "onlara karşı ayakta kalabilmek" şeklinde tercih ettik. İnsan için hayat bir başıboşluk değil, bütünüyle imtihandan ibarettir; insanın görevi ise bu imtihanı başarmaktır.

Bu âyette sözü edilen el-insân kelimesinden kasıt, Cumah oğullarından güçlü kuvvetli biri olan Ebu'l-Eşedd (veya Eşeddeyn)[386] diye ifade edilse de, maksadın genel olduğunda ve bütün insanları içerdiğinde şüphemiz yoktur. Burada anlatılan husus, imtihan için yaratılan insanın bunu başaracak şekilde programlanmış olduğunun beyanıdır. Bu gayeyi göremeyen veya kendisine yaratılış amacı dışında yollar belirleyen tiplerle ilgili olarak da devam eden ayetlerde bilgi verilmektedir.

b) Nankör İnsanın Bazı Anlamsız Düşünceleri

Dayanıklı yaratılan insanın, bu özelliğini şerden yana kullanıp haddini aşması, bu âyetlerde birkaç başlıkta verilmekte, bu sûreyi okuyanların benzer yanlışlıklara düşmemeleri kendilerinden istenmektedir.

1. En Güçlünün Kendisi Olduğunu Sanır

اَيَحْسَبُ اَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ اَحَدٌ يَقُولُ اَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًا "(Nankör insan): 'Ben nice servetler tükettim' diyerek, hiç kimsenin kendisine güç yetiremeyeceğini mi sanıyor?" Âyetteki يَحْسَبُ *yahsebü* fiili "sanmak, zannetmek", يَقْدِرَ *yakdire* fiili "gücü yetmek", اَحَدٌ *ehad* kelimesi "biri, herhangi biri", يَقُولُ *yekuulü* fiili "söylemek, demek", اَهْلَكْتُ *ehlektü* fiili "tüketmek, bitirmek, harcamak", مَالا *mâl* sözcüğü "mal, servet", لُبَدًا *lübed* kelimesi ise "fazla, çok" demektir.

Bir önceki âyette verilen evrensel mesaj, bu âyette yerini daha özel bir mesaja terk etmektedir. Orada genel olarak insanın yapısı hakkında bilgi verilmektedir. Şimdi ise, söz bu genel yapıya aykırı duruş ortaya koymaya çalışanlara getirilmektedir.

a) "Ben nice servetler tükettim" diyerek güç gösterisinde bulunan kişinin, Ebû Cehil veya Ebu'l-Eşedd ya da başkaları olduğu kaynaklarda

386 Taberî, age., XXX, 198; Râzî, age., XXXI, 182.

belirtilmektedir.[387] Âyetteki ifade, onların bu dünya hayatı için oldukça fazla mal ve servet biriktirdikleri anlamına gelebildiği gibi, hayır yolunu engellemek için malları harcamaları anlamına da gelebilir. Bu kişiler dünya hayatı, sefası veya şan ve şöhret için emek sarf edip, elde ettikleri mallarına güvenerek, o malın kendilerini ebedî yaşatacağına da inanırlardı.[388]

b) Adı, unvanı veya görevi her ne olursa olsun, bu tipler dün olduğu gibi bugün de yarın da, bir taraftan İslâm'ı, Hz. Peygamber'i ve Müslümanları mağlup etmek için uğraşırlar. Diğer taraftan da kendi dünyalıkları için biriktirdikleri mallarını istedikleri gibi harcama haklarının bulunduğunu ilan ve iddia ederler. Böylece kendilerinde erişilmez bir varlık, güç ve otorite olduğunu sanan bu insanlar, yenilmez oldukları inancını da taşımaktadırlar. Oysa bu iddia, derin bir yanılgıdan başka bir şey değildir.

c) Güçlü ve dayanıklı bir şekilde yaratılan insanın, elbette bu özelliğine uygun olarak bir de yaratılış amacı ve Yaratıcısını tanıyıp O'nun buyruklarına göre hayatı yaşaması görevi vardır. Maddî yapısıyla güçlü, kuvvetli ve dayanıklı, manevî yapısıyla da dengeli, iradeli ve akıllı olarak yaratılan insanın, ona bu ayrıcalığı ve değeri veren, ayrıca kendisinden çok daha üstün güçte bir varlığın olmadığını düşünmesi, anlaşılabilir bir durum değildir. Dahası, eğer bir insan, bu gücüne güvenerek her istediğini yapabileceğini, onu hiç kimsenin alt edemeyeceğini ve kendisine engel olamayacağını sanıyorsa yanılıyor. Bilmelidir ki onun üstünde, gücü hiç kimseyle karşılaştırılamayacak ilâhî bir kudret ve kuvvet vardır; asıl baş edilemeyecek güç ve irade de işte Yüce Allah'a ait olandır.

d) Bu âyetlerde Yüce Allah, kendi gücünü hatırlatırcasına, inkârcı muhatabıyla alay ederek onu kınamaktadır. Aklı başında bir insanın böyle bir davranışı yapmaması gerektiği hatırlatılırken, bu arada söz konusu davranış derin bir alay ve kınama ile de paylanmaktadır. Asıl amaç, kâfir bir insanın, Yüce Allah'ın onu tekrar diriltme, hesaba çekme ve hak ettiği yere gönderme noktasındaki gücünü inkâr ettiğini ortaya koymaktır. Anlaşılan o ki, bu tür nankörler ahireti inkâr etmekte, Yüce Allah da bu inkâr sahiplerini alay ve kınama içerikli bir soru cümlesiyle kınamaktadır.

387 Semerkandî, age., III, 583; Taberî, age., XXX, 198.
388 Hümeze 104/3.

11. Hiç Kimsenin Onu Görmediğini Düşünür

أَيَحْسَبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ "Hiç kimsenin onu görmediğini mi sanıyor?" Âyetteki يَحْسَبُ *yahsebü* fiili "zannetmek", لَمْ يَرَ *lem yera* fiili "görmemek" demektir.

Bir önceki âyetteki kınama cümlesi, burada da yer almakta, ancak devreye işin "görmek" boyutu girmektedir. Bu âyeti önceki iki âyetle birlikte düşünmek gerekir. Bu takdirde, söz konusu nankör insanın psikolojik bir tahlilinin yapıldığını söyleyebiliriz. İnsanın, yaptığı eylemlerinde kendisini hiç kimsenin görmediği zannı, aynı şekilde hayretle ve kınayıcı bir üslupla dile getirilmektedir. Zemahşerî'nin dediği gibi, bu tür insanlar hasta ruhlu, gönül hastası ve yürek fesadı yaşayanlardır.[389] Ayrıca bunlar, kendi kazandıklarını abartıp erişilmez sayarken, Yüce Allah'ın kendilerine verdiği sayısız nimetleri görmezlikten gelen şaşkınlardır.[390]

c) Yüce Allah'ın Her Şeyi Görmesi ve Bilmesi

Fecr 89/14'te Yüce Allah'ın gözetleyiciliği konusunda kısa da olsa bilgi vermeye çalışmıştık. Bu âyet vesilesiyle konuyu daha da detaylandırmak istiyoruz.

1. Eylem "görmek"le ilişkili olunca, bu tiplerin, yaptıklarını gizli gerçekleştirdikleri, maddî gözle görülemeyecek imkânları tercih ettikleri anlaşılmakta ve bu durum kınanmaktadır. İnsanların görebilecekleri ortamlarda yapılan tüketim faaliyetleri veya Allah'a karşı gerçekleştirilen düşmanlık harcamaları elbette çevredekiler tarafından görülmektedir. Burada kastedilen husus, yapılanın olumsuz bir niyetle yapıldığının deşifre edilmesidir. Esasında bu eylemlerde, gönülden geçen düşmanlıklar ve yapılan sinsi planlar yer alıyor olmalıdır.

a) Yüce Allah "gönüllerin içindekini bilir",[391] "gözlerin gizli bakış niyetlerini de bilir."[392] Çünkü "gaybın anahtarları sadece O'nun katındadır; karada ve denizde var olan her şeyi sadece O bilir; O'nun bilgisi olmadan bir yaprak bile yerinden düşemez; yerin karanlıklarında bulunan şeyler de,

389 Zemahşerî, age., IV, 743-744.
390 Bu konuda çok güzel bir değerlendirme için bk. Ateş, Tefsîr, X, 481.
391 Mülk 67/13. Benzer âyetler için bk. Âl-i İmrân 3/5; A'lâ 87/8.
392 Mü'min 40/19.

yaş ve kuru bütün varlıklar açık bir kayıtta"[393] yani O'nun bilgi sisteminde dirler.

b) Yaptığı işleri Yüce Allah da dâhil hiç kimsenin bilmediğini veya görmediğini sananlar, O'nun bilgisinin boyutunu fark edemeyenlerdir. "Yaratan, yarattığını bilmez mi hiç!"[394] âyeti, Yüce Allah'ın bilmediği hiçbir şeyin olamayacağını beyan etmektedir. Bu çerçevede Hz. Lokmân'ın, oğluna yaptığı nasihatler arasında yer alan şu ifade de oldukça dikkat çekicidir: "Yavrucuğum! (Yaptığın iyi veya kötü) bir iş, hardal tanesi ağırlığı kadar küçük (veya önemsiz) olsa, kayaların içerisinde gizlense veya göklerde (uzay boşluğunda) ya da yerin diplerinde bile olsa, Allah onu getirecektir. Çünkü Allah, bilgisi sınırsız olandır; her şeyi bilendir."[395] Burada verilmek istenen mesaj, Yüce Allah'a hiçbir şeyin gizli kalmayacağı gerçeğidir.

c) Ayrıca şu âyetler de son derece ilginç mesaj içerir: "Allah, onların hepsini dirilteceği gün, (dünyada) yaptıklarını kendilerine haber verecektir. Onların unuttuklarını da Allah bir bir sayıp önlerine koyacaktır. Allah her şeye şahittir. Bilmez misin ki, Allah göklerde ve yerde olan her şeyi bilmektedir. Gizlice konuşan üç kişinin dördüncüsü, beş kişinin altıncısı Allah'tır. Sayı daha az da çok da olsa, onlar her neredeyseler Allah da onlarla beraber oradadır. Sonra Allah, kıyâmet günü onların (dünyada) yaptıklarını kendilerine haber verecektir. Allah her şeyi bilendir."[396]

İnsanların yaptığı eylemler, onların boyunlarına asılan bir kayıt defterine gün be gün, an be an kaydedilmektedir.[397] Bu kayıt alma işi, küçük-büyük ayırımı yapmadan her şeyi satır satır belirleme veya kaydetme şeklinde gerçekleştirilmekte ve bu durum herkes için hayatı boyunca devam ettirilmektedir.[398]

d) Konu Yüce Allah olunca, meselenin hiçbir gizli ve kapaklı yanı olamaz. Yukarıda saydığımız pek çok âyet, bu konudaki ayetlerden sadece bir kısmıdır. Aslında Yüce Allah'ın eşsiz bilgi sahibi olmasının yanında, "gören" ve "gözetleyen" olduğu konusunda da Kur'ân'da pek çok âyet vardır. Yüce Allah'ın *basîr* sıfatı, O'nun her şeyi vasıtasız bir şekilde görebildiğini

393 En'âm 6/59.
394 Mülk 67/14.
395 Lokmân 31/16.
396 Mücâdele 58/6-7.
397 İsrâ 17/13.
398 Kehf 18/49; Kamer 54/52-53.

ifade eder. "Gözler O'nu idrak edemezler/göremezler; hâlbuki bütün gözleri O görür/idrak eder"[399] âyeti, tek başına bu gerçeği gözler önüne sermektedir.

Bundan farklı olarak, Yüce Allah, kendisini her şeyin murakıbı, yani gözetleyicisi olarak tanıtmaktadır.[400] Yüce Allah'ın gözetleyici olduğu gerçeği âhiretteki sorgulamada Hz. İsâ'nın itirafları arasında da yer alacaktır.[401] Kulların Yüce Allah'ı hesaba katmama ya da O'nu da atlatabilme yönündeki şaşkın ve çarpık anlayışlarına, Yüce Allah Fecr 89/14'te şu ölümsüz ve evrensel hitapla seslenmekte, adeta herkese meydan okumaktadır: "Muhakkak ki Rabbin (her zaman kulları) gözetleyip durmaktadır." Benzer bir ifade, İnşikaak 84/14-15'tedir: "(Amel defteri kendisine arkasından verilen) nankör kişi, hiçbir zaman Rabbine dönmeyeceğini sandı; oysa Rabbi onu görüyordu."

e) Müfessir Kurtubî'nin de belirttiği gibi, burada ele alınan ve hakkında bilgi verilen konu, malını doğru bir amaç için harcamadığı halde, onu hak yolda harcadığını söyleyen yalancı insan tipinin deşifre edilmesi de olabilir.[402] Elbette âyetin indirildiği Mekke dönemi için bu yorum biraz uzak ihtimal olsa da, bugün için insanları hakka yöneltmede ve onların yalan söylememesi gerektiğini kendilerine öğretmede, âyette önemli bir mesaj inceliği söz konusudur. Bu yorumun devamı olarak, malını gerektiği gibi, gerektiği boyutlarda ve gereken yere vermeyip sadece insanlara gösterişi amaçlayan çeşitli davranışların da kınandığı insanlara bildirilmektedir.

f) İnsanlar hayır ve şer türü yaptıkları her şeyi görecekler[403] ve yaptıklarının karşılığı kendilerine tastamam verilecektir.[404] Yüce Allah'ın bilme ve görme konusundaki erişilmez ayrıcalıklı halini bilmeyen veya O'nu böyle tanımayanlar, açık veya gizli olarak yaptıkları veya gönüllerinden geçirdikleri şeyleri bir daha görmeyeceklerini ve yapılanların hesabını vermeyeceklerini sanırlar. İşte bu âyet, bu tür bir zannın yersiz ve yanlış olduğunu kınayıcı bir üslupla, hatta alaycı bir soru tekniğiyle gündeme getirmektedir.

2. Buraya kadar yaptığımız yorumlar, âyetin kendinden önceki âyetlerle olan anlam ilişkisi gözetilerek yapılmıştır. Âyetin bir de devam eden âyetlerle ilişkili anlam boyutu vardır. Yüce Allah, her insanı olduğu

399 En'âm 6/103.
400 Nisâ' 4/1; Ahzâb 33/52.
401 Mâide 5/117.
402 Kurtubî, age., XX, 43.
403 Zilzâl 99/7-8.
404 Necm 53/39-41.

gibi, bu tür nankör insanı da iki göz, bir dil ve iki dudak sahibi olarak yarattığını beyan etmektedir. İki göze sahip insan görüyor da, gözlerin asıl sahibi ve yaratıcısı görmüyor olabilir mi? Bu, son derece saçma ve kınamayı gerektiren yanlış bir anlayış ve çarpık bir bakıştır.

3. İnsanoğlunu insanlardan göremeyenler olsa da, en basitinden söyleyelim ki onu cinler görmektedir;[405] yaptıklarını melekler gözetlemekte ve kaydetmektedirler.[406] Demek ki, görememe hali bazen insanlar için söz konusu olsa da, cinler ve melekler için bu düşünce geçerli değildir. Bu durumda "hiç kimsenin görmediği" zannı, en azından bazı yaratıkların görebilmesi noktasında da boş bir hayalden ibarettir.

4. Durum bu kadar açık olmasına, onu ve yaptıklarını insanlar, cinler, melekler ve nihayet Yüce Allah görmesine rağmen, insanın inkâr edemeyeceği bir başka görücü ise, yine insanın bizzat kendisidir. "İnsan kendi benliğine şahit olacaktır"[407] âyeti ile hem Beled 90/3, hem de Şems 91/7'ye göre, insanlar kendilerine şahit tutulacaklardır. O kadar ki, dünyada yaptıklarını inkâra kalkışanların organları kendi aleyhlerinde şahitlik edecek,[408] böylece insanlar yaptıklarından hesaba çekileceklerdir.[409]

Beled sûresinin bu âyetlerindeki mesaj bütün insanlaradır ve âyetler, insana hesaba çekileceğini bilmeyi öğretmektedir. Hiçbir yanlış iş yapanın yanına kâr kalmayacaktır; çünkü gözetleyen Yüce Allah vardır.

8-10. ÂYETLER:

أَلَمْ نَجْعَل لَّهُ عَيْنَيْنِ ﴿٨﴾ وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ ﴿٩﴾ وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ ﴿١٠﴾

"8-10. Biz ona iki göz, bir dil ve iki dudak vermedik mi? Ona açık açık iki yolu da gösterdik."

Bu âyetlerde, kendini yeterli sanan ve her hareketinde isabetli olduğuna inanıp, bir bakıma sorumsuz olduğunu düşünen nankör insana yönelik bazı ikramlar dile getirilmektedir.

405 A'râf 7/27.
406 Kaaf 50/18.
407 Kıyâmet 75/14.
408 Nûr 24/24; Yâsîn 36/65; Fussılet 41/20.
409 Bakara 2/225; Mâide 5/89; İsrâ 17/36.

a) İnsanın Bazı Özellikleri

Bu âyetlerde Yüce Allah, kendisini ve nimetlerini hiç hesaba katmayanlara bazı nimetlerini hatırlatmakta ve gösterdiği iki yola dikkat çekmektedir.

1. İki Göz, Bir Dil ve İki Dudak

أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ "Biz ona iki göz, bir dil ve iki dudak vermedik mi?" Âyetteki عَيْنَيْنِ *'ayneyn* kelimesi "iki göz", لِسَانًا *lisân* sözcüğü "dil" شَفَتَيْنِ *şefeteyn* kelimesi ise "iki dudak" anlamına gelmektedir.

Yüce Allah, insana işitme, görme gibi özellikleri bahşettiği gibi,[410] onlara algılayabilme organı anlamında beyin ve gönlü de vermiştir.[411] Gerçeği anlayabilecek kalpleri, hakkı görebilecek gözleri, hakikati duyabilecek kulakları veren de sadece Yüce Allah'tır.[412] İsrâ 17/36'da da belirtildiği gibi, bütün bu organlar ilâhî bilgilendirmede muhatap kabul edilmiş, organların da hesaba çekileceği bildirilmiş, gerçeğin farkına varabilmesi için insanoğlu bütün değerlere sahip kılınmıştır.

2. İki Yoldan Birisi Seçilmelidir

وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ "Ona açık açık iki yolu da gösterdik." Âyetteki هَدَيْنَا *hedeynâ* fiili "iletmek, göstermek", النَّجْدَيْنِ *en-necdeyn* kelimesi ise "iki yol" demekir.

"Göstermek, iletmek, hidayet etmek" anlamlarına gelen هَدَيْنَا *hedeynâ* kelimesi, burada *en-necdeyn* kelimesiyle birlikte kullanılmaktadır. "Yükseklik, yücelik" anlamına gelen *en-necd*in tesniyesi olan النَّجْدَيْنِ *en-necdeyn*, "yüksek iki tümsek yer, iki gaye, iki yol" anlamlarına gelmektedir. Bunun "hayır ve şer yolu", "iyilik ve kötülük", "doğru ve yanlış", "hak ve bâtıl", "karanlık ve aydınlık" gibi iki farklı ve birbirine zıt şeyleri ifade ettiğini söylemek mümkündür.

410 Yûnus 10/31.
411 Secde 21/9.
412 A'râf 7/179.

b) İnsanın Fizyolojisi ve İrade Sahibi Kılınışının Anlamı

Fıtrat yapısına uygun olan her şey insana verilmiş, peşinden insana sorumluluk yüklenmiştir. Tabir caizse, liman yapılmadan gemi, pist yapılmadan uçak yapılmamıştır. Yüce Allah insana, sorumluluğunun gereğini yerine getirebilsin diye, gerekecek bütün altyapıyı vermiş, sonunda ona iki tane de yol göstermiştir: "Biz insana yolu gösterdik; ya şükreden olur, ya da nankörlük eden."[413] Bu âyette hidayete konu edilen şey *es-sebîl*, yani "yol" kelimesiyle ifade edildiği için, Beled 10'daki en-*necdeyn* kelimesi de "iki yol" olarak anlaşılmalıdır. Beled sûresindeki iki yoldan biri, İnsân 76/2'deki "hakikat yolu"dur. Âyetlerin birbirini tefsir eden yapısından hareketle, bu kelimeye başka anlamlar yüklemek delilsiz bir yaklaşımdır.

İnsana iki yol gösterilmesinin asıl amacının imtihan olduğu ise açık bir gerçektir. İşte o imtihanın sorularından birisi bir sonraki âyette ele alınmaktadır.

11-12. ÂYETLER:

فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ ﴿١١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ ﴿١٢﴾

"**11.** Fakat o, sarp yokuşu aşmayı seçmedi. **12.** (Ey Peygamber!) O sarp yokuşun ne olduğunu sana bildiren nedir?"

Yüce Allah, insanın bazı fizyolojik özelliklerini hatırlatıp iki yol gösterdiğini belirttikten sonra, sözü bu iki yolun birisi uğruna fedakârlığa getirmekte ve nankör insanın bundan kaçındığına dikkat çekmektedir.

a) Tırmanamamak Ne Demektir?

Yüce Allah, nankör insanın kaçındığı şeyi gündeme getirerek, kendisine dünyada verilen nimetlerin hak yolda kullanılmadığını ifade etmekte ve bu hatadan vazgeçilmesi gerektiğini hatırlatmaktadır.

413 İnsân 76/2.

فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ "Fakat o, sarp yokuşu aşmayı seçmedi." Âyetteki اقْتَحَمَ *ıktehame* "seçmek, tercih etmek", الْعَقَبَةَ *el-'akabe* ise "yokuş, sarp yokuş" demektir.

Âyetin başındaki لَا *lâ* edatını *hellâ* anlamına alarak, âyete "İnsan o sarp yokuşu aşmalı değil miydi?"[414] şeklinde de anlam vermek mümkündür. Buradaki maksat, 4. âyette dile getirildiği üzere, imtihan gayesiyle zorluklara göğüs gerebilecek bir kuvvette yaratılan insanoğlunun, bu amaca hizmet etmek üzere adına "sarp yokuş" denen fedakârlık yolunu seçmediğini vurgulamaktır.

"Sarp yokuş"un nelerden oluştuğu sorusunun cevabını, devam eden âyetlerde bulacağız. Burada önemli olan ilk nokta, âyetteki *ıktehame* fiilinin verdiği anlamdır. *Iktıhâm*, "çetin bir işe girişmek, bir işe gönülden sarılmak, kahramanlık yapmak ve yiğitlik göstermek" anlamlarına gelmektedir.

Âyette hatırlatılan husus, yaratılış özelliklerine ve gayesine uygun olarak, insanoğlunun bu fedakârlığı yapması gerekmesine rağmen bunu yapmamasıdır. İstenen davranışın muhatabı, ilk etapta önceki âyetlerde sözü edilen nankör tipler olsa da, mesajın evrenselliği gereği şimdilerde herkestir. Yüce Allah burada "sarp yokuş"a dikkatleri çekmekte ve bunun nasıl gerçekleştirileceği noktasında insanoğlunu bilgilendirmektedir.

b) Ve Mâ Edrâke İfadesinin Anlamı

Kur'ân'da takip edilen anlatım üsluplarından birisi de, "soru sorarak meseleyi ortaya koymak"tır. Buna göre soru cümleleri farklılık ve çeşitlilik arz eden yapılarda kullanılmaktadır. İşte bunlardan birisi de وَمَا أَدْرٰيكَ *ve mâ edrâke* şeklindeki sorudur. Sorunun bu şekilde sorulmasının nedeni, muhatapların dikkatini daha yoğun bir şekilde çekmek olabilir.

İfadenin anlamını vermeden önce, söz konusu وَمَا أَدْرٰيكَ sorusunda yer alan fiilin, sanıldığı gibi "idrak" anlamındaki درك kökünden أَدْرَكَ kalıbında değil de, "anlamak, bilmek" anlamındaki درى kökünden أَدْرٰى kalıbında geldiğini belirtmek isteriz.

وَمَا أَدْرٰيكَ *ve mâ edrâke* ifadesi, "Sen nereden bilebilirsin ki!", "Sana hangi şey bildiriyor ki!", "Bilir misin!", "(Bundan) maksat nedir!", "Bildin mi!"

414 Bu anlam için bk. Râzî, age., XXXI, 184; Kurtubî, age., XX, 44; Ateş, Tefsîr, X, 482.

şeklinde de tercüme edilebilir. Kur'ân'da, bu tür soru ifadesiyle gündeme getirilen meseleyi Yüce Allah cevaplandırmadığı sürece, Hz. Peygamber dâhil hiç kimsenin bilemeyeceği ortaya konulmaktadır.

Kur'ân'da sözlük anlamları itibariyle bilinmesine rağmen bazı kavramlara Rabb'ca diyebileceğimiz yeni anlamlar yüklenmiştir.[415] İmâm Ferrâ'nın da belirttiği üzere Kur'ân'da Yüce Allah وَمَا أَدْرٰيكَ *ve mâ edrâke* diyerek Hz. Peygamber'e sorduğu şeylerin cevabını verirken وَمَا يُدْرِيكَ *ve mâ yüdrîke* dediği yerlerde cevabı vermemektedir.[416] Çünkü Kur'ân'da وَمَا يُدْرِيكَ *ve mâ yüdrîke* ifadeleri Kıyâmetin kopma vaktiyle[417] ve insanın peygamber bile olsa gaybı bilememesiyle ilgilidir.[418] Allah, bu iki konudaki bilgiyi hiçbir varlıkla paylaşmamaktadır.

c) "Sarp Yokuş" Nedir?

Peki, acaba "sarp yokuş" anlamı verdiğimiz *'akabe*, bu âyetlerde ne anlama gelmektedir? İnsanların bildiği anlamdan farklı olarak, Yüce Allah yeni bir tanım getirmek üzere, soru sorarak meseleyi ortaya koymaktadır.

وَمَا أَدْرٰيكَ مَا الْعَقَبَةُ "(Ey Peygamber!) O sarp yokuşun ne olduğunu sana bildiren nedir?" Âyette geçen وَمَا أَدْرٰيكَ *ve mâ edrâke* ifadesi, yukarıda ifade ettiğimiz üzere "Sen nereden bilebilirsin ki!", "Sana hangi şey bildirdi!", "Bilir misin?", "(Bundan) maksat nedir?" veya "Bildin mi?" şeklinde de tercüme edilebilir. Yüce Allah, *'akabe* kelimesinden maksadın ne olduğunu sormakta ve Kendisi bildirmediği sürece, Hz. Peygamber dâhil, hiç kimsenin bunu bilemeyeceğini ortaya koymak istemektedir.

Kur'ân'da sözlük anlamları itibariyle bilinmesine rağmen, bazı kavramlara Rabb'ca diyebileceğimiz yeni anlamlar yüklenmiştir.[419] İşte bunlar-

415 Rabb'ca anlamları olduğunu belirttiğimiz kelime veya kavramların geçtiği âyetler için bk. Hâkka 69/3; Müddessir 74/27; Murselât 77/14; İnfitâr 82/17, 18; Mütaffifûn 83/8, 19; Beled 90/12; Kadr 97/2; Kaari'a 101/3, 10; Hümeze 104/5. Ve mâ yüdrîke şeklindeki ifadeler için de bk. Ahzâb 33/63; Şûrâ 42/17; 'Abese 80/3.

416 Ebû Zekeriya Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, Me'âni'l-Kur'ân, III, 280.

417 Ahzâb 33/63; Şûrâ 42/17.

418 'Abese 80/3.

419 Rabb'ca anlamları olduğunu belirttiğimiz kelime veya kavramların geçtiği âyetler için bk. Hâkka 69/3; Müddessir 74/27; Murselât 77/14; İnfitâr 82/17, 18; Mütaffifûn 83/8, 19; Târık 86/2; Kadr 97/2; Kaari'a 101/3, 10; Hümeze 104/5. Ve mâ yüdrîke şeklindeki ifadeler için de bk. Ahzâb 33/63; Şûrâ 42/17; 'Abese 80/3.

dan biri de *'akabe* kavramıdır. Aslında "sarp yokuş, tümsek, tepe" anlamına geldiği bilinen *'akabe* kelimesi hakkında, Yüce Allah Hz. Peygamber'e bunun sıra dışı bir açılımının bulunduğunu hatırlatmakta ve sorunun cevabını sonraki âyetlerde bizzat Kendisi vermektedir.

13-18. ÂYETLER:

فَكُّ رَقَبَةٍ ﴿١٣﴾ أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ ﴿١٤﴾ يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ ﴿١٥﴾ أَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ ﴿١٦﴾
ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ ﴿١٧﴾ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ
﴿١٨﴾

"**13-16.** (Sarp yokuş), köle azat etmek veya açlık gününde yakını olan bir yetime ya da hiçbir şeyi olmayan yoksula yemek yedirmektir. **17.** Sonra da iman edenlerden, birbirlerine sabrı ve merhameti öğütleyenlerden olmaktır. **18.** İşte bunlar sağın adamlarıdır."

Beled sûresinde asıl verilmek istenen mesajlardan biri, işte bu âyetlerdedir. Yüce Allah, *'akabe* denen "sarp yokuş"a Kendisi anlam vermekte, kelimenin bilinen yaygın anlamının dışında, Rabb'ca diyebileceğimiz anlam içeriklerinin bulunduğuna dikkatimizi çekmektedir.

a) "Sarp Yokuş"u Tırmanmanın Yolları

Söz konusu sarp yokuşu aşabilmenin ve sonunda cennete ulaşabilmenin bu âyet grubundaki şartları şöyle sıralanmaktadır:

1. Köle Azat Etmek

فَكُّ رَقَبَةٍ "Köle azat etmektir." Âyetteki فَكُّ *fekk* kelimesi, "bağı çözmek, kelepçeyi çıkarmak ve engeli ortadan kaldırmak", رَقَبَة *rakabe* ise "köle, boyun" demektir.

a) Âyetlerin indiriliş zamanı ve ortamı dikkate alındığında bu âyette kastedilen asıl anlamın, tercümede de tercih ettiğimiz üzere "köle azad etmek, onu esaretten kurtarmak, salıvermek veya salıverilmesini sağlamak" olduğu anlaşılmaktadır. Arapçadaki "parçayı anarak bütünü kastetmek" kuralı gereği burada "boynun azadı" demek, kölenin azadı demektir.

1. Kur'ân'da, köleyi hürriyetine kavuşturmak anlamında çok önemli tedbirler alındığı görülmektedir. Bu bağlamda bazı hatırlatmalar yapmak istiyoruz.

I. Câriyelerle evlenilerek hürriyetlerine kavuşturulmaları öngörülür.[420]

II. Savaş esirleri değiştirilir veya serbest bırakılır.[421] Bedir'deki uygulama bunun bir örneğidir.

III. Esir alınmaması prensip haline getirilmiştir. "Hiçbir peygamer esir almamalıdır"[422] âyeti bunun delilidir.

IV. Zekât verilecek kişiler sekiz grup insandan biri de kölelikten kurtulmak isteyenlerdir.[423]

V. Bu bağlamda iyilik ve takva esaslarının sayıldığı uzunca bir âyette, inanılacak değerlerin peşinde, yardımlaşmanın önemi vurgulanmış ve ekonomik yardımların yapılacağı insanlar sayılırken "köleler"e de sıralamada yer verilmiştir.[424]

VI. Kölelerin ve câriyelerin evlendirilmesi emredilmiştir.[425]

VII. Kölelerle azatlık sözleşmesi yapılması öngürülmüştür.[426]

VIII. Keffaretlerde uygulama seçenekleri arasında köle azadı ilk sıralardadır.

* Hata ile insan öldürenin cezalandırılmasında cezanın bir parçası köle azadıdır.[427]

* Hanımına zıhâr[428] denen ayıbı ve ahlâksızlığı yapanların keffâretinde[429] ilk seçenek "köle azadı" olarak belirlenmiştir.

* Keffâret gerektiren yeminlerde, gereği yerine getirilmeyen yeminin cezası olarak sunulan seçeneklerden birisi de "köle azad etmek"tir.[430]

420 Nisâ 4/3, Ahzâb 33/50.
421 Muhammed 47/4.
422 Enfâl 8/67.
423 Tevbe 9/60.
424 Bakara 2/177.
425 Nûr 24/32.
426 Nûr 24/33.
427 Nisâ' 4/92.
428 Zıhâr, eski Araplarda, hanımının bir organını, özellikle sırtını annesine benzetip eşinden boşanma şeklinde yaşanan bir bozuk davranıştır.
429 Mücâdele 58/3.
430 Mâide 5/89.

IX. Yorumunu yapmakta olduğumuz Beled 90/13'te "akabe" denilen "sarp yokuş"u tırmanmanın da ilk seçeneği köle azadı olarak belirlenmiştir.

2. Köle azadı konusunda Hz. Peygamber'in sahih hadislerinden de birkaç örnek vermek durumundayız. Efendimiz, kendi hayatında köle azadını bizzat kendisi uygulayarak ümmete örnek olmuştur. Ebû Hureyre kaynaklı bir rivayette Rasûlüllah (as)'ın şöyle buyurduğu nakledilmektedir: "Her kim bir mümin köleyi hürriyetine kavuşturursa, Yüce Allah da onun her organına karşılık olarak azad edenin bir organını ateşten azad eder."[431]

Başka bir rivayette ise bu defa kölenin inancı gündeme getirilmeden şöyle buyurulmaktadır: Bir adam Nebî (as)'a gelerek: "Bana beni cennete götürecek bir davranış öğret" deyince, Nebî (as): "Bir can kurtar veya bir köle azad et" buyurmuştur.[432] Bu rivayette can kurtarmak ile köle azadı aynı değerde sayılmış ve Hz. Peygamber'in konuya bakışı özetlenmiştir.

3. Zemahşerî ve Râzî'nin bize aktardığına göre, Ebû Hanîfe (ra), köle azadını sadaka vermekten daha üstün görmektedir.[433] Beled sûresindeki sıralama da Ebû Hanîfe'yi desteklemektedir.

4. Kölelik kurumuna bir statü kazandırmanın aksine, Kur'ân'ın asıl söylemek istediği şey, bu kurumun tamamen ortadan kaldırılmasıdır. Yukarıda saydığımız âyetlerde sunulan bilgilerden hareketle şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Kur'ân, dünyevî ceza gerektiren çeşitli fiillere verilecek cezalar arasına "köle azadı"nı koyarak, kölelik kurumunun tamamen ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır. "Söylediklerinden hareketle, söylemek istediğinin" bu olduğu anlaşılmaktadır. Zaten uygulamada da makul denebilecek kısa bir sürede bu kurum ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bizim söylemek istediğimiz husus, Kur'ân'ın kölelik kurumunu kaldırmak üzere bütün tedbirleri aldığıdır. Daha sonra bazı Müslümanların bu konuda yanlış yapması Kur'ân'a fatura edilemez, edilmemelidir. Varsa bir kabahat, bu İslâm'ın değildir; aksine, onu İslâm'a yamayıp, dine mal etmeye çalışan Müslümanlarındır.

5. Elmalılı'nın da belirttiği gibi, "bir köle"yi hürriyetine kavuşturmak bunca değer ifade ettiğine göre, bir "toplumun" hürriyetine kavuşturul-

431 Buhârî, Keffârât, 6; Müslim, 'Itk, 22; Ahmed b. Hanbel, II, 420.
432 Ahmed b. Hanbel, IV, 299.
433 Zemahşerî, age., IV, 745; Râzî, age., XXXI, 185.

ması çok daha büyük bir kahramanlık ve hayır vesilesidir.[434] Bu durumda, âyette kastedilen anlam için şu değerlendirme de son derece isabetli olmaktadır: "Bir köleyi özgürleştirmek, tüm kölelikleri ortadan kaldırmak için bir adım daha atmaktır. Bu çağrı, yalnızca fizikî/maddî köleliği değil, sosyal, ekonomik ve siyasal türevleriyle birlikte manevî köleliği de kaldırmaya yöneliktir."[435]

6. A'râf 7/157'de Hz. Peygamber'in misyonu hakkında bilgi verilirken sözü edilen en dikkat çekici hususlardan biri, onun için söylenen şu özelliktir: "(Nebî, insanların) sırtlarına vurulan yüklerini indirip, öteden beri (özgürlüklerine) vurulan zincirleri çözecektir." İşte, Kur'ân'ın Hz. Peygamber'e biçtiği misyonun en önemli unsurlarından biri budur. İnsanların zihinlerine vurulan prangaların sökülmesi, kırılıp parçalanması ve özgürlüklerine kavuşmalarının sağlanması, insanın onuruyla yeniden buluşmasını temin edecektir. Kur'ân bu hedefi insanlara göstermiş olup, kırılan insan onurunun yeniden elde edilmesi yolunda fedakârlıklardan kaçınmadan ve önüne çıkacak bütün engelleri kaldırarak ilerlemek, bu anlamda yapılacak en güzel davranıştır. Hz. Peygamber'in asıl sünnetlerinden biri de işte budur.

7. Kölelikle ilgili şu ilginç tespiti hatırlatmakta da yarar vardır: "İnfakın en üstünü, köleleri özgürlüklerine kavuşturmak için insana yapılan yatırımlardır. Günümüzde kölelik çok farklılaşmıştır. Eskiden köleler pazarda satılırdı, para ile alınıp kullanılırdı. Şimdilerde çağdaş kölelik çok daha farklılık kazanmıştır. Kölelik, siyasete girmiş, kalemlere sıçramış, istihdam alanı değişmiş, yakından değil, uzaktan kölelikler başlamıştır. Teşkilatlanmalarda görünen kölelik, eski köleliklere rahmet okutmaktadır. Belki özgür dolaşıyorlar, ama köle beyinler ve köle kalemler çağdaş köleliği çok iyi anlatmakta, köleliğin ne denli değiştiğine işaret etmektedir."[436]

b) Buraya kadarki izahlarımızda فَكُّ رَقَبَةٍ "Köle azat etmek" ifadesini, bir başka insanın, yani kölenin azadı anlamında ele aldık. Bir anlamda bunu zorunlu olarak tercih ettik. Çünkü devam eden âyetlerdeki esaslar ekonomik içeriklidir. Ancak فَكُّ رَقَبَةٍ "Köle azat etmek" ifadesinden maksadın, kişinin bizzat kendi boynunu ateşten koruması da olabilir. Bu durumda yapılacak iş, isyankârlıklardan kaçınmak ve itaate devam etmektir.[437]

434 Yazır, age., IX, 228.
435 İslâmoğlu, age., s. 1260'ta 13. not.
436 Bayraklı, age, XXI, 138.
437 Kurtubî, age., XX, 46.

Bu güzel yorumun Kur'ân'dan destekleri de vardır. Müddessir 74/38'de "Her nefis, kazandığına karşılık rehinedir" buyurulmakta, ayrıca Tûr 52/21'de de "Herkes kendi kazancına karşı rehindir"[438] ifadesi yer almaktadır. Burada verilmek istenen mesaj, insanların yaptıklarına karşı rehine olacakları ve bundan kurtulmak için dünyada çalışıp fedakârlık yapmaları gereğidir. İşte Beled 13'te sözü edilen "boyun azadı" ifadesi, kişinin kendi yaptıklarından dolayı sıkıntıya uğramaması için kötülüklerden uzaklaşması ve iyiliklere devam etmesinin sağlanmasıdır. Buna göre âyete "Boynunu (günah zincirinden) kurtarmak" anlamı da verilebilir.[439]

c) Âyetin tercümesi nasıl yapılırsa yapılsın, Kur'ân'ın maksadı insanları görünen ve görünmeyen bütün köleliklerden kurtarmak ve Allah'ın iradesi doğrultusunda, kula kul olmaktan kurtarıp özgürlüğün tadına varmalarını sağlamaktır. İşte sarp yokuşu tırmanmanın ilk yolu, Yüce Allah tarafından böyle belirlenmektedir. İkinci yol ise, takip eden âyetlerde şu şekilde yer almaktadır:

11. Zor Günde Başkasına Yardımda Bulunmak

أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ "Veya açlık gününde yoksulu doyurmaktır." Âyetteki إِطْعَامٌ *it'âm* kelimesi "yedirmek, doyurmak, ilgilenmek", يَوْمٌ *yevm* sözcüğü "gün", ذِي مَسْغَبَةٍ *zî mesğabe* ifadesi ise "zor, sıkıntılı" demektir.

Bu âyette ele alınan konu, ekonomik yardımlaşma veya infâk denen ve verilenden karşılık beklenmeden yapılan yardımlardır. Âyette önce yardımın ne zaman yapılacağı ifade edilmektedir.

*** Zor Günde Destek Olmanın Anlamı:**

أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ "Veya açlık gününde yemek yedirmektir." Âyetin başındaki أَوْ *ev* edatına "veya" anlamı verilebileceği gibi, "ve", "yani" anlamları da verilebilir. Bu durumda anlam, önceki âyette sözü edilen "boyun azad etme, bakımıyla ilgilenme"nin nasıl olacağını beyan eden bir özellik arz eder.

a) Sarp yokuşu tırmanmak boyun azadıyla gerçekleşir; boyun azadı ise genel olarak ve öncelikle ekonomik yardımlaşma ile sağlanabilir. Edata hangi anlam verilirse verilsin, önemli olan devam eden cümledir ki, bu cümlede "yemek yedirmek"ten bahsedilmektedir.

438 Benzer bir âyet için bk. En'âm 6/70.
439 Esed, age., s. 1271.

Elbette âyetteki إِطْعَامٌ *it'âm* kelimesi, "yemek yedirmek, doyurmak" demektir. Ancak mesele sadece maddî gıdalarla sınırlı olamaz. Burada anlaşılması gereken mesaj, gereken zamanda ve sözü edilecek kişilere ihtiyaç duydukları her konuda yardımcı olmaktır. Bu bazen yemek olur, bazen giysi olur, bazen de şimdilerde olduğu gibi eğitim olur, burs olur, proje desteği olur. Âyetteki asıl mesaj, garibân kişilerin her türlü bakımının sağlanması anlamındadır ve evrensel bir mahiyet arz etmektedir.

b) Âyette, sözü edilen diğer önemli konu ise, bu yardımın ne zaman yapılacağıdır. İşte فِى يَوْمٍ ذِى مَسْغَبَةٍ ifadesi bu soruyu cevaplandırmaktadır. Bu kelimeler "açlık günü" olarak tercüme edilebilir. مَسْغَبَةٌ *mesğabe* kelimesi, "acıkmak" anlamına gelen *s-ğ-b* kökünden gelmekte ve bu yapısıyla "açlık" anlamını vermektedir. Âyette günlük bir öğün acıkması kastedilmiş olabileceği gibi, aç kalınacak günlerin gelebileceği bilgisi de verilerek, daha uzun süreli kıtlık veya savaş ortamları kastedilmiş olabilir.

Kur'ân'da infaktan söz eden bazı âyetlerde, yardımlaşmanın zamanı olarak sadece bolluk günlerinden değil, aynı zamanda darlık günlerinden de söz edilmektedir. Bu bağlamda Âl-i İmrân 3/134'te infak eden muttakîler, bolluk günlerinde ve darlık zamanlarında bu işi yaptıkları için cennetlik olarak nitelendirilmektedirler. Demek ki, en çok ihtiyaç duyulan zamanlarda yardım yapmak, sonu cennet olan sarp yokuşu tırmandıran önemli bir hassasiyettir.

c) أَوْ إِطْعَامٌ فِى يَوْمٍ ذِى مَسْغَبَةٍ ifadesine "Veya (kendisi) aç iken (başkasını) doyurmak" anlamını vermek, âyette çok daha ince bir duyarlılığın söz konusu edildiğini ortaya koymaktadır. Zor günlerde herkes zor durumdadır. İşte asıl önemli olan, kendisi muhtaç iken başkasını görebilmek veya gözetebilmektir. Medineli ensârı, tarihin zirvesine yerleştiren şey, kendileri muhtaç olmasına rağmen başkalarını, yani muhâcirleri kendilerine tercih edebilme duyarlılıklarıdır. Onlar her şeylerini Mekke'den gelen muhâcir kardeşleriyle paylaşmışlar, onları kendilerinden bir parça saymış ve onlar doymadan kendileri doymamayı tercih edebilmişlerdir. Kur'ân'da bu duyarlılığa "îsâr" denmektedir.

İşte konuyla ilgili olarak insanlık tarihinde değerler hanesine damgasını vuran, mesajı beyinlere kazınacak ve "insanım" deme onurunu yaşamak isteyenlerin sarılacağı o muhteşem erdemi ortaya koyan âyet: "Bir de onlar (gelmeden) önce kendilerine yurdu hazırlayan ve imanı (yerleştiren)

kimselere (o ganimetten verilir). Onlar kendilerine sığınan muhâcirleri severler, diğerlerine verilenlerden dolayı içlerinde bir hasislik duymazlar; dahası kendileri çok muhtaç halde bulunsalar da başkalarını kendilerine tercih ederler. Evet, başkasının elindekine göz dikmekten korunanlar var ya, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."[440] Kur'ân, işte böyle insanlar yetiştirmek isteyen ilâhî bir kitaptır.

d) Âyete verdiğimiz bu anlamı destekleyen başka âyetler de vardır. Bakara 2/177 ve İnsân 76/8'de, bu tür bir yardımlaşmadan söz edilmekte ve kendisi muhtaç iken, malı sevmesine ve ona ihtiyaç duymasına rağmen, başka garibanları gözetebilmekten söz edilmektedir. Kur'ân bu noktada muhataplarına ve dünya insanlığına "empati" denen güzelliği, yani başkasının farkına varabilmeyi ve kendisini başkasının yerine koyabilme erdemini asırlar öncesinden öğretmektedir. Farkında olmak, farkı fark edebilmek, Kur'ân'ın Furkaan ismiyle sağlanabilen bir ayrıcalıktır. Ne mutlu, bu tür bir farkında oluşu Kur'ân'dan öğrenebilenlere!

Zor günde yardım yapmanın önemi âyette vurgulandıktan sonra, şimdi de kimlerin öncelikle gözetilmesi gerektiği öğretilmektedir.

III. Yetime Sahip Çıkmak

يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ "Yakını olan bir yetimi (doyurmaktır)." Âyetteki يَتِيمًا *yetîm* kelimesi "yetim", ذَا مَقْرَبَةٍ *zâ makbera* sözcüğü "yakınındaki" demektir.

Sûrenin devam eden iki âyetinde, daha önce sözü edilen ekonomik yardımın kimlere yapılacağı ele alınmaktadır. Âyetlerde, zor günde ve kendileri muhtaç iken başkalarını fark edebilmeleri istenen kişilere yol gösterilmekte ve en yakındaki yetimden başlamaları istenmektedir.

يَتِيمًا *yetîm* kelimesi, ana veya babası ya da hem anası hem de babası olmayan çocuklar için kullanılan özel bir sıfattır. Yetimi "muhtaç olunan şeyden yoksunluk" diye anlarsak, anlamı daha geniş bir çerçeveye oturtmuş oluruz.

Bu kelime ve Kur'ân ile Hz. Peygamber'in yetime nasıl davranılması konusundaki bilgilendirmeleri hakkında geniş açıklamamızı Fecr 89/17'de yaptığımız için burada detaya girmek istemiyoruz. Şu kadarını hatırlatmak

440 Haşr 59/9.

isteriz ki yetim, topluma emanettir. Bir milletin medeniyet ölçüsü, yetimlerine nasıl baktığıyla ilgilidir ve onunla ilgilenilmesiyle doğru orantılıdır. Kişi kendi çocuğuyla nasıl ilgileniyorsa yetimle de en az o kadar, hatta çok daha fazla ilgilenmek zorundadır.

Kur'ân'ın ve Hz. Peygamber'in yetimlerle ilgili hassas tutumu, meselenin öneminden kaynaklanmaktadır. İşte Beled sûresinde sözü edilen sarp yokuşun tırmanılmasında aşılması gereken hedeflerden birisi de yetimlerin bakımının sağlanmasıdır.

ذَا مَقْرَبَةٍ "yakındaki" ifadesi yanıltıcı olmamalıdır. Kur'ân, herkesi yakınıyla ve yakındakilerle ilgilenmek hususunda görevlendirmektedir. Herkes yakınındakini gözetirse uzakta kimse kalmaz; ancak bir aksaklık veya ihmal olursa, o zaman bütün yetimler zaten yakındadır ve kendileriyle ilgilenilmesi herkesin görevidir demektir.

Dikkat edilirse âyette "yetîm" kelimesinde herhangi bir inanç veya cinsiyet belirlemesi yapılmamıştır. Fakirin de yetimin de inanç yapısına veya cinsiyetine ya da milliyetine bakılmadan ve hiçbir ayırım gözetilmeden hepsiyle ilgilenilmesi Kur'ân'ın evrensel mesajının bir gereğidir.

IV. Yoksulu Gözetmek

أَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ "Veya hiçbir şeyi olmayan yoksulu (doyurmaktır)." Âyetteki مِسْكِينًا *miskîn* kelimesi "yoksul", ذَا مَتْرَبَةٍ *zâ metrabe* ifadesi "toprağa yapışmış" demektir.

Âyetin başındaki أَوْ *ev* edatına "ve" anlamı da verilebilir. Böylece köle azadı, yetimin bakımı ve yoksulun doyurulması birer alternatif değil, hepsi birer zorunluluk olarak anlaşılmış olur. Âyeti, "evsiz barksız, yurtsuz yuvasız bir düşkünü (doyurmak)" veya "topraktan başka barınağı olmayan düşkünü"[441] ya da "toprağa uzanıp kalmış olan (yabancı) bir yoksulu (doyurmak)"[442] şeklinde tercüme etmek de isabetlidir.

Bu çeşitliliğin sebebi, âyetteki kelimelerin anlam dünyasıdır. مِسْكِينًا *miskîn* kelimesi, "fakirliğin kendisinde yerleştiği, mesken tuttuğu kişi", ذَا

441 İslâmoğlu, age., s. 1259, 1260'da 15. not.
442 Esed, age., s. 1271.

مَتْرَبَة *zâ metrabe* ise "topraklanan, toprakta sürünecek kadar imkânsızlıklar içinde yüzen" anlamında tefsir edilmiştir.[443] Durum böyle olunca, âyetteki maksadın "açlık ve yoksulluk nedeniyle adeta karnı toprağa yapışmış haldeki insanların" doyurulması gerekliliğine vurgu yapmak olduğu anlaşılmaktadır. Günlük konuşmalarda *miskin* kelimesine genelde "boş boş oturan kişi" anlamı verilmesi tamamen hatalı bir kullanımdır. Çünkü bu kelime, "muhtaç, düşkün, kendi gücüyle kazanmaktan aciz kişi"[444] anlamına gelmektedir.

*** "Sarp Yokuş"la İlgili Âyetlerin Değerlendirilmesi**

a) Beled sûresinde sözü edilen "sarp yokuş"un cennete açılan diğer bir kapısı da, çaresiz, yoksul, düşkün ve muhtaç insanların bakımının sağlanması olarak belirlenmiştir. Bu âyette de bir öncekinde olduğu gibi, yoksulun inancı ile herhangi bir bağ kurulmamıştır. Yetim yetimdir, fakir fakirdir, yoksul yoksuldur, yardım için onun dinine, ırkına, cinsine, yaşına veya milliyetine bakılmaz.

b) Bir hayat projesi olan Kur'ân'ın, garibanlarla ilgilenilmesi noktasında kalıcı ve insancıl bir çözüm getirmemesi elbette düşünülemezdi. Bu nedenle, vahyin indirilmeye başlandığı ilk yıllarda pek çok sûrede yetimlere ve yoksullara yardıma öncelik verilmesi, toplumsal barışın ve dayanışmanın gözetildiğinin en belirgin göstergesidir.

c) "Komşusu aç iken tok yatan bizden değildir"[445] diyen bir Peygamberin tebliğ ettiği din, elbette ekonomik yardımlaşmayı önemseyen bir dindir. Bir rivayete göre Rasûlüllah (as) şöyle buyurmaktadır: "Cebrâîl bana, komşumu gözetmemi ve ona iyilik yapmamı o kadar tavsiye (veya emr) etti ki, komşuların birbirine mirasçı kılınacağını sandım."[446] Başka bir rivayete göre de Nebî (as): "Allah'a ve âhirete inanan kişi komşusuna iyilik yapsın"[447] diyerek, meselenin önemini vurgulamaktadır. Öyle anlaşılıyor ki, Kur'ân ve onun muazzez tebliğcisi Hz. Muhammed, komşuluk ilişkisini çok önemsemektedir.

443 Bayraklı, age., XXI, 139.
444 İslâmoğlu, age., s. 343, 1203, 1204'te 4. not.
445 "Kişi, komşusu olmadan doymaz" şeklindeki bir rivayet için bk. Ahmed b. Hanbel, I, 55.
446 Buhârî, Edeb, 28; Müslim, Birr, 140, 141; Tirmizî, Birr, 28; İbn Mâce, Edeb, 4; Ahmed b. Hanbel, II, 85, 160, 259, 305, 445, 458, 514; V, 32, 365; VI, 52, 91, 125, 187, 238.
447 Buhârî, Edeb, 31; Müslim, İmân, 74, 76, 77; İbn Mâce, Edeb, 4.

d) Konuyla ilgili meseleyi açıkça ortaya koyan Nisâ' 4/36. âyet meâlen şöyledir: "Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın; ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya ve uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya ve sahip olduklarınıza iyilik yapın, onlara iyi davranın. Allah, kendini beğenen ve böbürlenenleri sevmez." Bu âyette sayılan kişilere bakınca, toplumda birlikte yaşayan hiç kimsenin ihmal edilmediği, ana-baba ile diğerlerinin bir tutulduğu rahatlıkla görülecektir. Demek ki İslâm dini, toplumu oluşturan fertleri birbirinden sorumlu ilan etmiş, fakirlerin gözetilmesini ilâhî programın en önemli dersleri arasına koymuştur.

e) Kur'ân, evrensel mahiyetteki esaslarıyla toplumsal barışın teminatı olacak kardeşlik duygularını pekiştiren, fakirin zengine düşman olmadığı ve malına göz dikmediği bir toplum anlayışını fertlerine aşılayan bir kitaptır. Kur'ân, sözünü ettiğimiz bu hassasiyet ilkeleriyle, insanlara ve özellikle inananlara şunu öğretmektedir:

İnsan, mala "sahip" olmalıdır; mala "ait" olmamalıdır. Mala ait olanlar ona köle olanlardır. Mala sahip olamazsanız, mal size sahip olur; böylece kölesi olduğunuz malı siz kontrol edemezsiniz; hayatınızın da malınızın da kontrolü elinizden çıkar. Başka bir ifadeyle, malını Allah için dağıtmayanları, malları dağıtır, perişan eder. Bu itibarla bilinmelidir ki, malını garibanlarla paylaşanlar malın yükünden ve sorumluluğundan kurtulanlardır. Kur'ân'ın öğütlediği davranış biçimi bu değerlerin ürünü olmalıdır.

f) Malını Allah yolunda sarf edenler, aslında kendilerine emanet edilen malı, emanetin asıl sahibinin istediği yolda harcayanlardır. Emanetçi gözüyle mala bakanlar, onu Allah yolunda infak etmekten kaçınmazlar. Malını Allah yolunda harcayanlar, malı kirden, kendilerini de maldan arındıranlardır. Böyle davranmak elbette pek çok insan için zordur; bu doğrudur. Ancak iyi düşünüldüğünde hemen fark edilecektir ki, bugün durumu iyi olanlar yarın sıkıntılı bir duruma düşebilirler. Bugün garibanlara yardım etmeyenlere yarın da başkaları yardım etmeyebilir.

g) "Eken, biçer" gerçeğinden hareketle, karşılaşmak istemediğimiz durumlar için önceden önlem almak zorundayız. Bize yapılmasını istemediğimiz bir davranışı biz de başkalarına yapmamak zorundayız. Bunun tersinden bakınca şunu söyleyebiliriz: Yarın sana nasıl davranılmasını istiyorsan, bugün sen de başkalarına öyle davranmalısın.

h) Hz. Peygamber'in şu evrensel uyarıları konuyu açıklamada son derece önemlidir: "Allah, kullarından sadece merhametli olanlara mer-

hamet eder",[448] "Allah, insanlara merhamet etmeyene merhamet etmez",[449] "Merhamet etmeyene merhamet edilmez",[450] "Siz yeryüzündekilere merhamet edin ki yücelerdeki (Allah) da size merhamet etsin."[451]

b) İman, Sabır ve Merhamet Tavsiyesi

Beled sûresinde sözü edilen sarp yokuşu aşıp cennete gidebilmenin diğer yollarından bir bölümü ise, devam eden âyetlerde dile getirilmektedir. İlk iki yol "özgürlük için çalışma" ve "ekonomik yardımlaşma" şeklinde belirlenmişken, bu defa devreye "olmazsa olmaz" şu değerler girmektedir:

1. İmanlı Olmak

ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا "Sonra da iman edenlerden olmak." Âyetteki كَانَ *kâne* fiili "idi, oldu, devam etti" demektir.

Bu ifadenin, sûrenin 11. âyetinde yer alan "O kişi sarp yokuşu aşmayı seçmedi" cümlesinin devamı olduğu ifade edilmiş ve âyetin anlamı şöyle verilmiştir: "(O sarp yokuşu aşmak istemeyen kişi aynı zamanda) iman edenlerden de ... olmadı."[452] Bu yaklaşım doğru görülse de, biz tercihimizi bu âyetin 13. âyetin devamı olduğu şeklinde belirledik, açıklamalarımızı da buna göre yapmaya çalışacağız.

a) Medine dönemi sûrelerinden olan Bakara 2/177'de iyilik ve takvanın geniş açılımı yapılırken, öncelikle iman esasları zikredilmekte ve ekonomik yardımlar ikinci sırada verilmektedir. Burada ise, önce ekonomik konular hatırlatılmakta, ardından inanç ve diğer meseleler dikkatlere sunulmaktadır. Kur'ân'da daha başka sûrelerde de bu konular zaman zaman yer değiştirilerek ele alınmaktadır. Bu durum elbette bir çelişki değil, muhatapların durumuna göre hissedilen ihtiyacın öncelenmesi metodunun bir gereğidir.

b) Âyetin başındaki ثُمَّ *sümme* edatı, esasında "sonra" anlamına gelmektedir. Ancak bu sonralık her yerde ve her defasında sanıldığı gibi zaman açısından bir müddet ve mühlet anlamında sonralık değildir. Tıpkı

448 Buhârî, Cenâiz, 32; Eymân, 9; Merdâ, 9; Tevhîd, 25; Müslim, Cenâiz, 9, 11; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 24; Edeb, 58; Nesâî, Cenâiz, 22; İbn Mâce, Cenâiz, 53; Ahmed b. Hanbel, V, 204, 206, 207.
449 Buhârî, Tevhîd, 2; Müslim, Fedâil, 66; Tirmizî, Birr, 16; Zühd, 48; Ahmed b. Hanbel, IV, 258, 260, 261, 262, 265, 266.
450 Buhârî, Edeb, 18, 27; Müslim, Fedâil, 65; Ebû Dâvûd, Edeb, 145; Tirmizî, Birr, 12; Ahmed b. Hanbel, II, 228, 241, 269, 514.
451 Tirmizî, Birr, 16.
452 Yazır, age., X, 229.

Mü'minûn 23/14'te olduğu gibi, bu edat "bu esnada, aynı zamanda" anlamını da verir. Beled sûresindeki bu edatın kullanılma amacı yapılacakları saymaktır, yoksa öncelikleri belirlemek değildir.

Kur'ân, inancı ve davranışı birbirini tamamlayan, inancıyla davranışı birbiriyle uyumlu olan, özü, sözü ve pratik uygulamaları birbiriyle çelişmeyen insanlar yetiştirmek ister. Bu itibarla inanç ve amel denen iki değer, Müslümanın olmazsa olmaz iki parçasıdır; biri olmadan diğeri yaşayamaz. Onun için, zaman zaman bu konular yer değiştirilerek bizlere sunulmaktadır. İman ve amel ilişkisi konusunda Tîn 95/6 ve 'Asr 103/3'te geniş açıklamalar yapmıştık.

c) Daha önce Fecr 89/23'te de izah ettiğimiz üzere, imanın yarar sağlaması için, gereğinin dünyada yapılması ve uğrunda fedakârlık yapmak gerekir. Zamanı geçince ya da âhiretteki imanın hiçbir anlamı olmayacaktır.

d) İman-amel ilişkisi hakkında Beled 17. âyeti dikkatle incelersek, şunları söylemek durumunda oluruz: Âyette sarp yokuşu tırmanıp cennete gitmek için sıralanan esaslardan biri de, "iman etmek"tir. İnsân 76/3'de genişçe açıklayacağımız *imân*, "inanılması gereken bütün değerlere inanmak, inanılan değerlere güvenmek, güvende olmak ve çevreye güven vermek" demektir. İmana sahip olmadan yapılan davranışlar "itaat ve ibadet" kapsamında değerlendirilmez. Bu nedenle yapılan işlerin "ibadet" adını alması, Allah'a inanarak ve sadece O'nun rızası için yapılmasına bağlıdır.

e) *İmân*, hayır içerikli her şeyin öncülüdür; imansız olarak yapılan davranışlara "sâlih amel" denemez. Münafıkların sadakalarının kabulünü engelleyen şeyin, Allah'ı ve Rasûlü'nü inkâr etmeleri olduğu Kur'ân'da açıkça beyan edilmektedir.[453] Bir davranışın "ibadet" adını alması gibi, "makbul" olabilmesi de inanarak yapılmasına bağlıdır. Bir okula kayıt yaptırmadan nasıl ki diploması alınamazsa, bir yatırım için hesap açılıp para yatırmadan nasıl ki oradan para çekilemezse, imansız yapılan bir işten de sevap beklenemez. Bu tür davranışlara dünyada sevap verilmeyeceği gibi, âhirette de onlara yönelik bir ödülden söz edilemez.

"İnanmak, güvenmek, güvende olmak ve güven vermek" şeklindeki dört anlamı da içeren bir "iman"ın doğal sonuçları, bu âyette "sabrı ve merhameti tavsiye" olarak şekillendirilmiştir. Bu iki değer ayrıca, sarp yokuşu tırmanmanın imanla birlikte iki özelliğini oluşturmaktadır.

453 Tevbe 9/54.

11. Sabrı Tavsiye Etmek

وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ "Birbirlerine sabrı öğütleyenlerden olmaktır." Âyetteki تَوَاصَوْا *tevâsav* fiili "karşılıklı tavsiye etmek", الصَّبْرِ *es-sabr* kelimesi ise "sabretmek" demektir.

'Asr sûresinde, iman ve sâlih amel birlikteliğinin peşinden, karşılıklı olarak hakkın ve sabrın tavsiye edilmesi zikredilmişken, burada sabrın yanında merhamet dile getirilmektedir. Âyetteki تَوَاصَوْا *tevâsav* kelimesi, "mü'minlerin karşılıklı olarak birbirlerine tavsiyelerde bulunması" anlamına gelmektedir. Bu kelimenin açılımı, Tevbe 9/71. âyettir: "Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin dostudurlar; birbirlerine iyiliği emreder, birbirlerini kötülüklerden uzaklaştırmaya çalışırlar..."

Demek ki, mü'minler olarak birbirimize karşı görevlerimiz vardır. Öyle sanıldığı gibi, "her koyun kendi bacağından asılmıyormuş." Kur'ân'ın sunduğu hayat projesi, arzu edilen düzey ve kalitede bir toplum oluşturmayı, toplum halinde yaşamayı ve birbirine karşı görev ve sorumluluklarımızın bulunduğunu bizlere öğretmektedir.

a) "Sarp yokuş"u aşabilmenin gerekleri arasında sayılan "sabır", insanın her sıkıntıya boyun eğmesi olarak algılanmışsa da, bu algı yeterli ve kapsayıcı değildir. Âyetteki الصَّبْرِ *es-sabr*, bazen "göğüs germek", bazen "dayanmak", bazen "boyun bükmek", bazen de "inandığı değerlere sadakatle sarılmak" anlamlarına gelmektedir. Bu âyette söz konusu anlamların tümü vardır. "Sarp yokuş"u aşabilmek için, iman etmek, bununla birlikte sabrı ve merhameti tavsiye etmek son derece önemlidir. Lokmân 31/17'de de belirtildiği gibi, hak yolda olanlar bilmelidirler ki, başlarına sabır gerektirecek bazı sıkıntılar gelebilir. Hatta Hz. Peygamber "Cennet, zorluklarla çevrilmiş, cehennem de arzularla"[454] buyurarak, ödülle buluşmanın yolunun zorluklara karşı sabırlı, kararlı ve dirençli davranmaktan geçtiğini belirtmiştir.

b) Şu husus hiç unutulmamalıdır: Hak yolundaki insanların başına elbette bazı sıkıntılar gelebilir; ancak yine akıldan çıkartılmamalıdır ki, Yüce Allah'ın yardımı daima bu tür insanlarla beraberdir. Pek çok âyette Yüce Allah, kendi rızasını kazanmak için hayatını seferber edenleri yalnız bırakmadığını ve onları desteklediğini ifade etmektedir.[455]

454 Müslim, Cennet, 1

455 Bakara 2/153, 155, 157, 214; Mâide 5/56; En'âm 6/34; Yûsuf 12/110; Sâffât 37/172; Zümer 39/10; Muhammed 47/7; Mücâdele 58/21; Münâfikûn 63/8.

III. Merhameti Tavsiye Etmek

وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ "Birbirlerine merhameti (acımayı) öğütleyenlerden olmaktır." Âyetteki الْمَرْحَمَةِ *el-merhamet* kelimesi, "merhamet ve acımak" anlamlarına gelmektedir.

Sarp yokuşu aşmanın bir gereği de, mazluma veya fakire merhamet etmek ve yaratılmışlara şefkat beslemektir. *Merhamet* kelimesi, *rahmet, rahm/erhâm* kelimeleriyle de aynı köktendir. "Acımak, sıcak davranmak, esirgemek" anlamlarını esas alarak, ana rahminin insanlar için belirlenmiş en müsait yer ve barınak olduğunu söyleyebiliriz. Yüce Allah'ın *rahmân* ve *rahîm* sıfatlarının da bu kökten geldiğini düşününce, merhametin ilâhî bir nefesten nasıl beslendiği, nasıl bir anlam ifade ettiği daha net bir şekilde ortaya çıkmış olur.

a) Merhamet, karşıdakine öncelikle yürekten sevgi ve şefkat beslemekle başlar. Yüreğinde bu parıltı ve sıcaklık bulunmayan kişiden merhamet içerikli davranışlar beklenmez. Gönülden gelmeyen sevgi görüntüleri, karşılıklı aldanmalardan ve durumu geçiştirmekten ibaret kalır. Doğuştan getirdiğimiz sevgiye "muhabbet", sonradan kazanılana ise "meveddet" denir. İşte merhamet, bu iki sevgiyi de içine alan bir değerdir. Bu nedenle Yüce Allah, "sarp yokuş" dediği cennet yolunu, toplumsal bir kardeşlikten geçirmekte ve yolun adına "karşılıklı olarak merhamet tavsiyesi" demektedir.

b) Bu âyette تَوَاصَوْا *tevâsav* kelimesi, birisi "sabır" için diğeri de "merhamet" için olmak üzere iki kez yer almaktadır. Bunun nedeni, toplumsal yardımlaşmanın önemine vurgu yapmak olabilir. Vahyin geldiği ilk dönemlerde bu tür ifadelerin vurgulanarak dile getirildiği başka örnekler de vardır.

1. 'Alak sûresinde *ıkra'* emri ilk üç âyette iki kez yer almıştır. Nedeni ise okumanın önemine vurgu yapmak olduğu gibi, ilmin devamlı çalışmayla elde edilebileceğine dikkat çekmek de olabilir.

2. Fâtiha'da *rahmân* ve *rahîm* kelimeleri ilk üç âyette iki kez yer almaktadır; bunun nedeni de, Yüce Allah'ın merhametinin erişilmezliğine ve bütün varlıkları kuşattığına dair bilgi vermek olabilir.

Bir başka benzeri 'Asr sûresinde yer alan bu kullanımın, Beled sûresinde kullanım amacı ise, sabır ve merhamet denen değerlerin toplumsal dokuyu korumada, bireyler arasındaki dayanışmayı güçlendirmede ve

kardeşliğin hayata geçirilmesindeki etkin rolüne özellikle vurgu yapmak olabilir.

"Köle azad etmek, zor günde yakındaki yetime ve yoksulluk nedeniyle karnı adeta toprağa yapışan çaresizlere yardım etmek, bütün bunları imanlı olarak yapmak, ayrıca karşılıklı olarak sabır ve merhamet tavsiyesini gerçekleştirmek" şeklindeki fedakârlıkların sonu Beled 18'de şu şekilde belirlenmektedir:

c) "Sağın Adamı" Olmanın Anlamı

Kur'ân'da cennet ödülleri veya cehennem azabı konularının işlendiği yerlerde kullanılan tabirlerden bir bölümüne, bu sûrede de yer verilmektedir. İşte bunlardan biri "sağın adamları" ifadesidir. Bu ne anlama gelmektedir?

أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ "İşte bunlar sağın adamlarıdır." Bu âyete, "İşte bunlar, vicdan sahipleridir"[456] veya "İşte bunlar, dürüstlüğe ve erdemliliğe erişmiş olanlardır"[457] anlamı da verilebilir. Âyetteki الْمَيْمَنَةِ *el-meymeneh* kelimesinin asıl anlamından hareketle şu hatırlatmaların yapılması gereklidir:

Kur'ân'da bu konu ile ilgili olark üç değişik ifade söz konusudur:

1. مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ *men ûtiye kitâbehû bi yemînih*, yani "Kitabı sağ tarafından verilen kişi."[458]

2. أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ *ashâbü'l-meymeneh*, yani "sağın adamları."[459]

3. أَصْحَابُ الْيَمِينِ *ashâbü'l-yemîn*, yani "sağın adamları".[460] Bu son iki ifade "Sağın adamları" şeklinde anlaşılabileceği gibi "Vicdan sahipleri"[461] veya "Dürüstlüğe ve erdemliliğe erişmiş olanlar"[462] şeklinde de anlamlandırılabilir. Bu kullanımlarda geçen *el-yemîn* ve *el-meymeneh* kelimelerinin asıl anlamlarından hareketle şu hatırlatmaların yapılması gereklidir:

456 İslâmoğlu, age., s. 1259.
457 Esed, age., s. 1271.
458 Benzer bir âyet için bk. İsrâ 17/71.
459 Vâkı'a 56/8; Beled 90/18.
460 Vâkı'a 56/27, 38, 90, 91; Müddessir 74/39; Hâkka 69/19.
461 İslâmoğlu, age., s. 1259.
462 Esed, age., s. 1271.

a) "Sağ elindeki nedir ey Mûsâ?"[463] Bu ve benzer bazı âyetlerdeki[464] *yemîn* kelimesi "sağ el" anlamında vücudun bir organı olan "el"i ifade etmektedir.

b) "O nankörlere ne oluyor ki, sağdan soldan ayrı ayrı gruplar halinde sana koşuyorlar?"[465] Burada ve benzer âyetlerdeki *yemîn* veya çoğul olarak *eymân* kelimeleri "sağ taraf" anlamına gelmektedir.

c) "Allah'ı gereği gibi bilemediler. Hâlbuki kıyâmet günü yeryüzü tamamen O'nun avucu içindedir, gökler de sağ elinde dürülmüştür."[466] Bu ve benzer âyetlerde geçen *yemîn* kelimesi "kuvvet" anlamındadır.

d) "Allah sizi, yaptığınız kasıtsız yeminlerinizden sorumlu tutmaz; fakat kalplerinizin kazandığı yeminlerden sorumlu tutar."[467] Bu ve benzeri âyetlerdeki *eymân* kelimeleri de "yemin" anlamına gelmektedir.[468]

e) "Eğer antlaşma yaptıktan sonra andlarını bozarlar ve dininize dil uzatırlarsa, o küfür önderleriyle savaşın."[469] Bu ve benzeri bazı âyetlerdeki *eymân* kelimeleri de "ahit" anlamına gelmektedir.[470]

f) "Siz bize sağdan gelirdiniz, dediler"[471] âyetindeki *yemîn* kelimesi, "güvenilen yan, kişinin şüphelenmeyeceği taraf" anlamına gelmektedir.

g) *Eymân* kelimesi *meleket* kelimesiyle birlikte, مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ *mâ meleket eymânuküm* şeklinde kullanıldığında mecâzî bir anlam kazanır ve sağ ellerin sahipliği "kişinin sahip olması" anlamına gelir.[472]

Genel olarak "yemin" veya "uzuv, organ" anlamına gelen *yemîn* kelimesi naklettiğimiz örneklerde de görüldüğü üzere Kur'ân'da çeşitli anlamlarda yer almaktadır. Bizim "sağ el" anlamını verdiğimiz âyetlerdeki *el-yemîn* ifadelerine "cennet" anlamı da verilmiştir.[473] Ancak, biz bu kulla-

463 Tâhâ 20/17.
464 İsrâ 17/71; Vâkı'a 55/8, 27; Hâkka 69/19; Müddessir 74/39; İnşikaak 84/7.
465 Me'âric 70/36-37. Benzer örnek için bk. A'râf 7/17; Kasas 28/29; Hadîd 57/12; Tahrîm 66/8.
466 Zümer 39/67. Benzer örnek için bk. Sâffât 37/93; Hâkka 69/45.
467 Bakara 2/225.
468 Benzer âyetler için bkz Mâide 5/89; En'âm 6/109; Nahl 16/94; Nûr 24/53; Fâtır, 35/42.
469 Tevbe 9/12.
470 Örnek için bk. Kalem 68/39.
471 Sâffât 37/28.
472 Nisâ' 4/3, 24, 25, 36; Nahl 16/71; Mü'minûn 23/6; Nûr 24/31, 33, 58; Rûm 30/28; Ahzâb 50, 55; Me'âric 70/30.
473 Dâmeğânî, Kâmûsu'l-Kur'ân, s. 506.

rımların "sağ el" anlamına geldiğini ve buradaki sağ elin, âhiret şartlarına göre yine vücudun sağ tarafıyla ilgili bir organ olacağını düşünmekteyiz. Bu nedenle söz konusu ifadelerin "sağ taraf" anlamına geldiği kanaatindeyiz.[474]

Bu sûrede de olduğu gibi, *ashâbü'l-meymeneh* veya *ashâbü'l-yemîn* ifadeleri "âhirette amel defterini sağ taraftan alanlar" demektir. İsrâ 17/71, Hâkka 69/19 ve İnşikaak 84/7'de, konu açıkça "kitabı/amel defteri veya karnesi kendisine sağ tarafından verilenler" şeklinde geçmektedir. Vâkı'a 56/27 ve Müddessir 74/39'da ise ifade *ashâbü'l-yemîn* şeklinde yine aynı anlamda kullanılmaktadır. Âyetlerin birbirini anlam olarak desteklemesi ve tamamlaması açısından bakıldığında bunun böyle olduğu açıkça ortadadır.

أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ *ashâbü'l-meymeneh*, مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ *men ûtiye kitâbehû bi yemînih* veya أَصْحَابُ الْيَمِينِ *ashâbü'l-yemîn* ifadeleri "Âhirette amel defteri kendilerine sağ taraftan verilenler" şeklinde anlamlandırıldığı gibi, "Dünyadayken Yüce Allah'a verdikleri kul olma yeminine sadık kalanlar" anlamında da kabul edilebilir.

Bu anlam, kişinin yaratılışına uygun olarak, fıtratının gereği ve yaratılırken organlara Yüce Allah'ın programladığı ilâhî kodlamaya uygun bir şekilde zımnen yapıldığı kabul edilen bir yemini de hatırlatabilir. Dünya hayatında Hakk'a kul olma yeminine sadık kalanlar ve bu doğrultuda hayatını yaşayanlar âhirette bu sadakatlerinin karşılığı olarak cennet nimetleriyle ödüllendirileceklerdir.

19-20. ÂYETLER:

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ﴿١٩﴾ عَلَيْهِمْ نَارٌ مُؤْصَدَةٌ ﴿٢٠﴾

"19. Âyetlerimizi inkâr edenler ise, işte onlar solun adamlarıdır. 20. (Cezaları da), etrafı sarılmış, kapıları üzerlerine sımsıkı kapatılmış bir ateştir."

Beled sûresinin bu son iki âyetinde, önceki âyet grubundaki mesajın gereğini yapmayanlar ve âhirette karşılaşacakları sonları hakkında bilgi verilmektedir.

474 Yemîn kelimesinin anlamı hakkında bk. Okuyan, Kur'ân'da Vucûh ve Nezâir, s. 591-592.

a) İnkâr ve Sonuçları

İnanan ve iyi davranışlar ortaya koyanların zıddına, kötülük yapanların nasıl isimlendirileceği ve sonlarının ne olacağı konusu ise sûrenin son âyetlerindedir.

1. Yalanlama - Amel Defteri İlişkisi

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ "Âyetlerimizi inkâr edenler ise, işte onlar solun adamlarıdır." Âyetteki أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ *ashâbü'l-meş'emeh* tamlaması "solun adamları" demektir.

Her şeyden önce, bu âyette göze çarpan husus, sarp yokuşu tırmanmayı ifade eden "köle azadı, yetime ve yoksula bakmak, imanlı olmak, karşılıklı olarak sabrı ve merhameti birbirine tavsiye etmek" şeklindeki özelliklerin, "âyet" olarak tanımlanmasıdır. Demek ki, Yüce Allah'ın bütün emirleri birer âyet değerindedir; bir emri inkâr etmek, âyeti inkâr etmek demektir.

Genel olarak bütün ilâhî buyrukları, özel olarak da yukarıda sayılan özellikleri inkâr edenler, inkârı adeta hayat tarzı haline getirenlerdir. Bu isimle anılmayı hak edenler, aslında En'âm 6/33'te de belirtildiği üzere Yüce Allah'ın âyetlerini inkâr eden zalimlerdir. "Zâlim" sıfatı onların bu dünyadaki sıfatıdır; âhirette karşılaşacakları son ve nitelendirilecekleri isim ise أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ *ashâbü'l-meş'emeh* şeklindedir.

11. Kapısı Kapatılan Ateş

عَلَيْهِمْ نَارٌ مُؤْصَدَةٌ "(Cezaları da), etrafı sarılmış, kapıları üzerlerine sımsıkı kapatılmış bir ateştir." Âyetteki نَارٌ مُؤْصَدَةٌ *nârun mü'sade* tamlaması "kilitlenmiş ateş" demektir.

Üzerlerinde kapıları kilitli ateşin bulunması, azaptan kurtulmanın imkânsızlığını ortaya koymak için olsa gerektir. Âyetteki مُؤْصَدَةٌ *mü'sade* kelimesi, Hümeze sûresinde Hutame cehenneminin sıfatı olarak şu şekilde geçmektedir: "O, uzatılmış sütunlarla onların üzerine kapatılıp

kilitlenecektir."[475] Bu ifadelerden anlaşıldığına göre, Hutame, içine girenlerin bir daha dışarı çıkamayacağı bir ateştir. Zaten kelime olarak *mü'sade*, "tıpalanmış, sımsıkı kapatılmış, kilitlenmiş" demektir. Bu durumda her iki sûredeki ilgili kelimelerden maksat, Hutame cehenneminden çıkış olmayacağını ortaya koymaktır. Yüce Allah, cehennemde ölüm olmayacağını[476] ve oradan çıkmak isteyenlerin çıkarılmayacağını çeşitli âyetlerde dile getirmektedir.[477]

Özellikle Hümeze'nin sonunda yer alan "Uzatılmış sütunlar içinde" ifadesi, benzer şekilde, cehennemden çıkış olmayacağını ve orasının korunaklı bir yer olduğunu belirtmeye yönelik bir tamlamadır. Kehf 18/29'da, cehennemin duvarlarının, içinde bulunan suçluları çepeçevre kuşattığından söz edilmekte, böylece oradan kurtulmanın mümkün olmadığı hatırlatılmaktadır. Anlatılan özellikleri gereği Hutame cehennemi, insanları can evinden vuran ve gönülden dışarıya doğru çıkan ateş yapısıyla, uzun direkler veya tomruklarla arkasından kapatılmış kapılarıyla aslında dehşetli bir zindan havası vermektedir. Zindanların insandaki en önemli etkisi gönüllerde oluşturduğu "sevgililerden uzak kalma hicranı"dır.

b) "Solun Adamı" Olmanın Anlamı

Sûrenin 19. âyetinde sözü edilen *ashâbü'l-meş'emeh* ifadesi, 18. âyettekinin karşıtıdır. Bu ifadeyi "vicdansız olanlar"[478] veya "kötülüğe batmış kimseler" şeklinde tercüme edenler de vardır.[479] Bu son tercüme, ilgili kişileri nitelendiren bu tamlamanın söz konusu kişilerin dünya hayatlarında aldığı isimler olduğunu göstermektedir. Biz ise bu tamlamanın, inkâr ehli insanların âhirette amel defterlerini sol taraftan alacaklarını belirten bir anlam verdiği kanaatindeyiz. Nitekim Hâkka 69/25'te "Kitabı kendisine sol taraftan verilenler" ifadesi geçmekte, İnşikaak 84/10'da ise "Kitabı kendisine arkasından verilenler" ifadesine yer verilmektedir.

Sonuç olarak söylemek gerekirse, Vâkı'a 56/41'de geçen *ashâbu'ş-şimâl* ifadesi ile Beled 19'da geçen *ashâbü'l-meş'emeh* ifadesini diğer âyetlerle birlikte anlamak ve konuyu âhiretle ilişkilendirmek bizce daha doğrudur.

475 Hümeze 104/8-9.
476 Nisâ' 4/56; İbrâhim 14/17; Tâhâ 20/74; Furkaan 25/13-14; Fâtır 35/36; İnşikaak 84/11-12; A'lâ 87/13.
477 Fâtır 35/36-37; Müddessir 74/28.
478 İslâmoğlu, age., s. 1259.
479 Esed, age., s. 1271.

Zaten sûrenin 18. âyetiyle son âyeti, mesajın âhiretle ilgili olduğunu gösteren en önemli delildir.

İşte Beled sûresinin sonunda Yüce Allah, âyetlerini inkâr edenleri böyle bir ateş azabının beklediğini ifade ederek, baştan beri gerçekleştirdiği hatırlatmaların ne kadar önemli ve hassas olduğu mesajını vermektedir.

BELED SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-7. âyetler): Beled sûresi, mekânı, orada bulunanı, her doğurganı ve doğurgan olmayanı hayata şahit tutan, onların önemini vurgulayan, hatta yemine konu edilen bir hitapla başlamaktadır. Bu dikkat çekiş aslında insanın yaratılış özelliklerine vurgu yapmakta ve insanın zorluklara dayanıklı yapısını gündeme getirerek, bazı görev ve sorumlulukların kendisine yüklendiği haberini vermektedir. Güçlü ve dayanıklı bir şekilde yaratılan insanın, asıl gücün sahibini unutmaması istenmekte, onu her zaman gören ve gözetleyen bir varlığın bulunduğu açıkça bildirilmektedir.

(8-10. âyetler): Psikolojik yapıdaki dayanıklılığa uygun olarak, insanın, çeşitli duyu organlarına da sahip kılındığı, bunun sonucu olarak kendisine hak yolun gösterildiği de hatırlatılmaktadır.

(11-14. âyetler): Bu donanıma sahip olmasına rağmen, bazı insanların *'akabe* denen "sarp yokuşa" tırmanmadığı ve nankörlüğü tercih ettiği dile getirilmektedir. Mesajı dinleyen herkese "sarp yokuş"un hangi aşamalardan veya fedakârlıklardan oluştuğu söylenerek, ekonomik içerikli bazı davranışlara özellikle yer verilmektedir. Köle azadı, hürriyetin bu dindeki önemini temsil etmekte ve her türlü kölelikle mücadelenin gereğine vurgu yapılmaktadır.

(15-16. âyetler): Toplumun çocuğu ve topluma verilmiş bir emanet olarak tanıtılan yetimin bakımı ile, hayatını devam ettirememe noktasında adeta karnı toprağa yapışan, fakirlik ve yoksulluk kendisinde mesken tutan çaresizlerin elinden tutmak da, öncelikli bir konumda insanlara hatırlatılmaktadır.

(17-18. âyetler): Yapılanların bir anlam kazanabilmesi için bütün bu fedakârlıkların imanlı olarak gerçekleştirilmesi gündeme getirilmekte ve imansız bir şekilde yapılan işlerin karşılığının bulunmayacağı beyan edilmektedir. Kayıt yaptırılmayan okuldan mezun olunamayacağı gibi, iman-

sızların da âhiret beklentisi olmadığı ve o âleme inanmadıkları için orada bir ödül alamayacakları bu genel bilgilerden anlaşılmaktadır.[480]

Toplumun ayakta kalmasının vazgeçilmez değerlerinden biri olan "birbirinin farkında olmak, sevinci ve hüznü paylaşmak" erdemine, sûrede sabır ve merhamet tavsiyesi olarak yer verilmektedir. Bütün bu yapılan fedakârlıkların karşılığı olmak üzere elde edilecek kazanımın, amel defterinin sağ taraftan verilmesi ve cennetle buluşturulmak şeklinde gerçekleştirileceği, dolaylı olarak söylenmiş olmaktadır.

(19-20. âyetler): Hayatını inkâra açıp, inkâr içerisinde bir ömür tercih edenlere ise, amel defterlerinin sol taraftan verileceği bildirilmektedir. Bunun sonucu olarak, üzerlerine kilitlenmiş cehennem ateşinin sarılacağı ve orada kalacakları haber verilmektedir.

Hz. Peygamber: "Kim bu sûreyi kıraat ederse, Kıyâmet günü Allah onu gazabından güvende kılar" buyurmaktadır.[481] Sûreyi kıraat etmek, onun mesajını düşünmek, doğru anlamak ve gereğini yapmak demektir.

Hz. Peygamber'in müjdesini de destek kabul ederek, hayat yolculuğunun fedakârlıklar içeren yapısını hatırlatan bu sûrede sıralananları hayatımızın vazgeçilmezleri yapabilmeyi Yüce Allah'tan diliyor, bu yolda O'nun yardımını bekliyoruz.

480 Tıpkı açılmayan ve para yatırılmayan bir hesaptan para çekme girişimi gibi, inanmayanlar için de âhirette ödülden söz edilemez.

481 Rivayet için bk. Zemahşerî, age., IV, s. 745.

91. ŞEMS SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke döneminde indirilmiş olup, 15 âyetten oluşan ve adını ilk âyetteki "güneş" anlamına gelen *eş-şems* kelimesinden alan Şems sûresi, resmî sıralamada 91, iniş sırasına göre 26. sûredir.

Bu sûre, "yeminlerle başlaması, insanın yaratılış özellikleri, bunların olumsuz yönde işletilmesi, inkârcı azgınların azapla buluşturulacağı" konularında öncesindeki Beled sûresi ile anlam ilişkisine sahiptir.

Yüce Allah, bu sûrede yedi varlığa yemin ederek, insanların yaratılış özelliklerini gündeme getirmektedir.

Kendilerine yemin edilen bu varlıklar önemli olsa da, asıl gözden kaçırılmaması gereken nokta, bütünüyle o varlıkları yaratan güce dikkat çekilmesidir. Çünkü yeminlerden sonra gelen ilk cümlede insanın yaratılışına, bir anlamda hamuruna yerleştirilen iki özellikten söz edilmekte ve bu yerleştirmeyi Yüce Allah'ın yaptığı bildirilmektedir.

Demek ki, asıl hedef varlıklara bakarak yaratıcıyı bulmak veya âlemden Allah'a ulaşmaktır. Nitekim bu gerçeği fark edemeyenler, Semûd kavmi örneğiyle tanıtılmakta, verilen nimetlerin ve sunulan imkânların farkına varılmaması durumunda, yaşanacak felakete ve ibret içerikli sonuçlara vurgu yapılmaktadır.

Âyet sonlarındaki *hâ* zamiriyle sağlanan ses uyumu, sûrenin bütün âyetlerinin aynı anda indirildiğinin bir göstergesi kabul edilebilir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا ﴿١﴾ وَالْقَمَرِ إِذَا تَلَاهَا ﴿٢﴾ وَالنَّهَارِ إِذَا جَلَّاهَا ﴿٣﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَاهَا ﴿٤﴾
وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنَاهَا ﴿٥﴾ وَالْأَرْضِ وَمَا طَحَاهَا ﴿٦﴾ وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا ﴿٧﴾ فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا
وَتَقْوَاهَا ﴿٨﴾ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا ﴿٩﴾ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا ﴿١٠﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوَاهَا ﴿١١﴾
إِذِ انْبَعَثَ أَشْقَاهَا ﴿١٢﴾ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيَاهَا ﴿١٣﴾ فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ
عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذَنْبِهِمْ فَسَوَّاهَا ﴿١٤﴾ وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا ﴿١٥﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-10. Güneşe ve (gün boyu devam eden) aydınlığına, güneşi takip ettiğinde aya, (ışığını) açığa çıkarttığında gündüze, (ışığını) örttüğünde geceye, gökyüzüne (uzaya) ve onu bina eden kuvvete, yeryüzüne ve onu yapıp döşeyen kudrete, nefse ve ona (yaratılış amacına uygun) birtakım kabiliyetler veren güce, sonra da ona kötülük ve (kötülükten) korunma duygusunu ilham eden eşsiz iradeye yemin olsun ki, nefsini (kötülüklerden) arındıran kişi kurtuluşa ermiştir; onu kötülüklere gömen de ziyan etmiştir. **11.** Semûd kavmi azgınlığı yüzünden (Allah'ın elçisini veya gerçeği) yalanlamıştı. **12-13.** Onların en bedbahtı (deveyi kesmek için) ileri atıldığında, Allah'ın elçisi (Sâlih) onlara: "Allah'ın devesine ve onun su hakkına dokunmayın!" demişti. **14.** Ama onlar, elçiyi yalanladılar ve deveyi de kestiler. Bunun üzerine Rableri, günahları sebebiyle onları kahretti ve hepsini yerle bir etti. **15.** (Hâlbuki bu kavim,) kendi âkıbetinden hiç de korkmuyordu.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-8. ÂYETLER:

وَالشَّمْسِ وَضُحٰىهَا ﴿١﴾ وَالْقَمَرِ إِذَا تَلٰىهَا ﴿٢﴾ وَالنَّهَارِ إِذَا جَلّٰىهَا ﴿٣﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشٰىهَا ﴿٤﴾
وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنٰىهَا ﴿٥﴾ وَالْأَرْضِ وَمَا طَحٰىهَا ﴿٦﴾ وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰىهَا ﴿٧﴾
فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰىهَا ﴿٨﴾

"**1-8.** Güneşe ve (gün boyu devam eden) aydınlığına, güneşi takip ettiğinde aya, (ışığını) açığa çıkarttığında gündüze, (ışığını) örttüğünde geceye, gökyüzüne (uzaya) ve onu bina eden kuvvete, yeryüzüne ve onu yapıp döşeyen kudrete, nefse ve ona (yaratılış amacına uygun) birtakım kabiliyetler veren güce, sonra da ona kötülük ve (kötülükten) korunma duygusunu ilham eden eşsiz iradeye yemin olsun."

Sûrenin başında, bütün zamanları, bütün varlıkları, özellikle de insanı dikkate sunan bir yemin demeti vardır.

a) Yedi Varlığa Yemin

Kur'ân'daki yeminler hakkında Kıyâmet 75/1'de geniş bir şekilde, Duhâ 93/1'de ise kısaca bilgi verdiğimiz için, burada tekrara girmeyeceğiz. Yüce Allah, sûrenin bu ilk grup âyetinde yedi değişik varlığa yemin ederek, asıl mesajını insanın yaratılış özelliklerine dikkat çekmeye yönlendirmektedir.

1. Güneş ve Işığı

وَالشَّمْسِ وَضُحٰىهَا "Güneşe ve (gün boyu devam eden) aydınlığına yemin olsun." Âyetteki الشَّمْس *eş-şems* kelimesi "güneş", ضُحٰى *duhâ* sözcüğü ise "kuşluk, ışık" demektir.

Bu ilk âyette güneş ve onun aydınlığı söz konusu edilmektedir. İnsan hayatında ve içinde yaşadığımız sistemde güneşin önemi hakkında sözü uzatmaya hiç gerek yoktur. Belki hakkında biraz bilgi verilmesi gereken kelime, bu âyette de Duhâ 93/1'de de geçen *duhâ* sözcüğüdür. *Duhâ* "kuşluk vakti, gündüzün ışığı, güneşin ısısı ve bütünüyle gün"[482] anlamlarına gel-

482 Râzî, age., XXXI, 189.

mektedir. İkinci âyette, *kamer* "ay" kelimesi gelmekte ve ay da geceyi temsil etmektedir. Bu nedenle ilk âyetteki *duhâ* kelimesiyle aslında güneşin gün boyu devam eden ışığının kastedildiğini söylemek yanlış olmasa gerektir.

11. Ay

وَالْقَمَرِ إِذَا تَلٰيهَا "Güneşi takip ettiğinde aya yemin olsun." Âyetteki الْقَمَر *el-kamer* kelimesi "ay", تَلٰى *telâ* fiili ise "takip etmek, peşinden gitmek" demektir.

Bu âyette ayın, güneşi takibinden söz edilmektedir. Ferrâ'nın da dediği gibi bu takip, ayın ışığını güneşten alması anlamındadır.[483] Bu durumda, bir yansıtıcılıktan söz ediliyor demektir. Yûnus 10/4'te "güneş"in *diyâ'* (ışığın kaynağı, ışık üreten varlık), "ay"ın ise *nûr* olarak nitelendirilmesi, ikisi arasındaki mahiyet farkına işaret etmektedir. Böylece, Kur'ân kullanımlarından hareketle, çok önemli bilimsel gerçeklere ulaşmanın yolu gösterilmekte ve onları kavramaya yönelik çalışmalar dolaylı olarak teşvik edilmektedir.

Kur'ân'da çeşitli alanlardaki farklı kullanımlar ve mesajın iletilmesinde seçilen kelimeler ve kavramlar, Kur'ân'da "çok anlamlılığın" var olduğunu gösterir. Kur'ân ilimleri arasında çok önemli bir konumu bulunan "Vucûh ve Nezâir" ilminin "vucûh" kısmı, Kur'ân'daki bu tür kullanımları konu edinir.[484] "Nezâir" ise daha çok "eş anlamlılık" üzerinde durur. İşte güneş ve ay hakkındaki durum bunun bir örneğidir.

Şems sûresinin ilk iki âyetinde güneş ve aya dikkat çekilmesi, onların insan hayatındaki büyük öneminden kaynaklanabileceği gibi, Müslümanların günlük ve yıllık ibadetlerindeki belirleyiciliklerinden de kaynaklanmış olabilir. Güneşin hareketleri Müslümanın günlük ibadetlerinden olan namaz vakitleri için vazgeçilmez önemdedir. Ayrıca oruca başlama saati (imsak) ile orucun bitirilmesi (iftar) zamanı da güneşin hareketleriyle bilinir. Zekât, Ramazan, Hacc, Kurban gibi ibadetlerin ve kıtâl, zıhâr ve kefaret gibi uygulamaların zamanı ise, ayın hareketleriyle tespit edilmektedir. Dolayısıyla bu iki varlığa dikkat çekilmesi, insanın tabiatla bütünleşen, biri olmadan diğeri anlamını yitiren ve kâinattaki tevhidin fark edilmesini sağlayan önemli bir nitelik arz etmektedir.

483 Râzî, age., XXXI, 189.

484 Bu konuda sayılı bazı eserler eski müellifler tarafından kaleme alınmıştır. Âcizane bizim de "Kur'ân'da Vucûh ve Nezâir - Çok Anlamlı Kelimeler ve Edatlar" adında, oldukça geniş çaplı bir çalışmamız bulunmaktadır.

*** "Tilâvet" Ne Demektir?**

Âyette geçen ve "takip etmek" anlamına gelen *telâ* fiili, *tilâvet* kelimesiyle aynı kökten gelmektedir. "Kur'ân'ı tilavet etmek" demek, onun kelimelerini tekrar etmek ve muhataplara aktarmak anlamına geldiği gibi, onun hakikatlerini izlemek, dediğini yapmak, yolunu takip etmek ve izinden gitmek gibi anlamlara da gelmektedir. Hûd 11/17'de de örneği bulunan bu "takip etmek" anlamıyla Kur'ân'ın tilavet edilmesi, onu farkındalıkla izlemeyi zorunlu kılmaktadır. Artık Kur'ân tilaveti demek, onun metnini sadece tekrar etmekten ve başkalarına aktarmaktan ibaret olmamalıdır.

Ay, Güneş'in ışığından yararlanıp onu başka varlıklara aktardığı gibi, Kur'ân okuyanlar da onun aydınlığından yararlanmalı, sonra başkalarına aktarmalıdır. Kehf 18/27, 'Ankebût 29/45 gibi âyetlerde Kitâb'ın, yani Kur'ân'ın tilavetinden maksat, hem onun okunması, hem tekrar edilmesi, hem başkalarına aktarılması, hem de emirlerinin ve yasaklarının gereğinin yerine getirilmesi, böylece örnek olunmasıdır. Asıl bütüncül ve sonuç veren okuma eylemini ise, anlamadan, yani mekanik bir okuma değil, irfânî, yani bilinçli bir kıraat oluşturmaktadır. Anlaşılmadan ve gereği yerine getirilmeden yapılan okumalar lüzumsuz değildir; ancak yeterli hiç değildir.

Kur'ân'ı okuma ve anlamada nasıl bir yol takip edilmesi gerektiği noktasında kitabımızın "Giriş" bölümünde "Kur'ân Nasıl Okunmalı?" başlığında geniş bilgiler verdiğimiz için bu kadarlık bir hatırlatma ile yetinmek istiyoruz.

III. Gündüz

وَالنَّهَارِ إِذَا جَلَّيٰهَا "(Güneşin ışığını) açığa çıkarttığında gündüze yemin olsun." Âyetteki النَّهَار *en-nehâr* kelimesi "gündüz", جَلّى *cellâ* fiili ise "görünmek, ortaya çıkarmak" demektir.

Burada güneşin ışığını ortaya çıkaran gündüze dikkat çekilmektedir. Bir anlamda gündüzün ışıklı oluşu güneşle mümkündür; gündüz, güneşin aydınlığından ibarettir. Gündüz ne kadar parlak ise demek ki güneş o oranda parlaktır. Kur'ân'ı doğru anlamada etkili olan "sebep-sonuç ilişkisi"ni burada da görmekteyiz. Bu durumda güneş sebeptir; onun ışığını fark ettiren gündüz ise sonuçtur.

Güneşin görülmesi ancak ışığının görülmesiyle mümkündür. Gündüz, ışığın bizdeki izlenimidir. Hava kapalı iken, yani güneşin görülmemesi du-

rumunda bu defa onun varlığı akıl ile anlaşılır. Çünkü güneş varsa ışık da vardır; aksi durumda güneş yoksa ışık da haliyle yoktur. Bu ifadelerimizle, güneş ile ışığının ayrılmaz bir bütün oluşturduğu gerçeğini dile getirmeye çalışıyoruz.

iv. Gece

وَالَّيْلِ إِذَا يَغْشٰىهَا "(Güneşin ışığını) örttüğünde geceye yemin olsun." Âyetteki الَّيْلِ *el-leyl* kelimesi "gece", يَغْشٰى *yağşâ* fiili ise "örtmek, kaplamak" demektir.

Bu âyette ise güneşin ışığını kapatan geceye dikkat çekilmektedir. Elbette burada akla bazı sorular gelebilir. Denebilir ki, gece neden başka bir şeyi kapatması yönüyle ele alınıyor? Esasında zaman olarak gündüz ve ışık, insan hayatı için daha öncelikli bir durum arz ettiği için geceyi anlatırken de gündüzün ışığı gündeme getiriliyor.

Gecenin ışığı kapatması olayı özellikle kutuplara yakın bölglerde bizzat gözlemlenen bir olaydır. Güneş görünmesine rağmen etrafın gece olduğu durumlar olduğu gibi, güneş meydanda değilken ortalığın ışık olduğu, yani gündüz olduğu zamanlar da yaşanmaktadır. Bu âyette söz edilen "gecenin, gündüzün ışığını kaplaması" olayı kutuplarda yaşanan enteresan bir görüntü vermektedir. Kanaatimizce burada sözü edilen durum kuvvetle muhtemeldir ki kutup bölgelerindeki tabiat olaylarını işaret etmektedir.[485]

İnsan için bütün zamanlar önemlidir ve anlamlıdır. Her birinin kendine göre özelliği ve insana yararı vardır. Burada hatırlatılan husus, günün ışığında hayatın daha açık ve verimli bir şekilde yaşanması ve ihtiyaçların genellikle bu dönemde giderilmesidir.

Güneş, ay, gündüz ve geceye yemin edilmesi, elbette sadece onların ışığı, takibi, açığa çıkması ve örtmesinin düşünülmesiyle sınırlı değildir. Maksat, onları var eden gücün farkına varılmasının sağlanması, o gücün erişilmezliğinin ve o güç karşısındaki acziyetin itiraf edilmesidir.

Bu arada gözden kaçırılmaması gereken çok önemli bir başka nokta ise, akıp gitmekte olan zamandır. Güneş, ay, gündüz ve gece, aslında insanın ömrünü ifade eden *'asr* kelimesinin de bir açılımıdır. Bu nedenle "geçip

485 Bu bilgiyi konuyla ilgili gözlemleri ve çalışmaları bulunan Prof. Dr. Abdülaziz Bayındır hocaya borçluyum. Bu çalışmalar sayesinde kutup bölgelerinde namaz vakitleri veya oruçla ilgili yaşanan kafa karışıklıkları da büyük oranda giderilmeye çalışılmaktadır.

gitmekte olan zamana ve bitmekte olan ömre dikkat çekilmesi", onların şahitliğini unutmamak anlamındadır. Zamanı ve ömrü hafife almadan, hayatı bilinçli yaşamanın gerekliliği bu âyetlerde ortaya konulmaktadır. Sûrenin ilk dört âyetinde işte bu meselenin önemi ve hassasiyeti muhataplara anlatılmaya ve kavratılmaya çalışılmaktadır.

v. Gök

وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنٰيهَا "Gökyüzüne (uzaya) ve onu bina eden kuvvete yemin olsun." Âyetteki السَّمَاء *es-semâ'* kelmesi "gök, yükseklik, uzay", بَنٰى *benâ* fiili ise "kurmak, şekillendirmek, bina etmek, yapmak" demektir.

Kur'ân'da göğün binâ edilişi ile ilgili çeşitli ifadeler yer almaktadır. Göklerin sayısının yedi olduğuna dair çeşitli âyetler vardır ve bu sayının rakamsal bir değer ifade etme ihtimalinin yanı sıra, çokluk anlamına gelebileceği de kanaatler arasında yer almaktadır.

Nâzi'ât 79/27-28'de, Yüce Allah, göğün bina edilmesini insanın yaratılmasıyla mukayese ederek, göğün yükseltilip düzene konulmasını dile getirmektedir. Ayrıca Zâriyât 51/47'de göğün çok güçlü bir şekilde bina edildiği ve sistemin genişletilmeye devam edildiğine dikkat çekilmektedir. Yine Zâriyât 51/7'de göğün, yani uzaydaki gezegenlerin yörüngeleri bulunduğu, Hıcr 15/16'da gökte birtakım burçlar yaratıldığı[486] ve onların uzaktan bakanlar için süslendiği, dahası kovulmuş her şeytandan korunduğu[487] bildirilmektedir. Bütün bu âyetler ışığında "göğün bina edilmesi, sisteme kavuşturulması demektir" şeklindeki bir ifade hatalı olmasa gerektir.

Târık 86/11'de geniş bir şeklide ele aldığımız üzere, göğün "dönüş sahibi" olduğu beyan edilerek uzaydaki sistem hakkında ipuçları verilmekte ve araştırmacılar için kapı aralanmaktadır.[488]

Aynı konuda olmak üzere, Hacc 22/65'te göğün, yerin üzerine düşmesini engelleyen gücün Yüce Allah olduğu beyan edilmekte ve O'nun izin vermesi durumunda bu sistemin bozulacağı açıklanmaktadır. Fâtır 35/41'de de benzer bir konu gündeme getirilmekte, göklerin ve yerin sisteminin devamı Yüce Allah'ın sahipliğiyle ilişkilendirilmektedir. O'nun mü-

486 Furkaan 25/61; Fussılet 41/12.
487 Sâffât 37/6-7; Mülk 67/5.
488 Göğün yapısı hakkında geniş açıklamamız için bu kitapta yer alan Târık sûresinin tefsiri bölümüne bakılabilir.

dahalesi olmaması halinde bu yapının bozulacağı, başka hiçbir varlığın bu noktada etkin olamayacağı da âyetlerde dolaylı olarak hatırlatılmaktadır.

Göklerin bina edilişiyle ilgili olarak son bir hatırlatmayı da Rahmân 55/7. âyet ile verelim. Orada, Yüce Allah göğü kendisinin yükselttiğini ve bir denge koyduğunu beyan ederek, hem sisteme müdahale edilmemesi hem de sistemin bozulmaması noktasında insanları uyarmaktadır.

Hâsılı-ı kelam, her şeyde olduğu gibi, göklerin yaratılmasında da bizim anladığımız veya anlayamadığımız nice incelikler ve derin hikmetler vardır. Onların binâ edilmesi faydadan ve amaçtan yoksun değildir.[489]

VI. Yeryüzü

وَالْأَرْضِ وَمَا طَحٰىهَا "Yeryüzüne ve onu yapıp döşeyen kudrete yemin olsun." Âyetteki الْأَرْضِ *el-ard* kelimesi "yeryüzü", طَحٰى *tahaa* fiili "döşemek, yaymak" demektir.

Bu sûrede yemine konu edilen varlıkların altıncısı yeryüzüdür. Yüce Allah, yeryüzüne ve onu döşeyen kudrete, yani kendi gücüne dikkatleri çekmektedir.

Kur'ân'da yaratılıştan söz edilen pek çok âyette gökler ve yer bir arada zikredildiği için, burada da yemine konu edinilen varlıklar arasında söz, gökten sonra yere getirilmektedir.

Ğâşiye 88/17-20'de Yüce Allah dört değişik varlığa dikkat çekmekte, bunlardan birisini de "yeryüzü" olarak belirlemektedir. Orada, yeryüzünün yapısı hakkında Kur'ân'da verilen diğer bilgileri de dikkate alarak geniş izahlar yaptığımız için burada detaya girmeyeceğiz.

Şu kadarını söyleyelim ki, önce gökler duman halinde yaratılmış, peşinden yeryüzü yaratılıp döşenmiştir. En sonunda ise daha önce duman halinde yaratılmış olan gök düzenlenmiştir. Bütün bunların toplam 6 gün veya 6 evrede gerçekleştiği Kur'ân'da açıkça beyan edilmektedir.[490]

İşte bu bilgilerin devamı veya parçası olarak, Şems sûresinin bu âyetinde de yeryüzünün yayılıp döşendiği belirtilerek, onu bu şekilde dü-

489 Âyetler için bk. Sâd 38/27; Dühân 44/38-39.
490 Bakara 2/22, 28; A'râf 7/54; Hûd 11/7; Fussılet 41/9-12; Zâriyât 51/48; Hadîd 57/4; Nebe' 78/6; Nâzi'ât 79/27-33; Ğâşiye 88/20.

zenleyen varlığın Yüce Allah olduğu tekrar hatırlatılmakta, O'nun gücüne dikkat çekilmekte ve yemine konu edinilen varlıklar arasında yeryüzü de gündeme getirilmektedir.

vii. İnsan

وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰىهَا "Nefse ve ona (yaratılış amacına uygun) birtakım kabiliyetler veren güce yemin olsun." Âyetteki نَفْسٍ *nefs* kelimesi "insan, nefs", سَوّٰى *sevvâ* fiili "düzenlemek" demektir.

En uzaktaki varlıklardan başlanarak gelinen son nokta insanın kendisidir. Daha önce de çeşitli vesilelerle değindiğimiz üzere, Kur'ân'da bazı hakikatlerin anlaşılması için değişik metotlar kullanılmaktadır.

Bazen "uzaktan yakına", bazen "yakından uzağa", bazen "soyuttan somuta", bazen "somuttan soyuta", bazen "parçadan bütüne", bazen de "bütünden parçaya" doğru giden bir anlatım tekniği uygulanmaktadır. Buradaki amaç, insanın bütün bu varlıklar hakkında zihin yorması, görülebilen ve incelemeye konu olanlarına bakıp, yaratılış amaçları hakkında dersler çıkartmasının sağlanmasıdır.

Âyetteki *nefs* kelimesi "insan benliği", onun *tesviyesi* ise "biçimlendirilmesi" olarak kabul edilebilir.[491] *Nefs* kelimesinin çeşitli anlam boyutları vardır. Burada kastedilen anlamının "madde ve manasıyla, beden ve ruhuyla, yani bütünüyle insan" olduğunu düşünmekteyiz.

Tesviye her ne kadar maddî varlıklar için düşünülse de, manevî varlıklar için kullanılmasında da bir engel yoktur. Maksat, insanın kendi varlığını gözlemlemesi, maddeten ve ruhen nasıl bir incelikte ve düzende şekillendirildiğini fark etmesi, sonunda da onu var eden Yüce Allah'a tevhîd çizgisinde iman etmesidir.

b) İlâhî Program: Fucûr ve Takvâ

İnsanın yaratılış gayesini gerçekleştirebilmesi için amaca uygun bir şekilde programlanması gereği vardır; işte bu gerçeği şu âyet ortaya koymaktadır:

فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰىهَا "(Sonra da) nefse kötülük ve (kötülükten) korunma duygusunu ilham eden eşsiz iradeye (yemin olsun)." Âyetteki أَلْهَمَ *elhe-*

491 Esed, age., s. 1273'te 4. not; İslâmoğlu, age., s. 1262.

me fiili "ilham etmek, kotmak, yerleştirmek", فُجُورَ *fucûr* kelimesi "kötülük özelliği", تَقْوٰى *takvâ* sözcüğü ise "korunmak" demektir.

Yüce Allah, yemin ettiği veya üzerine dikkat çektiği nefse "fucûr" ve "takvâ" özelliğini ilham ettiğini, yaratılışın hamuruna adeta bunları programlayıp yerleştirdiğini belirtmektedir.

1. Fucûr

Fucûr, en kısa anlamıyla "kötülük, ahlâkî zaaf, sorumsuzluk" demektir. Bunun, insanın günah işleyebilme özelliği olduğunu da söyleyebiliriz. İnsanın "fucûr" sahibi kılınması imtihanının gereğidir. Yoldan çıkabilme yeteneği olmayan varlıklar imtihan edilmezler. Melekler bu anlamda yeterli bir örnektir.

İmtihan, alternatifliliğin sonucu olarak gerçekleşebilir. Günah işleyebilecek durumda olan varlıklar, eğer o günah davranışlardan kaçıp uzaklaşabiliyorlarsa o imtihanın bir anlamı vardır; aksi takdirde böyle bir işlemin hiçbir anlamı yoktur.

11. Takvâ

Bu âyette dikkat çekilen ve nefse yerleştirildiği belirtilen ikinci özellik ise, kötülüklerden korunabilme özelliğidir; buna da *takvâ* denmektedir.

Nebe' 78/31'de de geniş bir şekilde ele alacağımız üzere, *takvâ* asıl itibariyle *v-k-y* kökünden gelmekte ve "korumak" anlamını vermektedir. Beş harfli fiil halinde bu kelime, "korunmak, sorumluluğunu bilmek, sorumlu davranmak, hassas, donanımlı ve bilinçli olmak" demektir. Bu anlamları tek kelimeyle ve kelimenin bütün bu anlam alanını da içine alacak şekilde düşünürsek, takvâyı "duyarlı olmak" diye tercüme edebiliriz.

Takvâ duyarlılıktır ve bir taraftan *fucûr* denen kötülüklere karşı insanı uyarmakta, diğer taraftan da iyilik yapabilmenin insandaki potansiyelini harekete geçirme duyarlılığını temsil etmektedir. Bazı yorumcular, bu kavram için "bağışıklık sistemi" yorumunu yapmaktadırlar ki bu anlam,

*takvâ*yı anlamada çok önemli bir ufuk kazandırmaktadır.[492] Gerçekten, tam da bu âyette insanın günahlara karşı korunmasından söz edilmektedir.

Şems sûresinde takvânın doğuştan getirilen boyutuna dikkat çekilmişken, Bakara 2/197'de onun sonradan kazanılan, üzerine yatırım yapılan boyutu gündeme getirilmektedir. Çünkü Bakara'daki bağlamda *takvâ*, "en hayırlı azık" olarak tanıtılmakta ve insanlardan âhiret için azık hazırlamaları istenmektedir. *Takvâ*nın bir de "örtü" boyutu vardır. A'râf 7/26'da ele alındığı üzere, insanı çepeçevre kuşatan, onu tehlikelere karşı koruyup kollayan, insan için adeta bir sığınak özelliği taşıyan bu boyutuyla takvâ, sahibinin muttakî olarak nitelendirilmesini sağlar.

Muttakîlerin özelliklerini ve takvânın sonuçlarını Nebe' 78/31'de geniş bir şekilde ele alacağız. Burada şu kadarını belirtelim ki, muttakî insan, şeytandan bir vesvese geldiğinde hemen Yüce Allah'ı hatırlar; bütün organları adeta göz kesilir ve insan bu haliyle derin bir duyarlılık sahibi olur.[493] Ayrıca, Enfâl 8/29'da takva sahibi için "furkan" yaratılması ve Talâk 65/2-5'te "sıkıntılı zamanlarında çıkış yolu yaratılması" gibi sonuçlar söz konusudur.

Muttakî olmanın bu dünyadaki kazanımlarından sadece birkaçını zikretmiş olduk. Unutulmamalıdır ki, muttakîler için asıl kazanım, cennetin hazırlanmış olduğu müjdesidir.[494]

III. Takvâ - Fıtrat Birlikteliği

Yüce Allah'ın insanın hamuruna fucûr ve takvâyı ilham etmesi, oran olarak birbirinin dengi değildir. Hucürât 49/7'de belirtildiği üzere, Yüce Allah insanlara imanı sevdirmiş, onu gönüllerimize süslemiş; küfür, yoldan çıkma ve isyanı ise çirkin göstermiştir. Buradan anlaşılıyor ki, bizim hamurumuzda yoldan çıkma veya kötülük yapabilme özelliğine karşılık, iyilik yapma veya duyarlı davranabilme özelliğimiz daha avantajlı ve baskın bir konumdadır. Bu durum, Yüce Allah'ın insanoğluna bir lütfudur. Bu lütuf, Rûm 30/30'da da belirtildiği gibi, insanın fıtrat üzere yaratılmasıdır.

İnsanın fıtratı, Yüce Allah'ın onun yaratılışına yerleştirdiği, tevhîd çizgisinde iman sahibi olabilmesidir. Fıtrat, içimizdeki potansiyelin iradeli

492 Bayraklı, age., XXI, 154.
493 Âyetler için bk. Âl-i İmrân 3/133-135; A'râf 7/201.
494 Âl-i İmrân 3/133; Ra'd 13/35; Muhammed 47/15.

olarak dışa vurulması eylemidir. Tâhâ 20/50 ve A'lâ 87/3'te ifade edildiği gibi, Yüce Allah her şeye hidayetini vermiştir. Varlıklara hidayetlerini vermesi, onları yaratılış amacına uygun olarak programlaması demektir. Suyun, kuşun, yağmurun, bulutun, güneşin, ayın, yıldızların, ağaçların, bitkilerin, yeryüzünün, göklerin, hâsılı bütün varlıkların hidayeti, ne amaç için yaratılmışlarsa o amaç doğrultusunda farklıdır. Bu arada insanın hidayeti ise, Yüce Allah'ı tevhîd çizgisinde kabul edebilecek şekilde fıtrat üzere yaratılmasıdır. Esasında "Elest" denen sözleşme de, bu programın, yaratılış sürecinde her insan için mecaz yoluyla ifade edilmesinden ibarettir.

Yüce Allah, sûrenin başından beri kendilerine yemin edilen varlıklar bağlamında bizlere bir eğitim metodunu uygulatmak istemektedir ki, o da "uzaktan yakına gözlem metodu"dur. Güneş, ay, gündüz, gece, gök, yer ve insan kavramları hakkında insanların düşünmesi istenmekte, bu varlıklara bakarak Yaratıcıya inanması arzu edilmektedir. Bu arada, geçip giden zamanı değerlendirmesi gerektiği kendisine dolaylı olarak hatırlatılmakta ve yaratılmışların mutlak surette bir yaratılış amacının bulunduğu bilgisi kendisine sunulmaktadır.

9-10. ÂYETLER:

قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّىٰهَا ﴿٩﴾ وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّىٰهَا ﴿١٠﴾

"**9.** Nefsini (kötülüklerden) arındıran kişi kurtuluşa ermiştir. **10.** Onu kötülüklere gömen de ziyan etmiştir."

Bu iki âyet, Şems sûresinin başından itibaren söz konusu varlıklara neden yemin edildiğinin gerekçesi durumundadır. Kur'ân'da yeminlerin bulunma nedenlerinden biri de, yeminden sonraki mesajın önemine dikkat çekilmesidir. Bunca yemin ifadesi, öncelikle işte bu iki âyetteki mesaja, peşinden diğer âyetlerdeki hakikatlere dikkatleri çekmeyi amaçlamaktadır.

a) Arınma - Kurtuluş İlişkisi

Kur'ân'a göre insanın sorumluluk sahibi kılınmasının sebebi, imtihana tâbi tutulmasıdır. İmtihanı başarmak için fedakârlık yapması, günahlardan arınabilmenin de yolu olarak belirlenmektedir. İşte bu âyette, bu konu gündeme getirilmektedir.

قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَا "Nefsini kötülüklerden arındıran kişi kurtuluşa ermiştir." Âyetteki اَفْلَحَ *efleha* fiili "kurtulmak", زَكّٰى *zekkâ* fiili ise "arındırmak" demektir.

Buradaki mesaj, insanoğlunun kurtuluş reçetesi hakkında çok önemli bir noktayı belirlemektedir: "Nefsini arındırmak." *Zekâ, zekkâ, tezekkâ* ve *tezkiye* kelimeleri, "temizlemek, temize çıkarmak, eğitmek, yetiştirmek, arındırmak" anlamlarını içerir. Yorumlamaya çalıştığımız Şems 9'da geçen kelime de *zekkâ* olarak belirlenmiştir.

Âyette kastedilen "arınma"yı kimin gerçekleştireceği konusu ise âlimler arasında tartışılmıştır. Ayrıntıya girmeden ve Kur'ân'dan da uzaklaşmadan bu konudaki kanaatleri ve kendi görüşümüzü belirtmek istiyoruz.

1. İnsan

Arınmayı insanın sağladığı yolundaki görüşün sahipleri, delil olarak bazı âyetler ileri sürmektedirler. Buna göre, A'lâ sûresinde yer alan "Arınan kişi kurtuluşa ermiştir"[495] âyetinde geçen *tezekkâ* fiili, geçişsiz olduğu için "insan"ı nitelendirmektedir. Dolayısıyla arınmayı insan gerçekleştirmektedir, demektedirler. Bu doğrultuda, her iki âyetteki maksadın, insanın iradesini kullanarak kendisini arındırması olduğu anlaşılmaktadır.

Leyl 92/18'de "malını verip arınan kişi"den söz edilmekte, dolayısıyla işlemin gerçekleşmesinde insan unsurunun önemi vurgulanmaktadır. Bu anlamda Tâhâ 20/76, Fâtır 35/18, Nâzi'ât 79/18 ve 'Abese 80/3, 7. âyetler de oldukça dikkat çekicidir. Genelde "arınmak için çalışmak"tan söz eden Mü'minûn 23/4'te, kurtuluşun vazgeçilmezleri arasında "arınmak için çalışmak" ilk sıralara yerleştirilmekte ve en önemlisi, faaliyetin sahibi olarak insanlar belirlenmiş olmaktadır.

Leyl 92/4-10'da bu nokta daha açık cümlelerle ve daha kapsamlı ifadelerle ele alınmaktadır. Allah adına cömertlik yapan, duyarlı davranan ve gerçekleri onaylayan kişiye zaten kolay olan bu eylemler veya cennete gitmek daha da kolaylaştırılacaktır. Ancak cimrilik yapan, duyarsız olan ve gerçekleri yalanlayan kişi için de "cehenneme giden zor yol" kolaylaştırılacaktır.

495 A'lâ 87/14.

Kur'ân'ın sorumluluk ve fedakârlık anlamında insanı merkeze alan ve onu bu konumuyla değerlendiren anlayışı, bu ve benzer âyetlerle ortaya konulmaktadır.

11. Yüce Allah

Arınmayı Yüce Allah'ın sağladığı görüşünü ileri sürenler de çeşitli delillere sahiptir. Onlara göre, âyetteki özne, وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰىهَا "Nefse ve ona (yaratılış amacına uygun) birtakım kabiliyetler veren güce yemin olsun" şeklinde Şems 7'de geçen *mâ* edatıdır. Oysa âyetteki *zekkâ* fiilinin faili, âyetteki *men* edatına giden *hüve* zamiridir. Dolayısıyla bu şekilde getirilmeye çalışılan delil pek sağlam görünmemektedir.

Ancak, bu görüşü desteklemek açısından farklı deliller de ileri sürülmektedir. Nûr 24/21'de *zekâ* kelimesi şu içerikte kullanılmaktadır: "Allah'ın size yönelik ihsanı ve merhameti olmasaydı içinizden hiç kimse arınamazdı." Bu durumda, arınmada Yüce Allah'ın müdahalesi olmadan sonuç almanın mümkün olmadığı hatırlatılmaktadır. Bu nedenle söz konusu âyetin de işaretiyle, Şems 9'da bahse konu olan arınmanın, Yüce Allah tarafından gerçekleştirildiği anlayışının delilsiz olmadığını söyleyebiliriz.

Hz. Peygamber'den nakledilen şu rivayet de konuyu ortaya koymada son derece anlamlıdır: "Ey Rabbim! Nefsime takvâsını (duyarlılığını) ver; çünkü sen nefsimin hem sahibi hem mevlâsısın. Nefsimi de sen arındır ki nefsi arındıran en hayırlı varlık sensin."[496] Bu rivayette, mesele tamamen Yüce Allah merkezli olarak ifade edilmiş olmaktadır.

İnsanoğlunu başka bir insan değil, bizzat kendisi arındıracaktır; burada vazgeçilmez olan, insanın bu arındırmayı Yüce Allah'ın belirlediği esaslar çerçevesinde yapmaya çalışmasıdır. Konuya böyle bakınca, yukarıda naklettiğimiz iki görüş aynı noktada buluşturulmuş olur. Çünkü Bakara 2/124, 151, Âl-i İmrân 3/164 ve Cum'a 62/2'de de yer aldığı üzere -bütün peygamberlerin olduğu gibi-, Hz. Peygamber'in gönderilme gerekçesi şöyle belirlenmektedir: "İnsanlara Allah'ın âyetlerini okumak veya aktarmak, ilâhî mesajın ilkelerini ve muhakeme biçimlerini onlara öğretmek, sonuçta bu ilkeler çerçevesinde kendilerini arındırmak." Arındırmaya konu olan noktalar ise inanç, ahlak ve uygulamalardır.

496 Müslim, Zühd, 73; Ahmed b. Hanbel, IV, 371.

İnsanlar, kendileri din adına esaslar belirleyerek arınmayı gerçekleştiremezler; zira Bakara 2/232'de de belirtildiği üzere, arınmanın Yüce Allah'a ve âhirete imanla yakın ilişkisi vardır. Yüce Allah'ı hesaba katmadan, O'nun gösterdiği yolu takip etmeden hiç kimse, hiçbir arınmadan söz edemez; âyetlerde hatırlatılan ortak husus budur.

Aynı kökten gelen *zekât* kelimesi, Kur'ân'da pek çok âyette özel olarak "arınmak, artmak" anlamlarına gelen *zekkâ/tezkiye* kelimeleriyle mâlî/ekonomik bir ibadetin adı olarak kullanılmakta ve maldaki arınmışlığı sağlayan değer olarak ifade edilmektedir. Tevbe 9/103'te "sadaka"nın sonuçlarından söz edilirken, onun temizleyicilik ve arındırıcılık özelliğine gönderme yapılmakta ve kelime ile eylemin ortak noktası "arınmak/arındırmak" olarak belirlenmiş olmaktadır.

b) Alçalma - Ziyan Beraberliği

Arınmanın ve kurtuluşa ermenin zıddı olarak, imtihanı kaybetmek de insanın kendi kararına bağlanmakta, bu tercihi noktasında insan hayat sınavını kaybetmektedir. Yorumunu yapacağımız âyette de işte bu konu işlenmektedir:

وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰىهَا "Onu kötülüklere gömen de ziyan etmiştir." Âyetteki خَابَ *haabe* fiili "ziyan etmek, kaybetmek", دَسّٰى *dessâ* fiili ise "kötülüklere gömmek" demektir.

Sûrenin ana konusunu oluşturan ikinci cümle ise ilkinin karşıtı konumundadır. Âyetin meali, "Onu (karanlığa) gömen ziyandadır" şeklinde de olabilir. Burada dile getirilen husus, nefsini kötülüklerden korumayıp onu günahlarla alçaltmak ve sonuçta ziyana düşmektir.

Elbette, önceki âyetteki "nefsi kimin arındırdığı" noktasındaki tartışma, "nefsi kimin kötülüklere gömdüğü" noktasında da yapılmış ve çok da ikna edici deliller ileri sürülememiştir. Oysa hidayet ve dalalet konusunda Yüce Allah'ın "dileyene hidayet vereceği, dileyeni ise sapıklıkta bırakacağı" genel ilkesinden hareket edince, ortada sorun kalmamaktadır.

Yüce Allah, sebepsiz yere ve insan iradesi devrede olmadan, onun isteği ve kararını hesaba katmadan, hâsılı, hak etmeden hiç kimseyi sapıklığa düşürmez, sapıklıkta bırakmaz. Bu nedenle, buradaki "nefsin karanlığa gömülmesi" işleminde belirleyici olan irade insana aittir. Nitekim benzer bir ifade Tâhâ 20/111'dedir. Orada "Zulüm yüklenen kişi ziyandadır" buyurularak, ziyana uğramanın sebebi zulüm yüklenmek olarak belirlenmekte ve

bu işi insanın yaptığı açıkça ortaya konulmaktadır. Sonuçta Yüce Allah, tercihte bulunan kişinin kararının meydana gelebilmesi şartlarını yaratmıştır.

Bu âyetin daha geniş bir ifadesi Leyl 92/8-10'dadır. Oradaki ifadelere göre "cimrilik, duyarsızlık ve hakkı yalanlama" insana ait fiiller olarak tanıtılmakta ve bunların sahibi olanlar için cehennem yolu kolaylaştırılmaktadır.

Demek ki, ziyana uğramak nasıl insanı ilgilendiriyorsa, o sonu hazırlayan sebepler de aynı şekilde insana ait görülmelidir. İnsan, yaptığını bulacak, hayır ve şer olarak neler yaptıysa onları görecektir. Bu temel kural çerçevesinde bakılınca, bu âyette, insanın eylemlerinin kendi sonucunun belirlenmesinde ne kadar etkin olduğu anlaşılmış olur. Tercih insana aittir; ancak o tercihlerin yaratılması ise elbette Yüce Allah'ın elindedir.[497]

11-15. ÂYETLER:

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوٰىهَآ ﴿١١﴾ إِذِ انۢبَعَثَ أَشْقٰىهَا ﴿١٢﴾ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيٰهَا ﴿١٣﴾

فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُم بِذَنۢبِهِمْ فَسَوّٰىهَا ﴿١٤﴾ وَلَا يَخَافُ عُقْبٰهَا ﴿١٥﴾

"**11.** Semûd kavmi azgınlığı yüzünden (Allah'ın elçisini veya gerçeği) yalanlamıştı. **12-13.** Onların en bedbahtı (deveyi kesmek için) ileri atıldığında, Allah'ın elçisi (Sâlih) onlara: 'Allah'ın devesine ve onun su hakkına dokunmayın!' demişti. **14.** Ama onlar, elçiyi yalanladılar ve deveyi de kestiler. Bunun üzerine, Rableri, günahları sebebiyle onları kahretti ve hepsini yerle bir etti. **15.** (Hâlbuki bu kavim,) kendi âkıbetinden hiç de korkmuyordu."

Şems sûresinin bu son grup âyetinde Yüce Allah, geçmiş bir ümmetin, kendilerine sunulan bir imtihana ve peygamberlerine nasıl saygısızlık yaptıklarını, sunulan imtihanı (deveyi) nasıl yok ettiklerini ve kendi sonlarından nasıl korkmadıklarını, bir ibret levhası olarak dikkatlere sunmaktadır.

a) Semûd Kavmi, Azgınlıkları ve Sonları

Bu sûrede, özellikle sûrenin tam da bu bölümünde sözün neden Semûd kavmine getirildiği ve konunun sûre bütünlüğüyle nasıl bir anlam

497 Benzer değerlendirmeler için bk. Zemahşerî, age., IV, 747-748.

ilişkisine sahip olduğu merak edilebilir. Şems sûresinde yemin edilen varlıklardan hemen sonra gelen âyetlerde, insanın suç işlemeye ve kötülüklerden korunmaya müsait bir yaratılışa sahip kılındığı belirtilmektedir. İşte bu âyetlerde, suç işlemeye dair bir örnek olarak Semûd kavmi zikredilmekte, âyette genel olarak verilen mesaj örneklendirilerek daha kolay anlaşılır hale getirilmek istenmektedir.

Muhtemelen, Kur'ân'ın indirildiği dönem Arapları bu kavim hakkında bilgi sahibiydiler ve onlar da Hz. Peygamber'in risâletle görevlendirilmesine benzer şekilde tepki duyuyorlardı. Örnekler öncelikle muhatapların durumuna göre verileceği için, o dönem Mekke müşriklerinin durumuyla Semûd kavmininkinin birbirine benzediğini ve bu nedenle bu örneğin seçildiğini belirtebiliriz.

1. Semûd Kavmi Gerçeği Yalanlamıştı

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوٰىهَآ "Semûd kavmi azgınlığı yüzünden (Allah'ın elçisini veya gerçeği) yalanlamıştı." Âyetteki كَذَّبَتْ *kezzebet* fiili "yalanlamak", ثَمُودُ *semûd* kelimesi "Semûd kavmi", طَغْوٰى *tağvâ* sözcüğü ise "azgınlık" demektir.

Fecr 89/9'da da açıkladığımız üzere, ثَمُودُ *semûd* kelimesi, "az su" anlamındaki *s-m-d* kökünden türetilmiştir. Hıcr adıyla da anılan bir bölgede yaşayan ve Hz. Sâlih'in kavmi olan Semûd kavmi, suları az olduğu için biriktirme amaçlı kaya yontmak ve sarnıç yapmakla meşguldüler. Bu kavim, bugün Medâin-i Sâlih diye bilinen, Arabistan'ın kuzeyinde bulunan kaya kentlerinden oluşan bölgede yaşamışlardı.[498]

Yukarıdaki âyette Semûd kavminin, Hz. Sâlih'i yalanladıklarına ve azgınlıkta hayli ileri gittiklerine işaret edilmektedir. Kur'ân'da 21 sûrede Hz. Sâlih ve Semûd kavmi hakkında detay denebilecek bilgilere yer verilmekte,[499] bu sûrede ise konu can alıcı noktalarıyla ele alınarak özetlenmektedir.

İnsanlar, Yüce Allah'ın kendilerine verdiği "yoldan çıkma yeteneğini" kontrol altına almayı, yani takvâyı devreye sokmayınca, azgınlaşmış olur-

498 Bu kavim hakkında geniş bilgi için bk. İslâmoğlu, age., s. 1255'te 9. not ve s. 1256'da 13. not.
499 A'râf 7/73-79; Tevbe 9/70; Hûd 11/61-68, 89; İbrâhim 14/9; Hıcr 15/80-84; İsrâ 17/59; Hacc 22/42; Furkaan 25/38; Şu'arâ' 26/141-159; Neml 27/45-53; 'Ankebût 29/38, 40; Sâd 38/13; Mü'min 40/31; Fussılet 41/17; Kaaf 50/12; Zâriyât 51/43-45; Necm 53/51; Kamer 54/23-31; Hâkka 69/5; Burûc 85/18; Fecr 89/9.

lar. Yaratılışta potansiyel olarak sahip olunan ve "fucûr" denilen yoldan çıkmanın tipik bir örneği Semûd kavmidir. Onlar azgınlığı tercih etmişler, kendilerine sunulan gerçeği dikkate almamışlar, azgınlığın doğal sonucu olarak da hakkı ve hakikati yalanlamışlardı. İşte böylece, gerçeği yalanlamanın, peygambere itibar etmemenin, ilâhî bilgi ve yönlendirmelere kulak tıkamanın nelere mal olacağının tipik örneği verilmektedir.

11. Saldırganlığa Başlamışlardı

إِذِ انْبَعَثَ أَشْقٰيهَا "Hani onların en bedbahtı (deveyi kesmek için) ileri atılmıştı." Âyetteki إِذِ *iz* edatı "hani", انْبَعَثَ *inbe'ase* fiili ise "ileri atılmak, göndermek, görevlendirmek, diriltmek ve kaldırmak", أَشْقٰى *eşkaa* kelimesi ise "en azgın" demektir.

انْبَعَثَ *inbe'ase* fiili *ba's* kökünden türetilmiştir. Bu kalıp, "etkilemek, etkilenmek veya birinin bir teklifini kabul etmek" anlamına gelen "mutâva'at" kalıbıdır.

Söz konusu fiilin bu kalıpta getirilmiş olması, çok önemli bir gerçeğin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu kalıptan da anlaşılabildiği gibi, Semûd kavminin en azgın, en zorba ve en eşkıya olan ferdi ileri atılmıştı; ancak bu hareket bir kışkırtma veya bir teklifin sonucu gerçekleşmişti. Kamer 54/29'da da belirtildiği gibi, toplumun büyük çoğunluğu Hz. Sâlih'e karşı bir tutum sergilemiş, arkadaş dedikleri kişiyi çağırmışlar, adeta fikir birliği içerisinde karar vermişlerdi. Verilen kararın uygulanması için gerçekleştirilen teklifi, içlerinden en azgın olanı kabul etmiş ve uygulamak üzere ileri atılmıştı. Âyetteki انْبَعَثَ *inbe'ase* fiili, işte bu pazarlığın ve teklifin kabul edildiğini ortaya koyan bir kalıpta sunulmuştur.

Hem bu âyette hem de diğer sûrelerde bu eylemi yapanlar "bütün bir toplum" olarak nitelendirilmekteyken, Kamer 54/29'da bu işi bir kişinin yaptığı ifadesi bulunduğu için arada bir uyumsuzluk olma ihtimali söz konusu olabilirdi. İşte انْبَعَثَ *inbe'ase* fiili, olayın toplumun bir kışkırtmasıyla hareketlendiğini ve içlerinden birinin bunu yaptığını ortaya koyarak, önemli bir sorun giderilmiş olmaktadır.[500] Sonuçların hepsini kuşattığını gösteren sonraki âyetlerdeki zamirler de bunun bir göstergesidir.

500 Bu önemli inceliği ortaya koymadaki kaynağımız Mustafa İslâmoğlu'dur (bk. İslâmoğlu, age., s. 1263'te 11. not).

Bu âyette "ileri atılan kişi"nin kimliği ve adının ne olduğu belirtilmemektedir. Bu üslup, Kur'ân'ın evrensel mesajlar içerdiğinin bir sonucu olarak görülebilir. Olayların şekli, oluş yeri ve zamanı hakkında detaylı bilgi verilmemesi ve şahısların deşifre edilmemesi şu noktaları vurgulamak için olabilir:

O dönem insanlarının yaptığı türden eylemler bugün şekil değiştirmiş olsa da devam etmektedir. Bugün de gelecekte de, ilâhî talimatlara kulak asmayan, mukaddes değerlere itibar etmeyen, onlara karşı saygısızlık yapan, onları ciddiye almayan, peygamberlerin ilettiği ilkeleri hayattan dışlayan, onların modasının geçtiğini söyleyerek adeta Yüce Allah'a akıl verip, O'na din öğretmeye kalkışanlar olursa, Semûd kavminin yaşadığı acı son onları da beklemektedir. Birbirini kışkırtıp haktan uzaklaştırmaya çalışanların hepsi, ortak sonu da birlikte yaşayacaklardır. Sûrede bütünüyle verilmek istenen asıl mesaj da bu olsa gerektir.

Söz konusu en azgın kişinin ne amaçla ileri atıldığı, bir sonraki âyette şu şekilde ele alınmaktadır:

III. Hz. Sâlih Onlara Ne Demişti?

فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللّٰهِ نَاقَةَ اللّٰهِ وَسُقْيٰهَا "Allah'ın elçisi (Sâlih) onlara: 'Allah'ın devesine ve onun su hakkına dokunmayın!' demişti." Âyette geçen, رَسُولُ اللّٰهِ *rasûlüllâh* ifadesi, "Allah'ın elçisi" anlamına gelmekte ve burada Hz. Sâlih için kullanılmaktadır. وَسُقْيٰهَا *sukyâhâ* ifadesi ise "devenin su içme hakkı"nı belirtmektedir.

نَاقَةَ اللّٰهِ *nâkatüllâh* ifadesi ise "Allah'ın (imtihana konu ettiği) devesi" demektir. Bu ifadenin başında gizlice "sakındırma" ifadelerinin bulunduğu kabul edilir. Bu tamlamayı "Allah'a ait olan dişi deve" şeklinde de tercüme etmek mümkündür.

a) نَاقَةَ اللّٰهِ *nâkatüllâh* "Allah'ın devesi" ifadesi, Kamer 54/27-28'de de belirtildiği üzere, Yüce Allah'ın Semûd kavmini kendisiyle imtihan ettiği bir hayvandır. O toplumun ve bu hayvanın sudan içmeleri bir sıraya tâbi tutulmuş ve bu işlemin nöbetleşe gerçekleştirileceği hükme bağlanmıştı. Esasında bu işlem, söz konusu kavme uygulanan bir imtihandı; ancak bu kavim kendilerinden istenen davranışı ortaya koymak, yani hayvana da sudan yararlanma imkânı vermek bir yana, ona hiç hak etmediği bir muameleyi reva görmüşlerdi.

b) نَاقَةَ اللهِ *nâkatullâh* "Allah'ın devesi" ifadesi, bir taraftan hayvanların sahipsiz olmadığını ortaya koyarken, diğer taraftan da "hayvan hakları"nı gündeme getirmiş olmaktadır.[501] Sahipsiz veya kimsesiz sanılan varlıkların sahibi ve kimsesi olan Yüce Allah, peygamberleri aracılığıyla çeşitli varlıklara sahip çıkılmasını öğütlemekte ve toplumlardan da bu tür emirlere azami dikkat göstermelerini istemektedir.

c) نَاقَةَ اللهِ *nâkatullâh* "Allah'ın devesi" ifadesi, toplumun ortak malı anlamında "kamu malları"nı[502] da nitelendiriyor olabilir. Bu durumda, belli bir şahsın olmasa da, bütünüyle toplumun yararına sunulan ortak alan ve malların tıpkı şahıs malları gibi saygıdeğer olduğu, onlara karşı hassas ve duyarlı davranılması gerektiği, sorumsuz ve duyarsız davranışların çeşitli felaketlere neden olacağı ortaya konulmaktadır. Buradan hareketle, ilâhî bilgilendirmelerde hayvan haklarının da ihmal edilmediği ve kâinatta hiçbir şeyin kendi kaderine terk edilmediği hafızalara kazınmış olmaktadır.

d) نَاقَةَ اللهِ *nâkatullâh* "Allah'ın devesi" ifadesi, "Allah'ın insanlığa sunduğu ilâhî semboller"dir. Yüce Allah, sembollerine karşı saygısızlık yapanları, hak ettikleri şekilde karşılayacak ve onları cevapsız bırakmayacaktır. Bu semboller, bazen kâinat kitabının değişik âyetlerinden de olabilir. İşte burada "dişi deve" örneği ile kâinat âyetlerine saygının öğretilmesi amaçlanmış olabilir.

Sonuç olarak, bu deve her neyi temsil ederse etsin; Yüce Allah'ın yasaklarına karşı hassas davranmak kul olmanın gereğidir; çok da sorgulanma kabul etmez. Kula, kulluk yapması yaraşır vesselâm.

III. Semûd Kavminin Âkıbeti

فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذَنْبِهِمْ فَسَوّٰىهَا "Ama onlar, elçiyi yalanladılar ve deveyi de kestiler. Bunun üzerine, Rableri, günahları sebebiyle onları kahretti ve hepsini yerle bir etti." Âyetteki كَذَّبُوا *kezzebû* fiili "yalanlamak", عَقَرُوا *'akara* fiili "katletmek, kesmek", دَمْدَمَ *demdeme* fiili "kahretmek", ذَنْبٍ *zenb* kelimesi "günah, suç", سَوّٰى *sevvâ* fiili ise "düzeltmek, yerle bir etmek" demektir.

501 Bu yorum için bk. Bayraklı, age., XXI, 160.
502 Bu yorum için bk. İslâmoğlu, age., s. 1263'te 12. not.

Semûd kavmi, kendilerine sunulan imtihanın gereğini yapmak bir tarafa, peygamberleri olan Hz. Sâlih'e hiç itibar etmediler ve onu yalanladılar.

a) Sahipsiz ve belki de gereksiz gördükleri deveyi hunharca katlettiler. Âyetteki عَقَرُوا *'akarû* fiili, "hayvanın ayaklarının kesilerek veya kırılarak yere düşürülmesi, sonra da boğazlanması" anlamına gelmektedir. Bu tür bir işkenceyle hayvan boğazlama işleminin, İslam öncesi Araplarda da var olduğu ifade edilmektedir.[503] Âyette bu tür bir öldürme eylemine dair ayrıntının verilme nedeni, benzer bir barbarlığın ve gaddarlığın başkaları tarafından yapılmaması gereğinin bütün insanlığa kavratılmasıdır.

12. âyette geçen انْبَعَثَ *inbe'ase* fiilinin izahında, toplumun yaptığı teklifi en azgın olanının kabul edip ileri çıktığını ifade etmiştik. Yapılan işlemin bütünüyle topluma ait olduğunun en belirgin göstergelerinden biri, işte bu âyetteki zamirlerin çoğul getirilmeleridir. Toplumun çok büyük bir kısmı Hz. Sâlih'i yalanlamıştı; bir kişi ileri çıkıp öldürmeyi gerçekleştirmiş olsa da, bu işi bütün toplum kararlaştırdığı için, öldürme eylemi hepsini içerecek şekilde çoğul olarak dile getirilmektedir. Bir eylemi bir grup kararlaştırıp bir kişi yapsa da o eylemden hepsi sorumlu olur. Bu nedenle, kesip öldürme işlemini ifade eden *'akarû* fiili çoğul olarak getirilmiştir.

b) Âyette yer alan دَمْدَمَ *demdeme* fiili, دم *demme* kökündendir ve "boya veya yaldız sürmek, kahretmek, bir şeyi bir şeye sürtüp sıvamak, şiddetli azap etmek, harap etmek" anlamlarını ifade etmektedir. سَوّٰى *sevvâ* fiili ise "düzlemek, yerle bir etmek, tümünü yok etmek" anlamlarına gelmektedir. Aynı cümlede benzer anlamları olan iki fiilin birlikte kullanılması, yaşanan yıkımın şiddetini ortaya koymayı amaçlamış olmalıdır. Gerçekte Semûd kavmi hem ilâhî emirlerin tebliğcisi Hz. Sâlih'i yalanlayarak büyük bir hata yapmıştı, hem de deveyi ayaklarını kırarak hunharca katletmişti. Nebe' 78/26'daki "yapılana uygun karşılık" türünden, hak ettikleri gibi iki şiddeti ve dehşeti yaşamış oldu: Yüce Allah "onları kahretti" ve "hepsini yerle bir etti." Onlar nasıl ki deveyi ayaklarını kırarak yerle bir ettiler, Yüce Allah da onları yerle bir etti.

c) Âyetteki سَوّٰى *sevvâ* fiiline, "eşit yaptı" anlamı da verilebilir. Bu durumda, o toplumun sadece en aktif azgınlarının değil, o azgınlara engel olmayan veya seyirci kalan pasif suçluların da, aktif-pasif ayırımı yapmadan hepsinin aynı sonu paylaştıkları sonucu çıkar.[504]

503 Esed, age., s. 288'de 61. not.
504 Bu anlam için bk. Semerkandî, age., III, 586; Taberî, age., XXX, 215; Râzî, age., XXXI, 195-196; Yazır, age., IX, 247.

d) Bu âyette dikkatlerden kaçırılmaması gereken bir başka nokta da, Semûd kavminin yaşadığı felaketin nedenine değinilmesidir. Yüce Allah, sebepsiz yere insanlara ceza vermez. Eğer bir ceza varsa bunun mutlaka bir nedeni vardır. İşte âyette cezanın, بِذَنْبِهِمْ *bi zenbihim* ifadesi gereği, "günahları nedeniyle" gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Azaba uğratılmak bir sonuçtur; bunun sebebi ise insanların kendi hür iradeleriyle yaptıkları eylemlerdir. Kur'ân'da bu türden verilen azap içerikli bilgilerin hepsinde sebep-sonuç ilişkisi aranmalı ve hangi tür olayların nasıl sonuçlara neden olduğu araştırılıp tespit edilmelidir. Zaten bunca kıssanın Kur'ân'da yer almasının temel amacı "kıssalardan hisse çıkartılması"dır.

b) Semûd Kavminin Psikolojisi

Sûrenin sonunda Semûd kavminin azgınlığının ilk gerekçesi, "suçları" şeklinde verilmekte, son âyette ise bunun da nedenine temas edilmektedir.

وَلَا يَخَافُ عُقْبٰيهَا "(Halbuki bu kavim), kendi âkıbetinden hiç de korkmuyordu." Âyetteki لَا يَخَافُ *lâ yehaafü* fiili "korkmamak", عُقْبٰى *'ukbâ* kelimesi ise "akıbet, son" demektir.

Bu âyetin muhtemel üç anlamı vardır:

1. Semûd kavmi, peygamberlerini yalanlarken ve deveyi hunharca katlederken kendi sonlarını düşünmüyor, bu sebeple başlarına herhangi bir felaketin geleceğini de hiçbir şekilde hesaba katmıyorlardı. Hesaba katmadıkları şey başlarına gelmiş, hak ettikleri azap daha dünyadayken onları yakalamıştı.

2. Bu âyeti, "Allah, onlara ceza vermekten çekinmez" şeklinde tercüme edenler de vardır. Hatta Râzî, bu anlamı ilk tercih olarak ele almıştır.[505] Bu durumda, önceki âyette yer alan دَمْدَمَ *demdeme* ve سَوّٰى *sevvâ* fiillerinin faili olan Yüce Allah, buradaki يَخَافُ *yehâfü* fiilinin de faili olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla Cenâb-ı Hakk, yaptığı cezalandırma işlemi nedeniyle hiç kimseden korkmadığını beyan etmiş demektir. Zaten, "Senin Rabbin, dilediğini yapabilendir",[506] "Dilediğini yapandır"[507] ve "O, yaptığından so-

505 Râzî, age., XXXI, 196; Yazır, age., IX, 248.
506 Hûd 11/107.
507 Bürûc 85/16.

rumlu tutulamaz; diğer putlar ise sorguya çekileceklerdir"[508] gibi âyetler de bu anlamı desteklemektedir.

3. Şems sûresinin bu son âyetini Hz. Sâlih ile ilişkilendiren yorumlara da rastlanmaktadır.[509] Bu takdirde anlam, "Sâlih, onların cezalandırılması neticesinden korkmamaktadır" şeklini alır. Aslında azaptan korkmamak veya o azaptan kurtarılmış olmak anlamında[510] elbette bu anlam da doğru kabul edilebilir.

Bizim tercihimiz ise, söz konusu cümlenin o kavme ait bir niteliği ortaya koymakta olduğu şeklindedir. Toplumun bozuk hali ve isabetsiz davranışlarının gözler önüne serilmesinin nedeni şudur: Semûd kavmini böyle davranmaya sevk eden asıl neden, Yüce Allah'ın gücüne, kudretine inanmamaları ve O'nun benzer davranışları yapanlara uyguladığı muameleden ibret almamalarıdır. İşte bu noktada, bizlere de şu hatırlatma yapılmaktadır: Ders almayanlar önceki dersleri ve sonuçlarını paylaşmak zorunda kalırlar.

Dahhâk'in Hz. Ali'den rivayetine göre, Nebî (as), Hz. Ali'ye "Önceki milletlerin içinde en azgın olanı hangisiydi, bilir misin?" diye sorunca, o; "Allah ve Elçisi daha iyi bilir" cevabını vermiş; bunun üzerine Nebî (as), "Deveyi hunharca katledenler"[511] diyerek, Semûd kavminin en azgın kavim olduğuna vurgu yapmıştır.

*** Kıssanın Asıl Mesajı**

Kur'ân kıssalarında mesajın evrenselliğinin sağlanması ve çağlar üstü bir mahiyet arz etmesi için şahısların isimleri, yaşanan olayların yeri ve zamanı hakkında detaylı bilgi özellikle verilmemiştir. Şekil ve boyut farklılıkları olsa da özü itibariyle benzer olayların yaşanabileceğine dikkat çekilerek, bütün anlatılanların bir ders içerdiği belirtilmiştir.

İlâhî irade bütün varlıklar için bir yaratılış amacı takdir etmiş, hiçbir şeyin anlamsız ve boşuna yaratılmadığı Kur'ân'da açıkça beyan edilmiştir. Bu cümleden olarak, Yüce Allah, sahipsiz ve kimsesiz sanılan varlıkların sahibi ve kimsesi olduğunu hatırlatarak, özellikle insanların bu anlamda daha duyarlı olmalarını istemiş ve çeşitli denemeler ortaya koymuştur. Bu

508 Enbiyâ' 21/23.
509 Râzî, age., XXXI, 196; Yazır, age., IX, 249.
510 Hûd 11/66.
511 Semerkandî, age., III, 587.

denemeler bazen iki melik,[512] bazen bir rüya,[513] bazen bir ağaç,[514] bazen bir sayı,[515] bazen de bir deve olarak[516] sunulmuş; böylece, insanların ilâhî iradeye karşı aykırı bir tutum sergilememesi kendilerinden istenmiştir. Bu denemelerden, Şems sûresinde yer alan "deve" örneğinde, başkalarının da bu âlemde hakkı olduğu bilinci insanlara kazandırılmak istenmektedir.

Sözün özü şu ki, yapılan haksızlıklar yapanın yanına kâr kalmaz. Bu haksızlıklar hangi varlığa karşı ve her ne amaçla yapılmış olursa olsun, hayatın ve varlıkların asıl ve gerçek sahibi Yüce Allah'ın istediği şekil ve doğrultuda davranmayıp küstahlaşanlar, bunun faturasını ağır bir şekilde ödeyeceklerdir. İnsandan beklenen şey, mümkün olduğu kadar hatadan uzak kalmayı başarmasıdır. Bu mümkün değilse hatada ısrar etmemesidir. Bu arada özür dilemeyi hiç ama hiç unutmamasıdır. Hatasını itiraf edip dönenler "adam" olurken, hatasında ısrar edenler ve bu ısrarla ölenler, ilâhî huzurdan ebediyyen kovulmayı hak edeceklerdir.

ŞEMS SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-8. âyetler): Yüce Allah Şems sûresinde çeşitli varlıklara yemin etmekte ve onları insan davranışlarına şahit tutmaktadır. Bu varlıklar güneş ve ışığı, güneşi takip eden ay, göründüğü zaman gündüz, kapladığı zaman gece, gök ve onun güçlü bir şekilde bina edicisi, yeryüzü ve onu yayan güç, en sonunda da insan nefsi olarak belirlenmektedir.

(9-10. âyetler): Yedi varlığa yeminle başlayan Şems sûresinde, insanın yaratılış özelliklerine değinilmektedir. Bu doğrultuda insanoğluna, hem günah işleyebilecek şekilde "fucûr" özelliği, hem de günahtan korunabilecek şekilde "takvâ" özelliği ilham edilmiş ve insan bu yapıda programlanmıştır. İmtihanın yapısı gereği iki tarafa da gidebilecek şekilde hamuru yoğrulan insandan, kendini kötülüklerden arındırması istenmektedir.

512 Bakara 2/102. Bu kelime melek şeklinde de okunmaktadır.
513 İsrâ 17/60.
514 Sâffât 37/63.
515 Müddessir 74/31.
516 Kamer 54/27.

Fıtratına iyilik sevdirilip kötülük çirkin gösterildiği için, iyiliğe doğru meylettirilmesi onun için ayrıca bir avantaj olarak kendisine hediye edilmiştir.

(11-15. âyetler): Bu arada vahyin en önemli özelliği ve peygamberler ailesinin bir misyon birlikteliğinin gereği olarak insanların daha önce yaşadıkları bazı sıkıntılı tecrübelerden de sıklıkla yararlanılmıştır. Meselenin daha açık bir şekilde anlaşılabilmesi için, asıl anlatılmak istenenler, anlaşılabilir şekillerde örneklendirilmiştir. Bu sûrede olduğu gibi, kontrol edilmemesi durumunda fucûr denen yapının nelere mal olabileceği bir kavim örneğiyle sunulmuştur.

Şems sûresi hakkında şu hadîs-i şerifi hatırlatarak konuyu bitirmek istiyoruz: Rasûlüllah (as) şöyle buyurmuştur: "Her kim Şems sûresini kıraat ederse (anlayarak ve düşünerek okursa), sanki üzerine güneş ve ayın doğduğu her gerçeği onaylamış gibi olur."[517]

Biz de, Yüce Allah'ın bize gönderdiği bütün gerçeklere gönülden iman ettik; onlar uğrunda yaşamayı kendimize rehber edinmeye çalışıyoruz. Rabbim bizi, inananları ve bütün insanları bu ikrardan ayrı düşürmesin.

517 Rivayet için bk. Zemahşerî, age., IV, s. 749.

92. LEYL SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke döneminde indirilmiş olup, 21 âyetten oluşan ve adını ilk âyetteki "gece" anlamına gelen *el-leyl* kelimesinden alan Leyl sûresi, resmî sıralamada 92, iniş sırasına göre ise 9. sûredir.

Bu sûre, yemin ifadeleri gereği, bir önceki Şems sûresiyle yakın anlam ilişkisine sahiptir. Ayrıca, Elmalılı'nın da belirttiği gibi, Şems sûresinin 9 ve 10. âyetleri Leyl sûresinde bütünüyle ele alınmakta,[518] orada iki cümle ile değinilen konu, bu sûrede adeta etraflı bir şekle büründürülüp, ortaya konulmaktadır.

Ana kategori olarak insanlar "cömert, duyarlı ve gerçeği onaylayanlar" ile "cimri, duyarsız ve gerçeği yalanlayanlar" olarak ikiye ayrılmaktadır. Ayrıca sûrede, herkese kararlılığı ve onayı doğrultusunda muamele edileceği, bu noktada istedikleri hedeflerin kendilerine kolaylaştırılacağı beyan edilmektedir.

"Yol göstericilik" işleminin sadece Yüce Allah'a ait olduğu, âhiretin de dünyanın da O'nun kontrolünde varlığını devam ettirdiği, ilerleyen âyetlerde vurgulanmaktadır. Daha sonra, hakkı yalanlayıp ondan yüz çevirenlerin ateşe gireceği beyan edilmekte, ardından malını Yüce Allah yolunda harcayanların ise ateşten uzak tutulacağı ifade edilmektedir.

Sûrenin sonunda, kişinin dünya hayatında yaptığı fedakârlıkların ve anılmak amacıyla yaptığı çalışmaların, sadece Yüce Allah'ın rızasına yönelik olması gerektiği vurgulanmaktadır.

518 Yazır, age., IX, 255.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ ﴿١﴾ وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ ﴿٢﴾ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ﴿٣﴾ إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّىٰ ﴿٤﴾ فَأَمَّا مَنْ أَعْطَىٰ وَاتَّقَىٰ ﴿٥﴾ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَىٰ ﴿٦﴾ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَىٰ ﴿٧﴾ وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَىٰ ﴿٨﴾ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَىٰ ﴿٩﴾ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَىٰ ﴿١٠﴾ وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّىٰ ﴿١١﴾ إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَىٰ ﴿١٢﴾ وَإِنَّ لَنَا لَلْآخِرَةَ وَالْأُولَىٰ ﴿١٣﴾ فَأَنذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّىٰ ﴿١٤﴾ لَا يَصْلَاهَا إِلَّا الْأَشْقَى ﴿١٥﴾ الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿١٦﴾ وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى ﴿١٧﴾ الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّىٰ ﴿١٨﴾ وَمَا لِأَحَدٍ عِندَهُ مِن نِّعْمَةٍ تُجْزَىٰ ﴿١٩﴾ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْأَعْلَىٰ ﴿٢٠﴾ وَلَسَوْفَ يَرْضَىٰ ﴿٢١﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-4. (Karanlığı) bürüyüp örttüğünde geceye, ağardığı vakit gündüze, erkeği ve dişiyi yaratan güce yemin olsun ki, sizin işleriniz çeşitlidir. **5-7.** (Bu nedenle) kim, (malını Allah rızası için) verir, duyarlı davranır ve en güzeli de tasdik ederse, kolayı ona (daha da) kolaylaştırırız. **8-11.** Kim de cimrilik eder, kendi kendine yeterli olacağını sanır, en güzeli de yalanlarsa, ona da en zoru kolaylaştırırız; düştüğü zaman/âhirette de malı kendisine hiç fayda vermez. **12.** Doğru yolu göstermek sadece Biz'e aittir. **13.** Şüphesiz âhiretin de dünyanın da kontrolü sadece Biz'dedir. **14.** (Ey insanlar!) Alev alev yanan bir ateşe karşı sizi uyardım. **15-16.** Ateşe, sadece yalanlayıp yüz çeviren en azgın(lar) gireceklerdir. **17-18.** Allah yolunda malını verip arınan en duyarlı insan(lar) ise, ondan (ateşten) uzaklaştırılacaktır. **19-20.** Böylesi birisinin nezdinde, Yüce Rabbi'nin rızasını kazanmaktan başka, hiç kimsenin (esas olarak şükranla) karşılanacak bir nimeti yoktur. **21.** (Bunlar, zamanı geldiğinde) elbette memnun olacak(lar)dır.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-4. ÂYETLER:

وَالَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ ﴿١﴾ وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ ﴿٢﴾ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ﴿٣﴾
إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّىٰ ﴿٤﴾

"1-4. (Karanlığı) bürüyüp örttüğünde geceye, ağardığı vakit gündüze, erkeği ve dişiyi yaratan güce yemin olsun ki, sizin işleriniz çeşitlidir."

Şems sûresindeki yeminlere benzer şekilde, bu sûrede de bazı varlıklara yemin edilmekte, insan davranışlarının farklılığına dikkat çekilmektedir.

a) Üç Varlığa Yemin

Kur'ân'da çeşitli âyetlerde yemin ifadeleri kullanılmaktadır. Leyl sûresi de, yeminle başlayan sûrelerden biridir. Kur'ân'daki yeminler hakkında Kıyâmet 75/1'de geniş bir şekilde, Duhâ 93/1'de ise kısaca bilgi verdiğimiz için burada tekrara girmeyeceğiz. Sadece kendilerine yemin edilen varlıklar hakkında kısa bilgiler vereceğiz.

1. Bürüyen Gece

وَالَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ "(Karanlığı) bürüyüp örttüğünde geceye yemin olsun." Âyetteki اللَّيْلِ *el-leyl* kelimesi "gece", يَغْشَىٰ *yağşâ* fiili ise bürümek, kaplamak" demektir.

Bu âyette kendisine dikkat çekilen varlık "bürüyen gece"dir. Bu ifade hakkında bir önceki sûre olan Şems'te bilgi verdiğimiz için burada ayrıntıya girmiyoruz.

11. Ağaran Gündüz

وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ "Ağardığı vakit gündüze yemin olsun." Âyetteki النَّهَارِ *en-nehâr* kelimesi "gündüz", تَجَلَّىٰ *tecellâ* fiili ise "görünmek" demektir.

Bu âyette ise ilk âyetin devamı niteliğinde görünen gündüze dikkat çekilmektedir. Şems sûresinde bu ifade hakkında da bilgi vermiştik.

111. Erkek ve Dişiyi Yaratan Güç

وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَىٰ "Erkeği ve dişiyi yaratan güce yemin olsun." Âyetteki خَلَقَ *haleka* fiili "yaratmak", الذَّكَرَ *ez-zeker* kelimesi "erkek", الْأُنْثَىٰ *el-ünsâ* sözcüğü ise "dişi" demektir.

Bu âyetteki *mâ* edatı özelinde şu hususu açıklığa kavuşturmak gerekir: Kur'ân'da Yüce Allah'ı nitelendiren zamirler veya edatlar farklılık arz etmektedir.

a) Allah'ı nitelendiren zamirler veya edatlar, zaman zaman "ben" veya "biz" anlamında, zaman zaman da *müzekker*, yani "erkek" kalıpta *hüve, hû* (O) şeklinde getirilmektedir. Bu üç tür kullanım, Yüce Allah'ın bir insan gibi algılanmaması gerektiğini, O'nun varlığının aşkınlığını, yani kavranamaz ve kuşatılamaz olduğunu göstermeyi amaçlamış olabilir.

b) Bu üç tür kullanımdan farklı olarak, bir de *men* ve *mâ* edatlarının özel bir durumu vardır. Buna göre Yüce Allah *hayy*, yani hayat sahibi ve aklın asıl sahibi varlık olarak, O'na nispet edilecek edat *men* olması gerekmesine rağmen, sûrenin üçüncü âyetinde *mâ* edatı kullanılmıştır. مَنْ خَلَقَ *men haleka* denilmesi gerekirken, acaba neden مَا خَلَقَ *mâ haleka* denilmektedir?

Tıpkı Nisâ' 4/3, 22 ve Şems 91/5-6'da olduğu gibi, insanlar için *men* edatı kullanımı gerekmesine rağmen "işe, eyleme, olaya" dikkat çekmek için bazen *mâ* edatı, *men* edatı yerine kullanılabilir. Maksat, Yaratan'ın kendisi değil de, O'nun yarattığı ve O'nu temsil eden güç olarak kabul edilirse -ki böyle olması gerekir- ilgili edatın *mâ* olmasında bir sakınca yoktur. Bu durumda âyetin anlamı "erkeği ve dişiyi yaratan güce yemin olsun" şeklini alır.

*** Üç Âyetin Ortak Mesajı**

Gece ve gündüz, karanlık ve aydınlığı sembolize eder. Bu durumda, sûrenin ilk âyetlerinde zamanın bütününü hedef alan bir dikkat çekme işleminden söz ediliyor demektir. Dahası, gece ve gündüz kavramları, tabiattaki çift kutupluluğun örnek bir ifadesi olabilir. Böylece, gece ve gündüzün çift kutupluluğu ile insanın erkek ve dişi olarak iki cinse ayrılması arasında çok güzel ve hayatı kuşatıcı bir ince anlam ilişkisi bulunduğunu söyleyebiliriz. Geceyi, gündüzü, erkeği ve dişiyi yaratan varlık olan Yüce Allah, kendi kudretine de bu şekilde yemin etmiş olmaktadır.

Burada kendisine yemin edilen varlıklar "bürüyen gece, görünen gündüz, erkek ve dişiyi yaratan güç"tür. Aslında ilk etapta aralarında her ne kadar bir anlam ilişkisi görünmüyorsa da -Yüce Allah, birbiriyle ilişkisiz varlıklara ardı ardına yemin etmeyeceğinden- bu varlıklar arasında mutlak surette bir anlam ilişkisinin bulunduğunu söylemek durumundayız.

Sûrenin ilk âyetindeki "karanlığın bastırması"ndan sonra ikinci âyette "gündüzün aydınlığının gelmesi", şirk ve cehalet karanlıklarının, yerini Kur'ân aydınlığına bırakacağı müjdesini içerir. Müddessir 74/33-34 ve Tekvîr 81/17-18'de, gecenin dönüp gitmesinin ardından gündüzün ağarması benzer bir müjdenin habercisi durumundadır. Kur'ân'daki yemin ifadeleriyle bir taraftan kâinat kitabına gönderme yapılırken diğer taraftan da içerdiği mesajlar doğrultusunda ince ve hassas dersler verilmektedir.

b) İnsanların Hedef ve Sonuç Farklılıkları

Yüce Allah, yemin ifadelerinden sonraki ilk cümlenin mesajını çok önemsediği için Kur'ân'da yemin ifadelerine yer vermektedir. İşte burada da, insanların dünya hayatlarındaki tercihlerine göre oluşturdukları farklılıklar gündeme getirilmektedir.

إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّىٰ "Sizin işleriniz çeşitlidir." Âyetteki سَعْيٌ *sa'y* kelimesi "çalışma, iş", شَتَّىٰ *şettâ* sözcüğü ise "farklı" demektir.

Leyl sûresinin yemin ifadelerinden sonra gelen ilk cümlesi budur ve bu ifade, "siz çeşitli hedefler için çalışırsınız" şeklinde de anlamlandırılabilir. Âyette bir anlamda, kâinattaki düzene ve *sünnetüllah*ın eşsiz intizamına rağmen, insan çabalarının dağınık ve düzensiz oluşuna temas edilmektedir. Yaratan tektir; insandan da tek bir yöne doğru gitmesi ve hayatını doğru esaslara göre yaşaması istenmesine rağmen, bu teklik bazı nankör insanlar tarafından çokluğa dönüştürülmektedir.

Bir sonraki âyet grubundan anlaşıldığına göre, burada kastedilen farklılıklar, dünya hayatındaki kararlılıkların öncelikle yine dünyadaki farklı sonuçlarını göstermektedir. Daha sonraki âyet gruplarında ise, buradaki davranışların sonuç olarak âhirette de kendini göstereceği ele alınmaktadır.

Âyette kastedilen hususun "doğuştan getirilen iki farklı yetenek veya potansiyel eğilim" olduğu görüşü kanaatimizce gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü yaratılıştan getirilen eğilimler Şems sûresindeki "fucûr" ve "takvâ"nın ilham edilmesi olarak yer almaktadır. Kaldı ki, âyette birer eği-

limden değil, insanın ortaya koyduğu eylemlerden, yani *sa'y* denen çaba ve kazanımlardan söz edilmektedir. Devam eden âyetlerde bu kazanımların açılımları dile getirilmekte ve her birinin sonucuna dair bilgiler verilip insanlar açıkça uyarılmaktadır.

5-7. ÂYETLER:

فَأَمَّا مَنْ أَعْطَىٰ وَاتَّقَىٰ ﴿٥﴾ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَىٰ ﴿٦﴾

فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَىٰ ﴿٧﴾

"5-7. (Bu nedenle) kim, (malını Allah rızası için) verir, duyarlı davranır ve en güzeli de tasdik ederse, kolayı ona (daha da) kolaylaştırırız."

Bu üç âyette, bir önceki âyetin açılımı yapılmaktadır. Âhirette cennet ödülleriyle buluşmanın yolunun çeşitli fedakârlıklarda bulunmaktan geçtiği beyan edilmek istenmektedir.

a) Yardım, Takvâ ve Gerçeğin Onaylanması

Fedakârlık açılımında öncelik hayırdan yana belirlenmekte, davranış farklılıklarında ilk sıra, Allah adına yapılan ihsana, iyiliğe ve cömertliğe verilmektedir. Ardından gerçeklerin onaylanması ise konuyu tamamlayan unsurlar olarak sunulmaktadır.

1. Cömertlik ve Sorumluluk Bilinci

فَأَمَّا مَنْ أَعْطَىٰ وَاتَّقَىٰ "(Bu nedenle) kim, (malını Allah rızası için) verir, (sorumluluklarını bilerek) duyarlı davranırsa." Âyetteki أَعْطَىٰ *a'taa* fiili "vermek", اتَّقَىٰ *ittekaa* fiili ise "korunmak, duyarlı olmak" demektir.

1. Âyetteki أَعْطَىٰ *a'tâ* fiili, "başkaları için harcamada bulunmak, Allah için insanlara karşılıksız iyilik yapmak, yardımcı olmak" anlamlarına gelmektedir. Buradaki yardım elbette ilk etapta ekonomik yardım anlamına gelmektedir. Risâletin ilk yıllarında, Mekke döneminde Müslüman toplumun ağır ekonomik sıkıntıları göz önüne alındığında, maksadın ekonomik, maddî ve nakdî yardım olduğu kolayca anlaşılmaktadır. Devam eden âyet

grubunda gelen *behîle* kelimesinin "cimrilik yapmak" anlamına geldiği düşünülürse, söz konusu anlam daha da belirginleşir.

Bu asıl anlamın yanında, konuyu değişik yollardan ve farklı alanlarda yapılan yardımlaşmalara da getirebilir, böylece âyetin kapsamını görebiliriz. Kanaatimizce, burada kastedilen hususun içeriğinde her ne türlü olursa olsun, yararlı olmak ve doğru bir işte kullanılmak üzere yapılan her türlü meşru ve yapıcı yardımlaşmalar söz konusu edilmelidir. Sevgi, ilgi, şefkat, merhamet, tecrübe, danışmanlık, yardım ve sahiplenmek gibi insanî duyguların, insanlar arası ilişkilerdeki etkinliğini hiç kimse yadırgamamaktadır. Dolayısıyla, buradaki yardım eyleminin kapsamını daha geniş tutmak, devam eden *takvâ* kavramının anlam içeriğiyle de yakından ilgilidir ve onunla uyumludur.

2. Yorumunu yaptığımız beşinci âyetteki diğer bir kelime de اتَّقَىٰ *ittekaa* fiilidir. Bu fiil, "takvâ" kavramının türetildiği fiilin de kökündür. Kök itibariyle "korumak" anlamına gelen *takvâ*, "duyarlı olmak" demektir. Vahyin ilk sûrelerinde "duyarlılık" anlamına gelen *takvâ* kavramına özellikle ilk dönem mesajlarında yer verilmiştir.[519]

İttikaa kavramının 8. âyetteki karşıtı *istiğnâ* kelimesidir. *İstiğnâ* "kendini yeterli ve ihtiyaçsız görmek" anlamına gelen bir kelimedir. *Takvâ*nın karşıtı olarak düşünüldüğünde bu kelimenin bir çeşit "duyarsızlık ve umursamazlık" anlamına geldiğini de söyleyebiliriz.

İniş zamanı ve sırası olarak vahyin ilk dönemlerinde indirildiği bilinen Leyl sûresinde *a'tâ* ve *ittekâ* fiillerinin ve bunların oluşturduğu "yardım" ve "takvâ" kavramlarının peş peşe gelmesi, çok önemli mesajlar içermektedir. Bu kullanımıyla Kur'ân, vahyin ilk yıllarında İslâm inancının asıl misyonunun insanlara yardımlaşma bilincini kazandırmak ve onları duyarlılık sahibi kişiler olarak yetiştirmek olduğunu açıkça ortaya koymuş olmaktadır. Duyarlılıkla yapılan yardımlaşmalar, toplumun bir ve beraber olduğunu, dert ve sıkıntılarını paylaşabildiklerini gösterir; böylece toplumda yabancılaşmadan ve sahipsiz bırakılmaktan kaynaklanan psiko-sosyal çalkantıların önüne geçilmesi amaçlanmaktadır.

519 "Takvâ" kavramı hakkında geniş izahımız için Nebe' 78/31 ve Şems 91/8. âyetlerin tefsirine bakılabilir.

11. En Güzelin Tasdik Edilmesi

وَصَدَّقَ بِالْحُسْنٰى "En güzeli de tasdik ederse." Âyetteki صَدَّقَ *saddeka* fiili "onaylamak", الْحُسْنٰى *el-husnâ* kelimesi ise "en güzel" demektir.

Mahşerde ödülle buluşturulmanın bu âyetlerde dile getirilen üçüncü şartı ise gönülle ilgili olarak belirlenmektedir. Kalpte onay veya iman yoksa yapılan faaliyetler ibadet adını almayacağı için, bu husus özellikle vurgulanmaktadır.

Bu ifade, "Âhiretteki ödülün gerçekleşeceğine inanırsa" şeklinde de anlaşılabilir. Bu anlamın çeşitli âyet destekleri vardır: Yûnus 10/26, Şûrâ 42/23 ve Necm 53/31. âyetler ışığında, söz konusu ifade, "en güzel ödülü, yani cenneti onaylarsa", "daha güzel ödülü alacağına inanırsa", "en güzel kelimeyi, yani tevhîdi kabul ederse" gibi anlamlara gelebilir. Esasında *el-hüsnâ* kelimesi, "daha güzel, çok güzel" anlamıyla Yüce Allah'ı da ifade edebilir; böylece âyetin anlamı, "Her kim Allah'a inanırsa" şeklini alır.

Bir sonraki âyette bu eylemlerin ve inanç ayrıcalığının sonucu hakkında bilgi verilmektedir. Güzel sonucu hazırlayan öncüller arasında, Yüce Allah'a tevhîd çizgisinde iman ve O'nun emrettiği davranışları inanarak yerine getirmek olmazsa olmaz değerlerdir. Zaten sonraki grupta bunun zıddı "yalanlamak" olarak belirlenmekte ve en geniş anlamıyla "tasdik" denen inanç eyleminin asıl amaç olduğu böylece ortaya çıkmaktadır.

Bu ifadeye "Yüce Allah'ın emrettiği bedenî ve ekonomik bütün ibadetleri onaylamak, onların doğruluğuna inanmak ve gereğini yerine getirmek" anlamını vermek, üç eylemin birlikteliğini kavramada önemli kolaylıklar sağlayabilir. Allah yolunda yapılan yardımlaşmalar, bunları derin bir duyarlılık içerisinde gerçekleştirmek, nihayet en güzel değere veya sonuca inanmak elbette çok önemli sonuçlar doğuracaktır. İşte bir sonraki âyet, söz konusu eylemlerin sonuçlarından birini vermekte ve ilgilileri motive etmektedir.

b) Sonuç: Kolayın Daha da Kolaylaştırılması

Cömertlik yapıp sorumluluk bilinciyle hareket edenler eğer bunları kalplerindeki imanın veya onayın sonucu olarak yapmışlarsa, güzel sonuca giden yolun kolaylaştırılması müjdesi onları beklemektedir.

فَسَنُيَسِّرُهٗ لِلْيُسْرٰى "Ona kolayı (daha da) kolaylaştırırız." Âyetteki نُيَسِّرُ *nüyessiru* fiili "kolaylaştırmak", الْيُسْرٰى *el-yüsrâ* kelimesi "kolay" demektir.

Yani böylesini işinde başarılı kılarız. Bu ifade, "ona (dünyada ve âhirette) mutluluğu kolaylaştırırız" anlamına gelebileceği gibi, "iyilik yapmak, duyarlı davranmak ve en güzel hakikatlere inanmak noktasında biz onun işini kolaylaştırırız" anlamına da gelebilir. Böylece âyette, bu dünya hayatındaki kararlılıklarda insanın işinin kolaylaştırılacağı ifade edilmiş olmaktadır. Dolayısıyla, bunun cennete giden yolun dünyada kolaylaştırılması anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Talâk 65/7 ve İnşirâh 94/5-6. âyetler, zorlukların peşinden elbette kolaylığın geleceği müjdesini vermektedir.

İnşikaak 84/8-9'da, amel defterini sağ tarafından alan kişinin kolayca hesaba çekileceğinden ve mutlu bir şekilde ailesine döneceğinden söz edilmektedir. Bu durumda, söz konusu âyetlerin desteğiyle, Leyl 7'de kastedilen kolaylaştırmanın hem dünyayı hem de âhireti içerdiğini söyleyebiliriz.

Kur'ân'ı anlamada çok önemli ilkeler vardır; bunlardan biri de âyetleri sebep-sonuç ilişkisi içerisinde anlamaktır. İşte bu âyetler söz konusu ilkenin tipik bir örneğini oluşturmaktadır. Kolayın daha da kolaylaştırılması bir sonuçtur. Bu sonucu elde etmek için, öncelikle iyilik yapmak, duyarlı davranmak ve hakikatlere inanmak gerekmektedir. Bunları başaranlar için iki müjde verilmektedir: İlki, bu işlerin zaten kolay olduğu ve kolayca başarılabileceğidir; diğeri de bunların sonucunun cennet ödülü olduğu gerçeğidir. Yüce Allah'ın emrettiği veya yasakladığı her şeyde bir hayır vardır ve o emirlerin gerçekleştirilmesi ise kesinlikle insan fıtratına aykırı değildir. Dinin emirleri zor değil, kolaydır, fıtrata uygundur, hikmet doludur.

Kur'ân'da takip edilen metotlardan biri de konuların serpiştirilerek ele alınmasıdır. Bir konu sadece bir yerde ele alınıp bitirilmez; farklı içerik ve boyutlarda farklı yerlerde gündeme getirilir. Böylece konunun değişik boyutları ortaya konulup bütüncül bir mantıkla meselenin anlaşılması amaçlanır. İşte bu cümleden olarak "kolaylaştırılmak" konusunda benzer bir ifade A'lâ 87/8'dedir. Orada muhatap Hz. Peygamber'dir ve Yüce Allah vahyin ilk yıllarında onu motive etmek için, hakikat yolunu onun için kolaylaştıracağı müjdesini vermiştir. Orada özel olan bu müjde, Leyl sûresinde evrensel bir mahiyet arz etmektedir. İlâhî rızaya yönlendirilmiş eylemlerin karşılıksız bırakılmayıp kolaylaştırılacağı ve ödüle giden yolun böylece hak eden herkes için çok daha elverişli hale getirileceği müjdesiyle gönüller huzura erdirilmek istenmektedir.

8-11. ÂYETLER:

وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَىٰ ﴿٨﴾ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَىٰ ﴿٩﴾ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَىٰ ﴿١٠﴾

وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّىٰ ﴿١١﴾

"8-10. Kim de cimrilik eder, kendi kendine yeterli olacağını sanır, en güzeli de yalanlarsa ona da en zoru kolaylaştırırız. 11. Düştüğü zaman/ âhirette de malı kendisine hiç fayda vermez."

Bu âyetler grubu, sûrenin 4. âyetinde dile getirilen "sizin işleriniz başka başkadır" âyetinin ikinci açılım cümleleridir.

a) Kötüler ve Fiilleri

Yüce Allah, sûrenin 5-7. âyetlerinde dile getirdiği olumlu insan davranışlarının karşıtlarını hatırlatmak üzere, bu âyet grubunda sözü kötü kabul ve davranışlara getirmekte, sonunda yaşanacakları hatırlatmaktadır.

1. Cimrilik ve Kendini Yeterli Görme

وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَىٰ "Kim de cimrilik eder, kendi kendine yeterli olacağını sanırsa." Âyetteki بَخِلَ *behıle* fiili "cimrilik yapmak", وَاسْتَغْنَىٰ *isteğnâ* fiili ise "kendini yeterli görmek" demektir.

Bu âyetteki iki eylem önceki âyet grubundakilerin karşıtını oluşturmaktadır. *Behıle* kelimesi "cömertlik yapmak" anlamındaki *a'taa* fiilinin, *isteğnâ* fiili ise "duyarlı olmak" anlamını verdiğimiz *ittekaa* fiilinin karşıtıdır. Burada sözü edilen insan tipi muhtemelen 'Abese 5'te de ele alınan Velîd b. Muğîra tipindeki kişilerdir. *İstiğnâ* fiiliyle ilgili detaylı bilgiyi 'Abese 80/5'te yapacağımız için burada kısaca bazı hatırlatmalarla yetineceğiz.

a) İnsan, sahip olduğu malı kendisinin elde ettiğini sanıp, onu Yüce Allah'ın bir emaneti ve bir sınav aracı olarak kendisine verdiğini unutunca, "mala sahip olmak" yerine, "malın kölesi olmaya" veya "mala ait olmaya" başlamaktadır. "Mala sahip olamayanlar", "mala ait olmaktadırlar." İşte zorluk buradan itibaren başlamaktadır. Allah'tan bir emanet ve bir sınav olarak gelen malı bu anlamıyla kavrayabilenler, malı daha da çoğaltmanın

değil, olanın sorumluluğundan bir an önce kurtulmanın yollarını aramaya koyulurlar; Allah yolunda infakı mala da cana da minnet sayarlar.

Mal ile ilgili kararını ve pozisyonunu bu şekilde belirlememek, maalesef arzu edilmeyen sonuçların doğmasına neden olmaktadır. Yüce Allah, kulunun kendi kararlılığını ve bir anlamda küstahlığını karşılıksız bırakmayıp, kulun arzu ettiği yanlış yolu da ona kolaylaştırmaktadır. Merhametli Yüce Allah'ın eşsiz merhametinden yararlanmayıp, zor olanı, yani azabı ve cehennemi tercih etmek, aslında zor olanı tercih etmekten başka bir şey değildir. Tercih etmek, bu tercihini çeşitli şekillerde eyleme dönüştürmek ve inancını kaybederek bütün bunları yapmak sebeptir; sonuç ise, hak edilen azapla buluşturulmaktır.

Her kim, dünya hayatında sahip olduğu ekonomik mal veya başka değerleri Allah yolunda paylaşmaz ve "kendim kazandım" bahanesiyle onları başkalarıyla bölüşmeye yanaşmaz ise, bu kişi kendisinden başka hiç kimseyi hesaba katmıyor demektir. Bu durumda, böyle insanların başka herhangi bir makama karşı sorumlu olduklarına inanmadıkları da söylenebilir. Bu nedenle hesap vereceğine inanmayan bu tür kişiler, sahip oldukları varlıklara ortak kabul etmedikleri için bir çeşit "duyarsızlık" içerisindedirler diyebiliriz.

b) *Takvâ*, "duyarlılık" anlamına geldiğine göre, *istiğnâ* da bunun karşıtı olarak "duyarsızlık" anlamına alınabilir. Bu tür anlam birlikteliği âyetlerin birbiriyle olan ilişkisini anlamada son derece önemli bir yer tutar.

11. En Güzelin Yalanlanması

وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَىٰ "En güzeli de yalanlarsa." Âyetteki كَذَّبَ *kezzebe* fiili "yalanlamak", الْحُسْنَىٰ *el-husnâ* kelimesi ise "güzel, en güzel" demektir.

9. âyetteki "en güzeli yalanlamak" ifadesi 6. âyetteki "en güzele inanmak" eyleminin karşıtıdır. Orada tercih ettiğimiz anlam, ister "Yüce Allah", ister "cennet", ister "tevhîd", ister "yardım etmek ve duyarlılık" gibi olumlu değerler olsun, isterse genel anlamda "bütün hakikat güzellikleri" veya "hak edilen ödüller" olsun, bütün bunları yalanlayan kişi bunu cimrilikle ve kendisini ihtiyaçsız veya yeterli görmeyle birlikte yapmaktadır.

Bu tür insanlar bir taraftan inanılması gereken güzel değerlere inanmamakta, diğer taraftan inançsızlık hastalığını cimriliğe dönüştürmektedirler. İnanmayan ve cimrilik yapan kişiler, elbette bunu "kendini yeterli görme"nin sonucu olarak gerçekleştirmektedirler.

b) Sonuç: Zorun Daha da Zorlaştırılması

İnsan, eğer iradesini olumlu yönde kullanmaz da, cimrilik yapar, kendisini yeterli ve ihtiyaçsız görür, bir de hakikati yalanlamayı tercih ederse, bunların da elbette bazı sonuçları olacaktır. İşte burada söz konusu sonuçlara dikkat çekilmektedir.

1. Zorun Kolaylaştırılması

فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرٰى "Ona da en zoru kolaylaştırırız." Âyetteki نُيَسِّرُ *nüyessiru* fiili "kolaylaştırılmak," الْعُسْرٰى *el-'usrâ* kelimesi ise "zor" demektir.

Bu âyette, dolaylı olarak aslında zor olanın "fıtrat programının dışına zorla çıkmak" olduğu anlaşılmaktadır. Fıtratı zorla dışlamak ve sonuçta Yüce Allah'ın eşsiz merhametine rağmen cehennemi tercih etmek işte asıl zor olan cehenneme gitmeyi kolaylaştırmak anlamına gelmektedir.

Kararlarını yukarıda saydığımız üç tür eylem olarak belirleyenlerin sonu, elbette ilk gruptakilerden farklı olacaktır. İşte, sebep-sonuç ilişkisinin en güzel örneklerinden biri de budur. İnsan, ısrarla ister ve istediği doğrultuda çeşitli eylemler ortaya koyar da sonuçta derin bir inkârcılığa sürüklenirse, bu durum onun kararlılığının bir göstergesidir.

Bu tür insanlar, Şems 91/8'de ifade edildiği üzere, yaratılış hamuruna Yüce Allah'ın ilham ettiği *fucûr*u çalıştıranlar ve ona yatırım yapmayı tercih edenlerdir. *Fucûr*, insanın günah işleyebilme özelliğinin adıdır ve her insanda bu özellik potansiyel olarak vardır. Mühim olan ve arzu edilen husus, hamurunda programlanan veya fıtrata yerleştirilen bu özelliği mümkün olduğu kadar törpülemek ve kontrol altında tutmaya çalışmaktır. Yine aynı âyette belirtildiği üzere, her insanda onu kötülüklerden koruyabilecek ve sakındırabilecek takvâ özelliği de fıtrat hamuruna yerleştirilmiştir. Üstelik Hucûrât 49/7'de, Yüce Allah insanoğluna imanı sevdirdiğini ve kalplerde imanı süslediğini beyan etmiş, küfür, yoldan çıkma ve isyanı da çirkin gösterdiğini belirtmiştir.

Bunca avantaja rağmen, tercihini "cimrilik, kendisini ihtiyaçsız veya yeterli görmek, hak ve hakikati yalanlamak" şeklinde belirleyenler için, aslında zor olan işlerin kolaylaştırılacağı beyan edilmektedir. Tercih sebeptir, kötü sonla buluşturulmak ise sonuçtur. Zira Yüce Allah hiç kimseye zulmetmez, insanlar kendi kendilerine eziyet etmiş olurlar.

Bu noktada Hz. Peygamber'in şu hadis-i şerifi de konuyu anlamada önemli katkılar sunmaktadır: "Sizler çalışın, her çalışana ne için çalışıyorsa o kolaylaştırılır."[520] Genellikle "kader" konularının işlendiği bahislerde yer alsa da bu rivayeti söz konusu âyetlerin tefsiri bağlamında değerlendirmekte herhangi bir sakınca yoktur. Çünkü bu rivayet tam da âyetlerde verilmek istenen mesajla uyumludur. İnsan irade ve davranışlarının dikkate alındığı bilgisine de aykırı bir durum arz etmemektedir.

11. Malın Fayda Vermemesi

وَمَا يُغْنِى عَنْهُ مَالُهٗٓ إِذَا تَرَدّٰى "Düştüğü zaman/âhirette de malı kendisine hiç fayda vermez." Âyetteki مَا يُغْنِى عَنْ *mâ yuğnî 'an* ifadesi "yarar sağlamamak", تَرَدّٰى *tereddâ* fiili ise "düşmek, yuvarlanmak, mezara girmek" demektir.

a) "Düşmek" aslında ölmeyi, "yuvarlanmak" ise cehenneme atılmayı ifade etmektedir. Anlam her ne olursa olsun, burada verilmek istenen mesaj, uğruna cimrilik yapılıp, hak yolda harcanmayan malın insanın başına dert olacağının bilinmesidir. Sorumluluğu yerine getirilmeyen mal, âhirette kişinin azabında indirime veya hafifletmeye değil, aksine artmaya neden olacaktır.

b) Âyetin başındaki *mâ* edatı olumsuzluk anlamı verebileceği gibi soru anlamı da verebilir. Bu durumda âyet "Öldüğü veya cehenneme atıldığı zaman malı ona yarar sağlayabilecek mi?" şeklinde anlaşılabilir.

c) Söz konusu edatı cevabı beklenmeyen, sadece muhatabı ayıplamak için kullanılmış bir konumda da değerlendirmek mümkündür. Bu takdirde âyet, "Öldüğü veya cehenneme atılacağı zaman malı ona ne yarar sağlayabilecekmiş bakalım!" şeklinde anlaşılabilir. Mesed 111/2'de de, daha başka âyetlerde de pek çok kullanım örneği bulunan bu ifadenin üç farklı anlamı da doğrudur.

Asıl mesaj, kişinin Allah yoluna harcamadığı malın âhirette kendisine hiçbir fayda sağlamayacağı gerçeğinin bildirilmesidir. Bu durumda, mü-

520 Buhârî, Tefsîr Sûre 92; Edeb, 120; Müslim, Kader 6-8; Ebû Dâvûd, Sünnet, 16; Tirmizî, Kader, 3; İbn Mâce, Mukaddime, 10; Ahmed b. Hanbel, I, 6, 29, 82, 129, 133, 140, 157; II, 52, 77.

minler daha istekli bir şekilde bu görevi yerine getirmeye davet edilmekte, kâfirler ise şiddetli bir şekilde uyarılmış olmaktadırlar.

Leyl 4-11'de iki grup insana dair bilgiler verilmekte, ilk grubun övülen güzellikleri müminlere örnek olarak sunulmakta, ikinci grup ise, bir ibret olarak ortaya konulmaktadır. Aklını kullanmak isteyenler için yol tektir; o da Yüce Allah'ın davet ettiği ve adına "hidayet" denilen yoldur. Takip eden âyet işte bu mesajı içermektedir.

12-13. ÂYETLER:

إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَىٰ ﴿١٢﴾ وَإِنَّ لَنَا لَلْآخِرَةَ وَالْأُولَىٰ ﴿١٣﴾

"**12.** Doğru yolu göstermek sadece Biz'e aittir. **13.** Şüphesiz, âhiretin de dünyanın da kontrolü sadece Biz'dedir."

Bu iki âyette, Yüce Allah'ın kâinattaki belirleyici rolü ortaya konulmakta ve dikkatleri Kendi üzerine çekerek, O'nu hesaba katıp direktifleri doğrultusunda hayatı devam ettirmenin gerekliliğine vurgu yapılmaktadır.

a) Hidâyeti Kim Verir?

Yüce Allah, hidayeti göstermenin ve onu vermenin sadece Kendisine ait olduğunu bildirerek, bu alana başkasının müdahale edemeyeceğini beyan etmek istemektedir.

إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَىٰ "Doğru yolu göstermek sadece Biz'e aittir." Bu âyet, tıpkı Nahl 16/9'da belirtilen "Yolun doğrusunu göstermek sadece Allah'a aittir" ifadesiyle örtüşmektedir. Âyete "Bize düşen, doğru yolu göstermektir" şeklinde de anlam verilebilir.

1. Burada anlatılmak istenen husus, doğrunun ve doğru yolun göstericiliğinin Yüce Allah'a ait olduğunu vurgulamaktır. Üstelik âyette bir de "hasr" denen vurgulu ifade tercih edilmiş ve Yüce Allah'ın dışında hiçbir varlığın doğru yolu gösteremeyeceğine dikkat çekilmiştir. Doğru yol, sınırlarını ve esaslarını Yüce Allah'ın belirlediği yoldur. İnsanları hakikate götüren yolu göstermek, hakkı ve doğruyu ortaya koymak, peygamber göndermek, kitap indirmek ve deliller ileri sürmek, elbette sadece Yüce Allah'a ait birer hakikattir.[521]

521 Yazır, age., IX, 261.

2. Hakikat yolunu göstermenin Yüce Allah'a ait olduğunun önemli delillerinden biri de İnsân sûresindedir: "Muhakkak ki, insanoğlunun üzerinden henüz anılmayan bir şey iken uzun zaman geçmiştir. Biz, insanı döllenmiş bir yumurtadan/zigottan yarattık; sınava tâbi tutacağımız için, onu işiten ve gören bir varlık haline getirdik. Ona doğru yolu biz gösterdik; ya şükreden bir kul olur; ya da nankör biri. Kâfirler için zincirler, tasmalar ve alevli bir ateş hazırladık. İyiler ise karışımı kâfûr olan bir kadehten içerler..."[522] İşte bu âyetlerde, hayatın insan öncesi merhalesi, insanın yaratılış nesnesi, biçimi ve amacı ortaya konulmakta, insanın dileği ve kararı doğrultusunda hayatını yaşayıp sonucuna katlanacağı bilgisi özetlenmektedir.

3. Yüce Allah, hidayete erdirme alanına başkalarını sokmamakta, insanların hidayete erdirilmesi işleminde peygamberleri bile devre dışı bırakmaktadır. Şûrâ 42/52'de de belirtildiği gibi, bir peygamber sadece doğru yolu gösterir.

4. Yorumunu yaptığımız âyette geçen *hedâ/yehdî* fiilinin bir anlamı da "göstermek"tir. Hidayet etmek, eğer insana nispet ediliyorsa "göstermek", Allah'a nispet ediliyorsa, hem "göstermek, öğretmek", hem de "iletmek, ulaştırmak ve eriştirmek" anlamlarına gelmektedir. Bakara 2/272'de bu husus şu şekilde ortaya konulmaktadır: "Onları hidayete erdirmek senin işin değildir; ancak Allah dileyeni hidayete erdirir." Kasas 28/56. âyette de benzer bir ifade kullanılmaktadır. Bu iki âyette açıkça ortaya konulmuştur ki, hidayete erdirilme işlemi başkasının istemesiyle değil, kişinin kendi isteği ve Yüce Allah'ın yaratmasıyla gerçekleşir.

5. Yüce Allah'ın gücünün yetmesi anlamında insanı hidayete erdirmek de sapıklığa düşürmek de elbette O'nun için son derece kolay bir iştir. Zaten Âl-i İmrân 3/26-27, En'âm 6/39, 149, Yûnus 10/99, Hûd 11/118 ve Nahl 16/93 gibi âyetlerde mutlak anlamda, Yüce Allah'ın kudretinin her şeye yeteceği, dilerse herkesi hidayete erdirebileceği beyan edilmektedir. Ancak, bu durumda hayatın bir imtihan alanı oluşu anlamını kaybedecektir. Yüce Allah'ın dileyene hidayet etmesi, hidayete erdirmeye gücünün yetmemesinden değil, hayatı bir imtihan alanı olarak belirlemesinden kaynaklanmaktadır. Zaten dileyen insan olsa da hidayete erdiren varlık yine Yüce Allah'tır; sadece isteyen varlık insandır, hepsi o kadar.

6. Kehf 18/29'da hakkın, yani gerçeğin Rabbimiz tarafından bildirildiği ifade edilmekte, artık dileyenin inanabileceği, dileyenin ise inkâr edebileceği, ancak inkârcılara da azabın hazırlandığı vurgulanmaktadır. Teğâbün

522 İnsân 76/1-5.

64/2'de "İnsanları Yüce Allah'ın yarattığı, bazılarının mümin, bazılarının ise kâfir olduğu" beyan edilmektedir. Bu durumda, Hakk'ın yaratıcılığına rağmen, insanları sonuçlarına katlanmak kaydıyla serbest bıraktığı açıkça ortadadır.

7. Buraya kadar *el-hüdâ* kelimesinin "göstermek" ve "iletmek" anlamlarından hareketle yorum yapmaya çalıştık. Esasında *hidâyet*, bir varlığın ne için yaratılmışsa o uğurda varlığını sürdürmesi demektir. Tâhâ 20/50 ve A'lâ 87/3'te geçen *hidayet* etmek, "yaratılmışların yaratılış gayelerine uygun halde programlanması"dır. Leyl 12'deki *el-hüdâ* kelimesi, bu anlamda da değerlendirilmelidir. Bu durumda, âyette insanın maddî/fizikî yapısı ile manevî/rûhî yapısının inşasını Yüce Allah'ın gerçekleştirdiği gerçeğine dikkat çekilmiş olur.

8. İçinde insanın da olduğu bütün varlıklar, yaratılışlarını sadece Yüce Allah'a borçludurlar. Bu doğrultuda, her varlığın bir yaratılış gayesi vardır. Canlı-cansız çevremizde görebildiğimiz veya göremediğimiz, bildiğimiz ya da bilemediğimiz ne kadar varlık varsa, hepsinin mutlak surette bir yaratılış amacı vardır. Dühân 44/38-39'da bu gerçek şöyle ifade edilmektedir: "Biz, gökleri, yeri ve ikisi arasındaki varlıkları oyun olsun diye yaratmadık. Onları bir amaç uğruna yarattık; ancak insanların çoğu bu gerçeği bilmiyorlar."

9. Hayatın ve ölümün var ediliş gayesi, insanın imtihan edilmesidir.[523] İnsanoğlu abes olsun diye yaratılmamıştır.[524] Dünyada başıboş olmadığı gibi, âhirette de başıboşluğa terk edilmeyecektir.[525] Üstelik insanoğlu sadece "inandım" demekle de bırakılmayacak, önceki milletler gibi çeşitli sınavlara tâbi tutulacaktır.[526] İmanda, ahlakta ve davranışlarda yanlış, bozuk, eksik ve çirkin olan her şey, yerini doğru, sağlam, tastamam ve iyi olana terk edinceye kadar bu değişim devam ettirilecektir.[527]

Leyl 12. âyetin mesajını toparlayacak olursak, şunları söyleyebiliriz: Yukarıda da ifadeye çalıştığımız gibi Kur'ân'da hidayetin isteyene verileceği açıkça beyan edilmekte, bunun şansa bırakılacak veya tamamen ilâhî kadere terk edilecek herhangi bir yönünden söz edilmemektedir. Yüce Allah

523 Mülk 67/2.
524 Mü'minûn 23/115.
525 Kıyâmet 75/36.
526 'Ankebût 29/2-3.
527 Âl-i İmrân 3/179.

isteyene hidayet verir, isteyeni de sapıklıkta terk eder.[528] Hz. Peygamber bile sevdiğini hidayete erdiremez, Allah isteyene hidayet verir.[529] Hz. Peygamber'in yapabileceği şey, Yüce Allah'ın da çağırdığı gibi,[530] Allah'ın yolunu göstermek ve bu yola davet etmektir.[531] İman edene[532] ve Hakk'a yönelen kişiye hidayet edilir.[533] Sonuçta Hacc 22/16'da da ifade edildiği gibi hidayet bir isteğin sonucudur.[534]

Hidayet ve bu konuyla ilgili diğer ayrıntılı bilgileri İnsân 76/3'te ele alacağız.

b) Âhiret ve Dünyanın Sahibi

Yol göstericiliğin ve hidayetin verilmesinin sadece Yüce Allah'a ait olduğu hatırlatıldıktan sonra, hayatın ve onu kontrolün de sadece Yüce Allah'a ait olduğu beyan edilmektedir.

وَإِنَّ لَنَا لَلْآخِرَةَ وَالْأُولَىٰ "Şüphesiz, âhiretin de dünyanın da kontrolü sadece Biz'dedir." Âyetteki الْآخِرَةَ *el-âhıra* kelimesi "âhiret", الْأُولَىٰ *el-ûlâ* sözcüğü ise "dünya, öncesi" demektir.

Bu âyeti, bir önceki âyetle birlikte değerlendirdiğimizde Yüce Allah'ın şunu kastettiği ortaya çıkar:

1. Varlıklara her anlamda şekil veren, onları bir amaç uğruna yaratan O'dur. Yaratılmışların ilk program ve yaratılış amaçlarını Yüce Allah belirlediği gibi, bütün yaratılmışların sonunun kontrolü de, başlangıçlarının kontrolü de sadece O'na aittir. Onların Allah'tan bağımsız bir hareket alanı yoktur. Dünya da Cenâb-ı Hakk'ın yarattığı mekândır, âhireti de sadece O şekillendirecektir. İnsanların Yüce Allah'ın yarattığı yerlerden başka gidebileceği hiçbir yerleri yoktur.

2. Büyük çoğunlukla âhiret inancı taşımayan Mekkeliler öncelikli muhatap kitlesi olarak kabul edilerek, âyette önce *el-âhıret* kelimesine yer veril-

528 İbrâhim 14/4.
529 Bakara 2/272; Kasas 28/56.
530 Yûnus 10/25.
531 Şûrâ 42/52-53.
532 Teğâbün 64/11.
533 Ra'd 13/27.
534 Bu konuda geniş bilgi için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri I, Fâtiha sûresi 6. âyet.

mekte, ardından da *el-ûlâ* kelimesi getirilmektedir. Yani Yüce Allah âyette şu hususu vurgulamaktadır: Sizler ne kadar inkâr etseniz de, iyice biliniz ki, âhiret vardır ve oranın sahibi de Biz'iz. Biz'den bağımsız bir alan olmadığı için kaçıp kurtulmanın imkânı da yoktur. Kıyâmet 75/10'da belirtildiği gibi "O gün (suçlu) insan, 'kaçacak yer neresi?/kaçabilecek bir yer var mı?' diye soracak"tır. Ancak devam eden 11-12. âyetlerde "bunun mümkün olmadığı, o gün varılıp durulacak tek yerin sadece Rabbin huzuru olduğu" kendisine açıkça beyan edilecektir.

3. Leyl 13'ü bu anlamların dışında başka şekillerde de anlamak mümkündür. Tıpkı Duhâ 93/4'te olduğu gibi, âyette geçen *el-âhıret* kelimesini "bir işin sonu", *el-ûlâ* kelimesini "bir işin başı" veya *el-âhıreti* "ömrün son bölümü", *el-ûlâyı* ise "ömrün ilk safhası" olarak yorumlamak hatalı olmaz. Dahası, insanlar ömürlerinin belli dönemlerine kadar inançsız veya kötü bir hayat yaşamış olabilirler. Eğer sonradan pişman olmuşlarsa, tevbe sonrası hayat, öncesine göre daha hayırlı olacaktır. Böyle bir anlam, hatalı veya günahkâr insanların daima tevbe edebilmelerinin yolunun açık olduğunu bizlere hatırlatmış olur. Durum böyle olunca, âyeti yaşayan her insanın hayatının her anını içerecek şekilde anlamak mümkün olur.

4. Yüce Allah, kendisinin yol göstericilik özelliğinin ardından bu ifadeyi kullanınca, hayatın tamamına Kendisi'nin müdahil olduğunu beyan etmek istemiş de olabilir.

Âyeti olumsuz ve tehdit içerikli anlamda anlamak ve yorumlamak zorunda da değiliz. Böyle olunca âyet şu anlamda değerlendirilebilir: Sizi "inanabilecek insanlar" olarak programlayan Yüce Allah, hayatınızın ileriki dönemlerinde de yaşanmakta olan kısmında da sizi sahipsiz bırakmaz. Hidayetten yoksun kalmayacak şekilde sizleri korumaya devam edecek olan da sadece Yüce Allah'tır. Sizler O'nun koruması altında yaşamaya devam edeceksiniz.

Bu son yorum, bazı âyetlerin birden çok ihtimal çerçevesinde anlaşılmasının mümkün olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, âyetleri tek bir anlama sıkıştırmanın, en azından bazı âyetler için doğru bir yaklaşım olmadığını unutmamak gerekmektedir.

14-16. ÂYETLER:

فَأَنذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّىٰ ﴿١٤﴾

لَا يَصْلَاهَا إِلَّا الْأَشْقَى ﴿١٥﴾ الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿١٦﴾

"14. (Ey insanlar!) Alev alev yanan bir ateşe karşı sizi uyardım. 15-16. Ateşe, sadece (gerçeği) yalanlayıp ondan yüz çeviren en azgın(lar) gireceklerdir."

Bu üç âyette Yüce Allah, bütün insanları ateş azabına karşı uyarmakta, gerçeği yalanlayan ve haktan yüz çevirenlerin oraya gireceğini haber vermektedir.

a) Ateşe Karşı Uyarı

Yüce Allah, azap etmeden veya cezalandırmadan önce uyarının gerekli olduğunu beyan etmek üzere, Kendi uygulamasının da bu şeklide cereyan ettiğini haber vermektedir.

فَأَنذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّىٰ "(Ey insanlar!) Alev alev yanan bir ateşe karşı sizi uyardım." Âyetteki أَنْذَرْتُ *enzertü* fiili "uyarmak, korkutmak", تَلَظَّىٰ *telezzâ* fiili ise "alev alev yanmak" demektir.

Bu âyet, söz konusu ateşe karşı uyarının devamlılığını ifade eder.

1. İbn Abbâs kaynaklı bir rivayete göre, bu âyet Hz. Muhammed'i ve ondan önceki bütün peygamberleri inkâr eden Ümeyye b. Halef ve benzerleri hakkında nazil olmuştur.[535] Gerçekte, ilâhî bilgilendirmelerde asıl hedef, mesaj geçerli olduğu sürece, ilgili mesaja muhatap olan herkes için uyarıların geçerli olduğunun bilinmesidir. Âyetin başındaki أَنْذَرْتُ *enzertü* fiilinin, mâzî/geçmiş zaman kipinde gelmesi, uyarının bittiğini değil, uyarının ilâhî bilgilendirmeden kaynaklandığını göstermek içindir. Mesaj durduğu sürece uyarı da geçerliliğini devam ettirecektir.

2. Âyetteki تَلَظَّىٰ *telezzâ* fiili ise "alevler saçmak, alev alev yanmak, değdiğini çarpmak" gibi anlamlara gelmektedir. Me'âric 70/15'te bu kelimenin

535 Râzî, age., XXXI, 202.

üç harfli kök hali لَظًى *lezâ* kalıbı kullanılmakta, orada da benzer bir anlam ve içerik arz etmektedir. Cehennem ateşinin şiddeti bu âyet grubunda söz konusu kelimeyle nitelendirilmektedir. Esasında Kur'ân'da cehennem ateşi başka şekillerde de anlatılmakta ve insanlar ateşe karşı ciddiyetle uyarılmaktadır.

Cehennemin bazı özellikleri olarak, onun kaynarken uğultu çıkarması, şiddetinden dolayı çatlayacak gibi olması,[536] "Doldun mu?" sorusuna mecazen "Daha var mı?" şeklinde cevap vermesini söyleyebiliriz.[537] Ayrıca kızgın bir alev halinde oluşu,[538] içinde ölüm olmadığı için dirilmenin de olmaması,[539] alev çıkartması,[540] içinde kaynar su ve irinden başka içilecek bir şeyin ve herhangi bir serinliğin bulunmaması,[541] gölge yapmayan, ateşten korumayan, kocaman kıvılcımlar saçması[542] ve orada içilecek kaynar suyun bağırsakları parçalaması[543] gibi ifadeler örnek olarak sayılabilir.

Leyl 14'te ateşin alevler saçmasıyla ilgili تَلَظَّى *telezzâ* kelimesinin geçmiş zaman kipinde getirilmesi, cehennemin şu anda faaliyette olduğunu göstermez. Kur'ân'da bir ifade üslubu olarak, "gerçekleşmesi kesin olan olaylar için geçmiş zaman kipi kullanılır"; buradaki kullanım da bunun bir örneğidir. Zira Tekvîr 81/12'de açıkça belirtildiği gibi, cehennemin tutuşturulma zamanı mahşerde yargılama sonrası olarak belirlenmiştir.

b) Azgınlığın Sonu: Cehennem

Uyarıya rağmen aldırış etmeyen ve başka bir hayatın varlığına inanmayan kişilerin yaşayacağı sondan bahisle, bir anlamda uyarı devam ettirilmektedir.

536 Mülk 67/7-8.
537 Kaaf 50/30.
538 Kaari'a 101/11.
539 A'lâ 87/13.
540 İnşikaak 84/12.
541 Nebe' 78/24-25.
542 Murselât 77/30-32.
543 Muhammed 47/15.

1. Ez Azgınlar Ateşe Girecekler

لَا يَصْلٰيهَآ اِلَّا الْاَشْقَى "Ateşe sadece en azgın(lar) girecektir." Âyetteki يَصْلٰى *yaslâ* fiili "girmek, yaslanmak", الْاَشْقَى *el-eşkaa* kelimesi "en azgın kişi" demektir.

Buradaki *yaslâ* fiili, A'lâ 87/12 ve 15'te genişçe açıkladığımız üzere, *s-l-y* kökündendir ve "yaslanmak, girmek" anlamına gelmektedir. *el-Eşkaa* kelimesi ise "en azgın, en sorumsuz, en kötü" anlamlarına gelmektedir. Bu kelimeyi, cehennemden kurtarılacak kişilerden söz eden 17. âyetteki *el-etkaa* kelimesinin karşıtı olarak düşünürsek, "en duyarsız" anlamını tercih etmek durumundayız.

11. Bunlar Yalanlayan ve Gerçekten Yüz Çevirenlerdir

الَّذِى كَذَّبَ وَتَوَلّٰى "(Gerçeği) yalanlayıp ondan yüz çeviren." Âyetteki كَذَّبَ *kezzebe* fiili "yalanlamak", تَوَلّٰى *tevellâ* fiili ise "yüz çevirmek" demektir.

Bu âyet, bir önceki âyette geçen الْاَشْقَى *el-eşkaa* kelimesinin anlamını da vermektedir. Hakkı yalanlamak ve ondan yüz çevirmek, bir insanın niteliği olarak düşünüldüğünde, bunun aslında duyarsızlığı ifade ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Sûrenin ilk grup âyetlerinde insanların davranışlarının çeşitliliğine dikkat çekilmişti. Bu bağlamda ikinci grup olarak, yardımlaşmayı önemsemeyen cimrilerden, kendini yeterli ve ihtiyaçsız görenlerden, gerçekleri yalanlayanlardan ve böylelerine cehennem yolunun kolaylaştırılacağından söz edilmişti. İşte sûrenin bu âyetlerinde, tekrar aynı konuya dönülmekte ve bir kez daha, yukarıdaki uyarıları önemsemeyen kişilerin, sonuçta cehennemle buluşacaklarının haberi verilmektedir.

Önceki âyet grubunda *cehennem* kelimesi kullanılmayıp *el-'usrâ* denilmişken, burada *nâr* kelimesi kullanılmakta, adeta uyarının ciddiyeti yeniden vurgulanmış olmaktadır. Felaketin boyutlarının ciddiyet arz etmesi nedeniyle ilk bölümdeki sıralama ters çevrilmekte ve öncelik ateş azabıyla ilgili uyarıya verilmektedir.

17-21. ÂYETLER:

وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى ﴿١٧﴾ الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّى ﴿١٨﴾

وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزَى ﴿١٩﴾ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْأَعْلَى ﴿٢٠﴾ وَلَسَوْفَ يَرْضَى ﴿٢١﴾

"**17-18.** Allah yolunda malını verip arınan en duyarlı insan(lar) ise, ondan (ateşten) uzaklaştırılacaktır. **19-20.** Böylesi birisinin nezdinde, Yüce Rabbi'nin rızasını kazanmaktan başka, hiç kimsenin (esas olarak şükranla) karşılanacak bir nimeti yoktur. **21.** (Bunlar, zamanı geldiğinde) elbette memnun olacak(lar)dır."

Sûrenin bu son grup âyetinde, cehennem ateşinden kurtarılacakların nitelikleri üzerinde durulmakta, dünya hayatında yaptıkları faaliyetlerin karşılığının kendilerine gösterileceği ve sonuçta memnun edileceklerinden söz edilmektedir.

a) Duyarlılık ve Gerekleri

Yüce Allah, memnuniyet verici bir hayatı arzulayanların veya azaptan kurtulmak isteyenlerin mutlaka duyarlılık göstermeleri gerektiğini, Allah yolunda mallarını dağıtmalarını ve karşılığını sadece O'ndan beklemelerinin zorunluluğunu beyan etmektedir.

1. Duyarlı Davrananlar Ateşten Uzak Tutulur

وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى "En duyarlı insan(lar) ise, ondan (ateşten) uzaklaştırılacaktır." Âyetteki يُجَنَّبُ *yücennebü* fiili, "uzaklaştırılmak, uzak kalacak hale getirilmek ve kenara çekilmek", الْأَتْقَى *el-etkaa* kelimesi "en duyarlı" demektir.

a) Âyetten maksat, kirlerden ve sorumluluklardan arınmak için malını fakirlere veren ve onu başkalarıyla paylaşan insanların cehennemden uzak tutulacakları, yani o azaba düşmekten korunacakları mesajını vermektir.

Enbiyâ 21/101'de haklarında olumlu karar verilen kişilerin cehennemden uzak tutulacakları, yani bir anlamda oradan uzaklaştırılmış olacakları beyan edilmektedir. Her iki âyeti birlikte düşündüğümüzde, cehenneme girip de oradan çıkartılmanın değil, oraya hiç girmeden azaptan kurtarıl-

mış olmanın söz konusu edildiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Meryem 19/71-72. âyetlerde geçen, "Hepiniz oraya uğrayacaksınız. ... Bu esnada muttakî, yani duyarlı olanları kurtaracağız" ifadelerindeki anlam da daha kolay bir şekilde anlaşılmış olmaktadır. Çünkü orada kastedilen kişiler, bütünüyle insanlar değildir; bağlam gereği öldükten sonra diriltilmeyi inkâr eden, yaratılış sürecini unutan, şeytanın arkadaşı olan ve Rahman'a karşı azgınlıkta en ileri gidenlerdir.

Kenarda ve uzakta tutulmak, azaba girmemeyi gerektirir. Nitekim kavimleri topluca helak edilen peygamberlerin ve taraftarlarının helakten kurtarılmasından söz eden âyetlerde de aynı durum geçerlidir. Depremle helak edilenler, suda boğulanlar, fırtına ve kasırgada bırakılıp yok edilenler içerisinde peygamberler ve inananlar hiçbir şekilde yoktu. O helaklerin içinden kurtarılmış da değillerdi, onlar azabın başından itibaren söz konusu helak pozisyonlarından uzak tutulmuşlardı.

b) Leyl sûresinin bu bölümünde, cehennem ateşinden uzak tutulacak kişilerin niteliklerinden söz edilirken الْاَتْقَى *el-etkaa* kelimesine yer verilmektedir. En geniş anlamıyla "en duyarlı kişi" anlamını verdiğimiz bu kelime, sûrenin ilk bölümünde de fiil kalıbında yer almıştı. Orada, sahip olduğu mal veya imkânları Allah yolunda infak eden, sorumluluk ve duyarlılığın bir gereği olarak bütün ilâhî görevleri ve gerçekleri kabul edip gereğini yerine getiren kişinin bir özelliği olarak yer almıştı. Zaten Hucürât 49/13'te de belirtildiği üzere, Allah katında en değerli olan O'na karşı en muttakî (duyarlı) olandır.

11. Duyarlılık Arınmayı Getirir

الَّذِى يُؤْتِى مَالَهُ يَتَزَكّٰى "Arınmak için malını verir." Âyetteki يُؤْتِى *yü'tî* fiili "vermek", مَالَ *mâl* kelmesi "mal, servet", يَتَزَكّٰى *yetezekkâ* fiili ise "arınmak" demektir.

Bu en duyarlı kişiler, imkânlarını seferber ederek, arınmak isteyenlerdir. Malını Allah rızası için verenler, arınırlar; böylece hem sorumluluktan kurtulmanın hem de geride kalan malı temiz hale getirmenin mutluluğunu yaşarlar. Âyetin metni şu iki anlama da uygundur: Cehennemden uzak tutulan bu kişi, ya dünya hayatında malını günahtan arınmak için veren kişidir, ya da dünya hayatında malını veren kişi hem dünyada hem de âhirette günahtan arınmış olur.

III. Tek Hedef Allah Rızası Olmalıdır

وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزَىٰ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْأَعْلَىٰ "Böylesi birisinin nezdinde, Yüce Rabbi'nin rızasını kazanmaktan başka, hiç kimsenin (esas olarak şükranla) karşılanacak bir nimeti yoktur."[544] Buradaki أَحَدٍ *ehad* kelimesi "herhangi bir kişi", نِعْمَةٍ *ni'meh* sözcüğü "nimet", تُجْزَىٰ *tüczâ* fiili "karşılık verilmek", ابْتِغَاءَ *ibtiğâ'* kelimesi "beklemek, kazanmak", وَجْهِ *vech* sözcüğü "yüz, rıza", الْأَعْلَىٰ *el-a'lâ* kelimesi ise "yüce, en yüce" demektir.

Bu âyette verilmek istenen mesaj, önceki iki âyetin devamı mahiyetindedir. Cehennemden uzak tutulacak kişi, arınmak için malını veren en duyarlı kişi olarak nitelendirilmekte, bu âyette de ilgili kişi tanıtılmaya devam edilmektedir. Yaptığı arınma içerikli yardım, esasında yardım ettiği kişiden gördüğü bir nimetin karşılığı değildir.

O halde, yapılan yardımın amacı nedir? İşte bu sorunun cevabı 20. âyette "Yüce Rabbinin rızasını kazanmak" şeklinde verilmektedir. Her iki âyeti birlikte değerlendirdiğimizde ortaya şu sonuç çıkmaktadır: Ateş azabından uzak tutulacak kişi, malını arınmak için veren en duyarlı kişidir. Bu duyarlılığı nedeniyledir ki, söz konusu kişi, malını başkasına verirken, ondan gördüğü bir nimetin karşılığı olarak değil, sadece ve sadece Yüce Rabbinin rızasını kazanmak için bunu yapmaktadır. Zaten bu nedenle "en duyarlı kişi" anlamına gelen *el-etkaa* kelimesiyle anılmaktadır. Yapılan iş, bütünüyle gönülden gelmekte ve bu iş nedeniyle Yüce Allah'ın rızasının kazanılması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda, Bakara 2/272'de infakın sadece Allah rızasını kazanmak için yapılması gereğine de dikkat çekilmiş olmaktadır.

Ayrıca İnsân 76/8 ve 9'da da bu konu ele alınmakta, yardımın sadece Allah rızası için yapılması gereğine vurgu yapılmaktadır. Hatta orada, yapılan bir yardımın karşılığında iyilik yapmak bir tarafa, iyilikten sonra bile muhataptan karşılık ve teşekkür dahi beklenmemesinden söz edilmektedir. Durum böyle olunca övgü de büyük olur, ödül de.

544 Muhammed Esed, bu âyete metinde şu anlamı vermiştir: "Gördüğü bir iyiliğin karşılığı olarak değil." Esed daha sonra notta bu defa şu alternatif manayı vermiştir: "O'nun nezdinde hiç kimsenin karşılığı ödenecek bir iyiliği yoktur." Verilen bu ikinci anlamın hem anlam olarak hem de gramer olarak dayanağı yoktur. (Bk. Esed, age., s. 1276'da 8. not). Bizim tercihimiz ise İslâmoğlu'nun şu tercümesiyle uyumludur: "(Bu yaptığı) herhangi birinden gördüğü bir hayra karşılık değildir." (Bk. İslâmoğlu, age., s. 1265).

b) Hak Edilen Son

Duyarlılık gösterenler ve bunun bütün gereklerini yerine getirmeye çalışanlar, elbette Yüce Allah'ın izniyle verilen nimetlerden ve yaşayacakları akıbetten memnun olacaklardır.

وَلَسَوْفَ يَرْضٰى "(Bunlar, zamanı geldiğinde) elbette memnun olacak(lar) dır." Âyetteki يَرْضٰى *yardaa* fiili "razı olmak, memnun olmak" demektir.

Bu âyete "Rabbi elbette ondan hoşnut olacaktır" şeklinde de anlam verilebilir; ancak biz önceki âyetlerle konu bütünlüğü sağlansın diye, memnuniyeti insana ait bir durum olarak anlamayı tercih etmekteyiz. Kulun âhirette memnun ve hoşnut edilmesi, Tevbe 9/72'de de belirtildiği gibi Allah'tan gelen bir razı oluşun sonucudur. Esasında, kişinin memnun edilmesi, Fecr 89/28'de de yer aldığı gibi öncesinde Allah'ın kişiden razı olmasının sonucudur.

Kaynaklarda, bu son grup âyetin Hz. Ebû Bekir hakkında nâzil olduğu şeklinde çeşitli rivayetler mevcuttur.[545] Bu rivayetlerin sağlamlık derecesini sorgulamadan şunu belirtmek durumundayız: "Bir âyetin veya bir grup âyetin ya da bütünüyle bir sûrenin bir kişi hakkında inmesi, mesajının evrensel olmasına engel değildir." Dolayısıyla bu sûrede ele alınan bütün konular evrensel bir içeriktedir ve durumu buna uygun olan herkesi her zaman ilgilendirmektedir.

Sûrenin 5-7. âyetlerinde sözü edilen güzelliklerin sahibi olan insanlar, Yüce Allah'ın izniyle elbette ateş azabından uzak tutulacaklardır. Çünkü bunlar bir taraftan inançlarını sağlam tutmakta, diğer taraftan inandıkları doğrultuda fedakârlık yapmaktadırlar. Durum böyle olunca, hedefini sadece Yüce Allah'ın rızasını ve hoşnutluğunu kazanmak şeklinde belirleyen bu kişileri Yüce Allah da memnun edecektir. İşte sûrenin son âyeti bu müjdeyi haber vermektedir.

Âyette fiilin öncesinde kullanılan سَوْفَ *sevfe* edatı, bu memnuniyetin zamanı hakkında her ne kadar ileriyi, çok ileriyi, yani ahireti gösterse de, bu memnuniyetin dünya hayatında zamanı gelince gerçekleşmesini de ifade edebilir.

545 Bk. Taberî, age., XXX, 228; Râzî, age., XXI, 204-206.

Unutulmaması gereken asıl nokta şudur: Yönünü Yüce Allah rızası olarak belirleyenleri ve hayatını sadece O'na adayanları, Yüce Allah er veya geç mutlaka memnun edecektir; *sevfe* edatının başındaki *lâm* edatı işte bunun garantisini oluşturmaktadır.

Rabbimizden niyazımız odur ki, razı oldukları arasına bizleri de katsın ve memnun edilenlerden bizleri ayrı koymasın.

LEYL SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-7. âyetler): Leyl sûresinde geceye, gündüze, erkek ve dişiyi yaratan Yüce Allah'a yemin edilerek, iki insan grubunun psikolojisi ve davranışları ele alınmaktadır. Tercihini yardımlaşma, duyarlı davranma ve bütün erdemlere inanmaktan yana belirleyenlerin, hem bu dünyadaki söz konusu hedeflere, hem de âhiretteki ödüllere kavuşturulmaları kolaylaştırılacaktır.

(8-11. âyetler): Cimriler, kendini ihtiyaçsız ve sorumsuz görüp sonuçta duyarsızlığı tercih edenler, bu arada hakkı yalanlayanlar için de, zor olan cehennem yolu kolaylaştırılmış olacak, sahip olduğu malı âhirette kendisine hiçbir yarar sağlamayacaktır. Bir anlamda, kişiler kendi kararlarının sonuçlarıyla mutlaka buluşturulacaklardır.

(12-18. âyetler): İnsanlara doğru yolu göstermek ve isteyeni hidayete erdirmek sadece Yüce Allah'ın kontrolündedir. Bütün zamanların, mekânların ve yaratılmışların sahibi Yüce Allah'tır ve idare de sadece O'nun elindedir. Cenâb-ı Hakk, bu yetki ve gücünü kullanarak insanları kızgın ateşe karşı uyarmakta, hakkı yalanlayıp ondan yüz çeviren en azgın kişilerin ateşe gireceği uyarısında bulunmaktadır. Ateşten uzak tutulmak için, malını Allah yolunda veren en duyarlı insanlardan olmak gerekir.

(19-21. âyetler): Sonuçta, Allah rızasını kazanmak için yapılan hiçbir fedakârlığın karşılıksız bırakılmayacağı, Allah'a inanarak ve güvenerek yapılan bütün davranışların er veya geç memnuniyetle neticeleneceği müjdesiyle sûre sona erdirilmektedir.

Yüce Allah'tan, rızasını kazananlardan olmamızı nasip etmesini niyaz ediyoruz. Cehalet karanlıklarının sona erip, Kur'ân aydınlığının altında bir ömürle hepimizi yaşatmasını diliyoruz.

93. DUHÂ SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke'de indirilmiş olan, 11 âyetten oluşan ve adını ilk âyetteki "kuşluk, gündüz" anlamına gelen *ed-duhâ* kelimesinden alanDuhâ sûresi, resmî sıralamada 93, iniş sırasına göre ise 11. sûredir.

Duhâ sûresinin önceki sûreyle çeşitli yönlerden anlam ilişkisi vardır. İki sûrenin de yeminle başlaması benzerlik oluşturduğu gibi, yemin edilen varlıklar açısından da benzeşmektedirler. Ayrıca insan psikolojisinin çeşitli yönlerden tahlillerinin yapılması ile Nebî (as) özelinde örneklendirilmiş olsa da insanoğlunun sosyal bir varlık olarak inşa edilişi bu sûrelerin konu birlikteliğini gösteren özelliklerdendir.

Bu sûrede Nebî (as)'a risâlet öncesinde verilen nimetler hatırlatılmakta, ayrıca peygamberlik sürecinde ihsan edilecek olanların da müjdesi verilmektedir.

Rasûlüllah (sav), bu sûreden itibaren Nâs sûresine kadar her sûre arasında tekbir getirilmesini, yani "Allahu ekber" denmesini tavsiye etmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالضُّحَىٰ ﴿١﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ ﴿٢﴾ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ ﴿٣﴾ وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَىٰ ﴿٤﴾ وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ ﴿٥﴾ أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَىٰ ﴿٦﴾ وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ ﴿٧﴾ وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَىٰ ﴿٨﴾ فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ ﴿٩﴾ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ ﴿١٠﴾ وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴿١١﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-3. Kuşluk gibi aydınlık gündüze ve karanlığı çöken geceye yemin olsun ki, Rabbin seni terk etmedi ve sana darılmadı. **4-5.** Muhakkak ki (Peygamberliğin) sonraki dönemi ilk döneminden daha iyi olacaktır. (Bu çerçevede) Rabbin, sana çeşitli imkânlar bahşedecek ve sen mutlu olacaksın. **6-8.** Nitekim seni yetim bulup barınmanı sağlamadı mı? Şaşkın bir haldeyken seni doğru yola O iletmişti. İhtiyaçlıyken seni O zengin etmişti. **9.** Öyleyse yetimi sakın ezme. **10.** Sorup isteyeni sakın azarlama. **11.** Sadece Rabbinin nimetini anlat.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-3. ÂYETLER:

وَالضُّحَىٰ ﴿١﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ ﴿٢﴾

مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ ﴿٣﴾

"**1-3.** Kuşluk gibi aydınlık gündüze ve karanlığı çöken geceye yemin olsun ki, Rabbin seni terk etmedi ve sana darılmadı."

Kur'ân'da çeşitli âyetlerde yemin ifadeleri kullanılmaktadır. Duhâ sûresi de bunlardan biridir. Kur'ân'da yeminlerin bulunma gerekçeleri, nasıl ve nelere yemin edildiği gibi konularda geniş açıklamalarımızı Kıyâmet 75/1'de yapacağız. Bu nedenle burada sadece yeminlerin gerekçeleri hakkında kısa bilgiler vermekle yetineceğiz.

a) Kur'ân'da Yemin İfadesi Bulunma Nedenleri

Yeminler konusundaki detaylı bilgiyi Kıyâmet sûresinin ilk âyetinde vermeye çalışacağız. Burada kısaca bazı hatırlatmalar yaparak yetinmek istiyoruz.

1. Yemin ifadeleri, sûrelerin başında olabildiği gibi, aradaki âyetlerde de yer almışlardır. Tek varlığa yemin edilebildiği gibi, birbiri ardına birden çok varlığa da yemin söz konusu olabilmektedir.

2. Kur'ân'da yemin ifadelerinin bulunma gerekçeleri, "Araplar'da böyle bir geleneğin bulunması", "yemin edilen varlığın önemi" ve "konunun ciddiyetine vurgu yapılması" olarak belirlenebilir. Bu açıdan bakıldığında yemin ifadeleri, ilgili varlıkların şahitliğine müracaat edileceğini göstermektedir. Çünkü bir varlığa yemin etmek, aynı zamanda o varlığın şahitliğini söz konusu etmektir.

3. Kendilerine yemin edilerek ilgili varlıkların önemi de ortaya konulmaktadır. Yemin edilen varlıklarla yeminlerin peşinden gelen mesajın anlam ilişkisini bulmak gerekir. Yemin edilen varlıklar eğer birden fazla ise, hem bu varlıklar arasındaki, hem de yeminlerle sonrası arasındaki anlam bağını unutmamak gerekir. Aksi takdirde, yeminle diğer mesajların arası kopuk olur ve anlam bütünlüğü sağlanamayabilir.

4. Bu hususlara ilaveten, Kur'ân'da yeminlerin asıl bulunma nedeni, öncelikle yeminden sonraki ilk cümlenin, ardından bütünüyle konuların önemine vurgu yapmak ve mesaja dikkat çekmektir.

5. Tabiat kitabından verilen yemin örneklerinde ise diğer gerekçelerin yanında şu maksat da görülmelidir: Tabiattaki varlıklar çeşitli dersler ve ibretler içermektedir. İnsanlar bu varlıkları incelemeli, büyük kudretin önünde eğilmeli ve ilâhî mesajlara gönül vererek onları hayatın vazgeçilmezi yapmalıdırlar.

6. Yemin ifadelerine "ilgili varlığa yemin ediyorum" tercümesi yapılabildiği gibi, "söz konusu varlıklara dikkat ediniz", "onların şahitliğine kulak veriniz" veya "onların ibret oluşlarını unutmayınız" şeklinde de anlam verilebilir. Diğer pek çok örnekte olduğu gibi, sûrelerin ve dolayısıyla âyetlerin başındaki yemin ifadelerinin, ilgili şeylere, varlık gayelerine ve özelliklerine dikkat çekmek için söz konusu edildiğini söylemek durumundayız.

7. Yemin ifadelerinde bu sûrede de olduğu gibi, genellikle ilgili kelimelerin başına "kasem/yemin" edatı olarak *vâv* harfi getirilir. Bazen *tellâhi* "Allah'a yemin olsun ki" şeklinde yemin örneklerine de rastlanmaktadır.[546] Ayrıca *lâ uksimu* "yemin ediyorum" cümlesi de Kur'ân'da yemin ifadeleri arasında yer almakta ve toplam sekiz yerde geçmektedir.[547] Bu ifadenin anlam çeşitliliği hakkında da kıyâmet sûresinin ilk âyetinde açıklama yapacağız.

b) Gündüz ve Geceye Yemin

Kur'ân'da yemin ifadelerinin bulunma nedenini bu şekilde ifade ettikten sonra şimdi de Duhâ sûresindeki yeminlere değinmek istiyoruz.

وَالضُّحٰى وَالَّيْلِ اِذَا سَجٰى "Kuşluk gibi aydınlık gündüze ve karanlığı çöken geceye yemin olsun." Buradaki الضُّحٰى *ed-duhâ* kelimesi "kuşluk, gündüz, günün aydınlığı", الَّيْلِ *el-leyl* sözcüğü "gece, karanlık", سَجٰى *secâ* fiili ise "bastırmak, çökmek, sakinleşmek" demektir.

1. İlk âyetteki *ed-duhâ* kelimesi, hem Güneş'in en etkili ve en parlak olarak dünyaya ilk vurduğu kuşluk vaktini, hem de bütünüyle gündüzü ifade etmektedir. Buna uygun olarak ikinci âyet de hem yatsının karanlığını, hem de bütün geceyi ifade edebilir. Her iki durumda da bu yemin ifadeleri, bütünüyle ışığı ve karanlığı şahit kılmaktadır. Bu âyetler "gündüzün ışığına, bütünüyle güne, bastırdığında geceye dikkat ediniz, geçip gitmekte olan zamana dikkat ediniz, onların şahitliğini unutmayınız" şeklinde de anlaşılabilir. Böylece Yüce Allah, bütün zamanlara yemin ederek, onları insanların şahidi kılacağını ilan etmekte ve geçip giden zamanın kıymetini bilmesi gerektiğini insanlara özellikle hatırlatmak istemektedir.

2. Âyetteki سَجٰى *secâ* fiilinin "sakinleşmek" anlamından[548] ve baştaki *vâv* harfinin tafsîliyye/açıklayıcılık anlamından hareketle şu açılımı yapmak mümkündür: Karanlığın sakinleşmesi, onun artık bitim noktasına yaklaşması demektir. Böylece vahyin insanlıkla buluşturulduğu dönemler, onların aydınlıkla tanıştırıldığı dönemlerdir.

546 Yûsuf 12/73, 85, 91; Nahl 16/56, 63.
547 Vâkı'a 56/75; Hâkka 69/38; Me'âric 70/40; Kıyâmet 75/1, 2; Tekvîr 81/15; İnşikaak 84/16; Beled 90/1.
548 Bu anlam için bk. Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris, Mücmelü'l-Lüğa, Beyrut, 1986, I, 487.

Cehâlet ve şirk karanlığının bitip vahyin aydınlığının başlamakta olduğu bu şekilde ortaya konulmuş olur. Bu doğrultuda, her iki âyetin birlikte mesajı şöyle olur: "Cehâlet ve şirk karanlıklarının temsil ettiği gecenin bitişinin yaklaşmasına vesile olan Kur'ân aydınlığına yemin olsun."[549]

c) Yüce Allah Kulunu Terk Eder mi?

Yüce Allah, yeminlerden sonra gelen bu ilk cümleyi dile getirerek yeminin gerekçesini ortaya koymaktadır. Allah kulunu terk eder mi? İşte cevap:

مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ "Rabbin seni terk etmedi ve sana darılmadı." Âyetteki وَدَّعَ *vedde'a* fiili "veda etmek, terk etmek", قَلَىٰ *kalâ* fiili ise "darılmak" demektir.

Bu âyette Yüce Allah'ın, vahyin daha yeni başladığı dönemlerde de Hz. Peygamber'i terk etmediği ve ona darılmadığı ifade edilmektedir. Sanıldığı gibi, peygamberliğinin ilk dönemlerinde iki veya üç yıl gibi uzun süre vahyin kesildiği iddiası doğru olamaz. Çünkü henüz ilk günlerin yaşandığı bu muhteşem görevde, muhataplar sayıca çok azdı ve kurulu bir inanç sistemi de henüz oluşturulmamıştı. Böyle, işin çok başındayken uzun süreli kesintilerin yaşandığı iddialarına temkinli yaklaşmak gerekir.

Âyette vurgulanan husus, kısa bir süre vahiy alamayan Hz. Peygamber'in, çevresindeki düşmanları tarafından "Rabbi onu terk etti, onu unuttu" şeklindeki rahatsız edici ifadelerine Yüce Allah'ın cevap vermesidir. Rabbi onu ne terk etti, ne de ona darıldı.

Âyetteki رَبُّكَ *rabbüke* kelimesi, Hz. Peygamber'in sahipsiz bırakılmadığını, onu koruyup gözeten varlığın Yüce Allah olduğunu kendisine hatırlatmaktadır. Bu hatırlatmada muhatap öncelikle Hz. Peygamber, sonra çevresindeki müminler, ardından terk iddiasının sahibi müşrikler ve daha geniş bir bakışla bütün insanlıktır.

Yüce Allah, O'na yönelen ve güvenen Peygamberini terk etmediği gibi, zorda olan müminleri de hiçbir zaman terk etmeyecektir. Talâk 65/3'e göre, Allah'a güvenenlere Allah yeter. Yüce Allah, kul istemediği sürece onu terk etmez; kul hata yapsa da kulunun hatasından dönmesini ve O'na

549 Benzer bir değerlendirme için bk. İslâmoğlu, age., s. 1268'de 2. not.

yönelmesini ister. Bu anlamda merhametin kaynağı olan Rabbimiz, bizden daima O'na yönelmemizi istemektedir.

4-5. ÂYETLER:

وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْاُوْلٰى ﴿٤﴾

وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰى ﴿٥﴾

"4. Muhakkak ki (Peygamberliğin) sonraki dönemi, senin için ilk döneminden daha iyi olacaktır. 5. (Bu çerçevede) Rabbin, bir süre sonra sana çeşitli imkanlar bahşedecek ve sen mutlu olacaksın."

Yüce Allah, yeminlerden sonraki bu âyetlerde özelde Hz. Peygamber'i, genelde bütün müminleri içerecek şekilde bir motivasyona daha yer vermekte, kulunu terk etmemesi bir yana, onu başarıya ulaştıracağını müjdelemektedir.

a) Hayırlı İşlerin Başı Sonu Nasıl Olur?

Hz. Peygamber, risâletin ilk dönemlerinde çeşitli sıkıntılarla karşılaşmıştı. Bu sıkıntıların en önemlisi, çevredekilerin ona inanmaması, yani hakikatleri yalanlamalarıydı. Bu nedenle Hz. Peygamber'in morali çok bozuluyordu. İşte, şimdi ele alacağımız âyetlerde Hz. Peygamber motive edilmektedir.

وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْاُوْلٰى "Muhakkak ki (Peygamberliğin) sonraki dönemi, senin için ilk döneminden daha iyi olacaktır." Âyetteki *el-âhıret* ve *el-ûlâ* kelimeleri nedeniyle bu âyete dört değişik yorum getirilebilir:

1. "Âhiret, senin için dünyadan daha hayırlıdır."

2. "Peygamberlik dönemi, senin için hayatının peygamberlik öncesi döneminden daha hayırlıdır."

3. "Peygamberliğinin sonraki dönemi, senin için ilk dönemden daha hayırlı olacaktır."

4. "Doğru bir işin sonu, başlangıcından daha hayırlı olur."

Kelime seçiminden kaynaklanan birbirinden farklı bu ihtimalleri mesajları açısından da değerlendirmeye tabi tutarak şöyle değerlendirebiliriz:

a) Dört değişik anlam verdiğimiz bu 4. âyet, aslında ilk muhatap olarak Hz. Peygamber'e yönelik bir hitaptır. Bu nedenle, âyeti öncelikle bu doğrultuda anlamak gerekir. Ancak genellikle tercih edilen ilk anlam, yani "âhiretin dünyadan hayırlı oluşu", görevine yeni başlamış bir peygamberin ilgisini dünyadan âhirete çevirmesine neden olabilirdi.

Görev yeri olarak belirlenen bu dünyanın, aslında hayırlı bir yer olmadığı, asıl hedefin âhiret olması gerektiği şeklindeki bir anlam, elbette tamamen yanlış değildir. Fakat göreve yeni başlayınca muhatabı yüreklendirmek, onu motive etmek ve onun moralini yüksek tutucu cümleler söylemek daha etkilidir. Zaten kastedilen anlam bu olsaydı, *el-ûlâ* kelimesi yerine, kafiyesi de uygun olan *ed-dünyâ* sözcüğü kullanılırdı. Bu nedenle mesajı âhiretle ilgili anlamak, daha sonraki tercihler arasında yer alabilmelidir.

b) Yüce Allah'ın, bu âyetteki *el-âhiret* kelimesinin karşılığını *el-ûlâ* olarak belirlemiş olması, âyete farklı yorumlar getirebilmemizin yolunu açmaktadır. Buradan hareketle, âyetteki *el-âhiret* kelimesini "peygamberlik" dönemi, *el-ûlâ* kelimesini de "peygamberlik öncesi dönem" olarak kabul edebiliriz. Bu anlam, diğerine göre daha doğru ve önceliklidir.

c) Aynı noktadan hareketle *el-âhiret* kelimesini "sonrası", *el-ûlâ* kelimesini "ilki, başı" şeklinde de anlayabiliriz. Bu durumda, âyetin anlamı şöyle olur: "Peygamberliğin sonraki dönemi, yani Medine dönemi, ilk döneminden, yani Mekke döneminden daha hayırlı, daha rahat ve daha verimli olacaktır." Risâlet görevi gün geçtikçe daha başarılı sonuçların alınmasına sahne olacak ve inananlar daha huzurlu günler yaşayacaklardır. Sıkıntılı günler, yerini rahat günlere terk edecektir.

d) Konuyu Hz. Peygamber'le ilişkilendirdiğimizde, bu üç anlam söz konusu olur. Âyetin diğer müminlere de, bugünün ve yarınların insanına da elbette bir mesajı vardır. Bu durumda, âyete verdiğimiz dördüncü anlam devreye girer. Evet, doğru işlerde zaman zaman sıkıntılarla karşılaşıp morallerin bozulması, şevk ve heyecanın zedelenmesi söz konusu olabilir. İşte bu âyette, her iyi, doğru ve faydalı işin, sonunda mutlaka hayırla tamamlanacağı müjdesi verilmektedir.

Üçüncü âyete verdiğimiz güncel manayı bu âyete taşıyıp şunu belirtebiliriz: Allah, kulunu terk etmez; onu doğru işlerinde destekleyip sonunda başarıya ulaştırır ve mutlu eder. Zorluk ve sıkıntılar, iyi işlerin engeli değil,

başarının habercisi olmalıdır. Hastalar da önce, kendilerine acı gelen ilacı içerler. Ama sonra, Allah'ın izniyle şifa bulurlar.

Bakara 2/216. âyete göre, bazen insanların hayır sandığı şeyler şer, şer sandığı şeyler ise hayır olabilir. Bu nedenle Allah'ın hayırlı dediği şey hayırlıdır ve O, hayırlı işlerin sonunu daha da hayırlı kılacaktır.

b) Yüce Allah'ın Nimet Vermesi

Moral depolayıcı ilk cümleden sonra Yüce Allah, bu defa yakında çeşitli ikramları olacağı haberini vererek, morallerin daha da yükselmesini sağlamaktadır.

وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ "Rabbin, bir süre sonra sana çeşitli imkânlar bahşedecek ve sen mutlu olacaksın." Âyetteki يُعْطِي *yu'tî* fiili "vermek", تَرْضَىٰ *terdâ* fiili ise "memnun olmak" demektir.

Âyetteki *rabbüke* kelimesiyle, Hz. Peygamber'in sahipsiz olmadığı ifade edildiği gibi, onun da bir kul olduğu kendisine daima hatırlatılmaktadır. Burada sözü edilen ikram ve memnuniyeti âhiretle ilişkilendirip maksadın cennet, makam-ı mahmûd, şefaat yetkisi vs. olduğunu söyleyenler olmuştur. Ancak bizce maksat, bu dünya ile ve Hz. Peygamber'in risâlet göreviyle ilgilidir. Peygamberlik görevinin ileriki dönemlerinde, yani Medine'de kendisine çeşitli destekler verilecekti ve bunlar Hz. Peygamber'i de müminleri de memnun edecekti.

İnsan, hayırlı işlerinde bu tür destekleri göreceğini bilmeli, inandığı Yüce Allah'a aynı zamanda güvenmek zorunda olduğunu da hatırından çıkarmamalıdır. 4. âyette belirtilen daha hayırlı oluş, bir taraftan hak ve hakikat adına daha iyiyi ifade ederken, diğer taraftan bunun çeşitli maddî desteklerle şekilleneceğini göstermektedir.

Bu âyetten şöyle bir sonuç daha çıkartılabilir: Yüce Allah'ın verdiği her şey insanı memnun edecek niteliktedir. O veriyorsa doğru ve memnun ediciyi veriyor demektir. O'ndan gelen her şeye rıza göstermek ve teslim olmak gerekir. Allah'ın bize verdiği her türlü nimet aslında birer emanettir. Emanete hıyanet, emaneti de gönderenini de ciddiye almamaktır. Hıyanet içeren bir davranış ise Müslümana yakışmaz.

6-8. ÂYETLER:

أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَىٰ ﴿٦﴾ وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ ﴿٧﴾

وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَىٰ ﴿٨﴾

"6-8. Nitekim seni yetim bulup barınmanı sağlamadı mı? Şaşkın bir haldeyken seni doğru yola O iletmişti. İhtiyaçlıyken seni O zengin etmişti."

Hayırlı işlerin başarıya ulaşacağı ve çeşitli nimetlerin de bahşedileceği bilgisinden sonra Yüce Allah, geçmişte Hz. Peygamber'e verdiği bazı nimetleri hatırlatmaktadır.

a) Hz. Peygamber'e Verilen Bazı Nimetler

Önceki iki âyette motive edilmeye çalışılan Hz. Peygamber için, risâlet öncesi döneme ait üç olay gündeme getirilmektedir.

1. Yetimken Barındırıldı

أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَىٰ "Nitekim seni yetim bulup barınmanı sağlamadı mı?" Âyetteki يَجِدْ *yecid* fiili "bulmak", يَتِيمًا *yetîm* kelimesi "yetim", آوَىٰ *âvâ* fiili ise "barındırmak" demektir.

Yüce Allah, Hz. Peygamber'e, peygamberlik öncesi hayatında sunduğu nimetleri, çocukluk döneminden bir örnekle hatırlatmaya başlamaktadır. Bilindiği üzere Hz. Peygamber henüz doğmadan babasını, 6 yaşındayken annesini, 8 yaşındayken de dedesini kaybetmiş ve yetim kalmıştı. Onun yetimliği, kendisine hissettirilmeyecek şekilde Yüce Allah'ın yardımıyla bakıma dönüştürülmüş, barınması ve kendisine sahip çıkılması sağlanmıştı.

Hz. Peygamber'e, risâlet görevinin ilk yıllarında karşılaşılan sıkıntılardan dolayı yılmaması öğütlenirken, Yüce Allah'ın ona yardım edeceği dolaylı olarak kendisine bildirilmiş olmaktadır. İşte bu bilgilendirilme, daha önceden verilen bazı nimetlerin hatırlatılması şeklinde gerçekleştirilmektedir. Bu arada, bütün yetimlere aynı şekilde sahip çıkılmasının yolu gösterilmekte, 9. âyette değineceğimiz üzere, yetimlerle ilgilenmenin önemi başka âyetlerde de açıkça vurgulanmaktadır.

Yetimlik, sadece ana-babadan yoksun kalmayla sınırlı görülmemelidir. İnsan, sahip olması gereken herhangi bir şeyden yoksun ise, o insan o şeyin yetimidir. Sağlık, bilgi, ilgi, sevgi, şefkat, itibar, çevre, para, mal gibi değerlerden yoksun olanların, bu değerlerin yetimi olduğu unutulmamalıdır. İlgili konuda insanların ihtiyaçlarının doğru bir şekilde giderilmeye çalışılması, diğer fertlerin görevleri arasında yer almaktadır.

11. Şaşkınken Doğruya İletildi

وَوَجَدَكَ ضَآلًّا فَهَدٰى "Şaşkın bir haldeyken seni doğru yola O iletmişti." Âyetteki وَجَدَ *vecede* fiili "bulmak", ضَآلّ *dâll* kelimesi "şaşkın", هَدٰى *hedâ* fiili ise "rehberlik yapmak, yol göstermek" demektir.

Bu âyette sözü edilen şaşkınlık hali, Hz. Peygamber'in çocukluğunda Mekke'de gezerken yolunu şaşırması gibi çok basit bir olaya indirgenemez. Onun hayatında bundan çok daha önemli olaylar meydana gelmişken, meseleyi bir yol şaşırmayla açıklamak, basite kaçmak olur ve konunun ciddiyetiyle de bağdaşmaz.

Burada kastedilen şaşkınlık, Hz. Peygamber'in Mekke toplumunun ağır ahlaksız yapısından dolayı duyduğu kalbî sıkıntı ve daralmadır. Zaten İnşirâh sûresinde vurgulanan husus budur. Hz. Peygamber, gördüğü ahlaksızlıklar karşısında bir çözüm yolu bulamamaktan dolayı bunalmıştı. Çözüm bulma çerçevesinde "arayış" anlamına gelen Hira mağarasına doğru yol almıştı. Onun Hira yolculukları, bir taraftan ahlaksızlıklardan kaçış, diğer taraftan gerçeği arayış olarak görülmelidir. İşte Nebi (as)'ın şaşkınlıklardan kurtarılıp hakikat yoluna iletilmesi, peygamberlikle buluşturulması sayesinde gerçekleştirilmiştir. 5. âyette "verileceği" ve muhatabını memnun edeceğinden söz edilen "nimetler"den biri 7. âyetteki bu hatırlatma ile "güven"e dönüştürülmüştür.

Bu âyeti Hz. Peygamber özelinden alıp herkese ait bir yoruma tâbi tutacak olursak, şunu söyleyebiliriz: İnsanlar hayatlarında çeşitli sıkıntılar ve şaşkınlıklar yaşayabilirler. Onları bu durumdan çıkaracak bir varlığın daima var olduğu, yaşadıkları sorunlarla ilgili olarak cevap bulacakları bir makamdan yoksun bırakılmadıkları kendilerine öğretilmelidir. O yüce makamın, onların isteklerini karşılamaya muktedir olduğu, kendilerine özellikle bildirilmelidir. Sıkıntıda bulunan insanların çaresizlik içerisinde bırakılmadıkları veya çaresizliğe terk edilmedikleri, onların bir sahibinin bulunduğu insanların hafızalarına kazınmalıdır. Böylece yalnızlık ve terk

edilmiş duygusundan kurtulan insan, daha bir güvenle hayatına devam etmeyi başaracaktır.

III. Fakirken Zenginleştirildi

وَوَجَدَكَ عَآئِلًا فَأَغْنَىٰ "İhtiyaçlıyken seni O zengin etmişti." Âyetteki عَآئِلًا *'âil* kelimesi "fakir, yalnız", أَغْنَىٰ *ağnâ* fiili ise "zenginleştirmek" demektir.

Burada farklı anlam ihtimalleri söz konusudur.

a) Bunlardan ilki, Hz. Peygamber'in peygamberlik öncesi dönemde bir süre ekonomik açıdan rahat olmaması, daha sonra Hz. Hatice ile evlenince bu sıkıntının ekonomik rahatlığa dönüşmesiydi.

b) Diğer anlama göre, peygamberliğinin ilk günlerindeki yalnızlığının, her geçen gün yerini daha kalabalık ve gönüllü insanlara bırakmasıydı. Her iki durumda da Hz. Peygamber dar ve bunaltıcı durumdan kurtarılmış, bu sıkıntılı süreç, yerini kısmen de olsa rahat ve huzura terk etmişti.

c) Bu iki anlamın devamı olarak, üçüncü bir anlama göre ise, bu fakirlik ve yalnızlık belki de onun problemleri çözmedeki yalnızlığıydı; Yüce Allah kendisine cevap vererek onu huzura kavuşturmuştu.

Günümüz insanı için de durum bundan farklı değildir. İnsanlar her zaman her açıdan aynı düzeyde olmazlar. Zaman zaman inişler ve çıkışlar yaşayabilirler. Önemli olan, Fecr 89/15-16'da da vurgulandığı gibi, nimetle buluşunca şımarmamak, kaybedince suçlayıcı bir psikolojiye bürünüp isyana düşmemektir. İnsan hayatının her aşaması birer imtihan sorusu mesabesindedir. Hayatı imtihan olarak kabul edip onu kaybetmemeye çalışmak, dünyada da âhirette de çeşitli oranlarda nimetlerle buluşmayı sağlayacaktır. Unutulmamalıdır ki Yüce Allah kulunu terk etmez, O'na yönelmek isteyen kuluna da kapılarını ebediyyen kapatmaz. Yüce Allah, kuluna "niye geldin?" demez; "niye gelmedin?" der.

b) Üç Nimetin Hatırlatılma Sebebi

Bu üç âyette, yaşadığı üç olay kendisine hatırlatılarak Hz. Peygamber rahatlatılmaya çalışılmaktadır. İlk maddede ele alınan "yetimken barınmasının sağlanması" onun bebekliğinde sahipsiz bırakılmamasıyla ilgilidir. Bunun hatırlatılmasının çok önemli bir nedeni olsa gerektir. Kanaatimizce bu neden şudur: Yüce Allah Hz. Peygamber'in bebekliğinde ona nasıl sa-

hip çıkılmasını sağladıysa, bir anlamda peygamberliğinin bebeklik dönemi olan ilk zamanlarda da onu yalnızlığa terk etmeyecek, kendisini sahiplenip bu şerefli görevi başarıyla yerine getirmesini sağlayacaktır. Bebek veya çocuk nasıl sahiplenilmesi gereken bir ihtiyacın sahibi ise risaletin ilk dönemlerinde de benzer bir durum söz konusuydu. Verilen mesaj bu konuda Hz. Peygamber'in rahatlatılmasını sağlamakla ilgili olmalıdır.

Hz. Peygamber risalet öncesi dönemde içerisinde yaşadığı Mekke toplumun ağır ahlaksız yapısından dolayı sıkıntı ve şaşkınlık içerisine girmiş, sorunlara çare bulumamaktan kaynaklanan şaşkınlık yaşamıştı. İşte risalet göreviyle buluşturulunca nasıl o sıkıntılı durumdan kurtulduysa, daha sonra başına gelecek sıkıntılarda da onu kurtaracağı ve kendisini sahipleneceği mesajıyla bir rahatlatma bilgisi verilmiş olmaktadır.

Asıl zenginlik elbette ekonomik içerikli olarak mal ve servet fazlalığı olmadığı gibi insanlardan oluşan kalabalıklar da bazen zenginlik olarak algılanmazlar. Nitekim insanlar bazen kalabalıklar arasında yalnızlığı yaşarlar; bazen de tek başına arkadaş bolluğu içerisinde olurlar. Bu nedenle bize göre âyette kast edilen zenginlik Hz. Peygamber'in Yüce Allah ile olan beraberliğidir; O'nun sunduğu cevaplarla gerçekleştirdiği birliktelik-tir. Arkadaşı *refik-ı a'lâ* olan, yani "en yüce arkadaş anlamında Yüce Allah olan" kişi gerçek zenginliğe ulaşan kişidir. İşte Hz. Peygamber'i mutlu eden zenginlik de bu olsa gerektir. Yûnus'un diliyle "Bana Seni, gerek Seni", işte kurtuluş böyle bir zenginliktedir.

Böylece Hz. Peygamber'in yalnızlığı, şaşkınlığı ve yoksulluğu, vahiy ile yerini beraberliğe, hidayete ve ruh zenginliğine bırakmıştır. Şimdilerde ve her zaman vahiyle birlikte olanlar için de aynı müjdelerin söz konusu olduğu unutulmamalıdır.

9-11. ÂYETLER:

فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ ﴿٩﴾ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ ﴿١٠﴾

وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴿١١﴾

"**9.** Öyleyse yetimi sakın ezme. **10.** Sorup isteyeni sakın azarlama. **11.** Sadece Rabbinin nimetini anlat."

Yüce Allah, Hz. Peygamber'i inşa amaçlı yaptığı hatırlatmalardan sonra, şimdi de uyarılara yer vermektedir.

Üç Uyarı

Kendisine bazı nimetler hatırlatıldıktan sonra, Hz. Peygamber, ilgili uygulamaları gerçekleştirmesi için davranışları bakımından inşa edilmekte ve hangi konuda nasıl davranması gerektiği üç başlıkta öğretilmektedir.

1. Yetimler Ezilmemeli

فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ "Öyleyse yetimi sakın ezme." Âyetteki لَا تَقْهَرْ *lâ takhar* emri "ezmemek" demektir.

Kendisi yetimken bakımını Yüce Allah nasıl sağladıysa, şimdi de Hz. Peygamber'den çevresindeki yetimleri gözetmesi, adeta onların sahibi olması istenmektedir. Bu nedenle 6. âyetin izahında da söylediğimiz gibi, her türlü yetim, yetimi olduğu alanda ilgiye muhtaçtır. İşte ilâhî sistem bu ilginin esirgenmemesi gerektiğini önce Hz. Peygamber'e, sonra da onun şahsında bütün ümmete, hatta bütün insanlığa öğretmekte, bir tür davranış eğitimi yapmaktadır.

Kur'ân'da yetimlere kol kanat germek, onların mallarıyla sadece en güzel şekilde, yapıcı, sahip çıkıcı, yol gösterici ve koruyucu olarak ilgilenmek, ekonomik yardımlaşmalarda öncelikle onları gözetmek pek çok âyette emredilmektedir.[550]

Kur'ân, yetimleri topluma emanet etmekte, onların bakımıyla ilgilenmeyi Hz. Peygamber'in hayatıyla örneklendirmekte ve herkesin onların sahibi olması gerektiğini bildirmektedir. Kur'ân insanlara kimsesizlerin kimsesi olmayı öğütlemektedir. Yetimi bakılmayan toplum, ahlâken yıkım içindedir. Bu itibarla, özellikle zekâtın verileceği 8 grup insanın sayıldığı âyette[551] isim olarak "yetimler"in yer almaması çok manidardır. Kanaatimizce bunun nedeni, onları tıpkı kendi çocuklarımız gibi kabul etmemiz gereğidir. İnsan kendi çocuğuna nasıl zekât veremezse ve onu nasıl bakmak zorundaysa, yetimlerin durumu da bu değerde, önemde ve ön-

550 Bakara 2/83, 215; Nisâ' 4/3, 6, 8, 10, 36, 127; En'âm 6/152; Enfâl 8/41; İsrâ 17/34; İnsân 76/8; Fecr 89/17; Beled 90/15; Mâ'ûn 107/2.
551 Tevbe 9/60.

celiktedir. Yetimler toplumun veya milletin ortak manevî çocuklarıdır ve onlar millet tarafından bakılmak zorundadır.

Duhâ 9. âyeti normal "yetim" anlamında aldığımızda Hz. Peygamber'in konuyla ilgili çok önemli bazı hatırlatmalarını göz ardı etmemek durumundayız. Nebî (as) yetimlerle ilgili şöyle buyurmaktadır: "Kim, bir yetimin başını okşar, (bir sıkıntısı nedeniyle akan gözyaşını silerse,) elinin değdiği her kıl, Kıyâmette onun için bir nur olur."[552] Bir başka rivayette de şu ifadeler yer almaktadır: "Ben ve Allah'a karşı duyarlı olduğu sürece yetimle ilgilenen kişi, yan yana iki parmak gibiyiz."[553] Sayısı oldukça fazla olan konuyla ilgili rivayetlerde Hz. Peygamber'in yetimlerle ilgili tutumu açıkça görülmektedir.

Yetime yaklaşımın nasıl olması gerektiği konusunu Fecr 89/17'de geniş olarak ele aldığımız için burada daha fazla detaya girmek istemiyoruz.

11. Sorup İsteyenler Azarlanmamalı

وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ "Sorup isteyeni sakın azarlama." Âyetteki السَّائِلَ *es-sâil* kelimesi "soran, isteyen", لَا تَنْهَرْ *lâ tenhar* emri ise "azarlamamak" demektir.

a) Burada geçen السَّائِلَ *es-sâil* kelimesi genellikle "el açıp isteyen" anlamında kabul edilmiş ve âyet de daha çok ekonomik içerikte yorumlanmıştır. Bu yaklaşım elbette doğrudur; ancak kelimenin anlamı bununla sınırlı değildir. Sûrenin 9, 10 ve 11. âyetlerini 6, 7 ve 8. âyetlerdeki hatırlatmaların cevabı olarak kabul ettiğimizde, bu âyet 7. âyete denk düşmektedir. Orada Hz. Peygamber'in, toplumun kötü gidişatından dolayı duyduğu sıkıntı, şaşkınlık ve çaresizlik ile bunların giderilmesi ele alınmıştı.

Mekke toplumunun ahlaksızlıklarının temelden çözümlenmesi anlamında, Yüce Allah ona vahiy göndererek kendisini risâletle buluşturmuştu. Bir anlamda, Hz. Peygamber'in sorularını cevaplamış ve rahatlamasının önünü açmıştı. 10. âyette aslında buraya değinilerek, kendisine soru sorulması halinde veya ondan bir şeyler öğrenilmesi istendiğinde kendisi azarlanmadığı gibi onun da başkalarını azarlamaması Nebî (as)'a öğretil-

552 Ahmed b. Hanbel, V, 250.
553 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, el-Câmi'u's-Sahîh, İstanbul, 1992, Talâk, 25; Müslim, Zühd, 42.

mekteydi. Bu öğretim, vahyin insanın inşasını, yani ahlâken ve davranış olarak onu şekillendirip olgunlaştırmayı amaçladığı bir başka örnektir. Hz. Peygamber konuyla ilgili şöyle buyurmuştur: "Her kim kendisine bir ilim/bilgi sorulur da onu gizlerse, cehennem ateşinden bir gem ile gemlenir."[554]

b) Günümüz insanının, izaha çalıştığımız yukarıdaki âyetten öğreneceği pek çok husus, alacağı oldukça fazla dersler vardır. Bir taraftan, ekonomik anlamda toplumda yardımlaşmanın yaygınlaştırılmasını temin etmek, gariban ve mağdur insanların mağduriyetlerinin giderilmesine yardımcı olmak hedeflenmektedir; diğer taraftan, her türlü makul ve doğru isteğin karşılanması talebine de olumlu cevap verilmesi öğretilmektedir. Soru sormak, bir bilgi ihtiyacının ifadesidir. Öğrenmek ve faydalanmak için soru sormanın hiçbir engeli yoktur; yeter ki alay, hakaret ve gereksiz oyalama niyetiyle olmasın.

c) İstekler her zaman ifadeye dökülemeyebilir. Bazı insanların hali bir çeşit istek olarak algılanmalıdır. Meselâ İsrâ 17/23. âyette Yüce Allah ana-babaya iyilik yapmayı, onlara öf bile dememeyi ve onları azarlamamayı emretmektedir. Şüphesiz ana-baba bu anlamda sözlü olarak herhangi bir isteği dile getirmeden, insanlar onlara yönelik görevlerini bilmeli ve ona göre davranmalıdırlar.

III. Allah'ın Nimeti Anlatılmalı

وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ "Sadece Rabbinin nimetini anlat." Âyetteki نِعْمَةِ *ni'met* kelimesi "nimet", حَدِّثْ *haddis* emri ise "anlatmak" demektir.

Bu âyete "Rabbinin sana verdiği nimeti sayesinde gerçeği anlat" şeklinde de anlam verilebilir. Burada sözü edilen *ni'met* kelimesi, Mâide 5/3. âyete göre "Kur'ân" anlamına gelmektedir. Dolayısıyla âyetin mesajı, Hz. Peygamber'e vahyedilen bu son bildirimi onun anlatması gereğidir. Neticede Yüce Allah onun isteğini karşılamış, bir anlamda 8. âyette sözü edilen fakirliğini, yani yalnızlığını gidermiş, onu vahiy ile buluşturarak isteğini cevaplamıştı. Bu doğrultuda Vâkı'a 56/82'de "rızık" olarak tanıtılan Kur'ân'ı, çevresindekilere anlatarak kendini aşması, insanları vahiy ile buluşturup o mesajla beslenmelerini sağlaması ve bunun ilk iş olarak benimsemesi kendisinden istenmiştir.

554 Hadis için bk. Ebû Dâvûd, İlim, 9; Tirmizî, İlim, 3.

İnsanlar, düşünce fakirliği yaşarlar. Kur'ân bu anlamda onların sorularını cevaplamak üzere gönderilmiş bir mesaj olduğu için, günümüz insanı özellikle Kur'ân'ı iyi bilmeli ve din adına söylenecek şeyleri Kur'ân'ın oluruna sunmayı öğrenmelidir. Müslümanlar, çevrelerindekileri İslâm'a davet ederlerken onları kendilerine, cemaatlerine, partilerine, mezheplerine, gruplarına veya başka oluşumlara çağırmamalı, Ahzâb 33/46. âyet gereği "Allah'ın izniyle sadece Allah'a" davet etmeli ve bu davette de Kaaf 50/45. âyet gereği, Kur'ân'ın evrensel mesajını kendilerine rehber edinmelidirler.[555]

Sûrenin son altı âyetinden, çok önemli bir davranış modeli öğreniyoruz: İnsanlara gerçekler öğretilmeden veya görevleri kendilerine bildirilmeden, onlardan konuyla ilgili doğru hareket beklenmemelidir. Doğru bilgi öğretilmeden, yanlışlıklar nedeniyle de insanlar suçlanmamalıdır. Önce bilgi verilmeli, ne istendiği açıkça ifade edilmeli; daha sonra hareket, davranış, uygulama veya fedakârlık beklenmelidir.

DUHÂ SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-3. âyetler): Yüce Allah gündüze ve geceye yemin ederek bütün zamanları hayata şahit kılmakta, kul istemediği sürece onu terk etmeyeceğini bildirmektedir.

(4-5. âyetler): Bütün hayırlı işlerin sonunun başlangıcından daha iyi olacağı ve bu doğrultuda Yüce Allah'ın insanlara yardım yapacağı ifade edilmektedir. Bu genel yaklaşım, Hz. Peygamber özeliyle verilmekte, ancak mesaj elbette geneli de ilgilendirmektedir.

(6-8. âyetler): Burada, Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'e verdiği üç nimet hatırlatılmaktadır. Yetimken barındırılması, şaşkınken huzura kavuşturulması ve fakir veya yalnızken zenginleştirilip yalnızlıktan kurtarılması bu bağlamda ele alınmaktadır. Buna benzer pek çok noktada herkes nimetle buluşturulduğu için, Yüce Allah'ın insana ve hayata müdahalesi unutulmamalıdır.

(9-11. âyetler): Sûrenin son âyetlerinde, daha önce verilen bütün nimetlerin karşılığı olarak, yetimlerin ezilmemesi, sorup isteyenlerin azarlanmaması ve Kur'ân nimetini anlatmanın önemi vurgulanmaktadır.

555 Bu konuda ilgili iki âyet için bk. En'âm 6/70; Enfâl 8/24.

Bu sûrede, Hz. Peygamber, risâlet döneminde inşa edilmekte, risâletin aslında bir eğitim ve öğretim faaliyeti olduğu, model insan yetiştirip model toplum oluşturmayı amaçladığı mesajı verilmek istenmektedir. Müslümanlar çevrelerine karşı duyarlı olmalı, sosyal hayatı doğru yaşamalı ve bir emri uygularken doğru kaynaktan beslenmenin önemini kavramış olmalıdırlar.

Surenin başındaki *ed-duhâ* kelimesi, "gün ışığı" anlamıyla Kur'ân'ın hayatı aydınlattığı gerçeğini insanlığa sunmaktadır. Bu aydınlıktan yararlanmayı ve hakikat ışığını Kur'ân'da arayıp rehberliğini Hz. Peygamber'in yaptığı bir hayatı yaşamayı Rabbimizden diliyoruz.

94. İNŞİRÂH SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

"Şerh" sûresi olarak da isimlendirilen ve Mekke'de indirilmiş olup 8 âyetten oluşan İnşirâh sûresi, resmî sıralamada 94, iniş sırasına göre ise 12. sûredir. Duhâ sûresiyle aynı iniş gerekçesine sahiptir.

Duhâ sûresinde Hz. Peygamber'e peygamberlik öncesi dönemde verilen, peygamberlikle verilmekte olan ve risâlet sürecinde verilecek bazı nimetler üzerinde durulmuştu. İnşirâh sûresinde ise hem risâletin verilmesiyle sağlanan, hem de daha sonra verilecek birtakım nimetler hatırlatılarak morali yüksek tutmaya çalışılmaktadır.

Bu iki sûreye "moral sûreleri" de denilebilir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ ﴿١﴾ وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ ﴿٢﴾ الَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ ﴿٣﴾ وَرَفَعْنَا لَكَ
ذِكْرَكَ ﴿٤﴾ فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ﴿٥﴾ إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ﴿٦﴾ فَإِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْ ﴿٧﴾ وَإِلَىٰ رَبِّكَ
فَارْغَبْ ﴿٨﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Biz senin için göğsünü açıp genişletmedik mi? **2-3.** Böylece belini çatırdatan yükünü (sıkıntını) senden kaldırmıştık. **4.** Senin için şânını ve

ününü de yüceltmiştik. **5.** Elbette her bir zorlukla beraber bir tür kolaylık vardır. **6.** Gerçekten, her bir zorlukla beraber bir tür kolaylık vardır. **7-8.** Bir işi bitirdiğin zaman, hemen (başka) bir işe koyul ve yalnız Rabbine yönel.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-4. ÂYETLER:

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ ﴿١﴾ وَوَضَعْنَا عَنكَ وِزْرَكَ ﴿٢﴾ الَّذِي أَنقَضَ ظَهْرَكَ ﴿٣﴾
وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ﴿٤﴾

"**1.** Biz senin için göğsünü açıp genişletmedik mi? **2-3.** Böylece belini çatırdatan yükünü (sıkıntını) senden kaldırmıştık. **4.** Senin için şânını ve ününü de yüceltmiştik."

Yüce Allah, Duhâ sûresinde dile getirdiği nimetlerle ilişkili olarak, özellikle risâletin verilişiyle ilgili Hz. Peygamber'e sağlanan huzur örneklerinden birkaçını da bu sûrede saymaktadır.

a) Hz. Peygamber'in Rahatlatılması

Yüce Allah, Nebî (as)'a verdiği nimetleri hatırlatmaya peygamberlikle başlamaktadır.

1. Risâlet Huzurdur

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ "Biz senin için göğsünü açıp genişletmedik mi?" Âyetteki نَشْرَحْ *neşrah* fiili "açmak, yarmak, genişletmek, rahatlatmak", صَدْرَ *sadr* kelimesi ise "göğüs" demektir.

Bu âyette Yüce Allah, Hz. Peygamber'in gönlünü rahatlatmış olduğunu ona hatırlatmaktadır. Duhâ 93/7'de de değinildiği gibi, Mekke'nin ağır ahlaksız yapısından bunalan ve bu nedenle Hira'ya çıkan Hz. Peygamber, elbette derin bir çaresizlik içerisinde hayatını devam ettiriyordu. Şüphesiz ki Mekke'de Hz. İbrahim'den kalma tevhid çizgisini inanç bazında devam ettiren hanifler vardı ve Hz. Peygamber de bu anlamda muvahhid bir insandı. Ancak Nebî (as), kendini aşmayı başaran ve empatiyi bilen bir insan olarak, çevrede olup bitenlerden etkilenmekte, onlara kayıtsız kalmamak istemekteydi.

Mekke'de gözde ve güvenilir bir konumda olmasına rağmen, dinî içerikli hatırlatmalarda bulunacak bir altyapıya sahip olmayan Hz. Peygamber, kurulu bir din anlamında dört başı mamur bir inanç sistemine sahip değildi. Çünkü dinî bilgisi kulaktan duymaya dayalıydı; sistemli bir yapısı ve fert veya toplumsal hayatı bütünüyle kuşatan pratikleri yoktu. Hiçbir şekilde şirk içermeyen bir hissedişe ve daha çok düşünme ve gönül yönelişine sahipti. "Kitâb"ı ve "iman"ı bilmediği Şûrâ 42/52'de açıkça ifade edilen Hz. Peygamber, kendisine "Kitâb"ın verileceğinden kesinlikle haberdar değildi;[556] böyle bir beklentisi de yoktu. Durum böyle olunca, onun ne denli sıkıntılar içerisinde olduğunu tahmin etmek zor olmasa gerektir.

İşte tam da bu durumu anlatmak üzere, önce Duhâ 93/7. âyette Nebi (as)'ın şaşkınlığının giderildiği nimeti hatırlatılmıştı. İnşirâh 1'de de gönlünün ferahlatılıp rahata kavuşturulması, kendisine verilen çok önemli bir nimet olarak vurgulanmaktadır.

II. Risâlet Hz. Peygamber İçin Bir Milattı

a) Burada gözden kaçırılmaması gereken çok önemli noktalardan biri, âyette yer alan لَكَ *leke* kelimesidir. Tercümelerde genellikle görmezlikten gelinerek yer verilmeyen bu kelime, aslında bizim baştan beri söylediklerimize kaynaklık etmektedir. "Biz gönlünü ferahlatmadık mı?" tercümesi ile "Biz *senin için* gönlünü rahatlatmadık mı?" tercümesi arasında çok derin ve önemli bir fark vardır. Birinci tercüme normal bir uygulamayı ifade ederken, ikincisi bu rahatlatmanın öncelikle Hz. Peygamber'e yönelik olduğu vurgusunu içermektedir. Bu rahatlatmada ilk hedef Hz. Peygamber idi; çünkü toplumun ahlaksız gidişatı en çok onu üzüyor, onu tedirgin ediyordu. Bu nedenle yuvasından sıkça ayrılıp Hira'ya çekiliyor ve orada Rabbini tefekküre dalıyordu. Bir anlamda Hira, gerçeği aradığı okulu oluyor, sorularına cevap verilen ve tarihin en çok iz bırakan mekteplerinden biri halini alıyordu.

b) İnşirâh 1. âyette Hz. Peygamber'in gönlünün rahatlatılmasını ifade eden *şerh* ve *sadr* kelimeleri, Kur'ân'da "manevi rahatlama, huzur bulma" anlamında kullanılmakta, maddî bir yarma ve ayırma işlemini ifade etmemektedir.[557] Böylece Hz. Peygamber'in çocukluk döneminde veya daha

556 Kasas 28/86.
557 En'âm 6/125; Nahl 16/106; Tâhâ 20/25; Zümer 39/22.

sonralarda göğsünün yarılıp kalbinin dışarı çıkartılması, zemzemle yıkanması, sonra tekrar yerine konulması şeklindeki yaklaşımların Kur'ân'dan delili bulunmadığını ifade etmek zorundayız.

c) Hz. Peygamber'in vahiy ile buluşturulması demek olan "gönlünün rahatlatılması" işlemi, aslında onun için bir milattır. Risalet bizzat kendisi için manevî ve asıl doğumdur. Bu olay, herkesten önce onun rahatlaması ve huzur bulmasını sağlamıştı. Nitekim miladi 610 yılı Ramazan ayındaki Kadir Gecesi, hayata bakışına anlam kazandırmış, hayatı Kur'ân ile gerçek rengine kavuşmuştu. Böylece çektiği sıkıntılardan kurtulmuş, cevabını aradığı sorular yerli yerine oturmaya başlamıştı. Yaşadığı onca dertten kurtulmanın ve risâlet görevinin engin şuuruyla buluşmanın lezzetiyle bir anlamda hayata yeniden başlamıştı. Asıl Kutlu Doğum, onu da, bütün insanlığı da huzura götürecek şekilde, vahiyle buluşturulduğu Kadir Gecesi yaşanan doğumdu. Bu nedenle sûrenin ilk âyetindeki *leke* kelimesi, vahyin öncelikli hedefinin Hz. Peygamber olduğu vurgusunu içermektedir.

Günümüzde de şu husus iyice bilinmelidir: İnsan sıkıntıya düştüğünde ümidini yitirmemeli, sığınacağı yeri iyi tespit etmeli, sığındığı hak makamın yardımını daima yanında bulacağını bilmelidir. Özellikle Duhâ 93/3. âyette ifade edildiği gibi, Yüce Allah'ın onu terk etmeyeceğini unutmamalı, O'nun gönderdiği son mesaj ile diyalogunu sıcak tutmalı, Kur'ân'ın arkadaşlığını ve dostluğunu her şeyin üstünde bir konuma getirmelidir. Her sıkıntısına Kur'ân'da genel anlamda çözümler bulacağını hatırında bulundurmalı ve Yüce Allah'ın insanlığa gönderdiği son mektubu olan Kur'ân'a sıkıca sarılmalıdır.

b) Nebî (as)'dan Yükün Kaldırılması

Yüce Allah, Hz. Peygamber'e yönelik nimetini açıklamak ve sonrakilere moral vermek üzere ilâhî müdahalenin insandaki etkilerine dikkat çekmektedir.

1. وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ "Yükünü (sıkıntını) senden kaldırmıştık." Âyetteki وَضَعْنَا *veda'nâ* fiili "koymak, kaldırmak", وِزْرٌ *vizr* kelimesi "yük, sıkıntı, günah" demektir.

Bu iki âyetteki konu, hem Duhâ 93/7, hem de İnşirâh 1. âyetle yakından ilgilidir. Burada Hz. Peygamber'in yaşadığı olumsuzluklardan duyduğu sıkıntıların, kendisine risâletin verilmesiyle kaldırıldığından söz edilmekte ve bunun çok önemli nimetlerden olduğu hatırlatılmaktadır.

2. الَّذِيٓ أَنقَضَ ظَهْرَكَ "Beli çatırdatan yük." Âyetteki أَنقَضَ *enkada* fiili "bükmek, kırmak", ظَهْرٌ *zahr* kelimesi ise "sırt, arka" demektir.

a) Bu âyet, önceki âyette yer alan *vizr* denilen "yük"ü açıklamaktadır. Âyetin başındaki الَّذِيٓ *ellezî* ifadesi, bu cümlenin bir açıklama cümlesi olduğunun delilidir. Bu tür cümleler, önceki kelimenin sıradışı bir anlamda kullanıldığını gösterebilir. "Beli çatırdatan yük" ifadesi, herhangi bir günah değil de, mecâzî olarak, insanın içini daraltan ve ona hayatı zindan eden sıkıntılardan oluşan manevi ağırlık demektir.

b) Hz. Peygamber'e peygamberlik görevinin verilmesi, bir taraftan toplumla ilgili duyduğu sıkıntıların giderilmesini sağlamış, diğer taraftan bir başka ağır sorumluluğu kendisine yüklemişti. Müzzemmil ve Müddessir sûrelerinin ilk âyetlerindeki hitap, bu sorumluluğun büyüklüğünü ve ağırlığını ifade etmektedir. Özellikle Müzzemmil 73/5'te Kur'ân vahyi "ağır bir söz" olarak tanıtılmaktadır.

Kur'ân'ın hem bütünü, hem de her bir âyeti boş ve faydasızlıktan uzak olduğu için, içerik olarak da, sorumluluk olarak da ağır bir nitelik arz etmektedir. Bu âyetler çerçevesinde konuya baktığımızda "beli çatırdatan yük"ün kaldırılmasının, onu başıboş bir hale terk etmek anlamına gelmediği anlaşılmış olmaktadır.

c) Hira'ya çıkışı nasıl ki sadece Mekke'den kaçış değil, aynı zamanda gerçeğe yürüyüş idiyse, risâletle buluşması da bir taraftan sıkıntılardan kurtulmak, diğer taraftan yeni sorumluluklar ile buluşmak demekti. Buluştuğu bu yeni görevde kendisi nasıl sıkıntılardan kurtarıldıysa, artık o da fertlerin boyunlarındaki zincirleri ve boyundurukları kırıp, onları özgürlüğe kavuşturacaktı. A'râf 7/157. âyet Hz. Peygamber'in bu misyonunu bizlere gayet net bir şekilde göstermektedir.

Günümüzde Kur'ân okurları olarak biz de hem kendi zihni dünyamızdaki yanlışlıklardan Kur'ân'ın ışığıyla arınmalı, hem de benzer prangalardan kurtulmanın yolunun Kur'ân'a sarılmaktan geçtiğini çevremizdekilere anlatmalıyız. Hz. Peygamber'in sıkıntılarını gideren Yüce Allah, bizlerin de benzer sıkıntılardan kurtulmamız için Kur'ân'ı göndermiştir. Olaylara Kur'ân penceresinden bakmak demek, Hz. Peygamber'e uygulanan usulü takip etmek, yani sünnetüllahı izlemek demektir.

c) Şanının Yüceltilmesi

Yüce Allah, Hz. Peygamber'e risâlet görevini vermekle onu rahatlatmış ve manevî sıkıntılardan kendisini kurtarmıştı. Daha kapsamlı ve anlamlı başka bir nimete daha sahip kılındığı da şu âyette ifade edilmektedir:

وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ "Senin için şânını ve ününü de yüceltmiştik." Âyetteki رَفَعْنَا *rafe'nâ* fiili "yükseltmek", ذِكْر *zikr* kelimesi ise "ün, şan, şeref, vahiy, Kur'ân" gibi anlamlara gelmektedir.

1. İnşirâh sûresinde Hz. Peygamber'e sunulan nimetlerden biri de onun şanının yüceltilmesidir. Bu nasıl gerçekleşmiştir? Elbette "şerefli" ve "haysiyetli" olarak tanıtılan Kur'ân'ın ona vahyedilmesiyle. Enbiyâ 21/10, Sâd 38/1, Zuhruf 43/44 gibi âyetlerde *zikr* kelimesi, Kur'ân'ın adı olarak kullanılmakta ve "şeref, haysiyet, itibar ve onur" diye anlamlandırılmaktadır.

Hz. Peygamber'in şanını ve ününü artıran değer, ona vahyedilen Kur'ân olmuştur. Kendisine vahiy gönderildiği her geçen gün, onun ünü yayılıp artmaya başlamıştı; ileriki dönemlerde bu artışın daha büyük oranlara çıkacağı bu âyetle müjdelenmekte, bir anlamda moralinin yüksek tutulması sağlanmış olmaktadır.

2. Doğmadan önce geleceğinin haber verilmesi[558] ve âlemlere merhametin tecellisi olarak gönderilmesi[559] de yüceltilmişliğin birer örneğidir.

3. Hz. Peygamber'in şanının yüceltilmesi, Kur'ân'da adının bazı âyetlerde Yüce Allah ile peş peşe zikredilmesinde de görülür.[560] Elmalılı'nın vurguladığı gibi, Müslümanlar Yüce Allah'ı anınca, beraberinde Nebî (as)'ı da anmakta, Kelime-i Şehâdet'te, ezanda ve ikamette adını zikretmektedir. Bu, önemli ve ayrıcalıklı bir hususiyettir.

4. Diğer peygamberlere verilen ilâhî bilgilerden farklı olarak, Kur'ân'da kâinat kitabına dair çeşitli pasajlara yer verilmektedir. Bilim ve teknolojiyle ilgili ufuk kazandıran ve bütün insanlara adeta ev ödevleri veren içerikleriyle bu âyetler, evrensel olarak bütün dikkatleri üzerine çekmektedir. Bu mesajlar anlaşıldıkça, Kur'ân'ın nasıl yüce bir kitap olduğu elbette fark edilecektir. Zikrinin yüceltilmesi, içerik farklılıkları nedeniyle ona yönelik vahyin de farklı gönderilmesi anlamına gelebilir.

558 Feth 48/29; Saff 61/6.
559 Enbiyâ 21/107.
560 Nisâ' 4/59, 80; Ahzâb 33/56; Feth 48/28-29.

Bugünün insanına yönelik olarak bu âyette çeşitli müjdeler de söz konusudur. Öncelikle bilinmelidir ki Hz. Peygamber'i yücelten, adını ve ününü yükselten değer Kur'ân olduğu için, Kur'ân ile buluşanlar, onu anlayan, yaşayan ve anlatanlar da benzer bir yükseliş yaşayacaklardır. Fâtır 35/10'da ifade edildiği üzere, sâlih amelin yücelttiği ve Allah'a yükselen en güzel kelimeler hiç şüphesiz O'nun kelimeleridir, yani Kur'ân'dır. İzzet ve şerefi Kur'ân'da arayanlar, bu yücelikten nasibini elbette alacaklardır.

5-6. ÂYETLER:

فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ﴿٥﴾ إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ﴿٦﴾

"5. Elbette her bir zorlukla beraber bir tür kolaylık vardır. 6. Gerçekten, her bir zorlukla beraber bir tür kolaylık vardır."

Yüce Allah, Nebî (as)'a yönelik hatırlattığı nimetlerden farklı olarak çok anlamlı ve evrensel başka bir nimetini daha dikkatlere sunmaktadır.

Zorluk - Kolaylık İlişkisi

Bu âyetlerde, öncelikle Hz. Peygamber'e, ardından herkese yönelik çok önemli bir mesaja yer verilmektedir. Mekke toplumunun ahlâkî düşüklüğü karşısında çektiği onca sıkıntılardan Hz. Peygamber'i kurtaran ilâhî irade, Duhâ 93/6, 7 ve 8'de hatırlatılan çeşitli zorluklardan da onu kurtarmış ve hiç beklemediği bir onurla kendisini buluşturmuştu. Nasıl ki geçmiş sıkıntılar yerini kolaylıklara bırakmış idiyse, bundan sonra gerçekleşecek sıkıntıların da elbette çeşitli kolaylıkları sağlanacaktı. İşte bu âyetler bunun müjdesini içermekte, yakın bir gelecekte veya ileriki dönemlerde Hz. Peygamber'in karşılaşacağı problemler için Yüce Allah'ın kolaylıklar yaratacağının haberi çok önceden verilmektedir. Leyl 92/5-7. âyetlerde de bu hakikat değişik ifadelerle ortaya konulmaktadır.

Yüce Allah, Talâk 65/7'de her zorluktan sonra bir kolaylık yaratacağını beyan etmekte; 2, 3, 4 ve 5. âyetlerde de O'na karşı duyarlı olanların daima çözümle ve huzurla buluşturulacağını ifade etmektedir. Kendisine karşı duyarlı olanlara Yüce Allah mutlak surette bir çıkış yolu yaratacaktır. "Allah'a güvenen kişiye Allah yeter."

Hz. Peygamber, bu âyetleri tefsir sadedinde olmak üzere ve ümmetin moralinin yüksek tutulmasını sağlamak için şu eskimez ilkeyi bizlere bırak-

mıştır: "Hiçbir zorluk iki kolaylığa galip gelemeyecektir."[561] Demek ki bu âyetlerde sözü edilen husus, her bir zorluğun karşısında en az iki kolaylığın bulunduğu gerçeğidir.

Günümüz insanı bu gerçekten hareketle şunu iyice bilmelidir: Hayırlı ve doğru işleri yaparken, Yüce Allah insanın yardımcısıdır. Karşılaşılan zorlukla beraber, en az iki çıkış yolu da yaratmıştır. Önemli olan, kul olarak üzerimize düşen görevi hakkıyla yapmaya çalışmaktır. Yüce Allah doğru iş yapanların yardımcısıdır. Muhammed 47/7. âyet gereği, hayırlı işler yaparken Yüce Allah'ın yardımının bulunduğu akıldan çıkartılmamalı ve Yüce Allah'ı hesaba katmak unutulmamalıdır. Çünkü dost, vekîl, şâhit ve yardımcı olarak Allah yeter.

7-8. ÂYETLER:

فَإِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْ ۝٧ وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَبْ ۝٨

"7-8. Bir işi bitirdiğin zaman, hemen (başka) bir işe koyul ve sadece Rabbine yönel."

Yüce Allah, Duhâ sûresinin sonunda olduğu gibi, bu sûrenin sonunda da önce Hz. Peygamber'i, sonra bütün müminleri inşa etmekte ve hayatı hangi gözle görüp yaşamaları noktasında herkesi bilinçlendirmektedir.

Dik Duruş - Allah Rızası İlişkisi

Sûrenin son iki âyetinde iki önemli ders verilmekte, "boş zaman" anlayışının Müslümanın ajandasında olamayacağı beyan edilmek istenmekte, bu arada meşguliyetlerde Allah rızasının gerekliliğine dikkat çekilmektedir.

1. Samimiyet Yorulmayı Gerektirir

فَإِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْ "Bir işi bitirdiğin zaman, hemen (başka) bir işe koyul." Âyetteki فَرَغْتَ *ferağte* fiili "bitirmek, boşalmak, yüreğini doldurmak", انْصَبْ *insab* emri ise "kalkmak, dik durmak" demektir.

561 Mâlik b. Enes, el-Muvatta', İstanbul, 1992, Cihâd, 6.

a) Bu âyetin anlamı, sanıldığı gibi "işini bitirdiğinde namaz kılmak" değildir. Bu âyetin indirildiği dönemde namaz emri henüz gelmemişti ve sistemi belirlenmiş bir namaz ibadeti bilinen şekline kavuşturulmamıştı. Dolayısıyla İnşirâh 7. âyette kastedilen husus, Hz. Peygamber'in her yorgunluğunun bir kolaylıkla karşılanacağı ve zorlukların kucağına terk edilmeyeceği bilgisinin ona verilmesidir. Sorunları ve çeşitli sıkıntıları çözüme kavuşturulan Hz. Peygamber, yaşadığı ve kendisine hatırlatılan tecrübelerden de destek alarak, hayatının tamamını vahyin hizmetine sunmayı işte bu âyetin de içeriğinden anlamış ve hayatına uygulamıştır.

b) Hıcr 15/48. âyette de geçtiği üzere, buradaki *fensab* kelimesine "yorgunluk" anlamı verilebilir. Bu durumda âyetin anlamı, "Bir işi bitirdiğinde yeniden yorul" şeklini alır. Âyette öncelikle Hz. Peygamber'e hitap edilmekte ve vahiy ile emredilen bir husus yerine getirilince veya bir mesaj muhataplara anlatılınca, peşinden diğerine geçmenin önemine dikkat çekilmektedir. Risâlet görevine yeni başlayan Hz. Peygamber'in görev süresi, günün tamamı olarak belirlenmekte, bir anlamda gece-gündüz demeden mümkün olan her zamanda çalışması istenmektedir.

c) *Nesab* kelimesinin "dikili taş" anlamı da vardır. Nitekim Mâide 5/90. âyette geçen *el-ensâb* kelimesi ile Mâide 5/3. âyette geçen *en-nüsub* kelimesi "dikili taşlar" demektir. Buradan hareketle, İnşirâh 7. âyete "bir işi bitirdiğin ya da bir sıkıntıdan kurtulduğun zaman, dik ve sağlam duruşun devam etsin" şeklinde bir yorum da getirilebilir. Durum böyle olunca Müslümanın şahsiyetine dair önemli bir öğretiyle daha karşılaşıyoruz demektir: Müslüman, dik durmayı ve sağlam bir duruş sergilemeyi başaran sağlam insandır.

Günümüz Müslümanı bu âyetten şu sonucu çıkarmalıdır: Müslümanın hayatında lüzumsuz tatile yer yoktur; hatta hayatında boş zaman hiç olmamalıdır. Mü'minûn 23/3. ve Furkaan 25/72. âyetlerde vurgulandığı üzere, Müslüman boş ve anlamsız işlerden kaçınan, hayatında gereksiz işlere yer vermeyen, tatil kavramını iş ve meşguliyet değişimi olarak yeniden belirleyen ve sahip olduğu her konumda doğru iş yapıp üretken olmayı başaran insandır. İnşirâh 7'den günümüze böyle bir sonuç çıkartmak, âyetin evrenselliğinin gereğidir.

11. Allah'a Yöneliş Esastır

وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَبْ "Sadece Rabbine yönel." Âyetteki ارْغَبْ *irğab* emri "rağbet etmek, yönelmek" demektir.

a) Bu son âyette Hz. Peygamber'e bir yöneliş makamı belirlenmektedir. Onun da bizim de yöneleceğimiz tek makam Yüce Allah'tır; O'nun rızası ve memnuniyetidir. Âyette *ilâ rabbike* ifadesinin *ferğab* emrinden öne alınması, yönelişin gerçekleştirileceği tek yerin Rabbimiz olduğunu vurgulamayı amaçlamaktadır. Bu durumda, başka hiçbir şeye rağbet edilmemesi gerektiği vurgusu da ortaya konulmaktadır. Niyetini Allah rızası diye belirleyenler, işlerinde olumlu sonuç alsalar da almasalar da, görünüşte başarılı olsalar da olmasalar da, sonuçta, gereken fedakârlığı yaptıkları için Allah katında ödüle hak kazanırlar. Bu nedenle, Müslümanın hayatında niyetini doğru belirlemek kaydıyla "kaybetmek" diye bir şey olmadığı anlaşılmaktadır.

b) Rağbetin sadece Yüce Allah'a olması, yapılacak davetin ve çağrının da sadece O'na yönelik olmasını sağlamak demektir. İnsanlar kendilerine, çevrelerine, partilerine, mezheplerine, cemaatlerine, tarikatlerine vs. değil, Ahzâb 33/46 gereği "Allah'ın izniyle sadece Allah'a davet etmeli"dirler. Rağbet, bir taraftan Allah'ı gönülde hazır etmeyi gerektirirken, diğer taraftan ilgi ve fedakârlığı da aynı tarafa yönlendirmeyi zorunlu kılmaktadır.

c) Hem Duhâ sûresinde, hem de İnşirâh sûresinde sıkça göze çarpan bir husus vardır: Yüce Allah bu iki sûrede kendisini dört defa da *rabb* sıfatıyla tanıtmaktadır. *Rabb* sıfatı bir taraftan Yüce Allah'ın sahip çıkma, yetiştirme, eğitme ve terbiye etme yönünü ifade ederken, diğer taraftan Hz. Peygamber'in sahipsiz bırakılmadığını, daima desteklendiğini, yalnızlığa terk edilmeyeceğini ve özellikle de bir kul olduğunu unutmamasını öğütlemektedir. İnsanlık için en önemli tehlikelerden biri, kendisini yeterli görmek ve başkasına muhtaç olmadığını zannetmek veya bunu iddia etmektir. İşte bu iki sûrede ve bütünüyle Kur'ân'da Allah'a nispet edilen *rabb* kelimeleri, insanların böyle bir yanlışlığa düşmemesini sağlamaya yönelik çok önemli hatırlatmalar içermektedir.

İNŞİRÂH SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-4. âyetler): Yüce Allah, Duhâ sûresinde hatırlatmaya başladığı nimetlerini burada da devam ettirmektedir. Hz. Peygamber'in gönlünün ferahlatıldığı, belini büken manevî sıkıntılardan kurtarıldığı ve şanının yüceltildiği işte bu âyetlerde beyan edilmektedir. Bu arada mesajı evrensele taşıyarak, Allah için sıkıntı çekenlerin bundan kurtarılacağı ve Allah

yolunun şerefli yolcuları olarak onur ve haysiyetlerinin artacağı da belirtilmiş olmaktadır.

(5-6. âyetler): Özelde Hz. Peygamber'i, genelde bütün müminleri motive etmek üzere "her zorlukla beraber mutlaka en az bir tür kolaylığın bulunduğu beyan edilerek Yüce Allah'ın, kulunu yalnızlığa terk etmeyeceği ve onu çaresizlikler içerisinde bırakmayacağı anlatılmak istenmektedir.

(7-8. âyetler): Bir işi bitirince hemen yenisine başlanmalı, boş zaman oluşturulmamalı, bitirilen bir işin arkasında dik durulmalı ve baştansavmacılık ya da nemelazımcılık yapılmamalıdır. Ayrıca sadece Allah'a yönelmenin gerekliliğine vurgu yapılarak, insanların niyetlerinde yanlış bir yöne kaymamanın önemi dile getirilmektedir.

Rabbimiz bizim de yüreğimizi vahyin aydınlığıyla buluşturusun ve onun eşsiz işklerini hayatımızın vazgeçilmez değeri haline getirsin.

95. TÎN SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

"Tîn sûresi" olarak isimlendirilen ve Mekke'de indirilmiş olup 8 âyetten oluşan bu sûre, resmî sıralamada 95, iniş sırasına göre ise 28. sûredir.

Tîn sûresi, öncesindeki İnşirâh ve Duhâ ile insanın psikolojik tahlillerinin yapılması noktasında benzeşmektedir.

Sûrenin ilk üç âyetinde, üç peygamberin vahye muhatap olduğu mekânlara yemin edilmektedir. İnsanoğlunun hem beden, hem de ruhsal açıdan en güzel şekilde yaratılışına ve ahlâkî düşüklükleri tercih edenlerin, aşağıların en aşağısına itildiğine değinilmektedir. Bu durum, her insanın kaçınılmaz sonu değildir. Bu nedenle çıkış yolu, iman ve sâlih amel olarak belirlenmektedir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ ﴿١﴾ وَطُورِ سِينِينَ ﴿٢﴾ وَهَٰذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ ﴿٣﴾ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي
أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ﴿٤﴾ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ ﴿٥﴾ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ
غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٦﴾ فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ ﴿٧﴾ أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ ﴿٨﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-5. Tîn'e, Zeytûn'a, Sîna Dağı'na ve şu güvenli beldeye yemin olsun ki Biz, insanı en güzel biçimde yarattık. Sonra da onu aşağıların aşağısına çevirdik. **6.** Fakat iman edip yararlı işler yapanlar için başa kakılmayan (eksilmeyen, ardı arkası kesilmeyen, devamlı) bir ödül vardır. **7.** Ey inkârcı insan, artık sana dini (hesabı veya hesap gününü) yalanlatan nedir? **8.** Allah, hüküm verenlerin en üstünü değil midir?

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-3. ÂYETLER:

وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ ﴿١﴾ وَطُورِ سِينِينَ ﴿٢﴾ وَهَٰذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ ﴿٣﴾

"**1-3.** Tîn'e, Zeytûn'a, Sîna Dağı'na ve şu güvenli beldeye yemin olsun."

Yüce Allah, bir üslup gereği bazı varlıklara yemin ederek, onların şahitliğini gündeme getirmektedir. Yemin konusunda detaylı bilgiyi Duhâ 93/1'de verdiğimiz için aynı bilgileri tekrarlamak istemiyoruz.

a) Dört Yöreye Yemin

Yüce Allah, Kur'ân'da çeşitli varlıkları hatırlatarak onlara yemin etmekte, onların önemine dikkat çekmekte ve özellikle bu sûrede bazı mekânları öne çıkartmaktadır.

İbrâhim (as)'dan beri, dünyada isim bırakan peygamberler genellikle Ortadoğu'da yaşamışlardı. Kur'ân-ı Kerîm'de onlardan sıkça söz edilmesi, Kur'ân'ın ilk muhatapları olan Arapların, kendileri hakkında bilgi sahibi olmaları nedeniyledir. Yoksa dünyanın başka taraflarına peygamber gönderilmediği gibi bir anlayış doğru değildir. Çünkü Yüce Allah, insanlığı vahiyden yoksun bırakmamış; her ümmete veya kavme, mesajının ulaşması için elçiler göndermiştir.[562] Bazı âyetlerde ifade edildiği gibi, insanlara gönderilen peygamberlerin bir bölümünün kıssası anlatılmışken, bir bölümününki anlatılmamıştır.[563]

562 Âyetler için bk. Yûnus 10/47; Ra'd 13/7; Nahl 16/36; Fâtır 35/24.
563 Nisâ' 4/163-165; Mü'min 40/78.

Tîn sûresinin ilk âyetlerinde yöre insanının, haklarında bilgi sahibi olduğu peygamberlere vahyin verildiği mekânlara dikkat çekilmekte, peygamberlerin vahiy ile buluşturulduğu mukaddes yerlere yemin edilmektedir.

1. Tîn ve Zeytûn Nedir?

وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ "Tîn'e ve Zeytûn'a yemin olsun." Sûrenin ilk âyetinde Yüce Allah *et-tîn* ve *ez-zeytûn* kelimelerini kullanarak, Hz. İbrahim'in vahiy aldığı, ayrıca Hz. İsa'nın doğduğu yere, yaşadığı bölgeye veya şehirlere dikkat çekmektedir.

Klasik yorumlarda bu iki kelime genellikle "incir" ve "zeytin" meyveleri şeklinde anlaşılmıştır. Ancak yeminlerin birbirleriyle ilişkili olması gerektiği için, söz konusu kelimeleri meyve olarak değil de, yöre veya bölge olarak anlamlandırmak daha doğrudur. Bu doğrultuda *tîn* ve *zeytûn*, Hz. İsa ile hatta Hz. İbrahim ile ilgili görülmelidir. Vahyin insanlıkla buluşturulduğu yerlerden olmaları itibariyle bu mekânlar, çevresi bereketli kılınan Mescid'in[564] civarındaki iki yer olarak yorumlanırsa, âyetler arasındaki anlam ilişkisi daha rahat görülür.

11. Sînâ Dağı Kutsaldır

وَطُورِ سِينِينَ "Sîna Dağı'na yemin olsun." Bu âyette Yüce Allah, Hz. Mûsâ'ya konuştuğu dağa yemin etmektedir. Sinâ Dağı da insanlığın ilâhî bilgilerden haberdar edildiği mukaddes yerlerdendir. Bu nedenle tıpkı Hira gibi, Sinâ da bizim kültürümüzde değerlidir. Çünkü ilâhî aydınlığın bir adresi de Sîna Dağı'dır.

111. Güvenilir Şehir: Mekke

وَهَٰذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ "Şu güvenli beldeye yemin olsun." Bu âyette Yüce Allah, Hz. Peygamber'in risâletle şereflendirilip 12 yıl görevini sürdürdüğü güvenilir şehir olan Mekke'ye dikkat çekmektedir. Mekke'nin güvenilir ve saygın bir yer olduğu Kur'ân'da açıkça belirtilmektedir.[565]

564 İsrâ 17/1.
565 Örnek için bk. Bakara 2/125; Mâide 5/97; İbrahim 14/37; 'Ankebût 29/67; Kasas 28/57.

Her üç peygamberin bir arada zikredilmesine gerekçe oluşturan husus, ataları Hz. İbrahim'de birleşmeleri ve vahiy ile buluşturuldukları mekânların, insanların aydınlatılmasındaki büyük katkısıdır.

"Parçayı anarak bütünü kastetmek" kuralı gereği, üç peygamberin şahsında bütün peygamberlerin vahiy ile buluşturulduğu mekânların dolaylı olarak bu mesajda yer aldığını söylemek gerekir.

b) Yemine Değer Olmanın Ölçüsü

Yemin ifadelerine Kur'ân'da yer verilmesinin gerekçesini Duhâ sûresinin ilk âyetinde belirtmeye çalışmıştık. Burada asıl hatırlatılması gereken ve günümüz insanıyla bu mesajların buluşturulmasını sağlayacak nokta ise, "neden bu mekânlara yemin edildiği" sorusunu doğru cevaplandırmaktır. Tîn, Zeytûn, Sînâ Dağı ve Mekke şehri gibi yerleri mukaddes yapan değer, önce peygamberlerin buralarda vahiy ile buluşturulması, ardından da toplumlarının bu mekânlarda vahiy ile tanıştırılmasıdır.

Vahiyden yoksun mekânlar, Kur'ân'da nasıl ki itibar ifadeleriyle anılmamışsa, vahiyden yoksun insanlar da bu itibardan uzak kalacaklardır. İtibar, vahiy ile bütünleşerek gerçekleşir. Toprağı veya mekanı değerlendiren vahyin, insanı daha yoğun olarak kıymetlendireceğinde şüphe yoktur. Vahyin indirilmediği Tîn, Zeytûn, Sînâ ve Mekke'nin, diğer mekânlardan hiçbir farkı yoktur. Şimdilerde de din adına itibarlı olmak vahye sarılıp, ona sahip çıkmaktan geçmelidir.

4-6. ÂYETLER:

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِيٓ أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ﴿٤﴾ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ ﴿٥﴾

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٦﴾

"**4-5.** Biz, insanı en güzel biçimde yarattık. Sonra da onu aşağıların aşağısına çevirdik. **6.** Fakat, iman edip yararlı işler yapanlar için başa kakılmayan (eksilmeyen, ardı arkası kesilmeyen, devamlı) bir ödül vardır."

Yüce Allah, yeminlerden sonraki cümlenin mesajına çok önem verdiği için burada da insanla ilgili sıra dışı bir bilgi vermektedir.

a) En Güzel Yaratılış

Yeminlerden sonraki bu ilk cümlede, insanın yaratılış güzelliği dikkatlere sunulmaktadır.

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِيٓ أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ "Biz, insanı en güzel biçimde yarattık." Âyetteki خَلَقْنَا *halaknâ* fiili "yaratmak", أَحْسَنِ *ahsen* kelimesi "en güzel", تَقْوِيمٍ *takvîm* sözcüğü ise "biçim, şekil" demektir.

1. Bu âyete, "Biz, insanı en güzel biçimde yaratıyoruz" şeklinde geniş zaman anlamı vermek, yaratma işleminin sürekliliğini ifade etmek açısından önemlidir. Yüce Allah, ilk üç âyetteki yeminleri işte bu cümle için yapmaktadır. İnsan, bedensel ve ruhsal olarak en güzel biçime sahip kılınmıştır.

2. İnfitâr 82/6, 7 ve 8'de, cömert olan Yüce Allah'ın insanı yarattığı, ona yaratılış amacına uygun şekil verdiği, ölçülü bir varlık haline getirdiği ve hem fiziksel, hem de ruhsal özelliklerini veya organlarını birbiriyle uyumlu hale getirdiği ifade edilmektedir. Kehf 18/37'de insanın *türâb* "toprak" ve *nutfe* "zigot" aşamalarından sonra bir insan şekline sokulduğu beyan edilmekte, Mü'minûn 23/14'te de bu aşamalar yaşanırken kendisine ruh üflenip başka bir yaratılışa ve yapıya sahip kılındığı ifade edilmektedir.

3. Ayrıca A'lâ 87/2'de insanın yaratılmasından ve en uygun şekle konulmasından söz edilmekte, Şems 91/7'de ise, nefse ve onu düzenleyen güce yemin edilerek, insanın yaratılıştan getirdiği mükemmel tasarıma dikkat çekilmektedir. İsrâ 17/70'te, insanoğlunun değerli oluşuna ve yaratıkların pek çoğundan farklı (farklı olduğu konularda üstün) tutulduğuna vurgu yapılmakta, Tîn 4'te de bütün bu ifadeler özetlenerek, insanın en güzel biçimde yaratıldığı bilgisi yine bu özellikleri anlayabilecek olan insana vahiy aracılığıyla bildirilmektedir.

b) Aşağıların En Aşağısı Nedir?

Yüce Allah, insanı fiziksel ve ruhsal olarak en güzel şekilde yaratmış olmasına rağmen, insan kendi arzu ve heveslerine uyarak bu güzelliği heba edebilmektedir. İşte bu âyet, söz konusu durumu anlatmaktadır.

ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ "Sonra da onu aşağıların aşağısına çevirdik." Âyetteki رَدَدْنَا *radednâ* fiili "çevirmek", أَسْفَلَ سَافِلِينَ *esfele sâfilîn* tamlaması ise "aşağıların en aşağısı" demektir.

Bu âyete "Sonra da onu aşağıların en aşağısına çevirîriz" şeklinde geniş zaman anlamı vermek, önceki âyette olduğu gibi, anlamın güncellenmesini ve evrenselleşmesini sağlar.

1. Önceki âyette sözü edilen *el-insân* kelimesi bütün insanları kapsadığı için, her insan en güzel bir biçimde yaratılmıştır, demektir. Bu yaratılış, devam eden süreçte, yerini peyderpey *erzel-i ömür* denen "ömrün en sıkıntılı dönemi"ne bırakır.[566] İşte âyette sözü edilen *esfele sâfilîn*, ömrün bu döneminin ismi olur ve 6. âyetin başındaki *illâ* edatı, *lâkinne* anlamına gelir.[567] Bu durumda, âyetleri şu şekilde yorumlamalıyız: "Her insan için *esfele sâfilîn* dönemi mümkündür; özellikle iman edip iyi işler yapanlar için bu dönemde de yapılacak fedakârlıklar, kesintisiz ödülün gelmesini sağlamaya devam edecektir; onlar için ömrün ileri dönemleri bir kayıp değil, kazancın devam ettiği zaman dilimleridir."

2. Önceki âyette sözü edilen *el-insân* kelimesi, bütün insanları kapsamış olsa da, 5. âyette *esfele sâfilîn* dönemine itilenler, özellikle, en güzel biçimde yaratılmış olmasına rağmen bunun gereğini yerine getirmeyen "nankör insanlar" da olabilir. Bu tür insanlar, hayatlarındaki bazı olumsuz kararların ve davranışların sonucu olarak, *esfele sâfilîn*e döndürüleceklerdir. Bu durumda *esfele sâfilîn*, âhirette kâfirlerin ve münafıkların gideceği "cehennem"dir. Yüce Allah, cezalandırma anlamında hak etmeden hiçbir kimseyi aşağıların aşağısına çevirmez.

3. Kur'ân âyetleri ancak "sebep-sonuç ilişkisi" içerisinde değerlendirilince doğru anlaşılabilir. Bu nedenle şunu söylemeliyiz: Buradaki "aşağıların en aşağısına çevrilmek" bir sonuçtur; sebebi ise, A'râf 7/179, İsrâ 17/63, Sâd 38/85 gibi âyetlerde detaylandırıldığı üzere, insanın kendi hatalı kararları ve yanlış tutumudur. Cehennemin en alt tabakasına gideceği haber verilen insanlardan bir bölümü Nisâ' 4/145. âyete göre münafıklardır. Söz konusu âyete göre, "aşağıların en aşağısı" demek olan ateşin en derin yerine gitmek sonuçtur; sebebi ise insanın münafık olmayı tercih etmesi, öyle yaşaması, sonunda da nifak üzere ölmesidir. Zaten *esfele sâfilîn* şeklindeki sonla karşılaşmamanın yolu, devam eden âyette, "insanın iman edip iyi davranışlar yapması" olarak belirlenmektedir.

566 Nahl 16/70; Hacc 22/5.
567 Süleyman Ateş, Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsîri, İstanbul, 1990, X, 533.

c) İman - Sâlih Amel - Ödül İlişkisi

Yorumunu yaptığımız 5. âyette sözü edilen felâket, herkesi içermemektedir; bundan korunabilmek elbette mümkündür. İşte, inceleyeceğimiz âyetin ilk cümlesinde kurtuluşun reçetesi sunulmaktadır.

1. Amelsiz İman, Yeterli Olmaz

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ "İman edip iyi işler yapanlar hariç." Buradaki istisna, tıpkı 'Asr sûresinde de olduğu gibi, zarar ve ziyanda kalmanın bir kader olmadığını, bundan irade ile kurtulmanın yolunun açık olduğunu göstermektedir. Bu istisna, İslâm inanışında ümitsizliğe yer olmadığının da en önemli delilidir. Hiç kimse bu anlamda kaderci davranıp sorumluluğunu öteleyemez, inkâr edemez. Çünkü ziyanda olmanın mümkün olduğu, ancak bunu belirleyen hususun, insan iradesinin yanlış yöne çevrilmesi nedeniyle gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu istisna cümleleri, insanlık için büyük bir ümit ve çıkış kapısıdır; insanlar bundan mutlaka istifade etmelidir.

a) Âyetteki "İman edip iyi işler yapanlar" ifadesi, iman ile sâlih amel denen iyi davranışların birlikteliğini gösterir. Dahası, burada vurgulanan husus, imanın iman olabilmesi için sâlih amelin gerekliliğidir. وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ *ve 'amilu's-sâlihât* cümlesinin başındaki *vâv* edatı atıf yani bağlaç olduğu için, âyette sâlih amel-iman birlikteliği ifade edilmektedir. Demek ki âyette sözü edilen iman sahipleri, aynı zamanda sâlih amel işleyenlerdir. Kurtuluş için iman-sâlih amel birlikteliği şarttır. Tâhâ 20/75'te bu durum çok net bir şekilde görülmektedir. Esfele sâfilîn'den kurtulmak isteyenler âyetteki istisna edatından sonraki bütün sıfatlara sahip olmalıdırlar. Bu nedenle iman-salih aöel brlikteliği kurtuluşun olmazsa olmazıdır. İmanı amelden, yani davranıştan bağımsız sayanlar varsa da biz bunun yeterli ve ikna edici referanslara sahip olmadığı kanaatindeyiz. Konuyla ilgili bütün âyetler Tâhâ 20/75. âyetin ışığında anlaşılmak zorundadır.

b) "Sâlih amel", bir kötülüğün, yerini iyiliğe bırakmasına vesile olan işlerdir. 'Asr sûresi 3. âyette de detaylandıracağımız üzere, bir anlamda sâlih amel, toplumsal yararı olan, sadece yapanına değil, çevreye de katkısı olan eylemlerdir. Bu nedenle, imanın toplumsal bir boyutunun olduğunun delillerinden biri, işte Kur'ân'daki bu tür ifadelerdir. Bir iyilik eğer imanlı bir şekilde yapılmışsa ve ferde yönelik ise, ona "ibadet" veya "hasenât" denilir. Eğer söz konusu davranış, toplumsal boyutu olan bir iş ise, buna da

"sâlih amel" adı verilir. İmandan yoksun olarak yapılan davranışlara bu üç isim de verilemez.

c) İyi davranışlarla desteklenmeyen iman, her tehlikeye açıktır ve en ufak bir müdahelede kaybolma tehlikesi vardır. Onun için, ölüm anında yapılan tevbe, tevbe değildir. Çünkü ölüm anında verilen sözün samimi olup olmadığının denenme zamanı kalmamıştır. Mesele sadece inanmaktan ibaret olsaydı, ölüm anındaki iman da geçerli olmalıydı.

d) Yûnus 10/91-92'de zikredilen, Firavun'un imanının reddedilmesi ile Nisâ 4/18'de ölüm anında yapılan tevbenin tevbe olmadığı ifadesi, imanın pratik faaliyetlerle desteklenmesini zorunlu kılmaktadır. Keyfî olmamak kaydıyla, çaresizlikler içerisinde olup imanını gizlemek zorunda kalan kişinin durumu, elbette sözünü ettiğimiz bu hususun dışındadır. Çünkü Nahl 16/106'da belirtildiğine göre, *ikrâh* (zorlama, tehdit) altında iken kalbi imanla dolu olan kişi, kalbini küfre açan kişiyle aynı sonu paylaşmayacaktır. Zorlama halini dışarda tutarsak, iman ile sâlih amelin birlikte yer almasını bu iki değerin birbirinden ayrılmaz olmasına bağlamak durumundayız.

e) Esasında Fâtır 35/10'da yer alan; "Güzel söz Allah'a çıkar; iyi amel de güzel sözü Allah'a yükseltir" ifadesinde söylenmek istenen husus da aslında bundan ibarettir. Güzel sözden kasıt "tevhid"dir; yani Allah'ı birlemektir. Onu Allah'a yükselten değer ise sâlih ameldir, iyi davranıştır. Tevhidin Allah'a yükselmesi sâlih amel ile desteklenmesine bağlanmakta, biri olmadan diğerinin yetersizliği dolaylı olarak vurgulanmaktadır. Fussılet 41/33'te de, Müslüman olmak, Allah'a davetten ve sâlih amel yapmaktan sonra sıralanmakta, mümin olmak gibi Müslüman olmanın da sâlih amelden sonra mümkün olduğu ortaya konulmaktadır. Buradan hareketle, imanın ve İslâm'ın geçerli olmasını sağlayan, iki önemli husus olduğunu söyleyebiliriz: Bunlardan biri, kalbin onaylaması, diğeri de imanın gereği olan salih amelleri ve iyi davranışları ortaya koymaktır. Bu konuyu İnşikaak 84/25'te daha geniş bir şekilde ele alacağımız için şimdilik bu kadarıyla yetinmek istiyoruz.

11. Başa Kakılmayan Ödül

لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ "Onlar için başa kakılmayan (eksilmeyen, ardı arkası kesilmeyen, devamlı) bir ödül vardır." Âyetteki أَجْرٌ *ecr* kelimesi "ödül", غَيْرُ مَمْنُونٍ *ğayru memnûn* ifadesi ise "başa kakılmayan" demektir.

Fussılet 41/8 ve İnşikaak 84/25'te de bildirildiği üzere, engellenemeyen, kesintiye uğratılmayan veya başa kakılmayacak ödüller, imanını sâlih amel ile destekleyen kişilerin olacaktır. Vâkı'a 56/33'te ifade edildiği üzere, Cennet nimetleri başkası tarafından kesintiye uğratılamayacağı gibi, engellenemeyecektir de. Ayrıca Ra'd 13/35'te belirtildiği gibi, cennetteki yemişler de gölgeler de devamlıdır. Buradan hareketle, kesintisiz ya da başa kakılmayan ödüllerin cennette verileceği, bunun dışındaki ödüllendirmelerin bu garantiye sahip olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Burada unutulmaması gerekn nokta, bu tür bir ecrin sonuç olduğudur. Sebep ise iman ve sâlih ameldir.

7-8. ÂYETLER:

فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ ۝٧ أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ ۝٨

"7. Ey inkârcı insan; artık sana dini (hesabı veya hesap gününü) yalanlatan nedir? 8. Allah, hüküm verenlerin en üstünü değil midir?"

Yüce Allah, en güzel şekilde yarattığı insanın, kendi iradesiyle şerri tercih etmesini, bunun sonucunda aşağıların en aşağısına gönderilmesini zikredince, bunun gerekçelerinden birine daha dolaylı gönderme yapmaktadır. Ayrıca hüküm vericiliğini de hatırlatmaktadır.

a) Dini Yalanlatmak Ne Demektir?

"Din"in yalanlanması veya yalanlatılması konusu, bu âyette soru edatıyla gündeme getirilmekte, aslında bunun saçma bir tavır olduğu hissettirilmektedir.

1. *Dîn* Kelimesi Ne Demektir?

فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ "Ey inkârcı insan, artık sana dini (veya hesap gününü, hesabı) yalanlatan nedir?" Âyetteki يُكَذِّبُ *yükezzibu* fiili "yalanlamak", بَعْدُ *ba'dü* kelimesi "artık, bundan sonra", الدِّينِ *ed-dîn* sözcüğü ise "hesap, ceza, din" demektir.

Din kelimesi Arapça *d-y-n/deyn* kökünden mastar veya isimdir. Cevherî, dinin "âdet, durum; ceza, mükâfat; itaat" şeklinde üç anlamını

vermiş ve terim olarak dinin bu son anlamdan geldiğini belirtmiştir.[568] İbn Manzûr, bunlara "hesap" ve "İslâm" anlamını da eklemiştir.[569] Buna karşılık Isfehânî, sadece "itaat" ve "ceza" anlamını kaydetmiş, ayrıca kelimenin istiâre yoluyla "şeriat" anlamında kullanıldığını da belirtmiştir.[570]

Dîn kelimesi Kur'ân'da "İslâm (Dini)",[571] "tevhîd",[572] "hesap, ceza, karşılık",[573] "hüküm, kanun, hukuk",[574] "taat/itaat",[575] "âdet/gelenek",[576] "millet",[577] "yol",[578] "yaratılış kanunu",[579] "borç"[580] ve "din edinmek"[581] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.[582]

11. Dini Yalanlamak Hesaptan Kaçma Teşebbüsüdür

a) Mealde tercih ettiğimiz anlama göre, muhatap "inkârcı insan"dır. Çünkü *dîn* kelimesinin yukarıda belirttiğimiz üzere "hesap ve karşılık" anlamı da vardır. Bu durumda, yalanlanmaya konu edilen şeyin âhiretteki hesap olma ihtimali söz konusudur. Zaten bir sonraki âyette ele alınacak hüküm, dünyada dinî içerikli hüküm belirlemek anlamına geldiği gibi, âhireti de kapsamaktadır. Bu sûrenin ilk muhatapları olan Mekkelilerin büyük çoğunluğu, âhirete inanmadıkları için, oradaki hesabı yalanlamaları bu

568 Cevherî, age., I, 431.
569 Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, Mısır, trs., II, 1469. Arapça dışındaki Sâmî dillerin yanı sıra Farsça ve Sanskritçe gibi diğer bazı dillerde de din kelimesini andıran sözcükler vardır. Din kelimesinin diğer dillerdeki karşılıkları hakkında geniş bir inceleme için bk. Günay Tümer, "Din md.", DİA, İstanbul, 1994, IX, s. 312.
570 Isfehânî, age., s. 253.
571 Feth 48/28. Bu bağlamda, Bakara 2/132, 193, 256; Âl-i İmrân 3/19, 85; Nisâ' 4/46; Mâide 5/3; Enfâl 8/39, 72; Tevbe 9/11, 29, 33, 36, 122; Yûnus 10/105; Yûsuf 12/40; Nahl 16/52; Hacc 22/78; Rûm 30/30, 43; Şûrâ 42/13, 21; Feth 48/28; Nasr 110/2.
572 Örnekler için bk. Âl-i İmrân 3/19; A'râf, 7/29; Yûnus 10/22; 'Ankebût, 29/65; Rûm 30/30; Lokmân 31/32; Zümer 39/2; Ğâfir, 40/14, 65; Beyyine 98/5.
573 Örnek kullanımlar için bk. Fâtiha 1/4; Hicr 15/35; Nûr 24/25; Şu'arâ' 26/82; Sâffât 37/20, 53; Sâd 38/78; Zâriyât 51/6, 12; Vâkı'a 56/56, 86; Me'âric 70/26; Müddessir 74/46; İnfitâr 82/15, 17, 18; Mutaffifûn, 83/11; Tîn 95/7; Mâ'ûn 107/1; Kaafirûn 109/6.
574 Yûsuf 12/76; Nûr 24/2;
575 Tevbe 9/29.
576 Hucürât 49/16.
577 Hacc 22/78; Beyyine 98/5.
578 En'âm 6/161
579 Rûm 30/30.
580 Bakara 2/282.
581 Tevbe 9/29.
582 Bu kelimenin geniş izahı için bk. Okuyan, Kur'ân'da Vucûh ve Nezâir, s. 159-163.

âyette kınanmaktadır. Sûrenin 4. âyetindeki "aşağıların en aşağısına gönderilmenin" bir gerekçesi de "dini yalanlamak"tır.

b) Âyetin meali şöyle de verilebilir: "(Ey Peygamber), artık bundan sonra din konusunda seni yalanlatan sebep ne olabilir ki?" Buna göre muhatap "Hz. Peygamber"dir. Bir anlamda kendisi rahatlatılmakta ve bunca gerçeklere rağmen, artık akıl sahibi olup aklını doğru kullanan insanların onu yalanlayamayacağı kendisine bildirilmektedir. Gerçekler ortaya çıkmış, din ile ilgili konularda onu yalanlatacak herhangi bir sebebin hiçbir şekilde bulunmadığı belirtilmiş olmaktadır. Hz. Peygamber'in din ile ilgili söylediği vahiy gerçekleri, yalanlanabilir şeyler değildir. Allah'a inanan bir insanın, O'nun gönderdiği vahiyden herhangi bir şüphesi olamaz, olmamalıdır.

b) Yargılayıcı: Yüce Allah

Yüce Allah, sûrenin son âyetinde âhiretteki yargılamayı gerçekleştireceğine dikkat çekerek inkârcılara gözdağı vermektedir.

أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ "Allah, hüküm verenlerin en üstünü değil midir?" Âyetteki أَحْكَم *ahkem* kelimesi "en iyi hüküm veren", الْحَاكِمِينَ *el-hâkimîn* sözcüğü ise "hüküm verenler" demektir.

En güzel biçimde yaratılmasına, çeşitli bedensel ve ruhsal donanımlara sahip kılınmasına rağmen, eğer insan bu donanımlarının yaratıcısı olan Yüce Allah'ı inkâr eder ve O'nun gönderdiği dini veya ahiretteki hesabı yalanlarsa, bu defa âhirette Allah'ın hüküm vericilik sıfatıyla baş başa kalacağı kendisine hatırlatılmaktadır. Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin naklettiğine göre, Hz. Peygamber bu son âyeti okuyanların, "Evet, elbette ben de buna şâhitlik edenlerdenim" demesini istemiştir.[583]

Yüce Allah, asıl yargılayıcının Kendisi olduğunu beyan ederek, bir taraftan Hz. Peygamber'i ve müminleri motive etmekte, diğer taraftan da bütün zamanların inkârcılarına gözdağı vermektedir.

583 Ebû Dâvûd, Salât, 150; Tirmizî, Tefsîru Sûre-i Tîn.

TÎN SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-3. âyetler): Tîn sûresi, kutsal mekânlara dikkat çeken yeminlerle başlamakta ve bu mekânlar Hz. İbrahim, Hz. İsa, Hz. Musa ve Hz. Muhammed'in vahiy aldığı yerler olarak belirlenmektedir.

Söz konusu mekânları şerefli ve vahiyde anılmaya değer kılan sebep vahyin oralarda indirilmiş olmasıdır. Şimdilerde ve bütün zamanlarda Yüce Allah'ın övgüsüne mazhar olmanın yolu, gönderdiği vahiy ile buluşmaktan geçer. Başka yollar yol değildir.

(4-6. âyetler): Bu âyetlerde insanın, en güzel şekilde yaratılmasına rağmen, kendi iradesinin sonucu olarak en düşük mertebeye indirildiği beyan edilmektedir. Bu düşük hal, şüphesiz her insan için söz konusu değildir. Hayatını iman ile yani Allah'a inanıp O'na güvenme, güvende olma ve çevresine de güven verme şeklinde yaşayan, toplumsal anlamda bir sorunu giderip ıslah edici davranışları imanıyla buluşturan, böylece iman-amel birlikteliğini hayatının görüntüsü ve vazgeçilmezi haline getirenler, özü-sözü bir, inancıyla hayat pratikleri uyumlu insanlar olarak yaşarlar. İşte böyleleri için hem başa kakılmayan, hem de kesintisiz Cennet ödülü söz konusudur.

(7-8. âyetler): Bütün bu gerçeklere rağmen, dini, âhireti, hesabı, yargılanmayı ve sorgulanmayı yalan sayacak hiçbir gerekçe yoktur. Dini ve hakkı yalanlayanları ise Yüce Allah'ın eşsiz hüküm vericiliği karşılayacaktır.

Yargılanırken kurtuluş beratini alanlardan olmayı niyaz ediyoruz.

96. 'ALAK SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

'Alak sûresi, Kur'ân'ın ilk indirilen âyetlerinin de içinde bulunduğu bir sûredir. Adını ikinci âyetindeki *'alak* kelimesinden almıştır. İlk 5 âyeti ilâhî vahyin Hz. Peygamber'le ilk buluşturulduğu âyetlerdir. 19 âyetten oluşan bu sûre, resmî sıralamada 96. sûredir.

'Alak sûresi, insanın psikolojik tahlilinin yapılması ve Yüce Allah'ın hesap görücü olması noktalarında Tîn sûresiyle anlam ilişkisine sahiptir.

"Okumak"la ilgili ilk âyetleri gereği, sûrede kâinatın okunması, Yüce Allah'ın cömertliği ve insanı bilgilendirdiği konuları işlenmekte, bazı insanların azgınlaştığı, olumsuz davranışlar sergilediği ve Yüce Allah'ın böylesi insanları cezalandıracağı ifade edilmektedir.

Sûrenin son âyetinde, insanları saptırmaya çalışan bu gibilere itaat edilmemesi, secde ederek Yüce Allah'a veya cennete yaklaşılması emredilmektedir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ﴿١﴾ خَلَقَ الْإِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ ﴿٢﴾ اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ﴿٣﴾ الَّذِي عَلَّمَ
بِالْقَلَمِ ﴿٤﴾ عَلَّمَ الْإِنسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴿٥﴾ كَلَّا إِنَّ الْإِنسَانَ لَيَطْغَىٰ ﴿٦﴾ أَن رَّآهُ اسْتَغْنَىٰ ﴿٧﴾ إِنَّ
إِلَىٰ رَبِّكَ الرُّجْعَىٰ ﴿٨﴾ أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَىٰ ﴿٩﴾ عَبْدًا إِذَا صَلَّىٰ ﴿١٠﴾ أَرَأَيْتَ إِن كَانَ عَلَى الْهُدَىٰ
﴿١١﴾ أَوْ أَمَرَ بِالتَّقْوَىٰ ﴿١٢﴾ أَرَأَيْتَ إِن كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿١٣﴾ أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرَىٰ ﴿١٤﴾ كَلَّا لَئِن لَّمْ
يَنتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ ﴿١٥﴾ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ ﴿١٦﴾ فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ ﴿١٧﴾ سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ ﴿١٨﴾
كَلَّا لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِب ﴿١٩﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Yaratan Rabbinin adını oku! **2.** O, insanı asılı bir varlıktan (embriyodan) yarattı. **3-5.** Oku! Kalemle yazmayı öğreten ve insana bilmediğini bildiren Rabbin, en büyük kerem sahibidir. **6-7.** Gerçek şu ki, kendini yeterli gördüğü için insan azar. **8.** Oysa dönüş, sadece ve sadece Rabbinedir. **9-10.** Dua (ibadet) ederken bir kulu menedeni, onu engellemeye çalışanı bir düşün. **11-12.** (Ey nankör insan!) Düşün, ya o (ibadeti engellenen kul) doğru yolda ise, yani takvâyı emrediyorsa? **13.** Ne dersin o (meneden kişi, gerçeği) yalanlıyor ve doğru yoldan yüz çeviriyorsa (hali nicedir)! **14.** (Bu adam) Allah'ın, onun yapmakta olduğu engellemeyi gördüğünü bilmez mi! **15-16.** Hayır, hayır! Hâlâ vazgeçmediyse, derhal onu alından (perçemden) yakalarız. **17.** (Şimdi ya da mahşerde) gidip meclisini (kendi taraftarlarını) çağırsın. **18.** Biz de zebânîleri çağıracağız. **19.** Hayır! Hayır! Sakın sen ona uyma! Allah'a secde et ve (yalnızca O'na) yaklaş!

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-5. ÂYETLER:

اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِى خَلَقَ ۚ ﴿١﴾ خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ۚ ﴿٢﴾

اِقْرَاْ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ ۙ ﴿٣﴾ الَّذِى عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ۙ ﴿٤﴾ عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ۗ ﴿٥﴾

"1. Yaratan Rabbinin adını oku! 2. O, insanı bir asılı varlıktan (embriyodan) yarattı. 3-5. Oku! Kalemle yazmayı öğreten ve insana bilmediğini bildiren Rabbin, en büyük kerem sahibidir."

a) Âyetlerin İniş Sebebi

'Alak sûresinin bu ilk beş âyeti, milâdî 610 yılının Ramazan ayının (muhtemelen Temmuz veya Ağustos aylarının) son on gününde, Kadir Gecesi'nde indirilmiştir. Duhâ ve İnşirâh sûrelerinde de ifade ettiğimiz gibi Hz. Peygamber, Mekke'nin ağır ahlaksız yapısından bıkıp gerçeği aramak için Hira'ya sığınıyordu. Yaşananların ahlaksızlık olduğunu biliyor, ancak çözüm üretemiyordu. Çünkü 'Ankebût 29/45 ve Şûrâ 42/52. âyetlerde belirtildiği gibi, ilâhî kitabı, yani Tevrât'ı bilmiyordu. Kaldı ki Kasas 28/86. âyette de ifade edildiği üzere, kendisine "kitap" verilmesini de ummuyordu. İşte 'Alak sûresinin ilk âyetleri, bu arayışın cevabını oluşturmaya başlayan seslenişin âyetleşmiş cümleleridir.

Mekke'de, "muvahhidler" denen ve Hz. İbrahim'den kaldığı bilinen "haniflik" inancına mensup kişilerden birisi de Hz. Peygamber'di. Hz. Peygamber, Mekke'nin olumsuz yapısından bunaldığında Hira'ya çıkar, orada Rabbini tefekkür ederdi. Buna *tehannüs* adı verilmekteydi. Sahip olduğu tevhid inancı gereği, putperest toplumunun gidişatından derin rahatsızlık duyan Hz. Peygamber, henüz ilâhî vahiy ile buluşturulmadığı için, toplumda yaşanan sorunların cevabını bulamıyordu.

Hz. Peygamber, problemlerin ortasında kalmayı ve onlardan etkilenip bozulmayı değil, cevap bulacağı bir arayışı Hira'da yaşıyordu. Bu nedenle, çevresindeki bazıları "Muhammed Rabbine âşık oldu" diyerek onunla alay bile ediyordu. İşte Hz. Peygamber, Hira'ya gerçekleştirdiği yolculuklarının birinde, milâdî 610 yılının Ramazan ayının Kadir Gecesi'nde Yüce Allah tarafından Cebrail (as) ile buluşturulmuş ve bu ilk vahiyleri almıştı.

b) İslâm'ın İlk Emri: Oku

Yüce Allah, insanlara son seslenişi olan Kur'ân vahyini 'Alak sûresinin ilk beş âyetiyle başlatmıştır. Çeşitli değerlere dikkat çekilen bu âyet grubu, İslam dininin hangi değerlere öncelik verdiğini anlamada önemli bilgiler içermektedir.

1. Yaratıklarda Allah'ın Yüceliğini Bulmak Gerekir

اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِى خَلَقَ "Yaratan Rabbinin adını oku!" Âyetteki اِقْرَأْ *ıkra'* emri, "kıraat etmek, okumak", بِاسْمِ رَبِّكَ *bismi rabbike* tamlaması "Rabbinin adını, O'nun adına", خَلَقَ *haleka* fiili ise "yaratmak" demektir.

a) Vahyin ilk âyetinde, اِقْرَأْ *ıkra'* "kıraat et, oku" emrinin yer alması oldukça dikkat çekicidir. Bir anlamı da "duyurmak, tebliğ etmek" olan bu ilk emrin "oku" diye belirlenmiş olması, bu dinin ilk şartının "okumak" olduğunu açıkça göstermektedir.

1. İlk emir "oku" olduğuna göre, belki de mahşerdeki ilk soru da "okudun mu?" olacaktır. Bu nedenle söz konusu emri ciddiyetle takip etmek ve gereğini yapmak zorunludur.

2. Kur'ân vahyi, aslında eğitici bir okulun ders programıdır ve programının ilk konusu "okumak" olarak belirlenmektedir. Dikkat edilirse *ıkra'* "oku" emrinin, neyi içerdiği âyette zikredilmemektedir. Bu emir, öncelikle Kur'ân'da vahyedilen esasların düşünülmesinin yanında, okunabilir olan her şeyin okunmasını muhataplardan istemektedir.

3. Âyetteki "oku" emrinin, *ütlü/tilâvet* şeklinde değil de, *ıkra'/kıraat* şeklinde belirlenmiş olması son derece ilginçtir. Âyetteki emir, yazılı bir metni okumak veya belli kelimeleri tekrarlamak değildi. Çünkü vahiy, yazılı olarak gelmemişti; kaldı ki ilk vahyin geliş zamanı da gündüz değil, geceydi. Öyle anlaşılıyor ki, âyette kastedilen okumak, "düşünmek, duyurmak, tebliğ etmek veya ibret nazarıyla gözlem yapmak" şeklinde, kendine özel bir çeşit "okumak"tır. Kıraat, aslında aklın veya zihnin okumasıdır. Çok genel olarak şunu ifade edelim: Tilâvet dilin, kıraat aklın, tertîl ise kalbin okumasıdır. Üç kavram birlikte vahyin hayata okunmasını bildirmiş olmaktdır. Bu konuda kitabımızın Giriş bölümündeki "Kur'ân Nasıl Okunmalı?" başlığında geniş bilgi vermiştik.

4. İlk indirilen âyetleri içermesine rağmen 'Alak sûresinin Kur'ân'ın son bölümüne yerleştirilmesinin de bazı gerekçeleri olmalıdır. Buna göre âyet sayısının az oluşu ve kısa sûrelerden sayılması bir sebeptir. Ancak asıl gerekçe, kanaatimizce resmî sıralamada sonlara gelindiğini ve vahyin yeniden, tekrar tekrar, dikkatlice ve samimiyetle okunmasının gerekliliğini ortaya koymak olmalıdır.

b) İlk âyette yer alan بِاسْمِ رَبِّكَ *bismi rabbike* tamlamasının çeşitli anlam ihtimalleri vardır.

1. Tamlamanın başındaki *bâ* harfi, eğer bir "bağlaç (*ilsâk*)" olursa, anlam "Yaratan Rabbinin adıyla oku" şeklini alır; genelde tercih edilen anlam budur. Buna göre okunacak şeylerin Allah'ın adıyla okunup bu eylemin ibadete dönüştürülmesi sağlanmış olur. Okumak-okunacak şeyler ve Allah'ın adı birbirine bağlanarak bir tevhid oluşturulmaya çalışılır.

2. *Bâ* eğer "yemin" anlamında ise, tercüme "Yaratan Rabbinin adına yemin ediyorum, oku" şeklinde olur. Bu ihtimal, Cebrail (as)'ın iki kez "oku" emrini tekrarladığı rivayetiyle de örtüşmektedir. İlk defa melekle karşılaşan Hz. Peygamber'in tereddüt göstermesi, etkilenmesi veya karşısındaki varlığı ilk etapta yadırgamış olması muhtemeldir. Bu nedenle, söz konusu ifadenin yeminle şekillendirilmesi bir zorunluluk halini almış olabilir.

3. *Bâ* edatı eğer "sebebiyet" olarak alınırsa, bu defa anlam "Yaratan Rabbinin adı aşkına, oku" şeklini alır. "Yaratan Rabbinin adı sebebiyle, O'nun hatırına, O'nun aşkına oku; okumayı Rabbin için yap" anlamı, Hz. Peygamber'in Yüce Allah'ı bildiği ve O'na yöneldiği gerçeğiyle örtüşmektedir. Hanîf oluşu ve çirkinliklere bulaşmamış oluşu da bunu göstermektedir.

4. Zayıf görse de Râzî'nin dediği gibi *bismi rabbike* ifadesindeki *bâ* harfi eğer "zâid" olursa, mesaj yaratıklarda Yüce Allah'ı bulmak, O'nu düşünmek halini alır; dolayısıyla ilk âyetin tercümesi, mealde verdiğimiz gibi "Yaratan Rabbinin adını oku" şeklinde olur.

Her şeyin yaratıcısı olan Yüce Allah'ın adının okunması, yarattığı varlıklardaki etkisini, gücünü, azametini ve kudretini düşünmek, O'nun mührünü, bir anlamda imzasını görmek, o yücelik hakkında tefekküre dalmak demektir. Pek çok âyette yer aldığı gibi Kur'ân, "düşünen insan" yetiştirmeyi hedeflemektedir. Bu nedenle ilk emrinin bu şekilde belirlenmiş olması, amacının ilk âyetten itibaren bu esas modele uygun insanlar yetiştirmek olduğunu göstermekte ve buna ne kadar önem verdiğini açıkça ortaya koymaktadır.

c) Vahyin ilk âyetindeki *rabb* kelimesi, üçüncü âyette de, ayrıca sıklıkla ilk sûrelerde ve elbette bütünüyle Kur'ân'da kullanılmaktadır. Bu sıfatıyla Yüce Allah, bir taraftan Hz. Peygamber'in sahipsiz olmadığını ona hatırlatırken, diğer taraftan da onun bir "kul" olduğunu, konumunun risâlet ötesi -hâşâ ilâhlık gibi- bir duruma gelmemesi gerektiğini kendisine ve dolayısıyla ümmetine hatırlatmak istemektedir. İndirgemesi mantığın tutarsızlığı gibi aşırı yüceltmeci anlayışın da tehlikeli olduğu, özellikle rabb sıfatıyla ortaya konulmaktadır. "Kul elçi" kulluktan azade değildir; çünkü onun din adına davranışları ümmet hatta bütün insanlık için örneklik teşkil edecektir.

Rabb kelimesinin Kur'ân'da değişik kalıplarda değişik anlamları vardır. Bunlardan "sahip, efendi, idareci" şeklindeki anlamlar bu sûrenin ilk âyetlerinde söz konusudur. Yüce Allah Hz. Peygamber'in sahibi ve efendisi olduğunu ona beyan etmekte ve onu koruyup kollamak işleminin Kendisine ait olacağını Mâide 5/67'nin işaretiyle de garantiye almaktadır.

d) Vahyin, yani özellikle bu sûrenin ilk âyetinde الَّذِى خَلَقَ *ellezî haleka* "Yaratan Rabb" ifadesine yer verilmesi, kâinatın yaratıcısının ve sahibinin Yüce Allah olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca ikinci bir gerekçe de o günkü putperest toplumun ilk etapta tepkisini çekmeme amacına yönelik de olabilir. Çünkü onlar, yaratıcı olarak Yüce Allah'ı kabul ediyorlardı. Mekkeli müşriklere öncelikle itiraz edemeyecekleri ortak bir kabulle hitap edilmekte, böylece vahyin başlangıcında tepkilerinin çekilmemesi sağlanmak istenmektedir.

Eğer âyete veya vahye "Ortağı olmayan Rabbinin adı ile oku" diye başlansaydı, daha ilk cümleden itibaren derin bir muhalefet kaçınılmaz olurdu. Buradan hareketle, eğitimciler bu hitaptan şunu anlamalıdırlar: İnsanlara hitap ederken onlara, önce karşı çıkmayacakları şeyler söylenmeli, daha sonra diğer noktalara geçilmelidir.

e) İlk âyetin sonundaki الَّذِى خَلَقَ *ellezî haleka* "yaratan, yaratıcı" ifadesi, okunacak şeyin bütün yaratılmışlar olduğunu, bir anlamda "kâinatın âyetleri" olduğunu göstermektedir. Âyetteki *haleka* fiilinin nesnesinin söylenmemiş olması, maksadın başta Kur'ân vahyi olmak üzere bütün yaratıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim daha önce de belirttiğimiz gibi بِاسْمِ *bismi* ifadesindeki bâ harfinin "zaid" oluşu bir anlamda bu tercihi zorunlu kılmaktadır.

"İlk âyetteki okumanın konusu kâinat âyetleridir" derken, bizi bu kanaate götüren diğer bir sebep de ikinci âyetteki mesajdır. Orada insanın *'alak*tan yaratıldığı belirtilmektedir. Demek ki okumaya kâinat kitabının ilk konusu olan insandan başlanacak; insan kitabının yaratılış süreci ele alınacak, böylece insan kitabı tanınarak diğer kitaplara geçilecektir.

Ğâşiye 88/17'de geniş bir şekilde açıkladığımız üzere, âyetler ve dolayısıyla kitaplar iki türlüdür: Birincisi vahyedilen ve okunan "tenzîlî" âyetler veya kitaplar ki, bütün peygamberlerin aldığı ve tebliğ ettiği vahiyler bu kitapları oluşturmaktadır. Diğeri de tabiat kanunları anlamında "tekvînî" âyetler veya kitaplardır ki, bunlar da Yüce Allah'ın kâinata yazdığı tabiat kanunları veya âyetlerdir. Bu iki kitaba "insan kitabı"nı ve "ibret içerikli kıssaları" da ekleyebiliriz. Elbette hatırına kâinat kitabının yazıldığı, diğer mesajların da vahyedildiği insan da başlı başına bir kitaptır.

İnsanın yaratılışı hakkında bilgi veren 'Alak sûresinin 2. âyetinde bu mesele ele alınmakta ve insanın nereden veya hangi şeyden yaratıldığı konusu dile getirilerek kâinatın okunmaya başlaması amaçlanmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de bu içeriğe sahip oldukça fazla âyet yer almaktadır. 610'lu yıllarda bu işlem bir çeşit ibret içerikli tefekkür ve tezekkür şeklinde yapılmışken, daha sonraları bunun farklı boyutları gündeme getirilmekte ve insanın ana rahmindeki yolculuğu çeşitli âyetlerde inceleme konusu edilmektedir.

11. İnsan 'Alaktan Yaratılmıştır

خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ "O, insanı asılı/yapışkan bir varlıktan (embriyodan) yarattı." Âyetteki 'alak kelimesi "asılı duran, yapışkan, embriyo" demektir.

a) Bu âyetteki عَلَق *'alak* kelimesinin *'alaka* kelimesinin çoğulu olduğu ifade edilmektedir. Oysa söz konusu kelimenin 'alaka şeklinde değil de 'alak şeklinde sonunda tâsız olarak getirilme sebebi önceki âyetin sonuyla uyumun sağlanması içindir (*halek, 'alak*). Elmalılı ve Ateş'in de belirttiği üzere bu kelime, "yapışıp ilişmek, asılı şey, kuyu makarası, kuyu ipi, kan pıhtısı, kırmızı kan, sülük" gibi manalara gelmektedir. Genelde bu kelimenin anlamı "kan pıhtısı" şeklinde kabul ve tercih edilmiştir. Oysa kelimenin asıl anlamı bu değildir.

Kur'ân'da insanın yaratılışı hakkında detay diyebileceğimiz bilgiler verilmektedir. Bu konuyu İnsân 76/2, 'Abese 80/18-19 ve Târık 86/5-7'de ele

alacağız. İnsanın ana rahmindeki yaratılış süreci hakkında Kur'ân'da pek çok âyet vardır. İşte bunlardan birisi de yorumunu yapacağımız bu âyettir.

b) *'Alak* kelimesi, tıpkı bir sülük gibi insanın ana rahmine yapışıp asıldığı aşama anlamında "embriyo" demektir. İnsanın embriyo halinden öncesi hakkında da Kur'ân'da bilgi vardır. *Nutfe* kelimesi bu aşamaların ilkidir. *Nutfe*, bugünkü bilimsel ifadeyle "zigot", yani "döllenmiş yumurta" demektir. İnsanın ilk halini ifade eden "zigot" anlamındaki *nutfe* kelimesine çeşitli âyetlerde yer verilmektedir.[584] Embriyo hali, zigottan sonraki aşamadır. Zigot sonrası aşamada insan, ana rahmine asılıdır, oraya yapışıktır ve karnından beslenmektedir.

Kur'ân'ın insanlığa sunduğu bu muhteşem bilgi ve ufuk doğrultusunda, bilim insanları daha ileri düzeyde araştırmalar yaparak Kur'ân-ı Kerîm'i çağın idrakine sunabilmelidirler. Çünkü Kur'ân, Yüce Allah tarafından her çağın idrakine mesajlar sunabilen bir yapıda şekillendirilmiştir.

c) *'Alak* kelimesinin maddî diyebileceğimiz bu anlamlarının yanında, bir de "alaka, ilgi, sevgi, şefkat, aşk" gibi manevî bir anlam boyutu da vardır. Buna göre, âyette Yüce Allah'ın insanı sevgi ve şefkat hamuruyla yoğurup yaratmasından, aynı zamanda bu yaratmanın o sevginin sonucu gerçekleşmesinden söz edilmektedir. İnsanın yaratılış gayelerinden biri Yüce Allah'ın merhametidir.[585] Diğeri ise, Yüce Allah'ı bilmek ve O'na kulluk yapmaktır.[586] Bu iki âyetin desteğiyle *'alak* kelimesine "sevgi, şefkat" anlamlarının verilmesinin de doğru bir yorum olduğunda şüphemiz yoktur.

Ayrıca, bilimsel gerçeklerin henüz keşfedilmediği dönemlerde bu anlamın son derece isabetli bir tefsir olduğu bir gerçektir. Ancak her çağın kitabı olan Kur'ân'da Yüce Allah'ın bu tür çok anlamlı kelimeler kullanmış olması, Kur'ân üzerinde her zaman düşünülmesinin yolunu açık tutmaktadır.

c) Yüce Allah'ın Cömert Oluşu

Vahyin ilk cümleleri arasında iki defa yer alan *ıkra'* emri, okumanın ve bir şeyler öğrenebilmenin "tekrar"la mümkün olduğunu göstermektedir.

584 Nahl 16/4; Kehf 18/37; Hacc 22/5; Mü'minûn 23/14; Fâtır 35/11; Mü'min 40/67; Kıyâmet 75/37; İnsân 76/2; 'Abese 80/19.
585 Hûd 11/119.
586 Zâriyât 51/56.

Ayrıca, vahyedilen esasların insanlara tekrar tekrar tebliğ edilmesi gereğini de bu ifadelerden anlamaktayız.

اِقْرَأْ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ الَّذِى عَلَّمَ بِالْقَلَمِ عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ "Oku! Kalemle yazmayı öğreten ve insana bilmediğini bildiren Rabbin, en büyük kerem sahibidir." Âyetteki الْاَكْرَمُ *el-ekram* kelimesi "en cömert", عَلَّمَ *'alleme* fiili "öğretmek", يَعْلَمْ *ya'lem* fiili ise "bilmek" demektir.

1. *el-Ekram* kelimesi, Yüce Allah'ın kullarına son derece cömert ve lütufkâr olduğu anlamına gelirken, Hz. Peygamber'in de bu lütuftan nasibini fazlasıyla aldığında ve alacağında şüphe yoktur. Kalemle bir şeyler öğrenebilme yeteneğini insana bahşetmiş olması, Yüce Allah'ın insanlığa yönelik en önemli lütuflarındandır. Bu arada Hz. Peygamber'in de risâlet sonrası dönemde bu lütuftan yararlanmasının süreklilik arz edeceği kendisine hissettirilmektedir.

2. Âyetteki "kalem" semboliktir; maksat, bilgiye ulaşabileceğimiz bütün araçların kullanımının öğrenilmesidir. Sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş dolaylı olarak gündeme getirilmektedir. Göz ve yazıdan söz edilmesi, vahyin yazdırılmasının gereğini dolaylı olarak hatırlatmış olmaktadır. Söz uçar, yazı kalır; çünkü en silik yazı bile güçlü hafızalardan daha güvenilir sonuçlar verir.

3. Yüce Allah, Bakara 2/31'de kendisine gerekli ve imtihan amaçlı eşyanın bütün isimlerini Hz. Âdem'e öğrettiğini beyan etmektedir. Ayrıca Rahmân 55/1-4. âyetlerde ilâhî mesajı Yüce Allah'ın insanlara öğrettiğini ve kendini ifade edebilme yeteneğini ona verdiğini bildirmektedir. İşte bütün bunlar, Yüce Allah'ın insanoğluna ikramının bir bölümüdür. İkramın öğretimle ilgili olması, okumanın insan hayatındaki önemini göstermektedir.

Yûsuf 12/76'da ise, "Her bilenin üstünde çok daha iyi bilen bir varlığın, yani Kendisinin olduğunu" özellikle hatırlatmakta, öğrenmek için bir öğreticinin bulunmasının gerekliliğini dolaylı olarak ifade etmektedir. Elbette her şeyi en iyi bilen varlık, onları Yaratan'dır; yani bizzat Yüce Allah'tır. O halde en iyi bilen öğretince en iyi ve en doğru olan öğrenilmiş olacaktır.

4. Hz. Peygamber'e, bu çok önemli kaynaktan bilgilendirileceği haber verilmekte, başka şeyleri bilmemesinin çok önemli olmadığı hatırlatılmakta ve bilgide Yüce Allah'ın desteğinin önemine vurgu yapılmaktadır. İnsanın bilgilendirilmesi konusunda, ilk insan neslinden itibaren Yüce Allah'ın bu işlemi başlattığı, insanların sahipsiz ve bilgisiz bırakılmadığı anlaşılmakta-

dır. Sanıldığı veya iddia edildiği gibi, insanlığın ilk dönemlerinde hayvanı çağrıştıracak şekilde çeşitli bilgisizlik aşamalarının veya devirlerin yaşanmadığı da bu şekilde ortaya konulmaktadır.

5. "Allah adına okumak", Allah rızası için çalışmanın, her hayırlı işte O'nun rızasını kazanmanın, O'nu unutmamış olmanın, her an O'nun gözetiminde bulunduğunu fark etmenin, dahası, hayatına Allah'ı şahit tutmanın en kestirme ve en net yoludur. Okuyanlar Allah adına ve O'nun rızasına endeksli olarak bu işlemi gerçekleştirirlerse, başarısız olmak gibi bir endişeden daima uzak olurlar. Çünkü hayatla ilgili her alanda ilim öğrenmek, faydalı bir meşguliyettir ve bu tür işlerde Yüce Allah insanın yardımcısıdır.

6-8. ÂYETLER:

كَلَّآ إِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ لَيَطْغَىٰٓ ۝٦ أَن رَّءَاهُ ٱسْتَغْنَىٰٓ ۝٧

إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ ٱلرُّجْعَىٰٓ ۝٨

"6-7. Gerçek şu ki, kendini yeterli gördüğü için insan azar. 8. Oysa dönüş, sadece ve sadece Rabbinedir."

Yüce Allah, okumanın önemini belirttikten ve öğreticinin de Kendisi olduğunu beyan ettikten sonra, insanın azgınlaşabilme özelliğine dikkat çekmekte, gerekçesini de ortaya koymaktadır. Burada şimdi yorumlayacağımız âyetlerin öncesindekilerle anlam ilişkisinin de kısaca kurmak durumundayız. Yüce Allah'ın "kıraat emrini yerine getirmeyen, O'nun Rabb oluşuna itibar etmeyen, yaratıcılığı üzerinde kafa yormayan, insanın kendi yaratılışını düşünmeyip ondan dersler çıkartmaya çalışmayan, Yüvce Allah'ın cömertliğini görmezlikten gelen ve O'nun hakiki öğretici olduğu gerçeğini görmezlikten gelenler" bir anlamda âhirete inanmayıp kendilerini müstağni görecek ve sonuçta azgınlaşacaklardır. Buna göre sûrenin 6-8. âyetleri bir anlamda ilk beş âyetteki esasları görmemenin sonucudur.[587]

587 Bu güzel bağlantıyı Yusuf Özkan Özburun'a borçluyum.

a) İnsanın Azgınlaşması

Yüce Allah, insanın azgınlaşmasının mümkün olduğunu bildirerek bunun nasıl gerçekleşeceğinin haberini vermektedir.

1. Nankör İnsan Azar

كَلَّآ إِنَّ الْإِنسَانَ لَيَطْغَىٰٓ "Gerçek şu ki, (inkârcı) insan azar." Âyetteki الْإِنسَانَ *el-insân* kelimesi "insan, nankör kişi", يَطْغَىٰٓ *yatğâ* fiili ise "azgınlaşmak" demektir.

a) Kur'ân'da pek çok yerde geçen كَلَّا *kellâ* edatı hakkında Fecr 89/17'de geniş açıklamalar yaptık. Bu edat, her kullanıldığı yerde aynı anlamı vermemekte, bağlama göre anlam kazanmaktadır.

Bu edat, aslında genellikle bir karşı çıkışın cevabı olarak "hayır, asla öyle değil, sanıldığının aksine, durum sizin zannettiğiniz gibi değil, artık yeter" gibi anlamlara gelmektedir. Ayrıca bazı âlimlere göre, bu edata "gerçekten de, hakikat şu ki" veya "değil mi ki" ya da "evet, kesinlikle" anlamları verilebilir.[588] Yorumunu yapmakta olduğumuz 'Alak 96/6 ve benzer âyetlerde, söz konusu edata, sözün başlangıcı konumunda olduğu için "gerçekten, hakikaten" anlamları verilmelidir; çünkü bu edat, bir anlamda te'kid (vurgu) anlamı da içermektedir.[589]

Eğer bir konuda konuşma yeni başlamışsa ve onu reddedip karşı çıkan yoksa söze başlarken "hayır hayır" demeye gerek yoktur. *Kellâ* edatıyla başlayan bir cümlenin, çok önemli bir gerçeğe işaret edeceği, bu hitaptan herkesin yararlanması ve ders çıkartması gerektiği üzerinde bir vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır.

b) İlk beş âyetten sonraki âyet grubunun iniş sebebinin, Ebû Cehil'in Hz. Peygamber'i namazdan engellemesi olduğu tefsirlerde beyan edilmektedir. Dolayısıyla azgın insanın da "Ebû Cehil" olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultudaki rivayetler, âyetlerin muhtevasına da uygun düşmektedir. Ancak, âyetlerin iniş nedeninin özel oluşu, mesajın genel olmasına engel değildir.

588 İslâmoğlu, age., s. 1279'da 7. not.
589 Okuyan, Kur'ân'da Vucûh ve Nezâir, Samsun, 2007, s. 635.

Burada sözü edilen "azgınlaşan insan" ifadesi, bütün insanları da nitelendirebilir. Yüce Allah, Şems 91/8'de ifade ettiği üzere, insanoğlunun yaratılışına *takvâ* özelliği koyduğu gibi, *fücûr* özelliği de koymuştur. Böylece azgınlaşan insan, yaratılışındaki *fücûr* özelliğini işletiyor, *takvâ*yı ihmal ediyor veya görmezlikten geliyor demektir.

11. Azgınlığın Nedeni Kendini Yeterli Görmektir

اَنْ رَاٰهُ اسْتَغْنٰى "Kendini yeterli gördüğü için (insan azar)." Âyetteki رَاٰ *reâ* fiili "görmek", اسْتَغْنٰى *isteğnâ* fiili ise "kendini yeterli sanmak" demektir.

Bu ifade, önceki âyette sözü edilen azgınlığın sebebini ortaya koymaktadır. Burada sözü edilen insan tipi muhtemelen 'Abese 5'te de ele alınan Velîd b. Muğîra tipindeki kişilerdir. *İstiğnâ* fiiliyle ilgili detaylı bilgiyi 'Abese 80/5'te yapacağımız için burada kısaca bazı hatırlatmalarla yetineceğiz.

Leyl 92/8'de de olduğu gibi, *istiğnâ* "kendini yeterli görüp cimrilik yapmak ve gerçekleri yalanlamak" şeklinde tanımlanmakta, sonuç ise azgınlaşıp mahşerde azaba uğratılmak şeklinde verilmektedir.

İnsan azgınlaşınca, azgınlığının sonucuna katlanmak zorunda kalır. Kendini yeterli görmek "sebep", azgınlaşmak "sonuç"tur. Ateş azabı ise, "sonucun sonucu"dur. Bu durumdaki insan tipinin azgınlaşma nedeni, kendisini yeterli ve ihtiyaçsız görmesi, hayatı dünyadan ibaret sayması ve âhiret hayatına itibar etmemesi olarak belirlenmiş olmaktadır.

b) Allah'a Dönüş

Sûrenin sekizinci âyetinde kendini yeterli görüp azgınlaşan insan tipi başta olmak üzere, bütün insanlara âhiret ve yargılanma hatırlatılmaktadır.

اِنَّ اِلٰى رَبِّكَ الرُّجْعٰى "Oysa dönüş, sadece ve sadece Rabbinedir." Âyetteki الرُّجْعٰى *er-ruc'â* kelimesi "dönüş" demektir.

Bu âyette "kendine yeterli oluş" aldanmasına kapılanların da aralarında bulunduğu herkesin, Yüce Allah'ın huzuruna çıkmaya mecbur olduğu ifade edilmektedir. İniş sırasına göre ilk defa burada "âhiret" anlamına gelen bir kelime kullanılmaktadır. Tercih edilen kelime *er-ruc'â* sözcüğüdür. Kur'ân'da insanın yaratılış gayesine uygun olarak hayatın bu dünyadan

ibaret olmadığı, yaşanan bütün gerçeklerin, yapılan veya yapılması gerekmesine rağmen yapılmayan bütün davranışların karşılığının mutlaka görüleceği bir âhiret inancına özellikle vurgu yapılmaktadır. Bunun iman esaslarından olduğu ve Kur'ân'da genellikle Allah'a iman ile beraber yer aldığı pek çok âyette görülmektedir.

Âhiret hayatı bilinci, insanın daha sorumlu ve daha duyarlı olmasını sağlayan bir inanç esasıdır. Bu sayede haklının hakkını alabileceği, haksızın da yaptığının yanına kâr bırakılmayacağını bilerek ona göre yaşamasını öğrenmesi amaçlanmaktadır. Mutlak adalet sahibi olan Yüce Allah'ın, hayatı dünyadan ibaret bırakması, O'nun adalet sahibi oluşuyla elbette bağdaşmazdı. Bu nedenle vahyin ilk sûresinin ilk âyetlerinde âhiret hayatına dikkat çekilmesi, konunun önemini açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca, hayatı dünyadan ibaret sayıp zenginliği nedeniyle kendini ihtiyaçsız görenlerin bu tutumlarının, azgınlığa dönüşüp felakete neden olacağı da özellikle hatırlatılmaktadır.

Kanaatimize göre, bu âyet grubunda yer alan uyarı, sadece kâfirlere değil, herkese yöneliktir. Kendisini yeterli görünce azgınlaşmanın her insanda bulunan olumsuz bir özellik olduğu, inançsızlarda bunun çok daha fazla belirginleştiği söylenebilir. Ancak, zenginleşen her insanın da azgınlaşması gerekmez. Kendini kontrol eden, malını hak yoluna harcayan insanların sayısı hiç de az değildir. Fakat insanın yapısında böyle bir özellik bulunduğu için bunu kontrol etmesi ondan istenmekte, "yaptığı bazı iyilikler veya ibadetlerle artık görevinin bittiği" gibi bir yanılgıya düşmemesi ona özellikle bildirilmektedir.

Bu âyetlerdeki mesaj, devam eden âyet grubunda birtakım azgınlık çeşitleri olarak insanların bilgisine şöyle sunulmaktadır:

9-14. ÂYETLER:

أَرَءَيْتَ ٱلَّذِى يَنْهَىٰ ﴿٩﴾ عَبْدًا إِذَا صَلَّىٰ ﴿١٠﴾

أَرَءَيْتَ إِن كَانَ عَلَى ٱلْهُدَىٰٓ ﴿١١﴾ أَوْ أَمَرَ بِٱلتَّقْوَىٰ ﴿١٢﴾

أَرَءَيْتَ إِن كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿١٣﴾ أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ ٱللَّهَ يَرَىٰ ﴿١٤﴾

"9-10. Dua (ibadet) ederken bir kulu menedeni, onu engellemeye çalışanı bir düşün. 11-12. (Ey nankör insan!) Düşün, ya o (ibadeti engellenen kul) doğru yolda ise, yani takvâyı emrediyorsa? 13. Ne dersin o (meneden kişi, gerçeği) yalanlıyor ve doğru yoldan yüz çeviriyorsa (hali nicedir)! 14. (Bu adam) Allah'ın, onun yapmakta olduğu engellemeyi gördüğünü bilmez mi!"

Yüce Allah, azgınlığın bir türü olarak, dua ve ibadete engel olmayı kınamakta, bu arada hem engellenen hem de engelleyenin durumunun iyice düşünülmesi gerektiğini gündeme getirmektedir. Allah'ı unutmamak ise asıl görev olarak daima hatırlanmalıdır.

a) İbadete Engel Olmak

Sûrenin 9-12. âyetlerinde kulluk yapmak isteyen kişiye engel çıkartan anlayış ele alınmaktadır.

1. Allah'a Kulluk Özgürlüktür, Engellenmemelidir

اَرَاَيْتَ الَّذِى يَنْهٰى عَبْدًا اِذَا صَلّٰى "Dua (ibadet) ederken bir kulu menedeni, onu engellemeye çalışanı bir düşün." Âyetteki اَرَاَيْتَ *eraeyte* fiili "gördün mü, bir düşün", يَنْهٰى *yenhâ* fiili "engellemek", عَبْدًا *'abd* kelimesi "kul", صَلّٰى *sallâ* fiili ise "dua veya ibadet yapmak" demektir.

a) اَرَاَيْتَ الَّذِى يَنْهٰى "Menedeni, engellemeye çalışanı bir düşün."

1. Bu âyetteki اَرَاَيْتَ *eraeyte* ifadesi, aslında "gördün mü?" anlamına gelmektedir; ancak konu, zaten öncelikle Hz. Peygamber'in hayatındaki bir olayla ilgili olduğu için, mesaj olayın görülmesiyle değil, düşünülmesiyle ilgili olmalıdır. Dolayısıyla Elmalılı'nın vurguladığı gibi, bu hitaba "gördün ha, baksana, bilesin ha, anladın ha, gördün mü, ne dersin, söyle bakalım" gibi dikkat çekici bir anlam verilmesi gerekmektedir. Yoksa maksat, cevabı beklenen bir soru sormak değildir; çünkü olay zaten onu bizzat yaşayan kişiyle, yani Hz. Peygamber'le ilgilidir ve âyetteki ilk muhatap da Hz. Muhammed'dir.

2. Âyetteki الَّذِى يَنْهٰى *ellezî yenhâ* ifadesi, aslında engellemeyi kendisine görev ve alışkanlık edinen, sürekli olarak, insanların hayır işlerine veya ibadet meşguliyetlerine engel olmaya çalışan insanı nitelendirmektedir. Âyette

bu işi yapanın kimliğinden veya isminden söz edilmemektedir. Rivayetlere göre, bu kişinin Ebû Cehil olduğu konusunda hemen hemen fikir birliği vardır. Rivayet şöyledir:

İbn Abbâs'tan nakledildiğine göre, Ebû Cehil'in "Muhammed'in Kâbe'de namaz kıldığını görürsem, boynuna basıp yüzünü sürteceğim" demesi üzerine, Hz. Peygamber de, "Şayet bana yaklaşsaydı melekler onu paramparça ederdi" buyurmuştur.[590] Rivayetteki salât kelimesini "ibadet yapmak" şeklinde anlamlandırırsak, anlatılan konunun kabulünde bir sorun olmaz.

3. Râzî'ye göre sûrenin bu âyetinde muhtemelen Hz. Peygamber'in bir isteği ya da beklentisi cevaplandırılmaktadır. Efendimiz (as) şöyle dua etmişti: "Ey Rabbim, İslâm'ı ya Hattâb'ın oğlu Ömer ile veya Hişam'ın oğlu 'Amr (Ebû Cehil) ile destekle!"[591] Bu isteğe karşı Yüce Allah sanki şöyle demek istemektedir: "Sen, İslâm'ın bu kişiyle (Ebû Cehil) desteklenebileceğini sanıyordun. Namaz kılana (veya ibadet edene) engel olan böyle bir kişiyle İslâm desteklenir mi?"[592] Bu yorum son derece isabetli ve ufuk vericidir.

4. Hz. Peygamber'in sahipsiz bırakılmayacağı, mutlaka destekleneceği, Yüce Allah'ın onun Rabbi olduğu ve kendisinin de *'abd* "kul" olduğu ısrarla vurgulandığı için Hz. Peygamber'in morali yüksek tutulmaya çalışılmaktadır. Yüce Allah, bu dini kiminle destekleyeceğini elbette çok iyi bilmekte ve şartları da ona göre hazırlamaktadır. Bu durumda Hz. Peygamber de motive edilerek, bu görevde gereken performansı göstermesi daha işin başında kendisinden istenmiş olmaktadır.

b) عَبْدًا إِذَا صَلَّى "Dua (ibadet) ederken bir kulu."

1. Sûrenin 10. âyetinde geçen عَبْدٌ *'abd* kelimesi, kanaatimizce iki nedenle nekra (belirsiz) getirilmektedir. İlk neden, Hz. Peygamber'e "kul" olduğunu ve mutlaka bir sahibinin ve destekleyicisinin bulunduğunu hatırlatıp, daha güçlü ve moralinin de yüksek olmasını sağlamaktır. Bir insan "kul" olmanın bilincine varırsa, Rabbi onu dışlayıp terk etmez. Diğer neden ise, maksadın ibadet eden herkes olduğunu ortaya koymak ve olayı sadece Hz. Peygamber'le sınırlı tutmamaktır.

590 Buhârî, Tefsîru Sûre-i 96/4.
591 Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb Ebu'l-Kâsım et-Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, Musul, 1983, XI, 255.
592 Râzî, age., XXXII, 20.

2. Öte yandan, sûre indirildiğinde henüz namaz ibadeti farz kılınmadığı için, bu âyetteki صَلّٰى *sallâ* fiili, "namaz"dan ziyade, genel anlamda "hakka yönelmek, ibadet etmek, tevhid içerikli bir eylem yapmak" şeklinde yorumlanmalıdır. Kaldı ki *sallâ* ve aynı kökten gelen sözcükler, Kur'ân'da "namaz" anlamını verdikleri yerlerde genellikle *ekâme-yukîmu-ekım* gibi kelimelerle birlikte kullanılmaktadır. Dolayısıyla buradaki söz konusu fiili genel anlamıyla "tevhid çizgisinde olmak ve o yolda çalışmak" diye anlamlandırmak daha doğru bir kavrayış sağlar.

3. Sözünü ettiğimiz hususlar Hz. Peygamber'in uygulamalarıyla ilgili olduğu için sûrenin 6. âyetinden sonraki bölümünün, ilk indirilen beş âyetlik pasajdan daha sonra indirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Başlangıçta dinin hayata yansıyan kısmıyla ilgili esasları henüz gönderilmeden ve dolayısıyla bazı pratikler de yaşanmadan, söz konusu ibadete engel olma işleminin gerçekleştiği iddiası doğru olamaz. Öyle anlaşılıyor ki, bu âyetler daha sonraki dönemlerde inmiş ve Cebrail (as) tarafından buraya konulması emredilmiştir.

Son olarak şunu söylemek gerekir: Âyetlerde isim zikredilmemesinin çok önemli bir anlam derinliği vardır: İbadet edene engel olmaya çalışan herkes, bu hitabın muhatabı olacaktır. Elbette âyette Hz. Peygamber döneminde yaşanmış bir olaya da gönderme yapılmaktadır; ancak Kur'ân'da şu metot sıklıkla kullanılmaktadır: "Olayın özel olması, mesajın genel olmasına engel değildir." Dolayısıyla, bu âyetlerde asıl vurgulanan husus, ibadet yapmanın bir özgürlük olduğu ve engellenmemesi gerektiğidir.

11. Davranışlar Sorgulanmalıdır

اَرَاَيْتَ اِنْ كَانَ عَلَى الْهُدٰٓى اَوْ اَمَرَ بِالتَّقْوٰى "(Ey nankör insan!) Düşün, ya o (ibadeti engellenen kul) doğru yolda ise, yani takvâyı emrediyorsa?" Âyetteki اَرَاَيْتَ *eraeyte* fiili "gördün mü, düşün", الْهُدٰى *el-hüdâ* kelimesi "hidayet", اَمَرَ *emera* fiili "emretmek", التَّقْوٰى *et-takvâ* sözcüğü ise "duyarlılık" demektir.

Yüce Allah sorgulamaya ibadeti engellenen kişiden başlamakta ve durumunun kavranmasını muhataplarından istemektedir.

a) Bu âyetteki hitabın kime yönelik olduğu konusunda iki ihtimal vardır:

1. Buradaki hitap, Ebû Cehil'in şahsında ibadete engel olmaya çalışan herkese yöneliktir. Hidâyet üzere olan ve takvâyı emreden kişi de öncelikle Hz. Peygamber'dir, daha sonra o misyonun takipçileridir.

2. Bu âyette muhatap Hz. Peygamber de olabilir. Bu durumda anlam şöyle olur: "Ey Muhammed! İbadete duran kula engel olan şu adam, yani Ebû Cehil de hidayet üzere olsa ve takvayı emretse daha iyi olmaz mı?" Bu iki anlam da doğrudur; âyetin metin özelliği her iki ihtimali de içermektedir.

b) İnsân 76/3'te geniş bir şekilde açıkladığımız üzere, "doğru yol" anlamına gelen *hidâyet* kelimesi, insanın, yaratılışı doğrultusunda Yüce Allah'ın emrettiği yolda olmasını ifade etmektedir. Peygamberliğin ilk dönemlerinde hidâyet kavramına yer verilmesi, çok dikkat çekicidir. Aynı şekilde "korunmak, sorumluluğunu bilmek, sorumlu davranmak, hassas, donanımlı, bilinçli ve duyarlı olmak" anlamlarına gelen *takvâ* kavramına da bu gerekçeyle ilk dönem mesajlarında özellikle yer verilmektedir. Takvâ kavramını da Nebe' 78/31'de etraflıca açıklamaya çalıştık. Her iki kavramın peş peşe gelmesi, peygamberliğin asıl misyonunun "hidayet üzere olan ve duyarlılık gösteren insanlar yetiştirmek" olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

c) İnsan hangi tarafta olursa olsun, kendisinin ve karşısındakinin durumunu iyice düşünmeli, ona karşı tutumunu iyi belirlemelidir. Eğer bu kişi Ebû Cehil gibi bir insan ise, herhangi bir şey yapmadan önce, zarar vermeyi düşündüğü fertlerin doğru değerler üzerinde olabileceğini defalarca düşünmeli, sonradan pişman olacağı bir şeyi yapmamalıdır. Yok eğer bu kişi peygamber ahlâkına bürünmüş ve o misyonu devam ettirmeye çalışan biriyse, o da karşıdakinin haline üzülmeli, bir anlamda düzelmesi için dua ve niyazda bulunmalı, gayret sarf etmelidir. Bu görevin hakkıyla yapılabilmesi için, muhatapları uzun ve yorucu işler beklemektedir.

d) Takvâyı emretme ifadesinin başındaki أَوْ *ev* edatı, her zaman "veya" anlamına gelmez. Nitekim söz konusu edat burada "ve, yani, hatta" anlamlarına gelmekte, âyette konusu edilen hidayet üzere olmanın, aslında takva üzere olmak anlamına geldiği ifade edilmektedir. Bu nedenle tercümeyi bu şekilde yapmayı tercih ettik.

b) Yalanlama - Allah'ı Dikkate Almama

Yüce Allah, ibadete engel olanın tutumunu ve psikolojisini ortaya koymakta, muhatabın Allah'ı unutmaması gerektiğini öğretmektedir.

أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللَّهَ يَرَىٰ "Ne dersin o (meneden kişi, Peygamber'i) yalanlıyor ve doğru yoldan yüz çeviriyorsa (hali nicedir)! (Bu adam) Allah'ın, onun yapmakta olduğu engellemeyi gördüğünü bilmez mi!" Âyetlerdeki كَذَّبَ *kezzebe* fiili "yalanlamak", تَوَلَّىٰ *tevellâ* fiili "yüz çevirmek", يَعْلَمْ *ya'lem* fiili "bilmek", يَرَىٰ *yerâ* fiili ise "görmek" demektir.

1. Buradaki hitapta da iki ihtimal söz konusudur. İlk ihtimale göre, muhatap Hz. Peygamber'dir ve ondan Ebû Cehil'in durumunu düşünmesi istenmektedir. Çünkü onun, hakkı yalanlayıp ondan yüz çevirmesi kınanmakta, sonuçta yaptıklarını Yüce Allah'ın görmediği zannı eleştirilmektedir. Ebû Cehil ve onun gibiler, gerçeği yalanlayıp sırtını ona dönünce, bu yaptıklarını Yüce Allah'ın gördüğünü bilmezlikten gelirler. Bu durumun sonu, elbette ziyandır.

2. Diğer ihtimale göre ise, muhatap Ebû Cehil ve onun gibilerdir ve âyetlerde anlatılmak istenen de şudur: Eğer Peygamber veya o misyonun takipçileri -başkaları öyle istiyorlar diye- asıl gerçeği yalanlıyor ve ondan yüz çeviriyorlarsa, onların neler yaptığını zaten Yüce Allah görmektedir. Bu durumda, yanlış yapmalarının sonucuna katlanacaklardır.

14. âyetin sonundaki yerâ fiilinin nesnesinin söylenmemiş olması, Yüce Allah'ın öncelikle söz konusu kişilerin yaptıklarını, sonrasında ise bütünüyle olup biten her şeyi gördüğünü vurgulamaya yöneliktir. Yüce Allah'ın görmesi, olup biten her şeyi kayıt altına aldırması ve Kıyâmet sonrası mahşerde hesabını soracak olması demektir.

O'nun gözetiminden ve kayıt altına alıcılığından kaçıp kurtulmanın mümkün olmadığı, burada verilmek istenen mesajlar arasında yer almaktadır. Yüce Allah'ın her şeyi görüp bildiği konusunu Beled 90/7'de geniş bir şekilde ele aldığımız için bu kadar bilgiyle yetinmek istiyoruz.

15-18. ÂYETLER:

كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ ﴿١٥﴾ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ ﴿١٦﴾

فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ ﴿١٧﴾ سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ ﴿١٨﴾

"15-16. Hayır, hayır! (Bu azgınlığını artık terk etsin!) Eğer hâlâ vazgeçmediyse, derhal onu o yalancı, günahkâr alından (perçemden) yakalayacağız. 17. (Şimdi ya da mahşerde) gidip meclisini (kendi taraftarlarını) çağırsın. 18. Biz de zebânîleri çağıracağız."

Yüce Allah, ibadete veya tevhîde engel olanların aslında gerçeği yalanlayıp ondan yüz çevirdiğini ve Allah'ın her şeyi görüp bildiği hakikatini göz ardı ettiğini beyan ettikten sonra, bu tip insanlara meydan okumaktadır.

a) "Yalancı Alından Yakalamak" Nedir?

Buradaki gözdağı, nankör insanın perçeminden yakalamayla başlatılmakta ve perçem, çeşitli özellikleriyle tanıtılmaktadır.

1. İnkârcılar Mahşerde Küçük Düşürüleceklerdir

كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ "Hayır, hayır! Eğer hâlâ vazgeçmediyse, derhal onu alından (perçemden) yakalarız." Âyetteki يَنْتَهِ *yentehi* fiili "vazgeçmek", نَسْفَعًا *nesfe'an* fiili "yakalamak", النَّاصِيَةِ *en-nâsıye* kelimesi ise "alın, perçem" demektir.

Buradaki *kellâ* edatı, dolaylı olarak "hayır, artık vazgeçsin" anlamında yorumlanabilir. Bu durumda âyetlerin genel anlamı da "artık Ebû Cehil ve onun gibiler sakınsın ve yaptıklarından vazgeçsin. Eğer hâlâ vazgeçmedilerse ve ileride de vazgeçmezlerse cezalandırılmaları kaçınılmaz olacaktır" şeklini almaktadır.

a) Sûrenin bu bölümündeki şiddetli tehdit, ilk grup âyetten sonraki bölümün, en azından peygamberliğin ilk dönemlerinde değil de, daha sonraki yıllarında indirildiğini göstermektedir. İbadete engel olmaya çalışan herkes, bu yaptığının karşılığını er veya geç görecektir.

b) Rivayetlere göre, burada sözü edilen kişi, Hz. Peygamber'in ibadetine engel olmaya kalkışan Ebû Cehil'dir; yakalanması ise Bedir'deki mağlubiyettir. İbn Abbâs'a göre buradaki *sef'* kelimesi, "damgalamak" demektir; yapılan işlem ise Kalem 68/16. âyette geçtiği üzere Ebû Cehil ile ilgilidir. Rivayete göre, bu âyetlerin Kureyş'lilere okunmasında cesaret sorunu yaşanmıştı. Bu işi başından beri isteyen İbn Mes'ûd, âyetleri onlara okuyunca Ebû Cehil onu tartaklamıştı. Daha sonra Bedir'de Ebû Cehil yere yığılmış haldeyken İbn Mes'ûd ona hak ettiği cezayı vermiştir.[593]

593 Râzî, age., XXXII, 23.

c) Âyette kullanılan لَنَسْفَعًا *le nesfe'an* kelimesinin hem başındaki *lâm* edatı, hem de sonundaki şeddesiz *nûn* (muhaffef nun) harfi,[594] cezalandırma işleminin mutlaka gerçekleşeceğini vurgulamak için getirilmekte ve manaya kuvvetlilik kazandırmaktadır. Perçeminden tutmaktan kasıt, kişinin azap için yakalanıp cezalandırılmasıdır. Bu tabir, Arapların kullandığı bir cezalandırma ifadesidir. Perçem, insanın başının ön kısmındaki saçlarıdır. Buradaki maksat, nankör insanın bir anlamda boyun büktürülmesi, gururunun kırılması ve başkalarına karşı uyguladığı kibrin yersiz olduğunun hem kendisine, hem de çevresindekilere gösterilmesidir.

11. Azabın Nedenleri Yalancılık ve Hatada Israrcılıktır

نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ "O yalancı, günahkâr alından (yakalarız)." Âyetteki كَاذِبَةٍ *kâzibe* kelimesi "yalancı", خَاطِئَةٍ *hâtie* sözcüğü ise "hata yapan" demektir.

a) Cezalandırılmak için yakalanan perçemin iki özelliğine gönderme yapılmaktadır. Bunlar, söz konusu perçemin, dolayısıyla sahibinin hakkı sürekli yalanlaması ve sürekli hata yapmasıdır. Yalanlamak ve hata yapmak, elbette perçemin değil, sahibinin eylemleridir, dolayısıyla cezalandırılmak da perçemin sahibine yönelik olacaktır. Âyetteki üslup, "zikr-i cüz', irade-i küll", yani "parçayı anarak bütünü kastetmek" şeklindedir ve maksat da bütünüyle nankör insandır.

b) Bu âyetlerde çift yönlü hatırlatmalar yapılmaktadır. Bu uyarılar, söz konusu eylemleri yapanların mutlaka cezalandırılacağını ortaya koymaktadır. Ayrıca, böylesi davranışlar yapmayı düşünenlerin bunlardan hemen vazgeçmelerinin sağlanması istenmektedir. İnkârcıların asıl inkâr ettikleri, En'âm 6/33. âyette de vurgulandığı üzere Hz. Peygamber ve onun peygamberliği değil, bizzat Yüce Allah'ın âyetleridir.

c) Diğer hatırlatılan husus ise, gerçeğin savunucularına yöneliktir. Öncelikle Hz. Peygamber, peygamberlik öğretisini yayarken çeşitli sıkıntılarla karşılaşmış, son derece katı ve kararlı bir muhalefetle mücadeleye tutuşmuştu. Elbette ilk bakışta bu mücadelenin galibi düşmanlar olarak

594 Le nesfe'an kelimesi, fiildir; sonundaki iki üstün şeklindeki tenvin ise, aslında te'kid, yani "anlamı kuvvetlendirme" amaçlı olarak "mudârî" fiillerin veya emirlerin sonuna getirilen "muhaffef (şeddesiz, cezimli) nun" harfinin istisna bir yazılımıdır.

görünüyor, hakkın savunucuları mağlubiyetin tarafı olarak algılanıyordu. Ancak, insanlar ellerinden gelen fedakârlığı yapınca, Yüce Allah onlara destek olacağını ve onları yalnız bırakmayacağını beyan etmektedir.

d) Yüce Allah, hak edenleri sahiplenmesinin doğal sonucu olarak, yerin ve göklerin ordularıyla onları destekleyeceğini bildirmektedir. Gerektiğinde daha dünyadayken bile muhalifleri cezalandıracağını işte bu âyetleriyle ifade etmiş olmaktadır. Bunun sonucu olarak, hakkın savunucularının moral ve motivasyonlarının yüksek tutulması amaçlanmaktadır.

Bu haliyle âyetlerde verilen mesaj, evrensel bir mahiyet arz etmektedir: Hakkın savunulmasında moral bozukluğuna yer yoktur. Bu yolda kaybetme riski de bulunmamaktadır. İşte müminler, bu gerçeğe hem gönülden inanmalı, hem de uğruna fedakârlık yaptıkları değerlerin asıl sahibine güvenmelidirler.

b) Taraftar Toplama Şantajına Cevap

Yüce Allah, azgınlık yapan ve inananları tevhidden alıkoymaya çalışanların, kendi adamlarına güvenmelerini boşa çıkartmak üzere onlara meydan okumaktadır.

فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ "(Şimdi ya da mahşerde) o, kendi taraftarlarını çağırsın. Biz de zebânîleri çağıracağız." Âyetteki يَدْعُ *yed'u* emri "çağırmak", نَادِى *nâdî* kelimesi "taraftar, kulüp", الزَّبَانِيَةَ *ez-zebânî* sözcüğü ise "zabıta, polis" demektir.

1. Önceki âyet grubundaki inkârcılara yönelik meydan okuma ve mü'minlere yönelik motivasyona burada da devam edilmekte ve olay biraz daha somutlaştırılmaktadır. Ebû Cehil, kendi gücünü ve taraftar zenginliğini arkasına alarak meydan okuyor, Hz. Peygamber'i ve inananları bunaltıyordu.

Hakkın savucuları yalnız değillerdir. Çünkü Yüce Allah'ın desteğine sahiptirler. Ebû Cehil gibilerin, taraftarlarını toplama şantajına karşılık, âhirette karşılarına zebanîlerin çıkartılacağı kesin ve açık bir dille belirtilmektedir. *Zebânî*, "şiddetli, kuvvetli, alt edilemez nitelikte melekler" olarak anlaşılmaktadır.

2. Meydan okuma bu dünyaya yönelik olarak algılanırsa, âyette şu hususun anlatıldığı ortaya çıkar: Mekke'de Müslümanlara karşı güç göste-

ren inkârcılar, ileride yani Medine'de karşılarında güçlü ve yiğit mü'minler bulacaklar ve onlar tarafından mağlup edileceklerdi. Söz konusu olaylar, zaten başta Bedir'de olmak üzere, Medine döneminde defalarca yaşanmıştı. Bu durumda inkârcılara çok önceden adeta meydan okunmuş ve onlara büyük bir gözdağı verilmiş demektir.

3. Bu meydan okuma âhirete yönelik olarak da algılanabilir. Mekkeli müşrikler, eğer bu dünyada müminlere karşı böyle bir harekete girişirlerse, âhirette bunun karşılığını çok ağır bir şekilde vereceklerdir. Mağlub edilemeyecek, karşı durulamayacak güçlü melekler onları cehenneme yuvarlayacak, böylece hak ettikleri sonla buluşturulmuş olacaklardır. Son âyetin başındaki *sîn* edatı, bu olayın ileride gerçekleşeceğini göstermektedir. Bu nedenle müfessirler her iki ihtimali de göz ardı etmemişlerdir.

Hz. Peygamber döneminde yaşanan bu tür olaylar, âyetlerin o dönemle sınırlı olduğunu göstermez. Bugün de, bundan sonra da, hakkın savunucularına karşı benzer tecavüzler veya saldırılar yapılırsa, onlara da karşı konulacak; Yüce Allah'ın yardımını daima artı bir değer ve destek olarak arkalarında hazır hissedebileceklerdir.

19. ÂYET:

كَلَّا لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ﴿١٩﴾

"**19.** Hayır! Hayır! Sakın sen ona uyma! Allah'a secde et ve (yalnızca O'na) yaklaş!"

Yüce Allah, sûrenin bu son âyetinde, azgın inkârcı kâfirin baskı ve saptırmalarına aldırış etmemesini Hz. Peygamber'e emretmekte, yönelişinin adresini belirlemektedir.

Azgınlara İtaatsizlik, Allah'a Yakınlık

Yüce Allah, azgınlara nasıl karşılık verilmesi ve onlara karşı nasıl bir tavır içerisinde olunması gerektiğini beyan etmekte ve Allah'a yaklaşmanın yolunu da "secde" olarak belirlemektedir.

1. Baskıya ve Baskıcıya Boyun Eğilmez

كَلَّا لَا تُطِعْهُ "Hayır! Hayır! Sakın sen ona uyma!" Âyetteki لَا تُطِعْ *lâ tuti'* emri "itaat etmemek, aldırış etmemek" demektir.

Sûrenin bu son âyetinde Yüce Allah, Hz. Peygamber'in şahsında bütün müminlerden çok önemli iki tutum sergilemelerini istemektedir: Öncelikle inkârcılara, inkârcılığı yayanlara veya insanları inkâra zorlayanlara itaat ve aldırış edilmeyecek, onların isteklerine boyun eğilmeyecektir. Bu durumda, ilgili ifade "onun yaptıklarına ve dediklerine aldırış etme!" demektir. Bu, sadece yapılmaması gereken davranıştır. Yapılması gereken ise, bu tür inkâr eylemlerine karşı Yüce Allah'a daima boyun eğmek, O'nun dediklerini yapmak ve O'na yaklaşmak şeklindeki teslimiyettir. İşte bu husus âyetin son iki emridir.

11. Secde Allah'a Yakınlık Sağlar

وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ "(Allah'a) secde et ve (yalnızca O'na) yaklaş!" Âyetteki اسْجُدْ *üscüd* emri "secde etmek", اقْتَرِبْ *ıkterib* emri ise "yaklaşmak" demektir.

a) "Kulun Rabbine en yakın olduğu an, secde anıdır"[595] mealindeki hadis-i şeriften de anlaşılacağı üzere, secde, Yüce Allah'a en yakın olmanın gerçekleştiği bir ibadettir. Şüphesiz ki Yüce Allah'a boyun eğenler, bütün davranışlarında mümkün mertebe bu yakınlığı ve O'nun rızasını amaçlayan insanlardır. Dolayısıyla onları bu yakınlaşmadan uzak saymak doğru bir yaklaşım olamaz. Âyetteki secde emri, yukarıda naklettiğimiz hadis-i şerifin de desteğiyle, genellikle namazdaki secde olarak algılandıysa da, bu emrin Yüce Allah'a yakınlığı sağlayacak bütün eylemleri içermesine engel bir durum yoktur. Son âyetteki emirlerin, Hz. Peygamber'in şahsında bütün inananlara yönelik olduğunu belirtmek gerekir.

b) Âyetteki *vakterib* "yakın ol" emrinin farklı şekilde anlaşılması da mümkündür. Zira âyet, "inkârcılara boyun eğme, Rabbine karşı boyun bük, böylece de Allah'a (veya Cennet'e) yaklaş" şeklinde, Hz. Peygamber'in şahsında bütünüyle inananlara yönelik algılanabilir. Ayrıca, özellikle son ifade, inkârcılara yönelik de anlaşılabilir. Bu durumda mesaj, "Sen ey

595 Müslim, Salât, 215.

Muhammed, secdeyle Allah'a veya Cennet'e yakın ol; ve sen ey Ebû Cehil, azgınlığınla Cehenneme yakın ol" şeklini alır. İlk tercih daha yaygın bir kabule sahiptir. Ancak ikinci tercih de ihtimal dâhilindedir ve Ebû Cehil gibi olmak isteyenlere gözdağı vermeyi amaçlamaktadır.

'ALAK SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-5. âyetler): İlk âyetlerde, kâinât ve insanın yaratılışının Allah'ın adıyla incelenmesi gerektiği ve insanları asıl bilgilendirenin Yüce Allah olduğu vurgulanmaktadır.

(6-8. âyetler): Bu âyetlerde kendisini yeterli görüp azgınlaşan insanın, başkalarını tevhitten uzaklaştırmaya gayret ettiği, ancak sonunda Allah'a döneceği hatırlatılarak gözdağı verilmektedir.

(9-14. âyetler): Bu âyetlerde insanların ibadetlerine engel olan kişilerin, hidayet ve takvayı emredenleri görmezlikten gelmeleri ve hakikatleri yalanlayıp arkalarını dönmeleri kınanmaktadır. Dahası bunların, yaptıklarını Yüce Allah'ın gördüğünü bilmezden geldikleri, oysa Allah'ın onları görmekte olduğu hatırlatılmaktadır.

(15-18. âyetler): Hz. Peygamber ve inananlar bu tür baskılara karşı motive edilmekte, sahipsiz olmadıkları kendilerine bildirilmekte, azgınlık yapanların ise Yüce Allah tarafından hak ettikleri şekilde cezalandırılacağı dile getirilmektedir. Kendi taraftarlarına güvenip hakkı inkâr edenlere, cehennemi işleten güçlü meleklerle karşılık verileceği de özellikle hatırlatılmaktadır.

(19. âyet): Sûrenin sonunda ise, bu azgınlara değil, Yüce Allah'a itaat edip boyun bükmek ve cennete yaklaşmak emredilmektedir. Kâfirlere boyun eğmeyenler Hakk'a boyun bükmüş ve O'na yaklaşmış olurlar.

Şûrâ 42/23'te de yer aldığı üzere, tebliğine karşılık Peygamberimizin istediği sadece şudur: "Allah'a yakınlık." Yüce Allah, bizi de Kendisine yakın olanlardan eylesin.

Vahyin emri doğrultusunda kıraati hakkıyla gerçekleştirenlerden ve kâinat kitabıyla Kur'ân'ı buluşturabilenlerden olmayı niyaz ediyoruz.

97. KADR SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke'de indirilmiş olan ve 5 âyetten oluşan Kadr sûresi, resmî sıralamada 97, iniş sırasına göre ise 25. sûredir. Kur'ân'ın indirilmeye başlandığı Kadir Gecesi ve değerinden söz ettiği için sûreye bu isim verilmiştir.

Kadir Gecesi, insanlığın risâlet ve nübüvvetle son kez buluşturulduğu gecedir. Bu gece, risâletin başladığı gecedir. İnsanlar bu gecede son peygamberle buluşturulmaya başlanmıştır. Kadir Gecesinden söz eden Kadr sûresinin, 'Alak sûresinden sonraya konulmasının önemli bir gerekçesi vardır: 'Alak sûresinin ilk beş âyeti Hz. Peygamber'in peygamberliğinin başladığı bu gecede indirilmiştir. Dolayısıyla bu iki sûrenin peşpeşe sıralanması son derece isabetlidir ve birbirinin devamı gibi bir görüntü arz etmektedirler.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا أَنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ﴿١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ﴿٢﴾ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ ﴿٣﴾
تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِم مِّن كُلِّ أَمْرٍ ﴿٤﴾ سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ ﴿٥﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Biz onu (Kur'ân'ı) Kadir Gecesi'nde indirmeye başladık. **2.** Kadir Gecesi'nin (mahiyetinin) ne olduğunu sen nereden bileceksin! **3.** Kadir Gecesi bin aydan hayırlıdır. **4.** Melekler, beraberlerinde Rûh (vahiy) da var-

ken, her işle ilgili olarak Rablerinin izniyle inerler. 5. Ta fecrin doğuşuna kadar, o gece esenlik doludur.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-2. ÂYETLER:

إِنَّآ أَنزَلْنَٰهُ فِى لَيْلَةِ ٱلْقَدْرِ ﴿١﴾ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا لَيْلَةُ ٱلْقَدْرِ ﴿٢﴾

"1. Biz onu (Kur'ân'ı) Kadir Gecesi'nde indirmeye başladık. 2. Kadir Gecesi'nin (mahiyetinin) ne olduğunu sen nereden bileceksin!"

Hz. Peygamber'in risâletle buluşturulduğu gece hakkında bilgi verilen bu sûre, Kur'ân'ın hayata kattığı anlamı ve hayatı aydınlatmasını ifade eden bir içerikte programlanmıştır. Vahyin mesajıyla buluşulan her zaman ve zeminin değerleneceği anlayışıyla yeni bir Kadir anlamı söz konusu edilmektedir. Bu durumda Kadir Gecesi, yakalanmaya çalışılan bir şans olmaktan çıkarılmakta, hayatın içinde ve her anına taşınabilir olarak tanıtılmaktadır.

Kadir Gecesi, milâdî 610 yılında bir kez yaşanmıştı; şimdilerde onun yıldönümleri kutlanmaktadır. Bizim yorumumuza göre, Kur'ân ile buluşulan her an kadir ve kıymet kazanmakta, Kur'ân ile meşgul olunan her zaman ve zemin, melek şahitliğine sahne olmaktadır. Kur'ân'ın evrensel mesajı, sonu fecr olan, yani esenlik vaad eden kutlu bir doğumun ve dirilişin müjdecisidir.

Kadr sûresinin ilk bölümünde Kur'ân'ın indiriliş zamanıyla ilgili bilgi verilmekte, bu arada zamanın değeri hakkında soru sorularak, vahiy desteği olmadan, sadece insan idrakiyle bunun bilinemeyeceğine dikkat çekilmektedir.

a) Kur'ân'ın "İnzâl"i

Yüce Allah, sûrenin ilk âyetinde kudretine, vahyin kaynağına ve indiriliş zamanına değinmektedir.

إِنَّآ أَنزَلْنَٰهُ فِى لَيْلَةِ ٱلْقَدْرِ "Biz onu (Kur'ân'ı) Kadir Gecesi'nde indirmeye başladık." Âyetteki أَنزَلْنَا *enzelnâ* fiili "indirmek, öğretmek", لَيْلَةِ ٱلْقَدْرِ *leyletü'l-kadr* tamlaması ise "Kadir Gecesi" demektir.

1. Yüce Allah Neden "Biz" Demektedir?

a) Kur'ân'da Yüce Allah, kendisini ifade bağlamında bazen "ben", bazen "o", bazen de "biz" zamirlerini kullanmaktadır. Bunun sebebi, O'nun bir insan veya bir cinsiyet sahibi olarak algılanmasını engellemektir. Hiç kimse Yüce Allah'ı hiçbir şeye benzetemez; çünkü O'nun eşi ve benzeri olmadığı gibi,[596] benzeri (!) gibi bir şey de yoktur, olamaz.[597] Yani hiçbir şey Allah'a benzetilemez; dahası benzetildiği (!) var sayılan herhangi bir şey bile, O'nun benzeri (!) gibi olamaz. Bırakın O'na bir şey benzetmeyi, benzetilen şeylerin bile benzeri O'nu ifade edemez; çünkü O yegâne aşkın varlıktır.

b) Bu genel yaklaşımımıza ilave olarak, Yüce Allah'ın kendisi için "Biz" demesinin muhtemel başka bazı gerekçeleri de şöyle sıralanabilir:

1. Yüce Allah, kendi yüceliğini ve erişilmezliğini insanlara hatırlatmayı amaçlamış olabilir.

2. Yüce Allah, insanlara "biz" diyerek istişarenin önemini kavratmayı amaçlamış olabilir.

3. Yüce Allah, bununla insanlara tevazuyu, alçak gönüllüğü ve "ben" değil, "biz" demeyi öğretmeyi kast etmiş olabilir.

4. Yüce Allah, kâinatı idarede görevlendirdiği meleklere işaret etmiş olabilir.

5. Yüce Allah, özellikle insanların uyarılması ve bilgilendirilmesi amacıyla "melek elçi görevlendirme sistemi"ne dikkat çekmek için "biz" ifadesini kullanmış olabilir. Elbette her konuda olduğu gibi bu konuda da gerçeği sadece Yüce Allah bilir.

c) Âyetin başında إِنَّا *innâ* ve أَنْزَلْنَا *enzelnâ* ifadelerinin *nâ* "Biz" zamiriyle çoğul olarak getirilmesinin muhtemel bir diğer gerekçesi de şu olabilir: Bilgilendirme çok yüce ve aşkın bir güç tarafından yapılmaktadır, uyarı çok önemlidir, bütün muhatapların buna karşı çok dikkatli davranması hayâtî bir önem arz etmektedir. Bu bilgilendirmenin şakası yoktur; çünkü bilginin önemli oluşu, göndericinin yüceliğinden kaynaklanmaktadır. "Kur'ân'ı Biz indirdik" demek, onu -Hz. Peygamber dâhil- başkası değil, Yüce Allah bil-

596 İhlâs 112/4.
597 Şûrâ 42/11.

dirdi demektir. Vahiy, insan kaynaklı değildir, Allah'ın varlıkları bilgilendirme sistemlerinden biridir. Bu nedenle, ifade çok önemlidir.

II. Âyetteki Hû Zamiri Neyi İfade Etmektedir?

أَنْزَلْنَاهُ *enzelnâhü* ifadesindeki *hü* zamiri, ya 'Alak sûresinin ilk âyetlerini veya bu sûreyi ya da Kur'ân'ı, yani vahyi ifade etmektedir. Bu son ihtimal, gramer açısından *hû* zamirinin ait olduğu kelimeyi bulmada da yol göstermektedir. Çünkü bu sûreden hemen önce 24. sırada indirilmiş olan 'Abese sûresinin 11. âyetinde "Kur'ân"a, yani vahye, onun öğüt oluşuna dikkat çekilmekte, böylece bu sûrenin ilk âyetindeki zamir de aynı şeyi göstermiş olmaktadır. Söz konusu zamirin, 23. sırada indirilen Necm sûresinin 1-4 veya 59. âyetine gitmesi de mümkündür.

Sûrenin ilk âyetinin ilk kelimesinde doğrudan isim değil de, *hû* zamirinin kullanılmasının da bazı nedenleri vardır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

a) Konu herkesin gündeminde olduğu ve herkes tarafından bilindiği için isme gerek yoktur.

b) Bilinen bir şeyin isminin değil de zamirinin kullanılması, söz konusu şeyin değerini ve yüceliğini gösterir.

c) İsim değil de zamir kullanılması, ayrıca muhatapların dikkatini çekmeyi de amaçlamış olabilir.

III. Vahyin "İnzâl"i Ne Demektir?

أَنْزَلْنَا *enzelnâ* fiili, "indirdik, öğrettik, bildirdik" gibi anlamlara gelir. Buradaki öncelikli anlam, Kur'ân'ın ilk âyetlerinin yani 'Alak sûresinin ilk beş âyetinin Kadir Gecesi'nde indirilmeye veya öğretilmeye başlanmasıdır.

a) *İnzâl* kelimesi, tıpkı A'râf 7/26 ve Hadîd 57/25'te olduğu gibi, "vermek, öğretmek, bahşetmek" anlamlarına da gelir. Bu durumda Kur'ân'ın inzâli, onun öğretilmesi ve ihsan edilmesi demektir.

b) *İnzâl* kelimesi, "indirmek" anlamına da gelir. Bu durumda tıpkı yağmurun indirilmesi gibi, vahyin de yukarıdan, yani ilâhî makamdan indirilişi kastediliyor demektir. Yukarıdan indirmek, indirilen yerin yüceliğini ifade ettiği gibi, inen vahyin değerini de ortaya koymaktadır.

c) *İnzâl* kelimesinin, Kehf 18/107 ve Fussılet 41/32'de olduğu gibi, *nüzül* şeklinde bir de "ikram" anlamı vardır. Bu durumda "Kur'ân'ın inzâli" de-

mek, onun insanlara ikram edilmesi demektir. Duhâ 93/11'de ifade edildiği gib Kur'ân'ın bir "nimet" olduğu düşünüldüğünde, ikramın anlamı daha kolay kavranacaktır.

IV. Vahyin "İnzâl"i ile "Tenzîl"i Farklı Mıdır?

Genellikle Kur'ân'ın "inzâli" ile "tenzîli"nin farklı şeyler olduğu kabul edilir. İddiaya göre *inzâl*, topluca ve Berat Gecesi gerçekleşen indirmedir; *tenzîl* ise peyderpey olan ve Kadir Gecesi başlayan süreçtir. Baştan belirtelim ki, Kur'ân'da, Kur'ân'ın indirilmesinden söz edilen tek gece Kadir Gecesi'dir. Dühân 44/3'te *leyle-i mübârake* ile kastedilen gece de aynı gecedir, yani Kadir Gecesi'dir. Çünkü hem Kadr sûresinin devam eden âyetlerinde, hem de Dühân sûresinin 3-6. âyetlerinde işlenen konular, büyük ölçüde aynıdır. Her ikisinde de vahyin insanlarla ilgili düzenleyici özelliğine dikkat çekilmektedir.

Kur'ân'ın indirilişi hakkında "topluca indirilişe" delil sayılan Dühân 44/3'te de, "peyderpey indirmeye" delil sayılan Bakara 2/185, Kadr 97/1 ve daha pek çok âyette aynı kelime, yani *enzelnâ/enzele/ünzile* fiilleri kullanılmaktadır. Ayrıca *tenzîl*in "peyderpey indirmeyi" ifade ettiği kabul edilse de bu kabul, Furkaan 25/32 ile de uyuşmamaktadır. Çünkü orada kâfirlerin, "Kur'ân'ın topluca indirilmesi" teklifi yer almakta ve *nüzzile* fiili kullanılmaktadır. Dahası, Âl-i İmrân 3/3 ve 4. âyetlerde Kur'ân'ın indirilişi hakkında hem *nezzele*, hem de *enzele* fiili kullanılmaktadır.

Özetle söyleyelim ki Kur'ân'ın "inzâli" de, "tenzîli" de, "nüzûlü" de tek indirilişi anlamında kullanılmaktadır. Bunların anlam farkının olduğunu ileri sürerek iki kez indirildiğini iddia etmek, Kur'ânî delilden yoksun bir görüştür.

V. Kur'ân, Kadir Gecesi İndirilmeye Başlanmıştır

فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ "Kadir Gecesi'nde" ifadesindeki *fî* edatı "...de, içinde" anlamına alınırsa, âyetin anlamı "Biz onu Kadir Gecesi'nde indirmeye başladık" şeklinde olur. Eğer bu edata "hakkında" anlamı verilirse bu defa âyet, "Biz onu Kadir Gecesi hakkında indirdik" demek olur. Bu durumda zamir, bu sûreyi ifade etmiş olur. Her iki anlamın da doğru olduğunu belirtmek gerekir.

Kadir Gecesi, "kıymet, ölçü gecesi" anlamına gelir. Kâinata kıymet ve ölçünün verildiği gece olan Kadir Gecesi, Kur'ân'ın da insanlarla ilk buluşturulduğu gecedir. Gecenin kıymeti, onda indirilen vahiy nedeniyledir. Bakara 2/185. âyet gereği "Ramazan ayında" ve Dühân 44/3. âyet gereği "mübarek ve bereketli bir gecede" indirilmeye başlanan Kur'ân, aydınlatan bir ışık olarak, karanlıklara inat, bir nur şeklinde Kadir Gecesi'nde ilk defa insanlarla buluşturulmuştur.

b) Kadir Gecesi - İdrâk İlişkisi

Sûrenin ikinci âyetinde Kadir Gecesi'nin idraki meselesi soruya konu edinilmektedir.

وَمَآ أَدْرٰىكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ "Kadir Gecesi'nin (mahiyetinin) ne olduğunu sen nereden bileceksin!" Buradaki وَمَآ أَدْرٰىكَ şeklindeki soru, cevabı beklenen bir soru değildir. Cevabı, vahyin desteği olmadan, insan idrakiyle bilinemeyeceği vurgulanan bir sorudur; çünkü cevap bir sonraki âyette bizzat Yüce Allah tarafından verilmektedir. Bu soru türü hakkında Beled 90/12'de geniş bilgi vermiştik.

Âyetteki ikinci *mâ* edatı, farklı anlamlarda değerlendirilen edatlardandır. Buna göre edat hem zaman bildirebilir, hem de mahiyet.

1. Maksat eğer vahyin ilk indiriliş zamanı ise, söz konusu edatın zaman bildirmesi ihtimali çok doğru gözükmemektedir; çünkü Hz. Peygamber ilk vahyi aldığında çok etkilenmiş, adeta hayatı değişmişti. Onu böylesine derinden etkileyen bir geceyi ve tam zamanını unutmuş olması uzak bir ihtimaldir. Ancak Kadir Gecesi'nden maksat, eğer kâinatın yaratıldığı, şekillendirildiği veya evrenin varedildiği ilk zaman dilimi ise, bu durumda *mâ* edatı "zaman" anlamına alınabilir. Çünkü o zamanı hiçbir insan bilemez.

2. Bir sonraki âyete bakıldığında ise *mâ* edatının "mahiyet ve değer" anlamına geldiği ve gecenin değeriyle ilişkisi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Çünkü o gece hakkında çeşitli bilgiler sıralanmakta, vahyin hayata kattığı artı değerler gündeme getirilmekte ve yaşanan olağanüstülüklerin bir bölümü hatırlatılmaktadır. Bu durumda *mâ* edatına "mahiyet, değer" anlamı vermek, âyetler arası anlam ilişkilerinin gözetilmesi bakımından daha doğru gözükmektedir.

3-5. ÂYETLER:

لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ ﴿٣﴾ تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ ﴿٤﴾
سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ ﴿٥﴾

"3. Kadir Gecesi, bin aydan hayırlıdır. 4. Melekler, beraberlerinde Rûh (vahiy) da varken, her işle ilgili olarak Rablerinin izniyle inerler. 5. Ta fecrin doğuşuna kadar, o gece esenlik doludur."

Yüce Allah, Kadir Gecesi'nin mahiyeti hakkında bilgi vermekte ve o gecede yaşananlarla ilgili açıklamalarda bulunmaktadır.

a) Bin Aydan Hayırlı Oluşun Anlamı

Yüce Allah, vahyin şenlendirdiği bir geceyi nasıl hayırlı kıldığını sembolik bir karşılaştırma ile ortaya koymakta, vahyin hayata etkisini gözler önüne sermektedir.

لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ "Kadir Gecesi, bin aydan hayırlıdır." Âyetteki لَيْلَةُ الْقَدْرِ *leyletü'l-kadr* tamlaması "Kadir Gecesi", خَيْرٌ *hayr* kelimesi "daha hayırlı", أَلْفِ شَهْرٍ *elfi şehr* tamlaması ise "Bin ay" demektir.

Burada Kadir Gecesi'nin 1000 aydan, yani yaklaşık olarak 83 yıldan veya 30.000 günden daha hayırlı olduğu hatırlatılırken, bu gecenin ortalama bir insan ömrüyle eşdeğer olduğu söylenmek istenmektedir. 1000 gün, 1000 hafta, 1000 asır denebilecekken 1000 ay denmesi, insan ömrünü sembolize etmek için özellikle tercih edilmiş olsa gerektir.

Âyette yer alan sayısal ifadenin "çokluk" anlamı verdiği de kabul edilebilir. Bunu şu nedenle söylüyoruz: "Kadir Gecesi 1000 aydan daha hayırlıdır; ancak 1001 aydan daha hayırlı değildir" şeklindeki bir anlam burada söz konusu olamaz. Hayırlı oluş, hayatın anlam kazanmasıyla elde edilebilmektedir. Hayırlı oluş sağlanınca bunun başka şeylerle mukayesesi mümkün değildir.

İçinde Kur'ân'ın nurunun bulunduğu her an, insanın kadir anı olmaktadır diyebiliriz. Kur'ân ile dolu bir hayat Kur'ân'sız bin hayattan ileridir ve değerlidir. Bu nedenle Kadir Gecesi'nin kıymeti de Kur'ân'dan gelmektedir. Kıymet gecede değil, geceyi nitelendiren olaydadır ki o da Kur'ân'ın

o gecede vahyedilmeye başlanmasıdır. İçinde vahyin bulunmadığı geceye Kadir Gecesi denmeyeceği gibi, öyle bir gecenin diğerlerinden herhangi bir farkı da yoktur. Ramazan ayında Kadir Gecesi'ni aramaya çalışmanın en evrensel ve anlaşılabilir şekli, onu bütün zamanlara yaymak ve hayatı Kur'ân ile buluşma hassasiyetini geliştirmektir.

b) Gecenin Diğer Özellikleri

Kadir Gecesi'nin kıymeti ortaya konulduktan sonra, o geceye dair bazı detaylar verilmektedir.

1. Melekler Allah'ın İzniyle Vahyi Getirirler

تَنَزَّلُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ "Melekler, beraberlerinde Rûh (vahiy) da varken Rablerinin izniyle inerler." Âyetteki تَنَزَّلُ *tenezzelü* fiili "inmek", الْمَلٰٓئِكَةُ *el-melâikeh* kelimesi "melekler", الرُّوحُ *er-rûh* sözcüğü "vahiy, Cebrâîl, ruh", إِذْنِ *izn* kelimesi ise "izin, emir" demektir.

Bu âyette ele alınması gereken değişik konular vardır.

a) Âyetin başında تَنَزَّلُ *tenezzelü* fiili kullanılmaktadır. Bunun anlamı hakkında farklı açılımlar yapmak durumundayız. Fussılet 41/30-32. âyetlerde, "Rabbimiz Allah'tır" deyip istikamet üzere olanlara meleklerin ineceği, kendilerine korku olmadığı, hüzünlenmemeleri gerektiği, cennetlik olacakları, dünya hayatında da âhiret hayatında da dostlarının melekler olduğu, cennette arzu ettikleri her şeyin Yüce Allah'ın bir ödülü ve ağırlaması olarak kendilerine verileceği açıkça bildirilmektedir. İşte bu âyetlerde meleklerin inişinden söz edilmektedir.

Ayrıca Meryem 19/64'te de, bu inişin sürmekte olduğunu ifade eden نَتَنَزَّلُ *netenezzelü* kalıbı kullanılmaktadır. Demek ki meleklerin inişi devam etmektedir. Dolayısıyla, inişi "tek"e indirgemek anlamındaki yorumlar sorunludur.

Vahyin anlam kazandırdığı ve hayatını vahyin şekillendirdiği her insana meleklerin inmesi her zaman mümkündür. Bu durumda, bir gecelik inmekten değil de, vahiy ile buluşulan her dönemde bu birliktelikten söz edilebilir. Zaten âyetin başındaki *tenezzelü* fiili, aslında *tetenezzelü* kalıbındadır ve geniş zaman anlamı vermektedir. Âyeti böyle anlayınca, mesaj ev-

rensel bir özellik kazanır ve her insanın onunla buluşmasının yolu açılır. Aksi takdirde, mesele bir şansa dönüştürülüp dini hassasiyetlerin bir geceye indirgenmesi yaygınlık kazanır.

b) Âyetteki الرُّوحُ *er-rûh* kelimesi ve *hâ* zamiri bağlamında iki farklı anlam ihtimali söz konusudur:

1. Âyetteki *er-rûh* kelimesi "vahiy" anlamına alınabilir. Bunun bazı delilleri şunlardır:

i. Mü'min 40/15 ve Şûrâ 42/52 gibi âyetlerde geçen *er-rûh/rûh* kelimesi "vahiy" anlamına gelmektedir. Dolayısıyla *fîhâ* ifadesindeki *hâ* zamirini "melekler"e göndermek ve tercümeyi şöyle yapmak durumundayız. "Melekler, beraberlerinde Kur'ân vahyi de bulunduğu halde Rabblerinin izniyle inerler."

ii. Özellikle Nahl 16/2'de "meleklerin ruhu indirdiği"nden söz edilmesi, bu âyetteki *er-rûh*'un "vahiy" olduğunun bir delilidir.

iii. Tercihimizin bir başka gerekçesi de, bu sûrenin vahyin indirilişiyle ilgili oluşudur. Bütün sûrede vahyin Kadir Gecesi'nde indirilmesinden söz edilmektedir. Vahyin hayata dair getirdiği ilkeler, meleklerin Allah'ın izniyle gelişi, vahyin törensel indirilişi, her işle ve herkesle alakalı oluşu ve karanlıkları bitirip insanlığı aydınlıkla buluşturması gibi hususlar, vahyin özelliklerindendir. Bu nedenle biz, maksadı vahiy ile ilişkilendirmekte ve yorumlarımızı da bu doğrultuda yapmaktayız.

2. Burada geçen الرُّوحُ *er-rûh* kelimesi, bazı âlimlerimiz tarafından "Hz. Cebrâil", âyetteki فِيهَا *fîhâ* ifadesi de "o gecede" şeklinde yorumlanmaktadır. Bu durumda âyetin anlamı şöyle olur: "Melekler ve rûh o gecede Rablerinin izniyle inerler." Bu yorum Hz. Peygamber'in vahyi almaya başladığı gece için doğru olsa da, başka sorunlar vardır.

i. "Melekler" ifadesi Hz. Cebrâîl'i de içerdiği için ayrıca "rûh"un zikredilmesine gerek yoktur. Bu noktada ilgili görüş sahipleri Cebrâîl (as)'ın vahyi getiren melek olması itibariyle bir ayrıcalığının bulunduğunu belirterek görüşlerini desteklemeye çalışsalar da bunun bir zorunluluk olmadığı kanaatindeyiz. Âyetin başka türlü anlaşılması mümkün olmasaydı bu izahlar makul olabilirdi.

ii. Hz. Peygamber'den sonra vahyin inişi gerçekleşmemektedir. Oysa âyetteki تَنَزَّلُ *tenezzelü* fiili, bütün zamanları, özellikle de hali ve gelecek zamanı içerecek şekildedir.

111. Âyetin başındaki fiil, geniş zaman ifade ettiği için meleklerin inişinin devam ettiğini söylemek durumundayız. Bu durumda, söz konusu inişin devamının, vahyin gerçekleriyle buluşanlara yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Vahiy ile yani onun aydınlık mesajıyla buluşanlara meleklerin inişi devam etmektedir, diyebiliriz.

c) Âyetteki بِإِذْنِ رَبِّهِمْ *bi izni rabbihim* ifadesi, meleklerin inişinin kendiliğinden olmadığını, Yüce Allah'ın emri ve izni sayesinde gerçekleştiğini göstermektedir. Meryem 19/64. âyet bunun delilidir: "Biz, ancak ve ancak Rabbinin emriyle ineriz."

11. Gelen Vahiy Her İş veya Herkesle İlgili Mesajlar İçerir

مِنْ كُلِّ أَمْرٍ "Her işle (veya herkesle) ilgili olarak." Âyetin bu kısmı, "her iş" demektir ve gelen vahiylerin neye veya kime yönelik olduğunu ortaya koymaktadır.

a) Bu bağlamda Dühân 44/3-6. âyetleri hatırlatmak gerekmektedir. Orada belirtildiği üzere, o gece, ilâhî ölçüde çok önceden bilinen, ancak meleklerin bilgisine o gecede sunulan her işle ilgili hükümler ortaya dökülür, parça parça bildirilir. Sadece bir gecede değil, vahyin indirildiği her anda bu durum devam etmektedir. Bu işlerin bildirilmesi Yüce Allah'ın izni ve kontrolünde gerçekleşmektedir.

b) İbn Abbâs, bu ifadeyi *min küllimriin* şeklinde okumaktadır.[598] Buna göre, gelen vahiylerin herkesle ilgili olduğunu özellikle belirtmek zorundayız.

c) İnen meleklerin vahiy getirdiğini ve gelen vahyin de anlam olarak inişinin devam ettiğini kabul ettiğimizde, bu defa konu tamamen değişmekte ve evrensel bir boyut kazanmaktadır. Kur'ân'ın metin olarak inişi elbette Hz. Peygamber'in peygamberliği sürecinde bitmiştir; ancak onun muhatap alışı, anlam zenginliği, aydınlatıcı misyonu ise inmeye ve geçerli olmaya devam etmektedir.

Vahyin her insanın hayatını yakından ilgilendiren mesajları vardır. Kur'ân'ı hayatına indirenler bu mesajlarla tanışacaklardır. Vahyi düşünerek okuyanlar onun yeni anlamlarıyla ve vaad ettiği yeni ufuklarla buluşacaklardır.

598 Ferrâ, age., III, 280.

III. Vahiy Esenlik Getirir

سَلَامٌ هِيَ حَتّٰى مَطْلَعِ الْفَجْرِ "Ta fecrin doğuşuna kadar, o gece esenlik doludur." Âyetteki سَلَامٌ *selâm* kelimesi "esenlik", مَطْلَعِ الْفَجْرِ *matla'i'l-fecr* tamlaması ise "fecrin doğuşu" demektir.

Bu ifadede şöyle mesaj çeşitlilikleri vardır:

a) Buna göre, esenliğin kaynağı vahiydir; dolayısıyla vahyin esenliği her karanlığın aydınlığa dönüştürülmesini sağlamayı amaçlamaktadır.

b) Râzî'nin dediği gibi, "O gecede fecrin doğuşuna kadar melekler itaatkâr insanlara selam verirler, esenlik dilerler."[599] Bu anlama göre meleklerin gelişi aynı zamanda bir esenlik dilemeyi de içermektedir.

c) Vahiy, gece indirilmeye başlanmıştır ki karanlıklar aydınlığa dönüşsün. Bu nedenle vahyin geliş gayesi, karanlıkların, yerini Kur'ân aydınlığına terk etmesini sağlamaktır. Bu önemli hedefin yakalanmasında şüphesiz bazı sıkıntılar da yaşanacak, belki de hayatın bir bölümü bu kişiler için bir gece mesabesine dönüşebilecektir. Bazı dönemler sıkıntılar içerse de bunlar geçicidir; yakın veya uzak gelecekte mutlaka huzurla buluşulacaktır. Unutulmamalıdır ki, Allah'ın rızasını kazanmak için dünya hayatı karanlık gibi görünenlerin âhiret hayatları tıpkı fecrin doğumu gibi aydınlık ve bayram olacaktır.

c) Kadr Sûresi ve Kadir Gecesi Hakkında

Sûrenin âyet âyet tefsirini bu şekilde yaptıktan sonra, son olarak sûreye konu edinilen Kadir Gecesi hakkında bazı değerlendirmeler yapmak istiyoruz:

a) Kadir Gecesi, insanlığın "son peygamber" ile buluşturulduğu ve insanlığın nübüvvetsiz bırakılmadığı kutlu bir gecedir. Bu gece, peygamberliğin başlangıç gecesidir.

b) Kadir Gecesi, son ilâhî seslenişin yaşandığı, son mektubun gönderilmeye başlanıp ilk satırlarının yazıldığı ilk gecedir.

c) Kadir Gecesi, Kur'ân'ın indirilmeye başlandığı kutsal bir gecedir;

599 Râzî, age., XXXII, 36.

kutlu doğumun yaşandığı gecedir. İnsanlığın peygamberle buluşturulduğu bu gece, onun için de muhteşem olan bu vahyin ilk kez indirilmeye başlandığı gecedir. İnşirâh sûresinin ilk âyeti ve orada yer alan *leke* "senin için" ifadesi, bunun en belirgin delillerinden birisidir.

d) Kadir Gecesi, "kadir ve kıymet"in nasıl anlamlı olabileceğini bildiren gecedir. Allah'ın kıymet verdiği şey kıymetlidir. Bu nedenle insan da kıymetini bu değerlere sadakatinden almaktadır. Kadir ve kıymeti, *kadîr* veya *kaadir* olan Yüce Allah belirler.

e) Kadir Gecesi, vahiy ile hayata "ölçü"nün kazandırıldığı gecedir. Kamer 54/49'da, her şeyin bir kadere, yani bir ölçüye göre yaratıldığı beyan edilmektedir. Bu ifade "kadir", "kadr" ve "ölçü" birlikteliğinin en güzel delillerinden biridir. Kâinattaki bütün varlıkların sahip kılındığı ölçü ile Kadir Gecesi indirilmeye başlanan Kur'ân'ın ruh ve amaç birlikteliği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

f) Kadir Gecesi, Bakara 2/185'te belirtildiği gibi, Ramazan'a kıymetini veren, kendisi de kıymetini vahiyden alan bir gecedir.

g) Kadir Gecesi, insanlığın vahyin yol göstericiliğiyle, gerçeğin apaçık belgeleriyle ve doğruyu yanlıştan ayırt edebileceği esaslarla buluşturulduğu ilk gecedir. Bakara 2/185'teki *hüdâ, beyyinât ve Furkaan* kelimeleri bu anlamları vermektedir.

h) Kadir Gecesi, Bakara 2/185'te geçtiği üzere, Yüce Allah'ın yol göstericiliğinin karşılığında O'nu övmenin, O'na saygı duymanın ve teşekkür etmenin öğütlendiği kutlu bir gecedir. Âyetteki *tükebbirû* ve *teşkürûn* kelimeleri bu anlamları vermektedir.

i) Kadir Gecesi, Dühân 44/2. âyetin işaretiyle, apaçık ve açıklayıcı Kitâb'ın, yani Kur'ân'ın evrensel mesajlarının insanlıkla ilk kez buluşturulmaya başlandığı gecedir.

j) Kadir Gecesi, Dühân 44/3 ve Sâd 38/29. âyetlerde ifade edildiği gibi, vahyin hayatı bereketlendirmeye başladığı ilk gecedir.

k) Kadir Gecesi, Allah'a adanmışlığı öğreten ilk gecedir. Dühân 44/3'te yer alan *münzirîn* kelimesi, hem uyarıcılığı, hem de adanmışlığı ifade eder. Buradan hareketle peygamberlerin hem uyarıcı olduğunu, hem de mesajlarını ilettikleri davaya öncelikle kendilerini adadıklarını göstermektedir. Demek ki Kadir Gecesi, insanlardan öncelikle kendilerini Allah'a adamalarını isteyen ve bunu öğreten bir gecedir.

l) Kadir Gecesi, Dühân 44/4 ve Kadr 97/4. âyette de belirtildiği üzere, her iş ve herkesle ilgili ilkelerin tespit edildiği, bu işlemin vahiy ile başlayacağı ilk gecedir.

m) Kadir Gecesi, Dühân 44/5. âyette de dile getirildiği üzere, insanlığın rehbersiz ve sahipsiz bırakılmadığının gösterildiği ilk gecedir. Âyetteki *mursilîn* kelimesi bu anlamı vermektedir.

n) Kadir Gecesi, Dühân 44/6. âyette de hatırlatıldığı gibi, Yüce Allah'ın rahmetinin tecelli ettiği bir gecedir. Yüce Allah merhameti gereği kullarına mesaj göndermekte ve peygamber görevlendirmektedir. İşte bu gece, rahmet parıltılarının insanlıkla buluşturulduğu bir gecedir.

o) Kadir Gecesi, vahiy desteği olmadan insan idrakinin kendi başına halledemeyeceği hususlardan biridir. Kadr 97/2. âyetindeki *ve mâ edrâke* sorusu bunu ifade eder. Bu nedenle gecenin kadir ve kıymetini bizzat Yüce Allah açıklamaktadır.

p) Kadir Gecesi, 1000 aydan hayırlı oluşuyla hayatın, içi dolu bir ömre dönüşmesinin yolunu göstermektedir ki, bu yol vahiydir, vahiy ile tanışmaktır, onu tanımaktır, onu anlamak ve ona sarılmaktır. Buna göre hayat, vahiy ile anlamını bulmaktadır. Vahiyden yoksun hayat, mahşerde derin pişmanlıkların yaşanmasına neden olacaktır. Esasında içi vahyin hakikat nurlarıyla dolu olmayan dünya hayatı, âhiret günlerine göre çok sınırlı olacağı gibi, verimsiziliği nedeniyle de çok kısa bir zaman olarak tanıtılacaktır.[600]

r) Kadir Gecesi, vahyin törensel inişine sahne olan ilk gece olduğu için, vahiy ile buluşulan her zamanın bu ayrıcalığa sahne olacağı muhakkaktır. Çünkü Kadr 97/4'te bu inişin sürmekte olduğu, *tenezzelü* fiilinin geniş zaman kalıbında getirilmesiyle ortaya konulmaktadır. Ayrıca Meryem 19/64 ve Fussılet 41/30'da da benzer ifadeler kullanılmakta ve meleklerin inişinin vahiy ile buluşanlar için devam etmekte olduğunu göstermektedir.

ş) Kadir Gecesi, hayatın Yüce Allah'ın izni ve iradesi ile yaşanması gerektiğinin öğretildiği ilk gecedir. Kadr 97/4'te geçen *bi izni rabbihim* ifadesi bunu ortaya koymaktadır.

600 Mü'minûn 23/113-114; Nâzi'ât 79/46.

t) Kadir Gecesi, Kadr 97/5'te ifade edildiği gibi, esenlik vaadinin gerçekleştiği ilk gecedir. Çünkü vahiy ile buluşulan dönemler esenlik ve aydınlığın yaşanacağı dönemlerdir; bunun en tipik örnek zamanı Kadir Gecesi'dir.

ü) Kadir Gecesi, Târık 86/1-3'te dile getirilen "cehalet karanlıklarını delip geçen yıldız"ın ilk doğduğu gecedir. *Târık* ve *necm-i sâkıb*, Kur'ân vahyinin aydınlığını ifade eden yıldızdır. Vahyin yıldızla ifade edilmesi, her ikisinin de ışık üretmesi ve onu yansıtması noktasında buluşmaktadır.

v) Kadir Gecesi, ayrıca Fecr 89/1-2'de değinilen *fecr* "aydınlık" ve *leyâl-i aşr* "on gece"nin de yer aldığı ayrıcalıklı bir zaman diliminin içerisindeki bir gecedir. Mahşerde şahitliğine müracaat edilecek zaman dilimlerinden birisi de işte bu gecedir.

y) Kadir Gecesi, insanları karanlıklardan aydınlığa çıkartacak esasların ilk defa insanlıkla buluşturulduğu gecedir. İbrâhim 14/1'de ifade edilen husus budur. Ayrıca, hakkın geldiği ve bâtılın yok olmaya başladığı ilk gece bu gecedir. İsrâ 17/81'deki mesaj bunu ilan etmektedir.

z) Kadir Gecesi, insanlık için bir okuma seferberliğinin ve aydınlanmanın başlatıldığı ilk gecedir. Zerreden kürreye her şeyi okumak, anlamak, incelemek ve tanımak üzere ilâhî kitabın ve kâinat kitabının buluşturulması anlamında ilk emrin verildiği gece bu gecedir.

Özetle söylemek gerekirse, Kadr sûresi, insanlığın nasıl bir ışıkla buluşturulduğunu göstermekte, hayata değer veren esasların vahiy ile şekillenenler olduğunu ve vahye dayalı bir ömür geçiren insanların hayatlarında karanlıkların kalmayacağını göstermektedir. Çünkü hayatın rövanşı demek olan âhiret, onlar için yüz akı ve göz aydınlığı oluşturacaktır. Ayrıca yine bu sûrede, Allah rızasına kilitlenen ve O'na kenetlenen hayatların her zaman aydınlıklarla buluşacağı ortaya konulmakta, dinî hayatı birer şans gibi değil, doğru değerlerin yaşandığı bir süreç olarak kabul etmenin mümkün olduğu, insanların algısına sunulmaktadır. Meleklerin beraberliği, işte bu insanlar için daima mümkündür. Fedakâr ve vahye dayalı hayatın sahibi insanlar, bu beraberlikle daima motive edilmektedir.

Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Kadir Gecesi'ni inanarak, güvenerek ve sevabını Yüce Allah'tan umarak anlayıp yaşayanların, geçmiş

günahları bağışlanır.[601] İşte bu hadis, geceyi tanıtmakta ve önemini hayatın tamamına yaygınlaştırmayı öğütlemektedir. Bu ise, geceye kıymet ve anlamını veren Kur'ân'ı anlamak ve yaşamakla mümkündür.

Hz. Peygamber'in 23 yıllık risalet hayatı boyunca uyguladığı bundan başka bir şey değildi. Doayısıyla Hz. Peygamber'in devamlı sünneti de buydu. Sünneti doğru anlayıp yaşayanlardan olmamızı niyaz ediyoruz.

KADR SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-2. âyetler): Sûrenin ilk iki âyetinde Yüce Allah, Kur'ân'ın Kadir Gecesi'nde indirilmeye başlandığını, gecenin kıymetini insanların kendi idrakleriyle kavrayamayacaklarını soru sorarak beyan etmektedir.

(3-5. âyetler): Bu âyetlerde öncelikle Kadir Gecesi'nin 1000 aydan daha hayırlı olduğu belirtilmektedir. Meleklerin beraberlerinde vahiy varken, Allah'ın izniyle, her iş veya herkesle ilgili olarak inecekleri de ifade edilerek, tan yeri ağarıncaya kadar o gecenin esenlik olacağı vurgulanmaktadır. Gecenin aydınlığa dönüşmesi bir anlamda vahyin aydınlatıcı özelliğini ortaya koymaktadır.

Sûrenin *leyl*, yani "gece" ile başlaması, vahyin indirilmeye başladığı dönemin karanlıklarını da temsil etmektedir. Vahiy, karanlıkları aydınlığa dönüştüreceği için sûrenin son kelimesi *fecr*, yani "aydınlık" olarak belirlenmiştir. Çünkü vahiy aydınlıktır.

Hayatını Kur'ân'ın aydınlattığı insanlardan olmamızı Yüce Rabbimizden diliyoruz.

601 Buhârî, Leyle-i Kadr, 1. Gecenin değerine dair bazı rivayetler için bk. Nesâî, Sıyâm, 5; İbn Mâce, Suyâm, 2.

98. BEYYİNE SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Medine'de indirilmiş olan, adını "kesin delil" anlamına gelen *Beyyine* kelimesinden alan ve 8 âyetten oluşan bu sûre, resmî sıralamada 98, iniş sırasına göre ise 100. sûredir.

Beyyine ile Kadr sûresi konu ortaklığına sahiptir. Zira her iki sûrede de Hz. Peygamber'den söz edilmektedir. Ayrıca kurtuluşun vahyin ilkelerine sarılmakla ve onları hayatın vazgeçilmezi yapmakla mümkün olacağı da ortak konulardandır. Kadr'de vahyin aydınlatıcı özelliği dikkatlere sunulurken, Beyyine'de de iyilerin Cennet'e gideceği bildirilmektedir.

İki sûrede de vahiyden, onun aydınlatıcı özelliğinden ve bu sûre ile birlikte peygamberlerin risâlet öğretilerindeki ortak noktalardan hareketle, insanlığın aynı değerleri takibinin gereğinden söz edilmektedir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنفَكِّينَ حَتَّىٰ تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ﴿١﴾ رَسُولٌ مِّنَ اللَّهِ يَتْلُو صُحُفًا مُّطَهَّرَةً ﴿٢﴾ فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ ﴿٣﴾ وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِن بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ ﴿٤﴾ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ ﴿٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ أُولَٰئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ ﴿٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ﴿٧﴾ جَزَاؤُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۖ رَّضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ﴿٨﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-3. Kendilerine, içlerinde en doğru hükümlerin bulunduğu, Allah tarafından gönderilen ve tertemiz sahifeleri okuyan apaçık bir delil (elçi) gelinceye kadar, ehl-i kitaptan ve müşriklerden inkârcılar (küfürden) ayrılacak değillerdi. **4.** Kendilerine kitap verilenler ancak o açık delil (Peygamber) geldikten sonra ayrılığa düştüler. **5.** Hâlbuki onlara, dini yalnız Allah'a has kılarak ve hanifler olarak O'na kulluk etmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleri emr olunmuştu. Sağlam din işte budur. **6.** Ehl-i kitap ve müşriklerden olan inkârcılar, içinde kalıcı olacakları cehennem ateşindedirler. İşte yaratıkların (insanların) en şerlileri onlardır. **7.** İman edip sâlih ameller işleyenlere gelince, yaratıkların (insanların) en hayırlısı da onlardır. **8.** Rableri katındaki mükâfatları, zemininden ırmaklar akan, içinde devamlı olarak kalacakları 'Adn cennetleridir. Allah kendilerinden razı, onlar da Allah'tan memnun olmuşlardır. Bu söylenenler, Rabbine saygı gösterenler içindir.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-3. ÂYETLER:

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنفَكِّينَ حَتَّىٰ تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ﴿١﴾
رَسُولٌ مِّنَ اللَّهِ يَتْلُو صُحُفًا مُّطَهَّرَةً ﴿٢﴾ فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ ﴿٣﴾

"1-3. Kendilerine, içlerinde en doğru hükümlerin bulunduğu, Allah tarafından gönderilen ve tertemiz sahifeleri okuyan apaçık bir delil (elçi) gelinceye kadar, ehl-i kitaptan ve müşriklerden inkârcılar (küfürden) ayrılacak değillerdi."

Yüce Allah, sûrenin ilk âyetlerinde, inkârcılık yapanların peygamber gönderilinceye kadar dışlanmayacağını ve onların kendiliklerinden küfürden ayrılmalarının beklenemeyeceğini ifade etmektedir.

a) Nankörlüğe Peygamberle Müdahale

Kitap ehlinden ve müşriklerden küfre saplananlarla ilgili bir özellik dile getirilmekte, ayrıca gerçeği aktaran peygamberlerin mesajlarının ruh birlikteliğine vurgu yapılmaktadır.

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنفَكِّينَ حَتَّىٰ تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ "Kendilerine apaçık bir delil (elçi) gelinceye kadar, ehl-i kitaptan ve müşriklerden bazı nankörler (küfürden) ayrılacak değillerdi." Âyetteki أَهْلِ الْكِتَابِ *ehli'l-kitâb* tamlaması "kitap ehli", الْمُشْرِكِينَ *el-müşrikîn* kelimesi "müşrikler", مُنفَكِّينَ *münfekkîn* sözcüğü "ayrılmak, cezalandırılmak, terk edilmek", الْبَيِّنَةُ *el-beyyine* kelimesi ise "açık delil, peygamber" demektir.

مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ "Kitap ehlinden ve müşriklerden nankörler" ifadesinin başındaki *mîn* edatı, anılan insan gruplarının tamamının değil, bir bölümünün kastedildiğini göstermektedir. Çünkü yaşanan hayat pratikleri de göstermiştir ki, bu gruplar içerisinde Hz. Peygamber'e ve onun tebliğ ettiği vahiy gerçeklerine uyanlar olmuş ve dolayısıyla inkârlarını terk etmişlerdir.

1. Âyette geçen مُنفَكِّينَ *münfekkîn* kelimesi farklı anlamlara gelmektedir.

a) Bu kelime, "ayrılmak, kopmak, dışlanmak, gözden çıkarılmak, mührün açılması, kaldırılması, sökülmesi" gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. Buradan hareketle âyetin bu bölümü şu anlamda yorumlanabilir: "Kitap ehlinden ve müşriklerden bazı nankörler, kendilerine açık delil (elçi) gelinceye kadar eski bâtıl inançlarından ayrılmayacaklardı."

b) Bu kelimeye "dışlanmak" manası da verilmekte, bu durumda âyet, söz konusu nankörlerin, kendilerine açık delil gelinceye kadar dışlanmayacaklarını belirtmiş olmaktadır.[602]

c) Bu anlama yakın olarak, ilgili kelimeye "cezalandırmak" anlamı verenler de olmuştur. Bu durumda âyet, bazı nankör kitap ehli ve müşriklerin, kendilerine elçi gelinceye kadar cezalandırılmayacaklarını ifade etmektedir.[603] Bu son tercih, bir tür fetret dönemi anlayışını da hatırlatmış olmaktadır. *Münfekkîn* kelimesi, bütün bu anlamları içermektedir ve her biri kendi açısından bir gerçeği ifade etmektedir.

2. Âyette geçen الْبَيِّنَةُ *el-beyyine* kelimesi, "açık ve kesin delil" anlamına gelmekte, bir sonraki âyetin işaretiyle bunun "peygamber" olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in *beyyine* olarak isimlendirilmesi, risâletinin netliğini ve gerçeği açıklayıcılığını ortaya koymaktadır. Ebû Müslim, buradaki *el-beyyine* kelimesiyle bütün peygamberlerin kastedildiğini belirtmektedir.[604] Dolayısıyla, haktan sapanlar, bir anlamda insanlık tarihinde risâlet öncesi dönemlerde yaşayanları ifade etmiş olmaktadır.

b) el-Beyyine Nedir?

Yüce Allah, *el-beyyine* kelimesinin ne olduğunu açıklamakta ve bazı özelliklerini dile getirmektedir.

رَسُولٌ مِنَ اللهِ يَتْلُوا صُحُفًا مُطَهَّرَةً فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ "Allah tarafından gönderilen ve içlerinde en doğru hükümlerin bulunduğu tertemiz sahifeleri okuyan bir elçi." Âyetteki رَسُولٌ *rasûl* kelimesi "elçi, peygamber", يَتْلُوا *yetlû* fiili "okumak, aktarmak", صُحُفًا مُطَهَّرَةً *suhufen mütahhara* tamlaması "arındırıl-

602 İslâmoğlu, age., s. 1286.
603 Mustafa Öztürk, Kur'ân-ı Kerîm Meâli: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri, Ankara, 2008, s. 598.
604 Râzî, age., XXXII, 41-42.

mış, tertemiz sayfalar, mesajlar", كُتُبٌ قَيِّمَةٌ *kütübün kayyime* ifadesi ise "en doğru hükümler" demektir.

1. Buradaki رَسُولٌ *rasûl* kelimesi, bir önceki âyette geçen *beyyine*nin "peygamber" olduğunu göstermektedir. Âyetin devamı, onun en önemli görevini şu şekilde ortaya koymaktadır: "İçlerinde en doğru hükümlerin bulunduğu tertemiz sayfaları okumak." Rasûlün tilâvet, yani ilâhî gerçekleri ümmete okumak, aktarmak ve kendisi bizzat yaparak örnek olmak şeklindeki görevine dair pek çok âyet vardır. İşte burada da aynı gerçeğe işaret edilmekte, Hz. Peygamber'in ilâhî öğretileri insanlara okuyup aktardığı ve bu öğretilerin yer aldığı sahifelerin, Şu'arâ' 26/196'da belirtildiği üzere, öncekilerin kitaplarında da bulunan evrensel ve kalıcı esaslar olduğu ifade edilmektedir. *el-Kar'ü* kökünden geldiği de kabul edilen *Kur'ân* kelimesinin "toplamak" anlamı, onun bu özelliğini ortaya koymaktadır. En'âm 6/161'de de, değişmeyen değerlerin vahyin ortak mesajları olduğu beyan edilmektedir.

2. صُحُفًا مُطَهَّرَةً *suhuf-i mütahhara* tamlaması, "Kur'ân sayfaları" olabileceği gibi,[605] "önceki vahiyler" anlamına da gelebilir.[606] Maksat, ilâhî mesajların aktarılması ve özellikle Kur'an ilkelerinin insan ve şeytan müdahalesinden uzak tutulduğunu göstermektir.[607] Kur'ân'ın önünden, arkasından; yani açıkça veya gizli ve haince, hiçbir bâtıl şey onu iptal edemeyecektir.[608] Çünkü Kur'ân, ilâhî koruma altındadır.[609] Onun arı-duru yapısını hiçbir şey bozamaz; çünkü ona tertemiz kılınmış meleklerden başkası kötü niyetlerle el süremez.[610]

3. كُتُبٌ قَيِّمَةٌ *kütüb-i kayyime* de ilâhî kaynaklı öğretilerin misyon ve ruh birlikteliğini göstermektedir. Ayrıca, tebliğ edilen değerlerin aslında aynı gerçeğin, yani bütün peygamberlerin tebliğ ettiği ve Allah'ın tek din olarak belirlediği evrensel "İslâm"ın değişmez ilkeleri olduğuna da bir anlamda işaret edilmektedir. Böylece, peygamberler silsilesinin aynı davayı aktarmakla yükümlü olduklarına parmak basılmış olmaktadır.

605 'Abese 80/13-16.
606 Necm 53/36; A'lâ 87/18-19.
607 Mâide 5/67; Hacc 22/52.
608 Fussılet 41/42.
609 Hıcr 15/9.
610 Vâkı'a 56/79.

4-5. ÂYETLER:

وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ ﴿٤﴾

وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ ﴿٥﴾

"4. Kendilerine kitap verilenler ancak o açık delil (Peygamber) geldikten sonra ayrılığa düştüler. 5. Hâlbuki onlara, dini yalnız Allah'a has kılarak ve hanifler olarak O'na kulluk etmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleri emr olunmuştu. Sağlam din işte budur."

Yüce Allah, kitap ehlinden veya müşriklerden olup da nankörlük yapanların durumu ile onlara gerçekleri okuyan peygamberin misyonunu ifade ettikten sonra, şimdi de onların ayrılıklarına değinmektedir.

a) Ehl-i Kitâb'ın Tefrikaya Düşme Nedeni

Sûrenin 4. âyetinde özellikle kitap ehlinin ayrılığa düşmesinin gerekçesi dile getirilmektedir.

وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ "Kitap verilenler ancak o açık delil (Peygamber) kendilerine geldikten sonra ayrılığa düştüler." Âyetteki تَفَرَّقَ *teferraka* fiili "ayrılmak", جَاءَ *câe* fiili ise "gelmek" demektir.

Bu âyetten anlaşılıyor ki, kitap ehli olanlar, kendilerine peygamber gelinceye kadar bir peygamberin gönderileceğini biliyor ve onu bekliyorlardı. Bakara 2/146 ve En'âm 6/20. âyetlerde de belirtildiği gibi, onlar Hz. Peygamber'i, kendi çocuklarını tanıdıkları gibi tanıyorlardı. Bu ifade, ancak gelecek bir peygambere inanmanın, onun niteliklerini ve tebliğ ettiği dinin esaslarını yakından bilmenin bir sonucu olabilirdi, İşte bu âyette hatırlatılan husus budur.

Ayrılığın Hz. Peygamber'den sonra olması, onun risâletini kabulde yaşanan tereddütleri akla getirmektedir. Bakara 2/213, Âl-i İmrân 3/19 ve Şûrâ 42/14. âyetlerde bu ayrılığın sebebi "aralarındaki kıskançlık" olarak belirlenmektedir.

Hz. Peygamber'in geleceğine dair kitaplarında bilgiler verilmiş olmasına rağmen ayrılığa düşenlerin olması, aslında Nebî (as) için bir tesellidir. Çünkü bilgisine rağmen inkâr edenler var olunca, ondan bu konuda hiçbir

bilgisi bulunmayan müşriklerin inanmayışına üzülmemesi istenmektedir. Demek ki, eski inanç mensuplarının bu tür karşı çıkışları, sanki onlarda bir gelenek halini almış olmaktadır.

Günümüzde de benzer sonuçlar görülmektedir. Çünkü kendi kabullerini din sanan çeşitli anlayışlar Kur'ân ile karşılaşınca veya onunla yüzleşince aralarında derin ihtilaflar bulunduğu açığa çıkmaktadır. Kur'ân'a uyanlar onda hiçbir ihtilafın olmadığını bilirler. Nitekim Nisâ' 4/82'de bu durum ifade edilmektedir. Ayrıca Nahl 16/64'te de Kur'ân'ın ihtilafları sona erdirici özelliği ortaya konulmaktadır. İhtilaftan kurtulmak vahye uymakla mümkündür. Görüşünü veya iddiasını vahye onaylatmaktan kaçanlar veya korkanlar derin yanılgı içinde olduklarını bilmelidirler.

b) İlâhî Mesajın Evrensel İlkeleri

Yüce Allah, kitap ehline emredilen hususları çeşitli başlıklarda vermekte ve bütün müminleri bu değerler için Kur'ân çevresinde toplanmaya çağırmaktadır.

1. Tek Allah'a Kulluk Yapılacak

وَمَآ أُمِرُوٓا۟ إِلَّا لِيَعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ حُنَفَآءَ "Halbuki onlara, dini yalnız Allah'a has kılarak ve hanifler olarak O'na kulluk etmeleri emrolunmuştu." Âyetteki أُمِرُوٓا *ümirû* fiili "emrolunmak", لِيَعْبُدُوا *li ya'büdû* fiili "ibadet etmek", مُخْلِصِينَ *muhlisîn* kelimesi "ait kılmak, gönül vermek", حُنَفَآءَ *hunefâ'* sözcüğü ise "Allah'ı birleyenler" demektir.

Bu âyet, ilâhî öğretideki ruh ve hedef birliğini açıkça ortaya koymaktadır.

Tek Allah'a kulluk ile ilgili olarak Kur'ân'da oldukça fazla âyet vardır. Burada özellikle vurgulanan husus, kulluğun hangi inançla yapılacağıdır. Bu amaçla, Yüce Allah'a kulluğun çok önemli iki boyutuna değinilmektedir.

a) مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ "Dini yalnız Allah'a ait kılmak." Âyette bu şekilde ifade edilen bu özellik, Zümer 39/2, 3, 11, 14 gibi âyetlerde de vurgulanmakta, dinin esaslarını belirlemede ve Kendisine kulluk yapılmasında Yüce Allah'ın hiçbir şekilde ortak kabul etmediği beyan edilmektedir.

b) حُنَفَآءَ "Hanîfler olmak." Âyette *hunefâ'* kelimesiyle karşılanan bu özellik, "bâtıl şeylerden yüzçevirip Allah'a yönelmek" anlamına gelmektedir. Bu kelime, "doğru asla yönelmek, doğru ve saf inanç" anlamıyla Kur'ân'da çeşitli âyetlerde yer almaktadır.[611] Haniflik, tevhidi tanımlamak üzere Hz. İbrahim'e kadar ulaştırılan arı-duru yolun adıdır. Hanîf olunmadan tevhide ulaşılamaz; çünkü hanifliğe inanmayan kişi muvahhid olamaz. Haniflik, İbrâhîmî sistemin eskimez tevhid çizgisinin olmazsa olmazıdır. Bu nedenlerle, Allah'a kulluk, dini sadece Yüce Allah'a ait kılıp, sadece O'na yönelmekle mümkün olabilmektedir.

II. Namaz Kılınacak

وَيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ "Namazı kılmaları (emrolunmuştu)." Namaz ibadeti de bütün insanlık tarihi kadar eski ve evrensel bir ibadet olarak tanıtılmaktadır. الصَّلٰوة *Salât* kelimesi يُقِيمُوا *yukîmû* fiiliyle kullanıldığı için şekli belli bir ibadeti yani "namaz"ı ifade ettiği açıktır. Bu ifade, ayrıca dolaylı olarak bedensel anlamda bütün ibadetleri ve fedakârlıkları da içermektedir.

III. Zekât Verilecek

وَيُؤْتُوا الزَّكٰوةَ "Zekât vermeleri (emrolunmuştu)." Âyetteki يُؤْتُوا *yü'tû* fiili "vermek", الزَّكٰوة *ez-zekâh* kelimesi "zekât" demektir.

Bu emir de evrensel ilkeler arasında yer almaktadır. Namaz nasıl ki bedensel ibadet ve eylemleri içeriyorsa, zekât da ekonomik yardımlaşmaların tamamını içermektedir.

Tekrar hatırlatmak gerekirse, önceki milletlere de emredilen hususlar arasında şunlar vardı: "Din koyma yetkisini Allah'a ait bilerek, sadece O'na kulluk etmek, bâtıl olan şeylerden uzak durmak,[612] daima Hakk'a tapan Müslümanlar olmak, ibadeti (namazı) hakkıyla eda etmek, zekâtı vermek (her türlü arınmayı gerçekleştirmek)." Bu âyetin hatırlattığı husus, Kur'ân'da çeşitli âyetlerde ifade edildiği üzere, ilâhî kaynaklı mesajların ve peygamberlerin ortak değerlere sahip olduğu gerçeğidir.[613]

611 Bakara 2/135; En'âm 6/161; Nahl 16/120; Rûm 30/30.
612 Esed, age., s. 1292.
613 Bakara 2/83; En'âm 6/90; A'râf 7/156; Hûd 11/87; Meryem 19/31; Şûrâ 42/13.

c) Dosdoğru Din

وَذٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ "İşte dosdoğru din budur." Âyetteki دِينُ الْقَيِّمَةِ *dînü'l-kayyimeh* tamlaması "doğru din" demektir.

Bütün bu değerler, esasında bu mesajı vermek içindir. Elmalılı'nın da belirttiği gibi "sabit ve payidar kalacak olan milletin dini"[614] bu esaslardan meydana gelmektedir. En'âm 6/161'de ifade edildiği üzere, ilâhî kaynaklı esasların oluşturduğu bu değerler sistemine "dosdoğru din" denmektedir. Tek Allah'a kulluk, dini sadece Allah'a ait kılmak, namaz kılıp zekât vermek, ilâhî dinin olmazsa olmazlarındandır.

6-8. ÂYETLER:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أُولَٰئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ ﴿٦﴾

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ﴿٧﴾ جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ﴿٨﴾

"6. Ehl-i kitap ve müşriklerden olan inkârcılar, içinde kalıcı olacakları cehennem ateşindedirler. İşte yaratıkların (insanların) en şerlileri onlardır. 7. İman edip sâlih ameller işleyenlere gelince, yaratıkların (insanların) en hayırlısı da onlardır. 8. Rableri katındaki mükâfatları, zemininden ırmaklar akan, içinde devamlı olarak kalacakları 'Adn cennetleridir. Allah kendilerinden razı, onlar da Allah'tan memnun olmuşlardır. Bu söylenenler, Rabbine saygı gösterenler içindir."

Sûrenin son âyetlerinde küfürde ısrar edenler ile iman sahiplerinin yaşayacakları iki farklı sona değinilmektedir.

a) İnkârın Sonu: Cehennem

Yüce Allah, kitap ehlinden ve müşriklerden olup da inkârda ısrarcı davrananların sonu hakkında şu bilgiyi vermektedir:

614 Yazır, age., IX, 363.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ "Ehl-i kitap ve müşriklerden olan inkârcılar, içinde kalıcı olacakları cehennem ateşindedirler. İşte, yaratıkların (insanların) en şerlileri onlardır." Âyetteki شَرُّ الْبَرِيَّةِ *şerru'l-beriyyeh* tamlaması "canlıların, yaratıkların en kötüsü" demektir.

Bu âyette küfrün, şirkin ve nankörlüğün sonu, "ebedî cehennem" olarak belirlenmektedir. Bu sonucu hak edenler, yaratıkların yani insanların en kötüsü şeklinde ilân edilmektedir. Kur'ân ilkelerinin muhatabı insanlar olduğu için, bu ilkelere saygı göstermeyen, hayatında onlara değer vermeyen, onları dışlayan, hak ettikleri yeri onlara çok gören varlık insandır. Dahası başkalarının da bu değerlerden uzaklaşması için çalışan, bir anlamda sapmayla kalmayıp bunu başkalarına da bulaştırmaya gayret edenler, bu dünyanın madde planındaki sakinleri olan insanlardır. Bu nedenle, âyetler insanları ilgilendirmekte ve bu mesaj onları hedef almaktadır. Nankörlerin cehennemde kalış süreleri bu ve benzeri âyetlerde "çok uzun süre" veya "ebed" olarak nitelendirilmekte, kastedilen anlam ise, cehennemin varlığını devam ettirdiği süreyi kapsamaktadır.

Âyette sözü edilen "onlar Cehennem ateşindedirler" ifadesi, âhirette gerçekleşecek olan bir hakikati dile getirdiği için, sanki şimdiki zaman ifadesi gibi algılanmaktadır. Oysa âyetin maksadı, ateşte oluşun âhirette gerçekleşeceğini ortaya koymaktır.

b) İman ve Sâlih Amelin Sonu: Cennet

Kur'ân'da konuların ikili anlatımı demek olan "mesânîlik" özelliği gereği, şimdi de sıra, iyi insanlara ve alacakları ödüllere getirilmektedir.

1. En Hayırlı İnsanlar İmanı ve Sâlih Ameli Olanlardır

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ "İman edip sâlih ameller işleyenlere gelince, yaratıkların (insanların) en hayırlısı da onlardır." Âyetteki خَيْرُ الْبَرِيَّةِ *hayru'l-beriyyeh* tamlaması "yaratıkların en hayırlısı" demektir.

Bu âyette, bir önceki âyetin ifade ettiği hususların karşıtı ele alınmaktadır. İmanını davranışlarla süsleyen, yanlış giden işleri ıslaha çalışan bir nitelikte doğru ve yararlı iş yapanlar, insanların en iyisi, en hayırlısı-

dır. "İman ve sâlih amel" konusuna Tîn 95/6'da kısaca değinmiştik. 'Asr 103/3'te konuyu detaylandırarak inceleyeceğimiz için, burada daha fazla açıklama yapmayacağız. Şu kadarını söyleyelim ki, sâlih amel "sorumluluk duygusuyla, erdemli ve dürüst bir şekilde, imanla uygunluk içerisinde, yani inanarak, sahibini ve başkasını ıslah edici, sosyal amaçlı iyi ve güzel davranışlar"ın genel adıdır. Sûrenin ilk bölümünde ele alınan nankörlere ve davranışlarına karşılık, bu iki âyette imanlılar, davranışları ve en hayırlı oluşları dile getirilmektedir. Bir anlamda, hayatın sadece kötülerden ibaret olmadığı, iyilerin de var olduğu gösterilmektedir.

II. İman ve Sâlih Amelin Karşılığı

جَزَآؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا "Rableri katındaki mükâfatları, zemininden ırmaklar akan, içinde devamlı kalacakları 'Adn cennetleridir." Âyetteki جَزَآؤُ *cezâ'* kelimesi "karşılık", جَنَّاتُ عَدْنٍ *cennatü 'adn* tamlaması "Adn Cennetleri", تَجْرِى *tecrî* fiili "akmak", تَحْتِ *taht* kelimesi "alt yan", الْأَنْهَارُ *el-enhâr* sözcüğü "nehirler", خَالِدِينَ *haalidîn* sözcüğü "uzun süreli", أَبَدًا *ebed* kelimesi ise "ebedî" demektir.

Sûrenin 6. âyetinde olumsuzluk ve karşılığı tek bir âyette yer almışken, iyiler ve sonuçları hakkındaki izahlar iki âyete yayılmıştır. Böylece Kur'ân'ın, iyilere verdiği önem kendiliğinden öne çıkmaktadır. "Durulmaya değer cennetler" anlamındaki *'adn* cennetlerinin, zemininden ırmakların aktığı beyan edilmektedir. Orada bulunanların kalış sürelerinin ise cehennemdekilerden farklı olacağı ve artı bir değer ve farklılık arz edeceği, *ebedâ* kelimesiyle vurgulanmaktadır.

III. Allah Onlardan Razı, Onlar da Allah'tan Memnun

رَضِىَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ "Allah kendilerinden razı, onlar da Allah'tan memnun olmuşlardır." Âyetteki رَضِىَ *radıye* fiilleri "razı olmak, memnun olmak" demektir.

Âyetin önceki cümlesinde dile getirilen ödüllerden çok daha önemlisi, cennete girenlerden Yüce Allah'ın razı oluşu, onların da Yüce Allah'tan memnuniyetleridir. Bu durum özellikle vurgulanarak, bir anlamda detaya girilmekte, cennet hayatı ve ödülleri bütün güzellikleriyle insanlara sunulmuş olmaktadır.

c) Allah'a Saygı

ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ "Bu söylenenler, Rabbine saygı gösterenler içindir." Âyetteki خَشِيَ *haşiye* fiili "derin saygı duymak" demektir.

Buradaki *haşyet*, aslında Yüce Allah'ın sevgisinden mahrum kalmamayı ifade etmektedir. *Haşyet* denen "ileri düzeyde farkına varış", sadece "âlimler" tarafından gerçekleştirilecektir.[615] Haşyet, övülen kulların bir özelliği olarak da Kur'ân'da yer almaktadır.[616]

Sûrenin son âyetinin sonunda, Yüce Allah'a yönelik duygunun "korku" anlamındaki *havf* kelimesiyle değil de, *haşyet*le ifade edilmesi çok önemlidir. "*Haşyet*, tazim, hürmet, sevgi ve yüceltme içerirken; *havf* bunları içermez. Kur'ân'da *haşyet* övülürken *havf* övülmez. *Haşyet*in kaynağı bilmek, *havf*ın kaynağı bilmemektir. Çünkü *havf*ın insan psikolojisini olumsuz etkileyip onun ruhsal dinamizmini yok eden ve manevî gücünü soğuran bir tarafı vardır. Yaratana *haşyet* duyan, yaratılandan *havf* etmez. *Havf*, korkanın güçsüzlüğünden, *haşyet* ise korkulanın yüceliğinden kaynaklanır."[617]

"Haşyet"in nasıl bir duygu olduğunu ifade bağlamında şu hadîs-i şerif de önemli bilgiler vermektedir: "Allah'ı en çok bileniniz, Allah'a karşı en çok duyarlı olanınızdır. Ben de Allah'a karşı en çok duyarlı olanınızım."[618] Benzer şekilde, "Hikmetin başı Allah'a karşı derin saygıdır"[619] sözünün de ifade ettiği gerçek, bundan ibarettir. Hiç şüphe yok ki, Allah korkusu, O'nun gazabından ve O'nun sevgisini kaybetmekten kaynaklanan bir korkudur; yoksa ürperti şeklinde uzaklaşmayı, tiksintiyi veya nefreti içeren bir duygu değildir. Kâfirlerin korkusu ise, dehşet ve nefret içermekten uzak değildir. *Haşyet* içerikli korkunun zirve yaptığı örneklerden birisi de, Enbiyâ 21/28. âyette de belirtildiği üzere, meleklerin korkusudur.

Beyyine sûresinin son âyetinde yer alan "Rabbine saygı duymak", gerçek mümin olmanın ve gerçek mutluluğu tadabilmenin en önemli özelliğidir.

615 Fâtır 35/28.
616 Yâsîn 36/11; Kaaf 50/33.
617 İslâmoğlu, age., s. 385'te 2. not.
618 Buhârî, İman, 13.
619 Râzî, age., XXXII, 56.

BEYYİNE SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-3. âyetler): Sûrenin ilk âyetlerinde, kitap ehlinden veya müşriklerden nankörlük yapanların, kendilerine apaçık gerçekleri okuyup aktaran elçi gelinceye kadar küfürden ayrılmayacakları beyan edilmektedir.

(4-5. âyetler): İlâhî kaynaklı dinlerin ruh ve mesaj birlikteliği, istenilen davranışların aynılığıyla ortaya konulmakta, "sağlam ve asıl dinin bu olduğu" beyan edilmektedir. Misyon birlikteliği anlamında, tek Allah'a kulluk yapılması, dinin sadece Yüce Allah'a ait kılınması ve O'na yönelmek gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca bedensel anlamda fedakârlık olarak namaz kılmak ve ekonomik fedakârlık olarak da zekât vermek, bu birlikteliğin esasları arasında sayılmaktadır.

(6-8. âyetler): Kâfirlerin insanların en kötüsü, iman ehlinin ise insanların en iyisi olarak tanıtıldığı son âyetlerde, kâfirler için cehennem ateşi, sâlih amel sahibi müminler için de cennet ödülü vaad edilmektedir. Cennette kalış süresinin ebed olduğu beyan edilerek, oraya gidecek olanlardan Yüce Allah'ın razı, onların da Yüce Allah'ın verdiği nimetlerden memnun olacağı vurgulanmaktadır.

Allah'a inanan, O'nu seven, O'na layık kul olmaya çalışan, izzet ve itibarı O'nda arayan, O'nun rızasını kazanmak için her fedakârlığı canına minnet sayan, Allah'tan ve O'nun sevgisinden mahrum kalmayı azabın en şiddetlisi olarak kabul eden, O'ndan değil O'na hicret eden ve nihayet O'nun katını sığınak edinen, bilinçli ve haşyet yüklü kullar olmamızı diliyoruz.

99. ZİLZÂL SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Zelzele sûresi olarak da bilinen, iniş sırası hakkında farklı görüşler bulunan bu sûre resmî sıralamada 99. sûredir. Gerek konusu gerekse üslubu bakımından Mekkî'dir ve 8 âyetten oluşmaktadır. Genelde Medine'de indirildiği görüşü tercih edilse de, sûrenin konusu ve üslubu bu tercihi doğrulamamaktadır.

Bu sûrenin önceki Beyyine sûresiyle anlam ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır. Önceki sûrenin sonunda ödül hak edenlerin cennetlere gideceği müjdesi verilince, sanki "bu ödüle ne zaman kavuşacağız?" sorusu zımnen sorulmuş kabul edilir. İşte bunun cevabı olarak, "Yerküre kendisine has sarsıntı ile sallandığı zaman..." cümleleriyle başlayan Zilzâl sûresi indirilmiş kabul edilebilir. Kâfirlerin cehennem tehdidine aldırış etmemeleri üzerine, bunun mutlaka gerçekleşeceği ve zamanının da Kıyâmet-âhiret süreci olduğu sûrenin bütününde ifade edilmiş olmaktadır.

Bu sûrede, kâinat sisteminin yıkılışı ve yeni bir düzenin kurulması demek olan "Kıyâmet"ten söz edildiği görülmektedir. Diriltilme, yapılanların âhirette gösterilmesi ve zerre miktarı hiçbir şeyin gizli kalmayacağı içeriği, sûrenin Mekkî oluşunun delillerindendir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ﴿١﴾ وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا ﴿٢﴾ وَقَالَ الْإِنسَانُ مَا لَهَا ﴿٣﴾ يَوْمَئِذٍ
تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ﴿٤﴾ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا ﴿٥﴾ يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِّيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ ﴿٦﴾
فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ﴿٧﴾ وَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ﴿٨﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-3. Yerküre kendine has sarsıntısıyla sallandığı, toprak ağırlıklarını dışarı çıkardığı ve insan, "Ne oluyor buna!" dediği vakit. **4-5.** İşte o gün, Rabbinin ona bildirmesiyle (yeryüzü dile gelip) haberlerini anlatır. **6.** O gün, davranışları kendilerine gösterilsin diye insanlar grup grup ortaya çıkacaklardır. **7.** Kim zerre miktarı hayır yaparsa onu görecektir. **8.** Kim de zerre miktarı şer işlerse onu görecektir.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-5. ÂYETLER:

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ﴿١﴾ وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا ﴿٢﴾ وَقَالَ الْإِنسَانُ مَا لَهَا ﴿٣﴾
يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ﴿٤﴾ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا ﴿٥﴾

"**1-3.** Yerküre kendine has sarsıntısıyla sallandığı, toprak ağırlıklarını dışarı çıkardığı ve insan; "Ne oluyor buna!" dediği vakit. **4-5.** İşte o gün Rabbinin ona bildirmesiyle (yeryüzü dile gelip) haberlerini anlatır."

Sûrenin ilk grup âyetinde kıyamet ve sonrasına dair çok çarpıcı ifadeler zikredilmektedir. Bu arada nankör insanın derin şaşkınlığı gündeme getirilmektedir.

a) Kıyâmet - Âhiret Süreci

Zilzâl sûresinin ilk üç âyetinde Kıyâmet-Âhiret gerçeklerine dair önemli bilgiler verilmekte ve çeşitli hatırlatmalar yapılmaktadır.

1. En Şiddetli Deprem: Kıyâmet

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا "Yerküre kendine has sarsıntısıyla sallandığı zaman." Âyetteki زُلْزِلَتِ *zülzilet* fiili "sarsılmak" demektir.

Kur'ân'da Kıyâmetle ilgili konularda genellikle edilgen kalıplar kullanılmaktadır. Bunun nedeni, olayın şiddetini ve dehşetini muhatabın zihninde canlandırmakta, ayrıca olayı yapanın kimliğinden ziyade, bizzat olayın etkisine dikkatleri daha yoğun bir şekilde çekmektir. Bu konuyu İnfitâr 82/1'de geniş bir şekilde ele alacağız.

Âyette de belirtildiği üzere, yerkürenin bütünüyle sarsılması, yaşanacak sarsıcı olayların büyüklüğünü göstermektedir. Burada "yeryüzünün sarsılması" ifadesinin söylenmesi, "parçayı anarak bütünü kastetme" kuralı gereğidir. Bu çerçevede maksat, kâinattaki sistemin bütünüyle sona ermesi, bir değişim ve dönüşüme tâbi tutulmasıdır.

Hacc 22/1-2'de bu konuda yeterli bilgi vardır: "Ey insanlar! Rabbinize karşı saygılı olun! Çünkü Kıyâmet vaktinin depremi müthiş bir şeydir! Onu gördüğünüz gün, her emzikli kadın emzirdiği çocuğu unutur; her gebe varlık yavrusunu düşürür. İnsanları da sarhoş olmamalarına rağmen sarhoş bir halde görürsün. Fakat Allah'ın (mahşerdeki) azabı çok daha dehşetlidir!"

Kıyâmetin herkesi etkileyecek karakteri hakkında Neml 27/87. âyette de şu bilgiler yer almaktadır: "Sûr'a üfürüldüğü gün -Allah'ın dilediklerı hariç- göklerde ve yerde bulunanlar bayılır. (Sonunda) hepsi boyunları bükük olarak Allah'a gelirler." Benzer şekilde bayılmaların yaşanacağı bilgisi Zümer 39/68. âyette yer almaktadır. Her iki âyette de ifade edildiği üzere, bu büyük sarsıntı nedeniyle, göklerde ve yerde bulunanlar bayılacaktır; ancak Yüce Allah'ın dilediklerı bundan istisna edilecekler ve o dehşetten etkilenmeyeceklerdir.

Ayrıca "Kim bir iyilikle gelirse (veya âhirete bir iyilik getirirse), ona daha iyisi verilir. Bu tür insanlar, o gün korkudan güvende olurlar" şeklindeki Neml 27/89. âyette Kıyâmet sonrası süreçte sıkıntıların yaşanacağı, ancak hayır sahiplerinin bundan ayrı tutulacağı açıkça ifade edilmektedir. Zilzâl sûresinin ilk âyetinde sözü edilen sarsıntı, "Sûr'a ilk üfürüş"le gerçekleşecek olandır; yani "Kıyâmet"tir.

Kıyamet konusunda detaylı açıklamaları Kıyâmet 75/1'de yapacağız.

11. Yeryüzü Ağırlıklarını Çıkartacak

وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا "Toprak ağırlıklarını dışarı çıkardığı zaman." Âyetteki أَخْرَجَتِ *ahracet* fiili "çıkarmak", أَثْقَال *eskaal* kelimesi ise "ağırlıklar" demektir.

Bu âyette sözü edilen olay, tıpkı İnfitâr 82/4. âyette belirtildiği gibi, kabirlerde bulunanların yani bütün insanların, bulundukları yerden sorgulanmak için mahşere çıkartılması işlemidir. Tercümede الْأَرْضُ *el-ard* kelimesini, "toprak" olarak vermemizin nedeni, konuyu ölülerin diriltilmesiyle ilişkilendirmemizdir.

a) Âyetteki أَثْقَال *eskaal* kelimesi, Nahl 16/7'de de ifade edildiği gibi, "eşya veya sahip olunan şeyler" demektir. Diriltilme sonrasında yeryüzünün dışarı çıkaracağı ağırlıklar, insanların mahşer için yeniden şekillendirilecek bedenleridir. Zerrelere ayrılmış, atomlara bölünmüş, çürümüş, toprak olmuş, yanıp küle dönmüş veya karada ya da denizde yabani hayvanların yemi haline gelmiş dahi olsalar, mahşer için bütün insanlar yeniden diriltilecektir. Ayrıca Rahmân 55/31. âyette ifade edildiği üzere, insanlara ve cinlere *sekaleyn* denmesinin nedeni, yeryüzünde ağırlık oluşturmaları ve yer işgal etmeleridir.

b) *Eskaal* kelimesine farklı bir anlam daha verilebilir. Buna göre yerküre, Kıyâmet günü içindeki bütün hazineleri dışarı çıkartacak, bir anlamda maddî varlıklar yerlerini ve konumlarını kaybedeceklerdir.

c) Kıyâmet günü yerküre içerisinde barındırdığı maddî-manevî her şeyi dışarı çıkarıp ortaya serecektir. Böylece gizli saklı hiçbir şey kalmayacaktır. Bir anlamda toprağın gizleme özelliği mahşere kadar sürecek, bu özellik İnşikaak 84/3-4'te dile getirildiği gibi, orada emaneti sahibine iade etmeye dönüşecektir. Bu âyetteki değişim ise, "Sûr'a ikinci üfürüş"le gerçekleşecektir.

111. İnsan Şaşıracak

وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا "İnsan, 'Ne oluyor buna!' dediği vakit." İlk iki âyette Kıyâmetin şiddeti ve yerkürenin içindekileri dışarı çıkartması hatırlatılmaktadır. Bu âyette ise insanoğlunun, gördüğü bu dehşet karşısında şaşkınlığını gizleyemeyeceği, hayret ve korkuyla neler olup bittiğini haykırıp sormaya başlayacağı bildirilmektedir.

Benzer bir durum Yâsîn 36/51-52. âyetlerde şöyle ifade edilmektedir: "Nihayet Sûr'a (ikinci kez) üfürüldüğünde, bir de bakarsın ki onlar, kabirlerinden (kalkarak) Rablerine koşarlar; ve 'Âh, eyvâh! Bizi (uyku yeri) kabrimizden kim kaldırıp (uyandırdı)? Bu, Rahmân'ın vaad ettiği (Kıyâmet ve mahşer)dir; peygamberler (demek ki) gerçeği söylemişlerdi (haklıymışlar!)' derler." Âyetlerde belirtilen insanın korkuyla karışık şaşkınlığı, yerini yeryüzünün gerçekleri ortaya koymasına bırakacaktır.

b) Yeryüzünün Konuşması

Bu âyetlerde âhiret şartlarında kendisine özel bir şekilde yeni haliyle yer alacak olan yeryüzü hakkında sıra dışı bilgiler verilmektedir.

يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ اَخْبَارَهَا بِاَنَّ رَبَّكَ اَوْحٰى لَهَا "İşte o gün Rabbinin ona bildirmesiyle (yeryüzü dile gelip) haberlerini anlatır." Âyetteki تُحَدِّثُ *tühaddisü* fiili "konuşmak, anlatmak", اَخْبَارَ *ahbâr* kelimesi "haberler", اَوْحٰى *evhaa* fiili ise "vahyetmek" demektir.

Yeryüzü, mahşerde haberlerini bir bir anlatacak ve gizli saklı hiçbir şey kalmayacaktır. Yüce Allah Kur'ân'da çeşitli varlıklara yemin etmektedir. Bazı müfessirler bu yeminleri şahitlik anlamına yorumlamaktadır. Bu bağlamda Târık 86/12 ve Şems 91/6 gibi âyetlerde de yeryüzü muhatap alınıp, bir anlamda onun şahitliği söz konusu edilmektedir. İşte âhirette yeryüzünün haberlerini anlatması, dünyadayken belirlenen şahitliğin âhirette bilfiil hayata geçirilmesidir.

Yeryüzünün âhirette konuşması, oranın şartlarına göre gerçekleşecektir. Dünyadayken bazı cansız varlıkların, mesela göğün ve yerin konuşmasından söz eden âyetler vardır.[620] Bu âyetteki konuşma işlemi, bir sonraki âyetin de işaretiyle,[621] yaratılışa uygun olarak varlığını ve işlevini devam ettirmek demektir. Nitekim yaratılış, bir anlamda Yüce Allah'ın varlıkların tabiatını özel ölçülerde şekillendirmesidir. Yeryüzü işte bu özelliği gereği kendi şartlarına göre ve belki de mecâzî olarak mahşerde dile gelecektir, çünkü ona da Yüce Allah vahyetmiş olacaktır.

Âhirette cehennemin konuşacağı[622] ve bazı vücut organlarının dile geleceği[623] de açıkça bildirilmektedir. Özellikle Fussılet 41/21'de bunun nasıl

620 Fussılet 41/11.
621 Fussılet 41/12.
622 Kaaf 50/30; Me'âric 70/17.
623 Nûr 24/24; Yâsîn 36/65; Fussılet 41/20.

gerçekleşeceği şu şekilde ifade edilmektedir: "Derilerine, 'Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz?' derler. Onlar da: 'Her şeyi konuşturan Allah bizi de konuşturdu. Zaten sizi de ilk defa O yaratmıştır. Şimdi O'na döndürülüyorsunuz' derler." Bu âyetten de anlaşılacağı üzere, cansız varlıkların âhirette konuşturulması, dünyadaki ilâhî kayıt altına alınmanın işleme sokulması olarak gerçekleşecektir. Bunun nasıl olacağı bize meçhuldür. Bu dünyada yapılanlar -Allah bilir ya- belki de bir film gibi orada insanlara seyrettirilecektir. Bu takdirde, konuşanlar yine insanın aynı organları olacaktır.

Bir rivayete göre, Hz. Peygamber konuyla ilgili olarak, "Yeryüzü, Kıyâmet günü (dünyada) üzerinde işlenmiş bütün işleri haber verecektir"[624] buyurmaktadır. Bu rivayette de ortaya konulmuştur ki, âhirette yeryüzü konuşturulacak ve insan fiillerinde gizli saklı hiçbir şey kalmayacaktır.

6-8. ÂYETLER:

يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِّيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ ﴿٦﴾

فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ﴿٧﴾ وَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ﴿٨﴾

"6. O gün, davranışları kendilerine gösterilsin diye insanlar grup grup ortaya çıkacaklardır. 7. Kim zerre miktarı hayır yaparsa onu görecektir. 8. Kim de zerre miktarı şer işlerse onu görecektir."

Bu üç âyette, insanların mahşer için ortaya çıkacağı ve herkesin, dünyada yaptığını orada göreceği bildirilmektedir.

a) Diriltilme ve Amellerin Görülmesi

Kıyamet sonrası mahşerde insanlar bulundukları yerden diriltilip amellerşyle yüzleştirileeceklerdir.

1. Herkes Diriltilecektir

يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِّيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ "O gün, davranışları kendilerine gösterilsin diye insanlar grup grup ortaya çıkacaklardır." Âyetteki يَصْدُرُ

624 Râzî, age., XXXII, 59.

yasdüru fiili "ortaya çıkmak", أَشْتَاتًا *eştât* kelimesi "grup grup", يُرَوْا *yürav* fiili "gösterilmek", أَعْمَالَ *a'mâl* sözcüğü ise "ameller" demektir.

Bu âyet, âhiretteki sorgulama için insanların ilâhî huzura çıkartılmasını konu edinmektedir. Kehf 18/48. âyet, bu konuda şu bilgileri içermektedir: "Hepsi Rabbinin huzuruna sıra sıra çıkarılacaktır. Andolsun ki, sizi ilk defasında yarattığımız şekilde bize geleceksiniz. Oysa size vaad edilenlerin gerçekleşeceği bir zaman tayin etmediğimizi sanmıştınız, değil mi?"

Benzer içerikte olmak üzere En'âm 6/94. âyette de şu bilgiler yer almaktadır: "Andolsun ki, sizi ilk defa yarattığımız gibi, teker teker bize geleceksiniz ve (dünyada) size verdiğimiz şeyleri arkanızda bırakacaksınız. Yaratılışınızda ortaklarımız sandığınız şefaatçilerinizi de yanınızda göremeyeceğiz. Andolsun, aranız açılmış ve (tanrı) sandığınız şeyler sizden kaybolup gitmiş olacaktır."

Burada meallerini verdiğimiz her iki âyette de Yüce Allah, mahşerdeki sorgulama öncesinde insanların sorgu için tek tek huzura çıkarılacağını, son âyette özellikle ortak sanılıp tapınılan varlıkların onları terk etmiş olacağını ve ortalarda görülemeyeceklerini belirtmektedir.

Yüce Allah, Meryem 19/93-95'te ise, "Göklerde ve yerde bulunan herkesin Rahmân'ın huzuruna kul olarak çıkacağını, Yüce Allah'ın onları teker teker sayacağını ve hepsinin fert olarak Kıyâmet günü Allah'a hesap vermek için geleceğini" beyan etmektedir.

Nebe' 78/18. âyette, "Sûr'a üflendiği gün, bölük bölük Allah'a gelirsiniz" buyurulmakta; Câsiye 45/28'de, "O gün her ümmeti diz çökmüş görürsün. Her ümmet kendi kitabına çağırılır" ifadesi yer almaktadır. Ayrıca İsrâ 17/71'de de şöyle buyrulmaktadır: "Her bir insan topluluğunu önderleri ile birlikte çağıracağımız o günde, kimlerin amel defteri sağından verilirse, onlar en küçük bir haksızlığa uğramamış olarak amel defterini okuyacaklardır." Bu üç âyet ile önceki âyetler arasında herhangi bir anlam zıtlığı söz konusu değildir. Bu âyetleri Kehf 18/48'in "Hepsi Rabbinin huzuruna sıra sıra çıkarılmışlardır" şeklindeki ilk cümlesinin ışığında anlamak durumundayız. Buna göre, huzura çıkarılış gruplar halinde olacaksa da, sorgulama tek tek gerçekleşecektir.

11. Davranışlar Sahiplerine Gösterilecektir

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ "Kim zerre miktarı hayır yaparsa, onu görecektir. Kim de zerre miktarı şer işlerse, onu görecektir." Âyetteki يَعْمَلْ *ya'mel* fiili "yapmak, işlemek", مِثْقَالَ *miskaal* kelimesi "ağırlık", ذَرَّةٍ *zerra* sözcüğü "zerre ölçüsü, en küçük", يَرَ *yera* fiili ise "görmek" demektir.

Sûrenin bu son âyetleri, boyutu ne olursa olsun, insanoğlunun yaptığı hiçbir şeyin gizli kalmayacağını ve her şeyin açıkça ortaya konulacağını ifade etmektedir.

a) Âl-i İmrân 3/5'te "Yeryüzünde ve gökte hiçbir şeyin Allah'a gizli kalamayacağı" ifade edilirken, Bakara 2/284'te "gönüllerindeki düşünceleri ortaya koysa da, onları gizlese de Yüce Allah'ın insanları hesaba çekeceği" açıkça belirtilmektedir. Mü'min 40/19-20. âyetlerde "gözlerin hain bakışlarındaki gizliliği ve gönüllerde saklanan her şeyi Yüce Allah'ın bildiği" ilan edilmekte, hüküm vericinin de Allah olduğu belirtilmektedir.

b) "Sözünüzü ister gizleyin, ister açıkça söyleyin; O, gönüllerin derinliklerinde olanı bilir. Unutmayın ki Allah, yarattığı her şeyi bilir; O, her bilgiye vasıtasız bir şekilde ulaşan ve her bir şeyden haberdar olandır"[625] ifadeleri, Yüce Allah'ın bilgisindeki sınırsızlığı ortaya koymaktadır.

c) Ra'd 13/8-10'da konu daha farklı yönleriyle şu şekilde ortaya konulmaktadır: "Her dişinin neye gebe kalacağını, rahimlerin neyi eksik, neyi ziyade edeceğini Allah bilir. O'nun katında her şey ölçü iledir. O, görüleni de görülmeyeni de bilir; çok büyüktür, yücedir. Sizden, sözü gizleyenle, onu açığa vuran, geceleyin gizlenenle gündüzün yürüyen (onun ilminde) eşittir."

d) Hz. Lokmân'ın, oğluna nasihatleri arasında yer alan şu hatırlatmalar da oldukça dikkat çekicidir: "Yavrucuğum! Yaptığın iş (iyilik veya kötülük), bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa ve bu, bir kayanın içinde veya göklerde yahut yerin derinliklerinde bulunsa yine de Allah onu (senin karşına) getirir. Doğrusu Allah en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır."[626]

625 Mülk 67/13-14.
626 Lokmân 31/16.

e) En'âm 6/59. âyet ise, aslında her şeyi özetlemektedir: "Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilemez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O'nun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez. Yerin karanlıklarındaki tek bir taneyi dahi bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır."

f) Zilzâl sûresinin son iki âyeti, meallerini zikrettiğimiz ve daha zikredemediğimiz pek çok âyetin vermek istediği mesajı gözler önüne sermektedir. "İnsan fiillerinin kaydedildiği ve sorgulamaya konu edilecekleri gerçeği" bu âyetlerle iyice pekiştirilmektedir. Küçücük bir iyilik veya kötülük sahibine gösterilecek, fiilleri işleyenler şahitlerin huzurunda işledikleriyle yüzleştirilecek ve açık bir yargılamaya tâbi tutulacaklardır.

g) Kehf 18/49'da belirtildiğine göre, insan fiillerinin kaydedildiği amel defterleri, küçük-büyük ayırımı yapmadan mahşerde her şeyi gözler önüne serecek ve kötülük sahiplerini derin bir endişe kaplayacaktır.

h) Kamer 54/52-53. âyetlerde küçük-büyük bütün davranışların satır satır kaydedildiği ve yapılanların "ilâhî kayıt kütükleri" olan amel defterlerinde bulunduğu beyan edilmektedir.[627]

Elbette, yapılanların görülmesi ille de karşılıklarının verilip ödül veya azaba dönüşmesi demek değildir. Çünkü Yüce Allah dilediğini bağışlayacak, dilediğine ise azap edecektir.[628] Yaptığından hiçbir şekilde sorumlu tutulamayacak yegâne varlık Yüce Allah'tır.[629] Rahmeti her şeyi kuşatan,[630] şirk hariç, bütün günahları dilediğine bağışlayacağını beyan eden[631] Yüce Allah'ın merhametini beklemek ve O'na sığınmak, elbette boş çevrilmeyeceği umulan bir niyazdır.

ZİLZÂL SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-5. âyetler): Burada, yerkürenin ve bütünüyle kâinatın düzeninin sarsılıp bozulacağı, toprağın bağrında barındırdıklarını dışarı atacağı ve gizli saklı hiçbir şeyin kalmayacağı belirtilmektedir.

627 Benzer âyetler için bk. Yâsîn 36/12; Mücâdele 58/6.
628 Bakara 2/284.
629 Enbiyâ 21/23.
630 A'râf 7/156.
631 Nisâ' 4/48, 116; Zümer 39/53.

(6-8. âyetler): Bu âyetlerde ise, ayrıca hesap vermek üzere Kıyâmet günü herkesin huzura çıkarılacağı, hayır ve şer her ne yapılmışsa, zerre ölçüsünde bile olsa yapanı tarafından görüleceği beyan edilmektedir.

İlâhî sorgulamada merhametten dışlanmamayı ve ilâhî sevgiyle kucaklaşmayı kalbî duamız olarak dillendiriyoruz. Rabbimiz bizi mahçup olanlardan eylemesin.

Amelleriyle tüzleşince yüzü kararanlardan olmamayı Rabbimizden iyaz ediyoruz.

100. 'ÂDİYÂT SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke'de indirildiği içeriğinden de anlaşılan ve 11 âyetten oluşan 'Âdiyât sûresi, resmî sıralamada 100, iniş sırasına göre ise 14. sûredir.

Bu sûre, önceki sûreyle derin bir anlam ilişkisine sahiptir. Zilzâl'de inkârcı insanın mahşer yargılamasındaki durumu ele alınmıştı; bu sûrede de düşmanlık yapanların âhiretteki sonlarına değinilmektedir. Her iki sûrede de, diriltilmeden ve amellerin sahiplerine gösterilmesinden söz edilmektedir.

Sûrede, saldırganlığı başka insanlara zarara dönüşen, Yaratanına karşı nankörlüğü vurgulanan ve dünya malına aşırı düşkünlüğü eleştirilen insanın, âhirette hiçbir şeyinin gizli kalmadan deşifre edileceği hatırlatılmaktadır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا ﴿١﴾ فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا ﴿٢﴾ فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا ﴿٣﴾ فَأَثَرْنَ بِهِ نَقْعًا ﴿٤﴾
فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا ﴿٥﴾ إِنَّ الْإِنسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ ﴿٦﴾ وَإِنَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ لَشَهِيدٌ ﴿٧﴾ وَإِنَّهُ لِحُبِّ
الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ ﴿٨﴾ أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ ﴿٩﴾ وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ ﴿١٠﴾ إِنَّ رَبَّهُم
بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيرٌ ﴿١١﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-3. Öfkesinden dolayı soluk soluğa kalan düşmanlara, kalbindeki kin ateşini etrafındakilere püskürenlere, kin ve öfkeleriyle sabahlayanlara yazıklar olsun! **4-5.** Sırf bu sebeple onlar tozu dumana katıp toplumu derinden yaralarlar. **6.** Gerçek şu ki, bu (hak karşıtı) insan, Rabbine karşı çok nankördür. **7-8.** Şüphesiz buna kendisi de şahittir ve mal sevgisine aşırı derecede düşkündür. **9-10.** (Bu nankör insan) kabirlerde bulunanların diriltilip dışarı atılacağı (günü) ve kalplerde gizlenenlerin ortaya dökületeceğini hiç düşünmez mi? **11.** Şüphesiz ki, Rableri o gün onlardan tamamıyla haberdardır.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-5. ÂYETLER:

وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا ﴿١﴾ فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا ﴿٢﴾ فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا ﴿٣﴾
فَأَثَرْنَ بِهِ نَقْعًا ﴿٤﴾ فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا ﴿٥﴾

"**1-3.** Öfkesinden dolayı soluk soluğa kalan düşmanlara, kalbindeki kin ateşini etrafındakilere püskürenlere, kin ve öfkeleriyle sabahlayanlara yazıklar olsun! **4-5.** Sırf bu sebeple onlar tozu dumana katıp toplumu derinden yaralarlar."

Düşmanlık İnsana Neler Yaptırır?

Sûrenin ilk beş âyetinde hakikat karşıtlarının anlaşılması zor tutumları üzerinde durulmaktadır.

Sûrenin ilk bu bölümü, genellikle Müslümanların ileride yaşayacakları kahramanlıklarla ilişkilendirilerek izah edilmişse de burada farklı değerlendirmeler yapmanın gerekliliği kaçınılmazdır. Çünkü bu sûrenin Mekke döneminde indirildiğinde ve o dönem Müslümanlarının böyle bir askerî güce sahip olmadıklarında hemen hemen fikir birliği vardır.

1. Hakikat Düşmanları Öfke Doludur

وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا "Öfkesinden dolayı soluk soluğa kalan düşmanlara, kalbindeki kin ateşini etrafındakilere püskürenlere, kin ve öfkeleriyle sabahlayanlara yazıklar olsun!" Âyetteki الْعَادِيَاتِ ضَبْحًا *el'âdiyâti dabh* ifadesi "soluk soluğa kalarak düşmanlık yapanlar", الْمُورِيَاتِ قَدْحًا *el-mûriyâti kadh* ifadesi "ateş püskürenler", الْمُغِيرَاتِ صُبْحًا *el-mûğîrâti ṣubh* ifadesi ise "kin ve öfkeyle sabahlayanlar" demektir.

a) الْعَادِيَاتِ *el-'Âdiyât* kelimesi genellikle "besili, hızlı koşan atlar" anlamında değerlendirildiği için, bunun Mekke dönemi Müslümanlarına ait olması mümkün değildir. Bu nedenle âyetleri, indirildikleri dönemi de dikkate alarak izah etmek zorundayız.

Şayet "bu âyetler Mekke'de indirilmiştir; maksat Medine'de yaşanacak başarılarla onları motive etmektir" denilirse, bu durumda da sûrenin 6. âyetinden itibaren devam eden bölümün buna izin vermediğini söylememiz gerekmektedir. İlgili âyetleri izahımızda da görüleceği gibi, orada nankör insan ve yaşayacağı akıbete dair bilgi verilmektedir. Durum böyle olunca, sûre bir bütün olarak düşünülmeli ve kelimelere daha önce verilmiş olan tek anlama sıkışmaktan uzak kalınmalıdır.

الْعَادِيَاتِ *el-'Âdiyât* kelimesi *el-'adüvv, el-'adâvet* kökünden geldiği için, "düşmanlar" anlamındadır. Bu âyette de öncelikle, öfkesinden dolayı soluk soluğa kalmış, risâlete ve Kur'ân'a karşı düşmanlığı adeta zirveye çıkmış Mekkeli müşrikleri nitelendirilmektedir. Söz konusu kelimenin âyette isim olarak değil de sıfat olarak gelmesi, bu tür düşmanlıkları yapan herkesi içermesi nedeniyledir.

11. Düşmanlık Sınır Tanımaz

فَاَثَرْنَ بِهٖ نَقْعًا فَوَسَطْنَ بِهٖ جَمْعًا "Sırf bu sebeple onlar tozu dumana katıp toplumu derinden yaralarlar." Âyetteki اَثَرْنَ بِهٖ نَقْعًا *eserne bihî nak'an* ifadesi "tozu dumana katmak", وَسَطْنَ بِهٖ جَمْعًا *vesatne bihî cema'an* ifadesi ise "toplumun ortasına dalmak, onu canlecinden vurmak" demektir.

İçlerindeki kin ve öfke ateşi, sabahlara kadar gece-gündüz süregelen kıskançlık nöbetleri, sırf bu nedenle ortalığı tozu dumana katarcasına karıştırmaları ve sonunda Müslümanların oluşturduğu küçücük toplumu canevinden vurma çabaları, işte bu âyetlerde hatırlatılmaktadır. Tarihin her döneminde olduğu gibi, bugün de, yarınlarda da hakka karşı düşmanlık yapanların bulunacağının haberi verilmektedir.

Âyetlerin başındaki *vâv* edatları, "yemin" anlamında değerlendirilebileceği gibi, bu davranış sahiplerine Yüce Allah'ın şahit olduğu, onlardan habersiz olmadığı ve yaptıklarının yanlışlığı nedeniyle kendilerine yazık ettikleri anlamlarında da değerlendirilebilir. Bizim tercihimiz, onların kınanması şeklindeki anlamdır; amaç, benzer davranış sahiplerinin her zaman kınanacağı gerçeğinin hafızalara kazınmasıdır. Düşmanlık yapanlar yaptıklarının şahitliğiyle yüzleşecekler ve derin pişmanlıklar yaşayacaklardır.

Eski dönemlerde yapılan atlı saldırganlıklardan günümüzdeki teknolojik saldırganlıklara, yazılan makale ve kitaplardan takınılan tavırlara, ifadelerdeki olumsuzluklardan bakışlardaki kin ve öfkeye kadar geniş bir alan, 'Âdiyât sûresinin ilk grup âyetinin konusunu teşkil etmektedir.

6-8. ÂYETLER:

اِنَّ الْاِنْسَانَ لِرَبِّهٖ لَكَنُوْدٌ ۝٦ وَاِنَّهٗ عَلٰى ذٰلِكَ لَشَهِيْدٌ ۝٧ وَاِنَّهٗ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيْدٌ ۝٨

"6. Gerçek şu ki, bu (hak karşıtı) insan Rabbine karşı çok nankördür. 7-8. Şüphesiz, buna kendisi de şahittir ve mal sevgisine aşırı derecede düşkündür."

İnkârcı İnsanın Bazı Özellikleri

Yüce Allah, sûrenin bu üç âyetlik bölümünde ilk bölümün devamı olarak, nankörlerin dünyadaki bazı özellikleri hakkında bilgi vermektedir.

1. İnkârcı İnsan Nankördür

إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ "Gerçek şu ki bu tür bir insan, Rabbine karşı çok nankördür." Âyetteki كَنُودٌ *kenûd* kelimesi "çok nankör" demektir.

Rabbine karşı nankörlüğün sonu cehennemdir. İlk âyetlerdeki hitaba uygun olarak, buradaki kınamanın da aynı insan tipine yönelik olduğunu belirtmek gerekir.

Her insan mutlak surette Rabbine karşı nankörlük yapar mı? İnsanlar, Allah'a karşı kulluk görevlerinde bilerek-bilmeyerek veya isteyerek-istemeyerek bazı eksiklikler yapabilirler, kabahatler işleyebilirler; bu nedenle af ve mağfiret dilerler. Bu durum, istisnasız bütün insanların Rabbe karşı "nankörlük"le nitelendirilmelerini gerektirmez. Nitekim peygamberler, sâlih insanlar veya çocuklar bu konuda gözönünde bulundurulmalıdır.

Bu nedenle الْإِنْسَانَ *el-insân* kelimesindeki *el* takısının "cins" için değil de, belirli bir grubu nitelendiren bir anlamda yorumlayan görüşü esas almaktayız. Konuyu öncesiyle birlikte ele alırsak, bu tercihin daha doğru olduğu görülecektir.

11. Nankörlüğü Bilerek Yapar

وَإِنَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ لَشَهِيدٌ "Şüphesiz buna kendisi de şahittir." Âyetteki شَهِيدٌ *şehîd* kelimesi "şahit olan, gören" demektir.

Bu âyet, "nankörlük yapan insan"ı nitelendirmektedir ve buna göre âyet, söz konusu kişinin, yaptığının farkında olduğunu beyan etmektedir. Demek ki bu kişi, yaptığını bilinçli olarak yapar. Bu cümleye bazı âlimler, "Allah, insanın bu haline şahittir" şeklinde anlam vermişlerdir. Âyetteki *hû* zamiri her ne kadar bu anlam için de müsait olsa bile, nankör insanı nitelendiren iki âyet arasındaki zamiri, bu doğrultuda yani insana gidecek şekilde değerlendirmek daha doğru gözükmektedir.

111. Mala Aşırı Derecede Düşkündür

وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ "O, mal sevgisine aşırı derecede düşkündür." Âyetteki حُبِّ الْخَيْرِ *hubbi'l-hayr* ifadesi "mal sevgisi" demektir.

a) Bu âyetteki "dünya malına düşkünlük", benzer şekilde dünya malının sonsuz olduğunu zanneden ve ona karşı aşırı düşkünlük gösteren nankör insanı nitelendirmektedir. Fecr 89/20 ve Hümeze 104/2-3. âyetler bunun delilidir. Bakara 2/180 ve Me'âric 70/21. âyetlerden delil getirerek, buradaki الْخَيْرِ *el-hayr* kelimesinin "mal, eşya" anlamına geldiğini belirtmeliyiz.

b) Bir başka anlam olarak da şunu söyleyebiliriz: Âyetteki الْخَيْرِ *el-hayr* ve شَدِيدٌ *şedîd* kelimeleri, mala düşkün olan cimri ve nankörlerin hayır konusunda problemli olduklarını, canlarının sıkıldığını, hayır teklifinden hoşlanmadıklarını bu tür tekliflerin kendilerine çok ağır geldiğini ifade etmiş olabilir. Bu farklı, ancak bağlama uygun olan anlam, genelde fazla taraftar bulamamıştır. "Dünya sevgisi bütün hataların başıdır" sözünün ifade ettiği husus da, benzer şekilde dünya malına aşırı tutkunun çeşitli sıkıntılara sebebiyet vereceği gerçeğidir.

Sûrenin bu üç âyetinde dile getirilen özellikler, her insanda aktif olarak bulunması zorunlu özellikler değildir. Bir insanın Rabbine karşı nankörlük yaparak Müslüman kalması mümkün olmadığı için, insanın hem nankör oluşu, hem bilinçli bir şekilde bunu yapması, hem de dünya malına aşırı düşkünlüğü, sûrenin ilk âyetlerinde işlenen "hak düşmanlarının özellikleri" olarak anlaşılmalıdır.

9-11. ÂYETLER:

أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ ﴿٩﴾ وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ ﴿١٠﴾

إِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَخَبِيرٌ ﴿١١﴾

"**9-10.** (Bu insan), kabirlerde bulunanların diriltilip dışarı atılacağı (günü) ve kalplerde gizlenenlerin ortaya dökületeceğini hiç düşünmez mi? **11.** Şüphesiz ki Rableri o gün, onlardan tamamıyla haberdardır."

Sûrenin son üç âyetinde kabir sonrası mahşerde yaşanacak olaylara kısaca değinilmektedir. Bu arada Yüce Allah'ın erişilmez bilgisi de hatırlatılmaktadır.

a) Kabirlerin Boşaltılıp Her Şeyin Ortaya Dökülmesi

Mala aşırı düşkünlük ve Allah'a karşı bilinçli şekilde yapılan nankörlük hatırlatıldıktan sonra, konu mahşerde yaşanacakların bildirilmesine getirilmektedir.

1. Her İnsan Diriltilecektir

أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ "(Bu insan), kabirlerde bulunanların diriltilip dışarı atılacağını hiç düşünmez mi?" Âyetteki بُعْثِرَ *bu'sira* fiili "dışarı çıkartılmak, diriltilmek", الْقُبُورِ *el-kubûr* kelimesi ise "kabirler" demektir.

a) Bu âyete "kabirdekiler diriltileceği zaman, (durumlarının ne olacağını) hiç düşünmez mi" şeklinde de anlam verilebilir. Bu durumda âyette kınayıcı anlamda gizli bir ما شأنهم *mâ şe'nühüm* "durumları ne olur?" sorusu var kabul edilir.

b) "Kabirlerden dışarı çıkartılacak varlıklar" nelerdir ki, burada *men* edatı değil de, *mâ* edatı getirilmiştir? Kıyâmet gününde kabirlerin içi dışına çıkacak, bir anlamda asıl muhataplar insanlar olsa da, yeryüzü nesnel veya fiziksel olarak çeşitli şekil değişiklikleri yaşayacaktır.[632] Yeryüzü ve gökler yeni bir hal alacak,[633] fiziksel anlamda çeşitli alçalmalar ve yükselmeler yaşanacak[634] ve yeryüzü ağırlıklarını çıkartacaktır.[635] Durum böyle olunca, 'Âdiyât 9. âyetteki edatın *mâ* şeklinde gelmesinin anlamı da ortaya çıkmış olmaktadır. Kâinatta bütünüyle bir değişim yaşanacağı için, hitabın herkesi içereceği gerçeği, başka bir şekilde daha insanlığın bilgisine sunulmuştur denebilir.

11. Gönüllerdekiler Ortaya Dökülecektir

وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ "Kalplerde gizlenenlerin ortaya dökületeceğini (hiç düşünmez mi?)" Âyetteki حُصِّلَ *hussile* fiili "tahsil edilmek, ortaya dökülmek", الصُّدُورِ *es-sudûr* kelimesi ise "gönüller" demektir.

632 İnfitâr 82/4.
633 İbrâhim 14/48.
634 Vâkı'a 56/3.
635 Zilzâl 99/2.

Bu âyette önceki âyette de olduğu gibi "durumları nice olur?" anlamının gizli olduğu kabul edilebilir.

Âyette yer alan "kalplerde gizlenenlerin ortaya dökülmesi" ifadesi, âhirette hiçbir şeyin gizli saklı kalamayacağını ve Allah'ın bilgisinin dışında başka bir alanın imkânsız olduğunu ortaya koymaktadır. Târık 86/9. âyette de ifade edildiği üzere, mahşerde bütün sırlar ortaya dökülecektir. İnsanlar daha hayattayken gözlerinin hain bakışlarını ve gönüllerinin içindekileri bilen[636] Yüce Allah'ın bu bilgisinin, âhirette de aynen devam edeceği Zilzâl 99/10. âyette beyan edilmektedir. Bu sayede insanların bu bilgiye göre hareket etmesi onlardan istenmekte, özellikle nankörlerin bu gerçeği görmezlikten gelmelerinin onlara bir kazanç sağlamayacağı hatırlatılmaktadır.

b) Allah'ın İnsanlarla İlgili Bilgisi

Sûrenin son âyetinde Yüce Allah, her şeyden haberdar olduğunu bildirerek gözdağı vermektedir.

إِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَخَبِيرٌ "Şüphesiz ki Rableri o gün, onlardan tamamıyla haberdardır." Âyetteki خَبِيرٌ *habîr* sıfatı "herşeyden haberdab olan" demektir.

Yüce Allah, âhiretteki hesap sorma işleminde insanların dünyadaki işlerinden âhirette de bütünüyle haberdar olduğunu tekrar vurgulamakta, bu bilgiyle insanların, özellikle de nankörlerin Kıyâmet sonrası için inkârdan vazgeçmelerini istemektedir. Bu âyette Yüce Allah'ın diğer isim ve sıfatlarının değil de "Rabb" sıfatının kullanılmış olması ilginçtir. Nankör bile olsalar insanların Rabbi olduğunu, O'ndan başka sığınılacak bir yerlerinin bulunmadığını, zamanında O'na yönelmenin yarar sağlayacağını, bir anlamda tevbe kapısını kapatmadığını ifade etmektedir.

Kendileri inkâr edip nankörlükte ısrar dahi etseler, Yüce Allah "Rabb" sıfatı gereği onlara nimet vermekte, hayat bahşetmekte, rızık takdir etmekte, mesaj göndermekte, haberdar kılmakta, zerreden kürreye varıncaya kadar, hayatın bütün imkânlarını adeta onlar için de seferber etmiş olmaktadır. Onlardan istenen ise Yaratanı tanıyıp O'na kulluk yapmalarıdır.

636 Mü'min 40/19.

'ÂDİYÂT SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-5. âyetler): Sûrenin ilk âyetlerinde, hayatını hak düşmanlığına adayan, inananlara kin ve öfke duyan ve onları can evinden vurmaya şartlanan hak ve insanlık düşmanları kınanmaktadır.

(6-8. âyetler): Bu âyetlerde, söz konusu insanların Rablerine karşı nankör oldukları, yaptıkları her kötü işe kendilerinin şahit olduğu, bunu bilinçli yaptıkları, ayrıca mal ve dünya sevgisinin gözlerini kararttığı beyan edilmektedir.

(9-11. âyetler): Böylesi insanlar bilmelidirler ki, kabirlerde bulunanlar mahşer için diriltilecek ve gönüllerindeki her şey ortaya dökülecektir. Çünkü Yüce Allah, o gün onlar hakkında her şeyi bilmektedir.

Mahşerde mahcup olmamak içim tavrını ve tercihini Yüce Allah'tan yana belirlemek gerekir. Ne mutlu, Yüce Allah'ı tanıyıp O'na kulluk edenlere ve Rasûlüne tâbi olup onun gibi yaşayabilenlere.

101. KAARİ'A SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke'de indirilen ve 11 âyetten oluşan bu sûre, resmî sıralamada 101, iniş sırasına göre ise 30. sûredir.

Bu sûrede, 'Âdiyât sûresinin adeta devamı olarak, Kıyâmetin dehşetine dair çeşitli enstantaneler verilmekte ve olayın şiddeti ortaya konulmaktadır. Âhiretteki sorgulanmada sevap tartıları ağır gelenlerin mutlu bir hayat yaşayacakları, hafif gelenlerin ise kasıp kavuran bir ateşe yaslanacakları bildirilmekte, özellikle böyle bir sondan uzak kalınması için insanlara öğüt verilmektedir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الْقَارِعَةُ ﴿١﴾ مَا الْقَارِعَةُ ﴿٢﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ ﴿٣﴾ يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ ﴿٤﴾ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ ﴿٥﴾ فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ ﴿٦﴾ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ﴿٧﴾ وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ ﴿٨﴾ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ ﴿٩﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَهْ ﴿١٠﴾ نَارٌ حَامِيَةٌ ﴿١١﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Büyük çarpma! **2.** Ne yaman bir çarpmadır o! **3.** O çarpanın ne olduğunu sana bildiren nedir ki! **4-5.** O gün, insanlar etrafa saçılan pervaneler, dağlar da atılmış yün gibi olacaktır. **6-7.** (Hayırlı, sevap) tartıları ağır gelen kişi, hoşnut edici bir yaşayış içinde olacaktır. **8-9.** Tartıları hafif olana gelince, işte onun anası (yeri, yurdu) Hâviye (uçurum)'dur. **10.** Nedir o (Hâviye) bilir misin? **11.** Kızgın ateş!

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-5. ÂYETLER:

اَلْقَارِعَةُ ۝١ مَا الْقَارِعَةُ ۝٢ وَمَآ اَدْرٰيكَ مَا الْقَارِعَةُ ۝٣

يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ ۝٤ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ ۝٥

"**1.** Büyük çarpma! **2.** Ne yaman bir çarpmadır o! **3.** O çarpanın ne olduğunu sana bildiren nedir ki! **4-5.** O gün, insanlar etrafa saçılan pervaneler, dağlar da atılmış yün gibi olacaktır."

İlk beş âyette, sûrede ele alınan iki temel konudan ilkine yer verilmektedir. Burada kıyametin şiddeti bağlamında bazı hatırlatmalar yapılmaktadır.

a) Kaari'a Nedir?

Yüce Allah Kaari'a sûresinin ilk âyetlerinde şiddetli çarpma adını verdiği Kıyâmetten söz etmektedir.

1. اَلْقَارِعَةُ مَا الْقَارِعَةُ وَمَآ اَدْرٰيكَ مَا الْقَارِعَةُ "Büyük çarpma! Ne yaman bir çarpmadır o! O çarpanın ne olduğunu sana bildiren nedir ki!" Sûrenin ilk üç âyetinde de geçen اَلْقَارِعَةُ *el-kaari'a* kelimesi, "alabildiğine vuran, yüklenen, aniden gelen, başlâra çarpan, ödleri patlatan, çarpan, çarpan bela" demektir.

Bu anlamıyla "Kıyâmetin isimlerinden biri"ni de oluşturan kelime, Kıyâmetin dehşetini, çarpan yapısını, korkunçluğunu, aniden gelişini ve

sarsıcı özelliğini ifade etmektedir. Mesajında korkutma anlamı bulunan Kur'ân âyetlerine *Kavârı'u'l-Kur'ân* denmesinin nedeni, kelimenin bu anlama sahip oluşudur.

Semûd ve 'Âd kavimlerinin helak edilişinden söz eden Hâkka sûresinin ilk âyetlerinde, onların *Kaari'a*yı, yani Kıyâmeti inkârları dile getirilmekte, bunun sonucunda Semûd kavminin şiddetli bir sarsıntı ile 'Âd kavminin ise uğultulu bir kasırga ile helak edildiği ifade edilmektedir. Ra'd 13/31. âyete göre, azabı hak eden insanların başına gelen her çarpıcı felakete de *Kaari'a* adı verilmektedir.

İkinci âyette, kelimenin sözlük anlamının dışında bir de terim ve ifade ettiği ayrı bir hakikat anlamının bulunduğunu hatırlatırcasına Yüce Allah *Kaari'a*nın ne olduğunu sormaktadır. Cevabı vermeden önce de üçüncü âyette, bunun ne olduğunu ve nasıl gerçekleşeceğini hiç kimsenin bilemeyeceğini bildirmektedir.

2. Beled 90/12'de geniş bir şekilde ele aldığımız üzere Kur'ân'da takip edilen anlatım üsluplarından birisi de, "soru sorarak meseleyi ortaya koymak"tır. Buna göre soru cümleleri farklılık ve çeşitlilik arz eden yapılarda kullanılmaktadır. İşte bunlardan birisi de وَمَآ أَدْرٰىكَ *ve mâ edrâke* şeklindeki sorudur. Sorunun bu şekilde sorulmasının nedeni, muhatapların dikkatini daha yoğun bir şekilde çekmek olabilir.

وَمَآ أَدْرٰىكَ *ve mâ edrâke* ifadesi, "Sen nereden bilebilirsin ki!", "Sana hangi şey bildiriyor ki!", "Bilir misin!", "(Bundan) maksat nedir!", "Bildin mi!" şeklinde de tercüme edilebilir. Kur'ân'da, bu tür soru ifadesiyle gündeme getirilen meseleyi Yüce Allah cevaplandırmadığı sürece, Hz. Peygamber dâhil hiç kimsenin bilemeyeceği ortaya konulmaktadır. İşte bu örnerden birisi de yorumunu yapmakta olduğumuz اَلْقَارِعَةُ *el-kaari'a* kelimesidir. Bu kelimenin ne anlama geldiği bir sonraki âyet grubunda ele alınmaktadır.

b) Kıyâmetin Dehşeti

Kur'ân'da pek çok âyette ele alınan Kıyâmet konusuna burada iki boyutuyla dikkat çekilmektedir. Önceki âyetteki *ve mâ edrâke* sorusunun cevabı şimdi verilmektedir.

1. İnsanlar Etrafa Savrulacak

يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ "O gün, insanlar etrafa saçılan pervaneler gibi olacaktır." Âyetteki الْفَرَاشِ *el-ferâş* kelimesi "pervane", الْمَبْثُوثِ *el-mebsûs* sözcüğü ise "yayılmış" demektir.

الْفَرَاشِ *el-Ferâş*, "ışığın etrafında veya ateşin içinde uçuşan canlılar" demektir. Kıyâmet günü yaşanacak dehşet nedeniyle, insanlar etrafa yayılacak, yerlerinden savrulup çıkartılacak, Kamer 54/7'de olduğu üzere "yayılmış çekirgeler" gibi olacaklardır.

Râzî'nin de belirttiği üzere, bu âyetteki pervane benzetmesinin nedeni, Hz. Peygamber'in şu hadisidir: "İnsanlar ya bilgindir ya da öğrencidir. Diğerleri ise sefildirler."[637] Bu rivayetteki bilgilere uygun olarak, insanların çoğunluğu âhirette böyle olacak, adeta pervane veya yayılmış çekirgeler gibi sağa sola savrulacaklardır.

11. Dağlar Yün Gibi Atılacak

وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ "Dağlar da atılmış yün gibi olacaktır." Âyetteki الْجِبَالُ *el-cibâl* kelimesi "dağlar", الْعِهْنِ *el-'ihn* sözcüğü "yün", الْمَنْفُوشِ *el-menfûş* kelimesi ise "atılmış, savrulmuş" demektir.

Bu âyette ifade edilen "dağların atılmış yün gibi oluşu", Kur'ân'da Kıyâmetin anlatıldığı pek çok âyetteki anlatımların bir benzerini oluşturmaktadır. "Dağların yürütülmesi",[638] "un ufak edilip savrulması",[639] "tıpkı bulutlar gibi hareket etmesi",[640] "serpilmesi",[641] "yeryüzü ve dağların birbirine şiddetli bir şekilde çarpılması",[642] "dağların yüne dönüşmesi",[643] "etrafa saçılması"[644] ve "yürütülüp yerlerinin serap olması"[645] gibi olaylar, Kıyâmet gününün dehşetini ortaya koymaktadır.

637 Dârimî, Mukaddime, 32.
638 Kehf 18/47; Tekvîr 81/3.
639 Tâhâ 20/105.
640 Neml 27/88.
641 Vâkı'a 56/5.
642 Hâkka 69/14.
643 Me'âric 70/9.
644 Mürselât 77/10.
645 Nebe' 78/20.

Bütün azamet ve kudretiyle sarsılmaz gibi duran bu büyük kütlelerin, yaşanacak dehşet nedeniyle yün gibi savrulacakları, etrafa saçılacakları ve varlıklarını koruyamayıp un ufak, toz toprak haline gelecekleri ifade edilmektedir. En büyük nesnelerin bu hale geldiği bir olayda insanları nasıl bir sonun beklediği, Yüce Allah hariç hiç kimse tarafından bilinemez. Neml 27/87 ve Zümer 39/68'de belirtildiği üzere, bu esnada yaşanacak korkunç sahnelerden, Yüce Allah'ın dilediği bazıları istisna edilip korkudan emin kılınacaklardır.

6-11. ÂYETLER:

فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُۥ ﴿٦﴾ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَّاضِيَةٍ ﴿٧﴾

وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُۥ ﴿٨﴾ فَأُمُّهُۥ هَاوِيَةٌ ﴿٩﴾ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا هِيَهْ ﴿١٠﴾ نَارٌ حَامِيَةٌۢ ﴿١١﴾

"6-7. (Hayırlı, sevap) tartıları ağır gelen kişi, hoşnut edici bir yaşayış içinde olacaktır. 8-9. Tartıları hafif olana gelince, işte onun anası (yeri, yurdu) Hâviye (uçurum)'dur. 10. Nedir o (Hâviye) bilir misin? 11. Kızgın ateş!"

Sûrenin ikinci ve son bölümünde, mahşerde gündeme gelecek sevap tartıları konusu ele alınmaktadır.

a) Tartıları Ağır Gelenler ve Ödülleri

Tartı meselesine, öncelikle sevap tartıları ağır gelenlerden başlanmaktadır.

1. Ameller İçin Terazi Kurulacak

فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُۥ "(Hayırlı, sevap) tartıları ağır gelen kişi, hoşnut edici bir yaşayış içinde olacaktır." Âyetteki ثَقُلَتْ *sekulet* fiili "ağır gelmek", مَوَازِينُه *mevâzîn* kelimesi ise "tartılar" demektir.

Yüce Allah, âhiret sürecinde insanlara yedi aşama yaşatacaktır. Bunlar, "diriltilme, toplanma, Allah'a sunulma, bilgilendirilme, sorgulanma, değer-

lendirilme ve ödül ya da azap yerine sevk edilme"dir.[646] İşte bu yedi aşama içerisinde yaşanacak "değerlendirme"nin bir parçası da "mîzan/tartı"dır.

İlâhî kararda, dünyadayken insanların anlayabileceği en kestirme yargılama usulü "tartı"dır. İnsanlar, adaleti terazi ile sembolize ederler. Nitekim Hukuk Fakültelerinin sembolü de genellikle terazidir. Hâkimin adaleti, iki kefesi dengede duran teraziye benzetilir. Kur'ân'da sözü edilen terazi ile de, âhirette Yüce Allah'ın şaşmaz adaleti anlatılmak istenmektedir.

İnsanlar gündelik hayatlarında ticari ihtiyaçlarını genellikle terazi kullanarak veya bu işlevi görecek başka bir yöntemle giderirler; neyin fazla, neyin az olduğunu mukayese ederek hayatlarını bu şekilde devam ettirirler. Ölçünün kullanılması, adaleti temine ve haksızlığı önlemeye yöneliktir. Sevap-günah mukayesesi de aynı şekilde terazinin iki kefesiyle karşılaştırılarak öğrenilebilir. Bu nedenle Yüce Allah, nasıllığını dünya hayatında kavrayamayacağımız bir biçimde, terazi sistemi kuracağını beyan etmektedir.

Kur'ân'da zikri geçen *mevâzîn* kelimesi, *mîzân* kelimesinin çoğuludur. *Mîzân*, "tartı aleti veya terazi", *mevzûn* ise "tartılan şey", yani özellikle bu tür âyetlerde "insanların dünya hayatlarında yaptıkları davranışlar" anlamına gelmektedir. Yüce Allah, *mevâzîn* denen tartı âletleriyle, insanların dünyada yaptıklarını Kıyâmette tartacak veya tarttıracaktır. Bazı kaynaklarda, tartılan şeylerin ameller değil, onların kaydedildiği sayfalar, yani amel defterleri olduğu ifade edilmektedir.

Her ne tartılırsa ve nasıl tartılırsa tartılsın, Kıyâmet gününde insanlar hakkındaki değerlendirmenin bu tartıdan sonra gerçekleştirileceği anlaşılmaktadır. Mîzândan asıl kasıt, adaletin tecellisidir. Kıyâmette mutlak adalet sağlanacak ve her hak sahibine hak ettiği tastamam verilecektir.[647] A'râf 7/8 ve Enbiyâ 21/47'de de vurgulandığı gibi, âhirette mîzân kurulacağı bir gerçektir.

646 Âhirette yaşanacak aşamalar hakkında geniş bilgi için bk. Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var mı?", Dördüncü bölüm.

647 Bu konuda geniş açıklamalar için bk. Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var Mı?, s. 412.

11. Sevap Tartısı Ağır Gelenler Mutlu Olacaktır

فَهُوَ فِى عِيشَةٍ رَّاضِيَةٍ "(Hayırlı, sevap tartıları ağır gelen kişi), hoşnut edici bir yaşayış içinde olacaktır." Âyetteki عِيشَةٍ *'îşeh* kelimesi "yaşantı, hayat", رَّاضِيَةٍ *râdıye* kelimesi ise "mutlu, hoşnut" demektir.

A'râf 7/8 ve Mü'minûn 23/102'de, kurtuluşun bu tartıdaki ağırlıkla şekilleneceği belirtilmektedir. Kaari'a 6-7'de de insanların, dünya hayatındaki hayır ve sevap değeri taşıyan davranışları ağır gelirse, âhirette hoşnut ve huzurlu bir hayat yaşayacakları ifade edilmektedir.

Allah'ın âyetlerini ve âhireti inkâr edenlerin, bütün amelleri silinmiş olacağından, Kıyâmette onlar için teraziye gerek kalmayacaktır.[648] Bu insanlar zor ölecekleri gibi,[649] diriltilirken de irkilerek ve derin pişmanlıklar içerisinde haşr edileceklerdir.[650] Ardından amel defterleri kendilerine sol arka taraflarından verilecek,[651] kendileri suçluluklarını bilip görecekler,[652] dahası simalarından bu durumları adeta okunacaktır.[653] İşte böyleleri için mizana gerek kalmayacaktır; çünkü o aşamaya kadar çoktan sonucun nasıl olacağı anlaşılmış olacaktır. Demek ki bu tür insanlar yargılanmaya değer bile bulunmayacak, Allah katında hiçbir değer ve kıymetleri olmayacaktır.

b) Tartıları Hafif Gelenler ve Sonları

Bu âyetlerde ise ilkinin zıddına sevap tartıları hafif gelenler, yani günahları ağır basanlar, bir anlamda inkârcılar ele alınmaktadır.

وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ وَمَآ أَدْرٰيكَ مَا هِيَهْ نَارٌ حَامِيَةٌ "Tartıları hafif olana gelince, işte onun anası (yeri, yurdu) Hâviye (uçurum)'dur. Nedir o (Hâviye) bilir misin! Kızgın ateş!" Âyetteki خَفَّتْ *haffet* fiili "hafif gelmek", أُمُّ *ümm* sözcüğü "ana, sığınak", هَاوِيَةٌ *hâviye* kelimesi "uşurum", حَامِيَةٌ *haamiye* sözcüğü ise "kızgın" demektir.

Sûrenin bu son grup âyetlerinde Kur'ân'ın "mesânî" oluşu gereği söz, ödülün karşıtı olacak şekilde, sevap tartıları hafif gelenlere getirilmektedir.

---

648 Kehf 18/105.
649 En'âm 6/39; Enfâl 8/50; Muhammed 47/27.
650 Yâsîn 36/52.
651 Vâkı'a 56/41; Hâkka 69/25-27; İnşikaak 84/10; Beled 90/19.
652 İsrâ 17/14; Kehf 18/49; Kıyâmet 75/14.
653 Rahmân 55/39-41; Kasas 28/78.

A'râf 7/9 ve Mü'minûn 23/103'te de ifade edildiği gibi, sevap tartıları hafif gelip değerlendirmeyi kaybedenleri maalesef ziyan ve hüsran beklemektedir.

1. Ümm Kelimesinin Anlamı

Tefsirini yaptığımız Kaari'a 9'da bu tür insanların âhirette varacakları "yer"den bahsedilmektedir. Asıl anlamı "ana" demek olan *ümm* kelimesine, eski âlimlerimiz "varılacak yer, yatak, kucak, sığınak ve anavatan" gibi anlamlar vermişlerdir. *Ümm* kelimesi elbette "anne" demektir. Burada ise beraberinde kullanılan *hâviye* kelimesi ve konu gereği "varılacak yer, sığınak" anlamı öne çıkmaktadır. Böylece kelimelerin, bulundukları bağlama göre anlam kazanacakları gerçeğine burada bir de örnek verilmiş olmaktadır.

11. Hâviye Nedir?

Râzî'nin belirttiğine göre *Hâviye*, cehennemin isimlerindendir. "Anası ölsün" şeklindeki beddua cümlesinde de bu iki kelime kullanılmaktadır.[654] Bu durumda, فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ ifadesine "(Sevap tartıları hafif gelen kişinin) anası ağlamıştır, mahv ve perişan olmuştur, tepe taklak ateşe yuvarlanmıştır" anlamını vermek yanlış olmasa gerektir.

Sûrenin son iki âyetinde ise Yüce Allah önce *hâviye* kelimesinin âhirete yönelik hakikat anlamını Hz. Peygamber'in bile bilemeyeceğini belirtmekte, ardından soruyu cevaplayıp, kavramın içini bizzat Kendisi doldurmaktadır. Buna göre *hâviye*, "dağlayan, kızgın ve hararetli bir ateş" demektir. Son âyetteki *hâmiye* kelimesi, cehennem ateşinin niteliğini insan zihninde tanımlamak üzere kullanılmaktadır. "Kızışmak, kızartmak, kızgın" anlamıyla o ateşin dehşetinin zihinlerde yer etmesi, buna göre insanların ateşten uzak kalmak için çaba sarf etmeleri kendilerinden istenmektedir.

Mahşerde kızgın ateşe sığınmamak için, dünyada Allah'a sığınmak ve O'nun emirlerine sarılmak gerekmektedir. "Yaslanmak" anlamına gelen *salât* kelimesi, Allah'a yaslanmayı öğretir. Dünyada Allah'a, yani vahye yaslanmayanlar, âhirette ateşe yaslanmak zorunda kalacaklardır. Ana sıcaklığının âhirete taşınması vahye sarılmakla mümkündür. Bunu yapmayanlar kızgın ateşe mecbur ve mahkûm olacaklardır.

654 Râzî, age., XXXII, 74.

KAARİ'A SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-5. âyetler): Sûrenin ilk âyetlerinde Kıyâmetin korkunç yüzü gösterilmekte, insanların savrulmasından, en büyük kütlelerin, yani dağların etrafa atılmasına varıncaya kadar yaşanacak felaket anlatılmaktadır.

(6-11. âyetler): Sûrenin ikinci ve son bölümünde ise, âhirette sevap tartıları ağır gelenlerin mutlu olacakları, hafif gelenlerin de ateşe sığınmak zorunda kalacağı belirtilmektedir.

Rabbimiz, bütün müminleri cehennemin dehşetinden korusun ve cennetine girenlerden eylesin.

102. TEKÂSÜR SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke'de indirilen ve 8 âyetten oluşan Tekâsür sûresi, resmî sıralamada 102, iniş sırasına göre ise16. sûredir.

Bu sûre, âhirette kayba uğrayacak kişilerin kimler olduğunu açıklayıcı bir içerikle Kaari'a sûresine bağlı bir anlam dünyasına sahiptir. Sevap tartıları hafif gelip azaba düçar olanlar, işte bu mal biriktirme tutkusuna kapılanlardır. Tekâsür sûresinde, mal yığma ve onunla övünme yarışının insanları oyalayıp, hem dünyada hem de âhirette felâkete sürüklediği konusu işlenmektedir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

أَلْهَىٰكُمُ التَّكَاثُرُ ﴿١﴾ حَتَّىٰ زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ ﴿٢﴾ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٤﴾ كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ ﴿٥﴾ لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ ﴿٦﴾ ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ ﴿٧﴾ ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ﴿٨﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-2. Çoğaltma hevesi sizi o kadar oyaladı ki, sonunda mezarlıkları dahi ziyaret ettiniz. **3.** Hayır! (Bunun doğru olmadığını) ileride bileceksiniz! **4.** Elbette ileride bileceksiniz! **5-6.** Gerçek, sandığınız gibi değil! Eğer kesin bilgi ile gerçeği bilmiş olsaydınız mutlaka ateşi görürdünüz. **7.** Sonra âhirette onu çıplak gözle göreceksiniz. **8.** Nihayet o gün, (dünyada size verilen) nimetlerden elbette ve elbette hesaba çekileceksiniz.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-2. ÂYETLER:

أَلْهَىٰكُمُ التَّكَاثُرُ ﴿١﴾ حَتَّىٰ زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ ﴿٢﴾

"**1-2.** Çoğaltma hevesi sizi o kadar oyaladı ki, sonunda mezarlıkları dahi ziyaret ettiniz."

Tekâsür sûresinin ilk iki âyetinde yersiz bir tutkunun insanları ne hale getireceği bildirilmektedir.

a) Mala Aşırı Düşkünlüğün Sonucu

Yüce Allah, dünya malına aşırı derecede düşkün olmanın sonucunun felaket getireceğini bildirmektedir.

1. Mal Biriktirme Tutkusu Felakettir

أَلْهَىٰكُمُ التَّكَاثُرُ "Çoğaltma hevesi sizi oyaladı." Âyetteki أَلْهَىٰ *elhâ* fiili "eğlemek, meşgul etmek, oyalamak", التَّكَاثُرُ *et-tekâsür* kelimesi ise "çokluk kuruntusu, gururu, iddiası, mal, makam ve şan şöhret çokluğu ile övünmek" demektir.

*** Âyetlerin Nüzul Sebebi**

Bu âyetlerin iniş sebebi olarak, şöyle bilgiler nakledilmektedir: Rivayete göre bu âyetler, Sehm ve Abd-i Menâf oğulları hakkında inmiştir. Onlar birbirlerine kalabalık olma konusunda övünürlermiş. Abd-i Menâf

oğulları diğerlerine göre daha kalabalık imiş. Sehm oğulları ise onlara şöyle dermiş: "Bütün dirilerinizi, ölülerinizi bizimkilerle karşılaştırarak sayalım." Sayım işlemi yapılınca Sehm oğulları daha kalabalık çıkmış, âyetler de işte bu olay üzerine inmiştir.[655]

Elbette bu nüzul sebebi hakkında fazlaca söylenecek bir şey yoktur; hem olay, hem de kullanılan uslüp âyetlere uygundur. Ancak âyeti bir tek nüzul sebebine indirgemek, âyetin mesajını sadece nüzul sebebiyle sınırlı tutmak doğru bir yaklaşım değildir. Önemli olan, burada verilmek istenen mesajdır.

İnsanlar mal veya çocuk bakımından ya da makam ve şan-şöhret bakımından birbirlerinden üstün gibi görünebilirler. Ancak, âyetten anlaşıldığına göre, bu tür üstünlüklerin insana hiçbir yararı yoktur; hatta insanın ziyanını artırmaktan başka bir işe yaramamaktadır. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'e göre, "İnsanların en üstünü, Allah'a karşı en duyarlı, yani takvaca en ileride olan"lardır.[656]

İnsanlar mala düşkünlükte birbirlerini geride bırakmayacak şekilde, yararsız bir yarış içine girmektedirler. İnsanın bu yönünü Hz. Peygamber şu şekilde ifade etmektedir: "Âdemoğlunun iki vadi dolusu malı olsa üçüncüyü ister... İnsanoğlunun karnını (gözünü) ancak toprak doldurur."[657] İşte hadis-i şerifte de belirtildiği gibi, insanoğlunun mala düşkünlüğü ortadadır. Bu düşkünlük bir de sahip olunan geçici dünya malıyla övünmeye dönüşürse, işte o zaman durum daha sıkıntılı ve tehlikeli bir hal alır.

Yüce Allah, yersiz şekilde övünmeyi,[658] özellikle insanlara kendisinin verdiği çeşitli nimetlerle övünmelerini hoş karşılamadığını bildirmektedir.[659] Tekâsür sûresinin ilk âyetinde dile getirilen övünmenin insanı oyalaması, onu mezarlıkları ziyarete ve ölüleri dahi saymaya kadar sürüklemesi sonucunu getirecektir. Bu durum, insanın iflası demektir.

11. Bu Tutku Kişiyi Mezarlıklara Sürükler

حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ "Ta ki mezarlıkları ziyaret ettiniz." Âyetteki زُرْتُمُ *zurtüm* fiili "ziyaret etmek, gitmek", الْمَقَابِرَ *el-mekaabir* kelimesi ise "mezarlıklar" demektir.

655 Râzî, age., XXXII, 76.
656 Hucûrât 49/13.
657 Buhârî, Rikâk, 10; Müslim, Zekât, 116; Tirmizî, Zühd, 27.
658 Nisâ' 4/36.
659 Hadîd 57/23.

a) Tercümeyi bu şekilde vermemizin nedeni şudur: Genellikle "kabirleri ziyaret ettiniz" tercümesine göre الْمَقَابِرَ *el-mekaabir* kelimesi "kabirler" anlamına alınmış olmaktadır. Oysa *el-kâbr* kelimesinin çoğulu *el-kubûr* şeklindedir. *el-Mekaabir* ise *el-makbera*'nın çoğuludur. "Ta ki mezarlıkları ziyaret ettiniz" ifadesi, nüzul sebebinde de aktardığımız üzere, mezarlıklara gidip ölüleri saymak ve onların çokluğuyla övünmek anlamına gelebilir.

b) Bu âyetler şöyle de yorumlanabilir: "Çokluk ile övünmeniz sizi o kadar oyaladı ki, sonunda mezarlıklara gittiniz", yani ölünceye kadar bu durumunuz devam etti. Sözünü ettiğimiz bu izah, âyetteki "kabirleri ziyaret"in mecaz olduğunu ortaya koyar. Bu anlamın doğal bir sonucu olarak *tekâsür*, yani çoklukla övünmenin ölünceye kadar devam etmesi, insanı Allah'a itaatten ve ibadetten de alıkoyması anlamına gelmektedir. Bu tercümede muhatap "ölüler" gibi görünse de, asıl maksat dirilerin böyle davranmamasını sağlamaktır.

Şimdilerde, kendileri bir şeyler yapmayıp atalarıyla veya onların eserleriyle övünenler de bu âyetin kınama mesajından paylarına düşeni almalıdırlar.

b) Kabir Ziyaretinin Amacı

Kabristanlıkların ziyaretinden söz eden bu âyeti izah ederken elbette "kabir ziyareti" konusuna da değinmek gerekmektedir. En başta şunu hatırlatalım: Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Sizi kabir ziyaretinden engellemiştim (onu size yasaklamıştım); artık kabirleri ziyaret edebilirsiniz; çünkü bu ziyaret, size âhireti hatırlatır."[660] Önceleri insanların kabir ziyaretindeki aşırı tutumları, onlardan yardım dilemeleri veya ölülerle övünmeyi devam ettirmeleri, bu tür ziyaretlerden uzak durulmasını zorunlu kılmıştı.

Daha sonraları, söz konusu tehlike ortadan kalkınca Hz. Peygamber bu yasağı kaldırmış ve "âhireti hatırlama vesileleri"nden saydığı mezar ziyaretini devam ettirmeleri için, uygulamayı özendirici ifadeler kullanmıştır. Rivayetteki "çünkü bu ziyaret, size âhireti hatırlatır" cümlesi, ziyaretin gerekçesini ortaya koymaktadır. Anlaşılan o ki, mezar ziyaretlerindeki asıl kazanç, ziyaret edenleredir; ölüler için de dua edilir ve elbette onların da bundan yararlandırılacağı Yüce Allah'tan beklenir.

660 Müslim, Cenâiz, 106.

Kabir ziyaretinde, ölüleri bağışlasın diye Yüce Allah'a dua edilir; onlara selâm verilir, yani esenlikleri için niyazda bulunulur. Mezarlıklarda Fâtiha okunmasının sağlam bir referansı yoktur. Ancak, eğer Fâtiha okunursa, bu sayede ibadet edilip sevap kazanıldığı inancıyla, ölülerin bağışlanması için daha içten niyazlarda bulunulmalıdır. Sevap dağıtımı veya sevap transferi çok yanlış bir davranıştır. Yapılması gereken şey, ölülerin bağışlanması için dua yapmaktır.

Kabir ziyaretiyle ilişkilendirilebilecek bir âyeti, ardından da çok meşhur bir rivayeti burada hatırlatmak gerekmektedir.

"Bunların arkasından gelenler şöyle derler: Rabbimiz! Bizi ve bizden önce gelip geçmiş imanlı kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma! Rabbimiz! Şüphesiz ki Sen çok şefkatli, çok merhametlisin!"[661] İşte geçmiş ölülerimiz için yapmamız gereken en önemli şey, bu âyette de ifade edildiği gibi "dua"dır. Ayrıca namazlarda okuduğumuz *rabbenâ* duası da aynı mesajı vermektedir.

Burada çok önemli bir husus daha bilinmelidir: Müşrikler ve imansız ölenler için, Yüce Allah'tan bağışlanma dileğinde bulunulamaz. Çünkü Tevbe 9/113'te Yüce Allah bunu yasaklamaktadır.

Konuyla ilgili aktaracağımız rivayet de şudur: İbn Abbâs anlatıyor: Rasûlüllah (sav), Medine ehlinin mezarlarına uğramıştı. Mezarlara yüzünü çevirerek: *"Esselâmü 'aleyküm* (selâm üzerinize olsun) ey kabir halkı! Allah sizi de bizi de mağfiret buyursun. Sizler bizim seleflerimizsiniz. Biz de arkadan geleceğiz" buyurdu.[662] Bu ve benzer rivayetlerde yer alan *selâm* kelimesi, kanaatimizce "rahmet ve esenlik dilemek" anlamına gelmektedir. Böylece hem âyetin anlamı, hem de rivayetteki mesaj aynı noktada buluşturulmuş olur. Ölen Müslümanlar için dua ve istiğfarın yapılabileceğine dair pek çok rivayet, eserlerde yer almaktadır.[663]

Kabirleri ziyaretin, ölüden ziyade diriye, yani kabri ziyaret edene faydası olacaktır. Çünkü kabir ziyareti insana ölümü, âhireti, yargılanmayı, cennet veya cehennemi hatırlatır ve âhireti için ibret almayı sağlar.[664] İnsanı zühd ve takvaya yöneltir. Aşırı dünya hırsını ve haram işlemeyi engeller.

661 Haşr 59/10.
662 Tirmizî, Cenâiz, 59.
663 Örnek için bk. Ahmed b. Hanbel, II, 509; VI, 252.
664 Müslim, Cenâiz, 108; Tirmizî, Cenâiz, 59; İbn Mâce, Cenâiz, 47-48; Ahmed b. Hanbel, I, 145.

Kişiyi iyilik yapmaya yöneltir.[665] Kabir ziyareti, ruhlara ferahlık sağlar ve yüce duyguların oluşmasına yardım eder. Ziyaret, insanın geçmişi, dinî kültürü ve tarihi ile bağlarının güçlenmesine de yardımcı olur.

İnsanlar bu tür ziyaretlerde, bağışlanma ve istikamet için Yüce Allah'a dua ederler ve geçmişlerini böylece yâd etmeye çalışırlar. Öyle anlaşılıyor ki, kabir ziyaretlerinde asıl ve öncelikli amaç, ziyaret edenin öğüt alması ve âhireti hatırlamasıdır. Yoksa kabirdekilerden yardım almak kesinlikle söz konusu değildir.

3-7. ÂYETLER:

كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٤﴾

كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ ﴿٥﴾ لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ ﴿٦﴾ ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ ﴿٧﴾

"3. Hayır! (Bunun doğru olmadığını) ileride bileceksiniz! 4. Elbette ileride bileceksiniz! 5-6. Gerçek, sandığınız gibi değil! Eğer kesin bilgi ile gerçeği bilmiş olsaydınız mutlaka ateşi görürdünüz. 7. Sonra âhirette onu çıplak gözle göreceksiniz."

Bu âyetlerde Yüce Allah, gerçeğin mutlaka fark edileceğini beyan ederek, gerçek bilgiyle bakılması halinde hakikatin görülebileceğini bildirmektedir.

a) Gerçeğin Fark Edilmesi

Sûrenin 3 ve 4. âyetlerinde aynı ifadeler iki kez yer almakta ve farklı amaçların söz konusu edildiği anlaşılmaktadır.

كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ "Hayır! (Bunun doğru olmadığını) ileride bileceksiniz! Elbette ileride bileceksiniz!" *Kellâ* edatı hakkında Fecr 89/17'de geniş açıklamalar yapmıştık.

Bu âyetlerdeki *kellâ* edatlarının ilkine, Esed'in de tercih ettiği gibi "ama, ancak", ikincisine "ve bir kez daha" anlamı verilebilir. Elmalılı'ya

665 İbn Mâce, Cenâiz, 47.

göre ise her iki edata "hakikaten, gerçekten" anlamı da verilebilir. Bu iki tercihte de maksat, yapılan hataya karşılık, gerçeğin bir süre sonra farkına varılacağıdır. Müfessir Dahhâk'a göre, ilk âyette bileceği söylenenler kâfirler, ikincisinde ise müminlerdir.[666] Bu durumda, âyette bir tekrar veya vurguya gerek yoktur; çünkü muhataplar farklı kişilerdir.

Bu iki âyette hatırlatılan husus, çokluk yarışının ve övünme işleminin sonuçta yanlış olduğunun iki defa vurgulu şekilde bildirilmesidir. Bir anlayış eğer çok yanlış ise, ona yönelik uyarılar da benzer şekillerde güçlü ve vurgulu olarak getirilir. Maksat, dünya malıyla övünenlerin kınanması olarak kabul edilirse, bu durumda tehdidin ilki, dünyada başlarına gelebilecek bir sıkıntı, diğeri ise âhirette karşılaşacakları azap olarak anlaşılabilir.

Âyetlerdeki سَوْفَ *sevfe* edatı "gelecek, uzak gelecek" anlamı verdiği için, ilkini "dünya", diğerini "âhiret"e yönelik anlamlandırmakta bir sakınca yoktur. İnsanlar er veya geç, yaptıkları hataların yanlışlığını anlayacak ve yaptıklarının sonuçlarına katlanacaklardır. Âyette vurgulanan husus budur.

b) Dünyayı Cehenneme Çevirme Yarışı

Yüce Allah, bu âyetlerde çok önemli bir sosyal ve ekonomik felâkete dikkat çekmektedir.

1. Gerçek Bilgi Öngörü Sağlar

كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ "Gerçek, sandığınız gibi değil! Eğer kesin bilgi ile gerçeği bilmiş olsaydınız, mutlaka ateşi görürdünüz." Âyetteki تَعْلَمُونَ *ta'lemûne* fiili "bilmek", عِلْمَ الْيَقِينِ *'ılme'l-yakın* tamlaması "kesin bilgi", تَرَوُنَّ *terevünne* fiili "görmek", الْجَحِيمَ *el-cahım* kelimesi ise "cehennem, ateş" demektir.

a) Sûrenin 5. âyetinde üçüncü defa *kellâ* edatı kullanılmakta ve edat "gerçekten, samimiyetle" anlamına gelmektedir. عِلْمَ الْيَقِينِ *'ılme'l-yakîn* tamlaması "sağlam bilgi, şeksiz-şüphesiz bilgi" demektir. Bu durumda âyetin anlamı, "eğer sağlam, gerçek ve şeksiz-şüphesiz bir şekilde hakikati bilseydiniz, yani ona inansaydınız" demektir.

666 Râzî, age., XXXII, 78.

Genellikle âlimlerimiz, bu cümledeki *lev* edatının cevabının gizli olduğu kanaatindedirler. Oysa bizce bu edatın cevabı bir sonraki cümledir. Söz konusu cümlede Yüce Allah "ateşi görürdünüz" buyurmaktadır.

b) Buradaki لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ "Ateşin görülmesi" iki farklı şekilde anlaşılabilir.

1. Âyetteki الْجَحِيمَ *el-cahîm* kelimesi, Kur'ân'daki genel kullanımı doğrultusunda "cehennem" anlamına alınabilir. Bu durumda, onun "görülmesi", fiilen dünya gözüyle ve dünyada gerçekleşmiş olamaz. Çokluk yarışına giren ve birbirlerine karşı bu yönleriyle övünen, oyalamanın sonucunda Hakk'ı unutanlar, hem bu dünyada hem de âhirette "gerçeğin farkına varacaklar"dır. 3. ve 4. âyetlerde bu durum dile getirilmektedir.

Bu tür insanlar, eğer sağlam bilgiyle gerçeğin takipçisi olsalardı, henüz bu dünyadayken, cehennemin gerçekleşeceğinin farkına varabilirlerdi. Başka bir ifadeyle, sağlam bilgiye ulaşabilselerdi, cehennemin varlığını hissedebilecekler ve adeta onu görmüş gibi bir tutuma girebileceklerdi. Buna göre âyetteki لَتَرَوُنَّ *leteravünne* fiili, "gerçeği görmek" şeklinde anlaşılmış olur.

2. الْجَحِيمَ *el-cahîm* kelimesi, Sâffât 37/97'de olduğu üzere "ateş" anlamına da alınabilir.[667] Nitekim *nâr* kelimesi asıl olarak "cehennem" için kullanılsa da, zaman zaman dünyevî ateş anlamında kullanılmaktadır. *el-Cennet* kelimesi genellikle "müminlere vaad edilen nimet yurdu" anlamına gelse de, zaman zaman "dünyadaki herhangi bir bahçe" anlamında da kullanılmaktadır. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. İşte bu türden olmak üzere, yorumunu yaptığımız Tekâsür sûresindeki *el-cahîm* kelimesi de "âhiretteki cehennem" değil, dünyadaki ateştir.

Bu tercihe göre, âyetlerin anlamı şöyledir: "Kesin bilgiye ulaşsaydınız, ateşi mutlaka görecektiniz." Âyetteki لَتَرَوُنَّ *leteravünne* fiilinde iki tane anlam güçlendirici vardır: İlki fiilin başındaki *lâm* edatı, diğeri ise sonundaki şeddeli *nûn* harfidir. Bu iki katkı, söz konusu gerçeğin mutlak surette görüleceğini beyan etmeyi amaçlamaktadır.

Ekonomik yarışların dünyayı nasıl cehenneme çevirdiğini, bugün çok daha net olarak görüyoruz. Ortalık kan, şiddet, felâket ve ateşten ge-

667 Bu yorumu ve açılımı Mustafa İslâmoğlu'na borçluyum.

çilmiyor. Yeraltı ve yerüstü zenginliklerini kapmak için kıyılan canların, yakılan ateşlerin ve cehennemi andıran görüntülerin haddi hesabı yoktur. Bu cinayetleri de en çok -sözüm ona- medenî olduğunu söyleyenler yapmaktadır. İnsanlık tarihinde belki de hiç bu kadar bir zulüm yaşanmamıştı. Yüce Allah işte bu âyetleriyle bütün insanları uyarmaktadır. Âyetlere böyle yorum getirilince, mesajların evrensele taşınması ve âyetlerin anlam olarak güncellenmesi mümkün olmaktadır.

Bu yorum doğrultusunda ilk âyetlerdeki mesaj daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Mal biriktirme tutkusunun oyaladığı ve sonunda ölüme giden insanlar, neler yaptıklarına baksalardı veya davranışlarını kontrol edip akıl süzgecinden geçirselerdi, nasıl bir ateş yaktıklarını görebilirlerdi. Esasında, 3. âyette de vurgulandığı üzere, dünya hayatlarının ileri bir döneminde ya da ölümleri esnasında bu gerçeği fark edeceklerdir. Onlar için daha ileri bilgi ise, 4. âyette dile getirildiği üzere, âhirette söz konusu olacaktır. Ancak ister ölürken, isterse âhirette sahip olunacak bu tür bilgilerin insana hiçbir yararı olmayacaktır.

11. Âhirette Gerçek Görülecektir

ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ "Sonra (âhirette) onu çıplak gözle göreceksiniz/bizzat müşahede edeceksiniz." Âyetteki عَيْنَ الْيَقِينِ *'ayne'l-yakın* tamlaması "bizzat müşahade etmek, görmek" demektir.

Bir önceki âyetteki *'ilme'l-yakîn* sonucu sahip olunan görme hali, olayın "gerçek anlamda bilinmesi ve dünyada görülmesi"yle ilgilidir; 7. âyetteki görme ise *sümme* edatıyla geldiği için daha sonra, yani âhirette gerçekleşecektir. Âyetteki *'ayn* kelimesi "göz" anlamına geldiği için, cümle "kesin olarak ve fiilen görmek" demektir. Buna göre, görülecek şey, âhiretteki "cehennem ateşi"dir.

Bu âyetlerde ortaklaşa yer alan لَتَرَوُنَّ *leteravünne* fiili, 6. âyette dünyada yakılan acı, ızdırap, kan, gözyaşı, sıkıntı, felâket ve perişanlık ateşini; 7. âyetteki ise, yine bunların sebep olduğu âhiretteki cehennemi görmeyi ifade eder. Her iki anlamda da "görmek" vardır; sadece görülecek şeyler farklıdır. İşte, uğruna fedakârlıklar yapılan mal çoğaltma ve dünya tutkusunun sonucu budur.

Yorumunu yaptığımız âyette sözü edilen "görmek", elbette cehenneme girmek değildir; çünkü sorgulanma işlemi son âyette zikredilmektedir.

Hayatı dünyadan ibaret sayıp âhireti inkâr edenler, mahşerde bilgilendirilip sorgulandıktan, yargılandıktan ve haklarında kesin hüküm verildikten sonra cehennem ateşine atılacaklardır. Azgınlar yargılanırken kendilerine cehennem gösterilecektir.[668] Bu durum, yargılamada da nasıl sıkıntıların yaşanacağını açıkça göstermektedir.

Cehennemlik insanlar eğer dünyada *'ılme'l-yakîn*, yani gerçek bilgi ile hareket etselerdi, dünyada yaktıkları ateşi göreceklerdi; bunu yapmadılarsa bu defa *'ayne'l-yakîn* olarak âhirette kendi gözleriyle bizzat ateşi görmüş olacaklardır. Yargılama sonrasında ise ateşte yanarak, *hakka'l-yakîn* şeklinde olayın içerisinde bulunacaklardır. Yüce Allah bizleri bunlardan uzak eylesin.

8. ÂYET:

ثُمَّ لَتُسْـَٔلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ﴿٨﴾

"8. Nihâyet o gün (dünyadaki) nimetlerden elbette ve elbette hesaba çekileceksiniz."

Âhiretteki Yargılama

Bu âyetteki hitabın kimlere yönelik olduğu konusunda fikir ayrılığına düşülmüştür. Bazıları sûrenin genel konusunu gözönüne alarak, muhatabın nankörler veya cehennemlikler olduğunu ifade etmişlerdir. Bazıları ise, hesaba çekilmenin herkesi içereceği kanaatindedir. Bizce de buradaki hitap herkese yöneliktir. Yargılama işlemi, sorgulamadan sonra gerçekleşeceği için, nimetlerden hesaba çekilmek de bütün insanları kapsayacaktır. Bu anlamı destekler mahiyette pek çok rivayet vardır. Bunlardan birine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır:

"İnsan, dört şeyden hesaba çekilmeden önce yerinden kımıldamaz: Ömrü, malı, gençliği ve davranışı".[669] Bu rivayette ele alınan dört husus, insanoğlunun hayatının bütün evrelerini ve bütün meşguliyetlerini en ince ayrıntısına kadar zaten kapsamakta, hiçbir şeyi dışarıda bırakmamaktadır.

668 Şu'arâ' 26/91; Nâzi'ât 78/36.
669 Tirmizî, Kıyâme, 1.

Hayatta sahip olunan bütün değerler "nimet" kavramına dâhildir. Yüce Allah, hayatın bütününü bir imtihan alanı ilan etmekte,[670] peygamber göndermesini müminlere büyük bir iyilik olarak sunmakta,[671] ölümü ve hayatı yaratmayı imtihana endekslemekte,[672] insanı görebilen ve işitebilen bir varlık olarak şekillendirmeyi imtihan gerekçesine[673] bağlamaktadır. Bu ve daha pek çok âyette konu edilen nimetler ve imtihan, elbette hesaba çekilmek içindir.

Bu nedenle, Tekâsür sûresinin son âyetindeki "nimetlerden hesaba çekilme"nin bütün insanlığa yönelik olduğunu, sorgulama işleminden sonra insanların hak ettikleri yere gönderileceğini belirtmek, Kur'ân'ın ruhuna ve bütünlüğüne uygun bir yorumdur.

Eğer *na'îm* kelimesini, Duhâ 93/11'deki gibi "Kur'ân" anlamındaki *ni'met* kelimesinin çoğulu olarak alırsak, hesaba çekileceğimiz nimetlerin "Kur'ân'ın sunduğu bütün prensipler" olacağını da söyleyebiliriz. Nitekim Zuhruf 43/44'e göre, bu son ümmetin hesaba çekileceği asıl değer, onlar için şeref ve haysiyet olarak tanıtılan kitaplarıdır; yani Kur'ân'dır

TEKÂSÜR SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-2. âyetler): Bu âyetlerde, dünya hayatını esas alıp çoklukla övünmenin felaket olduğu beyan edilmektedir.

(3-7. âyetler): Dünya hayatının oyaladığı insanlar, gerek dünyada gerekse âhirette elbette gerçeğin farkına varacaklardır. Sağlam bilgiyle baksalardı, gerçeği dünyadayken görebilirlerdi; ancak âhirette nasıl bir ateşle karşılaşacaklarını alenî olarak müşahede edeceklerdir.

(8. âyet): Bütün insanlar, dünyadaki bütün nimetlerden hesaba çekileceklerini bilmelidirler.

Mahşerdeki yargılamada hesabını kolay verenlerden ve cehennemden uzak tutulacaklardan olmayı Rabbimizden niyaz ediyoruz.

670 Bakara 2/155.
671 Âl-i İmrân 3/164.
672 Hûd 11/7; Mülk 67/2.
673 İnsân 76/2.

103. 'ASR SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Kur'ân'ın en kısa sûrelerinden biri olan, Mekke'de indirilen ve üç âyetten oluşan 'Asr sûresi, resmî sıralamada 103, iniş sırasına göre ise 13. sûredir.

Bu sûrenin Tekâsür sûresiyle yakın anlam ilişkisi vardır. Buna göre, mal biriktirme tutkusuyla ömür tüketenler, aslında geçip gitmekte olan zamana dikkat etmemekteydiler. Mala ve dünyaya adeta tapan bu tipler, hem dünyada, hem de mahşerde zarar ve ziyan içerisinde olacaklardır.

Bu sûrede, akıp giden zamana dikkat çekilmekte, bunun farkına varmayan insanların ziyanda olacağı haber verilmekte, ancak güzel davranış, hak ve sabır tavsiyesi içeren iman sahiplerinin bu ziyandan kurtulacağı müjdelenmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالْعَصْرِ ﴿١﴾ إِنَّ الْإِنسَانَ لَفِي خُسْرٍ ﴿٢﴾ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴿٣﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-3. Asra yemin olsun ki, iman edip sâlih ameller işleyenler ve birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler hariç, insanoğlu gerçekten ziyan içindedir.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-3. ÂYETLER:

وَالْعَصْرِ ﴿١﴾ إِنَّ الْإِنسَانَ لَفِي خُسْرٍ ﴿٢﴾

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴿٣﴾

"1-3. Asra yemin olsun ki, iman edip sâlih ameller işleyenler ve birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler hariç, insanoğlu gerçekten ziyan içindedir."

Akıp giden zamana dikkat çekilen bu sûrede, ziyandan kurtulmanın ölçüleri verilmektedir. İmam Şâfiî, "Kur'ân, sadece bu sûreden ibaret olsaydı, yeterdi" sözüyle, sûrenin konu ve içerik gücüne dikkat çekmektedir. Sahâbîlerin birbirlerinden ayrılırken bu sûreyi okumaları da sûrenin hayatla iç içe oluşunun göstergesidir.

a) Zaman - Ziyan İlişkisi

'Asr sûresinin ilk iki âyetinde yemin ve gerekçesine yer verilmektedir.

1. 'Asr Nedir?

وَالْعَصْرِ "Asr'a yemin olsun." Sûrenin ilk kelimesi olan الْعَصْر *el-'asr*, "akıp giden zaman, ikindi vakti, gece-gündüz, tan yerinin ağarması, akşam-yatsı arası, insan topluluğu, aşiret, yağmur, hapsetmek, yasaklamak, vergi vermek, sıkıp suyunu çıkarmak" gibi anlamlara gelmektedir.

Zaman anlamı itibariyle bu kelime "içinde bulunulan zaman, 80 veya 100 yıllık zaman dilimi" olarak *karn* kelimesiyle aynı anlamda buluşmaktadır. Asr ile ilgili "Hz. Peygamber'in yaşadığı, peygamber olarak görevlendirildiği zaman, ikindi namazı, âhir zaman" yorumları da müfessirlerimiz tarafından ileri sürülmektedir.

'Asr kavramı, *dehr*den farklıdır. *Dehr*, başı sonu belli olmayan zamanın bütününün adıdır; *'asr* ise başı sonu belli olan, daha çok ortalama "bir insanın ömrünü oluşturan zaman dilimi"dir. Bu son anlamdan hareketle, âyette kastedilenin de bu doğrultuda olması gerektiği kanaatindeyiz. Dolayısıyla ilk iki âyetin mesajını şöyle anlayabiliriz: "Akıp gitmekte olan zamana yemin olsun ki, bunun farkına varmayan insan elbette ziyandadır."

11. İnsanoğlu Ziyandadır

إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ "Muhakkak ki insanoğlu ziyandadır." Âyetteki خُسْرٍ *husr* kelimesi "zarar, ziyan, kayıp" demektir.

İnsanın ziyanda oluşunun nedeni, zamanın akıp gitmesi ve ömrün boş işlerle tüketilmesidir.

Rivayetlere göre Hz. Peygamber için "Muhammed bir hüsran içindedir" diyen Ebû Cehil'e bu âyetle cevap verilmiştir.[674] Âyetleri belli bir nüzul sebebiyle sınırlı tutmamak için, onları herkesi içerecek şekilde yorumlamayı daha anlamlı ve doğru bulmaktayız.

a) Âyetteki *el-insân* kelimesi, "insanoğlu" anlamına gelebilir. Bu durumda baştaki *el* takısı "cins" anlamını verir ve bütün insanları içerir. Âyetin mesajı ise, "insanın potansiyel olarak ziyana düşecek şekilde yaratıldığı" şeklini alır. Şems 91/8'de ifade edildiği gibi, insanın fücûr ve takvâ özelliği vardır. Takvayı terk edip fücûra yatırım yapan insan, hem dünyada hem de âhirette ziyanda olacaktır. Bu tercihimiz, âyetin uyarı anlamını ortaya koyar.

b) *el-İnsân* kelimesi, "belirli insanlar" anlamına da gelebilir. Bu durumda baştaki *el* takısı, "belirlilik" manası verir. Âyetin mesajı ise "Akıp giden zamana dikkat etmeyen insanlar ziyandadır" şeklini alır. Bu insanlar ömürlerini boş işlerle geçirdikleri için, âhiret onların felaketlerle karşılaşacağı yer olacaktır.

c) Âyetin hem dünya, hem âhiret için bir felaket habercisi olan yönü de vardır. Buna göre, vahyin ilkelerini dikkate almayanları dünyada dar ve sıkıntılı bir hayat beklemektedir. Tâhâ 20/100 ve 124'te vurgulanan husus budur. Ayrıca Zuhruf 43/36'ya göre de, vahiyden uzak yaşayanları şeytanın arkadaşlığı beklemektedir. Dünyada şeytana arkadaş olanların âhiretteki durumları ise gitgide artan azaba uğratılmalarıdır. Cinn 71/17'de hatırlatılan husus da budur.

b) Ziyandan Kurtulmanın Yolu

Yüce Allah, ikinci âyette sözünü ettiği ziyandan kurtulmanın yolunu maddeler halinde göstermektedir.

674 Râzî, age., XXXII, 87.

1. İman ve Sâlih Amel

اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ "İman edip iyi ameller işleyenler hariç." Bu âyetteki istisna cümlesi, bu dinde ümitsizliğin yerinin olmadığını göstermektedir. Bu ifade aynı zamanda, ziyanda olmanın veya ziyanda kalmanın bir kader olmadığını da ortaya koymaktadır. Çünkü insan iradesi bu durumdan çıkabilmenin en önemli karar noktasıdır. İradesini ilâhî bilgilendirmeler doğrultusunda şekillendirenler, kayıpta olmamayı başaracaklardır. Kur'ân'da bu konudaki bütün istisna cümleleri, insanlara çıkış yolu göstermeyi amaçlayan kullanımlardır.

İman-amel ilişkisi anlamında yaşanan mezhep tartışmalarına girmek istemiyoruz. Şu kadarını söyleyelim ki, sâlih amel diye isimlendirilen değerler, aslında imanın gerekleridir. İmanın, ışık-gölge, ateş-ısı, güneş-ısı ve güneş-ışık gibi birbirlerinden ayrılmaz sonuçları vardır. Ölüm tehdidi gibi çok büyük bir tehlike hali hariç, kişinin imanı varsa sâlih ameli de olmalıdır.

Bu yaklaşımın doğru olabilmesi için, metnin de müsait olması gerekir. Tîn 95/6'da da açıkladığımız üzere, اَلَّذِينَ اٰمَنُوا "İman edenler" ifadesinden sonra gelen وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ "İyi ve yararlı işler yapanlar" cümlesi, ziyandan kurtuluşun imanla beraber sâlih amellerle mümkün olacağını göstermektedir. Baştaki vâv "maiyyet" anlamına alırsak, bu durumda sâlih amelin imanın ayrılmaz parçası olduğunu söyleyebiliriz. Bu yaklaşımın imanı daha doğru, daha aktif, verimli, üretken, hayatın içinde ve kapsamlı bir şekilde anlamaya katkı sağlayacağını düşünmekteyiz. Esasında sâlih amelin imandan ayrılamaycağı Tâhâ 20/75'te açıkça ifade edilmektedir. Sâlih amel yoksa inanç "iman" olmaz; iman yoksa da davranışa "sâlih amel" denmez. Bu iki kavram birbiyle içiçe, birbirini tamamlayan, biri olmadan diğeri anlamını kaybeden değerlerdir. Bu ikisini birbirinden ayırınca bugün olduğu gibi, amelden yoksun bir iman anlayışının toplumu ne hale getireceği görülmektedir.

1. Ziyandan kurtulmanın ilk şartı "iman"dır. *İman*, "inanılması gereken bütün değerlere inanmak, inanılan değerlere güvenmek, güvende olmak ve çevreye güven vermek" demektir. Bu dört anlama sahip imanın doğal sonuçları, bu âyette "sâlih amel, hakkı tavsiye ve sabrı tavsiye" olarak belirlenmektedir.

İmandan yoksun bir davranış "ibâdet" veya "hasenât" adını alamayacağı gibi, bunlara "salih amel" de denemez. Bu nedenle, bir davranışın değerlendirmeye tâbi tutulabilmesi için, onun inanarak, yani Allah'ın rıza-

sını kazanmak için yapılmış olması şarttır. Zaten Yüce Allah'a inanmayan insanın, bu anlamda bir beklentisi de olamaz. Bir okula kayıt yaptırmadan oradan mezun olmak mümkün olmadığı gibi, iman etmeden de sâlih amel sahibi olunamaz. Bu nedenle, ilâhî kayıtta olumlu anlamda yer almanın yolu, davranışların Allah rızasına uygunluğundan ve o niyetle gerçekleştirilmesinden geçer. İmandan yoksun davranışlar, âhirette sahibine yarar sağlamaz. İmanlı olmak, hüsrandan kurtulmanın ilk şartıdır; hatta olmazsa olmaz şartıdır.

2. Ziyana uğramamanın "iman"la beraber ikinci şartı "sâlih amel"dir. Sâlih amel, bir insanın iman iddiasının sadece gönüllerde ve dillerde kalmadığını, hislerine, aklına ve bütün davranışlarına yayıldığını göstermesi demektir. Bu durumda sâlih amel, namaz, oruç, hac, zekât gibi dinî pratikleri içermekle beraber, toplumsal anlamda kötü giden işlerin düzeltilmesi, bir anlamda ıslah faaliyetleri yapmak anlamına da gelmektedir.

Sâlih amel, iman iddiasının pratikte faaliyet alanlarına veya toplumun yaralarına merhem yapılmasına dönüşmesidir; bir bakıma mümin olma iddiasının ispatlanmasıdır. Bu ispat, eğer sadece ferdin Yüce Allah'a yönelik davranışı ve bir emrin yerine getirilişi ise, buna "ibadet" veya "hasenât" denir; topluma yönelik bir bozulmuşluğun düzeltilmesi veya ıslahı ise, o zaman bu davranış "sâlih amel" adını alır. Sâlih amel, bütün yararlı işlerin ortak adı olarak da anılabilir. İşte, ziyana uğramamanın imanla beraber ikinci esası budur.

11. Hakkı Tavsiye

وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ "Birbirlerine hakkı tavsiye edenler." Âyetteki تَوَاصَوْا *tevâsav* fiili "karşılıklı olarak tavsiyeleşmek" demektir.

Ziyandan kurtulmanın üçüncü şartı "insanların birbirlerine hakkı tavsiye etmeleri"dir. Burada tavsiyeye konu edinilen ilk değer *hakk*tır. "Hakk", bâtılın zıddı olması itibariyle Yüce Allah'ın insanlığa ulaştırdığı ve yapılmasını emrettiği bütün değerlerin ortak adıdır. Bu durumda, birbirine hakkı tavsiye etmek, bütün azimlerini Hakk'a yöneltmek, iman, amel ve sözlerini hep Hakk'a yönlendirmek demektir. Hakk'a götürmeyen her şey bâtıldır, sonu hüsrandır. Ziyan olmayacak iman ve amel de ancak Hakk'a iman ve Hakk yolunda çalışmaktır.[675]

675 Yazır, age., IX, 432.

Âyette hatırlatılan hususu daha iyi kavramak için, *el-Hakk* kelimesinin anlamlarına daha yakından bakmak gerekmektedir.

a) *el-Hakk*, Yüce Allah'ın isimlerinden biridir. Bu durumda tavsiyeye konu olacak ilk değer, elbette "Yüce Allah"tır. Burada insanlara, imanlarına şahit tuttukları Yüce Allah'ı davranışlarına da şahit tutmaları öğütlenmektedir. Hak yolda ve Hakk'ın yolunda fedakârlık yapılması için karşılıklı olarak tavsiyelerde bulunulmasının önemi âyette vurgulanmaktadır. Asıl söylenmek istenen şey, insanların bütün davranışlarında Yüce Allah'ı unutmamalarını birbirlerine tavsiye etmeleri ve O'ndan bağımsız bir alanın olmadığını öğütlemeleridir. Böylece Müslümanların gündeminde sürekli olarak Yüce Allah'ın bulunması sağlanmış olacaktır.

b) *el-Hakk* kelimesinin bir anlamı da "Kur'ân"dır. Yûnus 10/108'de belirtildiği üzere Kur'ân'ın isimlerinden birisi de *el-Hakk*'tır. Bu durumda hakkın tavsiye edilmesi demek, insanların birbirlerine Kur'ân'ı hatırlatmaları, onun farkına varılmasını istemeleri ve dinî hayata Kur'ân'dan bakmayı öğütlemeleri demektir. En'âm 6/70 ve Kaaf 50/45. âyetlerde açıkça ifade edildiği üzere, insanlar muhataplarını Kur'ân ile uyarmalı ve onlara Kur'ân'ı sunmalıdırlar. Çünkü gerçek ve en güzel öğüt Kur'ân'dır;[676] insanlara da öncelikle ve özellikle onun ilkeleri öğütlenmelidir. Yüce Allah'a davetin yolu Kur'ân'dan geçtiği gibi, Kur'ân'ı anlatmak da Yüce Allah tarafından cihâdın en büyüğü olarak ilan edilmektedir.[677] Geçip giden ömrün ziyana dönüşmemesinin en kısa yolu, Kur'ân'ın ışığıyla aydınlanmaktan geçmektedir.

c) Âyetteki mesajın "hakkın tahakkuku" şeklinde de bir anlam boyutu vardır. Müslümanlar, karşılıklı olarak hakkı tavsiye ederlerken, bu arada hakkın gerçekleşmesine de yardımcı olduklarını bilmelidirler. *el-Hakk* kelimesinin başındaki *bâ* harfine "sebebiyet" anlamı verilerek bu sonuca ulaşılabilir; aynı durum son cümle için de geçerlidir.

III. Sabrı Tavsiye

وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ "Birbirlerine sabrı tavsiye edenler." Ziyana uğramamanın dördüncü şartı ise "karşılıklı olarak sabrın tavsiye edilmesi"dir. Sabır, insanın her sıkıntıya boyun bükmesi olarak algılanmışsa da, bu yeterli bir

676 Nahl 16/125.
677 Furkaan 25/52.

yorum değildir. Sabır bazen "göğüs germek", bazen "dayanmak", bazen "boyun bükmek", bazen de "inandığı değerlere sadakatle sarılmak" anlamlarına gelmektedir. Bu âyette bu anlamların tümü vardır.

Ziyana uğramamak için iman etmek, bununla birlikte iyi ve yararlı işler yapmak, hakkı ve sabrı tavsiye etmek son derece önemlidir. Lokmân 31/17. âyette de belirtildiği gibi, bunları yapanlar bilmelidirler ki, başlarına sabır gerektirecek bazı sıkıntılar gelebilir. Hatta Hz. Peygamber "Cennet, zorluklarla çevrilmiş, cehennem de arzularla"[678] buyurarak, ödülle buluşmanın yolunun zorluklara karşı sabırlı, kararlı ve dirençli davranmaktan geçtiğini belirtmektedir.

Şu husus hiç unutulmamalıdır: Kur'ân'ın yarıdan çoğunu oluşturan kıssaların anlatılma gerekçesi, geçmiş nesillerin hayatlarındaki olguların ve sonuçlarının iyice bilinmesi ve morallerin bozulmamasının sağlanmasıdır. Hak yolundaki insanların başına elbette bazı sıkıntılar gelebilir; ancak yine akıldan çıkartılmamalıdır ki, Yüce Allah'ın yardımı daima bu tür insanlarla beraberdir. Pek çok âyette Yüce Allah, kendi rızasını kazanmak için hayatını seferber edenleri yalnız bırakmadığını ve onların destekçisi olduğunu ifade etmektedir.[679]

'ASR SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-3. âyetler): 'Asr sûresinde, akıp giden zamana dikkat etmeyen insanların ziyana düşmekte olduğu beyan edilmektedir. İnsanların ziyandan kurtulmaları ise bazı şartlara bağlanmaktadır: Bunlar "iman etmek, iyi ve yararlı işler yapmak, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye etmek" şeklinde belirlenmektedir.

Müslümanın görevi, imanını davranışlarla göstermek, hem kendine hem de toplumuna yararlı bir insan olmaktır. Bunun sonucunda ilâhî rahmet tecelli edecek ve âhiretteki ödüller, Allah'ın izniyle bu insanların olacaktır.

Ziyandan kurtulup nimetlerle buluşturulanlardan olmayı Rabbimizden niyaz ediyoruz.

678 Müslim, Cennet, 1
679 Bakara 2/153, 155, 157, 214; Mâide 5/56; En'âm 6/34; Yûsuf 12/110; Sâffât 37/172; Zümer 39/10; Muhammed 47/7; Mücâdele 58/21; Münâfikûn 63/8.

104. HÜMEZE SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke'de risâletin ilk yıllarında indirilen ve 9 âyetten oluşan Hümeze sûresi, resmî sıralamada 104, iniş sırasına göre 32. sûredir.

Bu sûrede, 'Asr sûresinde sözü edilen ziyana uğramanın bir örneği olarak, insanlarla alay eden, kendisini ebedî yaşatacağı zannıyla mal biriktiren, sonunda gönüllere işleyen ve içinden çıkılması mümkün olmayan Hutame ateşine atılacak olan inkârcılardan söz edilmektedir. Bu konu, iki sûrenin anlam ilişkisinin açık göstergesidir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ ﴿١﴾ الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ ﴿٢﴾ يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ ﴿٣﴾ كَلَّا لَيُنۢبَذَنَّ
فِي الْحُطَمَةِ ﴿٤﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحُطَمَةُ ﴿٥﴾ نَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ ﴿٦﴾ الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْـِٔدَةِ
﴿٧﴾ إِنَّهَا عَلَيْهِم مُّؤْصَدَةٌ ﴿٨﴾ فِي عَمَدٍ مُّمَدَّدَةٍ ﴿٩﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-3. Servetinin kendisini sonsuza kadar yaşatacağı zannıyla mal biriktirip onu (tekrar tekrar) sayan, (insanları) çekiştiren, (kaş-göz hareketleriyle) yüze karşı eğlenmeyi âdet edinen kişilerin vay haline! **4.** Hayır, hayır!

Muhakkak ki, o kişi Hutame'ye atılacaktır. **5.** Hutame'nin ne olduğunu sana bildiren nedir ki! **6-7.** (Hutame), Allah'ın, (yandıkça) tırmanıp yürekleri çökerten tutuşturulmuş ateşidir. **8-9.** O, uzatılmış sütunlarla onların üzerine kapatılıp kilitlenecektir.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-3. ÂYETLER:

وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ ﴿١﴾ ٱلَّذِى جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُۥ ﴿٢﴾ يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُۥٓ أَخْلَدَهُۥ ﴿٣﴾

"**1-3.** Servetinin kendisini sonsuza kadar yaşatacağı zanniyla mal biriktirip onu (tekrar tekrar) sayan, (insanları) çekiştiren, (kaş-göz hareketleriyle) yüze karşı eğlenmeyi âdet edinen kişilerin vay haline!"

Sûrenin ilk âyetlerinde "veyl" adlı cehenneme kimlerin gideceği beyan edilmekte ve bütün insanlar uyarılmaktadır.

Alay - Mal İlişkisi

Yüce Allah, malın sonsuz yaşatıcılığı zanniyla servet biriktirmeyi ve insanlarla alay etmeyi şiddetle reddettiğini ifade etmektedir.

1. Alay Etmek Felâkettir

وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ "(İnsanları) çekiştiren, (kaş-göz hareketleriyle) yüze karşı eğlenmeyi âdet edinen kişilerin vay haline!" Bu âyetteki üç kelimeyi açıklamak gerekir.

a) Âyetteki وَيْلٌ *veyl* kelimesi, "yazıklar olsun", "vay haline" demektir. Bu durumda kelime "şiddetli şer, hüzün, helak ve elem verici azap" anlamlarını da içermektedir. Bazı âlimler "*Veyl*, dibinde kâfirlerin bir süre beklediği cehennemdeki bir vadidir" hadisini[680] referans göstererek, Rasûlüllah'ın bu kelimeyi cehennemde bir vadinin adı olarak zikrettiğini söylemişlerdir.

680 Hadis için bk. Tirmizî, Tefsîr Sûre 21; Ahmed b. Hanbel, III, 75.

b) هُمَزَة *hümeze* kelimesi, "ayıplamak, arkadan atmak, el ile çimdiklemek, dürtmek, kakmak, vurmak, sıkıştırmak, ısırmak, kırmak ve yere çalmak" gibi anlamlara gelmektedir. Bu anlamlar gereği *hümeze*, "gammazlığı âdet ve sanat haline getiren, gerek el ile gerekse dil ile, maddeten veya manen, şunu bunu itip kakmayı, kırıp incitmeyi âdet edinmiş dedikoducular" için kullanılır.

c) لُمَزَة *lümeze* ise, "mızrak saplamak gibi kötülemek, ayıplamak ve kaş göz kırparak, işaret ederek, eğlenerek birini diğerine göstermek" anlamlarına gelmektedir. Bu anlamlardan hareketle, söz konusu kelime "devamlı olarak herkesi ayıplayan, şuna buna ayıp ve eksiklik isnat ederek eğlenmeyi âdet edinmiş, kendini beğenmiş atak kişiler" demektir.[681] Hucürât 49/11. âyetindeki *lemz* de "kötülemek" anlamına gelmektedir.

Râzî'nin ifadelerine göre *hemz*, "iftira atmak, gıybet etmek, el hareketleriyle, yüze karşı, açıkça ayıplamak, insanlara lakaplar takmak, göz hareketleriyle karşısındakini kızdırmak" demektir. *Lemz* ise "ayıp kusur aramak, dil ile incitmek, arkadan, kaş gözle hakaret etmek" anlamlarına gelmektedir. Her iki kelime de şu noktada birleşir: "İnsanların şeref ve haysiyetlerini alay konusu etmek, ayıplarını deşifre etmek."[682] *Hümeze-lümeze* kelimeleri, daha derli toplu bir ifadeyle "gizli-açık, arkadan-önden, sürekli iftira atıp kara çalan, çekiştirip ayıp kusur arayan kişiler" demektir.[683]

Mekke döneminde Müslümanların inançlarıyla ilgili yaşanan tecrübe, önceleri ilgisizlik, umursamazlık, ciddiye dahi alınmama şeklindeyken, daha sonra bu durum, alaycılık ve rahatsız etmeye dönüşmüştü. Kalem 68/11'de, Hz. Peygamber'i arkadan çekiştiren ve ayıplayan hiç kimseye itaat edilmemesi emredilirken, böyle davrananların sonunun hüsran olacağı beyan edilmektedir.

Kur'ân'da, Müslümanların birbirleriyle alay etmeleri Hucürât 49/11'de yasaklandığı gibi, Bakara 2/13'te Müslümanlarla alay eden, inançlıları sefih, düşük ve değersiz olarak görenler kınanmaktadır. Alaycılık, İblis ahlaksızlığıdır. Çünkü ilk defa alaycılığı o yapmıştır. Hz. Âdem'i beğenmediği için, ilâhî emre boyun eğmemiş, sonuçta huzurdan kovulmuştu. İnananlarla

681 Yazır, age., IX, 438-439.
682 Râzî, age., XXXII, 92.
683 İslâmoğlu, age., II, 1302.

alay etmeyi en çok gerçekleştirenlerden biri de Hz. Nûh'un kavmidir;[684] ancak onlar da hak ettikleri cezaya çarptırılmışlardır.

Öncelikle Mekke döneminde, ardından bütün zamanlarda, inananlarla alay edenler ve yaşayacakları son hakkında Mütaffifûn 83/29-33'te geniş açıklamalar yapacağız.

III. Mal Biriktirip Saymak Aldanmaktır

اَلَّذِى جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ "Mal biriktirip onu (tekrar tekrar) sayan." Âyetteki جَمَعَ *ceme'a* fiili "toplamak", عَدَّدَ *'addede* fiili ise "saymak" demektir.

Bu âyette, bu tür ahlakî bozukluk taşıyanların "mal biriktirip onu tekrar tekrar saymak" şeklinde öne çıkan iki özelliği gündeme getirilmektedir.

a) "Toplamak, biriktirmek" anlamına gelen جَمَعَ *ceme'a* fiili, bazı kıraat âlimleri tarafından *cemme'a* şeklinde okunmuştur. Bu durumda kelimenin anlamı, "malı şuradan buradan demeden, bir anlamda helaline ve haramına bakmadan toplamak" şeklini alır.[685] Malını biriktiren bu insanların, birikimlerini sürekli saymaları, onu daha da çoğaltma duygusunun bir sonucudur.

b) Âyetteki عَدَّدَ *'addede* fiili, "tekrar tekrar saymak" anlamı yanında, "malını kalkan yapmak" manasına da gelir.[686] "Mal canın yongasıdır" sözü gereği, eğer bu sevgi, dünya malına karşı aşırı bir tutkuya dönüşürse, söz konusu işlem, bu insanın dünya hayatına taptığını ve bu hayattan başka bir âleme inanmadığını da gösterebilir. Bir sonraki âyetin anlamı bunu desteklemektedir.

III. Dünya da Malı da Ebedî Değildir

يَحْسَبُ اَنَّ مَالَهٗٓ اَخْلَدَهٗ "Servetinin, kendisini sonsuza kadar yaşatacağını zanneder." Âyetteki يَحْسَبُ *yahsebü* fiili "sanmak, zannetmek", اَخْلَدَ *ahlede* fiili ise "ebedî yaşatmak" demektir.

Bir önceki âyette verdiğimiz anlam, bu âyetle de desteklenmektedir. Kişi, kazandığı malın onu dünyada ebedî yaşatacağını zanneder de, bir gün

684 Hûd 11/27.
685 Yazır, age., IX, 442.
686 Esed, age., s. 1306.

bu hayatın ve sahip olduğu emanetlerin hesabının kendisinden sorulacağına inanmazsa, işte o zaman etrafındakilere hor bakar, onları küçümser ve/veya onlarla alay eder.

Bu üç âyetin iniş nedeni olarak çeşitli şahıs isimleri ve benzer olaylar nakledilmektedir. Elbette âyetlerde isim zikredilmemesi, hatta ilk âyette küll "herkes" kelimesinin kullanılması, mesajın evrenselliğini ifadeye yöneliktir. Kim böyle davranırsa, sonucuna katlanır. İster Hz. Peygamber döneminde ona karşı alaycı ve ayıplayıcı şekilde davranan Ahnes b. Şurayh olsun, ister Hz. Peygamber'i gıyabında çekiştirip yüzüne karşı ileri-geri konuşan Velîd b. Muğîre olsun, isterse Ümeyye b. Halef olsun,[687] ister dün olsun, ister bugün, isterse yarın olsun, durum değişmez. Zaten tarihin hemen her döneminde bu tür insanlar var olduğu için Yüce Allah bu son ümmeti böyle bir yanlışa düşmemeleri noktasında açıkça uyarmaktadır.

4-9. ÂYETLER:

كَلَّا لَيُنۢبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ ﴿٤﴾ وَمَآ أَدْرٰىكَ مَا الْحُطَمَةُ ﴿٥﴾
نَارُ اللّٰهِ الْمُوقَدَةُ ﴿٦﴾ الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْـِٔدَةِ ﴿٧﴾ إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُؤْصَدَةٌ ﴿٨﴾ فِي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ ﴿٩﴾

"**4.** Hayır, hayır! Muhakkak ki, o kişi Hutame'ye atılacaktır. **5.** Hutame'nin ne olduğunu sana bildiren nedir ki! **6-7.** (Hutame), Allah'ın, (yandıkça) tırmanıp yürekleri çökerten tutuşturulmuş ateşidir. **8-9.** O, uzatılmış sütunlarla onların üzerine kapatılıp kilitlenecektir."

Sûrenin bu âyetlerinde, insanlarla alay edip, malının kendisini ebedî yaşatacağını zannedenlerin aldanmışlığı gündeme getirilmekte ve atılacakları ateş hakkında çarpıcı ifadeler kullanılmaktadır.

Hutame: Alay ve Mala Tapmanın Sonu

Yüce Allah, Kur'ân'da sadece burada "Hutame" adlı bir ateşten söz etmektedir. Onun sıra dışı bir anlamının olduğunu da, sıra dışı bir soruyla ortaya koymaktadır.

687 Râzî, age., XXXII, 91.

1. Hutame Ateşine Sığınacaklar

كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ وَمَا أَدْرٰيكَ مَا الْحُطَمَةُ "Hayır, hayır! muhakkak ki, o kişi Hutame'ye atılacaktır. O Hutame'nin ne olduğunu sana bildiren nedir ki!" Âyetteki يُنْبَذَ *yünbeze* fiili "atılmak", الْحُطَمَةِ *el-hutameh* kelimesi ise kırp parçalayan" demektir.

Fecr 89/17'de geniş bir şekilde ele aldığımız üzere baştaki *kellâ* edatı, önceki âyetlerle sıkı bir anlam ilişkisine sahiptir.

Bir önceki âyette "malı kendisini dünyada sonsuza kadar yaşatacağını" sanan kişilerin, bu zanlarının yanlış olduğu *kellâ* edatıyla karşılanmakta ve onlara "hayır, bu anlayış yanlıştır" mesajı verilmektedir. Bu tür zanların sahipleri, Hutame denen ateşe atılacaklardır.

Yüce Allah, Hz. Peygamber'in bile Hutame'nin hakikat anlamını bilemeyeceğini soru cümlesi ile belirtmektedir. "Onun ne olduğunu sen nereden bilebilirsin ki!" buyurarak, söz konusu kelimenin anlamını, sonraki âyetlerde bizzat Kendisini vermektedir. وَمَا أَدْرٰيكَ ifadesini Beled 90/12'de geniş bir şekilde açıkladığımız için burada tekrara girmek istemiyoruz.

11. Hutame, Yüreklere İşleyen Ateştir

نَارُ اللّٰهِ الْمُوقَدَةُ الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْئِدَةِ "(Hutame), Allah'ın, (yandıkça) tırmanıp yürekleri çökerten tutuşturulmuş ateşidir." Âyetteki الْمُوقَدَةُ *el-mûkadeh* kelimesi "tutuşturulmuş", تَطَّلِعُ *tettali'u* fiili "tırmanmak, yükselmek, işlemek", الْأَفْئِدَةِ *el-ef'ide* sözcüğü ise "kalbler, yürekler" demektir.

Hutame, "ezmek, çer çöp haline getirmek" anlamlarıyla birlikte düşünüldüğünde, bunun "tutuşturulmuş bir ateş olduğu" ve "gönüllere işlediği" anlaşılmaktadır. Bu yapısıyla söz konusu ateşin, sirayet etmedik hiçbir yer bırakmadığı, insanı tâ can evinden vuran bir niteliğe sahip olduğu ifade edilmek istenmektedir.

Bu ifadeler, Hutame denen ateşin dehşeti hakkında insanları bilgilendirmeyi ve ona göre önlem almaları gerektiğini kendilerine öğretmeyi amaçlamaktadır. Âyetteki *"tettali'u* fiili, bu ateşin dışarıdan değil, içeriden dışarıya yükseleceğini, içinden yanıp dışını yakacağını ifade eder.

(Hutame), emanet edilen fıtratın, bastırılan vicdanın, saptırılan bilincin, güdülerin emrine verilen bilinçaltının ve duyguların, kendilerini Allah'tan mahrum eden sahiplerinden intikam almak için yaktığı bir ateştir."[688]

Bu ateşin vereceği acı ve ızdırap, kalbin cidarına ve merkezine işleyecek, yani insanın derinliklerine ulaşacak ve onu en derinden etkileyecektir. Bu cezanın nedeni şudur: Bu kişiler, insanlarla alay ederek, onları küçümseyerek kalplerini kırdılar, onları derinden üzdüler, gönüllerini yıktılar. O nedenle bu cezaya çarptırılacaklardır. Cezanın türü ve ağırlığı, işlenen suçun türü ve ağırlığına uygun olmaktadır. Suça denk bir ceza verilmektedir.[689]

III. Sütunları Vardır ve Kilitlidir

إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُؤْصَدَةٌ فِي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ "O, uzatılmış sütunlarla onların üzerine kapatılıp kilitlenecektir." Âyetteki مُؤْصَدَةٌ *mü'sadeh* kelimesi "kilitlenmiş", عَمَدٍ *'amed* sözcüğü "direkler", مُمَدَّدَةٍ *mümeddedeh* kelimesi ise "uzatılmış, uzun" demektir.

Bu ifadelerden anlaşıldığına göre, Hutame, içine girenlerin bir daha dışarı çıkamayacağı bir ateştir.

a) Âyetteki مُؤْصَدَةٌ *mü'sade* kelimesi, "tıpalanmış, sımsıkı kapatılmış" demektir. Bu durumda âyetteki maksat, Hutame cehenneminden çıkış olmayacağını ortaya koymaktır. Zaten Yüce Allah, cehennemde ölüm olmayacağını[690] ve oradan çıkmak isteyenlerin çıkarılmayacağını çeşitli âyetlerde dile getirmektedir.[691]

b) عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ "Uzatılmış sütunlar" ifadesi, benzer şekilde cehennemden çıkış olmayacağını ve orasının kuşatılmış bir yer olduğunu belirtmeye yönelik bir tamlama olsa gerektir. İnsanların onurunu kırıp haklarını gasp edenler, hatta vicdanlara kelepçe vurmaya kalkışanlar, orada sütunlara bağlanacaklardır. Kehf 18/29'da, cehennemin duvarlarının, içindekileri çepeçevre kuşattığından söz edilmektedir.

688 İslâmoğlu, age., s. 1302'de 4. not.
689 Bayraklı, age., XXI, 353.
690 Nisâ' 4/56; İbrâhim 14/17; Tâhâ 20/74; Furkaan 25/13-14; Fâtır 35/36; İnşikaak 84/11-12; A'lâ 87/13.
691 Fâtır 35/36-37; Müddessir 74/28.

Bu özellikleri gereği Hutame cehennemi, insanları can evinden vuran ve gönülden dışarıya doğru yükselen ateş yapısıyla, uzun direkler veya tomruklarla arkasından kapatılmış kapılarıyla, aslında dehşetli bir zindan havası vermektedir. Zindanların insandaki en önemli etkisi, gönüllerde oluşturduğu "sevgililerden uzak kalma hicranı" olsa gerektir.

HÜMEZE SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-3. âyetler): Bu âyetlerde, insanlarla gizli veya aşikâr alay eden, dünya malı biriktirip kendisine kalkan edindiğini sanan, sonra da malının kendisini dünyada sonsuza kadar yaşatacağını zannedenler kınanmaktadır.

(4-9. âyetler): Bu özellikteki insanların, yürekleri delen tutuşturulmuş ateşe, yani Hutame'ye atılacakları, orasının sütunlarla çevrili ve kilitli olduğu beyan edilerek, tam bir zindan havası verilmektedir.

Rabbim, bizleri dünyada bu tür ahlakî düşüklüklerden, âhirette de Hutame ateşinden muhafaza buyursun.

105. FÎL SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke'de indirilen ve 5 âyetten oluşan Fîl sûresi, resmî sıralamada 105, iniş sırasına göre 19. sûredir.

Bu sûrenin Hümeze ile anlam ilişkisi şöyle kurulabilir: Mal biriktirme sevdası ve kendinden başka adam tanımayan alaycı ve küstah tavrıyla Ebrehe de, muhtemelen Hutame'yi boylayacaklar arasında yer alacaktır.

Bu sûrede Hz. Peygamber'in doğumundan bir yıl önce meydana gelen ve "Fîl Olayı" diye anılan bir girişimden ve sonuçlarından söz edilmektedir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ ﴿١﴾ أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ ﴿٢﴾ وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ
طَيْرًا أَبَابِيلَ ﴿٣﴾ تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ ﴿٥﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Rabbin, fil ordusuna neler yaptı, görmedin mi? **2.** Kurdukları tuzağı altüst etmedi mi? **3-4.** Kendilerine sert taşlar savuran sürü sürü uçuşan varlıklar gönderdi. **5.** Böylece Allah, onları yenmiş ekin tarlasına çevirdi.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-2. ÂYETLER:

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ ﴿١﴾ أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ ﴿٢﴾

"1-2. Rabbin, fil ordusuna neler yaptı, görmedin mi? Kurdukları tuzağı altüst etmedi mi?"

Fil Olayı ve Boşa Giden Tuzaklar

Yüce Allah, sûrenin ilk iki âyetinde Ebrehe'nin "Fil Ordusu"nu nasıl helak ettiğini ve oyunlarını nasıl bozduğunu beyan etmektedir.

1. Fîl Olayı Nedir?

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ "Rabbin, fil ordusuna neler yaptı, görmedin mi?" Âyetteki تَرَ *tera* fiili "görmek", أَصْحَابِ الْفِيلِ *ashâbu'l-fîl* tamlaması ise "fil ordusu" demektir.

a) Kaynaklarda verilen bilgilere göre 6. asrın son yarısında, Habeşistan'a bağlı Yemen'in valisi Ebrehe, ticaretin çoğunluğunun gerçekleştiği Mekke'ye alternatif olsun ve ticaret kervanlarıyla hacıları toparlasın diye, San'a'da bir kilise yaptırır. Bu kiliseye karşı yapılan bir nümayişi de bahane ederek, dönemin en güçlü ve donanımlısı demek olan fillerden oluşan bir orduyu, kendisi de başında olarak Mekke üzerine yürütür ve Kâbe'yi yıkmak ister.

Ancak, uçuşan varlıklar tarafından atılan pişmiş azap taşlarıyla, Ebrehe'nin güçlü ordusu yenmiş ekin tarlasına dönüşür. Ebrehe de geri dönüş yolunda hayatını kaybeder. Bu olay nedeniyle, olayın yaşandığı Mîlâdî 570 yılına "Fîl yılı" denilir. İlâhî müdahaleyle bu saldırıdan kurtuldukları için de Mekkeli Araplara *ehlüllâh*, yani "Allah'ın ev halkı" unvanı verilmiştir.

b) İlk âyette geçen أَلَمْ تَرَ *elem tera* ifadesi, "görmedin mi?" anlamına gelse de, burada "Haberin yok mu? Duymadın mı? Gözünde canlandıra-

bilir misin?"[692] şeklinde anlaşılmalıdır. Çünkü olay, Hz. Peygamber doğmadan önce gerçekleştiği için, onun bu olayı görmesi mümkün değildi. أَصْحَابِ الْفِيلِ *ashâbü'l-fîl* tamlaması ise, "fil ordusu, fil arkadaşları" demektir. Saldırıda fil kullanıldığı için ordu "fil" ile isimlendirilmektedir.

11. Tuzakları Boşa Çıkartıldı

أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ "Kurdukları tuzağı altüst etmedi mi?" Âyetteki يَجْعَلْ *yec'al* fiili "kılmak, yapmak", كَيْدَ *keyd* kelimesi "oyun, tuzak", تَضْلِيلٍ *tadlîl* sözcüğü ise "şaşkınlığa düşürmek, alt üst etmek" demektir.

Bu âyette Yüce Allah, Ebrehe ordusunun bir tuzağından söz etmektedir. Bu tuzak, onların Mekke'deki ticaret yoğunluğunu bahane ederek Kâbe'yi yıkmak istemeleri, dolayısıyla mabede karşı bir düşmanlık beslemeleri idi. Yüce Allah, insanların kurduğu tuzakları boşa çıkaracağını açıkça belirtmekte,[693] hatta tuzak kuranların, kurdukları tuzağın içine bizzat kendilerinin düşeceğini haber vermektedir. Fil ordusunun başına, Fâtır 35/43'te sözü edilen durum gelmiş, yıkmaya geldikleri mabedin yanında, kendileri yıkılmaya mahkûm edilmişlerdir.

Ebrehe, zamanının en güçlü ordusunu kurup saldırıya geçmişti. Ancak Züleyhâ'nın "Allah, hainlerin hilesini başarıya ulaştırmaz"[694] ifadesi ile, "Kâfirlerin çağrısı (duası) boşa gitmiştir"[695] gerçeğinin farkında değildi. Bir anlamda, kendi gücüne güvenip Yüce Allah'ı hesaba katmamıştı. O'nu hesaba katmayanlara, O, kendisini hatırlatıyordu ki Ebrehe'nin başına da bu gelmişti. Hesaba katmadığı Yüce Allah, onun bütün iğrenç planlarını alt üst etmiş, kendisini de ordusunu da şaşkınlık denizine yuvarlamıştı.

Bütün bunlardan hareketle, şu genel ilkenin bilinmesi ve unutulmaması gerekir: Hakk'a karşı duranlar, yaptıklarının karşılığını er veya geç alacaklardır. Bugün de benzer saldırılar yapılmakta, Allah'ın mabedlerine karşı çeşitli saldırılar düzenlenmektedir. Bu sûreden anlaşılıyor ki, bugün bunu yapanlar da benzer akıbeti paylaşacaklardır. Bu arada Hakk'ın savunucularına da psikolojik destek verilmekte ve morallerini yüksek tutmaları kendilerinden istenmektedir. Bilinmelidir ki, Hakk'ı destekleyenlerin des-

692 İslâmoğlu, age., s. 1304.
693 Enfâl 8/18; Yûnus 10/21.
694 Yûsuf 12/52.
695 Ra'd 13/14.

tekçisi hakkın sahibi olan Yüce Allah'tır. "Ey iman edenler, siz eğer Allah'a yardım ederseniz, O da size yardım eder, ayaklarınızı sağlam tutar."[696]

3-5. ÂYETLER:

وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ ﴿٣﴾ تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ ﴿٤﴾

فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ ﴿٥﴾

"**3-4.** Kendilerine sert taşlar savuran sürü sürü uçuşan varlıklar gönderdi. **5.** Böylece Allah, onları yenmiş ekin tarlasına çevirdi."

Sûrenin bu son âyetlerinde Yüce Allah Fil ordusunu nasıl bozguna uğratıp perişan ettiğini beyan etmektedir.

a) Fîl Ordusu Nasıl Perişan Edildi?

Bu âyetlerde kötülük planları yapanlara, yaptıkları cinsten karşılık verildiği gösterilmektedir.

1. Fil Ordusuna Karşı Kanatlı Ordusu

وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ "Üzerlerine sürü sürü uçuşan varlıklar gönderdi." Âyetteki أَرْسَلَ *arsele* fiili "göndermek", طَيْرًا *tayr* kelimesi "uçuşan varlık, kuş, haşarat", أَبَابِيلَ *ebâbîl* sözcüğü ise "grup grup" demektir.

a) Burada sözü edilen husus, fil ordusunun üzerine yukarıdan saldırıldığı gerçeğidir. *İrsâl*, Yüce Allah'a nispet edildiğinde, bir yücelik anlamı verdiği anlaşılır. Gönderilenler de "uçuşan varlık" olduğu için, bu işlemin yukarıdan gerçekleştirildiğinde şüphe kalmamaktadır. Tefsirlerimizde bu varlıkların kuş olduğu belirtilmekte, nitelikleri hakkında da çok değişik ve anlaşılması mümkün olmayan detaylar yer almaktadır. Ayrıntıya girmeden, Yüce Allah'ın dediğiyle yetinip, uçuşan varlıkların "kuş" olmasının zorunlu olmadığını belirtmek istiyoruz.

696 Muhammed 47/7.

b) *Ebâbîl*, Türkçemizde bir kuş türü olarak kullanılırsa da, bu âyette söz konusu kelime "grup grup, bölük bölük, kalabalık, sürüler halinde" anlamlarına gelmektedir. Gramer olarak, bu kelimeyi kuşların ismi değil de sıfatı olarak almak zorundayız. Bu durumda, uçuşan varlıkların adından değil de geliş şekillerinden söz edildiği anlaşılmaktadır.

c) Bu arada çok önemli bir nüktenin daha burada gizli olduğunu söylemek isteriz: Uçuşan varlıkları eğer "kuş" olarak kabul edersek, bu durumda Yüce Allah, saldırganlara karşı, onlardan çok daha güçsüz gibi görünen, ama kendi cinslerinden, yani hayvanlardan bir ordu ile mukabele etmektedir, demektir. Güçlü hayvana karşı güçsüz hayvanlar kullanılmış ve Yüce Allah'ın desteğine sahip olanlar kazanmıştır. Ayrıca, savaşların sadece kara harekâtıyla değil, hava harekâtıyla da kazanılacağı, asıl gücün havadan etkili olabileceği imasına da burada yer verildiği kanaatindeyiz.[697]

d) Konuyla ilgili şu farklı ve oldukça önemli bilgileri de aktarmak istiyoruz: "*Ebâbîl*, sıfat olarak "katar katar, sürüler halinde" anlamına gelir. Kelimenin kökeni ve tekili olup olmadığı konusunda farklı görüşler vardır. Zayıf bir ihtimal olmakla birlikte, *bülbül*'den türetilmiş olması da mümkündür. *Tayr*, kuştan sineğe, görünenden görünmeyene dek, bir yerden bir yere havada / hava ile intikal eden her hareketli varlık için kullanılır. *Tayr*'ın ille de kanatlı olması şart değildir; zira En'âm 6/38'de "kanat" ayrıca zikredilir.

Bu veriler ışığında *tayr* kelimesi, "volkanik bir püskürtünün yakıp kavuran lavları" yorumunu da, buna benzer başka yorumları da dışlamaz. Her halükârda kesin olan, orada ve o anda ilâhi bir müdahalenin varlığıdır. Bu zamanlama bile, başlı başına bir olağanüstü müdahalenin yapıldığının bir göstergesidir. "Göklerin ve yerin bütün orduları Allah'ın emrine âmâdedir"[698] ve "Rabbinin ordularını O'ndan başka kimse bilmez"[699] âyetleri ışığında zımni anlam şu olur: Allah'ın, kimsenin akıl fikir erdiremediği ordularından bir ordu, fil ordusunu perişan etti."[700]

Olay ister kuşlarla, ister uçuşan varlıklarla, ister mikrobik müdahalelerle, isterse volkanik taşlarla gerçekleşmiş olsun, sonuç değişmemektedir. Olayda bir olağanüstülük ve Yüce Allah'ın müdahalesi olduğu çok açıktır. Yüce Allah, mabedine saldıranlara iradesiz Müslüman kullarıyla karşılık vermiş ve düşmanı helak etmiştir.

---

697 Benzer değerlendirmeler için bk. Bayraklı, age., XXI, 363-364.
698 Feth 48/4.
699 Müddessir 74/31.
700 İslâmoğlu, age., s. 1304'te 3. not.

11. Adrese Teslim Sert Taşlar

تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ "Onlara (fil ordusuna) sert taşlar atıyorlardı." Âyetteki تَرْمِي *tarmî* fiili "atmak", حِجَارَةٍ *hıcâreh* kelimesi "taş", سِجِّيلٍ *siccîl* sözcüğü ise "şiddetli, katı, sert, kiremit gibi sertleşmiş taş, dünya semâsı" demektir.

Her iki kelime bir arada Hûd 11/82 ve Zâriyât 51/33. âyetlerin de işaretiyle "sertleşmiş, katı taş" demek olur. A'râf 7/133. âyetin işaretiyle ve *siccîl* kelimesinin "kova" anlamındaki *secl* köküne nispetle bu azabın "yukarıdan aşağıya doğru, kovalar dolusu, sert taşlardan" oluştuğu anlaşılmaktadır.[701] Burada, fil ordusunun üzerine yukarıdan sert taşların atıldığı ifade edilmektedir. Önceki âyette sözü edilen "uçuşan varlıklar" her ne ise, işte onlar fil ordusuna bu tür sert taşları atıyordu. Bu müdahalenin sonu hakkında da sonraki âyette bilgi verilmektedir.

111. Ve Hazin Son

فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ "Böylece Allah onları yenmiş ekin tarlasına çevirmişti." Âyetteki عَصْفٍ *'asf* kelimesi, "kırıp dökmek, eğip bükmek, ekin yaprağı, saman, taze yaprak, tane, taze ekin", مَأْكُولٍ *me'kûl* sözcüğü ise "yenmiş" demektir.

Rahmân 55/12. âyette de geçen bu kelime, orada "yaprak" anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla Ebrehe ordusu, üzerlerine taş atılması gazabından kurtulamamış, adeta yenmiş ekin yaprağına dönüştürülmüştür.

b) Fil Olayının Bugüne Mesajı Nedir?

Âyetleri izah ederken sözünü ettiğimiz bütün ihtimaller, kelimelerin anlam zenginliğinden kaynaklanmakta ve her biri için bu izahlar makul görülebilmektedir. Bizim burada belirtmek istediğimiz asıl husus şudur: "Göklerin ve yerin bütün ordularının sahibi olan"[702] Yüce Allah, bazı kötü

701 Ayrıca tescîl şeklindeki kalıptan anlaşılabileceği gibi bu taşların adeta "adresi tespit edilmiş, tescillenmiş" olduğu ve siccîn kelimesiyle benzeşmesi gereği "azaplarının yazılı olduğu taşlar" anlamına geldiği de kaynaklarda ifade edilmektedir. (bk. Râzî, age., XXXII, 101; İslâmoğlu, age., s. 1304'te 4. not.)

702 Feth 48/4; 7.

niyetlilere karşı şiddetli bir azap uygulamıştır. "Allah'ın ordularını O'ndan başka hiç kimsenin bilemeyeceği"[703] ve "Kuvvet ve kudret sadece ve sadece, ancak ve ancak Allah'a ait olduğu"[704] için, azabın niteliği hakkında aklı zorlayan izahlara gerek olmadığı kanaatindeyiz. Gözden kaçırılmaması gereken husus budur. Azap bazen bir gürültü, bazen kıtlık, bazen kuraklık, bazen doğal bir afet, deprem, yanardağ patlaması, bazen de çeşitli hayvan istilaları ile olur.

Azaptan kurtulmaya çalışmak, azap gerektirecek davranışlardan uzak durmak ve ilâhî iradeyi görmezlikten gelmemek gerekir. Daha da önemlisi, Allah'ın rızası ve O'nun adına hareket etmenin, imanın zorunlu sonucu olduğunun unutulmamasıdır. Allah adına fedakârlık yapanlar, O'nun yardımı ve desteğinden mahrum bırakılmayacaklarını bilmeli, buna göre hayat yaşamaya çalışmalıdır.

Ebrehe ordusunun Kâbe'yi yıkma emelleri nasıl sonuçsuz kalıp, ordunun neferleri ve komutanı nasıl yerle bir edildiyse, Hakk'ın düşmanlarının da ilâhî iradeyle benzer şekilde karşılaşacakları bilinmelidir. Sûrenin asıl mesajı işte budur. Bu durumda Hz. Peygamber'e ve ona inanan ilk Müslümanlara, yalnız bırakılmayacakları mesajı verilmektedir. Hakk'ın karşısına dikilmeleri halinde Mekke müşriklerinin veya diğer insanların da er ya da geç Ebrehe ordusunun akıbetiyle karşılaşacakları beyan edilmektedir. Bu nedenle bütün muhataplar benzer hatalara düşmemeleri gerektiği noktasında uyarılmaktadırlar.

FÎL SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-5. âyetler): Vahyin ilk dönemine yakın bir geçmişte yaşanan ve o dönemde herkes tarafından etraflıca bilinen bu olay, mabede, yani Kâbe'ye, dolayısıyla Yüce Allah'a ve O'nun iradesine karşı çıkmanın ağır faturası hakkında bilgi vermekte, benzer niyetleri olanlar da böylece uyarılmaktadır.

Yüce Allah, Ebrehe ordusunu yok etme nedenini, Kâbe'nin kendi katındaki değerine bağlamıştır; diğer bir nedenini ise bir sonraki sûrede ele almaktadır.

Helaki hak edenlerden değil, ilâhî rızayı rehber edinip ödüllerle buluşturulanlardan olmayı niyaz ediyoruz.

703 Müddessir 74/31.
704 Buhârî, Ezân, 7; Müslim, Salât, 12.

106. KUREYŞ SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke'de indirilen, bazı âlimlere göre bir önceki sûrenin devamı olan ve 4 âyetten oluşan Kureyş sûresi, resmî sıralamada 106, iniş sırasına göre ise 29. sûredir.

Bu sûre, özellikle ilk kelimesi ve konusu nedeniyle Fîl sûresiyle bağlantılıdır. Sûrede işlenen konu, Fîl ordusunun yok edilmesinin Kureyş'in güvenliği amacına yönelik olduğu, kış ve yaz seferlerini rahat yapabilmeleri ve Kâbe'nin Rabbine, yani Yüce Allah'a ibadet etmelerinin istenmesidir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ ﴿١﴾ إِيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ ﴿٢﴾ فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَٰذَا الْبَيْتِ ﴿٣﴾ الَّذِي
أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَآمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ ﴿٤﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-4. Kureyş'in güvenliği (sağlandığı) için, yani kış ve yaz seyahatleri onlara kolaylaştırıldığı için, kendilerini açlıktan doyuran ve her çeşit korkudan emin kılan şu Ev'in Rabbine kulluk etsinler.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-2. ÂYETLER:

لِإِيلَٰفِ قُرَيْشٍ ﴿١﴾ إِيلَٰفِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ ﴿٢﴾

"1-2. Kureyş'in güvenliği (sağlandığı) için, yani kış ve yaz seyahatleri onlara kolaylaştırıldığı için."

Sûrenin bu ilk âyetlerinde Ebrehe ordusunun imha edilmesinin ikinci gerekçesi zikredilmektedir.

Kureyş'in Güvenliği

Bu âyetlerde Kureyş'in huzuru, yaz ve kış mevsimlerindeki ticari seyahat güvenliğinin sağlandığı hatırlatılmaktadır. Yüce Allah'ın Kureyş'e sunduğu nimetler elbette sadece Fil ordusundan kurtarılmalarıyla sınırlı değildir. Kâbe'nin orada bulunması ve kıble yapılması, Hz. Peygamber'in kendi içlerinden seçilmesi gibi hususlar da, Mekkelilere özel nimetler arasında sayılabilir. Pek çok nimetin bir anlamda özeti durumunda olan güvenliğin sağlanması nedeniyle, kendilerinden bir istekte bulunulacağı belirtilmekte, istek zikredilmeden gerekçesi hatırlatılarak muhtemel karşı çıkışların önü kesilmek istenmektedir. Bu yorumumuz, Kureyş sûresinin ilk kelimesinin Fîl sûresinin ilk âyeti veya son âyetiyle ilişkilendirilmesi seçeneğinin sonucudur.

1. "Güvenliği için" anlamına gelen لِإِيلَٰفِ *li îlâfi* kelimesi değişik kelimelerle ilişkilendirilip farklı anlamlar elde edilebilir.

a) Bu kelime, Fîl sûresinin ilk âyetiyle ilişkili olabilir. Bu durumda anlam, "Rabbinin, Kureyş'in güvenliği, yani yaz ve kış seferlerinin güvenliği için Fil ordusuna neler yaptığını bir düşünsene" şeklinde olur.

b) Bu kelime, Fîl sûresinin son âyetiyle de ilişkili olabilir. Buna göre anlam, "Rabbin, onları (fil ordusunu), Kureyş'in güvenliği için, yani yaz ve kış seferlerinin güvenliği için yenmiş ekin yaprağına çevirdi" şeklini alır.

c) لِإِيلَٰفِ *li îlâfi* kelimesinin başındaki *lâm* edatı, üçüncü âyetteki فَلْيَعْبُدُوا *felya'büdû* "ibadet etsinler" emriyle de ilişkili olabilir. Bu durumda anlam, "Kureyş'in güvenliği sağlandığı -veya güvenliği için- şu Ev'in Rabbine ibadet etsinler" şeklini alır. Zımnen şu anlam kastedilmiş olur: "Başka ni-

metleri nedeniyle yapmıyorlarsa da, bari sadece bu nimeti için, Kâbe'nin sahibine, Rabbine ibadet etsinler." Bu tercihe göre konu, Fil ordusuyla değil de, sağlanan diğer imkânlar, güvenlik veya huzurla ilişkilendirilmiş olur.

2. Âyetin başındaki *lâm* edatının bu ihtimallerin dışında bir de "taaccüb" anlamından söz edilmektedir ki, bu durumda da anlam şöyle olur: "Kureyş'in güvenliğine, yani yaz ve kış seyahatlerindeki güven ve huzuruna şaşın."[705] Sûrenin ilk âyetleriyle ilgili farklı ihtimallerden ilkini tercih ettiğimizi ve yorumlarımızı bu temel üzerine inşa ettiğimizi belirtmek isteriz.

3-4. ÂYETLER:

فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هٰذَا الْبَيْتِ ﴿٣﴾ الَّذِيٓ اَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَّاٰمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ ﴿٤﴾

"3-4. (O halde), kendilerini açlıktan doyuran ve her çeşit korkudan emin kılan şu Ev'in Rabbine kulluk etsinler."

Yüce Allah, bu âyetlerde Kureyş'e yönelik çeşitli nimetlerinin karşılığı olarak, Kendisine kulluk yapmalarını önce Kureyşten, sonra da ihsan ettiği nimetleri için bütün insanlardan istemektedir.

Kulluk Görevi

Âyetteki emir, öncelikle Mekkelilere, sonra bütün insanlığadır. Yaratılışın asıl gayesi, Kureyş özelinde bütün insanlığa hatırlatılmaktadır.

1. Kâbe'nin Sahibi'ne Kulluk Gerekir

فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هٰذَا الْبَيْتِ "(O halde), şu Ev'in Rabbine kulluk etsinler." Âyetteki لْيَعْبُدُوا *li ya'büdû* emri "ibadet etsinler", الْبَيْتِ *el-beyt* kelimesi ise "ev, mabed" demektir.

İlk iki âyette Mekkelilere hatırlatılan nimetler, daha öncesine ait Fil olayıyla ilişkilendirilmişti. Şimdi ise Yüce Allah, kendilerini bu sayede hem açlıktan koruduğunu, hem de korkudan emin kıldığını belirterek, bunun karşılığında O'na kulluk yapmalarını kendilerinden istemektedir. Mekke,

705 Bu anlamlar için bk. Râzî, age., XXXII, 104-105.

güvenli kılınmış bir şehirdir.[706] Ayrıca Kâbe, bu güvenin asıl merkezi ve nedenidir.[707] Bu özel güven nedeniyle âyette ilk muhataplar dönemin Mekkelileri, yani Kureyşlilerdir.

Bu âyette özellikle رَبَّ هٰذَا الْبَيْتِ "Şu Beyt'in sahibi" denilmiş olması, bir taraftan Kâbe'nin kıymetini ortaya koyup, gerçekleşen kolaylıkların onun hatırına yapıldığı fikrini hatırlatmaktadır. Diğer taraftan da Allah'a nispet edilen hiçbir şeyin O'nun koruması dışında kalmadığını belirtmektedir.

Kâbe'nin sahibi olan Yüce Allah, mukaddes değerlerin de risâletin de dinin de vahyin de sahibidir. O halde bu dünyada O'nun değer verdiği şeyler uğrunda fedakârlık yapanların Allah'ın desteğinden mahrum bırakılmayacakları bir kez daha ortaya konulmaktadır. Kâbe, değerini sahibinden, yani Yüce Allah'tan almaktadır. O halde O'nun değer verdiği her şey değerlidir.

11. İnsanları Doyuran ve Güvende Kılan O'dur

اَلَّذِىْٓ اَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوْعٍ وَّاٰمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ "(Allah) onları açlıktan doyuran ve her çeşit korkudan emin kılandır." Âyetteki اَطْعَمَ *at'ame* fiili "yedirmek, doyurmak", جُوْعٍ *cû'* kelimesi "açlık", اٰمَنَ *âmene* fiili "güvende kılmak, güven vermek", خَوْفٍ *havf* sözcüğü ise "korku" demektir.

Açlık ve korku, insanın bedenine ait duygulardır. Burada *zikr-i cüz' irade-i küll,* yani "parça anılarak bütünün kastedilmesi" kuralından yararlanmak durumundayız. Buna göre, kastedilen anlamın bütün nimetler olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. İnsanları maddî sıkıntılardan kurtaran Yüce Allah, Hz. Peygamber'i elçi olarak göndererek bu defa âhirete yatırım yapmalarını insanlardan istemekte ve bunu kazanmaları imkânını kendilerine sağlamaktadır.

Allah'a kulluk yapmanın sayılamayacak kadar gerekçesi vardır. Nitekim her şeyimizle O'na aidiz. Buna rağmen belli nimetlerin zikredilme gerekçesi, duyarsız insanlara, yakın tarihten hatırlatmalar yapılarak inkârlarının önüne geçilme isteğidir. Mekkelilere hatırlatılan olay ile diğer insanlara Yüce Allah'ın sunduğu sayısız imkân ve nimetlerin hangi biri

706 Âyetler için bk. 'Ankebût 29/67; Tîn 95/3.
707 Âyetler için bk. Bakara 2/125, 126; Âl-i İmrân 3/96-97.

diğerinden daha eksik veya fazla ki! "Nimet ne kadarsa, sorumluluk da o kadardır" prensibine göre, sunulanların adaletsiz olmadığı sonucuna da ulaşılmış olur.

KUREYŞ SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-4. âyetler): Yüce Allah, bu sûrede nimet-külfet dengesini gündeme getirmekte ve sunduğu imkânlar karşılığında insanları Kendisine ibadete çağırmaktadır. Bu arada, nimetin asıl kaynağının Yüce Allah olduğu ve O'na yönelenleri her durumda korkudan güvende kılacağı da beyan edilmiş olmaktadır.

Ne mutlu, değerin ve değerlinin ne olduğunu doğru bilip, o değerler uğrunda fedakârlık yapabilenlere.

107. MÂ'ÛN SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke'de risâletin ikinci yılında indirilen ve 7 âyetten oluşan Mâ'ûn sûresi, resmî sıralamada 107, iniş sırasına göre ise 17. sûredir.

Mâ'ûn sûresinin Kureyş sûresiyle anlam ilişkisi son derece açıktır. Kureyş sûresinde Yüce Allah'a kulluk yapması özellikle istenen Kureyş ileri gelenlerinin nasıl bir nankörlük içerisinde bulundukları, gösterişten öte herhangi bir olumlu tutumlarının bulunmadığı da Mâ'ûn sûresinde ele alınmaktadır.

Bu sûrede, âhireti yalanlayanların sahip olduğu davranış bozuklukları ve sahte ibadet gösterileri ele alınıp kınanmaktadır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالدِّينِ ﴿١﴾ فَذَٰلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ ﴿٢﴾ وَلَا يَحُضُّ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ ﴿٣﴾ فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ ﴿٤﴾ الَّذِينَ هُمْ عَن صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ﴿٥﴾ الَّذِينَ هُمْ يُرَاءُونَ ﴿٦﴾ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ ﴿٧﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Dini (âhirette yargılanmayı) yalanlayanı görüyorsun, değil mi? **2-3.** İşte böylesi, yetimi itip kakan ve yoksulu doyurmaya önayak olmayandır. **4-5.** Yazıklar olsun şu salât edenlere ki, onlar (yaptıklarını sandıkları) ibadetlerinden habersizdirler. **6.** Onlar gösteriş yaparlar. **7.** Hayra da engel olurlar.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-3. ÂYETLER:

أَرَءَيْتَ ٱلَّذِى يُكَذِّبُ بِٱلدِّينِ ﴿١﴾
فَذَٰلِكَ ٱلَّذِى يَدُعُّ ٱلْيَتِيمَ ﴿٢﴾ وَلَا يَحُضُّ عَلَىٰ طَعَامِ ٱلْمِسْكِينِ ﴿٣﴾

"**1.** Dini (âhirette yargılanmayı) yalanlayanı görüyorsun, değil mi? **2-3.** İşte böylesi, yetimi itip kakan ve yoksulu doyurmaya önayak olmayandır."

a) Âyetlerin İniş Sebebi

Bu âyetlerin dini veya mahşerdeki hesabı yalanlayan kâfirler hakkında indirildiği beyan edilmektedir. Katâde'ye nispet edilen bir görüşe göre, âyet Vehb b. 'Âil, başka bir görüşe göre ise Âs b. Vâil hakkında indirilmiştir.[708] Velîd b. Muğîra veya Ebû Cehil hakkında indirildiği de rivayet edilmektedir.[709] Taberî, âyetin Allah'ın sevap vermesini ve azap etmesini yalanlayanlarla O'nun emirlerine ve yasaklarına itaat etmeyenlerle ilgili olduğunu belirtmektedir. Ayrıca âyetin, Allah'ın hükmünü ve hesabı yalanlamak ile ilgili olduğu da beyan edilmektedir.[710] Zemahşerî, ilk üç âyetin Mekke'de, diğer dördünün Medine'de indirildiğini söylese de,[711] bütün bu rivayetlerden anlaşılıyor ki sûre bütünüyle Mekke'de, azılı kâfirler hakkında indirilmiştir.

708 Semerkandî, age., III, 625.
709 Yazır, age., IX, 501.
710 Taberî, age., XXX, 310.
711 Zemahşerî, age., IV, 798.

Kullanılan üslup, âyetlerin uyumu ve ele alınan konu, sûrenin bir anda indirildiğini göstermektedir. Sûreyi bu bütünlük içerisinde açıklamak mümkün iken, âyetlerinin az bir bölümünün Mekke'de, çoğunun Medine'de indirildiğini söylemeye gerek olmadığı açıktır. Kaldı ki, üç âyet Mekke'de, dört âyet Medine'de indirildiyse isimlendirme çoğunluğa göre olacağı için bu sûreye Medenî denilmesi gerekirdi. Oysa bu sûrenin risâletin ikinci yılında indirildiği hakkında da büyük oranda fikir birliği vardır. Dahası 4. âyetin başındaki *fâ* edatı, "gerekçe" bildiren bir konumdadır. Dini yalanlayan, yetimi itip kakan ve yoksulu doyurmaya önayak olmayan kişi veya kişiler, bu yüzden "salât" sandıkları eylemlerinden de habersizdirler. Gösteriş yaparlar ve her türlü yardımı muhataplardan esirgerler, hayra ve en küçük bir yardıma dahi engel olurlar.

b) İnkâr - Yetim - Yoksul İlişkisi

Yüce Allah, sûrenin ilk âyetlerinde dini yalanlamayı, yetimle ilgilenmemeyi ve yoksulu görmezlikten gelmeyi kınayıcı bir üslupla ele almaktadır.

1. "Dîn"i Yalanlayanlar Kayıptadır

اَرَاَيْتَ الَّذى يُكَذِّبُ بِالدّينِ "Dini (âhirette yargılanmayı) yalanlayanı görüyorsun, değil mi?" Âyetteki ifadeleri ayrı ayrı ele almak gerekmektedir.

a) Bu âyetteki اَرَاَيْتَ *eraeyte* fiili, "Gördün mü? Gördün, değil mi? Fark ettin, değil mi? Düşünebilir misin?" şeklinde tercüme edilebilir. Kelime burada "gözle görmek, görebilmek" şeklinde asıl anlamında kullanılmış olamaz. Söylenmek istenen, bunun bir ibret içerikli bakış olduğu ve ders alınması gereğidir. Fiilin başındaki *hemze*, cevabı beklenen soru edatı değil, durumun çirkinliğini, kötülüğünü veya vahametini ortaya koyan bir konumdadır; bir anlamda burada "bak, gördün mü şunun yaptığını!" der gibi bir mesaj söz konusudur.

b) الَّذى يُكَذِّبُ *ellezî yükezzibu* "Yalanlayan" ifadesinin bu şekilde getirilmiş olması, bu tür yalanlama işleminin adeta bir alışkanlık haline getirildiğini göstermektedir. Yalanlamayı yapan kişi, bundan beslenmekte ve davranışlarına yansıtmaktadır ki, devam eden âyetler bunun bir ispatı durumundadır.

c) الدِّينِ *ed-dîn* kelimesinin anlam çeşitliliğini Tîn 95/7'de detaylı bir şekilde ele almıştık. Burada sadece şu kadarını belirtmekle yetinelim: *Dîn* kelimesi Kur'ân'da "tevhîd",[712] "hüküm, kanun",[713] "taat, itaat, boyun bükme",[714] "âdet, gelenek",[715] "nizam",[716] "yol",[717] "fıtrat, tabiat kanunu",[718] "borç"[719] ve "din edinmek"[720] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.[721]

Mâ'ûn sûresinin 1. âyetindeki *ed-dîn* kelimesine, âlimlerimizin bir kısmı, mutlak anlamda "din" demişlerdir -ki bunun Kur'ân'da pek çok kullanım örneği vardır- ve bu kavramın bütün dinî değerleri kapsadığını ileri sürmüşlerdir. Bazıları ise kelimenin "hesap ve borç" anlamından hareketle, Fâtiha'da olduğu gibi "hesap ve ceza (günü)" anlamında olduğunu beyan etmişlerdir. Bu kelimenin "din" anlamından hareketle, dini bütünüyle yalanlamak da aynı sonucu vermektedir, diyebiliriz.

Bu kadar farklı anlamları bulunan *ed-dîn* kelimesine, Mâ'ûn sûresinin ilk âyetinde söz konusu bütün anlamların verilebileceği kanaatindeyiz. Bazı âlimlerimizin kelimeye verdiği "ahlâkî değerler sistemi"[722] ve "Allah'a karşı borçluluk sorumluluğu" anlamlarını[723] da oldukça ufuk açıcı bulduğumuzu belirtmek isteriz. İşte, sorumluluğun ve değerler sisteminin, asıl ve nihaî anlamını bulacağı yer olan âhiretteki yargılamayı ifade etmesi bakımından *ed-dîn* kelimesini "hesap ve yargılanma" manasında izahı tercih etmekteyiz. Sûrenin iniş zamanı ve ilk muhataplarının âhireti yalanlıyor oluşu, bu tercihimizde haklılığımızın bir delilidir.

11. Bunlar Yetimi İtip Kakar

فَذٰلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ "İşte böylesi, yetimi itip kakar." Âyetteki يَدُعُّ *yedü'u* fiili, "itip kakmak" demektir.

712 Zümer 39/2.
713 Yûsuf 12/76; Nûr 24/2.
714 Tevbe 9/29.
715 Hucürât 49/16.
716 Tevbe 9/36.
717 En'âm 6/161.
718 Rûm 30/30.
719 Bakara 2/282.
720 Tevbe 9/29.
721 Bu kelimenin değişik kullanım örnekleri hakkında bk. Okuyan, Vucûh ve Nezâir, s. 161-163.
722 Esed, age., s. 1312.
723 İslâmoğlu, age., s. 1309'da 1. not.

Burada da, ilk âyette olduğu gibi, bir eylemi alışkanlık haline getirmek anlamı vardır. Âhiret sorgulamasını inkâr eden kişinin bu dünyadaki en tehlikeli uygulaması, yetimi itip kakması veya onunla ilgilenmemesidir. Ergenlik çağına erişinceye kadar yetimleri gözetmek, onları koruyup kollamak,[724] yetimlere iyilik ve yardımda bulunmak,[725] yetimin malına kötü şekilde yaklaşmamak[726] ve yetimleri azarlamamak[727] Kur'ân'da açık ifadelerle emredilmektedir. Mallarını haksız yere yemek ise karınlara ateş doldurmak ve sonunda cehenneme yaslanmak olarak nitelendirilmektedir.[728] Kur'ân'ın yetimi gözetme noktasındaki bu hassas tutumu, âhiretteki yargılamayı yalanlayan kişinin dünya hayatındaki ilk tutumu olarak gündeme getirilmektedir.

Daha önce Fecr 89/17 ve Duhâ 93/9'da da ifade ettiğimiz üzere, Nebî (as) yetimlerle ilgili şöyle buyurmaktadır: "Kim, bir yetimin başını okşar, (bir sıkıntısı nedeniyle akan gözyaşını silerse), elinin değdiği her kıl, Kıyâmette onun için bir nur olur."[729] "Ben, ve Allah'a karşı duyarlı olduğu sürece yetimle ilgilenen kişi, yan yana iki parmak gibiyiz."[730]

Yetimi koruyup kollamak, onu kendine ve bütünüyle topluma yönelik bir emanet olarak kabul edip, ona gözü gibi sahip çıkmak istenmekteyken, yetimin itilip kakılması kabul edilebilir bir davranış değildir.

III. Yoksulu Gözetmezler

وَلَا يَحُضُّ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ "Yoksulu doyurmaya önayak olmaz." Âyetteki يَحُضُّ *yehuddu* fiili "teşvik etmek", طَعَام *ta'âm* kelimesi yemek, yedirmek", الْمِسْكِين *el-miskîn* sözcüğü ise "yoksul" demektir.

Bu özellik, bir öncekinin devamı niteliğinde, toplumsal yardımlaşmalara katılmamanın ötesinde, onları teşvik etmemenin de aynı sonucu vereceğini açıkça ortaya koymaktadır.

724 Nisâ' 4/6.
725 Bakara 2/83, 177, 215, 220; Nisâ' 4/2, 3, 8, 36, 127; Fecr 89/17-18; Beled 90/14-15.
726 En'âm 6/152; İsrâ 17/34.
727 Duhâ 93/9.
728 Nisâ' 4/10.
729 Ahmed b. Hanbel, V, 250.
730 Buhârî, Talâk, 25; Müslim, Zühd, 42.

a) "Yoksul" anlamına gelen الْمِسْكِينِ *el-miskîn* kelimesi, fakirlikten daha ileri ve daha kötü bir düşkünlüktür.[1] "Fakîrlik", genellikle, başkalarıyla ilgilenebilecek yeterlilikte bulunmamayı içerirken, "miskînlik" gününü geçirmeye mecali olmamayı, yoksulluktan dolayı yerinden kımıldayamamayı ve evinden dahi ayrılamamayı ifade eder. Durum böyle olunca, yetimin bakımıyla ilgilenmemenin bir devamı olarak yoksullarla ilgilenmemek, İslâm inancının şiddetle reddettiği bir davranış bozukluğudur. Yetimin kendi malını ona vermeyip onunla olumlu anlamda ilgilenmeyenlerin, sahip oldukları kendi mallarından başkalarına vermeleri hiç beklenemez.

b) Âyette yer alan يَحُضُّ *yehuddu* fiili, Râzî'nin de belirttiği üzere, "öncelikle kişinin yoksulu doyurmaya bizzat kendisini motive etmesi" anlamını verir. Kendisini bu işle görevli saymayan birinin, başkasını teşvik etmesi, samimiyetten uzak bir istek olacağı için, etkisi de bulunmayacaktır. Fecr 89/17-18'de, "yetime yardımcı olmayıp onlara ikramda bulunmama"nın peşinden, "yoksulu doyurmaya teşvik etmemek" zikredilmektedir. Hâkka 69/34'te ise, yoksulu doyurmaya teşvik etmemek, "Yüce Allah'a inanmama"nın hemen peşinde gelmekte ve konunun imanla yakın ilgisine dikkat çekilmektedir. Şüphe yok ki, garibanlara yardım etmek imanın bir parçasıdır, imkânlarla sınırlı ve bağımlı değildir.

c) Kur'ân'ın pek çok âyetinde, değişik şekillerde ve birçok yönüyle "infak" meselesi ve önemi üzerinde durulmakta, fakirin gönlüne giden yolun infaktan geçtiği ifade edilmektedir. Bu toplumsal görev bilincine yabancı olup ilgisiz kalmamak, Müslümanlığın ve insanlığın bir gereğidir. Kur'ân, insanlığa, insan onuruyla uyuşmayan esaslar getirmemiştir. Aksine, haysiyetiyle barışık yaşatacak ilkeler bütünü olarak proglamlanmıştır. Bu değerleri hayatının bir parçası yapan Hz. Muhammed'in örnekliğiyle, söz konusu değerlerin yaşanabilir olduğu herkese gösterilmektedir.

d) Eğer "Kur'ân'ın toplumsal anlamda en önemli önceliği nedir?" diye sorulsa, ilk cevap olarak "yetimlerin, fakirlerin ve yoksulların gözetilmesidir" diyebiliriz. İşte Kur'ân, daha ilk sûrelerinden itibaren konuyu bütünüyle kendine mesele edinmekte, inanırlarına bu görevden kaçınmamaları gerektiğini öğretmekte, durumu müsait olmasına rağmen, aksi davranışta olmayı dini ve âhireti yalanlamanın bir sonunu saymaktadır.

4-7. ÂYETLER:

فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ ﴿٤﴾ الَّذِينَ هُمْ عَن صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ﴿٥﴾

الَّذِينَ هُمْ يُرَاءُونَ ﴿٦﴾ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ ﴿٧﴾

"**4-5.** Yazıklar olsun şu salât edenlere ki, onlar (yaptıklarını sandıkları) ibadetlerinden habersizdirler. **6.** Onlar gösteriş yaparlar. **7.** Hayra da engel olurlar."

Bu âyetlerde, âhiret yargılamasını inkâr edenlerin davranış bozuklukları sayılmaya devam etmektedir.

a) Hangi Hareketler Felâkete Nedendir?

Yüce Allah, bu âyetlerde içi boş ibadet sanılarının nelere yol açacağını hatırlatmaktadır.

1. Yanlış Yere Yaslanmak

فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ "Yazıklar olsun şu salât edenlere!" Bu âyette geçen الْمُصَلِّينَ *el-müsallîn* kelimesine genellikle "namaz kılanlar" anlamı verilmekte, bu nedenle çeşitli yorum zorlukları yaşanmaktadır.

a) Öncelikle şu husus unutulmamalıdır: Bu sûre, Kâfirûn sûresinden önce indirilmiştir. Sûre, Hz. Peygamber'in risâletinin ilk yıllarında ve Mekkeli inkârcıların düşmanlıklarının ortaya çıktığı dönemde indirildiğine göre kınananlar da öncelikle Mekke müşrikleridir.

b) Âyetin başındaki *veyl* kelimesi, Kur'ân'da cehennemlikler için kullanılan bir kınama ifadesidir. Allah'ın kitabını değiştiren,[731] layık olmayan sıfatları O'na yakıştıran,[732] Allah'ı anmadığı için kalbini karartan,[733] yalancı ve günaha batan,[734] dindarlarla alay eden[735] ve yolsuzluk yapan[736] kişiler

731 Bakara 2/79.
732 Enbiyâ 21/18.
733 Zümer 39/22.
734 Câsiye 45/7.
735 Hümeze 104/1.
736 Mütaffifûn 83/1.

için de kullanılan bu kelime, daha çok kâfirler,[737] müşrikler,[738] zalimler[739] ve ilâhî kaynaklı bildirimleri, yani hakkı yalanlayanlar için kullanılmaktadır.[740] Mâ'ûn sûresindeki *veyl* kelimesini de bu genel istikamet doğrultusunda anlamlandırmak gerekmektedir. Görülüyor ki, Allah'a, âhirete ve bütünüyle dinî değerlere inanan bir kişinin, eksiklikler içerse de yaptığı ibadete "yazıklar olsun" denemez.

c) *Salât* ve *musallî* gibi kelimelerin de türetildiği *s-l-y* kökünden gelen sözcüklerde "yaslanmak" anlamı vardır. Buradan hareketle, bunların yanlış bir yere, şeytana veya dünyaya yaslananlar olduğunu söyleyebiliriz. Dünyada yanlış yere yaslananların âhirette ateşe yaslanacakları Kur'ân'da açıkça ifade edilmektedir. Baştaki *veyl* kelimesinin "cehennemdeki bir tabaka" anlamından hareketle, bu yaklaşımımızın delilden yoksun olmadığı ortadadır.

d) Âyetlerde kullanılan ifadeler üzerinde düşündüğümüzde, maksadın "namaz" olmadığını söyleyebiliriz. Çünkü *salât* sözcüğü, *ikâme* (*ekâme, yukîmû, ekım*, vs.) kelimesiyle birlikte kullanıldığında, "formu belli namaz" anlamına gelir. Burada böyle bir kullanım olmadığı için, âyetteki anlamı namazla ilişkilendirmek durumunda değiliz.

e) Sûrenin ilk âyetlerindeki "dini, hesabı veya âhireti yalanlamak, yetimi itip kakmak ve yoksulu doyurmaya önayak olmamak" şeklindeki inanç ve davranış bozukluklarının peşinden gelen *el-müsallîn* kelimesinde, bu sayılan özelliklerin sahiplerinin kınandığı anlaşılmaktadır.

Aynı zamanda فَوَيْلٌ *fe veylün* ifadesindeki *fâ* edatı, *el-müsallîn* denen kişilerin önceki âyetlerde sıralanan olumsuz inanç ve davranışlarıyla ilişkisini ortaya koymaktadır. "Takıbiye" denilen bu edat, sayılanlar arasındaki birlikteliği ortaya koymak için kullanılır.

f) Âyette sözü edilenlerin, gösteriş yaptıklarını ve samimiyetsiz davranış sahibi olduklarını söylemek durumundayız. Bu hareketler, sahte ibadet niteliğiyle Mekke müşriklerine ait içi boş görüntülerdir. Tıpkı Enfâl 8/35'te olduğu gibi, buradaki *müsallîn* de, "salâtını ıslık çalmak ve el çırpmaktan ibaret tutanlar"dır.

737 İbrâhim 14/2; Meryem 19/37; Sâd 38/27; Zâriyât 51/60.
738 Fussılet 41/6.
739 Zuhruf 43/65.
740 Tûr 52/11; Murselât 77/15, 19, 24, 28, 34, 37, 40, 45, 47, 49; Mütaffifûn 83/10.

g) Bu âyetler ve sûreler indirildiğinde, yani Mekke'de, üstelik risâletin de ilk dönemlerinde, Hz. Peygamber'in çevresindeki Müslümanların ne kadar fedakâr ve samimi olduklarını söylemeye gerek bile yoktur. Onlar, canları pahasına Hz. Peygamber'in etrafında toplanmış, samimiyet ve fedakârlıklarını tarihin altın sayfalarına altın harflerle kaydettiren ender insanlardı. Onların arasında, âyette kınanan türden kişilerin bulunduğunu söylemek akla ziyandır.

Sözün özü şudur: Bu âyette kınananlar hiçbir şekilde Müslümanlar değildir; şeytana veya putlara yaslanan ve içi boş bazı hareketleri ibadet sanan Mekkeli müşriklerdir. Onların bu hareketleri zaten dini yalanlamanın, yetimi itip kakmanın ve yoksulu gözetmeye önayak olmamanın sonucu olarak zikredilmektedir ki, bu özellikler samimi Müslümanda bulunamaz. Bunlar şirkin ve inkârın sonucu olan bozuk inanç ve davranışlardır.

Kur'ân'daki âyetleri iniş sebepleri ve iniş zamanlarıyla sınırlı tutmamak adına, buradan dersler çıkartmak gerekmektedir. Olumsuz davranışların hatırlatılma nedeni, onları yapmamayı sağlamaktır. Çünkü kınanan tutum ve davranışlardan uzak durmak, Müslümanların önemli görevleri arasında yer almaktadır.

11. "Salât"tan Habersiz Olmak

اَلَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ "Onlar (yaptıklarını sandıkları) ibadetlerinden habersizdirler." Âyetteki سَاهُونَ *sâhûn* kelimesi "habersizlik" demektir. Burada kastedilenlerin kim olduğu çok önemlidir.

a) Sûrenin Mekke'de ve risâletin ikinci yılında indirildiğini kabul ettiğimize göre, muhatapları da ona göre anlamak durumundayız. Önceki âyetin izahında *el-müsallîn* kelimesinden maksadın kimler olduğunu belirtmeye çalışmıştık. Bu doğrultuda bu âyetteki muhatapların da öncelikle "namazlarını ıslık çalmak ve el çırpmaktan"[741] ibaret sayan Mekke müşrikleri olduğunu söylemek durumundayız. Onlar yaptıklarının anlamından habersizce, güya ibadet olsun diye bunu yapmaya devam etmekteydiler. Onların "salât"i buydu. İşte âyette kınamaya sebep olan davranış, bu şekilde yapılan ibadet sanılarıdır.

741 Enfâl 8/35.

Mesajı günümüze getirmeye çalışırsak, şu sonucu elde edebiliriz: Maksat, *salât*'tan ve onun amacından gafil olanlardır. Yani, alkış ve ıslık eşliğinde yaptıkları tavafı ibadet (*salât*) zanneden müşrikler gibi, ibadetin hikmet, illet ve gayesini unutup, kendi kafasına göre yaptığının adını ibadet koyanlardır.[742]

b) Tefsir geleneğimizde bu âyetleri Müslümanlarla ilişkili görenler şu tartışmayı yapmışlardır: "Namazdan gafil olmak" ve "namazda gafil olmak" arasında fark var mıdır? "Namazdan gafil olma"yı, daha çok onun "içini, hakikatini, değerini bilmemek, namazı hatırlamamak, vakitlerini takip etmemek, namazı terk etmek" şeklinde yorumlamışlardır. "Namazda gafil olma"yı ise "namazı kılarken ne yaptığını bilmemek, başka düşüncelere dalmak" şeklinde anlamışlardır. Hatta bazı yorumlarda âyette *fî* edatının değil de *'an* edatının kullanılması ileri sürülerek, mesajın veya tehdidin Müslümanlara yönelik olmadığı ifade edilmiştir.[743] Bu noktayı ileri sürenler, kanaatimizce bir önceki âyetteki *el-müsallîn* kelimesini yeterince dikkate alamamışlardır. Eğer *el-müsallîn* kelimesi Müslümanları içeriyorsa, bu âyetteki edatın *fî* veya *'an* olması, sonucu değiştirmemektedir. Çünkü neticede namazı kılmayıp dışında kalanlar veya namazdayken ne yaptığını bilmeyenler yine Müslümanlardır ve bu davranışları kınanma konusudur.

Âyetlerin iniş sebeplerini açıklarken de söylediğimiz üzere, bu âyetler müşriklerle ilgilidir ve onların ibadet sanarak yaptığı davranışlar kınanmaktadır.

c) Burada unutulmaması gereken çok önemli bir husus vardır: Âyetlerin inişinin özel bir sebebe bağlı oluşu, onlardan genel sonuçlar çıkartmaya engel değildir. Dolayısıyla, kınanan bir durum varsa, ondan uzak durmak gerekir. Buradan hareketle, ibadette duyarlı olmak ve yapılanların içini doldurarak yapmak gerektiği açıktır.

En güzele ulaşmak için ilgili davranışları yapmaya devam etmek gereklidir. Bazı insanlar şöyle derler: "Mademki ibadetlerimde, meselâ namazımda tam anlamıyla Allah'ı hatırlayamıyorum -zaten her an bu mümkün de değildir-, öyleyse ibadet yapmama, meselâ namaz kılmama gerek yoktur." Böyle bir anlayış, "namazda gözü olmayanın ezanda kulağı olmaması" gibi, inandırıcılığı olmayan bir bahanedir ve hiçbir şekilde doğru

742 İslâmoğlu, age., s. 1309'da 4. not.
743 Râzî, age., XXXII, 113-114.

değildir. İnsanlar çalışarak olgunlaşırlar. Yüzmek bilmeyen birinin, yüzme öğrenebilmek için suya girmesi gerekir. "Ağzıma ara sıra su kaçıyor, ben dışarıda yüzme öğreneceğim" diyen kişiye "yüzmenin öğrenilme yeri sudur, başka bir yer değil" cevabı verilir. Sanatkârlar, eser ürete ürete sanatlarının zirvesine ulaşırlar. İbadette de durum aynıdır. İbadete devam ederek arzu edilen düzeye gelinir, bahaneler üreterek değil.

III. Gösteriş Yapmak

الَّذِينَ هُمْ يُرَآؤُنَ "Onlar gösteriş yaparlar." Âyetteki يُرَآؤُنَ *yürâûn* fiili "gösteriş yapmak" demektir. Buradaki maksat, ibadeti gösteriye ve gösterişe dönüştürmektir.

a) Bu âyette sözü edilenler, öncekilerde olduğu gibi Mekkeli müşriklerdir. Bu tür insanlar, başkaları tarafından görülmek isterler. İbadeti gösteriye mahkûm ederler, çünkü niyetleri bozuktur. Yaptıklarında düzgün ve hâlis bir niyet olmadığı için yapılanlar şekilden öte bir değer taşımaz. İnkârcı bir kafaya sahip olanların, yaptıkları silinip gidecektir.[744] Esasında bu tipler, yaptıklarını iptal ettiklerinin farkına dahi varamazlar.

b) Bu âyetten Müslümanların da çıkartacağı mesajlar veya dersler vardır.

1. Bu âyeti genelde ibadet, özelde namazla ilgili yorumlarsak, Nisâ' 4/142'de sözü edilen münafıkların kıldığı namaz hatırlanmalıdır. Âyet şöyledir: "Münafıklar Allah'ı aldatmaya çalışıyorlar; oysa Allah, onların aldatmasını boşa çıkarmakta (başlarına çevirmekte)dir. Zaten namaza durdukları zaman da üşenerek kalkarlar ve insanlara gösteriş yaparlar; Allah'ı pek az hatıra getirirler." İşte gösteri ve gösteriş amaçlı kılınan namaz veya bu düşünceyle yapılan diğer faaliyetler insanı münafık özelliğine sahip kılar.

2. Bakara 2/264'te, sadakaların iptali "malını insanlara gösteriş olsun diye vermeye, Allah'a ve âhirete inanmamaya" bağlanmaktadır. Böyle bir infak, üzerinde azıcık toprak bulunan ve bir sağanakla toprağı yok olan kaya parçasına benzetilmektedir. İbadetlerin en önemli iptal gerekçesi, gösterişe mahkûm edilmesi ve Allah rızasından başka amaçlara hizmet için yapılmasıdır.

744 Muhammed 47/1.

3. Nisâ' 4/38'de, mallarını gösteriş için dağıtanlar, Allah'a ve âhiret gününe inanmayanlar şeytanın arkadaşları olarak tanıtılmaktadır.

4. Gösteriş denen davranış bozukluğu, Enfâl 8/46-47'de ise şöyle ifade edilmektedir: "Allah'a ve Rasûlüne itaat edin, kavga etmeyin; aksi takdirde gücünüz ve rüzgârınız kaybolur, sabredin, Allah sabredenlerle beraberdir. Sakın ha, çalım satmak, insanlara gösteriş yapmak, onları Allah yolundan saptırmak ve engellemek için yurtlarından çıkanlar gibi olmayın..." Bu âyette gösteriş, bir küfür özelliği olarak zikredilmekte ve Müslümanlardan böyle bir davranıştan uzak kalmaları istenmektedir.

c) Hz. Peygamber'in, riya hakkında bu ümmeti uyarmak anlamında çok önemli bir tarifi vardır. Ne kadar hassas davranılması gerektiğini çok nefis bir benzetmeyle ortaya koyan ilgili rivayette Rasûlüllâh (as) şöyle buyurmaktadır: "Riya, bir karıncanın, zifiri karanlık bir gecede simsiyah bir yerdeki hareketinden çok daha gizlidir."[745]

Gönülden geçen şeylerin gönül süzgecinden doğru geçirilmesi ve Hakk'a yönelik rızada sapma olmaması için, davranışların özellikle niyet aşamasında herhangi bir sapma göstermemesi çok önemlidir. Gönüldeki milimetrik, en küçük bir sapma, davranışlarda haktan kilometrelerce uzaklaşmaya dönüşebilmektedir. Hz. Peygamber'in bu harika tanımıyla şu husus ortaya çıkmaktadır: Riya, kaçırılması çok zor bir hastalıktır ve Yüce Allah'ın yardımına sığınılmadan kendisinden uzak kalmak imkânsıza yakın derecede zordur.

iv. Hayrı Engellemek

وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ "Hayra da engel olurlar." Âyetteki يَمْنَعُونَ *yemne'ûne* fiili "engel olmak", الْمَاعُونَ *el-mâ'ûn* kelimesi ise "hayır, küçük iyilikler" demektir.

Bu âyete "yardımı esirgerler" anlamı da verilebilir. Yardıma engel olanlar ve her hayrı engelleyenler öncelikle Mekkeli müşriklerdir. Yardımı engelleyenler elbette kendileri de yardım yapmayanlardır. Bunun aksini düşünmek mümkün değildir.

الْمَاعُونَ *el-mâ'ûn* kelimesi, bazı âlimlerimize göre "zekat" demektir, ge-

745 Ahmed b. Hanbel, IV, 403.

rekçeleri de namazla ilgili bir âyetin arkasından gelmesidir. Bazılarına göre *el-mâ'ûn*, "örfen verilmesi, verilmezlik yapılmaması gereken, zengin fakir herkesin birbirinden istediği her şey"in adıdır. Böyle şeyleri vermeyenler kötü huylu ve cimri sayılırlardı. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in, "Üç şey vardır ki onların verilmemesi helal değildir: Su, ateş, tuz"[746] hadisi delil olarak sunulmaktadır. Evlerdeki ufak tefek, herkesin, her zaman muhtaç olabileceği şeylere de *mâ'ûn* isminin verildiği yine kaynaklarda yer almaktadır.[747]

Buradan anlaşılan şudur: Davranışı kötü olan insanlar, dinî bir kaygı ve görev bilinci duymadan dahi, çevresindekilere en ufak bir yardımı bile yapmaz, insanî ilişkilerdeki zorunlu ihtiyaçları görmezlikten gelirler. Birgün kendisinin de muhtaç olabileceği ufak tefek şeyleri başkalarından esirgeyecek kadar çevresine karşı duyarsız olanlar bu âyette kınananlardır.

Cimrilik yapıp başkalarının da cimrilik yapmasını emredenler,[748] fakir düşme korkusunu yayarak insanları sadaka ve zekâttan alıkoyanlar,[749] yardıma muhtaçlara infak yapmayıp onları Allah'a havale edenler[750] ve nihayet her türlü hayrı ve iyiliği engelleyenler,[751] davranışları Kur'ân'da kınanan insanlardır. Böyleleri, toplumsal duyarlılığı da olmayan, gamsız, egoist ve kendinden başkasını görmeyen menfaatperestlerdir.

Bu nedenle sûrenin bu âyetinde Yüce Allah, müşriklerin "hayra engel olmak" şeklindeki bu yanlış davranışını "ibadetinden habersiz olan, yetimi itip kakan, yoksulu doyurmayan, ibadetinde gösteriş yapan ve hesabı yalanlayan kişi"nin davranışları arasında saymaktadır. Bu tutum, uzaklaşılması için üzerinde hassasiyet gösterilmesi gerekli arızalar arasında sayılmaktadır.

b) Âyetlerin Günümüze Mesajları

1. Kur'ân mesajını okuyan bütün muhatapların bu âyetlerden öğreneceği çok şeyler vardır. İlk muhataplar farklı insanlar olsa da, yapılan yanlışlıklardan dersler çıkartmak ve benzer yanlışlıklara düşmemeye çalışmak gerekmektedir. Müşrik yapınca hatalı olan davranışı Müslüman da yapsa yanlış olur. Bu nedenle dikkatli davranmak bir zorunluluktur.

746 Ebû Dâvûd, Zekât, 36.
747 Râzî, age., XXXII, 115-116
748 Nisâ' 4/37; Hadîd 58/24.
749 Bakara 2/268.
750 Yâsîn 36/47.
751 Kalem 68/12.

2. İbadet yapan bütün inananların, ibadetlerini bilinçli yapmaları gerektiği bu tür âyetlerle onlara öğretilmektir. İbadetlerin yapılışı esnasındaki dikkat ve hassasiyet ne kadar önemliyse, ibadet öncesi ve sonrasında da benzer özenin gösterilmesi gerekir. Hayatı, ibadetin gösterdiği ve programladığı şekilde yaşamak, hatta ömrü bütünüyle ibadete dönüştürürcesine yaşamaya çalışmak, bu âyetlerin mesaj hedefleri arasında yer almaktadır. Özenerek, hissederek, duyarak ve farkına vararak yapılan ibadetler, gerçekleri doğru kavramayı beraberinde getirir. Sonuçta hayatın tamamı ibadet alanına dönüştürülmüş olur.

3. Dinin veya Kıyâmetteki hesabın yalanlanması hariç, yetimin itilip kakılması ve yoksulun doyurulmasının teşvik edilmemesi, sadece âhireti veya hesabı inkâr edenlerle sınırlı değildir. Aynı şekilde, namazından ya da yaptığı ibadetlerden yeterince haberdar olmamak da sadece başkalarına ait bir durum değildir. Her yanlıştan ders çıkartıp, onları yapmamaya çalışmak, daha iyiye ve mükemmele doğru adım atmak her Müslümanın öncelikli görevidir.

Eğer bir âyette müşrik, kâfir ya da münafıklara ait yanlış bir davranıştan söz ediliyorsa, bilinmelidir ki onun anlatılma nedeni, benzer davranışları Müslümanların da yapmamasını ve sonunda aynı akıbeti paylaşmamalarını sağlamaktır. Kur'ân mesajları, herkesi özellikle Müslümanları öncelikli olarak ilgilendirmektedir.

MÂ'ÛN SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-7. âyetler): Dini (hesabı ve sorgulanmayı) inkâr eden, yetimi itip kakan, yoksulların doyurulması için insanları teşvik etmeyen, bilinçsizce ibadet yaptığını sanan, davranışlarını gösterişe kurban eden ve en küçük bir yardımı dahi insanlardan esirgeyenler, İslâm inancının evrensel güzelliklerinden yararlanmayanlardır.

Bu sûrede, dinin insana kazandırmayı amaçladığı kardeşlik ve beraberlik duygusunu zedelemeyip, şekil ve sembolden ileriye, ötelere geçerek inananlardan dinin hakikatlerine ulaşması istenmektedir. Gösterişin, yapılan olumlu davranışları ve ibadetleri yok edeceği, ayrıca toplumsal yardımlaşmanın her boyutunun önemli olduğu yine bu sûrede işlenmektedir.

Rabbimiz, bizleri bu tür yanlışlıklardan uzak, Kendisine yaklaştıracak davranışların sahibi ve devamlı uygulayıcısı eylesin.

108. KEVSER SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Âyet sayısı itibariyle Kur'ân'ın en kısa sûrelerinden biri olan bu sûre, resmî sıralamada 108. sûredir. Sûrenin iniş yeri ve zamanı tartışmalıdır.

Medine'de indirildiğini düşündüğümüz bu sûre, Mâ'ûn sûresiyle yakın anlam ilişkisine sahiptir. Önceki sûrede kınanan inkârcı insana karşılık, Yüce Allah bu sûrede, övdüğü Hz. Peygamber'e pek çok hayır verdiğini, bunun karşılığında ona sadakat içeren salât ve kurbanı emrettiğini beyan etmektedir. Asıl kaybın da, önceki sûrede olduğu gibi, peygambere karşı çıkmak özelinde, dinden uzak yaşamak olduğu hatırlatılmaktadır.

Bu sûrede "Hz. Peygamber'e *kevser*in verilmesinden, ibadetlerini sadece Yüce Allah için yapması gereğinden, son olarak da Hz. Peygamber'e "soyu kesik" anlamında sataşan kişinin asıl *ebter* (soyu kesik) olduğundan söz edilmektedir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ﴿١﴾ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ﴿٢﴾ إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ ﴿٣﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. (Ey Peygamber!) Sana Kevser'i veren Biz'iz. **2.** O halde Rabbin için kulluk et ve kurban kes. **3.** Asıl (hayır) soyu kesik olan, şüphesiz sana hınç/kin besleyendir.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-3. ÂYETLER:

إِنَّآ أَعْطَيْنَٰكَ ٱلْكَوْثَرَ ﴿١﴾ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَٱنْحَرْ ﴿٢﴾ إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ ٱلْأَبْتَرُ ﴿٣﴾

"1. (Ey Peygamber!) Sana Kevser'i veren Biz'iz. 2. O halde Rabbin için kulluk et ve kurban kes. 3. Asıl (hayır) soyu kesik olan, şüphesiz sana hınç/kin besleyendir."

a) Âyetlerin İniş Yeri ve Sebebi

1. Genelde âlimlerimiz, 3 âyetten oluşan bu sûrenin Mekke'de indirildiğini kabul ederler; gerekçelerini de sûrenin içeriğine ve üslubuna bağlarlar. Sûrenin iniş nedeni, yeri, zamanı ve Hz. Peygamber'e kimin *ebter* dediğiyle ilişkili olarak çeşitli görüşler vardır.

a) Bazılarına göre, Hz. Peygamber'in erkek çocukları ölünce Âs b. Vâil es-Sehmî ona *ebter* demiştir. Bazılarına göre bu kişi Ukbe b. Ebî Mu'ayt, bazılarına göre Ka'b b. Eşref, bazılarına göre ise Kureyşlilerdir.[752] Şahıslar değişik olsa da anlatılan olayların içeriği birbirine çok yakındır. Hz. Peygamber'in erkek çocukları ölünce, ileri gelen bazı müşriklerin ona "soyu kesik" anlamında *ebter* dedikleri anlaşılmaktadır. Bu durumda ise olayın Mekke'de yaşandığı ileri sürülebilir.

b) Buraya kadar sanki bir sorun gözükmüyorsa da Hz. Peygamber'in ölen çocuğunun "İbrahim" olduğu iddiaları, olaya farklı bir boyut kazandırmakta ve sûrenin iniş yerinin Mekke değil, Medine olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir. Ayrıca olay, Ka'b b. Eşref'le ilişkilendirilince de aynı şekilde sûrenin iniş yeri Medine olarak anlaşılmaktadır; çünkü Ka'b, Medinelidir.

2. Esasında sûrenin ilk âyeti, bu sûrenin, Duhâ sûresinde Hz. Peygamber'e verileceği vaat edilen bazı ödüllerle ilgili olmasını gerektirmektedir. Orada sözü edilen nimetler, âyetteki *sevfe* edatı gereği, Hz. Peygamber'e ileride verilecek olanlardır.

Bazı gerekçeler nedeniyle ise sûrenin Medenî olduğu söylenmelidir.

752 Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, Beyrut, 1988, XXX, 328-330.

a) Nitekim peygamberliğinin sonraki döneminin, yani Medine'nin Mekke'ye göre daha rahat ve huzurlu geçeceği ve orada çeşitli nimetlerle buluşturulacağı açıklamalarını yapmıştık. Bu durumda, Kevser sûresinin ilk âyetindeki *kevser*in Hz. Peygamber'e bir süre sonra, yani ileride Medine döneminde verilecek nimetleri ifade etmesi gerekir.

Hz. Peygamber ve müminler, Mekke'nin sıkıntılı ortamından sonra Medine'de huzur bulmuş, zaferler elde etmiş ve çeşitli nimetlere, ödüllere kavuşturulmuşlardı. İşte bütün bunların karşılığı olarak, ikinci âyette emredilen Allah için *salât*ın (bayram namazının veya tevhid içerikli bütün eylemlerin) ve kurbanın, çok daha sonraki dönemleri ilgilendiren görevler olduğu anlaşılmaktadır.

b) İbn Kesîr'in ifadelerine göre, Enes b. Mâlik kaynaklı bir rivayette, kendisinin de bulunduğu bir ortamda (Mescid'de) Hz. Peygamber'in bir an göğe doğru baktığı, sonra tebessüm ettiği, sebebi sorulunca, "Bana biraz önce bir sûre indirildi" dediği ve Kevser sûresini okuduğu belirtilmektedir.[753] Hz. Enes'in Medineli olduğu bilindiğine göre, onun Hz. Peygamber'le ilgili böyle bir rivayette bulunması, sûrenin Medine'de indirildiğinin bir delilidir. Çünkü o mescid Medine'dedir. Hicretten önce Mekke'de bu anlamda bir mescid henüz yoktu.

c) İbn Kesîr, sûreyi tanıtırken sûrenin Medenî olduğunu, bir görüş olarak Mekkî olabileceğini de başlıkta zikretmiştir.[754] Suyûtî, sûreyi "iniş yeri ihtilaflılar arasında" saymış ve "doğrusu Medine'de indirilmiş olmasıdır" demiştir. Bu ifadesinden sonra, Nevevî'nin de Enes b. Mâlik rivayeti nedeniyle Müslim şerhinde bunu tercih ettiğini belirtmiştir.[755]

Öyle görülüyor ki, sûrenin iniş yeri ve zamanı, aslında onun içeriğinden anlaşılmalı ve rivayetlerle sınırlı kalınmamalıdır. Rivayetlere öncelik verilince bu defa âyetlerin farklı anlaşılması veya farklı yorumlanması kaçınılmaz olmaktadır. Bu durum, mesajın doğru anlaşılmamasına neden olmakta ve maksadın farklı yönlere kayması gündeme gelebilmektedir. Muhtemel hatalara düşmemek için sûrenin diğer sûrelerle anlam ilişkisini kurmak en doğru yoldur.

753 Rivayet için bk. Buhârî, Rikâk, 53; Müslim, Salât, 53.

754 Ebü'l-Fidâ İsmail ibn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm, İstanbul, 1986, IV, 556.

755 Celâlüddîn Abdurrahmân Ebû Bekir es-Suyûtî, el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân, Beyrut, 1987, I, 26. Nevevî'nin Enes b. Mâlik rivayeti için de bk. Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, Şerhu Müslim, Beyrut, ts., IV, 112-113.

b) Kevser'in Verilmesi Ne Demektir?

Sûrenin ilk âyetinde Hz. Peygamber'e verildiği ifade edilen bir nimetten söz edilmektedir.

إِنَّآ أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ "(Ey Peygamber!) Sana Kevser'i veren Biz'iz." Âyetteki الْكَوْثَرَ *el-kevser* kelimesi çeşitli anlamlara gelmektedir.

1. الْكَوْثَرَ *el-kevser* kelimesinin asıl ve öncelikli anlamları "bolluk, çokluk, bereket" şeklindedir. Ayrıca "Hz. Peygamber'e verilen vahiy, bilgi, hikmet, iyilik, hem bu dünyada hem de öteki âlemde şerefli, onurlu olmak, iyi fiiller işlemek, bütün canlı varlıklara karşı şefkatli davranmak, böylece iç huzuruna ve tatmine kavuşmak" gibi soyut ve somut anlamda iyi ve güzel olan her şeyden bolca ihsan edilmesi de ilave anlamlar olarak zikredilebilir.[756]

Bunların dışında *el-kevser* kelimesinin en çok kabul edilen anlamı, "Hz. Peygamber'e cennette verileceği belirtilen ve mahiyeti hakkında çok değişik fikirlerin ileri sürüldüğü bir nehir/havuz oluşu"dur.[757] Bu anlam doğrultusunda, âyette geçmiş zaman kipindeki أَعْطَيْنَا *a'taynâ* fiiline gelecek zaman anlamı verilmeli ve "Sana kevseri Biz vereceğiz" tercümesi tercih edilmelidir.

2. Sûrenin ilk âyetindeki *a'taynâ* fiilinin geçmiş zaman kipinde oluşu, kanaatimizce verilmesinden söz edilen *kevser*in verilmiş olduğunu gösterir. Bu durumda, nüzul sebebini söylerken de ifade ettiğimiz gibi Duhâ sûresinde Hz. Peygamber'e verileceği vaad edilen çeşitli nimetler kastediliyor demektir. Bu nimetlerin neler olduğunu listelemeye gerek yoktur. Genel olarak Duhâ 93/4 ve 5. âyetlerini hatırlatmak yeterlidir: "Senin için sonrası öncesinden daha hayırlı olacaktır. Nitekim ileride Rabbin sana (çeşitli nimetler) verecek ve sen memnun olacaksın." Nimetlerin verilmesi daha çok Medine döneminde gerçekleştiği için, Kevser sûresinin de Medine'de indirildiğini söyleyen görüş yanlış olmasa gerektir.

3. Biz, sûrenin Medine'de indirildiği kanaatindeyiz. Çünkü *kevser* denilen ödüllerin dünyada verildiğini düşünmemiz için yeterli delilimiz vardır. Medine dönemi, risâletin ilk yıllarına göre daha rahat ve huzurlu bir

756 Esed, age., s. 1314'te 1. not.
757 Taberî, age., XXX, 320-323.

hayatın yaşandığı bir dönem olmuştur. Elbette, Kur'ân'da geçmiş zaman kipi kullanılmasına rağmen gelecek zamanın kastedildiği pek çok örnek vardır. Ancak burada bu anlamı zorlamaya gerek olmadığını düşünmekteyiz.

* *Kevser* Bütünüyle Medine Dönemi Nimetleridir

Hz. Peygamber'e Mekke'deki sıkıntılı süreçten sonra Medine'de pek çok nimet verilmiştir. İslâm, yörenin en etkili ve büyük dini olmuş, Medine şehri Müslümanların ülkesi olmuş, devlet oluşmuştur. Peygamberimiz davalardaki hükümlerinde üstün hikmetler içerecek kararlar vermiş, halkın memnuniyeti üst düzeye çıkmış, farklı inançtan insanlar dahi Hz. Peygamber'in hakemliğini ister hale gelmiştir. İnsanlık medeniyet alanında yeni ve parlak bir ışıkla buluşturulmuş, çeşitli insan toplulukları savaşsız bir şekilde Müslüman olmuş, zaferler kazanılmış, ümmetin sayısı artmış, saygın bir devlet olarak diğer devletlerarasında yer almıştır. Bu arada İslâm'ın şanı ve etkisi adeta dünyayı tutar olmuş, bütün bunların sonucu Duhâ 93/4 ve 5'teki vaatler de gerçekleşmiştir.

İslâm'ındevlet olmasıyla insanlık bir nefes almış, kadınlar hayatın içine girebilmiş, köle ve mal olmaktan fert olmaya dönüşmüş, erkekle eşit bir konuma getirilmiş, mal gibi alınıp satılırken, kendileri mal ve servet sahibi olabilmiş, mirastan payını alıp miras bırakır hale gelmiş, şahitliği erkekle birlikte kabul edilmiş, seçme hakkına sahip kılınmıştır. Kız çocukları kendi babaları tarafından öldürülmekten kurtarılıp toplumun ayrılmaz birer parçası haline getirilmiştir. Ekonomik alanda faizden ve tefecilikten uzaklaşılmış, toplum hukukunu oluşturan değerler vahyin kontrolünde şekillendirilmiş, adaletten ayrılmamayla ilgili âyetler gelmiş, en yakını hakkında, hatta kendi aleyhinde bile olsa, doğru şahitlik en önemli erdemler arasında sayılmıştır.

Devletlerarası hukukta eşine az rastlanır güzellikte insanca davranış örnekleri sergilenmiş, farklı din mensuplarıyla ilişkiler düzenlenmiş, onlara ibadet hürriyeti tanınmış, saldırmayana saldırılmaması emri getirilmiş, savaşta bile hukuksuzluk yapılmasının önüne geçilmiştir. Çevre bilinci kazandırılmış, hayvan hakları konusunda şimdilerde bile gözlemlenemeyen türden hayat hakkı örnekleri sunulmuş, o kadar ki haksız yere bir cana kıymak bütün insanlığı öldürmekle, bir canı ihya etmek de bütün insanlığı diriltmekle eşdeğer tutulmuştur. İnsanın, önce kendisinin, sonra canlı ve cansız çevresinin ve bu arada Yüce Allah'ın farkına varması, hayatı O'nun "yaşa" dediği yerden yaşaması öğrenilmiş, böylece insanca bir hayatın önündeki engeller kaldırılmış, insanlık adeta kendini bulmuştur.

Hz. Peygamber ve onun şahsında Müslüman toplum, daha burada sayamadığımız nice güzelliklerle buluşturulmuş, belki dünya hayatı için her şeyin en güzeli ve en bereketlisi önlerine serilmiştir. Bütün bu söylediklerimiz nedeniyledir ki, Nebî (as)'a verildiği belirtilen *kevser*, bu dünyada verilen nimetlerin bütününü kapsamaktadır.

Bütün bunlara ilâve olarak şunu da ifade etmeliyiz: Elbette Hz. Peygamber, âhiret hayatında da ilâhî ödüllendirmelerden payına düşeni fazlasıyla alacaktır. Onun peygamberlik dönemi, risâlet yıllarının öncesine göre nasıl daha hayırlı idiyse, peygamberliğinin son dönemi (Medine) ilk döneme (Mekke) göre nasıl daha rahat ve huzurlu idiyse, elbette âhiret hayatı da dünya hayatından çok daha hayırlı ve güzel olacaktır; Feth 48/2. âyet gereği bunda hiçbir şüphe yoktur. Bizim vurguladığımız husus, bu sûrede verilmesinden söz edilenlerin, dünyadayken bile gerçekleştiğini ortaya koymaktır.

c) Allah İçin İbadet ve Kurban

فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ "O halde Rabbin için kulluk et ve kurban kes." Âyetteki صَلِّ *salli* emri "ibadet etmek", انْحَرْ *inhar* emri ise "kurban kesmek" demektir.

Bu âyette iki emir yer almaktadır: "Salât etmek" ve "nahr etmek". Âyetteki *salât* ve *nahr* kelimeleri hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmektedir.

1. Bazı âlimlere göre, ilgili emirler Hz. Peygamber'in namaz kılmasıyla, bazılarına göre namazda sağ eli sol elin üzerine koymasıyla ilgilidir. Diğer görüşe göre *salât*tan maksat "farz namazlar", *nahr*dan maksat "deve kurban edilmesi"dir. Hatta bazılarına göre buradaki kurbanın Mina'da kesilmesi gerektiği ifade edilmektedir ki, bunun hacla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Bazılarına göre *salât*tan maksat "Kurban Bayram namazı", *nahr*dan maksat ise "kurban"dır.

2. Bu âyetin iniş sebebi olarak çeşitli rivayetler vardır. Bunlara göre, bazı Mekkeliler namazı ve kurbanı Allah'ın dışında başka varlıklara tahsis ederlermiş; bunun üzerine söz konusu emirler gelmiştir. Bazı rivayetlere göre, bu âyet Hudeybiye antlaşmasının yapıldığı gün inmiştir. Nebî (as) Hudeybiye'deyken hacdan engellenince, Yüce Allah ona (bayram) namazı kılmasını ve deve kurban etmesini, ardından geri dönmesini emretmiş, o da emredilenleri aynen yapmıştır. Bu görüşleri, bütün rivayetleri içerecek

şekilde nakleden Taberî, âyetin mesajını şöyle özetlemiştir: Sana verdiği ve sana tahsis ettiği değer ve hayrın bir şükrü olarak, bütün namazlarını ve kurbanını putlara değil, sadece Rabbine tahsis et.[758]

3. Naklettiğimiz görüşler içerisinde ilk sırada olanı hariç, diğerlerinin hepsi, bu âyetin kurban ibadetiyle ilgili olduğunu, özellikle Hudeybiye ile ilişkilendirilince de Medine döneminin sonlarına yakın bir dönemi hatırlattığını açıkça ortaya koymaktadır. Durum böyle olunca, bu âyette anlatılan hususun kurban ibadetine ilişkinliğini, kurban kesmenin bir görev olduğunu, Hacc 22/34-37. âyetlerinde yer alan "kurbanın bütün ümmetlere bir görev olarak verildiği gerçeği"yle bu âyetin bütünleştiğini belirtmeliyiz.

4. Kurban ibadetinin ilâhî dinlerin sembolleştirdiği bir ibadet olduğunu vurgulayarak, âyette yer alan *salât* emrinin, namazı da içerecek şekilde bütün tevhid içerikli eylemler olduğunu özellikle vurgulamak isteriz. Âyette, salât ve kurban emrinin sadece ve sadece Yüce Allah'ın rızasına uygun olarak şekillendirilmesinin önemine dikkat çekilmektedir.

5. Âyetteki emir, sadece Hz. Peygamber'e yönelik değildir; onu takip etmek ve onu örnek almak durumunda olan bütün müminler bu hitabın muhatabıdır. Hem namazlarda, hem de diğer bütün ibadetlerde, özellikle kurban kesmede Yüce Allah'ın rızası dışına çıkmamak, put veya başka varlıklar adına kurban kesmemek ve kurban sunmamak, sonuçta her dinî eylemde Allah rızasına uygunluğu aramak, bu âyetin evrensel mesajını oluşturmaktadır. En'âm 6/162-163'te bu gerçek şöyle ifade edilmektedir: "De ki, salâtım (tevhid içerikli eylemlerim), kurbanım, hayatım ve ölümüm sadece ve sadece hiçbir ortağı olmayan, âlemlerin Rabbi Allah'a aittir. Ben böyle emrolundum ve ben Müslümanların önde geleniyim." Evet, Kur'ân'ın vermek istediği ruh, "hayatı Allah'ın dediği gibi yaşamak"tır.

d) Ebter Kimdir?

إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ "Asıl soyu kesik olan, şüphesiz sana hınç/kin besleyendir." Âyetteki شَانِئَ *şânie/şene'e* kelimesi, "buğzetmek, öfke duymak", الْأَبْتَرُ *el-ebter/betr* kelimesi ise "kökünü kazımak" demektir.

758 Taberî, age., XXX, 325-328.

Bu âyette verilen mesaj, sûrenin inişine neden olan olayla ilgilidir. Hz. Peygamber'e "soyu kesik" diyenin, asıl kendi soyunun kesik olduğu hatırlatılmış olmaktadır. Elbette âyetin mesajı sadece inişe neden olan kişi veya kişilerle sınırlı değildir. Kimler ona hakaret ederlerse ve ona düşmanlık beslerlerse bu âyet gereği onlar da *ebter* olmayı hak ederler.

1. Kelimelerin yukarıda verdiğimiz anlamları doğrultusunda âyetin tercümesi "bedensel veya fiziksel olarak soyu kesik olmak" anlamında yorumlanmalıdır. Ancak *el-kevser* kelimesi nasıl "çok nimet ve çok hayır" anlamına geliyorsa, *el-ebter* kelimesi de onun zıddı bir anlama sahip olmalıdır. Bu durumda ayet, "Senden nefret edenler hayırdan, her türlü iyilik ve güzellikten kesilmiş, tamamen kopmuştur"[759] şeklini alır.

2. Bu nedenle âyete farklı bir açıdan bakmak ve değişik mesaj içerikli sonuçlara ulaşmak mümkündür:

"Ebter, soyut ve manevi değerler için kullanılır. Tıpkı "Besmeleyle başlamayan bir iş ebterdir" ifadesinde olduğu gibi. *Ebter*'e kelimenin sonradan kazandığı "soyu kesik" manası verenler, âyetin bu suçlamayı yapanlara iade ettiğinde hemfikirdirler. Oysa Kur'ân'ın kendisi soy-sop ile, evlat ve oğulla övünmeyi şiddetle kınar. Kur'ân'a göre, çocuksuzluk bir eksiklik değil, bir imtihandır. Kaldı ki bu sûrenin iniş nedeni olarak gösterilen Âs b. Vâil'e mukabele ediliyorsa, bu mukabele gerçekleşmemiş demektir. Zira oğlu (Amr b. Âs), torunu Abdullah ve onun nesli yaşamıştır. Eğer ebter ile manevi soyun kastedildiği söylenecek olursa, iman gibi küfrün de hep var olacağı bedihî bir hakikattir. Kâfirler sadece dünyada var olmayacaklar, âhirette de cehennemde var olacaklardır. Yani, küfrün ve kâfirin soyunun kesik olduğu şeklindeki bir anlayış da isabetli değildir."[760]

3. Hz. Peygamber'i motive eden, onu onurlandıran bu muhteşem sûre, onun yolunu takip edenler için de bir müjde mesabesindedir. Peygamber misyonunu takip edenler bilmelidirler ki, Hakk'ın savunucuları sürekli olarak saldırılara, hakaretlere ve haksız muamelelere maruz kalırlar. Ancak onuru, şerefi ve itibarı Yüce Allah'ın yanında arayanlar, hiçbir zaman yalnız bırakılmamışlardır. İlâhî irade onları asla yalnızlığa terk etmemiştir, terk etmeyecektir de. Yaşanan birtakım olaylar sadece birer öğretim faaliyetinin parçası gibi algılanmalı, Hakk'ın savunulmasında sabırdan taviz

759 Esed, age., s. 1314.
760 İslâmoğlu, age., s. 1313'te 3. not.

verilmemelidir. Sabır, sözlü saldırılara karşı göğüs germek, hakaretlere rağmen hakta direnmek, Allah için dayanmak, hakkı, hayrı ve doğruyu yılmadan usanmadan savunmak demektir.

4. Çok nimetle buluşmanın yolu, çok fedakârlık yapmaktan geçer. Fedakârlık yapmadan, yani hem bedenî anlamda ibadetlerini ve tevhid içerikli eylemlerini yerine getirmeden, hem de sunacağı sunakların adresini veya niyetini doğru belirlemeden bu yolda ilerlemek mümkün değildir. Kalpte ve gönülde sağlam istikameti olanlar, davranışta zikzaklar çizmez ve dosdoğru yolda bulunmanın huzurunu yaşarlar. İstikametini şaşıranlar hayır ve güzellikten nasiplerini almayı reddedenlerdir.

KEVSER SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-3. âyetler): Kevser sûresi, inananların sahipsiz olmadığını, dünyada ve âhirette çok hayır ve nimetle buluşturulduklarını ve buluşturulacaklarını hatırlatmaktadır. Ayrıca, bütün ibadetleri sadece Yüce Allah'ın rızasını kazanmak için yapmak gerektiği, Hz. Peygamber'in örnekliğinde herkes için beyan edilmektedir. Son olarak da, iyi insanları kınayıp suçlayanların, aslında kendilerini tanıttıkları belirtilmiş olmakta, kınamalardan ve suçlamalardan uzak durulması gerektiği hatırlatılmaktadır.

Dünya hayatını doğru değerlerle şekillendirip, bu hayatta Hz. Peygamber'i örnek ve önder kabul edenler, ona vaad edilen nimetlerin benzerleriyle buluşturulacaklardır. Her Müslüman, Hz. Peygamber'in yolundan yürümeyi, yani Kur'ân'ı yaşamayı hayatında rehber edinmeli, onun yaptığı türden fedakârlıklar yapmayı canına minnet saymalı, ödüllerle buluşturulacağına inanmalı ve bunu ümitle beklemelidir.

Hayırla buluşturulup dinî hassasiyetlerini Allah rızasına uygun şekillendirenlerden olmayı niyaz ediyoruz.

109. KÂFİRÛN SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Bir adı da "İhlâs" olan, Mekke'de risâletin ilk yıllarında, Mâ'ûn sûresinin peşinden indirilen ve 6 âyetten oluşan Kâfirûn sûresi, resmî sıralamada 109, iniş sırasına göre ise 18. sûredir.

Kâfirûn ve Kevser sûrelerinde Hz. Peygamber övgünün konusu edilmekte, ona hakaret edenler yerilmektedir. Ayrıca, Kevser'de Hz. Peygamber'den istenen, Allah için kulluk yapması emri, Kâfirûn sûresinde Allah'tan başkasına tapmadığı ifadeleriyle ispatlanmaktadır.

Sûrede mutlak anlamda inkârcılara seslenilmekte, Hz. Peygamber'in onların tapındıkları gibi tapınmadığı ve eskiden de böyle bir durumun yaşanmadığı özellikle vurgulanmaktadır. Kâfirûn sûresi, din özgürlüğü alanında ufuk denebilecek esaslara sahip bir sûredir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ﴿١﴾ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٢﴾ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿٣﴾ وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا
عَبَدْتُمْ ﴿٤﴾ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿٥﴾ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ﴿٦﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. De ki: Ey kâfirler! **2.** Ben sizin tapmakta olduğunuz (varlıklara) tapmıyorum. **3.** Siz de benim kulluk yaptığım (güce, Allah'a) kulluk yapıcı değilsiniz. **4.** Zaten ben, sizin tapmış olduğunuz (varlıklara) asla tapıcı değildim. **5.** Siz de benim kulluk yaptığım (güce, Allah'a) kulluk yapıcı değildiniz. **6.** Sizin dininiz size, benim dinim de banadır.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-6. ÂYETLER:

قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿١﴾ لَآ أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٢﴾ وَلَآ أَنتُمْ عَٰبِدُونَ مَآ أَعْبُدُ ﴿٣﴾
وَلَآ أَنَا۠ عَابِدٌ مَّا عَبَدتُّمْ ﴿٤﴾ وَلَآ أَنتُمْ عَٰبِدُونَ مَآ أَعْبُدُ ﴿٥﴾
لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِىَ دِينِ ﴿٦﴾

"**1.** De ki: Ey kâfirler! **2.** Ben sizin tapmakta olduğunuz (varlıklara) tapmıyorum. **3.** Siz de benim kulluk yaptığım (güce, Allah'a) kulluk yapıcı değilsiniz. **4.** Zaten ben, sizin tapmış olduğunuz (varlıklara) asla tapıcı değildim. **5.** Siz de benim kulluk yaptığım (güce, Allah'a) kulluk yapıcı değildiniz. **6.** Sizin dininiz size, benim dinim de banadır."

a) Sûrenin İniş Sebebi

Kâfirûn sûresinin nüzul sebebi olarak kaynaklarda şöyle rivayetler vardır: "Müşrikler, bir yıl Allah'a, bir yıl da onların putlarına tapınmayı Hz. Peygamber'e teklif etmişler, bunun üzerine bu sûre indirilmiştir." Velîd b. Muğîre, Âs b. Vâil, Esved b. el-Muttalib ve Ümeyye b. Halef'ten oluşan bir grup birer yıllık ortak tapınma fikrini Hz. Peygamber'e teklif etmişler, hangisinde hayır olursa onda birleşmeyi taahhüt etmişler ve bunun üzerine bu sûre indirilmiştir.

Başka bazı rivayetlerde de, Hz. Peygamber'e çeşitli tekliflerin sunulduğu, istediği kadar malın kendisine verilebileceği, istediği kadınla evlen-

dirileceği, Mekke'nin en zengini haline getirileceği gibi çeşitli vaatlerde bulunulması üzerine bu sûre indirilmiştir.[761]

Rivayetlerde dile getirilen bütün hususlar doğru olabilir ve bu sûrenin Hz. Peygamber'in tevhid ilanında bulunması için indirildiğini ortaya koyabilir.

b) Tevhîd - Şirk Karşıtlığı

Yüce Allah, sûrenin bu âyetlerinde Hz. Peygamber'den, nankörlere bildirimde bulunmasını istemektedir:

1. Nankörlere Hitap

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ "De ki: Ey kâfirler!" Bu âyetle ilgili bazı hususları açıklamak gerekmektedir. Âyetteki قُلْ *kul* emri "de ki", الْكَافِرُونَ *el-kâfirûn* kelimesi ise "inkarcılar, nankörler" demektir.

a) Sûrenin قُلْ *kul* "de ki" hitabıyla başlamasının çeşitli nedenleri olduğu belirtilmektedir.

1. Râzî, bu doğrultuda 40 çeşit yorumun bulunduğunu söylemekte ve her biri için çeşitli izahlar yapmaktadır. Elbette burada onları saymak durumunda değiliz. Şu kadarını söyleyelim ki, bu emir öncelikle Kur'ân hakikatlerinin ilâhî kaynaklı oluşunu ortaya koymakta, Hz. Peygamber'in vahye kendisinden veya hevasından herhangi bir müdahalesinin bulunmadığını göstermektedir.

2. Bu ifade, Hz. Peygamber'in Yüce Allah tarafından programlandığını, hayatının ilkelerini O'nun belirlediğini, yani O'nun tarafından inşa edildiğini göstermektedir. Bu durumda, Hz. Peygamber'i yalanlayanlar En'âm 6/33. âyet gereği aslında Yüce Allah'ı ve O'nun âyetlerini yalanmış olmaktadırlar. İşte Kâfirûn ve benzer sûrelerde yer alan bütün *kul* "de ki" ifadeleri, Hz. Peygamber'i rahatlatmakta, asıl muhatabın Yüce Allah olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, sonuçta Hz. Peygamber'in de vahyi savunan diğer insanların da dün olduğu gibi bugün de yarın da Yüce Allah tarafından yalnız bırakılmayacağı garantisi dolaylı olarak verilmiş olmaktadır. İlâhî rızayı amaçlayan hiçbir davranış karşılıksız bırakılmayacaktır.

761 Taberî, age., XXX, 330-332.

b) Âyetteki يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ "Ey kâfirler" hitabına bazı âlimlerimiz, "ey nankörler" demeyi tercih etmişlerdir ki bu tercüme de doğrudur. Çünkü inkâr, nankörlüğün en üst derecesidir. Esasında Zümer 39/64'te, Allah'tan başkasına ibadet etmesini isteyenlere Hz. Peygamber'in "Ey câhiller" diye hitap etmesi istenmektedir. Durum böyle olunca, oradaki *câhil* kelimesinin aslında "kâfir" anlamında kullanıldığı anlaşılmış olmaktadır.

c) Diğer taraftan الْكَافِرُونَ *el-kâfirûn* kelimesinin kimleri kapsadığı, bütün kâfirleri mi, yoksa sadece o dönemdekilerle mi sınırlı olduğu da tartışılmıştır. Râzî'nin vurguladığı gibi, devam eden âyetlerdeki hitap gereği, bunun öncelikle o dönemdeki inkârcı muhatapları içerdiğini söylemek durumundayız. Hitap böyle olsa da mesajın evrensel oluşuna herhangi bir engel yoktur. İnkârı veya küfrü kendisine ilke edinen ve devamlı bu haliyle anılan kişiler kastedildiği için, hitap fiili değil isim kalıbında getirilmiştir. Bu ifadeye "ey nankörler" anlamını verdiğimizde, yukarıdaki anlamın evrenselliği daha iyi anlaşılmış olur. Her kim bu tür nankörlüklerin içinde olursa, nerede, nasıl ve ne zaman nankörlük yaparsa yapsın, bu hitabın muhatabı olacağını bilmelidir. Zaten âyetlerde şahıs isminden söz edilmemesi, mesajın kişiler, olaylar veya zamanla sınırlı olmadığını ve yanlış yapan herkesi içerdiğini göstermek içindir.

11. Tevhîd, Sadece Yüce Allah'a Kulluktur

لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ۙ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ۚ "Ben sizin tapmakta olduğunuz (varlıklara) tapmıyorum. Siz de benim kulluk yaptığım (güce, Allah'a) kulluk yapıcı değilsiniz." Âyetteki لَا أَعْبُدُ *lâ a'büdü* fiili "tapmamak", عَابِدُونَ *'âbidûn* kelimesi "tapanlar, tapıcılar", أَعْبُدُ *a'büdü* fiili ise "tapmak" demektir.

Niyetler farklı olunca eylemler de farklı kelimelerle ifade edilir. Muhataplar "put" ise tercümeyi "tapmak", "Yüce Allah" ise "kulluk yapmak" şeklinde vermeyi tercih ediyoruz. Bu âyetlerdeki ifadeler, "Allah'tan başkasına tapmamak" şeklindeki tevhid ilânını oluşturmaktadır. İlk cümlede Hz. Peygamber'in kararlılığı ortaya konulmaktayken, ikincide karşı tarafın tutumu dile getirilmiş olmaktadır.

a) Yûnus 10/104'te de ifade edildiği gibi, Hz. Peygamber müşriklerin taptığı varlıklara tapmamakta olduğunu ve ileride de tapmama kararlığını ilân etmektedir. Bu ifade, En'âm 6/56'da şu şekilde ortaya konulmaktadır:

"De ki, Allah'ın peşi sıra tapındığınız varlıklara tapınmak bana yasaklanmıştır. De ki, ben sizin hevanıza (arzularınıza) uymam; aksi takdirde sapmış ve hidayete erenlerden olmamış olurum." Yüce Allah, bu âyette Hz. Peygamber'in peygamberlikle görevlendirildiği dönemi ortaya koymakta ve onun puta tapmamakta olduğu gerçeğini âyetleştirerek herkese bildirmektedir.

b) Öte yandan, yine bu âyetten anladığımıza göre Hz. Peygamber'in karşısına dikilenlerin tapındığı putlar, bir anlamda Necm 53/19-23'te isimleri sayılan ve insanların kendi isimlendirmelerinin sonucu ilâh olarak tayin ettikleri varlıklardı.[762] Yüce Allah, En'âm 6/56'da bu putlara "insanların hevası, arzusu" adını vermektedir. Böylece kendisine kulluk yapılmasına layık varlığın sadece Kendisi olduğunu, insanların ilâh veya aracı olarak herhangi bir üstün güç belirleyemeyeceklerini beyan etmiş olmaktadır.

c) Hz. Peygamber'in risâlet döneminde puta tapmadığı gerçeğini ifade eden diğer bir âyet de Mü'min 40/66'dır: "De ki, (hele hele) bana Rabbimden apaçık deliller gelince, sizin Allah'ın peşi sıra taptığınız varlıklara tapmam bana (haliyle) yasaklandı; 'âlemlerin Rabbine teslim olmam' bana emredilmiştir." Bu âyete göre, Hz. Peygamber'in puta tapıcılıkla ilişkilendirilebilecek hiçbir uygulaması olmamıştı. O, hayatında tevhide odaklanmış ve âlemlerin Rabbi Yüce Allah'a teslim olmaktan başka hiçbir davranış ve düşüncenin içine girmemiştir. Kâfirûn 2 ve 3. âyetlerdeki لا *lâ* edatı bu anlamı zorunlu kılmaktadır. Hz. Peygamber'in peygamberlikten önceki hayatı hakkındaki bilgiyi 4. âyette izah etmeye çalışacağız.

d) Sonraki âyetlerde de kullanıldığı gibi, 2 ve 3. âyetlerde dikkat çeken diğer bir husus da, hem putlar için hem de Yüce Allah için aynı edatın kullanılmasıdır. Âyetlerdeki ما *mâ* edatı, tapınılan varlıkları nitelendirirse söz konusu durum meydana gelmektedir. Bu durumda edat *ellezî* anlamına gelir ve tapınılan varlıkların bizzat kendileri değil, onlara nispet edilen "güç, üstün güç" kastediliyor demektir. Şems 91/5-7'deki *mâ* edatları da böyle bir konumda bulunmaktadır. Eğer Kâfirûn 2, 3, 4 ve 5. âyetlerdeki *mâ* edatını *kemâ* anlamına alırsak, bu durumda sakınca ortadan kalkmakta, âyetlerin anlamı "benim kulluk yaptığım şekilde, sizin tapındığınız gibi" halini almaktadır.[763]

762 Benzer bir âyet için bk. Yûsuf 12/40.
763 Benzer değerlendirmeler için bk. Râzî, age., XXXII, 145-146.

e) Bu iki âyette ve devam eden diğer âyetlerde Yüce Allah Hz. Peygamber örneğiyle bütün tevhid taraftarlarına şu mesajı vermektedir: Tevhid en büyük samimiyet göstergesidir, herhangi bir şeyle ve herhangi bir varlığın hatırına onu zedelememek gerekir. Aksi takdirde, yapılanlar insanların hevası veya arzusu olarak nitelendirilmekte, şirk adını almakta ve ilâhî rızaya aykırılık oluşturmaktadır.

c) Hz. Peygamber: Mazisi Tertemiz İnsan

وَلَآ أَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدْتُّمْ وَلَآ أَنتُمْ عَٰبِدُونَ مَآ أَعْبُدُ "Zaten ben, sizin tapmış olduğunuz (varlıklara) asla tapıcı değildim. Siz de benim kulluk yaptığım (güce, Allah'a) kulluk yapıcı değildiniz." Âyetteki عَابِدٌ *'âbid* kelimesi "tapan", عَبَدْتُّمْ *'abettüm* fiili ise "tapınmış olmak" demektir.

Bu âyetler ilk bakışta 2 ve 3. âyetlerin tekrarı gibi algılanabilir. Oysa bu âyetler tekrar olmaktan ziyade, farklı bir gerçeği dile getirmektedir.

1. Önceki âyetlerde Hz. Peygamber'in peygamber olduğu ilk dönem ve sonrasında putlara tapmama kararlılığı ortaya konulmaktadır. 4 ve 5. âyetlerde ise, bir taraftan Hz. Peygamber'in peygamber olmadan önceki hayatı nitelendirilmekte ve onun hiçbir şekilde Mekke müşrikleri gibi puta tapmadığı belirtilmektedir. Diğer taraftan, Mekke müşriklerinin de o dönemlerde onun yaptığı gibi kulluk yapmadığı ifade edilmiş olmaktadır.

Şu husus açıkça ortadadır: Kulluk konusunda, peygamberlik sonrasında olduğu gibi, öncesinde de Hz. Peygamber ile Mekke müşrikleri arasında taban tabana zıtlık vardı. Kullukta herhangi bir şekilde şirk varsa, orada tevhid yoktur. Risalet öncesi dönemde hanîf ve muvahhid olan Muhammedü'l-Emîn'de elbette şirk olamazdı. Çünkü iki zıt bir arada bulunamaz.

2. Bu tespitimize temel olması bakımından iki âyeti karşılaştırmak istiyoruz: لَآ أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ "Ben sizin tapmakta olduğunuz (varlıklara) tapmıyorum" ifadesi ile وَلَآ أَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدْتُّمْ "Zaten ben, sizin tapmış olduğunuz (varlıklara) asla tapıcı değildim" ifadesi arasında önemli bir fark vardır. İlk âyetteki iki cümle de fiil cümlesidir ve başındaki *lâ* edatı, hali de içerecek şekilde, geleceği ifade etmektedir. İkinci âyette ise, bir isim cümlesi ile bir fiil cümlesi vardır.

Bu âyet, Hz. Peygamber'in hayatında hiçbir şekilde ve hiçbir zaman puta tapıcılığın yaşanmadığını, onun puta tapıcılıkla asla ve asla anılamayacağını ortaya koymaktadır. Zaten 4. âyetteki, عَبَدْتُمْ *'abettüm* fiili de geçmiş zaman (mâzî) kalıbında özellikle getirilmiştir ki 2. âyetteki, تَعْبُدُونَ *ta'büdûn* şeklindeki hal ve gelecek zaman bildiren muzârî fiilden farklı olduğu ortaya konulabilsin.

3. Bu âyetler hakkında şunu da belirtmeliyiz: وَلَآ أَنتُمْ عَٰبِدُونَ مَآ أَعْبُدُ "Siz de benim kulluk yaptığım (güce, Allah'a) kulluk yapıcı değilsiniz" şeklindeki 3 ve 5. âyetler, birer tekrar değil, kendilerinden önceki âyetlerin vurgusu veya te'kididir. Bu doğrultuda ve vurgulu şekilde 2 ve 3. âyetlerin anlamları şöyledir: "Ben sizin tapmakta olduğunuz varlıklara tapmıyorum; nitekim siz de benim kulluk yaptığım varlığa kulluk yapmıyorsunuz." Burada özellikle üzerinde durulan husus, Hz. Peygamber'in de muhatapları olan Mekke müşriklerinin de risâlet döneminde birbirinden farklı şekillerde hareket ettiklerini ortaya koymaktır.

Vurgulu şekilde 4 ve 5. âyetlerin anlamı ise şöyledir: "Ben, sizin taptığınız varlıklara zaten tapmamıştım; nitekim siz de (o zaman bile) benim kulluk yaptığım gibi kulluk yapmıyordunuz." Buradaki vurgu ise Hz. Peygamber'in peygamber olmadan önce de puta tapmadığına, müşriklerden ve şirkten uzak bir ibadet şeklini takip ettiğine yöneliktir. Bu özellikteki inançlara "muvahhidlik" veya "haniflik" denilmekteydi. Risâlet öncesi Mekke'sinde sayıları az da olsa, Hz. İbrahim'den kalma ve sözlü bilgilerden oluşan dinî kabuller vardı; Hz. Peygamber de bu kabullere sahip olanlardan biriydi. Kâfirûn sûresinin 4 ve 5. âyetleri bizce bu gerçeğin ifadesidir.

d) Herkesin Yaptığı Kendine

Yüce Allah, Hz. Peygamber'den, sûrenin bu son âyetinde son ve evrensel bir hatırlatmada daha bulunmasını istemektedir.

لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ "Sizin dininiz size, benim dinim de banadır." Bu âyet, adeta Kur'ân'ın bir özeti gibidir.

Âyetteki *dîn* kelimesi farklı anlamlara gelebilir.

1. *Dîn* kelimesi, dünyada yaşanan değerler sistemi olarak "din" manasına gelebilir. Bu durumda âyetin anlamı: "Sizin değerleriniz size, benimki de banadır" şeklinde olur.

2. Bu kelimeye "hesap" anlamı da verilebilir. Bu durumda anlam; "(Âhirette) sizin hesabınız size, benimki de banadır" şeklini alır. Böylece âhiretteki sorgulama gerçeğine dikkat çekilmiş olur. Zaten orada herkes hesaba çekilecektir: "...Onların hesabından sana bir sorumluluk yoktur. Senin hesabından da onlar sorumlu olmayacaklardır..."[764] "Biz kendilerine peygamber gönderilenlere de soracağız, peygamberlere de soracağız."[765] Sayılarını artırabileceğimiz bu konudaki âyetlerde verilmek istenen asıl mesaj, "herkesin kendinden sorumlu olduğu"[766] ve "hiç kimsenin başkasının yükünü taşıyamayacağı"dır.[767]

*** Kur'ân ve Din Özgürlüğü**

Kâfirûn sûresinin son âyeti İslâm dininin inanç özgürlüğüne bakışını simgelemektedir.

a) Kur'ân'a göre insanlar, inanma veya inanmamada serbest bırakılmışlardır.

"Sizi yaratan O'dur; kiminiz kâfir, kiminiz mü'minsiniz."[768]

"Biz, insana doğru yolu gösterdik; ya şâkir (mümin) olur, ya da kâfir (nankör)."[769]

"De ki Hak, Rabbinizden (gelen)dir. Dileyen iman etsin, dileyen de inkâr etsin."[770]

Bu ve benzeri pek çok âyette Yüce Allah inanç konusunu insan iradesine bıraktığını ifade etmekte, İbrâhim 14/4'te de dileyenleri hidayete erdireceğini, dileyenleri ise sapıklıkta bırakacağını beyan etmektedir.

b) İnanç, ancak irade hürriyetiyle bir anlam ifade eder. İnanabilme ve inanmama özelliğinde yaratılan insanın akıl ve iradesini kullanarak karar vermesi, kararının değerlendirmeye alınmasının ön şartıdır. İnsanlar inanmamayı seçerse, sonuçta, Kehf 18/29'da açıkça vurgulandığı üzere, âhirette ateş azabını hak etmiş olurlar. Bu nedenle peygamberler insanlara gerçeğin

764 En'âm 6/52.
765 A'râf 7/6.
766 Bakara 2/286; Fussılet 41/46; Câsiye 45/15; Necm 53/39.
767 İsrâ 17/15; Fâtır 35/18; Necm 53/38.
768 Teğâbün 64/2.
769 İnsân 76/3.
770 Kehf 18/29.

bilgisini sunar, tebliğ eder ve hayatlarıyla örnek olurlar; insanlar bu sunum doğrultusunda hakikati kabul ederlerse ödülü, reddederlerse azabı hak etmiş olurlar. Din, gönül eylemidir ve gönülde başlar; davranışlar da gönül desteğiyle, iman ve ahlak birlikteliğiyle değer kazanırlar. Kişi neye karar vermişse onun sonucuna katlanacağını bilmelidir.

c) Yüce Allah, Yûnus 10/40-44'te şu hususları bildirmektedir: "İnsanlardan (Kur'ân'a) inananlar da vardır; inanmayanlar da. Rabbin bozgunculan elbette çok iyi bilmektedir. Eğer seni yalanlarlarsa, onlara de ki: Benim işim bana, sizinki de sizedir. Siz benim yaptığımdan uzaksınız, ben de sizin yaptığınızdan uzağım. İçlerinden sana kulak verir (gibi yapanlar) vardır. Fakat akıllarını kullanmıyorlarsa, sen sağırlara gerçeği duyurabilir misin ki? İçlerinden sana bakıyor (gibi olanlar) da vardır. Eğer gerçeği görmek istemiyorlarsa, sen körleri doğru yola nasıl ulaştırabilirsin ki?" İşte bu âyet grubu meseleyi bütünüyle ortaya koymakta, inancın bir akıl ve irade işi olduğunu adeta bilinçlere kazımaktadır.

d) "Sen ey Peygamber, Rabbinden sana indirilmiş olanın tamamını tebliğ et. Eğer bunu yapmadıysan Allah'ın (sana yüklediği) peygamberlik görevini tebliğ etmemiş (insanlara ulaştırmamış) olursun..."[771]

"Eğer yüz çevirirlerse, biz seni onların üzerine bekçi olarak göndermedik. Senin görevin sadece tebliğ etmektir..."[772]

"Siz ey (müşrikler veya kâfirler), eğer gerçeği yalanlarsanız, sizden önceki ümmetler de yalanlamıştı. Peygambere düşen görev, sadece gerçeği açıkça duyurmaktır."[773]

"...Peygamberlere düşen görev, açıkça tebliğden başka bir şey değildir."[774]

Bu âyetler bütün peygamberlerin ve elbette Hz. Peygamber'in gönderiliş gayesinin tebliğ olduğunu ortaya koymaktadır.

e) İnanç bir akıl eylemidir ve iradeyle ortaya konulması gerekir. İman veya küfür de bunların sonucunda istenip tercih edilir. Peygamberler ilâhî gerçekleri duyurur, vahiy eseri kitaplar da birer yol haritasıdır. Bu durum-

771 Mâide 5/67.
772 Şûrâ 42/48.
773 'Ankebût 29/18.
774 Nahl 16/35. Benzer bir âyet için de bk. Yâsîn 36/17.

da insanların inanç ve davranış serbestîsine sahip olduğunu, hiç kimsenin hiç kimseyi zorlayamayacağını, karar verilen doğrultuda yaşanan hayatın hesabının âhirette verileceğini ve herkesin hak ettiği sonuçla buluşturulacağını bilmekte yarar vardır. Hürriyet, inanmamayı da içerir. Bu nedenledir ki Bakara 2/256'da "dinde zorlamanın olmadığı" açıkça belirtilmektedir. Ayrıca içinde iman olduğu sürece, dışarıdan zorlamalara maruz kalan bir insanın dıştan, yani diliyle söylediği inkârın değerlendirmeye alınmayacağı Nahl 16/106'da vurgulanmaktadır.

f) Din, öncelikle gönül eylemidir; gönüldeki veya niyetlerdeki sapmalar, davranışlarda kilometrelerce aykırılığa veya sapmaya dönüşmektedir. "İslâm" inancı, ilk peygamberden son peygambere kadar bütün peygamberlerin iman ettiği, yaşadığı, davranışlarıyla veya sözleriyle insanlara örnek olmaya çalıştıkları, Allah katındaki tek makbul dindir. Bu dinin özü "tevhid"dir; yani "tek Allah'a kulluk yapmak, başka varlıklara tapmamak ve Allah'a ibadette de başkalarını devreye sokmamaktır." "Andolsun ki, biz her ümmete mutlaka bir peygamber göndermişizdir: Allah'a ibadet edin; şeytandan kaçının diye..."[775] İşte risâlet kurumunun var ediliş gayesini bu âyet özetlemektedir. "Tek Allah'a iman ve sadece O'na kulluk yapmak" tevhid inancının olmazsa olmazıdır. Bu önemi nedeniyledir ki, Mekkeli müşrikler, kendi yanlışlarını terk etmek istemedikleri için, Hz. Peygamber'den, onlara "Sizin dininiz size, benimki de banadır" şeklinde hitap etmesi istenmektedir.

g) Kur'ân'da savaşın sadece "savunma" amaçlı olduğu, saldırganlığın şiddetle reddedildiği de özellikle vurgulanmaktadır.

"Size karşı savaş açanlarla siz de Allah yolunda savaşın, fakat saldırganlık yapmayın! Allah saldırganlık yapanları sevmez."[776]

İnsanî erdemin en çok çiğnendiği ve haksızlık ve zulmün en çok işlendiği savaşa Kur'an meşru sınırlar içerisinde izin vermiş, fakat kirli savaşa izin vermemiştir. Bu yüzden bir savaş ahlâkı geliştirmiştir.[777] İşte bu âyette çok açık bir şekilde saldırganlık reddedilmekte, yasaklanmakta, sadece savaş açanlara savunma amaçlı karşılık verilmesinin emri yer almaktadır.

h) Kur'ân'da din ve irade özgürlüğü bağlamında ne kadar âyet varsa hepsini neshettiğine inanılan Tavbe 9/5. âyet çık yanlış yorumlara sahne

775 Nahl 16/36.
776 Bakara 2/190.
777 İslâmoğlu, age., s. 67'de 14. not.

olmaktadır. Seyf "kılıç" âyeti de denilen âyette sözü edilen durum, "durduğu yerde duran müşrikleri nerede bulurlarsa öldürmekle" ilgili değildir. Âyetteki *el-müşrikîn* kelimesinin başında bulunan *el* takısı, söz konusu müşriklerin nitelikleri belirli kişiler olduğunu ortaya koymaktadır. Yani herhangi bir müşrik değil, sadece Müslümanlara savaş açan müşrikler bulundukları yerde öldürüleceklerdir. Çünkü onlar fiilen savaş içerisindedirler ve düşmanlıklarına devam etmektedirler. Bakara 2/190'da da hatırlatılan mesaj bundan ibarettir. Burada yadırganacak bir durum yoktur; çünkü saldırganlık söz konusu değildir.

i) İnsanların en kutsal değerlerinden birisi hayat hakkıdır. Bir insanın hayatına kast etmek, sebepsiz yere insan öldürmek Kur'ân'a, hatta Tevrât'a göre bütün insanları öldürmekle eşdeğer tutulmuştur.[778] İlâhî irade hayat hakkı noktasında son derece nettir ve temel duruş insan hayatına saygıdan yanadır.

j) Bu noktada Müslümanların diğer inançlardan olan kişilere karşı tutumlarının nasıl olması gerektiğini kavramak için Mümtehine 60/8-9. âyetleri çok iyi bilmek gerekir:

"Allah size, sizinle din savaşı yapmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselerle iyilik ve fedakârlığa dayalı bir ilişki geliştirmenizi yasaklamaz: Çünkü Allah fedakâr olanları pek sever. Allah size, yalnızca sizinle din savaşı yapan ve sizi yurtlarınızdan çıkaran veya sizin çıkarılmanıza destek verenlerle dostluk kurmanızı yasaklar. Artık kim onlarla dostluk kurarsa, işte onlar zalimlerin ta kendileridir."

Başka bazı âyetleri Mekke dönemi ile ilişkilendirip oralardaki hoşgörüyü hükümsüz gibi görenler özellikle hata yapmakta olduklarını işte bu âyetlerin mesajarını anladıklarında göreceklerdir. Saldırganlık yapmayana saldırmak bir tarafa onlara iyilik yapılması ve adaletle davranılması gereği üzerinde durulmaktadır. Çünkü Yüce Allah âyetin sonunda iyilik yapanları ve adalet sahiplerini sevdiğini beyan etmektedir.

Sözün sonunda şunu özellikle beyan etmeliyiz: Kur'ân'da savaş anlamında kullanılan kelimelerden biri *kıtâl/mukaatele*dir; diğeri ise *cihâd/mücâhede*dir.

778 Mâide 5/32.

Kıtâl aslında saldırgana karşılık verip savaş yapmak anlamına gelmekteyken, cihâd kavramı önüne gelen her inançsız veya farklı inançlardan olan kişileri öldürmeye değil, onları kazanmaya dayalı bir faaliyettir. Bu nedenledir ki Furkaan 25/52'de en büyük cihad Kur'ân'ı anlatmak şeklinde belirlenmiştir. Sadece bu âyet bile İslâm'ın savaş anlayışını kavramamıza yeter niteliktedir.

KÂFİRÛN SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-5. âyetler): Kâfirûn sûresi, bir adı da "İhlâs" olması nedeniyle, inançta arı-duru olmayı öne çıkartan bir sûredir. Hz. Peygamber'in risâlet öncesi ve sonrasında puta tapmadığı mesajı sûreye hâkimdir. Bu haliyle sûre, asıl nankörlüğün, şirke bulaşmış bir inanç bozukluğunda olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu sûrede tevhîd ilanı esastır. Gönüllerdeki ihlâs dile getirilmeli, gerekiyorsa ilân edilmeli ve kişinin kendi duruşu ortaya konulmalıdır. Böylece karşıdakinin de kendisini kontrol etme fırsatı ona tanınmalıdır. İnsanlara yanıldıklarını, yanlış yolda olduklarını söylemek de bir görevdir. Ancak bu görev, kırıp dökerek, sövüp sayarak veya paylayıp hakaret ederek gerçekleştirilmemeli, durumun gereği ne ise, ona göre bir metot takip edilmelidir.

(6. âyet): Herkes, hesabını kendisinin vereceğini bilerek dünyadaki hayatını yaşamalı, âhirette yaşanacaklara kendisini hazırlamalıdır. Hiç kimse kimseyi bir şeye zorlamamalıdır; aksine, durumu uygun olan herkes, irade ortaya koyup ihtiyaç hissedenleri bilgilendirmeye, aklını kullandırmaya ve sorumluluk sahibi olunduğunu hatırlatmaya çalışmalıdır. "Ey kâfirler" diye başlayan bu sûrenin son âyetinde, aslında yine öyle inananlara seslenilmekte ve sonuçta kaybedecekleri kendilerine hatırlatılmaktadır.

Kaybedenlerden değil, kazananlardan olmak niyazındayız.

110. NASR SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

3 âyetten oluşan Nasr sûresi, resmî sıralamada 110, genel kabul doğrultusunda iniş sırasına göre ise 114, yani son sûredir.

Bu sûresinin Kâfirûn sûresiyle yakın bir irtibatı vardır. Bu irtibat, sözü edilen yardıma ve fethin veriliş nedenine bağlanmalıdır. Bizce bu neden, muhtemelen Hz. Peygamber'in Kâfirûn sûresinde dile getirdiği "ben, sizin taptığınız gibi o varlıklara tapmadım, tapmıyorum ve tapmayacağım" kararlılığıdır. İşte bu kararlılık, ona Allah'ın yardımı ve Mekke'nin fethi olarak geri dönmüştür.

Bu sûrede, genel tercihe göre Mekke'nin fethi müjdelenmektedir. İnsanların gruplar halinde Allah'ın dinine gireceği ve bunu Hz. Peygamber'in de göreceği ifade edilmekte, bu nedenle Yüce Allah'a hamd etmesi ve istiğfarda bulunması ondan istenmektedir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ﴿١﴾ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا ﴿٢﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ﴿٣﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-3. Allah'ın yardımı ve zaferi geldiği, insanların da Allah'ın dinine bölük bölük girmekte olduklarını gördüğün vakit, Rabbine hamdederek O'nu tesbih et ve O'ndan mağfiret dile. Çünkü O, tevbeleri çok kabul edendir.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-3. ÂYETLER:

إِذَا جَآءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ﴿١﴾ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا ﴿٢﴾

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ﴿٣﴾

"**1-3.** Allah'ın yardımı ve zaferi geldiği, insanların da Allah'ın dinine bölük bölük girmekte olduklarını gördüğün vakit, Rabbine hamdederek O'nu tesbih et ve O'ndan mağfiret dile. Çünkü O, tevbeleri çok kabul edendir."

a) Sûrenin İniş Zamanı

Genel kabule göre ilk âyetteki *fethin* Mekke'nin fethi olması nedeniyle, bu sûrenin Medine döneminin sonlarına yakın bir zamanda, muhtemelen Hayber'in fethinden sonra hicrî 7. yılda indirilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bu durumda, bazı rivayetlerde yer alan, Hz. Peygamber'in bu sûre indirildikten kısa bir süre sonra vefat ettiği yolundaki haberler, tekrar gözden geçirilmeye muhtaçtır ve Kur'ân metninin verileri ışığında yeniden değerlendirilmelidir.

b) Allah'ın Yardımı ve Zafer

Yüce Allah, sûrenin ilk âyetinde yardımının fethin kaynağına değinmekte ve çok önemli bir müjdeye yer vermektedir.

1. Mekke'nin Fethi Müjdeleniyor

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ "Allah'ın yardımı ve zaferi geldiği zaman." Âyetteki نَصْرُ *nasr* kelimesi "yardım", الْفَتْحُ *el-feth* sözcüğü ise "zafer" demektrir.

Bu âyet Mekke'nin fethiyle ilgili yorumlanmaktadır.

a) Bu sûre, Kâfirûn sûresinin son âyetindeki "benim dinim bana, sizin ki de sizedir" ifadesiyle buluşturulabilir. Bu takdirde "benim dinim banadır" cümlesinin karşılığı, Nasr sûresinde sözü edilen yardım, fetih ve insanların gruplar halinde Allah'ın dinine girmesidir. "Sizin dininiz de sizedir" cümlesinin karşılığı ise bir sonraki sûre olan Mesed'de, Ebû Leheb'in kahrolması bedduasıdır. Râzî'nin kurduğu bu anlam ilişkisi, sûrelerin dizilişindeki sistemi ortaya koymada son derece çarpıcı ufuklar kazandırmaktadır.

b) Bu âyetteki إِذَا *izâ* edatı, başında bulunduğu fiilin henüz gerçekleşmediğini ve bir süre sonra meydana geleceğini göstermektedir. Geleceğinden söz edilen yardım ve fethin Mekke'nin fethi olduğunda âlimlerimiz fikir birliğindedir.[779] Esasında bu olay, Kasas 28/85. âyette vaad edilen "Me'âd (döndürülme yeri), yani Mekke'ye mutlaka döndürülme" sözüdür.

c) Ayrıca Duhâ 93/5. âyette Hz. Peygamber'e verileceği, onun da memnun olacağı bildirilen nimetlerden ikisi işte Nasr sûresindeki "yardım" ve "fetih"tir. Bu ikramlar aynı zamanda Kevser sûresindeki "çok hayır" kavramına yapılan bir göndermedir.

d) Âyetteki fethin Hayber'in fethi veya Taif'in fethi olduğu rivayetleri varsa da, fazlaca desteğe sahip değillerdir. Âyetin başındaki *izâ* edatı, geçmiş zaman kipini gelecek zamana da çevirir. Bu durumda, hem Allah'ın fethiyle yardımının, hem de insanların Allah'ın dinine gruplar halinde girmelerinin ileride gerçekleşeceği ifade edilmiş olmaktadır. Mekke'nin fethi gerçekleştikten sonra, her gazve ve fetihten sonra tekrarladığı üzere Hz. Peygamber şu duayı dile getirmiştir: "Allah'tan başka ilâh yoktur; O, kuluna yardım etmiştir ve müşrik toplulukları da yalnız başına hezimete uğratmıştır."[780]

779 Taberî, age., XXX, 332-334.
780 Buhârî, Meğâzî, 30; Da'avât, 52; Cihâd, 133, 197; Umre, 12; Müslim, Hacc, 147, 428.

e) Yüce Allah, müminleri yardımsız bırakmayacağını, onları destekleyeceğini, kendisinin ve elçilerinin mutlaka galip geleceğini açıkça beyan etmektedir.[781] Özellikle Saff 61/13'te fethin yakın olduğunu ve Feth 48/1'de fethin nasip kılındığını beyan ederek, Nasr sûresinde geleceğinden söz edilen fethin "Mekke'nin fethi" olduğunu ortaya koymaktadır.

f) Bu fethin, şirke veya küfre karşı bütün fetihleri kapsaması da mümkündür ve bu anlam, âyetin herkes, her zaman ve her mekân için daha evrensel bir mahiyet kazanmasını sağlamaktadır.

*** Fedakârlıklar İlâhî Yardımı ve Başarıyı Getirir**

1. Şu'arâ' 26/90 ve Kaaf 50/31'de de belirtildiği gibi, âhirette "takvâ sahiplerine cennet nasıl yaklaştırılacaksa", Hz. Peygamber kendisine düşen görevleri yaptığı için, bu dünyada da Allah'ın yardımına ve fethe o gitmemiş, ilâhî yardım ve fetih adeta onun ayağına getirilmiştir. Çünkü âyetteki ifade "Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman" şeklindedir. Demek ki insanlar, üzerlerine düşen görevleri hakkıyla yaparlarsa, hak ettikleri karşılık onlara mutlaka ulaştırılacaktır. Bu âyetin insanlara verdiği en önemli mesajlardan biri budur.

2. Hz. Nûh gemiyi suyun olmadığı yerde inşa etmesine rağmen, görevini yapmasının karşılığında deniz onun ayağına getirilmiş, ateşe atılan Hz. İbrahim için de, ateş serinlik ve rahatlık yurduna dönüştürülmüştür. Başkaları için zindan veya hayattan kopuş olarak nitelendirilse de, zindan Hz. Yûsuf için, ilâhî hakikatlerin okutulduğu bir okul olmuş, risâlet öğretilerinin ana maddeleri kendisine orada sunulmuştur. Yani okula o gitmemiş, adeta okul onun ayağına getirilmiş, tebliğ için insan arayışına girmeden, muhataplar onun önünde hazır bulundurulmuşlardır. Hz. Mûsa için de durum bundan farklı değildi. Sarayın yanından bile geçmek onlar için hayal iken, Yüce Allah Firavun'un sarayını onun barınağı yapmış, adeta kale içeriden fethedilmiştir.

3. Örneklerini daha da artırmamız mümkün olan bu tür gerçekler hakkındaki genel ilke, Nasr sûresinin bu ilk âyetinde dile getirilmiş olmaktadır. Bu âyet, insana yüklenen görev ve sorumluluğun yine ona dönen yanını öğretmekte, hak edenler hak ettikleri ödüle gitmeden, ödül adeta onların ayağına getirilmektedir. Büyük fedakârlıklar gerektiren fetihler tarihine ba-

781 Bakara 2/214; Âl-i İmrân 3/123-124; En'âm 6/34; Yûsuf 12/110; Mü'min 40/51; Muhammed 47/7; Mücâdele 58/21.

kılınca, bu sûrede müjdesi verilen Mekke'nin fethi için aslında "gidilen fetih yolculuğu"ndan değil, yürekten yapılan fedakârlıklarla şekillenmiş "gelen yardım ve fetih"den söz etmek durumundayız. Hayatında Yüce Allah'ı hesaba katıp O'nun rızasına odaklanan her eylem, aslında nimetin geleceği müjdesini içermektedir. Allah için çıkılan yolda kaybetmek asla yoktur; o yolun adı hem bu dünyada hem de âhirette daima kazanmaktır.

11. Gruplar Halinde Müslüman Olunacak

وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللهِ أَفْوَاجًا "İnsanların, Allah'ın dinine bölük bölük girmekte olduklarını gördüğün (zaman)." Âyetteki رَأَيْتَ *raeyte* fiili "görmek", يَدْخُلُونَ *yedhulûne* fiili "girmek", أَفْوَاجًا *efvâc* kelimesi ise "grup grup" demektir.

Burada sözü edilen husus, elbette Mekke'nin fethinde yaşanan gözyaşartıcı insan manzaralarıdır.

a) Hz. Peygamber, "Bugün size ne yapılmasını bekliyorsunuz?" diye sorunca, Mekkeliler "Sen değerli bir kardeşsin, değerli bir kardeşin oğlusun" demişti. Bunun üzerine, Nebî (as) da Hz. Yûsuf'un kardeşlerine dediği gibi, "Bugün size kınama yok, sizleri kınamıyorum; Allah sizi bağışlasın"[782] rahatlığını kendilerine vermişti.[783] "Gidiniz, serbestsiniz" denilerek, insanlar hiçbir şiddetle karşılaştırılmadan, haysiyetleriyle oynanmadan, herhangi bir müeyyideye tâbi tutulmadan, mallarına ve canlarına hiçbir zarar verilmeyip herhangi bir kısıtlamaya maruz bırakılmadan, Allah'ın tek din olarak belirlediği İslâm'a seve seve girmeye başlamışlardır. O zamana kadar *ihtidâ* denen "İslâm'a giriş"ler genellikle fert fert, ikişer ikişer gerçekleşirken, artık kitleler halinde müslümanlaşmalar başlamıştı. Âyette müjdelenen hususlardan biri budur.

b) Nasr sûresinin mesaj derinliklerinde, ileride yaşanacak çeşitli fetihler, mucize olarak önceden bildirilmekte ve insanların, Allah'ın dinine kitleler halinde girecekleri haber verilmektedir. Bunun, Hz. Peygamber dönemiyle sınırlı olmayacağı, bütünüyle tarihe yayılacağı müjdesi de bu âyetlerde görülmektedir. Yürekler fethedilince, ülkelerin fethi zaten gerçekleşmiş olacaktır. Gönül seferberliğini ve gönül birliğini amaçlayan İslâm,

782 Yûsuf 12/92.
783 Râzî, age., XXXII, 161-162.

Allah'a teslim olmanın, O'nun dinine girmenin ve hayatı O'nun emrettiği gibi yaşamanın derin hazzını insanların yaşamalarını sağlayacaktır.

c) Sûrede asıl vurgulanan ve sonraki nesillere verilmek istenen mesaj, işte bu güveni ve Yüce Allah'ın hayata bu şekilde müdahalesini Müslümanların bilgisine sunmak, onların morallerini, motivasyonlarını yüksek tutmak ve hayatlarında kaybetmenin yeri olmadığını beyan etmektir. Hz. Peygamber hayattayken Arap yarımadasında bu gerçeklik gözlemlenmiş, Feth 48/28'de de vurgulandığı gibi, "Allah'ın dini bütün dinlere üstün gelmiş" ve Mâide 5/3'te vaad edilen "Nimetinin tamamlanması gerçekleşmiş"tir. Söz konusu tecrübeler yaşandığı için, sonraki nesillerin ümitsiz olmaya ve mağlubiyet psikolojisine bürünmeye hakları yoktur; çünkü onların da yardımcısı Yüce Allah'tır.

III. Allah'ı Tesbîh ve O'ndan Bağışlanma Talebi

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا "(O halde) Rabbine hamdederek O'nu tesbih et ve O'ndan mağfiret dile. Çünkü O, tevbeleri çok kabul edendir." Âyetteki سَبِّحْ *sebbih* emri "tesbih etmek, eksikliklerden uzak tutmak", حَمْد *hamd* kelimesi "övgü", اسْتَغْفِرْ *istağfir* emri "bağışlanma dileğinde bulunmak, özür dilemek", تَوَّابًا *tevvâb* sözcüğü ise "tevbeleri çokça kabul eden" demektir.

Burada sözü edilen *tesbîh*, Hz. Peygamber'in ifadesiyle "Yüce Allah'ı, her türlü kötülük ve eksiklikten uzak tutmaktır, tenzihtir."[784]

a) Âyette emredilen tesbih ve istiğfarın, her fetih ve yardımdan sonra yapılmasının istenmesi kuvvetle muhtemeldir. Zaten rivayetlere baktığımızda, Hz. Peygamber'in hayatının sonlarına doğru şu duayı sıklıkla yaptığını görmekteyiz: سبحان الله و بحمده أستغفر الله و أتوب اليه "Allah'ı eksikliklerden tenzih ederim, O'na hamdederim; Allah'a istiğfar eder ve O'na yönelirim."[785]

Hayatın her anıyla ilişkili olarak Yüce Allah'a yönelik tesbih ve hamd görevimizin olduğunu Nasr 3'ten rahatlıkla öğrenebiliyoruz. لا أحصى ثناء

784 İbn Mâce, İkâme, 179.
785 Müslim, Salât, 221.

عليك أنت كما أثنيت على نفسك "Ben sana övgüleri saymakla tüketemem; Sen, kendini nasıl övüyorsan işte öylesin."[786]

b) Meleklerin,[787] gök gürültüsünün,[788] göklerde ve yerdekilerin, ayrıca uçuşan varlıkların,[789] nihayet bütün yaratılmışların[790] oluşturduğu kâinat korosuna Hz. Peygamber özelinde bu son ümmetin de katılması istenmektedir. Bu emir, hayatın tesbihe kodlanmış yapısının farkına varmayı ve insanın kendi iradesiyle o koroya katılmasını, bir anlamda çatlak ses çıkartılmamasını insanlardan istemektedir. Bu durumda tesbîh, hayatın her dönemiyle ilişkili bir bilinç olarak karşımızda durmaktadır, diyebiliriz.

c) Burada sözü edilebilecek *tenzîh*, yani Yüce Allah'ı eksikliklerden uzak tutma işlemi, önceleri Mekke'nin ve civarının bir gün Müslüman olması konusundaki tereddütlerle ilgili olabilir. Hz. Peygamber Mekke'den hicrete mecbur bırakıldığı için, onun yeniden oraya dönme arzusuna ulaşma isteği, belki de bazı "acaba"ları içermekteydi. Şimdi bu fetih gerçekleşince onun bu tereddüdü "Yüce Allah, her şeye kaadirdir; O'nun gücünün yetmeyeceği hiçbir şey yoktur" ikrarına dönüştürülmektedir. Kasas 28/85'te verilen dolaylı müjdeye rağmen, yaşanan muhtemel tereddütler, bu nedenle tesbih ve istiğfar emriyle karşılanmak istenmiş olabilir. *İstiğfâr*, "bağışlanma dileğinde bulunmak" demektir. "Acaba Mekke'ye dönebilecek miyiz?" şeklindeki bir kaygı, istiğfâra yer verilmesinin amacını karşılayabilir.

d) Ayrıca, Râzî'nin de belirttiği gibi, Hz. Peygamber'in, kendisine eziyet edenlerden bunun hesabını sormayı düşünmesinin ve bu doğrultuda Yüce Allah'tan yardım talebinde bulunmasının karşılığında, yardım ve fetih nasip olunca bir istiğfar ihtiyacı doğmuş da olabilir. Onun için, hiç kimseden intikam almadan Allah'a yönelmesi ve O'nu daima bağışlayıcı olarak bulacağı gerçeği kendisine hatırlatılmıştır, denebilir.[791]

e) Burada "Hz. Peygamber'in istiğfar gerektirecek bir davranışta bulunmasını" anlaşılamaz bulanlar bilmelidirler ki, Hz. Peygamber de bir insandır, o da hata yapabilir. Önemli olan, hatada ısrarcı olmamaktır. Muttakî insanların tanımının yapıldığı Âl-i İmrân 3/133-135'te takvâ sahibi olanların hata yapmamasından söz edilmez. Aksine, bir hata işlediklerinde

786 Müslim, Salât, 222.
787 Bakara 2/30.
788 Ra'd 13/13.
789 Nûr 24/41.
790 İsrâ 17/44.
791 Râzî, age., XXXII, 161.

veya kendilerine haksızlık yaptıklarında, hemen Yüce Allah'ı hatırlayıp, hataları nedeniyle bağışlanma dileğinde bulundukları ve bile bile hatada ısrar etmedikleri beyan edilmektedir. Kur'ân'da birtakım âyetler dikkate alındığında, hata yapmayan peygamber anlayışının yanlış olduğu hemen fark edilebilecektir.[792] Bu konuda unutulmaması gereken nokta şudur: "Bir peygamber aynı hatayı iki kere yapmaz; sürekli hata yapmaz, hatası düzeltilmeden ve istiğfar edip bağışlanmadan ölmez." Hatanın düzeltilmesi, söz konusu davranışın ümmet için bir hatanın devamını engellemeye yöneliktir. Peygamberlerin masumiyeti de vahyin insanlara ulaştırılması noktasındadır; yoksa hiç hata yapmamalarında değildir.

f) Nasr sûresinde, insanların bir istiğfar geleneği oluşturmaları, davranışları hakkında devamlı bir özür ihtiyacında bulunmaları ve hiç kimsenin kendisini garantide görmemesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, özür beyanında samimi olanların, Yüce Allah'ı, yönelişleri daima kabul edici olarak bulacakları da bildirilmektedir. Yüce Allah'ın tevbeyi kabuldeki tutumu, hem bu sûrenin sonundaki ifadede, hem de Nisâ' 4/110. âyette açıkça ortaya konulmaktadır.

g) Uzun süre yalnızlığın yaşandığı, çeşitli boykotlara tabi tutulma acılarının çekildiği ve pek çok sıkıntılı olayın tecrübe edildiği günlerden sonra, devletin kurulması, sistemin oturması, zulüm ve işkencenin ardından huzur ve mutluluğun perçinlendiği rahat ortamları yaşamak, elbette dünyevî mutluluklardır. İnsanlar sadece bunlarla bile büyük huzur yaşarlar. Ancak bütün bunlardan daha ileri ve değerli olmak üzere, bir davetin karşılığında insanların kitleler halinde ona katıldığını görmek, çok daha derin bir huzur oluşturur.

h) Peygamberlikten önceki hayatında güvenilir oluşu nedeniyle kendisine *el-emîn* sıfatı takılan Hz. Peygamber, hayata dair ileri düzeyde ve sistemli bir şekilde olumlu yönlendirmelerde bulunmayan, sade bir birey olarak hayatını sürdürmüştü. Pasif iyi bir insan olmak, Mekkeli müşrikler tarafından hiç de yadırganmıyor, hatta itibar bile görüyordu. Esasında, bir önceki sûrede belirttiğimiz gibi, Hz. Peygamber, peygamberlik döneminden önce de Mekkeliler gibi puta tapıcılık içerisinde değildi; haniflerle birlikte tek Allah inancına sahip biri olarak yaşıyordu. Ancak, toplumun kötü gidişatı nedeniyle zaman zaman Nûr Dağı'ndaki "Arayış" anlamındaki Hira mağarasına çekiliyordu. Onun bu hali için, çevresindekiler "Muhammed Rabbine âşık oldu" diyerek onunla eğleniyor, kendisine karşı bir önlem almayı düşünmek bir yana, onu ciddiye dahi almıyor, adeta içten içe alay ediyorlardı.

792 Tevbe 9/43; Ahzâb 33/37; Muhammed 47/19; Feth 48/2; Tahrîm 66/1; 'Abese 80/1-10.

i) Ne zaman ki Hz. Peygamber peygamberlikle görevlendirildi ve Allah adına bazı söylemlerde bulunmaya başladı, yani bir anlamda aktif iyi olmaya başladı, işte o zaman Mekkelilerin nevri döndü; güvendikleri insanı dışlamaya, onu ve inanırlarını toplumdan soyutlamaya, hatta işi onu öldürmeyi planlamaya kadar vardırdılar. Esasında, Allah adına gerçekleşen söylemlerinin dışında, yine ona karşı güvenleri tamdı. Nitekim hicret esnasında evinde bulunan eşyanın bir bölümü, onu hicrete mecbur bırakanlara aitti. Mallarını kendi adamlarına değil, ona emanet etmişlerdi.

j) Aradan geçen onca yıldan sonra, İslâm inancının mensupları artmıştı ve Hz. Peygamber ümidini yitirmişlik psikolojisine bürünmemesine rağmen, böyle bir durumla karşılaşınca, belki de nasıl teşekkür edeceğini bilemez bir duruma gelmişti. Böyle bir psikoloji eğer yaşandıysa, bunda garipsenecek bir hususiyet yoktur. İnsan, gördüğü büyük bir iyiliğe bazen nasıl teşekkür edeceğini bilemeyebilir. İşte bu durumda çaresizliğe düşmeden ve ne yapacağını bilemez bir hale gelmeden, Yüce Allah Hz. Peygamber'e yol göstermişti. Onca iyilik ve ihsanın karşılığında sadece tesbih ve istiğfar yapmasını ondan istemiş, böylece muhtemel bir yetersizlik ve yanlışlık yaşanmayıp, ilâhî irade doğrultusunda davranış şekli belirlenerek doğru bir yol tutulmuştur. Peygamberimizin yukarıda naklettiğimiz ifadeleri, işte bu teşekkür modelinin söze yansıtılmış şeklidir.

k) Yüce Allah, bu âyetleriyle sadece Hz. Peygamber'e değil, bütün insanlara bir davranış modeli sunmakta, adeta onlara hediyeleşmenin yolunu açmakta ve kendisine teşekkür etme şeklini ebedî bir gerçeklik olarak beyan etmektedir. Teşekkür, önce Yüce Allah'ı eksikliklerden uzak tutmak, ardından nimetlere hamd etmek ve yapılması muhtemel bazı hatalardan dolayı özür dilemek şeklinde sıralanmaktadır.

NASR SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-3. âyetler): Nasr sûresinde genel olarak insanlara, bencillik duygusuna kapılmamaları, Yüce Allah'ın yardım ve desteğinden ümitsiz olmamaları, O'nun verdiği her sözün gereğini mutlaka yapacağını bilmeleri, O'nu hesaba katarak yaşamayı öğrenmeleri, sahipsiz bırakılmayacaklarını unutmamaları ve her nimetin karşılığında bir teşekkürün gerekli olduğu bildirilmektedir.

İlâhî yardımı hak eden ve cennet ödülleriyle buluşturulanlardan olmamızı niyaz ediyoruz.

111. MESED/TEBBET SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke'de risâletin ilk yıllarında indirilen Tebbet sûresi, Mesed adıyla da anılmakta ve 5 âyetten oluşmaktadır. Resmî sıralamada 111, iniş sırasına göre 6. sûredir.

Kâfirûn sûresinde, Hz. Peygamber'in tevhid ilanı iki yönlü sonuç vermişti. İlki tevhid taraftarlarının Allah'ın yardımı ve fetihle buluşmasıydı ki bu konu Nasr suresinde ele alınmıştı. Diğer sonuç ise tevhide karşı çıkanların sonudur ki bu da Mesed sûresinde ele alınmaktadır. Bu bağlantı, sûrelerin dizilişinde herhangi bir rastgeleliğin söz konusu olmadığını ve aralarında bir anlam ilişkisinin gözetildiğini göstermektedir.

Mesed sûresinde Ebû Leheb ve eşinin hazin sonu ibrete konu edinilmektedir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ ﴿١﴾ مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ ﴿٢﴾ سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ ﴿٣﴾
وَامْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ ﴿٤﴾ فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ ﴿٥﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Ebû Leheb'in iki eli kahrolsun, kendisi de. 2. Malı ve kazandıklarının ona faydası olmadı/olmayacak. 3-5. Sonunda hem o, hem de boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu halde ve odun taşıyıcı olarak eşi, alevli bir ateşe yaslanacaktır.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-5. ÂYETLER:

تَبَّتْ يَدَآ أَبِى لَهَبٍ وَتَبَّ ﴿١﴾ مَآ أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُۥ وَمَا كَسَبَ ﴿٢﴾

سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ ﴿٣﴾ وَٱمْرَأَتُهُۥ حَمَّالَةَ ٱلْحَطَبِ ﴿٤﴾ فِى جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ ﴿٥﴾

"1. Ebû Leheb'in iki eli kahrolsun, kendisi de. 2. Malı ve kazandıklarının ona faydası olmadı/olmayacak. 3-5. Sonunda hem o, hem de boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu halde ve odun taşıyıcı olarak eşi, alevli bir ateşe yaslanacaktır."

a) Sûrenin İniş Sebebi

1. Sûrenin iniş sebebi olarak şöyle bir olay anlatılır: Şu'arâ' sûresinin: "Yakın akrabanı uyar" şeklindeki 214. âyeti inince, Rasûlüllah (as) bir gün Safâ tepesine çıkıp, "Ey insanlar sabah oldu, uyanın!" diye seslenmişti. Kureyş oraya toplanıp, "Ne oldu, neyin var?" deyince, Nebî (as), "Size şu tepenin arkasından bir atlı grubun saldıracağını söylesem, bana inanır mısınız?" diye sormuş, onlar da, "Evet, biz senden şimdiye kadar doğrudan başka bir şey duymadık" cevabını vermişlerdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber şu davetini ve uyarısını yapmıştı: "Öyleyse ben, sizi önünüzde bulunan şiddetli bir azap ile uyarıyorum." Bu uyarının peşinden Ebû Leheb: "Yuh olsun, yazıklar olsun sana! Bizi bunun için mi buraya topladın?" deyip kalkıp gitmişti. İşte bu sûre bu olay üzerine indirilmiştir.[793]

2. Diğer bir rivayette ise şu bilgiler yer almaktadır: Bir gün Ebû Leheb, Hz. Peygamber'e hitaben, "Sana inanırsam bana ne verilecek?" diye sormuş, Nebî (as) da: "Müslümanlara verilen ne ise o" cevabını vermişti. Bunun üzerine o, "Benim onlara göre bir üstünlüğüm yok mu?" deyince, bu defa Hz. Peygamber, "Ne ile üstün tutulacaksın ki!" demişti. Bu cevabı alan Ebû Leheb, "Böyle bir dine yazıklar olsun, beni diğer insanlarla bir tutan böyle bir din olmaz olsun!" demiş ve Yüce Allah bu sûreyi indirmiştir.[794]

Bu iki rivayete göre de, sûrenin Mekke'de indirildiği rahatlıkla görülmektedir. Ancak, Mekke'nin ilk dönemlerinde mi, yoksa biraz daha ileri-

793 Buhârî, Tefsîru Sûre-i 111.
794 Taberî, age., XXX, 336.

ki dönemlerinde mi indiği noktasında bir tereddüt oluşmaktadır. Çünkü Şu'arâ' sûresi peygamberliğin 7. yılında indirildiğine ve bu rivayet de onun 214. âyetiyle ilişkilendirildiğine göre, Mesed sûresinin indiriliş zamanı hakkında tam bir zaman tayininden yoksun kalmaktayız. Belki şu söylenebilir: Şu'arâ' 214. âyet, sûrenin genelinden ayrı olarak, daha önceki tarihlerde inmiş olabilir. Bu durumda zaman sıkıntısı ortadan kalkmış olur. Sûrede işlenen konu, Ebû Leheb ve hanımıyla ilişkili olduğu için, sûrenin iniş zamanı Hz. Peygamber'in onlarla ilişkisinin problemli bir hal aldığı birkaç yıl sonrası olmalıdır.

Burada asıl önemli olan husus, sûrede verilen mesajın evrensel oluşu ve bu mesajın amacının, Ebû Leheb gibilerin daima var olacağı haberinin verilmesidir. Böylece, onlara karşı dikkatli davranılması gerektiği noktasında Müslümanlar uyarılmaktadır.

b) Ebû Leheb: Kınamanın Konusu

Yüce Allah, bu sûreye kınama ile başlamakta ve olumsuz insan tipine dair bir örnek sunmaktadır.

تَبَّتْ يَدَآ اَبِى لَهَبٍ وَتَبَّ "Ebû Leheb'in iki eli kahrolsun, kendisi de." Âyetteki تَبَّتْ *tebbet* fiili "kurusun, beddua, kahrolsun", يَدَآ *yedâ* kelimesi "iki el, sosyal ve ekonomik güç", اَبِى لَهَبٍ *ebî leheb* tamlaması ise "alev ve ateşin babası" demektir.

Âyette bir kahır ve kınama yer almaktadır.

1. تَبَّ *tebbe* kelimesi, Mü'min 40/37 ve Hûd 11/101. âyetlerin işaretiyle, "helak ve hüsran" anlamına gelmektedir. Kelimeler, emir formatında olduğu gibi, bazen fiil formatında da dua anlamında kullanılır; bunun Kur'ân'da çeşitli örnekleri vardır. Bu bağlamda "Allah seni affetsin...";[795] "Kahrolası, nasıl da ölçüp biçiyor, etrafa bakınıyor";[796] "Kahrolası insan, nasıl da nankörlük ediyor"[797] âyetleri zikredilebilir. Ayrıca; غفر الله "Allah mağfiret etsin", رحمه الله "Allah ona rahmet etsin", صلى الله عليه "Allah ona (Hz. Muhammed'e) yardım ve rahmet etsin" ifadelerinde olduğu gibi, bu

795 Tevbe 9/43.
796 Müddessir 74/19-20.
797 'Abese 80/17.

tür dua cümleleri Arapçada mâzî (geçmiş zaman) kipiyle de söylenmektedir.[798] Bu nedenle, Mesed sûresinin ilk âyetinde yer alan *tebbet* ve *tebbe* kelimeleri beddua anlamına gelmekte ve "kahrolsun" manasını vermektedir.

2. Râzî'nin ikinci görüş olarak belirttiği üzere, Mesed sûresinin bu ilk âyetinde geçen *tebbet* ve *tebbe* kelimeleri "beddua" anlamındadır. İlki Ebû Leheb'in amelinin helak olmasını, ikincisi ise bizzat kendisinin helak olmasını amaçlamaktadır.[799] Bu durumda her iki kelime de dua formunda kabul edilmiş olmaktadır ki, bizim tercihimiz bu yöndedir. *Tebbet* fiilinin müennes (dişil) gelmesi, *yed/yedâ* kelimesi nedeniyledir. İkinci *tebbe*nin müzekker (eril) gelmesi ise, sûrenin âyet sonları uyumu nedenine bağlanmaktadır; ancak biz bu kanaatte değiliz. Çünkü son âyetin fâsılası *bâ* değil, *dâl* harfidir; demek ki bütünüyle sûrede böyle bir uyum yoktur. Fiilin *tebbe* şeklinde müzekker gelmesi, failin Ebû Leheb'e ait *hüve* zamiri olması nedeniyledir. Aksi takdirde onun da *tebbet* şeklinde gelmesi gerekirdi.

3. Diğer görüşe göre ise, تَبَّتْ *tebbet* kelimesi "talep, istek" anlamı verir. Âyet sonundaki تَبَّ *tebbe* fiili ise *ve kad tebbe* şeklinde okunarak bu işlemin gerçekleştiği kabul edilmektedir. Âyet sonundaki *tebbe* kelimesi, eğer "gerçekleşmiş olma" anlamına alınacaksa, o zaman "kurudu, kuruyacak" şeklinde bir ifade tercih edilmelidir; çünkü bu sûre indirildiğinde Ebû Leheb'in böyle bir durumu söz konusu değildi. Onun helaki Bedir savaşından bir hafta sonradır ki, bu tarih sûrenin indiriliş zamanıyla uyuşmamaktadır.

4. Yüce Allah, Ebû Leheb'in temsil ettiği iki güce kahr ve lanet etmektedir: Bunlardan ilki onun ekonomik gücüdür; diğeri de toplumdaki sosyal gücü ve otoritesidir. Âyette yer alan يَدَا *yedâ* kelimesi, bir sonraki âyetin de işaretiyle "mal ve kazanç" anlamına alınabilir. Dolayısıyla, bu anlamla birlikte sosyal gücü ve otoriteyi de temsil etmektedir.

5. *Yed, yedâ, eyd* kelimeleri asıl olarak vücudun bir organı, yani "el" için kullanılır. Ancak bu kelimenin mecâzî bir anlamı daha vardır. Yâsîn 36/71'de bu kelime, Yüce Allah'ı nitelemekte ve "kendisi" anlamına gelmektedir. Mâide 5/64'teki *yed* ve *yedâ* kelimeleri, yine mecaz olarak Yüce Allah'ın cömertliğini ifade etmektedir. Aynı şekilde Feth 48/10. âyetteki *yed* sözcüğü Yüce Allah'ın onayı, *eydî* kelimesi ise insanların biat kararı an-

798 Dua ifadeleri konusunda bk. Burûc sûresi, 4. âyet.
799 Râzî, age., XXXII, 167.

lamındadır. Hacc 22/10. âyette olduğu gibi, *yedâ* kelimesi "parçayı anarak bütünü kastetme" kuralı gereği bütünüyle insan fiillerini, insan iradesini ve eylemlerini ifade etmektedir.

6. Bütün bu anlamlardan farklı olarak *eyd/eydî* kelimesi Zâriyât 51/47. âyetin işaretiyle "güç, takat" anlamına da gelmektedir. Bunca anlam çeşitliliğine sahip olan bu kelimenin Mesed sûresinde kullanılmış olması, âyetteki mesajın evrenselliğini de ortaya koymaktadır. Buradan hareketle, ilgili kelimeyi "ekonomik güç ve sosyal nüfuz, otorite" olarak yorumlamayı uygun bulduk.

7. Âyetteki أَبِي لَهَبٍ *ebî / ebû leheb* tamlaması için de farklı yorumlar yapmak durumundayız.

a) Hz. Peygamber'in, asıl adı Abdüluzza olan amcası için kullanılan *Ebû Leheb*, yani "alevin babası" tamlaması, aslında ilgili şahsın kendi ismi değil, künyesidir. Çünkü bu kişinin Leheb adında bir oğlu yoktu; Utbe adında bir oğlu olduğu için künyesi Ebû Utbe olmalıydı. Ona "Ebû Leheb" denmesi, yanaklarının kıpkırmızı oluşu veya kızıl-a yanaklarının al al oluşu nedeniyledir.[800]

b) Layık olana "hayrın babası" veya "şerrin babası" dendiği gibi, Ebû Leheb'e de alay ve hakaret edilsin diye "ateşin babası" denilmiştir. Çünkü o, Kıyâmette ateş azabına çarptırılacak kişilerden birisidir.

c) Ebû Leheb'e bu künyenin verilme nedeni, çok parlak bir yüze sahip oluşu ve güzelliği de olabilir.[801] Bu durumda bu künye, yerme değil, övme amacına yöneliktir. Demek ki çevresindeki insanlar bu künyeyi ona duyulan bir hayranlığın, erişilmezliğin veya bir gıptanın ifadesi olarak layık görmüşlerdi; İslâm gelmeden önce de kişi bu künyeyle anılıyordu. İşte sûrenin ilk âyetinde onun hem sosyal gücü ve otoritesi, hem güzelliği, hem de malı ve kazancı kahır konusu edilmekte, böylece insanların ona duyduğu hayranlık, derin bir şekilde eleştirilip beddua konusuna dönüştürülmektedir.

c) Faydasız Mal ve Kazanç

İkinci âyette, dünyaya ait sahte değerlerin insan için aslında derin bir felâket olduğuna dikkat çekilmektedir.

800 Râzî, age., XXXII, 168; İslâmoğlu, age., s. 1321'de 1. not.
801 Esed, age., 1320'de 1. not.

مَآ أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُۥ وَمَا كَسَبَ "Malı ve kazandıklarının ona faydası olmadı." Âyetteki أَغْنَىٰ عَنْ *ağnâ 'an* ifadesi "fayda vermemek", مَالُ *mâl* kelimesi "mal, servet", مَا كَسَبَ *mâ kesebe* ifadesi ise "kazandıkları" demektir.

Bu âyetteki anlam farklarına değinmek gerekmektedir.

1. Baştaki *mâ* edatına göre, âyette farklı anlamlar söz konusudur:

a) Âyetteki ilk مَا *mâ* edatı, "olumsuzluk" anlamı verebilir. Kastedilen anlam ise, "Malı ve kazandıkları ona hiçbir yarar sağlamadı" şeklindedir. Tercümede tercih ettiğimiz anlama göre, Ebû Leheb'in malı ve kazancı, ona dünyaya tapma ve ateşi hak etme dışında hiçbir fayda sağlamamış, aksine onu felakete sürüklemiştir.

b) Cümleye, gelecek zaman anlamı da verebiliriz: "Malı da kazancı da ona hiçbir fayda sağlayamayacaktır." Anlatılmak istenen şey, malının da kazancının da hem dünyada, hem de âhirette Ebû Leheb'e yarar sağlamayacağını hatırlatmaktır. Bu durumda, "gelecekte meydana gelmesi kesin olan işler için, geçmiş zaman kipi kullanılması usulü" devreye girer. Her iki anlama göre de cümlenin başındaki *mâ* edatı, "olumsuzluk" anlamı verir.

c) Bu edat, olumsuzluk anlamı vermeyebilir de. Şeklen soru edatı olsa da, muhatabı susturmak veya kınamak da amaçlanmış olabilir. Buna göre anlam, "Malı ve kazandıkları ona ne fayda sağlamış ki!" veya "ne fayda sağlayacakmış ki!" şeklini alır.

2. مَالُهُۥ وَمَا كَسَبَ "Malı ve kazandıkları" ifadesinde de iki farklılık söz konusudur:

a) Bunlardan birine göre "mal", kişinin miras yoluyla sahip olduğudur; "kazandıkları" ise kendisinin çalışarak elde ettikleridir. Bu durumda kazandıkları, yani kesb ettikleri şeylere "mal" da "yapılan eylemler" de girer.

b) Diğer anlama göre "mal"ı, kişinin sahip olduğu bütün ekonomik değerler; "kazandıkları" ise onun çocuklarıdır.[802]

Şerre harcanan dünya malının kişiye hiçbir katkısının olmayaca-

802 Daha başka ihtimaller için de bk. Râzî, age., XXXII, 169-170.

ğı, Leyl 92/11'de ifade edilmektedir. Benzer şekilde, kişinin yakınlarının da ona yarar sağlayamayacağı çeşitli âyetlerde açıkça belirtilmektedir.[803] Durum böyle olunca, insanın sahip olduğu şeyler eğer hakkın ve hakikatin yolunda değilse, bunlar ister mal, miras, makam, ister otorite, şöhret, güzellik, isterse fazla çocuk veya fazla nüfus olsun, sonuç değişmemektedir. Bütün bunlar insanın başına dert olmakta, imtihanı kaybedip hem dünyada hem de âhirette azaba çarptırılmasına yol açmaktadır.

d) Acı Son: Cehennem

Yüce Allah mala, servete, şöhrete, otoriteye ve sosyal güce güvenmenin sonucu hakkında bilgi vermektedir.

1. Alevli Ateşe Yaslanacak

سَيَصْلٰى نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ "Sonunda o, alevli bir ateşte yaslanacaktır." Âyetteki يَصْلٰى *yaslâ* fiili "yaslanmak, girmek", ذَاتَ لَهَبٍ *zâte leheb* tamlaması ise "alevi olan, alevli" demektir.

a) Bu âyetteki يَصْلٰى *yaslâ* kelimesi, A'lâ 87/12'de genişçe izah ettğimiz üzere "girmek, yaslanmak" anlamına gelmektedir. Tıpkı Kaari'a 101/9'da olduğu gibi, böylesi kişilerin sığınağı ateş olacaktır. Ebû Leheb'in azmasının nedeni, malına ve ihtişamına güvenmesi idi. İşte böylesine mala düşkünlük gösterip, malının kendisini dünyada ebediyyen yaşatacağını sananlar için Hümeze sûresinde Hutame'den, yani gönüllere işleyen bir ateşten ve içinden çıkılması mümkün olmayacak direklere sahip bir azap mekânından söz edilmektedir.[804]

b) Mesed sûresindeki نَارًا *nâr* kelimesi, tek başına değil de, ذَاتَ لَهَبٍ *zâte leheb* sıfatı ile tanıtılmaktadır. Buna göre tamlama, "dünyada eşi, benzeri görülmemiş, son derece şiddetli bir alev ve ateş, yani sadece cisimleri yakan bir ateş değil, ruhları sarıp gönüllere nüfuz eden cehennem ateşi" dir.[805]

c) Sûrenin ilk âyetinde Ebû Leheb'in sosyal gücünü, otoritesini, zenginliğini, güzelliğini ve ihtişamını ifade eden *leheb* kelimesi, bu âyette onun

803 Lokmân 31/33; Fâtır 35/18; Me'âric 70/10-14; 'Abese 80/34-36.
804 Hümeze 104/1-9.
805 Yazır, age., X, 51.

gireceği ateşin sıfatı olarak sunulmaktadır. Demek ki, dünyada övünülen şeyler, âhirette insanın başına dert olabilir. Bu durum, çok ince bir mesaj güzelliği, sanatsal bir estetik ve ustalıklı bir anlatımla bilgimize sunulmaktadır. İlâhî rızadan yoksun bir itibar görüntüsü, durum değişmediği sürece, aslında kişinin felaketinin habercisidir. Parlaklık, güzellik, sosyal güç, otorite ve saygınlık gibi isimlendirmeler, gerçek anlamda bir değerin temsilcisi değil de, kişilerin kendilerini tatmine yönelik ürettikleri birer unsur iseler, sonuç maalesef çok acı olabilir.

İşte Mesed sûresinde bizlere verilmek istenen mesajın özü bu noktada şekillenmektedir. Sahte itibarlar felâket getirirler. "İzzet ve şeref isteyenler bilsin ki, gerçek izzet ve şeref bütünüyle Allah'ın yanındadır."[806]

Ey Rabbimiz, bizleri itibarı Senin yanında ve rızanda arayanlardan eyle.

11. Eşi de Beraberinde Olacak

وَامْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ "Odun taşıyıcı olarak eşi de (ateşe girecektir)." Âyetteki امْرَأَتُ *imraeh* kelimesi "eşi", حَمَّالَةَ الْحَطَبِ *hammâlete'l-hatab* tamlaması ise "odun taşıyıcısı" demektir.

Bu ifadeye "laf taşıyıcılığı yapan eşi de" anlamını vermemiz de mümkündür. Çünkü onun, bu kadından başka iki tane daha eşi olduğu, bunu onlardan ayırmak için böyle bir sıfata yer verildiği anlaşılmaktadır. Böylece, suçu işleyenle işlemeyeni ayırt etmenin gereğine işaret edilmiş olmaktadır.

a) Ebû Leheb'in eşinin ismi Ümmü Cemîl olup; Harb b. Ümeyye'nin kızı, Ebû Süfyân'ın kız kardeşi ve Muaviye'nin de halasıdır. Eşinin gireceği alevli ateşe bu kadın da girecektir. Rivayetlere göre bu kadın, Hz. Peygamber'e zarar vermek için onun yoluna odun ve diken taşıyıp atarmış. Ayrıca, insanlar arasında söz getirir-götürür, laf taşırmış; Hz. Peygamber'i fakirlikle ayıplar ve kınarmış.[807]

b) "Odun taşıyıcılığı" ifadesi, Araplarda yaygın bir kullanıma sahipti ve çok konuşanlara da böyle hitap edilirdi. Yanlış yere ve hatalı olarak çok konuşan kişi elbette günah yüklenecektir. Hz. Peygamber'i üzen, ona

806 Fâtır 35/10.
807 Rivayetler için bk. Taberî, age., XXX, 338-339; Râzî, age., XXXII, 171-172.

karşı yakışıksız söz ve davranışlarda bulunan bir kadının sonu, ateş azabıdır ve kendi azabının yakıtını, taşıdığı laflar ve yüklendiği günahlarla oluşturmaktadır. Bakara 2/24 ve Tahrîm 66/6. âyetlerde belirtildiği üzere, cehennemin yakıtları arasında insanlar da vardır ve bu kadın, işlediği ve yüklendiği günahlar nedeniyle yakıtını kendisinin oluşturduğu ve hazırladığı ateşe atılacaktır.

III. Eşinin Boynunda İp Bulunacak

فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ "Boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu halde." Âyetteki جِيدٍ *cîd* kelimesi "boyun, gerdan", حَبْلٌ *habl* sözcüğü "ip, halat", مَسَدٍ *mesed* kelimesi ise "maddesi ne olursa olsun bükülmüş, kuvvetli" demektir.

Burada anlatılmak istenen husus, Ebû Leheb'in hanımı Ümmü Cemîl'in, dünyada yaptığı eylemlerin âhirette boynuna çelik bir halat gibi geçirileceğinin haber verilmesidir. Âhirette insanlar cehenneme atılırken zincirlere vurulacak, en ağır mahkûm muamelesine tabi tutulup, buradaki gurur ve kibirleri yerle bir edilecek;[808] adeta aşağılık bir varlık görüntüsüyle azaba bırakılacaklardır. Burada taşınan şeyler, orada azabın araçlarına ve yardımcılarına dönüşecektir. Böyle davrananlar dünyada çevresindekilere deşifre edilecek ve böylece gittikleri yolun yanlışlığı özellikle vurgulanmış olacaktır.

Bu sûrede "Ebû Leheb" künyesi yerine Abdüluzza veya Ebû Utbe, eşi için de "hanımı" denilip Ümmü Cemîl denmemesinin çok önemli bir nedeni olmalıdır. Bu tür hitaplar, Kur'ân'da genel bir üslup olarak takip edilmektedir. Amaç, anlatılan olayların kişilerle veya zamanlarla sınırlı kalmayıp, evrensel bir nitelik arz etmesini sağlamaktır. Bu sûrede olduğu gibi, kişiler neye güvenirlerse o cinsten bir sonla karşılaşır ve yaptıklarının derin pişmanlıklarını yaşarlar.

808 Furkaan 25/13; Mü'min 40/71-72; Hâkka 69/32.

MESED SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-3. âyetler): Sahip oldukları ekonomik varlıkların, kendilerini dünyada ebediyyen yaşatacağına inananlar, bu âyetlerde kınanmakta ve kahra konu edinilmektedirler. Ekonomik güç ve sosyal otorite insanı saptırınca, artık mal da kazançlar da kişiye fayda vermez olur. Sonunda, dünyada övündükleri şeyler cinsinden âhirette azaba uğratılırlar. İşte Mesed sûresinde, böyle bir ahlâk düşüklüğünün sonu, Ebû Leheb örnekliğinde dile getirilmektedir.

(4-5. âyetler): Hakk düşmanlarına yardım ve yataklık edenler de aynı sonu yaşayacaklar, onlar da yaptıkları cinsinden cezaya çarptırılacaklardır. Bu azap durumu Ebû Leheb'in eşi örnekliğinde insanlığa ibret olarak sunulmaktadır.

Malı kendisine sıkıntı olanlardan ve malının peşinden koşanlardan değil, malı peşinden koşturan ve malına hükmedenlerden olmamızı niyaz ediyoruz.

112. İHLÂS SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

İnsanı şirkten arındırmayı ve uzak tutmayı amaçladığı için adına İhlâs denen ve daha pek çok isimle anılan bu sûre, resmî sıralamada 112, iniş sırasına göre ise 22. sûredir. Mekke döneminin ilk yıllarında indirilmiştir ve 4 âyettir.

İhlâs sûresi, önceki Mesed ve daha önceki Kâfirûn sûresiyle anlam ilişkisine sahiptir. Kâfirûn sûresindeki tevhid ilanı bu sûrede açıklığa kavuşturulmaktadır. Mesed sûresinde ele alınan, dünyaya tapıp hakkın karşısına dikilme anlayışının karşıtı olarak İhlâs sûresi getirilmektedir. İnkârcılar için yaşanacak azap tehlikesinin zıddına, kurtuluşun iman reçetesi işte bu sûrede verilmekte ve Müslümanlar inşa edilmektedir.

Kayıpta olmak bir kader ve zorunluluk değildir, kurtuluşa kavuşmak esastır. Kurtuluşun yol haritası İhlâs sûresinde çizilmektedir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴿١﴾ اللَّهُ الصَّمَدُ ﴿٢﴾ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ﴿٣﴾ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ﴿٤﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. De ki: "O, Allah'tır; tektir. **2.** Allah Samed'dir. **3.** Doğurtmamıştır ve doğurulmamıştır. **4.** O'nun dengi de yoktur."

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-4. ÂYETLER:

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴿١﴾ اللَّهُ الصَّمَدُ ﴿٢﴾

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ﴿٣﴾ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ﴿٤﴾

"1. De ki: O, Allah'tır; tektir. 2. Allah Samed'dir. 3. Doğurtmamıştır ve doğurulmamıştır. 4. O'nun dengi de yoktur."

a) Sûrenin İniş Sebebi ve Fazileti

İniş sebebi olarak oldukça fazla rivayet nakledilen bu sûre, muhtemelen Yüce Allah'ın varlığı hakkında sorulan sorulara cevap olarak indirilmiştir. Bu soruları Müslümanlar sormuş olabileceği gibi, alay etmek amacıyla kâfirler de sormuş olabilir.[809] Ayrıca bu sûre, Yüce Allah'a çocuk isnadında bulunan veya O'nunla nesep bağı kurmaya çalışan herkese açık ve evrensel bir cevaptır.

Bu sûrenin faziletine dair pek çok rivayet vardır. Besmele ve Fâtiha'da da söylediğimiz gibi, Kur'ân'ın bütün âyetleri ve sûreleri Yüce Allah'ın kelâmıdır. Bu itibarla, hiçbiri diğerinden daha iyi veya daha az iyi değildir, hepsi aynı değerdedir. Sadece, bu sûrenin Kur'ân'ın üçte birine denk sayılması,[810] konu bakımından tevhidi ele alması nedeniyledir. Çünkü Kur'ân'ın üç ana konusu vardır: Tevhîd, nübüvvet, âhiret. İşte İhlâs sûresi, tevhid konusunu ele alması itibariyle, böyle bir konum arz etmektedir.

b) Bir İsim, İki Sıfat: Allah, Ehad, Samed

Kur'ân'da Yüce Allah hakkında bilgi veren çeşitli âyetler[811] veya âyet grupları[812] olsa da, bütünüyle tek bir konu çerçevesinde Cenâb-ı Hakk'ı anlatan tek sûre İhlâs sûresidir. "İhlâs sûresi, bütünüyle Allah'ı tanıtan ilâhî

809 Nüzül sebepleri için bk. Taberî, age., XXX, 342-343.
810 Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân, 13; Tevhîd, 1; Müslim, Müsâfirûn, 259.
811 Bakara 2/163, 255; Âl-i İmrân 3/2; Nûr 24/35; Zümer 39/67; ...
812 Haşr 59/22-24.

bir kartvizittir"[813] ifadesi, sûreyi çok güzel bir şekilde tanımlamaktadır. İhlâs sûresinde Yüce Allah'ın "Allah, tek ve samed oluş" şeklinde üç olumlu isim ve sıfat yer almışken, "doğurtmamış ve doğrulmamış olmak" ile "Kendisine hiçbir şeyin denk olmaması" noktasında da üç olumsuz nitelik üzerinde durulmaktadır. İlk üç ifade *takdîs*, son üç nitelik ise *tesbîh*tir. Önce olumluları açıklayalım.

1. Lafza-i Celâl: Allah (cc)

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ "De ki: O, Allah'tır; tektir." Bu cümleyi "De ki: O Allah, tektir" şeklinde tercüme edenler de vardır. Bu durumda, âyetin tek cümleden oluştuğu kabul edilmiş olur.[814] Bizim tercih ettiğimiz anlama göre ise, âyet iki cümledir ve anlam da buna uygun olarak "De ki: O Allah'tır; tektir" şeklindedir. Besmeleyi açıklarken de belirttiğimiz üzere, lafza-i celâl Yüce Allah'ın özel ismidir, tercüme edilemez.

11. Yüce Allah Tek'tir

Âyetteki اَحَدٌ *ehad* kelimesi, "teklik sadece kendisine ait olan" anlamında, sadece Yüce Allah'ı nitelendirir. "Bölünüp parçalara ayrılmayan" veya "parçalardan meydana gelmeyen varlık" anlamında Yüce Allah için kullanılan *ehad* kelimesi, *vâhid*den farklıdır. Bu durumda *ehad*, maddî ve manevî, aklî ve hissî tüm açılardan biricikliği, eşsizliği ve benzersizliği ifade eder.[815] Bu nedenle de başına *el* "belirteç takısı" almamıştır. Çünkü bu takı, bir şeyi benzerlerinden ayırt etmek için kullanılır. Oysa Yüce Allah, eşsiz ve benzersiz tek varlıktır. *Ehad* sıfatının burada gelmesinin nedeni, müşriklerin şirk inancını reddetmeye yönelik olsa gerektir.

111. Yüce Allah Samed'dir

اَللّٰهُ الصَّمَدُ "Allah Samed'dir." Bu ifade, "Yüce Allah yaratıklara muhtaç değildir" demektir. *Samed*, "ihtiyaçlar konusunda kendisine yönelinen, başvurulan efendi, büyük" anlamına gelmektedir. Bu anlam, "Allah zengindir;

813 İslâmoğlu, age., s. 1323'te 2. not.
814 Âyetteki hüve zamiri, işaret isimlerinden olmadığı için, bu zamiri "mübtedâ", Allâh lafzını "birinci haber", ehad kelimesini ise "ikinci haber" olarak kabul etmek gerekir.
815 İslâmoğlu, age., s. 1323'te 2. not.

sizler O'na muhtaçsınız"[816] ve "Ey insanlar, hepiniz Allah'a muhtaçsınız..."[817] âyetleriyle de desteklenmektedir.

Kur'ân'da sadece burada kullanılan *samed* kelimesi için şu anlamlar zikredilmektedir: "Öncesiz, sonrasız, bütün kâinatın sahibi, evrenin yaratıcısı, her şeyi bilen, kerem sahibi, şan ve şerefi zirvede olan, kendisine yalvarılan, kendisinden yardım istenen, dilediğini yapan, istediği hükmü veren, kararından sorguya çekilemeyen, hükmüne karşı konulamayan, büyük, yüce, efendi, zengin, en yukarıda olan, doyuran, doyurulmayan, koruyan, korunmaya muhtaç olmayan, evvel olan, bâkî kalan, sonsuz, ölümsüz olduğu için kendisine vâris olunmayan, uyumayan, uyandırılmayan, başkalarıyla mukayese edilemeyen, ayıbı, kusuru bulunmayan, mutlak galip olup hiçbir şekilde mağlup edilemeyen, hiç kimseye ihtiyacı olmayan, gözlerin idrak edemediği, doğurtmamış ve doğurulmamış, değişmeyen ve farklılaşmayan."[818]

Bütün bu ifadeler, aslında *samed* kelimesinin Yüce Allah'ın mükemmelliğini ifade eden en önemli kelimelerden biri olduğunu göstermektedir. Belli ki, *samed* kelimesini birkaç kelimeyle izah etmek mümkün değildir. Mükemmellikler, akla gelebilecek ve gelemeyecek unsurları içerdiği için, Yüce Allah'ı herhangi bir şekilde sınırlayıcı ifadelerden kaçınmak durumundayız.

c) Yüce Allah Bakımından Üç İmkânsızlık

Sûrenin son iki âyetinde ise, Yüce Allah için mümkün olmayan üç husus ifade edilmektedir.

1. Doğurtmamıştır; Doğurulmamıştır

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ "O, doğurtmamış ve doğurulmamıştır." Aslında önce "doğmak"tan, daha sonra "doğurmamak"tan söz edilmesi gerekirken, burada öncelikle "Yüce Allah'ın hiç kimseyi "doğurtmaması" ifade edilmektedir. Bunun nedeni, Yüce Allah'a çocuk isnad edenleri susturmaktır.

816 Muhammed 47/38.
817 Fâtır 35/15.
818 Râzî, age., XXXII, 181-182.

a) Âyetin ilk cümlesi olan لَمْ يَلِدْ ifadesine "doğurmadı" anlmamını değil de "doğurtmadı" anlamını vermekteyiz. Çünkü doğurmak "dişi" varlığın sıfatıdır; bu nedenle âyette لَمْ تَلِدْ *lem telid* kalıbı kullanılmadığı için burada kast edilen anlamınYüce Allah'ın -hâşâ- anne olmadığı değil, hiç kimseyi doğurtmayan varlık anlamında "baba" olmadığını ortaya koymaktır. Elbette Yüce Allah "anne de değildir, baba da değildir." Kur'ân'ın indirildiği dönemde Yüce Allah'a çocuk nispetinde bulunanların maksadı O'nu "baba" motifiyle buluşturmaktı. İşte âyet bu algıyı kökünden reddetmektedir. Eşi de yoktur, çocuğu da yoktur. Dolayısıyla hiç kimsenin doğmasına fiziksel olarak neden olmadığı için "baba" da değildir. O sadece yaratandır; bütün babaları, anneleri ve çocukları O yaratmıştır; annelik, babalık ve çocukluk sıfatlarından münezzehtir.

b) Mekkeliler, Yüce Allah'a çocuk nispet ediyorlar veya melekleri O'nun kızları sayarak O'na kız çocuklar isnat ediyorlardı.[819] Bu âyetin öncelikle hedef aldığı kişiler, bu tür şirk içerisinde bulunanlardır. Öte yandan cinlerle de Allah arasında bir nesep ilişkisinin olduğunu sanarak, Allah'ın kız ve erkek çocukları olduğunu iddia edenler de vardı. En'âm 6/100 ve Sâffât 37/158 gibi âyetlerde bunlar hakkında bilgiler yer almaktadır. Dahası bazı Hıristiyanlar Hz. İsa'nın,[820] bazı Yahudiler Hz. Üzeyir'in,[821] hatta Yahudî ve Hıristiyanlar kendilerinin Yüce Allah'ın oğlu olduklarını iddia ediyorlardı.[822] İşte, İhlâs 3. âyette bütün bu iddiaların asılsız olduğu açıkça ortaya konulmaktadır.

c) Yüce Allah, hiç kimseyi doğurmadığı gibi, hiç kimse tarafından da doğurulmamıştır. Hiç kimseyi doğurmamış, yani ana veya baba olmamıştır; hiç kimse tarafından doğurulmadığı için de başkasının çocuğu olmamıştır. *Ehad* ve *Samed* olmak zaten bunu gerektirir. Başka bir varlığa aynısıyla ait olabilen sıfatlar, tek olan varlığa ait olamazlar. Çünkü başka varlıklarda bulunan sıfatlar bir başkası tarafından verilmiş demektir.

Doğurulan fani olduğu gibi, doğuran veya doğurtan da fanidir. Doğurulan varlık, sonradan var edilmiş demektir. Sonradan var edilmek veya fani olmak, Yüce Allah'ın hiçbir şekilde sıfatı olamaz. İhlâs sûresinin bu âyeti, Yüce Allah'ın zatına aykırı kabulleri reddetmeyi bize öğretmektedir.

819 Nisâ' 4/171; Nahl 16/57; İsrâ 17/111; Kehf 18/4; Meryem 19/90-92; Furkaan 25/2; Sâffât 37/151-153; Zuhruf 43/19; Necm 53/21; Cinn 72/3.
820 Mâide 5/17, 72, 73; Tevbe 9/30.
821 Tevbe 9/30.
822 Mâide 5/18.

11. Dengi de Yoktur

وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ "O'nun hiçbir dengi de yoktur." Âyetteki كُفُوًا *küfüvv* kelimesi "denk" demektir.

Burada üzerinde durulan nokta, Taberî ve Râzî'nin de belirttiği gibi Yüce Allah'a denk veya benzer hiçbir şeyin olamayacağı gerçeğini vurgulamaktır. Ayrıca âyetin "Allah'ın eşi olmadığı" anlamına da gelebileceği ifade edilmektedir.[823] Bu son anlam bir önceki âyetle ilişkilidir. Çünkü doğurmak da doğurulmak da, sonuçta bir eşe ihtiyaç gösterir. Oysa hiçbir varlık, hiçbir şekilde Yüce Allah'ın eşi olmamıştır; olamaz da.[824] İşte Yüce Allah, kendisinin eşi olmadığı gerçeğini hatırlatarak, çocuk sahibi olmak ya da başkası tarafından doğurulmak işleminden uzak olduğunu bu şekilde beyan etmektedir.

Bu durumda, Yüce Allah'ın varlığında, kâinatı idare edişinde, varlıkları yok edişinde, yeniden diriltişinde, hâsılı O'na ait sıfatlarında hiçbir dengi ve benzeri olmadığı gibi, yardımcısı da yoktur. Çünkü bir dengi, benzeri veya yardımcısı olmak, şu veya bu şekilde bir eksiklik ifadesidir. Oysa Cenâb-ı Hakk *sübhân*dır, yani bütün eksikliklerden uzaktır. *Sübhân*lık, Yüce Allah'a nispeti caiz olmayan bütün sıfatları reddeder ki bu sûrenin son iki âyeti O'nun *sübhân*lığının bir ifadesidir. Sûrenin ilk iki âyeti ise O'nun *takdîs*inin, yani mukaddesliğinin veya bütün kemal sıfatlarla donanımlı oluşunun bir ifadesidir.

İHLÂS SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-4. âyetler): İhlâs sûresi bir arınma sûresidir. Bu sûrede, insanların şirk ve küfür batağına batması engellenmek istenmekte, inananların halis ve arı duru hale gelmelerini sağlamak amaçlanmaktadır. Ele aldığı konular bağlamında, bu sûrede Yüce Allah'ı tanıtan, ne olduğunu ve ne olmadığını ana hatlarıyla bildiren, tevhidin ana çizgisini belirleyen bir içerik vardır. Fıtratı harekete geçiren, haniflik vurgusunu içten içe hissettiren, kalbe yazılıp orada süslü gösterilen ve imanı pekiştiren mesajlar da bu sûrenin kapsamında yer almaktadır.

823 Taberî, age., XXX, 347-348; Râzî, age., XXXII, 184.
824 En'âm 6/101; Cinn 72/3.

Yaratılış gayesini Yüce Allah'ı tanımaktan başlatan, tek olan ve tekliğini hiç kimseyle paylaşmayan, insanların müracaat edeceği tek adres olarak ilâhî kapıyı işaret eden sıfatlar yine bu sûrededir. Yüce Allah'ı bir insan veya başka varlıklar gibi algılamaya çalışanlara "O'nun dengi yoktur" fermanını, Yüce Allah işte bu sûrede insanlığa açıkça ilan etmektedir. Yüce Allah inanılan, güvenilen, yardımına sığınılan ve yardımını esirgemeyen bir varlık olarak tanıtılmakta ve böyle bir ilâha kul oldukları bilinci insanlara verilmeye çalışılmaktadır.

Ele aldığı işte bu tevhid konusu nedeniyle de İhlâs sûresi, Kur'ân'ın üçte birine denk olacak kadar anlam derinliğine sahip bir sûredir ve onu anlayarak, düşünerek ve hissederek kıraat edenler Kur'ân'ın çok önemli bir konusunu, yani tevhidi anlamış olurlar.

İmanını ihlâsla bütünleştirebilen, tevhid dairesini kaybetmeden Yüce Allah'a kulluk yapabilen ve sonuçta cennetle ödüllendirileceklerden olmak Rabbimizden niyaz ediyoruz.

113. FELAK SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke'nin ilk yıllarında indirilen ve 5 âyetten oluşan Felak sûresi, resmî sıralamada 113, iniş sırasına göre ise 20. sûredir.

Râzî'nin de vurguladığı üzere, Yüce Allah kendisini zatında ve sıfatlarında uygun olmayan şeylerden münezzeh kılmak üzere İhlâs sûresini anlamayı ve okumayı emredince sanki kul şöyle demiş gibidir: "Ya Rabb, bu itaat gerçekten çok büyük ve onu hakkıyla yapma konusunda kendime güvenemiyorum." Bunun üzerine, sığınmanın nasıl olacağı öğretilmek üzere bu iki sûre indirilmiş gibi görülebilir. Böyle olunca Felak ve Nâs sûrelerinin İhlâs'tan sonra sıralanışı ikna edici bir anlam kazanmış olur.

Bu sûrede insanları rahatsız eden asılsız bazı korkulardan sığınmanın adresi öğretilmekte, insan nelerden kime sığınacağı noktasında bilgilendirilmektedir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ﴿١﴾ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ﴿٢﴾ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ﴿٣﴾ وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ﴿٤﴾ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ﴿٥﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-5. De ki: "Yarattıklarının, ortalığı kaplayan karanlığın, düğümlere üfleyenlerin ve kıskançlık duyduğunda kıskancın şerrinden sabah aydınlığının Rabbine sığınırım."

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-5. ÂYETLER:

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ﴿١﴾ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ﴿٢﴾ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ﴿٣﴾

وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ﴿٤﴾ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ﴿٥﴾

"1-5. De ki: Yarattıklarının, ortalığı kaplayan karanlığın, düğümlere üfleyenlerin ve kıskançlık duyduğunda kıskancın şerrinden sabah aydınlığının Rabbine sığınırım."

a) Sûrenin İndiliş Yeri

Hem Felak hem de Nâs sûresinin nerede indikleri konusunda çeşitli kanaatler ileri sürülmüş ve değişik rivayetler esas alınarak farklı görüşler ortaya konulmuştur. Râzî, İbn Kesîr ve Elmalılı gibi bazı müfessirler bu iki sûrenin Medine'de indirildiği görüşünü kabul etmişlerdir. Taberî başta olmak üzere diğer pek çok müfessirimiz ise, sûrenin içeriği ve üslubu nedeniyle Mekke'de indirildiğini benimsemişlerdir.

Gerçekten, bu sûrelerin gerek üslubu, gerekse muhtevaları, tipik birer Mekke sûresi niteliğindedir. Dolayısıyla biz de bu görüşü benimseyerek izahlarımızı bu görüş doğrultusunda yapmaya çalışacağız.

b) Sığınılacak Tek Varlık: Yüce Allah

Felak sûresinde, çeşitli fitne ve şerlerden sığınılacak makam olarak Yüce Allah gösterilmekte, başka arayışlara girmeme noktasında mesaj verilmektedir.

1. Felak'ın Rabbine Sığınmak Gerekir

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ "De ki: Sabah aydınlığının Rabbine sığınırım." Âyetteki قُلْ *kul* emri "de ki", أَعُوذُ *e'ûzü* fiili "sığınmak", الْفَلَقِ *el-felak* kelimesi "sabah aydınlığı" demektir.

Sûrenin قُلْ *kul* "de ki" emriyle başlamasından, bu konuda Hz. Peygamber'e bazı soruların sorulduğunu, ilgili sorulara cevap olarak da bu sûrelerin indirildiğini anlamaktayız.

a) Kendisinden sığınılmak istenen şeyler, daha çok cin ve şeytan gibi görünmeyen varlıklar olarak yaygınlık kazandığı için, sûrenin iniş nedenleri arasında bu doğrultuda bilgiler mevcuttur. Nahl 16/98'de belirtildiği üzere, Kur'ân okunduğunda kovulmuş şeytandan Allah'a sığınmak Allah'ın bir emridir. Benzer şekilde bir başka sığınma emri de Mü'minûn 23/97'de şeytanın vesveseleri nedeniyledir ve sığınılacak makam da yine Yüce Allah'tır.

b) Kur'ân okumak gibi hayırlı bir işte şeytandan Allah'a sığınmak emredildiğine göre, korkulan şeylerden de O'na sığınmak elbette çok daha anlaşılabilir insânî bir tutumdur. Kur'ân'dan herhangi bir bölüm okunurken *isti'âze* denilen sığınma işlemi nasıl ki insan aklının kötü düşüncelerden uzaklaşmasını sağlamaya yönelik bir tedbir ise, görünür-görünmez çeşitli tehlikelere karşı Yüce Allah'a sığınmak da benzer şekilde vücudun korumaya alınmasını içerir. Bu nedenle hem burada, hem de Nâs sûresinde korunulacak şeylerin sayısı bir tek varlık ile yani sadece şeytan ile sınırlı tutulmamaktadır.

c) Âyette geçen ve sûreye de isim olan الْفَلَق *el-felak* kelimesi, "cehennemde kapalı bir yer, cehennemde bir ev, kuyu, bizzat cehennemin isimlerinden biri, sabah ve sabahın aydınlığı" anlamlarına gelmektedir.[825] Dahası bu kelime, "yarılıp çıkmak, şafak, tan, iki tepe arasındaki alçak, oturaklı, düz yer, suçluların ayaklarına vurulan tomruk, falaka, çanak dibindeki süt" gibi anlamlara da gelir.[826] Kelimenin Felak sûresindeki anlamını En'âm 6/96'da da kullanıldığı üzere, "sabahın aydınlığı" şeklinde vermek daha doğru gözükmektedir.

d) *Felak* kelimesinin, mahlûkatın yoktan yaratılmasında, özellikle göklerin ve yerin başlangıçta birbirine yapışık olup sonradan ayrılmasında yaşanan patlamaya işaret etmesi de mümkündür. Dahası, mahşerde varlıkların yeniden meydana getirilmesi için yaşanacak şekillenmeyi de ifade edebilir. *Felak, infilâk* gibi yarılıp yeni bir şekil almayı beraberinde getirir. Bu doğrultuda âyette kast edilen husus, Yüce Allah'ın bütün bu hakikatlerin sahibi olduğu mesajını vermek olabilir.

e) Mekke'de yaşanan karanlık ve iç karartıcı şartların ardından aydınlık bir sabahın geleceği bu şekilde müjdelenmekte ve Müslümanların

825 Taberî, age., XXX, 349-350.
826 Yazır, age., X, 143-144.

bozuk moralleri böylece düzeltilmek istenmektedir. Sabahın müjdelenmesi ve yarınların daha güzel ve rahat olmasının haber verilmesi, sûrenin iniş yerinin Mekke olduğunun da bir delilidir. Sabahlar, karanlık gecelerden sonra yaşanır. İşte, Müslümanların gecesi durumundaki ilk dönemlerin, yerini aydınlığa bırakacağı Duhâ 93/4 ve 5. âyetlerde müjdelenen hususların bir anlamda destekçisi durumundadır. Müddessir 74/32-33'te karanlık gecenin gidip aydınlık günün gelmesinden söz edilmekte, Leyl 92/1-2'de de önce etrafı bürüyen karanlık geceye, ardından açılan gündüze dikkat çekilmektedir. Bunların hepsi kanaatimizce aynı gerçeği işaret etmektedir.

f) *Felak* kelimesi *rabb* kelimesiyle birlikte kullanılınca, "sabahın sahibi olan Yüce Allah'ın Müslümanların da sahibi olduğu ve onları yardımsız bırakmayacağı" dolaylı olarak ifade edilmiş olmaktadır. Zaten sığınma isteği, Müslümanların daima sığınacakları bir makamın bulunduğunu ortaya koymaktadır.

g) Kelimenin "cehennemde bir yer, ev veya cehennem" şeklindeki anlamları, benzer şekilde Müslümanları rahatlatmaya, düşmanlarını ise korkutmaya yöneliktir. Yüce Allah, hafife alınan uyarılar nedeniyle kendisini hatırlatmakta, azap yerinin sahibi olduğunu bildirmekte, dünyada Müslümanlara hayatı zindan edenlere, âhirette zindan türünden bir karşılık vereceğini beyan etmektedir. Mekke'nin ilk yıllarında Müslümanlara yaşatılan ağır boykotların uygulayıcıları, eğer tevbe etmeden ve Hakk'a boyun bükmeden ölmüşlerse onları bekleyen yer, Nebe' 78/26. âyet gereği "uygun bir karşılık olarak" benzer çukurlar, zindanlar ve hapishaneler olacaktır.

h) İşte *felak* kelimesinin hem "sabahın doğması", hem de "cehennemin adı" olması şeklindeki anlamları Müslümanları rahatlatmakta ve motive etmekte, karşıtlarını ise uyarmayı ve korkutmayı amaçlamaktadır. Bu durum dün böyleydi, bugün de böyledir, muhtemelen yarın da böyle olacaktır.

11. Yaratıkların Şerrinden

مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ "Yarattıklarının şerrinden." Âyetteki شَرّ *şerr* kelimesi "şer, kötülük", مَا خَلَقَ *mâ haleka* fiili ise "yarattığı şey" demektir.

Yüce Allah, bu âyette yarattığı varlıkların şerrinden Kendisine sığınılmasını istemektedir; çünkü şerrin kaynağı O değildir, yaratılanlardır. Şerri Allah istemez ve yapmaz, yaratıklar ister, Yüce Allah ise imtihan gereği yaratır.

a) Burada sözü edilen yaratık, öncelikle "İblis"tir. Çünkü en çok şer isteyen ve aşılayan varlık odur. Bu nedenle onun yaptığı ve aşıladığı şerden ve kötülüklerden Yüce Allah'a sığınılmasını emretmektedir.

b) Âyette kastedilmesi muhtemel yaratıklardan bir diğeri "cehennem" olabilir. Bu durumda, cehennemin şerrinden veya felâketinden yine Yüce Allah'a sığınılması isteniyor demektir. Bu anlam, ilk âyetteki *felak* kelimesinin "cehennem" anlamıyla da örtüşmektedir.

c) Âyette sığınılması istenen yaratıkların şerri kavramını sadece "İblis" ve "cehennem"le sınırlı tutmak elbette âyetin anlamını daraltmak olacaktır. Bu itibarla, insana zararı dokunan, görünen-görünmeyen, hissedilen-hissedilmeyen, maddî-manevî ne kadar zararlı varlık ve zarar türü varsa, hepsinden uzak durmaya, onlardan etkilenmemeye veya korunmaya çalışmak insanın doğal olarak yapısında vardır. Burada hatırlatılan nokta, sığınılacak yerin Yüce Allah olduğu gerçeğidir.

d) Bakara 2/102'de de belirtildiği üzere, Yüce Allah izin vermedikçe hiç kimse hiç kimseye zarar veremez. Dolayısıyla, alınması gereken ve fıtrat olarak öğretilen önlemler alındıktan sonra, her türlü zararlının zarar girişiminden Yüce Allah'a sığınmak en doğru işlemdir. Doğru yere sığınanlar, Cinn sûresinde belirtildiği üzere, cinlere sığınan ve onların gereksiz yere şımarmalarına neden olanlar gibi davranmazlar. Varlıklar ne için yaratıldıysa o uğurda çalışmalı, görevlerini ve hadlerini bilmelidirler.

III. Karanlığın Şerrinden

وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ "Ortalığı kaplayan karanlığın şerrinden." Âyetteki غَاسِق *ğâsık* kelimesi, "zifiri karanlık, dolgunluk, akmak, dökülmek, soğukluk ve dolmak", وَقَبَ *vekabe* fiili de "bastırmak, gitmek" demektir.

İlk âyetteki *felak* kelimesi nasıl ki "sabahın aydınlığı" anlamına geliyor idiyse, bu ifade de onun zıddı olarak "zifiri karanlığın bastırması" anlamına gelmektedir. *Ğâsık* kelimesinin "içilemeyecek derecedeki soğuk ve kötü kokulu meşrubat veya su" anlamı nedeniyle Nebe' 78/25. âyetteki "Yalnız kaynar su ve irin (içerler)" cümlesi de kelimenin bu anlamını destekler mahiyettedir.

a) Kurtubî'nin de belirttiği gibi, gece bilinmeyen ve görünmeyenden duyulan korku ve endişeyi artıran unsurdur. Aslında her karanlık, bir çeşit gizem ve korku nedeni olarak görülür. Önünü görememek, insanı na-

sıl davranacağı noktasında çaresiz bırakmaktadır. "İlk muhataplar geceyi öylesine öcüleştirdiler ki, onu bir tür "şer ilâhı" gibi görmeye başladılar. Dinlenme vakti olarak insana Allah'ın ikram ettiği geceye "şer ilâhı" rolü yüklemek, hiç şüphesiz akıl ve iradeyi bastıran cehalet karanlığının şerrine maruz kalmaktır."[827] Bu nedenle, karanlıkları sadece gündüzün zıddı olan gece olarak sınırlandırmak âyetin anlamını da daraltmak anlamına gelir.

b) Hayatı karartan her şey, öncelikle ve özellikle cehalet karanlıkları, insana şer olarak sunulabilecek en tehlikeli etkenlerdir. Bu sûre, bastıran karanlığın kötülük etkilerinden, yükselen sabahın Rabbine sığınma emrini içermekte, her olumsuzluğun üstünde bir olumlu değerin varlığı gerçeğini insana öğretmektedir. Eğer karanlıklar varsa, bilinmelidir ki aydınlık da vardır. Üstelik mecâzî karanlıklar yaratılmışların eseridir, süreklilik ve tutarlılık göstermezler. Oysa aydınlığın Rabbi her şeyin üstesinden gelen yegâne sığınak olarak hatırlatılmakta, bir anlamda çaresizlik edebiyatının bir aldatmaca olduğu ifade edilmiş olmaktadır. İnsan için bazı kötü etkiler varsa, karşılığında onun panzehiri olarak iyilikler de vardır; üstelik çareler çaresizliklerden daima daha fazladır.[828] Ümitsizlik bir karanlıktır, cehalettir; ümit ise onun karşı değeridir ve bilgiye dayalı imandır, vahiydir.

c) *Vekabe* fiilindeki "gitmek" anlamı nedeniyle, âyette "karanlığın bastırması" değil de "bitip tükenmesi" anlamı da vardır. Dolayısıyla yükselen ışığın, yani sabahın Rabbi olan Allah Teâlâ, bir taraftan hakkı yüceltirken, öte taraftan karanlığın batacağının haberini vermektedir. "De ki: Hakk geldi; bâtıl yok oldu. Zaten bâtıl yok olmaya mahkûmdur"[829] âyetinde vurgulandığı gibi, Hakk'ın nuru veya ışığı doğunca bâtılın bütün karanlıkları yok olmaya mahkûm olur. Bizce Felak sûresinin ilk âyetlerinde bu gerçek hatırlatılmaktadır.

IV. Üfürenlerin Şerrinden

وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ "Düğümlere üfleyenlerin şerrinden." Âyetteki النَّفَّاثَاتِ *en-neffâsât* kelimesi "tükürükle birlikte üfürmek", الْعُقَدِ *el-'ukad* kelimesi ise "düğümler" demektir.

a) Âyette kastedilen olayın, Yahudi Lebîd b. A'sam'ın Hz. Peygamber'e sihir yapan kızlarıyla ilgili olduğu ifade edilmektedir. Sûrenin Mekke'de

827 İslâmoğlu, age., s. 1327'de 5. not.
828 Talâk 65/2, 3, 4, 5, 7; İnşirâh 94/5-6.
829 İsrâ 17/81.

indirildiği gerçeğine karşılık bu rivayetin güvenilirliği tartışmalıdır. Mübâlağa içeren *neffâse* kelimesi, kehanet ve büyücülük işleriyle uğraşan kadın ve erkek herkesi, yani bu işi yapan toplulukları da içermektedir. النَّفَّاثَاتِ *en-neffâsât* kelimesi "üfürme işlemi yaparak erkekleri yoldan çıkaran kadınlar" anlamına da gelmektedir. Ebû Müslim, Teğâbün 64/14 ve Yûsuf 12/28. âyetlerin desteğiyle bu görüşü ileri sürmekte, Râzî de bunu nakletmektedir.[830]

b) *el-'Ukad* kelimesi, "düğüm, yönetim, antlaşma, akar, bol ağaçlı yer, arazi, aç hayvanlar, bağ, kesin niyet, kin ve öfke" gibi anlamlara gelmektedir.[831] Bakara 2/235'te bu kelime "(nikâh) bağı" anlamındadır. Öyle anlaşılıyor ki, söz konusu kelime ille de "büyü için üflenen düğümler" anlamıyla sınırlı değildir. Bu kelimeyi "Cebrâil, Rûhu'l-kudüs ruhuma üfledi"[832] hadisinin desteğiyle, kalbe yapılan "müdahaleler" anlamına da alabiliriz. Yani maksat, düğümlere yapılan üfürükler değil, insan beynine veya bilincine yapılan yazılı sözlü, görünen görünmeyen, hissedilen hissedilemeyen, bilinen bilinmeyen, insan veya şeytan kaynaklı her türlü olumsuz ve kötü müdahaleler olarak kabul edilebilir.

c) En'âm 6/112 ve Nâs 114/5. âyetlerinin desteğiyle, bu düğümler nefsin kördüğümleri, onlara üfleyenler de duygu ve düşünce dünyasındaki düğümleri ve sorunları çözme iddiasıyla insanları aldatan umut tacirleri ve sahtekârlardır; ya da insanın şahsiyet ve onurunu, söz ve sebatını dağıtma çabasıdır. Buna, karşıt cinslerin birbirlerinin duygularını, cinselliği kullanarak kirletmeleri de dâhildir. Sözün özü, bu, insanın duygularını karıştırma girişiminin her türünü kapsar. Duygu kirlenmesi bunun sonucudur.[833]

v. Kıskançların Şerrinden

وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ "Kıskançlık duyduğunda kıskancın şerrinden (sabah aydınlığının Rabbine sığınırım)." Âyetteki حَاسِدٍ *hâsid/hasede* kelimesi "kıskançlık" demektir.

830 Râzî, age., XXXII, 195-196.
831 Yazır, age., X, 156-157.
832 İsmail b. Muhammed el-'Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs 'ammâ İştehera Mine'l-Ehâdîs 'alâ Elsineti'n-Nâs, Beyrut, 1988I, s. 268.
833 İslâmoğlu, age., s. 1327'de 6. not; Yazır, age., X, 171.

a) Hased, "başkasında olan bir nimetin ondan alınıp kendisine verilmesini şiddetle istemek" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu âyette insan benliğinde bulunan hasetten değil de, aktif alana giren veya faaliyet göstermeye başlayan hasetten Allah'a sığınılması emredilmektedir. Haset hastalığının en önemli ilacı, haset edilen şey için dua etmektir.

b) Hasetle birlikte kullanılan birbirine yakın veya zıt anlamlı kelimeler ve anlamları şöyledir: *Hased*, "bende yok, onda da olmasın"; *buhl*, "bende var, onda olmasın"; *şuhh*, "onunki benim olsun"; *gıpta*, "onda var, bende de olsun"; *sehâvet*, "bende var, onda da olsun"; *îsâr*, "benim değil, onun olsun"; *cûd*, "bende yok, ama onda olsun"; *fakr*, "onda yok, bende de olmasın".[834] Görüldüğü gibi, bu kelimelerden ilk üç tanesi kötülük içerikli, diğerleri ise iyilik ve güzellik içeriklidir.

c) Bu bağlamda Hz. Peygamber'in şu hadisini burada hatırlatarak bitirelim: "Şu iki kişiden başkasına yönelik hased (gıpta) olmamalıdır: Biri, Allah'ın mal verdiği ve o malı hak yolda kullanan, diğeri ise, Allah'ın hikmet verdiği ve onunla amel edip insanlara öğreten adam."[835]

FELAK SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-5. âyetler): Kâfirûn sûresinde tevhid ilan edilmekte, Nasr sûresinde ilâhî yardım ve fetih müjdelenmekte, Mesed sûresinde tevhide karşı saldırganlık yapanların sonlarının ateş olduğu belirtilmekte, İhlâs sûresinde ise Yüce Allah'ın varlığı, ne olduğu ve ne olmadığı açıkça beyan edilmektedir. Bu sûrelerden sonra gelen Felak suresinde de Yüce Allah, yarattığı varlıkların, bastıran cehalet karanlığının, insan benliğini körelten müdahalelerin ve sonuçta bütün bunların asıl nedeni olan haset duygusunun şerrinden Kendisine sığınılmasını insanlara emretmektedir.

İşte bütün bu çıkarımlar doğrultusunda, insanlara yöneltilen ve onları etkisi altına alan çeşitli müdahalelerden Yüce Allah'a sığınmak gerekmektedir. Sûrenin asıl vermek istediği mesaj budur. İnsanlar, bu türden saldırılara maruz kalınca Yüce Allah'a ve O'nun vahyine sarılmak, onun koru-

834 İslâmoğlu, age., s. 1327'de 8. not.
835 Buhârî, Zekât, 5.

yucu etkisine sığınmak ve daima O'ndan yardım istemek durumundadır. Çünkü bilmelidirler ki, O'ndan başka her türlü sığınak görüntüleri birer yanılgıdan ve sahtelikten ibarettir. Kula düşen görev, onu inşa etmek için gönderilen vahye güvenmek, onun gereğini yerine getirmeye çalışmak ve bu arada asıl sığınılacak varlık olarak sadece Yüce Allah'ı kabul etmektir.

Allah'a inananlar O'na güvendikleri, O'nu gerçekten sevdikleri ve sevgilerinin gereğini yerine getirmeye başladıkları gün, karanlıklardan ve sıkıntılardan kurtuluşun kapısını da aralamış olacaklardır.

Aktif alana giren her türlü şerden herşeyin sahibi olan Yüce Allah'a sığınmak Müslümanın asıl gündemi olmalıdır. O'nun dışında sığınak olmadığını bilenler elbette Yüce Allah'ın engin rahmetine müracaat etmelidirler. O rahmetten yararlanan ve hayatını doğru değerlerle yaşayanlardan olmayı niyaz ediyoruz.

114. NÂS SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke'nin ilk yıllarında indirilen ve 6 âyetten oluşan Nâs sûresi, resmî sıralamada 114, iniş sırasına göre ise 21. sûredir.

Bu sûre, Felak sûresiyle adeta konu bütünlüğü içerisindedir. Her iki sûrede de Yüce Allah'a sığınmanın gereği ve önemi vurgulanmaktadır.

Sığınma anlamı nedeniyle Felak ve Nâs sûrelerine *el-mu'avvizetân* adı verilmekte, sığınmanın ve kendisinden sığınılan varlığın kim veya kimler ya da neler olduğu ortaya konulmaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ۙ﴿١﴾ مَلِكِ النَّاسِ ۙ﴿٢﴾ اِلٰهِ النَّاسِ ۙ﴿٣﴾ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ۙ﴿٤﴾
اَلَّذِى يُوَسْوِسُ فِى صُدُورِ النَّاسِ ۙ﴿٥﴾ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ﴿٦﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-6. De ki: "Cinlerden ve insanlardan oluşan, insanların gönüllerine vesvese veren sinsi vesvesecinin şerrinden, insanların ilâhına, hükümdarına yani Rabbine sığınırım."

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-6. ÂYETLER:

قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ۙ﴿١﴾ مَلِكِ النَّاسِ ۙ﴿٢﴾ اِلٰهِ النَّاسِ ۙ﴿٣﴾ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ۙ﴿٤﴾ الَّذِى يُوَسْوِسُ فِى صُدُورِ النَّاسِ ۙ﴿٥﴾ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ﴿٦﴾

1-6" De ki: Cinlerden ve insanlardan oluşan, insanların gönüllerine vesvese veren sinsi vesvesecinin şerrinden, insanların ilâhına, hükümdarına yani Rabbine sığınırım."

a) Mu'avvizetân'ın Ortak Noktaları

Felak sûresinde olduğu gibi, bu sûrede de insanları rahatsız eden asılsız bazı korkulardan sığınmanın adresi öğretilmekte, adeta insanların nelerden, kime sığınacağı noktasında bilgilendirilmektedir.

Yüce Allah, Felak sûresinde kendisini sabahın Rabbi olarak takdim ederken, burada ise insanların Rabbi, meliki ve ilâhı olarak tanıtmakta, kendisinden sakınılacak varlığı ise insan ve cinden oluşan şeytan sembolü olarak belirlemektedir.

Mushaf'ın bu son sûresinde, âyet sonlarında *sîn* harfinden kaynaklanan musiki, insan ve cin şeytanlarının insana verdiği vesveseyi hissettirmekte, adeta onların fısıltıları hakkında dikkatli olunmasını tenbih etmektedir.

b) Yüce Allah'ın Üç Sıfatı

Sûrenin ilk üç âyetinde, Yüce Allah Kendisini üç sıfatıyla tanıtmakta ve O'na sığınılmasını emretmektedir.

قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ۙ مَلِكِ النَّاسِ ۙ اِلٰهِ النَّاسِ ۙ "De ki: İnsanların ilâhına, hükümdarına, yani Rabbine sığınırım." Âyetteki مَلِكِ *melik* kelimesi "hükümdar, sahip, yönetici", النَّاسِ *en-nâs* sözcüğü ise "insanlar" demektir.

Yüce Allah, Nâs sûresinin bu ilk üç âyetinde Hz. Peygamber'in şahsında bütün insanlara seslenmekte ve çeşitli kötülüklerin kaynağı olan insan ve cin şeytanlarının vesvesesinden Kendisine sığınmalarını istemektedir. Yüce Allah, burada Kendisini insanların rabbi, meliki ve ilâhı olarak tanıtmaktadır. Şimdi bu üç kelimeyi açıklamaya çalışalım.

1. *Rabb* "sahip, idare eden, yetiştiren, terbiye eden, büyüten"; *melik* "hükümdar, padişah, hükmü altında tutan, meleke ve güçlerini hayır üzere kullandıran, sahip"; *ilâh* ise "üstün güç" gibi anlamlara gelmektedir. Bu haliyle söz konusu kelimeler, Yüce Allah'ın insanlar özelinde bütün mahlûkatın sahibi ve yaratıcısı olduğunu hatırlatmaktadır.

2. Kendisine sığınılacak varlık, her şeyin sahibi olursa, o sığınma gerçek sığınmadır; başka ilavelere ihtiyaç hissettirmez. Bu nedenle Yüce Allah, görünür-görünmez, hissedilir-hissedilmez, maddî-manevî, insan-cin kaynaklı her türlü vesveseden Kendisine sığınılmasının gerçek bir korunma isteği olacağını beyan etmektedir. Sıkıntıdaki insanlar ancak bu şekilde kurtulabileceklerini bilmeli ve Yüce Allah'a güvenmelidirler.

3. *Rabb, melik* ve *ilâh* kelimelerinin her üçü de Yüce Allah'ı nitelendirmekte ve birbirinin açıklayıcısı olmaktadırlar. Bu nedenle âyetlerdeki anlam, "De ki: İnsanların Rabbine, yani melikine, yani ilâhına sığınıyorum" şeklini almaktadır. Âyetlerde üç defa *en-nâs* kelimesinin gelme nedeni de bir tekrar değil, insanın sığınmasındaki tek doğru yerin ilâhî makam olduğu gerçeğini insana her defasında hatırlatmaktır. Mademki üç âyette Yüce Allah'ın başka bir sıfatı zikrediliyor, o halde insanın da üç defa zikredilmesi bu ifade üslubuna uygunluk oluşturmaktadır.

4. Ayrıca, ilk üç âyette üç kez geçen *en-nâs* kelimesi, insanın değerini hatırlatmaya yönelik olarak da anlaşılabilir. İsrâ 17/70. âyette, "İnsanoğlu çok değerli bir varlık", Tîn 95/4'te de "En güzel şekilde yaratılan" olarak ifade edilmektedir. Bu değeri nedeniyle kendisine sığınılacak varlık olan Yüce Allah üç sıfatıyla anılınca, ona sığınacak varlığın, yani insanın da üç defa zikredilmesi daha etkileyici bir üslup oluşturmaktadır.

c) Sığınılması Gereken Şer Nedir?

Yüce Allah, sığınılacak varlığın Kendisi olduğunu beyan ettikten sonra, şimdi de sığınmaya konu olan şerrin kaynağına dikkat çekmektedir.

1. Sinsi Vesvesecinin Şerrinden

مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ "Vesvese veren sinsi vesvesecinin şerrinden." Âyetteki الْوَسْوَاسِ *el-vesvâs* kelimesi, "vesvese oluşturabilecek her tür vesvese kaynağı", الْخَنَّاسِ *el-hannâs* kelimesi ise "sinmek, geri kalmak" demektir.

a) الْوَسْوَاسِ *el-vesvâs* kelimesinin anlamı çerçevesinde "bilinen bilinmeyen, hayal veya gerçek, bilinçaltı veya bilinçüstü, duyular veya güdüler, vehim veya endişe, insan kaynaklılık veya cin kaynaklılık, görülebilirlik veya görülemezlik, hissedilebilirlik veya hissedilemezlik" gibi unsurlar vardır. Bu nedenle, âyetteki *el-vesvâs* kelimesini izah eden Taberî, bunun "şeytan" olduğunu beyan etmekte[836] ve sürekli vesvese vermenin onun özelliği olduğunu belirtmektedir.

Şeytanın vesveselerinden kurtulmak için, Yüce Allah'a sığınmak gerekir. O'na sığınmayanlar bu defa şeytanın oyuncağı olmaktan kurtulamazlar. Âyetlerde özellikle, insanoğlunun bu vesveseciden uzak durmaya gayret etmesinin kendi menfaatine olacağı ortaya konulmaktadır. Allah'a sığınmayanlar mutlaka kendilerine başka bir sığınak ararlar. Böylece ilgili varlıklara hakkı olmayan özellikleri nispet ederek, onların da sapmalarına ve haktan uzaklaşmalarına neden olurlar.

b) الْخَنَّاسِ *el-hannâs* kelimesi ise, yukarıda ifade ettiğimiz gibi "sinmek, geri kalmak" demektir. Tekvîr 81/15'te "gezegenlerin sinmesi ve görünmemesi" anlamında kullanılan bu kelime, burada şeytanın sinsiliğini ortaya koymaktadır. Sa'îd b. Cübeyr, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletmektedir: "İnsan, Rabbini hatırladığı zaman, şeytan geri çekilir ve kaçar (siner); ama Rabbini unuttuğu zaman ona vesvese verir."[837] Bu rivayetten anlaşılıyor ki, *el-hannâs* kelimesi, şeytanın sinmesi veya geri durması anlamlarına gelmektedir. Bu durum, bir çekingenlik ve güçsüzlük nedeniyle üstün güç olan Yüce Allah'ın huzurunda haddini bilme halidir.

11. Vesveseci Varlık Cin de İnsan da Olabilir

الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ "Cinlerden ve insanlardan oluşan, insanların gönüllerine vesvese veren (vesvesecinin şerrinden)." Âyetteki يُوَسْوِسُ *yüvesvisü* fiili "vesvese vermek", صُدُورِ *sudûr* kelimesi "gönüller", الْجِنَّةِ *el-cinneh* sözcüğü "cinler", النَّاسِ *en-nâs* kelimesi ise "insanlar" demektir.

836 Taberî, age., XXX, 355.
837 Taberî, age., XXX, 355; Râzî, age., XXXII, 198.

Burada sinsice vesvese vererek insanları huzursuz eden iki kaynağa gönderme yapılmaktadır. Bunlardan ilki cinlerden olan vesvesecidir yani şeytandır, diğeri ise insanlardır.

a) Şeytanın vesveseleri hakkında Kur'ân'da çeşitli ifadeler vardır. Şeytanın vesvese vermesi anlamında *istizlâl/istezelle* "kaydırmak",[838] *tahvîf/yuhavvifü* "korkutmak",[839] *tadlîl/yüdıllü* "saptırmak",[840] *keyd* "tuzak",[841] *nezğ* "fitlemek",[842] *tâif* "vesvese, olumsuz müdahale"[843] ve *hemezât* "kışkırtma"[844] kelimeleri kullanılmaktadır. İnsanların bunlardan kurtulması için Yüce Allah'ı hatırlamaları ve O'na sığınmaları kendilerine emredilmektedir.

b) Şeytan kaynaklı vesveselerin içerikleri ve sonuçları hakkında Kur'ân'da pek çok ifade yer almaktadır. Birkaçını hatırlatmakta yarar görüyoruz. Şeytan apaçık düşmandır ve insanlara devamlı olarak kötülük ve çirkinlik emreder.[845] Cömertlik yapanları fakirlikle korkutur.[846] Kuruntu verdirir.[847] Kin ve düşmanlık meydana getirmek ister.[848] İnsanların yaptığı yanlışları onlara süslü ve doğru gibi gösterir.[849] Onlara görevlerini unuttturur.[850] İnsanları saptırıp şaşırtır.[851] Kendi dostlarına süslü sözler, aldanma içerikli mesajlar ve Müslümanlarla mücadele etmelerini fısıldar, onları bu işlere teşvik eder.[852] İnsanların arasını açar.[853] Yanlış vaatlerde bulunur.[854] Sadece aldanma vaad eder.[855] Vahyi bozmak ve ona bir şeyler katıştırmak ister.[856] İnsanı yüzüstü bırakıp rezil eder.[857] İnsanı ateş azabına çağırır.[858]

838 Âl-i İmrân 3/155.
839 Âl-i İmrân 3/175.
840 Nisâ' 4/60.
841 Nisâ' 4/76.
842 A'râf 7/200; Fussılet 41/36.
843 A'râf 7/201.
844 Mü'minûn 23/97.
845 Bakara 2/168-169; Nûr 24/21.
846 Bakara 2/268.
847 Nisâ' 4/118-120.
848 Mâide 5/91.
849 En'âm 6/43; Enfâl 8/48; Nahl 16/63; Neml 27/24; 'Ankebût 29/38.
850 En'âm 6/68; Yûsuf 12/42; Kehf 18/63.
851 En'âm 6/71.
852 En'âm 6/112, 121.
853 Yûsuf 12/100; İsrâ 17/53.
854 İbrahim 14/22.
855 İsrâ 17/64.
856 Hacc 22/52.
857 Furkaan 25/29.
858 Lokmân 31/21.

İnsanları kötülüğe sürükler ve onlara boş ümit verir.[859] İnsanı etkisi altına alır ve Allah'ı hatırlamayı ona unutturur.[860]

c) Kur'ân, şeytan kavramını sadece cinlerden ibaret saymaz, insanlardan da şeytanlar olduğu haberini verir. Meselâ En'âm 6/112'de hem insan hem de cin şeytanların peygamberlere düşman olduklarından söz edilmektedir. Ayrıca, tefsirini yaptığımız Nâs sûresinin bu son âyeti, bu konuda son derece açık bir delildir. İnsanı en çok ve en etkili şekilde azdıran varlık, insan şeytanlardır, insan kılığındaki şeytanlardır, başka bir ifadeyle şeytanlaşmış insanlardır.

d) Kaaf 50/16'da Yüce Allah, insanı Kendisinin yarattığını ve nefsinin ona neleri vesvese verdiğini gayet iyi bildiğini, çünkü insana şah damarından daha yakın olduğunu beyan etmektedir. Demek ki, insana vesvese veren varlık sadece şeytan değildir; insan nefsi de vesvese vermekte ve insanı Hakk'tan uzaklaştırmaya çalışmaktadır. Hz. Yûsuf kıssasında Züleyha'nın itiraf ettiği gibi "kötülük emreden nefis",[861] şeytanın insandaki şubesidir. İnsan, bununla şeytanlaşır, şeytanca işler yapar, azar, sapar ve çevresindekileri saptırmaya çalışır.

e) İnsana yine insandan veya diğer varlıklardan gelebilecek sıkıntılardan Yüce Allah'a sığınmak onlara önemli bir kapı olarak sunulmaktadır. Böylece insanoğlu, bir taraftan her türlü vesvese veya tehlikeye açık bir varlık olarak tanıtılmakta, diğer taraftan tehlikelerden korunmasının yolu da kendisine gösterilmektedir. İnsanlara sahipsiz bırakılmadıkları hatırlatılmakta, yanlış yerlerde çözüm aramamaları gerektiği onlara öğretilmekte, başka varlıklara ve yanlış kapılara müracaatın sonuçsuzluğu daha başından kendilerine bildirilmektedir.

Bu âyetlerden ve sûrelerden anlaşıldığına göre, peygamberler dâhil hiç kimse, kendini her şerden korunmuş gibi algılamamalıdır. İnsanlar, bu tür cin veya insan kaynaklı vesveseler konusunda şarlatanlara değil, asıl sahibimiz olan Yüce Allah'a sığınmalıdırlar. Allah adına O'nun adını, dinini, kitabını ve ilâhî mesajını menfaatlerine kurban edenlere asla müracaat etmemelidirler. Sadece ve sadece Yüce Allah'ı sığınak bilmeli ve bu doğrultuda davranmalıdırlar.

859 Muhammed 47/25.
860 Mücâdele 58/19.
861 Yûsuf 12/53.

Burada sûreyle ilgili son söz olarak şunu söyleyelim: Bu sûrede, âyet sonlarındaki *nâs* kelimelerinin her âyetin sonunda gelmesi sûreye değişik bir ses ve bir armoni katmakta, sanki fısıltı veya vesvesenin oluşturduğu garip etki hissettirilmeye çalışılmaktadır. Kısa kısa gelen her âyetin sonundaki sesle, bu tür vesveselerin insanı çepeçevre kuşatabileceği, etkileyebileceği veya kuşatılmışlık duygusuna kaptırabileceği hissi verilmek istenmiş olabilir.

Yüce Allah her konuda en iyiyi bilendir.

NÂS SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-6. âyetler): Yüce Allah, *el-mu'avvizetân* diye isimlendirilen Felak ve Nâs sûrelerinde, Kendisini bir sığınak ve sahip olarak tanıtmaktadır. İnsanlar, değişik sıkıntılarından dolayı *rabb, melik* ve *ilâh* sıfatlarının sahibi Yüce Allah'a sığınmalıdırlar. Felak sûresinde "yaratılmışların, bastıran karanlığın, düğümlere üfleyenlerin ve haset ettiğinde hasetçinin" şerrinden, Nâs sûresinde ise "sürekli olarak insanların gönüllerine vesvese veren ve sinen cin ve insan şeytanlarının" şerrinden Allah'a sığınmak, başta Hz. Peygamber olmak üzere bütün insanlara emredilmektedir.

Kısa sûreleri incelemeye çalıştığımız bu eserde, Yüce Allah'ın son mektubu olan Kur'ân-ı Kerîm'i anlamaya ve gücümüz nispetinde anlatmaya çalıştık. Kul yapısı her şey eksiktir, hata içerir. Bu nedenle naçizane bizim bu çalışmamız da çeşitli yönlerden eksiklikler içerebilir. Mümin kardeşlerimizden bize yardımcı olmalarını bekliyoruz. Hiç olmazsa, dualarını bizden esirgemesinler.

Allah'ın kelamı için ağaçlar kalem, denizler mürekkep olsa, yine de söz biter, ama O'nun kelimeleri ve hakikatleri bitmez. Hakikat denizinden bir damla almayı niyaz ediyoruz.